

CASTRUM PRAGENSE

CASTRUM PRAGENSE 14 **POHŘEBIŠTĚ U KOSTELA PANNY MARIE A NA II. NÁDVOŘÍ PRAŽSKÉHO HRADU**

DÍL II. ANALÝZA

VYCHÁZÍ JAKO DRUHÝ DÍL PRVNÍHO SVAZKU ŘADY CASTRUM PRAGENSE ABG
(ARCHEOLOGIE – BIOARCHEOLOGIE – GENETIKA)

VYDÁVANÝ V RÁMCI PROJEKTU „STŘEDOVĚKÁ POPULACE V CENTRU A NA VENKOVĚ. ARCHEOLOGIE, BIOARCHEOLOGIE A GENETIKA NA POHŘEBIŠTÍCH PRAŽSKÉHO HRADU, STŘEDNÍCH A VÝCHODNÍCH ČECH“ ZA PODPORY GRANTOVÉ AGENTURY ČESKÉ REPUBLIKY, Č. PROJEKTU 14-36938G, CENTRUM EXCELENCE

Editoři/Editors: Jan Frolík

Odborní recenzenti/Peer Reviewers: Michal Lutovský, Lumír Poláček

Překlad/Translation: Jan Frolík, Tomáš Mařík

Jazyková redakce/Language Editing: Luděk Svoboda, Irena Vítková

Grafická úprava/Layout: Kateřina Vytejšková

Tisk/Print: Agama polygrafický ateliér s.r.o., Na Výši 424/4, 150 00 Praha 5

Vydává/Published by: Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, 118 01 Praha 1 – Malá Strana

Počet výtisků/Print Run: 500

© 2017 Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

ISBN: 978-80-7581-001-4

Tento svazek a katalog dalších publikací lze objednat na adrese:

Copies of this volume and a catalogue of other publications by the Institute of Archaeology, Prague can be obtained from:

Archeologický ústav AV ČR – knihovna / Institute of Archaeology Prague – Library

Letenská 4

CZ 118 01 Praha 1

tel: +420 257014318

fax: +420 257532288

e-mail: knihovna@arup.cas.cz

http://www.arup.cas.cz

Orders – Bestellungen.

Oxbow Books, Park End Place, Oxford OX1 1HN, United Kingdom,

oxbow@oxbowbooks.com

Beier&Beran – Archäologische Fachliteratur, Thomas-Müntzer-Str. 103, D-08134 Langenweissbach, Germany,

verlag@beier-beran.de

Kubon&Sagner, Buchexport-Import, P.O.Box 341018, D-80328 Munich, Germany,

order@kubon-sagner.de

Rudolf Habelt GmbH, Am Buchenhang 1, D-53115 Bonn, Germany, info@habelt.de

Na přední straně obálky/Front cover:

Fotografie: I. Borkovský a J. Böhm v debatě nad archeologickou situací u apsidy kostela Panny Marie; plán: výřez z celkového plánu zkoumané plochy, sign. 763/47.

Photo: I. Borkovský and J. Böhm (director of Institute of Archaeology) discussing at the archaeological terrains by the apse of the Virgin Mary Church; Plan: section of the general plan of the excavated area, shelfmark 763/47.

OBSAH

1. Úvod	5
2. ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY V ZÁPADNÍ ČÁSTI PRAŽSKÉHO HRADU	7
2.1. STARŠÍ I SOUČASNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY.....	7
2.2. VÝZKUMNÉ METODY.....	14
3. REKONSTRUKCE TERÉNNÍ SITUACE	20
3.1. STŘEDNÍ KŘÍDLO 1923, PRŮJEZD 1929, PRŮCHOD 1948 A ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992.....	20
3.1.1. PRŮJEZD 1929.....	20
3.1.2. PRŮCHOD 1948.....	22
3.1.3. ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992.....	23
3.2. II. NÁDVOŘÍ, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	27
3.3. II. NÁDVOŘÍ, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	32
3.4. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, PRŮJEZD MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	37
3.5. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM (PLOCHA S KOSTELEM P. MARIE).....	39
3.5.1. TERÉNNÍ SITUACE VNĚ KOSTELA P. MARIE.....	39
3.5.1.1. SITUACE ZÁPADNĚ OD KOSTELA.....	40
3.5.1.2. SITUACE U SEVEROZÁPADNÍHO NÁROŽÍ KOSTELA A PODÉL SEVERNÍ ZDI LODĚ.....	41
3.5.1.3. TERÉNNÍ SITUACE U APSIDY A SEVEROVÝCHODNÍHO NÁROŽÍ LODĚ KOSTELA.....	46
3.5.1.4. TERÉNNÍ SITUACE SEVERNĚ OD KOSTELA P. MARIE.....	57
3.5.2. TERÉNNÍ SITUACE V INTERIÉRU KOSTELA P. MARIE.....	59
3.6. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	66
3.7. IV. NÁDVOŘÍ A JIŽNÍ OKRAJ JELENÍHO PŘÍKOPU.....	75
4. ROZBOR NÁLEZŮ	77
4.1. NEKERAMICKÉ NÁLEZY.....	77
4.1.1. NÁUŠNICE A ZÁUŠNICE.....	77
4.1.2. SKLENĚNÉ PŘEDMĚTY (KORÁLEK, KROUŽKY, PLOCHÉ SKLO).....	81
4.1.3. OSTATNÍ PŘEDMĚTY Z BAREVNÝCH KOVŮ – PLÍŠEK, KŘÍŽEK, „SCEATTA“.....	82
4.1.4. ŽELEZO A STRUSKA.....	82
4.1.5. KOST A KÁMEN.....	85
4.1.6. DŘEVO, ORGANICKÉ MATERIÁLY.....	85
4.1.7. MALTA, OMÍTKA, STAVEBNÍ MATERIÁL.....	86
4.2. KERAMIKA.....	88
4.2.1. VÝCHODISKA DATOVÁNÍ KERAMIKY.....	88
4.2.2. SYSTÉM TŘÍDĚNÍ KERAMIKY.....	93
4.2.3. KERAMICKÉ NÁLEZY.....	97
4.2.3.1. ROZDĚLENÍ NÁLEZOVÝCH SITUACÍ.....	98
4.2.3.2. STŘEDNÍ KŘÍDLO 1923, PRŮJEZD 1929, PRŮCHOD 1948 A ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992.....	99
4.2.3.3. II. NÁDVOŘÍ, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	105
4.2.3.4. II. NÁDVOŘÍ, SEVERNĚ O PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	107
4.2.3.5. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, PRŮJEZD MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	111
4.2.3.6. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	112
4.2.3.7. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	121
4.2.3.8. IV. NÁDVOŘÍ A JIŽNÍ SVAH JELENÍHO PŘÍKOPU.....	127
4.2.3.9. KERAMIKA JAKO CELEK.....	127
4.3. SOUHRNNÉ POZNATKY O DATOVÁNÍ.....	148
4.3.1. RADIOUHLÍKOVÉ DATOVÁNÍ.....	148
5. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE	158
5.1. II. NÁDVOŘÍ (VÝCHODNÍ ČÁST) A STŘEDNÍ KŘÍDLO.....	158
5.2. II. NÁDVOŘÍ (ZÁPADNÍ ČÁST U SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA).....	158
5.3. SEVERNÍ ČÁST SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA.....	161
5.4. JIŽNÍ ČÁST SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA.....	166
5.5. IV. NÁDVOŘÍ A PLOCHA SEVERNĚ OD ŠPANĚLSKÉHO SÁLU.....	167

6. ANALÝZA POHŘEBIŠTĚ	169
6.1. POHŘEBIŠTĚ, ÚPLNOST DOCHOVÁNÍ.....	169
6.2. VELIKOST POHŘEBIŠTĚ.....	172
6.3. USPOŘÁDÁNÍ POHŘEBIŠTĚ, SUPERPOZICE.....	175
6.4. ORIENTACE A POLOHA ZEMŘELÉHO.....	179
6.5. ÚPRAVA HROBOVÉ JÁMY.....	180
6.6. MANIPULACE S OSTATKY.....	195
6.7. DEMOGRAFIE POHŘEBIŠTĚ.....	196
6.8. POROVNÁNÍ S OSTATNÍMI POHŘEBIŠTI PRAŽSKÉHO HRADU.....	208
7. HLEDÁNÍ A NALÉZÁNÍ ZÁPADNÍHO PŘEDHRADÍ	211
7.1. KOMUNIKAČNÍ SCHÉMA.....	211
7.2. SÍDLIŠTNÍ SITUACE.....	213
7.2.1. JIŽNÍ ČÁST IV. NÁDVOŘÍ.....	213
7.2.2. SEVERNÍ VÝBĚŽEK.....	221
7.2.3. KAPLE VŠECH SVATÝCH.....	222
7.2.4. CÍSAŘSKÁ KONÍRNA, SONDA I/1987.....	223
7.3. OPEVNĚNÍ.....	230
8. CELKOVÁ INTERPRETACE	232
8.1. NÁSTIN VÝVOJE KOSTELA PANNY MARIE A POHŘEBIŠTĚ KOLEM NĚHO.....	232
8.1.1. POHŘEBIŠTĚ.....	232
8.1.2. KOSTEL P. MARIE.....	233
8.2. ZÁPADNÍ PŘEDHRADÍ.....	238
8.2.1. VYMEZENÍ, PŘÍKOPY Z ROKU 1278.....	238
8.2.2. OSÍDLENÍ.....	242
9. ZÁVĚR	245
10. SOUHRN/SUMMARY	249
11. LITERATURA A PRAMENY	263
12. SEZNAM ZKRATEK/ABBREVIATIONS USED	271
13. PŘÍLOHA	273

1. ÚVOD

Archeologický výzkum spojený s hledáním a úspěšným nalezením zaniklého kostela Panny Marie byl v minulosti již několikrát publikován, i když nikdy v úplnosti (*Borkovský 1953; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000; Maříková-Kubková – Herichová 2015*). Se zveřejněnými závěry byla a jsou spojena značná očekávání, protože jde o objekt, s nímž spojujeme počátky Pražského hradu, nejstarší vládnoucí dynastie a českého státu. Je také nejstarším, jednoznačně identifikovatelným hradním objektem. Zároveň v naší archeologii středověku představuje asi první případ, kdy se podařilo dávno zaniklou stavbu lokalizovat na základě útržkovitých údajů předchozích záchranných archeologických výzkumů – a to na jiném místě, než kam jej umísťovalo předchozí badání historické a uměleckohistorické (*Borkovský 1948; 1949*). Archeologický výzkum předpovězenou lokalizaci doložil a předložil takové nálezy, že bylo možno identitu objevené stavby potvrdit. Následná diskuse prokázala, že archeologie středověku je již schopna své závěry obhájit (*Borkovský 1960*).

Diskuse a publikování nálezů se však omezovalo především na samotný kostel či přesněji jeho odhalené pozůstatky. Menší až okrajová pozornost se dostávala pohřebišti, které kostel obklopovalo. Nedořešena zůstala otázka umístění kostela v rámci areálu Pražského hradu, zejména přijatelné vysvětlení jeho okrajově se jevící polohy. Stranou pozornosti zůstalo i studium podoby nejbližšího okolí kostela v době jeho existence stejně jako vztah k opevnění Pražského hradu s výjimkou příkopů zřízených Přemyslem Otakarem II., které předurčily jeho zánik, po němž následovalo velmi dlouhé zapomnění. Celé pohřebiště nebylo překvapivě publikováno, jakož i sídlištní situace, v jejímž případě se tak stalo pouze výběrově. Pro pochopení všech vztahů a rekonstrukci nálezové situace to bylo málo. Od roku 1953 se v této otázce příliš nepokročilo, přestože prozkoumané plochy byly na dlouhou dobu jediné, které mohly zprostředkovat přesnější představu o podobě západní části Hradu.

Pro co nejkompaktnější posouzení těchto a mnoha dalších otázek se zpřístupnění veškeré dochované dokumentace a nálezů jevílo jako nezbytné, což ovšem nebylo možné bez porozumění tehdy používaným dokumentačním metodám. Základem práce proto bylo shromáždění všech nálezů a dokumentace nejen z výzkumu v blízkém okolí kostela v letech 1950–1952, ale také nálezů pohřbů ze II. a IV. nádvoří, které mohou mít vztah ke studované problematice (*Frolík 2015a*). Stejně nezbytné bylo alespoň základní seznámení s ostatními výzkumy v nejbližším okolí, i když přinesly „jen“ doklady situací sídlištních nebo odhalily pozůstatky opevnění. Shromáždění nálezů si vyžádalo hluboký „ponor“ do historie archeologických výzkumů a výkopů na Pražském hradě, konkrétně až do roku 1923, tedy do období před zahájením archeologického výzkumu jako vědeckého projektu. Zpřístupnění veškerého materiálu snad také dovolí zabývat se jím bez nutnosti trávit čas v hradních depozitářích nebo umožní, aby se archeologové na toto studium důkladně připravili.

Význam kostela P. Marie pro historii Pražského hradu a naše dějiny obecně znamená, že se vyhodnocení archeologického materiálu dlouhodobě spojuje se značnými očekáváním pro detailnější poznání tohoto období, ale i pro rozklíčení zdánlivě dílčích otázek, jakými je např. chronologie keramiky. I když se očekávání zcela nenaplní, jak dále doložíme, lze určit limity, které má výpovědní hodnota nálezů. S ní je pak možné poměřovat únosnost či průkaznost vyslovovaných hypotéz a teorií. Tento aspekt považujeme za velmi důležitý, protože se týká i některých dalších dříve získaných nálezů z Pražského hradu a při pohledu na některé rozsáhlé výzkumy raně středověkých hradišť nejen jich. Zpracování nálezového souboru je zároveň příspěvkem do diskuse o možnostech kvalitně vyhodnotit nálezy získané i více než před 80 lety tehdejšími metodami a tehdejší úrovní dokumentace. Stejně tak může přispět k debatě o podobě zveřejňování rozsáhlých nálezových fondů. Archeologie (soudím, že především archeologie středověku) zatím nedospěla k jednotné podobě (či alespoň osnově) a šíří zveřejňování pramenů formou, která by dovolovala bez větší námahy ověřovat vyslovované závěry, eventuálně únosnost předkládaných hypotéz. I výzkum u kostela P. Marie je příkladem, že tvrzení na základě neúplných informací v předběžných publikacích se přebíráním a stálým opakováním stávají sama o sobě pravdou a důkazem. Prověřování hypotéz a starších tvrzení je pak velmi obtížné stejně jako návrat k situaci, kdy se znalost výzkumu a lokality omezuje jen na prokazatelná fakta bez bezděčného přejímání mnohokrát vyslovených tvrzení. Obtížná je také snaha o vyplnění mezer v dokumentaci či dochovaných nálezech. Rekonstrukce nálezové situace se někdy může pohybovat jenom ve volnějším mezích nebo musí zohlednit více variant řešení. Všemi stupni takové činnosti prošel i autor při zpracovávání nálezů a rekonstrukci původní nálezové situace. Ani značná

pracnost jej však neodradila, aby neusiloval o rekonstrukci nálezové situace tak detailně, jak to bylo jen možné, a na tomto základě se nevyrovnal s publikovanými tvrzeními a diskusemi, které na ně navázaly.

Pres všechny vyslovené pochyby náleží úcta a poděkování zejména Ivanu Borkovskému (1897–1976), dlouholetému vedoucímu výzkumu Pražského hradu a stále nedostatečně doceněné zakladatelské osobnosti naší archeologie středověku. Ve stínu svého neméně významného předchůdce Karla Gutha shromáždil doklady pro lokalizaci kostela P. Marie a vynalézavě je využil k jeho nalezení. Základní poznatky pohotově publikoval a následně diskutoval – mnohdy s výrazným emocionálním nádechem. Pohled do terénních deníků poukazuje na nejednoduché podmínky pro archeologický výzkum, s kterými se musel objevitel vyrovnat, i na složitosti poznávání nálezové situace a úvahy a pochybnosti o její hodnotě. Možnost zabývat se s velkým odstupem tehdy získanými nálezy je spojena s dalším, bohužel nikoli úplně samozřejmým rysem práce I. Borkovského. Značnou pozornost věnoval uložení nálezů a rovněž udržení vztahu mezi nálezy a dokumentací, tj. jeho jednoznačné identifikaci. Nepodlehli ani názorům na eventuelní skartaci té části nálezů, jež se považovala za méně důležitou. Na tuto činnost navázali i jeho následovníci. Pramenný fond získaný na Pražském hradě si uchovává vysokou vypovídací hodnotu i pro soubory získané v počátcích odborně podloženého archeologického výzkumu (viz též *Blažková – Vepřeková 2015; Blažková a kol. 2016*).

S výzkumem vázaným na kostel P. Marie byly a jsou spojeny mnohé další osobnosti, z nichž v současnosti známe jenom některé. Převážně anonymní zůstávají především archeologičtí dělníci/kopáči a také laboranti, kteří v padesátých letech minulého století nálezy čistili a evidovali. Někteří jsou zmíněni náhodně a často neúplně (Jitka Melicharová, Jaroslav Říha, Jaroslav Vinař a dále Bureš, Humenín, Jelínek, Machek, Šimon, Tikal, Valdštejn, Valenta, Zahradil, Ženíšek). Identifikovat můžeme geodeta Františka Buřila. Výzkumy dále zaměřoval dr. Cach a Matěna. Fotografy byli mj. Alexandr Gubčevský a Alexandr Paul. Antropologické práce spojujeme se jmény prof. Vojtěcha Fettera a Jaromíra Chochoła (a neúplně s dr. Prokopcem, dr. Suchým a dr. Tittelbachovou).¹

Novou etapu zpracování zahájil revizní výzkum v letech 1995 a 1996, který autor realizoval s Janou Maříkovou-Kubkovou. Práce pak pokračovaly v rámci několika navazujících projektů. Soubor nálezů ze Severozápadního křídla a souvisejících areálů jsme postupně shromažďovali, opětovně laboratorně ošetřili a dokumentovali v několika etapách po roce 2000. Na těchto činnostech se podílelo větší množství osob. Za kresebnou dokumentaci nálezů jsem zavázán Štěpánu Dančovi, Peteru Grznárovi, Miloslavě Houskové, Vandě Příhonské a Valérii Uramové. Stejně tomu je s vyhodnocováním antropologického materiálu (Marshall Joseph Becker, Sylva Kaupová, Petra Stránská a Petr Velemínský). V závěrečné fázi jsme mohli díky Ivo Světlíkovi použít i radiouhlíková data. Za trpělivost a podnětné diskuse vděčím kolegům z archeologického pracoviště na Pražském hradě a z týmu projektu ABG.

Práci připisují památce Ivana Borkovského, objeviteli kostela Panny Marie (*Obr. 1*).

Obr. 1: Ivan Borkovský při výzkumu v kostele P. Marie. Snímek pravděpodobně z roku 1950. Podle *Frolík – Smetánka 1996*, s. 32.

Fig. 1: Ivan Borkovský excavating the Church of the Virgin Mary, photographed probably in 1950; after *Frolík – Smetánka 1996*, p. 32.

¹ Prostředí výzkumu v roce 1950 přibližuje Z. Smetánka (*Smetánka 1987*, s. 9–31).

2. ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY V ZÁPADNÍ ČÁSTI PRAŽSKÉHO HRADU

Západní část Pražského hradu v rozsahu současného I., II, a IV. nádvoří byla poměrně dlouhou dobu na okraji archeologického zájmu, i když se zde uskutečnily poměrně rozsáhlé terénní zásahy (zejména na IV. hradním nádvoří při jeho úpravě do stávající podoby). Neznamená to, že se nedělaly záchranné archeologické výzkumy či záchranné akce, pokud byly při stavebních nebo výkopových pracích zachyceny archeologické situace. Poznatky však zůstaly poměrně dlouho v terénních denících a nálezy v depozitářích bez odpovídajícího zpracování. Změnu přinesly až roky 1950 až 1952, kdy se v tomto areálu realizoval dosud největší plošný výzkum. Všechny pozdější výzkumy na něj přímo či nepřímo navazují nebo se porovnávají či poměřují s jeho výsledky a otázkami, které nastolil.

2.1. STARŠÍ I SOUČASNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY

Pohřebiště související s nejstarším hradním kostelem P. Marie se nachází na ploše západního předhradí Pražského hradu, které zahrnuje podle obvyklého vymezení I., II. a IV. hradní nádvoří (*Obr. 2*). Nejstarší doložená činnost týkající se záchranného archeologického výzkumu se datuje do roku 1929 (*Obr. 3*), i když se ojediněle dochovala povědomost o starších stavebních či výkopových pracích, při nichž také nastal kontakt s archeologickými terény (hrob IIN081 – nález z roku 1923).

Míra prozkoumání uvedených nádvoří také naznačuje, jak úplně mohou být poznatky o pohřebišti, jímž se zabýváme. Bez archeologického výzkumu zůstává I. hradní nádvoří, protože jeho stavební (reprezentativní) úprava byla provedena před zahájením archeologického výzkumu Pražského hradu jako vědeckého projektu v roce 1925 (*Borkovský 1960*, s. 334; *1969*, s. 8). Vědomosti o starších stavebních konstrukcích jsou velmi omezené a o eventuálním nálezu hrobů neexistují žádné zprávy.

Nejstarší archeologické výzkumy na II. hradním nádvoří souvisejí se zřizováním technické infrastruktury, například s budováním kolektoru napříč nádvořími v letech 1929 a 1930 (*Obr. 3/A, E, H*). Při této činnosti byly zachyceny hrobové nálezy v průjezdech mezi nádvořími (hroby IIN001 až IIN003; IIN006 až IIN022) a ojediněle také v prostoru II. nádvoří (hrob IIN023 – *Obr. 4*). Rozsáhlý terénní odkryv se odehrál v letech 1964–1966 v jižní části nádvoří (*Borkovský 1969*, s. 66–68; *Obr. 5 a Obr. 6*). Jeho výsledky nebyly v potřebném rozsahu nikdy zveřejněny. Výzkum zachytil příkop datovaný do doby krále Přemysla Otakara II. a údajně součásti obranných staveb či oblouk zděného mostu. Západně od něho byly dokumentovány gotické (?) či mladší zděné stavby.² Hrobové nálezy při tomto výzkumu zachyceny nebyly a v dokumentaci se nezmiňují ani raně středověké nálezy.

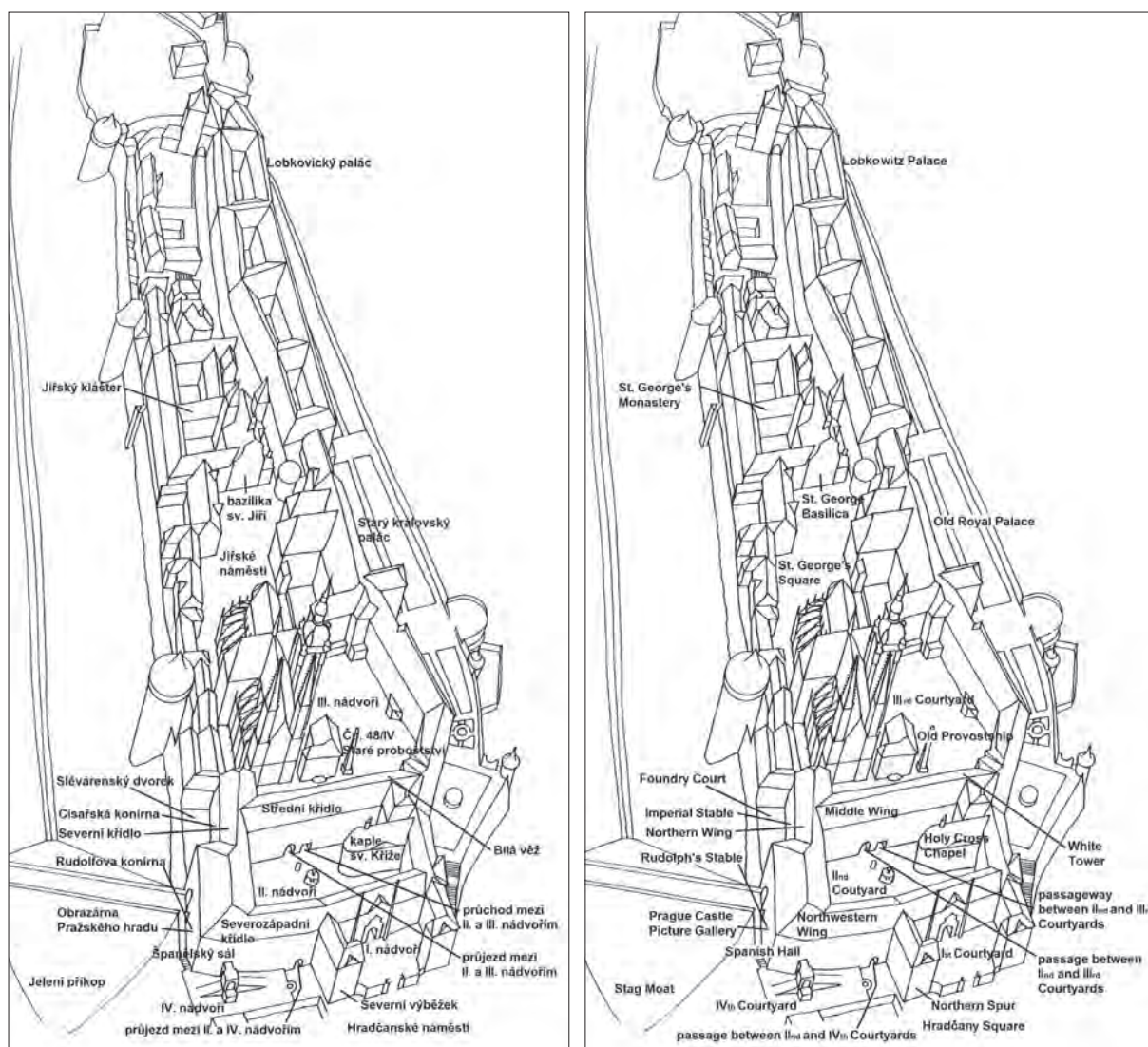
Terénní deníky, častěji ale záznamy v přírůstkových seznamech nebo fotografie informují o dalších zásazích do terénu nesystematicky a nesoustavně. Obvykle se k nim nedochovala ani plánová dokumentace nebo řezy. Některé z nich byly plošně rozsáhlé – jako například výkop hloubený v roce 1959 (?) ze středu (?) nádvoří směrem k současné Obrazárně Pražského hradu (*Obr. 7*). Výkop o šíři asi čtyři metry a podobné hloubce byl podle způsobu, jakým jsou poškozeny zděné konstrukce, hlouben bagrem a lze usuzovat, že teprve poté, co byly objeveny zděné konstrukce, se začalo kopat šetrněji. Dokládají to začištěné pozůstatky nároží budovy s podlahou keramických dlaždic a torzem otopného zařízení (pece?) v rohu. Stavba podle vzhledu náleží spíše do novověku. Z rozsáhlé akce se kromě fotografií nedochovala žádná dokumentace a do přírůstkových seznamů z ní nebyly zapsány žádné nálezy (*Obr. 8*).

Pouze prostřednictvím záznamů v přírůstkovém seznamu z přelomu let 1955 a 1956 víme o hloubení sond u západní stěny Středního křídla, které tvoří východní stranu nádvoří. Sonda I byla vyhloubena v rohu mezi Středním křídlem a kostelem sv. Kříže.³ Bez dochované dokumentace řezu nebo jeho popisu nejsou ale údaje plně srozumitelné. Lze předpokládat, že byl zachycen (zkoumán?) raně středověký

² Skutečný rozsah zkoumané plochy lze obtížně určit. Dochovaná plánová dokumentace totiž nezakresluje hrany výkopů/sond, jak bylo obvyklé i pro starší plány z jiných výzkumů v areálu Pražského hradu.

³ Př. č. 13359 – 21. XII. 1955 – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda č. 1 pod západní zdí příčného traktu, vzadu za poštou, v rohu mezi kostelem sv. Kříže a příčným traktem, 23 m 70 cm od špalety průchodu pro pěší z II. na III. nádvoří. Střepty a kosti.

Obr. 2: Pražský hrad s vyznačením míst, o nichž se píše v textu. Podklad P. Chotěbor, upravil autor.

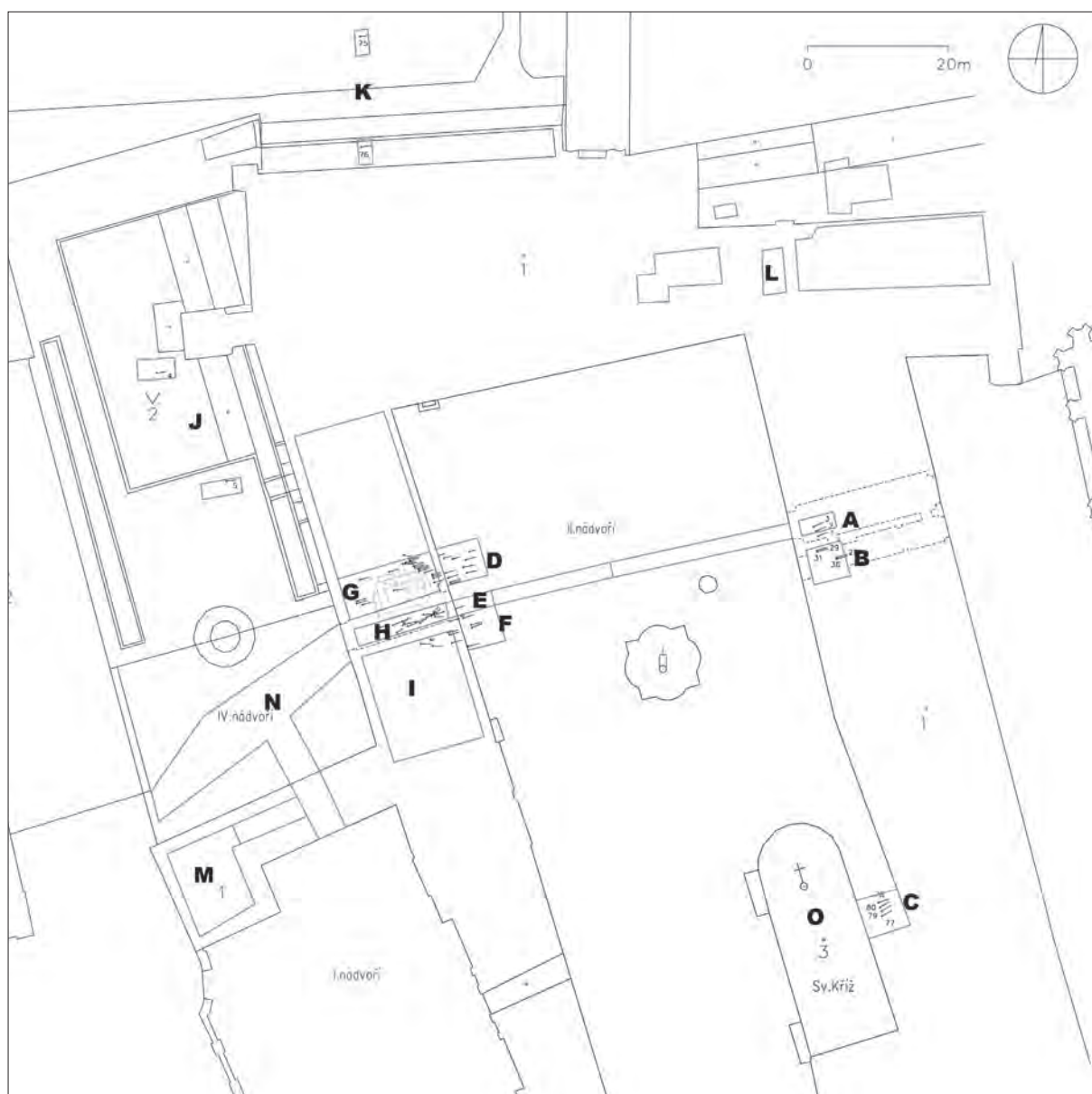
Fig. 2: Sites at Prague Castle mentioned in the text; after Petr Chotěbor, created by the author.

terén („černý spodní terén“).⁴ Sonda II byla vykopána na opačné straně průjezdu mezi II. a III. nádvořím a záznam o ní je ještě méně srozumitelný.⁵ Poslední větší odkryv se na II. nádvoří uskutečnil v roce 1992, a to v zákoutí sevřeném Středním křídlem na východě a kaplí sv. Kříže na západě (Tomková 1995). Překvapivě zprostředkoval mj. objev několika hrobů (IIN077 až IIN080 – Obr. 3/C). Interiéru kaple sv. Kříže se se částečně věnoval záchranný výzkum v roce 2010 (Frolíková 2012; Frolíková – Matišek 2012), přičemž hrobové nálezy archeologové nezjistili (Obr. 3/O).

S činnostmi na II. nádvoří souvisejí i archeologické výzkumy v přiléhajícím Středním křídle. Práce z roku 1929 jsme již zmínili (hroby IIN001 až IIN003 – Obr. 3/A a Obr. 9). Archeologický výzkum na ně navázal v jižním sousedství průjezdu při zřizování průchodu pro pěší (Obr. 10). V roce 1948 zde bylo objeveno pokračování hrobové skupiny z roku 1929 (hroby IIN028 až IIN031 – Obr. 3/B). Z tohoto prostoru máme k dispozici rovněž informace o dalších menších terénních akcích, ovšem se skromnou dokumentací.

4 Př. č. **13360** – 6. I. 1956 – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda v rohu pod základy příčného traktu, vzadu za poštou mezi kaplí sv. Kříže a příčným traktem. Malta ze zdi pod základy traktu (základy na této zdi byly postaveny). Zeď je vysoká 130 cm, nepřesahuje a nepoškozuje černý spodní terén.

5 Př. č. **13361** – 6. I. 1956 – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda severně od průjezdu (10 ½ m) směrem k Jelenímu příkopu. Parkánová zeď, nad ní stojí základy traktu. Zeď stojí na rostlé břídle. Malta pochází z parkánové hradby; př. č. **13362** – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda č. 2 u příčného traktu pod západní stěnou (zdi), 10 ½ m od špalety průjezdu (severně špalety) z II na III. nádvoří. Střeby a zvířecí kosti; hloubka 200 cm, v příkopě na dně. Údaj o západní základové zdi Středního traktu jako parkánové hradbě je mylný. Před románskou hradbou z roku 1135 parkánová hradba nikdy nestála.

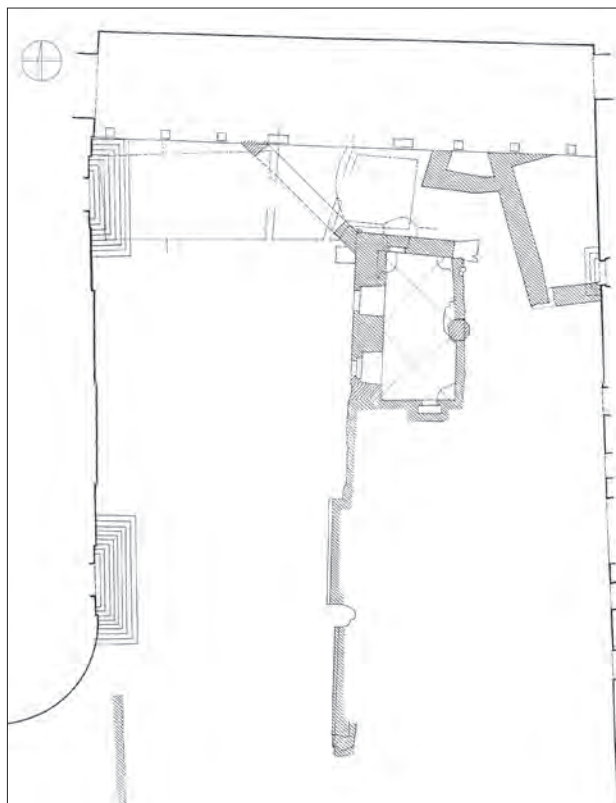
Obr. 3: Praha – Hrad, západní část (I., II, a IV. nádvoří). Vyznačena místa archeologických výzkumů z let 1929 až 1993. A – průjezd mezi II. a III. nádvořím 1929; B – průchod mezi II. a III. nádvořím 1948; C – zákoutí u kaple sv. Kříže 1992; D – II. nádvoří, severně od průchodu mezi II. a IV. nádvořím 1950; E – II. nádvoří, kolektor 1930; F – II. nádvoří, jižně od průchodu mezi II. a IV. nádvořím 1950; G – Severozápadní křídlo, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím 1950–1952 (plocha s kostelem P. Marie); H – průjezd mezi II. a IV. nádvořím 1930; I – Severozápadní křídlo, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím 1950–1951; J – IV. nádvoří, statické sondy 1930; K – severně Španělského sálu, geologické sondy 1960; L – Severní křídlo/Císařská konírna, sonda I/1987; M – Severní výběžek 1986–1987; N – IV. nádvoří, jižní část 1929–1930; O – kaple sv. Kříže 2010. Podklad Geo.cz, upravil autor.

Fig. 3: Prague Castle, west part (First, Second and Fourth Courtyards), archaeological excavations from 1929 to 1993; A: passage between Second and Third Courtyard 1929; B: passageway between Second and Third Courtyard, 1948; C: corner at the Chapel of the Holy Cross, 1992; D: Second Courtyard, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, 1950; E: Second Courtyard, utility tunnel, 1930; F: Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard, 1950; G: North-Western Wing, north of passage between Second and Fourth Courtyard, 1950–2 (area with Church of the Virgin Mary); H: passage between Second and Fourth Courtyard, 1930; I: North-Western Wing, south of passage between Second and Fourth Courtyard, 1950–1; J: Fourth Courtyard, structural integrity survey 1930; K: north of the Spanish Hall, geological survey, 1960; L: Northern Wing/Imperial Stables, trench I/1987; M: Northern spur, 1986–7; N: Fourth Courtyard, south part, 1929–30; O: Chapel of the Holy Cross, 2010; after Geo.cz, created by the author.

Obr. 4: Praha – Hrad, průjezd mezi II. a IV. nádvořím. Celkový pohled na výzkum pohřebiště od východu (hroby II006, IIN007, IIN010, IIN013 a IIN019). Č. neg. V4038.

Fig. 4: Prague Castle, passage between Second and Fourth Courtyard, general view of excavation of the cemetery from the east (graves II006, IIN007, IIN010, IIN013 and IIN019); negative No. V4038.

Obr. 5: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižní část. Plán zdív, odhalených archeologickým výzkumem v roce 1965. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, soubor IIN, složka 23.

Fig. 5: Prague Castle, Second Courtyard, south part, walls discovered during the archaeological excavation of 1965; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, assemblage IIN, file 23.

V roce 1958 byly vyzdvíženy nálezy z výkopu pro hloubení štoly,⁶ který se nacházel spíše ve východní části křídla, tj. východně od románské hradby a na místě akropole. S posuzovaným pohřebištěm však tyto nálezy přímo nesouvisí. Jak prozrazují dva záznamy v terénním deníku z 8. a 9. července 1959 (*Deník 1959–60*, s. 97–98), práce v interiéru Středního křídla pokračovaly v roce 1959. Dokumentovaný prostor („bývalá technická strážnice“) se pravděpodobně také nacházel na východní straně románské hradby.⁷ Poslední záznam, který zřejmě souvisí s těmito terénními zásahy, je z 1. října 1959.⁸ Žádná z popsanych aktivit nezachytila hrobové nálezy.

Je třeba zmínit i další odkryvy ve Středním křídle, které se však udály v jeho východní části, tj. u vnitřního líce románské hradby stavěné po roce 1135, jež vede středem křídla ve směru sever-jih. Terénní situace, které byly detailně dokumentovány při výzkumech v letech 2001–2002, 2008 a 2010 (*Frolíková-Kaliszová 2009; 2011*), pomáhají lépe pochopit situaci na opačné straně románské hradby. Připomenout je nutné také rozsáhlý záchranný archeologický výzkum v letech 1982–1993 v Severním křídle (*Boháčová 1996c*) při rekonstrukci tzv. Císařské konírny (dříve a během archeologického výzkumu tzv. Víceúčelový

6 Př. č. **13517** – 30. V. 1958 – Praha IV – Hrad. Střední trakt – skladiště pošty. Štola směrem k Bílé věži. Střeby ve štole pod skladištěm pošty, za prostřední zdí, západně, př. č. **13518** – 31. V. 1958 – Praha IV – Hrad, Střední křídlo – skladiště pošty. Štola směrem k Bílé věži. Střeby, kosti ze štoly pod středním traktem (pod poštou) o 15 m dál, severním směrem, od věřejšího nálezu. Pravděpodobně jde o štolu/kolektor, která byla zčásti odkryta při výzkumech ve Středním křídle v letech 2001–2002 a je situována východně od románské hradby.

7 Popisy terénu v deníku nejsou úplně srozumitelné. Pravděpodobně byl dokumentován tzv. nejstarší příkop.

8 Př. č. **14005** – 1. X. 1959 – Pražský hrad – střední trakt mezi II. a III. nádvořím. Popel, uhlíky a zbytky spáleného dříví na svahu valu, východní svah. Přímou pod provozovnou ředitelny pošty.

Obr. 6: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižní část. Pohled na část plochy, zkoumané v roce 1965 s obezděnou stěnou příkopu z roku 1278. Pohled od severu. Snímek v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, soubor IIN, složka 22.

Fig. 6: Prague Castle, Second Courtyard, south part; view of and part of the area excavated in 1965 showing the stone-lined wall of and moat from 1278, view from the north, photograph in the archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, assemblage IIN, file 22.

Obr. 7: Praha – Hrad, II. nádvoří, severní část. Výkop směřující k Obrazárně Pražského hradu z roku 1959 (?). Vzdů nároží novověké (?) zděné stavby. Snímek uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha.

Fig. 7: Prague Castle, Second Courtyard, north part; trench pit leading to the Picture Gallery of Prague Castle, 1959 (?); background: corner of and early modern period (?) walled building; photograph in the archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague.

Obr. 8: Praha – Hrad, II. nádvoří, severní část. Výkop směřující k Obrazárně Pražského hradu z roku 1959 (?). Pohled na rohovou část novověké (?) zděné stavby s cihlovou podlahou. Vzdů otopné zařízení. Snímek uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha.

Fig. 8: Prague Castle, Second Courtyard, north part; trench pit leading to the Picture Gallery of Prague Castle, 1959 (?); view of the corner of and early modern period (?) walled building with brick floor, fire place in the background; photograph in der archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague.

Obr. 9: Praha – Hrad, Střední křídlo, průjezd mezi II. a III. nádvořím. Pohled do výkopu z roku 1929. Ve stěně vlevo zachycen tzv. nejstarší příkop, níže skalní podloží. Č. neg. 1226.

Fig. 9: Prague Castle, Middle Wing, passage between Second and Third Courtyard; view of and trench pit from 1929; the wall shows the allegedly oldest moat with rocky subsoil on the bottom; negative No. 1226.

Obr. 10: Praha – Hrad, Střední křídlo, průchod mezi II. a III. nádvořím. Pracovní záběr do nedokončeného výkopu z r. 1948. Č. neg. D5566.

Fig. 10: Prague Castle, Middle Wing, passageway between Second and Third Courtyard; view of the unfinished excavation of 1948; negative No. D5566.

sál – *Obr. 3/L*). Hrobové nálezy zachyceny nebyly, ale odhalené situace před vnějším lícem románské hradby jsou důležité pro celkovou interpretaci nálezové situace na II. nádvoří.⁹

Západní stranu II. nádvoří tvoří tzv. Severozápadní křídlo. První archeologické práce v jeho interiéru náležejí do roku 1930 (viz výše), kdy byly v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím dokumentovány hrobové nálezy (hroby IIN006 až IIN023 – *Borkovský 1949*, s. 67–77), jejichž část zničily starší kanalizace a vodovod (*Borkovský 1953*, s. 130). Na stejné místo, tentokrát skutečně do interiéru křídla, se vrátila zjišťovací sondáž, kterou provedl I. Borkovský v roce 1946 po obou stranách průjezdu (hroby IIN024 až IIN027 – *Borkovský 1953*, s. 131). Na sondáž navázala predikce polohy kostela P. Marie (stručně *Borkovský 1948*, s úplnou argumentací *Borkovský 1949*) a jeho následné objevení a výzkum v letech 1950–1952 (*Borkovský 1953*). Výzkum předcházel a zčásti se uskutečnil během rekonstrukčních prací křídla (*Obr. 3/D, F, G, H, I*).¹⁰ Dotčena byla veškerá plocha v interiéru, přičemž byla zjištěna největší část pohřebiště (hroby IIN032 až IIN074). Do blízkého okolí nalezeného kostela P. Marie a do jeho interiéru se archeologický výzkum vrátil v revizní podobě v letech 1995 a 1996 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 17–96), při němž se zpřesnil počet odhalených hrobů v severním a západním sousedství kostela.

Několik plošně omezených (?) terénních aktivit sledovali archeologové v suterénu pod Španělským sálem (v tzv. Severním křídle). Nejstarší se konala souběžně se závěrečnými pracemi v kostele P. Marie

⁹ Výzkum zůstává téměř nepublikovaný (kromě situací týkajících se valového opevnění – *Boháčová 1994; 2001*). Také při přípravě nálezové zprávy (*Boháčová 1996c*) byl použit selektivní přístup k terénní situaci, jenž některé situace pomínil. Stav ve východní části Císařské konírny, původně tzv. lakovně, stručně popisuje *D. Frolíková-Kaliszová (2013, s. 115–120)*.

¹⁰ Interiér Severozápadního křídla byl na jižní i severní straně průjezdu zcela vybourán v roce 1930 – sestával ze dvou velkých prostor, zčásti však vyplněných lešením.

v roce 1952.¹¹ Údajně byla identifikována vrstva současná s existencí kostela¹², ale vzhledem ke vzdálenosti sondy od kostela je tato informace bez znalosti terénu mezi nimi problematická. Další nálezy známe z kotelny pod Španělským sálem, situované severně od sondy z roku 1952. Získány byly v roce 1953, ale kvůli chybějící terénní dokumentaci je jejich výpovědní hodnota omezená.¹³ Odstranění velkého objemu terénu pravděpodobně v této době prokázala záchranná akce ve strojně pod bývalou Rudolfovou konírnu (tj. v suterénu pod Španělským sálem) v roce 1990 (Frolík 1990). Další zaznamenanou aktivitu nacházíme v terénním deníku. Bylo jí hloubení sondy „pod Španělským sálem těsně u západního vjezdu z hradu na Prašný most“ (Deník 1959–1960, s. 133). Objeveno mělo být obezdění příkopu probíhajícího pod II. hradním nádvořím.¹⁴ Informaci však nelze ověřit stejně jako přesnou lokalizaci sondy. V souvislosti se statickými problémy severozápadního nároží křídla se Španělským sálem byly v roce 1994 vykopány v suterénu dvě zjišťovací sondy (Vochozková 1994).

Nejstarší výzkumy v místě IV. nádvoří souvisejí s úpravami, které vycházely z projektu Josipa Plečnika; zdejší terénní práce dobře dokumentují přechod archeologického výzkumu od spíše badatelského pojetí (III. hradní nádvoří v letech 1925–1929) k průběžné záchranné činnosti (od roku 1929). Také prvotní výkopové práce jsou příkladem zjištění a (limitované) dokumentace archeologických situací v sondách statického nebo geologického průzkumu (hroby IIN004 a IIN005 – Obr. 3/ff). Jde o dobově ojedinělý příklad pozornosti podobnému typu zásahů do terénu. Následné archeologické práce (1930–1931), které zasáhly větší část nádvoří, již hrobové nálezy neevidovaly – pravděpodobně nejspíše proto, že terénní zásahy, ačkoli rozsáhlé, nedosáhly potřebné hloubky. Pro posouzení širších vztahů pohřebiště a sídlištních situací je důležité zjištění románských staveb v jižní části nádvoří související s hloubením výše zmíněného kolektoru (Obr. 3/N), jenž pokračoval až na IV. nádvoří (Borkovský 1949, s. 65–67).

Obdobný charakter, tj. bodové zjištění jednotlivých hrobů (IIN075, IIN076), mají terénní práce severně od Severozápadního křídla, tj. plocha u severní strany Španělského sálu a horní hrany Jeleního příkopu (Obr. 3/K). I zde se od roku 1930 dělaly různé terénní zásahy, jejichž dokumentace je spíše torzovitá. Také v tomto případě platí, že již tehdy archeologové věnovali pozornost geologickým či statickým sondám. V novější době sledovali výkopové práce na dvorku u severní stěny Španělského sálu v roce 1994 (Frolík 1990).

---

11 „31. ledna 1952. Terény u základu jižní zdi křídla Španělského sálu, těsně u rohu II. nádvoří pod 1. 2. - vchod - 3. oknem. V rohu II. nádvoří uvnitř budovy pod Španělským sálem na konci severozápadního křídla směrem pod Španělský sál se hloubí sonda. Jsou zde terény, které souvisí s II. nádvořím a také s kostelíkem. Druhé nádvoří původně klesalo od jižní stěny Španělského sálu směrem do Jeleního příkopu, právě zde toto klesání začíná před výstavbou Španělského sálu. Je tu podobná břidlová navázka, jaká byla na kostelíku. Podle mistra Mouchy je v určité hloubce v této navázce vrstva uhlíků a spálené hlíny. Vrstva uhlíků prý jde východním směrem. Patrně v době požáru kostelíka hořely jiné stavby kolem něho. Na tuto břidlu klesá, vykazujíc humusem stmelенý povrch, navežená bouračka, čímž byl vyrovnáván terén II. nádvoří před výstavbou Španělského sálu. Není všude stejná. Z větší části jsou to kusy břidlového kamene z nějaké stavby a pak malta a opuka. – 3. února 1952. Na povrchu je načervenalý humus; jsou v něm cihly a přejzy, lesklá keramika z konce 16.-17. stol.; svažuje se směrem do Jeleního příkopu. Na severní straně je tato vrstva 25-90 cm silná.“ (Deník 1946–1952)

12 Př. č. **13350** – 6. II. 1952 – Praha IV – Hrad, sonda pod Španěl. sálem v rohu II. nádvoří uvnitř budovy. Střepy z terénu současného s kostelem. Svah k Jelenímu příkopu.

13 Př. č. **13386** – 15. II. 1953 – Praha IV – Hrad, pod Španělským sálem, u kotelny. Střepy a uhlíky ze sond severně kotelny. Černý románský terén nad rostlým svahem do Jeleního příkopu; př. č. **13387** – 4. IV. 1953 – Praha IV – Hrad, kotelna pod Španělským sálem. Střepy a kosti ze svahu. Románský svah se zachoval pod dlažbou. Dnes ten terén pod dlažbou zmizel do hloubky 2 m.

14 „6. X. 1959. Na II. nádvoří pod Španělským sálem těsně u západního vjezdu z hradu na Prašný most se hloubí sonda. V hloubce 6 m bylo objeveno zdivo jdoucí od severu k jihu. Zdivo patří přemyslovskému příkopu, který měl vyzděné svahy a směřoval od severu k jihu. Podobné zdivo na svazích příkopu bylo zjištěno při hloubení stoly přes II. nádvoří v roce 1930.“ (Deník 1959–1960, s. 133). Datace zápisu by odpovídala výkopu dokumentovanému v ploše II. nádvoří (Obr. 7 a Obr. 8). Nabízející se vzájemnou souvislost však nelze potvrdit.

2.2. VÝZKUMNÉ METODY

Jen neurčitě můžeme u starších archeologických aktivit rekonstruovat používané pracovní postupy. Dochovaná terénní dokumentace odhaluje spíše používané dokumentační techniky. Pro záznam terénní situace sloužily skici zanášené do sešitů, z nichž se posléze přenášely do terénních deníků v podobě čistopisů. Ačkoli se původní skici dochovaly jen útržkovitě, nezjistili jsme případ, že by se odlišovaly od záznamu v terénním deníku. Situace v ploše se zaměřovaly jednoduchým způsobem – obvykle na uměle stanovenou osu vztahenou k jednoznačně určitelným detailům sousedních staveb (nároží, prahy, ostění vstupů apod.). Plánek s vepsanými vzdálenostmi (kótami) byl také překreslen do terénního deníku. S výjimkou výzkumných sezon v letech 1950–1952 nebyl z žádného vyhotoven čistopis. Obdobně byly dokumentovány řezy, tj. formou terénní skici, do které se vepsaly popisy jednotlivých vrstev (nebo zdív). Řezy jsou obvykle různě stylizované, jen zčásti je uvedena jejich pozice v ploše (lze ji ale obvykle odvodit). Řezů bylo pořizováno/dokumentováno na rozdíl od dnešních zvyklostí jen málo, častěji se používal slovní popis (např. pro situace v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím). Současným nárokům na tento druh dokumentace se nejvíce blíží řez interiérem kostela ve směru sever-jih (*Borkovský 1953*, s. 165, obr. 20). Ostatní řezy vykazují různou stylizaci (podélný řez průjezdem mezi II. a IV. nádvořím ve směru západ-východ, *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 27, obr. 2/7, *Obr. 11* a *Obr. 12*). Důležité řezy kostelem P. Marie ve směru východ-západ byly dokumentovány až po odtěžení části terénních situací, tj. nejspíše v době, kdy již výzkum skončil (*Borkovský 1953*, s. 163, obr. 19; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 30–31, obr. 2/10). Oba jsou navíc zčásti stylizované a rekonstrukční. Pro řezy i jejich skici také platí, že se do nich promítaly situace z jejich blízkosti, což lze doložit fotografiemi. Některé detaily terénní situace (zejména vztahy mezi hroby) jsou proto zkresleny a bez slovního popisu situace nelze tento rozpor odhalit.

V roce 1929 byla již běžná nivelace vybraných bodů, která se v terénním deníku obvykle přepočítávala na absolutní hodnoty. Pokud pomineme výzkum v roce 1992 v zákoutí u kaple sv. Kříže a revizní výzkum v roce 1996, byla v současnosti obvyklá terénní dokumentace na milimetrovém papíře pořizována pouze v sezonách 1950–1952. Z této dokumentace se však dochovalo pouze torzo (*Frolík 2015a*, s. 16, obr. 3/9).¹⁵ Navíc se zřejmě nepořizovala pro všechny situace (např. pro hroby), jinak by totiž nevznikly značné rozdíly mezi zachycením detailů hrobů na celkových plánech a stavem, který dokumentovaly fotografie. Rozdíly naznačují spíše použití terénních skic, přičemž někdy nebyl zřejmě zachycen finální stav, nýbrž hrob v některém stadiu preparace.

Jinde nezaznamenané podrobnosti o terénní situaci zachycují přírůstkové seznamy nálezů (*Katalog 1*, *Katalog 2*). Komplikaci představuje nejednotný záznam ve vztahu k terénní dokumentaci (tataž vrstva je zapsána s pozměněným nebo s jiným popisem). Pro postup prací a odstranění některých zdánlivých nelogičností je důležité sledovat data, kdy byly nálezy do seznamů zapsány. I přes objevené chyby (některé soubory byly do přírůstkového seznamu zapsány z neznámých důvodů s několikaletým odstupem) tvoří tento údaj významný korektiv při identifikaci některých detailů terénní situace (níže zkoumané vrstvy a objekty by měly být zapsány později).

Jen zčásti se pořizovaly celkové plány. Týká se to především výzkumu v letech 1946/1950–1952, kdy bylo vytvořeno dokonce několik celkových plánů, jak se s výzkumem postupně rozšiřovala plocha. Ani ty však nezachytily všechny zkoumané situace (hroby) a nezaznamenaly ani finální stav před koncem výzkumu, kdy byl rozsah studované plochy největší.¹⁶ Pro všechny plány je charakteristické, že nezakreslují hranice zkoumané plochy (hrany sond). Část dokumentace se pravděpodobně nedochovala, jako například při hloubení zjišťovacích sond v roce 1946, z nichž je k dispozici pouze několik nestavbných zápisů v terénním deníku. Na celkovém plánu jsou však nalezené hroby zaneseny způsobem, který naznačuje, že dílčí kresebná dokumentace přeci jen existovala. Lze však uvést hroby, při nichž se pravděpodobně nepořizovala vůbec (hroby IIN064 – IIN066), a jediným svědectvím tak zůstává zápis v přírůstkovém seznamu nálezů.

¹⁵ Její zánik je obtížné vysvětlit. Již během výzkumu vznikaly celkové plány, jejichž autorem byl František Buřil, geodet pracující na hradních výzkumech. Je pravděpodobné, že dílčí terénní dokumentaci přebíral pro vyhotovení celkových plánů. Pouze předpokládáme, že dokumentaci již nevrátil a po jeho smrti zanikla (identickou situaci jsme zjistili u výzkumu v Jiřském klášteře).

¹⁶ Plocha výzkumu v Severozápadním křídle (jižně i severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím) byla zaměřena geodeticky (*Obr. 13*), ale pravděpodobně nikoli geodetem, zvyklým dokumentovat archeologické situace a schopným posoudit rozdílný význam jednotlivých terénních útvarů. Navíc nebyl plán popsán, takže některé skutečnosti nelze interpretovat. Přesto jako jediný zachycuje skutečný rozsah plochy, kterou se výzkum zabýval.

Téměř všechny terénní práce doprovodila fotografická dokumentace.¹⁷ Podle postupu zavedeného na Pražském hradě se uskutečnilo dvojí fotografování. Jeden celek fotografií pořizovali přímo archeologové, především I. Borkovský (dochován je v archivu výzkumu na pracovišti Pražský hrad, Oddělení záchranných výzkumů Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.). Druhou tvoří fotografie, které pořídili profesionální fotografové¹⁸ pro Kancelář prezidenta. Fotografie se ukládaly do Archivu Pražského hradu a jejich kopie na archeologickém pracovišti. Množství fotografií a pozornost věnovaná terénním detailům je u jednotlivých akcí rozdílná. Někdy na fotografii zjišťujeme hrob, který se v dokumentaci nenachází (IIN020), ale při stejné akci identifikujeme hrob, který fotografie nezaznamenala (IIN023). Největší pozornost byla věnována interiéru kostela P. Marie, zejména detailům stavebních konstrukcí a hrobům (IIN061 a IIN062). Jenom několik fotografií vzniklo podél vnější strany apsidy. Převážně sídlištní situace severně i jižně od kostela byly dokumentovány pouze selektivně. Část fotografií má překvapivě nízkou kvalitu. Přes tyto výhrady je jejich soubor zásadním informačním zdrojem pro popis převážné části hrobů a identifikaci důležitých detailů.

Vlastní postup výkopových prací se zjevně lišil podle charakteru aktivit, při nichž byly hroby zjišťovány. Někdy se kosterní ostatky našly při výkopových či stavebních pracích a archeolog se dostavil až k situaci zničené, vycházející pouze ze svědectví stavebních dělníků (např. hroby IIN004, IIN064 – IIN066), nebo k situaci velmi poničené. Obdobně tomu bylo při rozsáhlejších výkopových pracích, kdy byly po zjištění pozoruhodných archeologických situací stavební práce přerušeny a nastoupili archeologové (kolektor/štola vedoucí z průjezdu mezi II. a III. nádvořím přes II. nádvoří průjezdem mezi II. a IV. nádvořím v letech 1929–1930 – hroby IIN001 – IIN003, IIN006 – IIN023, IIN028 – IIN031). Úsekům s hroby nebo stavbami byla věnována detailnější pozornost než těm s „běžnými“ terénními situacemi. Podle svědectví z fotografií lze dovozovat, že terén byl rozebírán po hrubších vrstvách odpovídajících víceméně přirozenému zvrstvení definovanému pomocí větších rozdílů v barvě a složení terénu; detailnější postup následoval až po zachycení zajímavého detailu (především hrobu).¹⁹ Při plošném odkryvu byla z neznámého důvodu jednotlivým částem terénní situace věnována nestejná pozornost. Při výzkumu v letech 1950–1952 se zájem soustředil především na interiér kostela P. Marie a terénní situaci u vnějšího severovýchodního nároží. Oproti tomu terénům podél severní stěny a západní stěny se archeologové věnovali omezeně a situace ani podrobně nedokumentovali.²⁰ Stejně nesoustavně se postupovalo u vnější strany apsidy. První nalezené hroby (IIN049 – IIN051 a IIN059) byly popsány relativně podrobně, ovšem zbývající části plochy, situované jižněji, se téměř žádné pozornosti nedočkaly.²¹

Při preparaci jednotlivých hrobů bylo jen malé úsilí věnováno identifikaci hrobových jam, výjimečně byly rozlišovány nálezy z výplně od nálezů z okolní hřbitovní (či jiné) vrstvy (např. hrob IIN063). V souladu s dobovými zvyklostmi se upřednostnilo (pokud to bylo možné) odkrytí hrobů na větší ploše s odtěžením terénu mezi nimi (průjezd mezi II. a IV. nádvořím; prostor jižně a severně téhož průjezdu na II. nádvoří). Některé hrobové nálezy zůstaly před vyzdvižením na místě i velmi dlouho (hroby IIN024 až IIN027 odhalené jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím v roce 1946 byly vyfotografovány až v roce 1950 a vyzdviženy zřejmě ještě později). Obecně se zanedbávaly mladší historické etapy, které byly dokumentovány pouze selektivně. Některé detaily známe prostřednictvím zmínek ve slovním popisu terénní situace, nejsme ale schopni identifikovat je v celkových plánech.

Nálezy z převážné části vrstev vybírali zřejmě kopáči. Soustředili se spíše na rozměrnější fragmenty, a to s rozdílnou intenzitou.²² Nejlépe to dokládají osteologické nálezy, mezi nimiž zcela postrádáme drobné kosti. Na straně druhé se z vrstev vyzvedávaly i drobné nekeramické nálezy (skleněný korálek v průjezdu

¹⁷ Přesto platí, že fotografií není nikdy dost a mnohem početnější dokumentaci bychom uvítali.

¹⁸ Identifikovat můžeme pouze Alexandra Gubčevského a Alexandra Paula.

¹⁹ O tomto postupu svědčí všechny hroby zachycené ve stavu, kdy byly zčásti vypreparovány a obvykle v nich chybí část nohy nebo ruky (např. hrob IIN063 – *Obr. 14*).

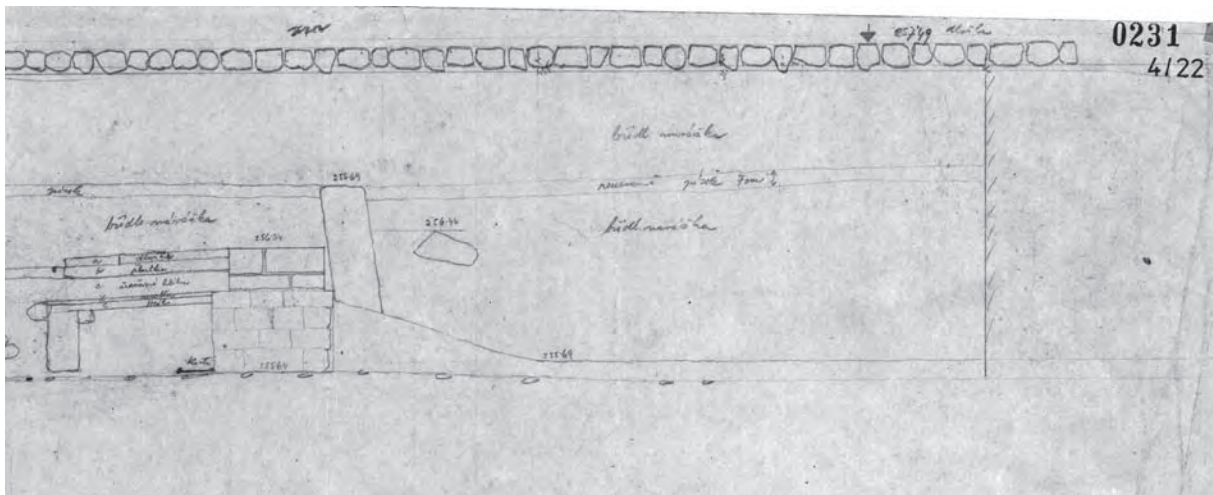
²⁰ Při revizním výzkumu v roce 1995 byl u severní stěny objeven nedokumentovaný hrob (IIN057); dokumentace k sondě u severovýchodního nároží se nedochovala (nebyla pořízena? – hroby IIN052 až IIN056, IIN058, IIN068 a IIN069). Z odkrývaných hrobů nebyly do přírůstkového seznamu zapsány žádné nálezy (na rozdíl od revizního odkryvu v roce 1995, kdy byly při preparaci zjišťovány). Určité množství nálezů (především keramických zlomků) bylo i v zásepech sond z výzkumu v padesátých letech 20. století.

²¹ Hrob IIN060 byl okrajově zmíněn, ale nezkoumal se (existuje však jeho fotografie – *Frolík 2015a*, s. 40, obr. 3/74). Hroby IIN070 až IIN072 se rekonstruovaly na základě kusých poznámek (nejsou přesně situačně zakresleny, fotografie nebyly pořízeny). Neznáme důvody, proč byl zásadně důležitý terén v této části odtěžen bez archeologického výzkumu či spíše proč se s výzkumem otálelo déle než rok, až terény odkopala stavba.

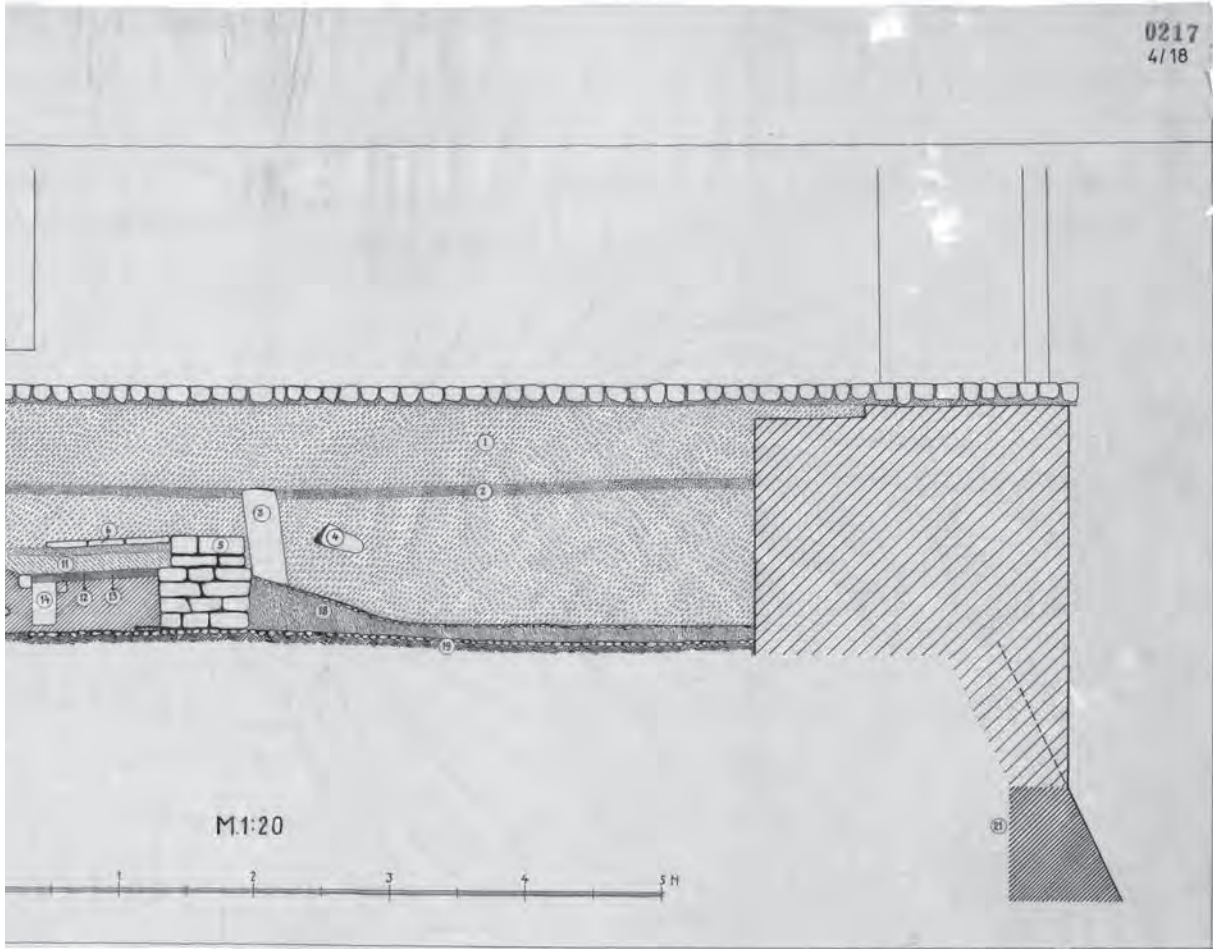
²² Doložit lze menší keramický fragment vyzdvižený z vrstvy (př. č. 13083, „černá hlinitá navážka nad vrstvou břidly“) a naproti tomu rozměrný fragment ze stejné nádoby ze souboru charakteru sběru na zkoumané ploše (př. č. 13092, „po různu nalezené kopáči“), které jsou z téže nádoby (zlomky větší nádoby s vrypy na okraji – *Obr. 15*).

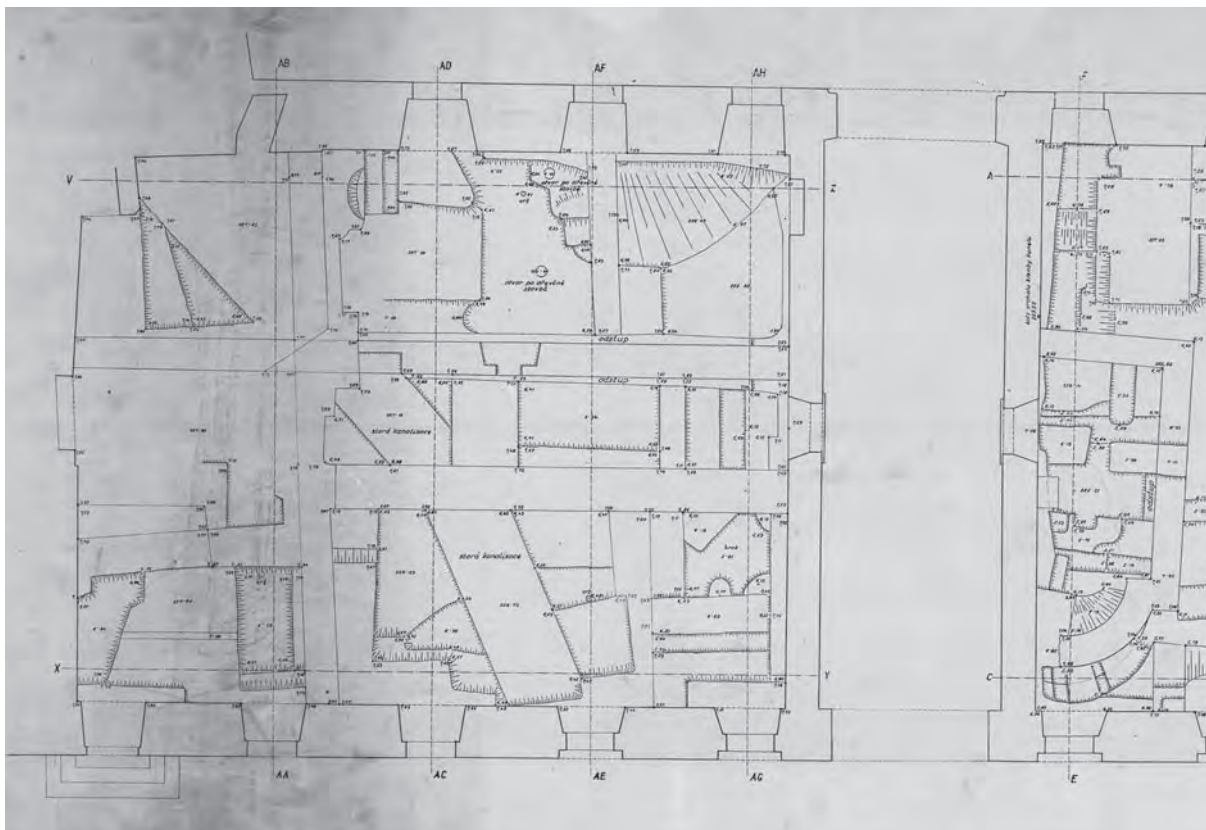

Fig. 11: Prague Castle, North-Western Wing, passage between Second and Fourth Courtyard; drawing of an archaeological section; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 4/22-0231.

Fig. 12: Prague Castle, North-Western Wing, passage between Second and Fourth Courtyard, fair copy of an archaeological section; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 4/18-0217.

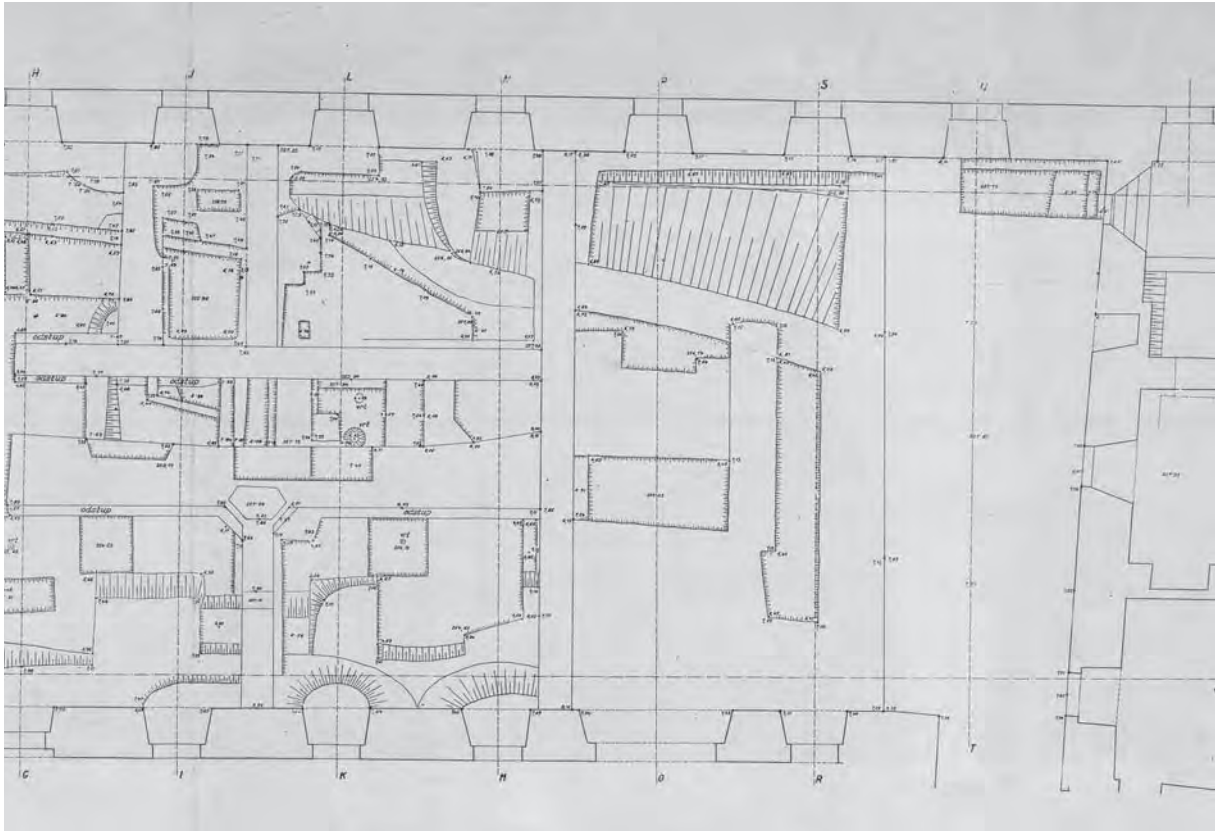
Obr. 13: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo. Celkový plán zkoumané plochy s nivelačními údaji. Plán nebyl pořízen geodetem školeným v zaměřování archeologických situací. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, sign. 763/47.

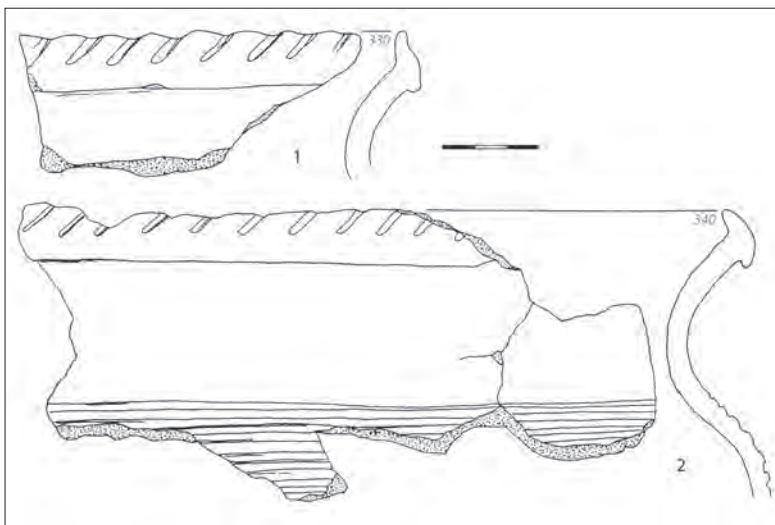
Obr. 14: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Hrob IIN063. Č. neg. 10744.

Fig. 14: Prague Castle, North-Western Wing, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; grave No. IIN063, negative No. 10744.

mezi II. a IV. nádvořím v roce 1930, zlomky skleněných kroužků na II. nádvoří v roce 1950). Přítomnost drobných zlomků snad nasvědčuje, že tyto terény rozebíral přímo archeolog (I. Borkovský). Celkově je však nekeramických nálezů velmi málo. Značná pozornost byla překvapivě věnována fragmentům malt (zvláště po objevení kostela) a zlomkům stavebního materiálu. Jen nepočetný je paleobotanický materiál (především uhlíky a zlomky dřev z konstrukcí v hrobech). Během výzkumu se také odebíraly objemnější vzorky zeminy (např. výplň hrobky – hrobu IIN062), zapsané v přírůstkovém seznamu. Jejich další osud je nejasný. Pravděpodobně však nebyly nijak vyhodnoceny.

Fig. 13: Prague Castle, North-Western Wing, general plan of the excavated area with levelling data; the plan was executed by a geodesist not specialized in measuring archaeological features; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 763/47.

Obr. 15: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Okrajové zlomky. 1 – př. č. 13083; 2 – př. č. 13092. Menší byl získán z vrstvy a větší sběrem. Kreslili Š. Dančo a autor.

Fig. 15: Prague Castle, Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard, rim fragments; 1: Inv. No. 13083; 2: Inv. No. 13092; The smaller one stems from an layer, the larger one stems from collecting in excavated soil, drawn by Š. Dančo and the author.

3. REKONSTRUKCE TERÉNNÍ SITUACE

Pro chronologické zařazení jednotlivých hrobů nebo jejich skupin je potřeba prostudovat jejich terénní (stratigrafickou) situaci ve vztahu k dochovaným nálezům. Pro vzájemné posouzení a jednodušší popis byly hroby seskupeny do několika skupin, a to především na základě vzájemné blízkosti (*Obr. 3*). Zčásti se zachovalo i členění, které používal I. Borkovský, především u výzkumu z let 1950–1952.

Jednu z nich tvoří hroby nalezené ve Středním křídle v letech 1929 a 1948 a u kaple sv. Kříže v roce 1992, tedy na samém východním okraji II. hradního nádvoří (hroby IIN001 až IIN003, IIN028 až IIN031 a IIN077 až IIN081 – *Obr. 16*).

Další sestává z hrobů situovaných na II. nádvoří jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (IIN034 až IIN038, IIN065, k níž přiřazujeme i hrob IIN023), jiná skupina obdobně situovaných hrobů se nachází na severní straně od zmíněného průjezdu (IIN039 až IIN048 a IIN067). V interiéru Severozápadního křídla budou samostatně posouzeny hroby v prostoru jižně od průjezdu (IIN024 až IIN027, IIN063, IIN064 a IIN066), dále hroby přímo v průjezdu (IIN006 až IIN022) a konečně ty, které jsou situované severně od průjezdu, tj. v bezprostředním okolí kostela P. Marie (IIN032, IIN033, IIN049 až IIN060, IIN068 až IIN074). Zvláště je nutné se zabývat také hroby v interiéru kostela P. Marie (IIN061, IIN062).

Samostatnou část tvoří ojediněle nalezené hroby na IV. nádvoří a hroby severně od Španělského sálu (IIN004, IIN005, IIN075 a IIN076).

3.1. STŘEDNÍ KŘÍDLO 1923, PRŮJEZD 1929, PRŮCHOD 1948 A ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992

3.1.1. PRŮJEZD 1929

V místě situovaném do východní části II. hradního nádvoří a v interiéru Středního křídla jde o 12 hrobů. V roce 1929 byly prozkoumány při hloubení kolektoru v průjezdu mezi II. a III. nádvořím tři hroby (H001 až H003), archeologové se však především zaměřili na pozůstatky valového opevnění.²³ Hroby byly nalezeny v rámci dosti složité a poměrně detailně popsané stratigrafie. Objeveny byly na západní straně románské hradby z roku 1135, tj. vně touto hradbou vymezené plochy (*Obr. 3/A*). Terénní situace byla popsána přímo v terénu, pořízen byl náčrt zachycující stratigrafické vztahy (*Obr. 17 až Obr. 19*), který byl jako jeden z mála z této etapy výzkumů dokonce v mírně upravené podobě publikován (*Borkovský 1948*, s. 56, obr. I).

Řez zachycuje úplný průřez základovou partií románské hradby včetně dvou základových ústupků (*Obr. 17 a Obr. 18*). Základová spára zdi se nachází ve vrstvě označené jako „černá navážka valového pláště“ (v publikaci, v deníku pouze „val“).²⁴ Na ní je uložena vrstva „opuky“ (v deníku vrstva „c“),²⁵ následovaná „nazelenalým zásypem s uhlíky a opukou“ (v deníku vrstva „a“, v publikaci není opuka uvedena).²⁶ Na povrchu této vrstvy byla zjištěna tenká „vrstvička popele a uhlíků“. Další uloženinou je „nažloutlý jílovitý zásyp s opukou“ (v deníku vrstva „b“),²⁷ nepopsaná, černě zakreslená vrstva (uhlíky?) a dále vrstvička malty a blíže neo-

23 „Prší...II. západně Soběslavové hradby ve štole odkryva teren ve kterým nalezené kostry které byly prokopane štolou tesně jdoucí u zapadního okraje prujezdu směrem jih-sever. Zaměřuji tereny navažek zapadně Soběslavové hradby. Vál který u východní stěny hradby klesá dolů se zapadní strany hradby jejíž sotva znatelný dolní svah ve kterým jsou kusy opuky. Soběslavova hradba stavěna asi v zapadním příkopu valu Břetislavského. Odpoledne ponechaneII dělnicy – více nikdo nepracuje jen malo dělníku připravuje železo pro betonování štoly – čistí kostry zapadně hradby a hlouběji jamu až pod základy Soběslavové hradby abych zjistit dukladnou vyšku hradby již od druhého sokle dolního jest stavěné do rostleho tvrdého jili. Sokl je ještě ve zbytcích valu. Je dobře pozorovat jak hradba prokopala val, zvláště ve východní stěně a dutina volna prostory mezi valem a hradbou byla vyplněna a zasypana opukou. Kostry leží na povrchu valu pod nazelenalou navažkou...“ (*Deník 1929/2*, s. 1120).

24 S touto vrstvou spojujeme soubory př. č. **11819** – Pod základy Soběslavové hradby ve štole, - v průjezdu na II. nádvoří. - *Střepy*. 8. VI. 1929.

25 Z této vrstvy pochází soubor př. č. **11887** – III. nádvoří. V pokračování válu západně Soběslavove hradby mezi opukou na vrchu válu uprostřed štoly v průjezdu. *Střep*. 19. VI. 1929.

26 Nálezy (keramické zlomky) byly z této vrstvy vyzdvíženy dvakrát – př. č. **11811** – III. nádvoří. Z terenu „a“ ve štole, západně od Soběslav. hradby, severní část. - V průjezdu na II. nádvoří. - *Střepy*. 8. VI. 1929; př. č. **11814** – III. nádvoří. Z terenu „a“ ve štole, západně od hradby Soběslavové, - v průjezdu na II. nádvoří. - *Střepy*. 8. VI. 1929. Oba soubory jsou nezvěstné.

27 Také v tomto případě byly nálezy získány dvakrát – př. č. **11809** – III. nádvoří. Z horního terenu jilu a opuky, západně hradby Soběslavové, nad západní části valu. - Pod průjezdem na II. nádvoří. - *Střep*. 7. VI. 1929; př. č. **11807** – III. nádvoří. Z terenu „b“ ve štole, západně hradby Soběslavové. V průjezdu na II. nádvoří. *Střep*. 8. VI. 1929. - Ač zápis neuvádí u př. č. 11809 konkrétní označení vrstvy, z popisu je ztotožnění s vrstvou „b“ zřejmé.

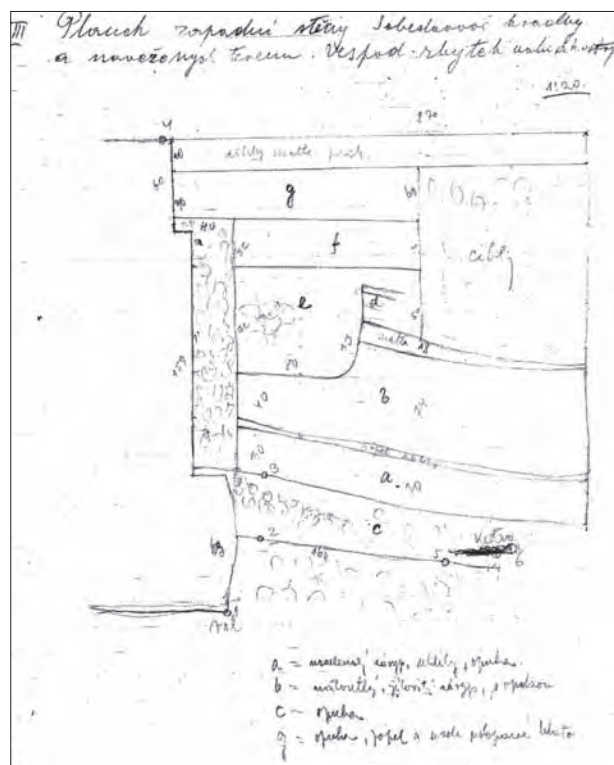
Obr. 16: Praha – Hrad, II. nádvoří. Vzadu Střední křídlo s průjezdem na III. nádvoří (zaoblený portál), průchodem na III. nádvoří (pravoúhlý portál) a zákoutím mezi křídlem a kaplí sv. Kříže. Pohled od severozápadu. Foto autor.

Fig. 16: Prague Castle, Second Courtyard; background: Middle Wing with passage to the Third Courtyard (round portal), passageway to the Third Courtyard (rectangular portal) and corner between the palace wing and the Holy Cross Chapel, view from the north-west; photographed by the author.

Obr. 17: Praha – Hrad, Střední křídlo, průjezd mezi II. a III. nádvoří. Terénní náčrt řezu ze dne 8. 6. 1929. Kreslil I. Borkovský.

Fig. 17: Prague Castle, Middle Wing, passage between Second and Third Courtyard; field sketch of a section from 8 June 1929 by I. Borkovský.

Obr. 18: Praha – Hrad, Střední křídlo, průjezd mezi II. a III. nádvoří. Čistopis řezu terénem v terénním deníku. Kreslil I. Borkovský.

Fig. 18: Prague Castle, Middle Wing, passage between Second and Third Courtyard; fair drawing of the same section in the excavation diary by I. Borkovský.

značená vrstva (v deníku označena jako „d“, ale nepopsána). Do ní se zahlubuje jámovitý výkop vyplněný podle popisu „navážkou“ (vrstva „e“). Výplň výkopu překrývá další vrstva „navážky“. Teprve z této úrovně se zahlubuje výkop pro založení románské hradby (označený jako „prokopana“). Jeho hloubka dosahuje asi 2,5 metru (přesněji to z kót na náčrtcích nelze stanovit). Vkop vyplňuje „opuka“. Stejně je charakterizována také první vrstva překrývající vyplněný výkop a přiléhající k hradbě („opuka, popel a u zdi nášlap. bláto“). Do ní se zahlubuje výkop vyplněný podle popisu cihlami a maltou. Stratigrafii uzavírala v roce 1929 vrstva „cihel, malty a písku“²⁸ Jinou, nejspíše novověkou aktivitou je jinak nepopsaná „štola“, která narušila nalezené hroby a podle fotografií se nacházela západně od nich.²⁹

Na profilu i náčrtcích je zakreslena kostra (hrob IIN001) v úrovni druhé nejspodnější vrstvy, tedy ve vrstvě „opuky“. V deníku se poloha koster charakterizuje jako „leží na povrchu valu pod nazelenalou navážkou“ (*Deník 1929/2*, s. 1120).³⁰ Podle náčrtu tedy pod vrstvou „a“ (v publikaci vrstva „i“) a v rámci vrstvy „c“ podle náčrtu (v publikaci není zvlášť označena). Pokud bychom z této informace vyšli, tak je na náčrtu zachycená kostra (hrob IIN001) součástí souvrství staršího než románská hradba (souvrství je porušeno výkopem pro založení hradby) a byla by uložena ve značné hloubce (od úrovně, z níž se stavěla hradba asi 2,4 m). Řez však nezachycuje hrobovou jámu a z dochované fotografie vyplývá, že nebožtík byl uložen v rakvi – šlo tedy o regulérní hrob. Podle téže fotografie je zřejmé, že kosterní ostatky do řezu nezasaňovaly. Poloha kostry je nejspíše do profilu pouze promítnuta. Nelze tedy určit, z jaké úrovně byl hrob zahlouben.³¹ Také zbylé dva hroby (IIN002, IIN003) byly podle fotografií (*Obr. 20*) uloženy ve stejné hloubce.³²

Přes pochybnosti o úrovni, z níž se hrobové jámy hloubily, je zřejmé, že hroby IIN001 až IIN003 jsou starší než románská hradba, tudíž pocházejí z doby před rokem 1135. Širší souvislosti naznačují, že byly uloženy do plochy příkopu před starší dřevohlinitou hradbou (valem), a to v době, kdy jej již značně zaplnily splachy nebo odpad (*Frolík 2002a; Frolíková-Kaliszová 2009*).

3.1.2. PRŮCHOD 1948

Podobnou terénní situaci měla zaznamenat také dokumentace terénní situace při zřizování průchodu mezi II. a III. nádvořím v květnu 1948, jenž vede jižně od staršího průjezdu, v němž se hroby zkoumaly v roce 1929 (*Obr. 3/B*). Základním záměrem výzkumu bylo blíže poznat románskou hradbu, event. starší valové opevnění (*Borkovský 1949*, s. 55–58; *Borkovský 1962*, s. 447–448; *Borkovský 1969*, s. 51–52). Terénní situaci můžeme rekonstruovat na základě údajů ve výkopovém deníku (*Deník 1946–1948*) a údaje propojit s dochovanými nálezy.

Popsaná a na náčrtu zachycená terénní situace byla jednodušší než v roce 1929.³³ Podloží tvořila skála („břidla“), na kterou nasedala „hnědá jílovitá navážka, opuka“ o mocnosti až dva metry (*Obr. 21*). Do této vrstvy byly vyhloubeny hrobové jámy.³⁴ Zcela jistě to platí pro hroby IIN028 a IIN030, u IIN031 (dochován pouze jako fragment dřevěného prkna)³⁵ to můžeme předpokládat. Pozici prkna zaznamenává náčrt (*Obr. 21* a *Obr. 22*). Stejný předpoklad platí pro hrob IIN029, který měl být o 0,4 m hlouběji než IIN028. Vrstvu hnědé jílovité navážky překrývala uloženina popsána jako „opuka, vrstva malty, opuka, bouřačka“ o mocnosti 0,1–0,25 m, kterou lze interpretovat jako stavební vrstvu k románské hradbě. Románská hradba byla tedy hloubena z povrchu výše zmíněné hnědé jílovité navážky. Vkop je jednoznačně nakres-

28 Část nálezů je zapsána tak, že zjevně pochází z více popsáných kontextů. Př. č. **11764** – III. nádvoří. Z navezeného terenu, 80cm silného pod dlažbou, západně od hradby Soběslavové. – Průjezd na II. nádvoří. *Střepy*. 4. VI. 1929; př. č. **11779** – III. nádvoří. Západně hradební zdi Soběslavové, z úrovně navážky spalené opuky a uhlíku, 80cm pod dlažbou, - teren silný 50cm, začínající se u uskočené zdi hradby. Pod průjezdem na II. nád. *Střepy*. 5. VI. 1929. Soubory jsou nezvěstné.

29 S touto situací souvisí př. č. **11805** – III. nádvoří. Západně Soběslavové hradby v nahazených kostích pod zdi stare štoly, - v průjezdu na II. nádvoří. – *Střepy*. 7. VI. 1929.

30 „V navážce nazelenale nad valem ale již na opuče válove nalezene hroby v rakvích které zda se jsou mladší nežli val a hradba...“ (*Deník 1929/2*, s. 1123).

31 Pokud bychom uvažovali o obvyklé hloubce hrobové jámy, bylo by to z povrchu vrstvy „b“ na náčrtu (vrstvy „g“ v publikaci).

32 S pohřby je spojeno explicitně pouze př. č. **11818** – III. nádvoří. U koster ve stole, - v průjezdu na II. nádvoří. *Střepy*. 10. VI. 1929.

33 Vliv na tuto skutečnost má zřejmě směrem k jihu stoupající úroveň podloží, a proto také menší mocnost dochovaného nadloží.

34 S touto částí souvrství nejspíše souvisí soubor př. č. **12699** – Nový průchod ze II. na III. nádvoří. Sonda u západní stěny hradby. *Střepy z navážky západně románské hradby z úrovně koster. Prostora mezi dvěma vrstvami koster, je asi 35 cm silná. Střepy*. 24. V. 1948. *dř. č. 12704*.

35 Př. č. **12702** – Průchod ze II. na III. nádvoří. Zbytky prkna. 22. IV. 1948. *dř. č. 12704*.

Obr. 19: Praha – Hrad, Střední křídlo, průjezd mezi II. a III. nádvoří. Řez terénem ze dne 8. 6. 1929 upravený pro publikaci. Podle *Borkovský 1949*, s. 56, obr. I.

Fig. 19: Prague Castle, Middle Wing, passage between Second and Third Courtyard; section from 8 June 1929, after *Borkovský 1948*, p. 56, fig. I, altered by the author.

Obr. 20: Praha – Hrad, Střední křídlo, průjezd mezi II. a III. nádvoří. Hroby IIN001 až IIN003. Pohled od východu. Č. neg. V3602.

Fig. 20: Prague Castle, Middle Wing, passage between Second and Third Courtyard; graves IIN001–IIN003, view from the east, negative No. V3602.

len v úrovni hrobu IIN030, který je jím porušen. Na stavební vrstvě se uložila až 0,72 m mocná vrstva popsaná jako „*opuka, hnědá jílovitá hlína se střepy 10.–11. století*“.³⁶ Teprve v úrovni jejího povrchu se nacházelo rozhraní mezi základovým a nadzemním zdivem románské hradby. Vzhledem k nerovnému povrchu zdiva a absenci vkopu můžeme soudit, že vrstva byla uložena až poté, co byla postavena hradba, zřejmě aby vyrovnala terén. Na jejím povrchu u líce hradby byl zaznamenán blíže nepopsaný „*rigol*“. Stratigrafii uzavírala vrstva popsaná jako „*bouračka, cihly, malta*“ (mocnost až 0,88 m).³⁷

Stratigrafická situace jednoznačně ukazuje, že přinejmenším hroby IIN028 a IN030 jsou starší než románská hradba, tj. z doby před rokem 1135. Širší souvislosti naznačují, že byly uloženy do plochy příkopu před starší dřevohlinitou hradbou (valem), a to v době, kdy již byl značně vyplněn (*Frolík 2002a; Frolíková-Kaliszová 2009*). Totéž platí pro hroby IIN029 a IN031, které sice hradba neporušila, ale překrývá je (u hrobu IIN029 jen s určitou pravděpodobností) stavební vrstva k hradbě.

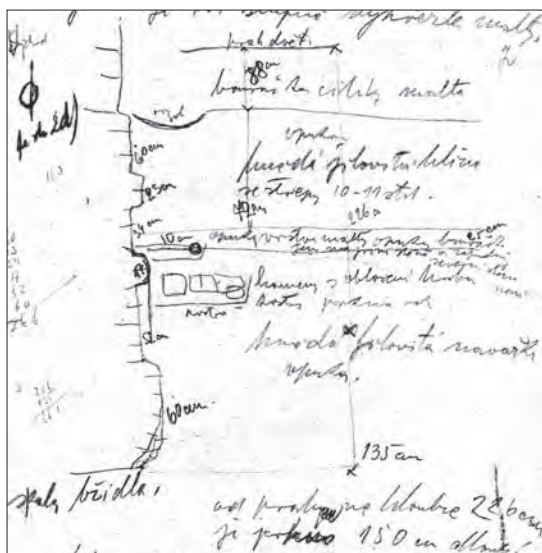
3.1.3. ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992

Poslední skupinu hrobů, které archeologové dosud zjistili ve východní části II. nádvoří, jsou pohřby zkoumané v roce 1992 v zákoutí u kaple sv. Kříže (hroby IIN077 až IIN080 – *Obr. 3/C*). Také u nich je pro chronologické zařazení důležitější pozice ve stratigrafii než nálezy samy. V místě sondy byla evidována četná recentní narušení, která překrývala složitou terénní situaci převážně z raného středověku (*Obr. 23*). Jejím

³⁶ Př. č. 12703 – Průchod ze II. na III. nádvoří, sonda u západní stěny hradby. Střepy a lidské kosti nalezené v návěže nad vrstvou koster. Střepy, lidské kosti. 24. V. 1948. dř. č. 12705.

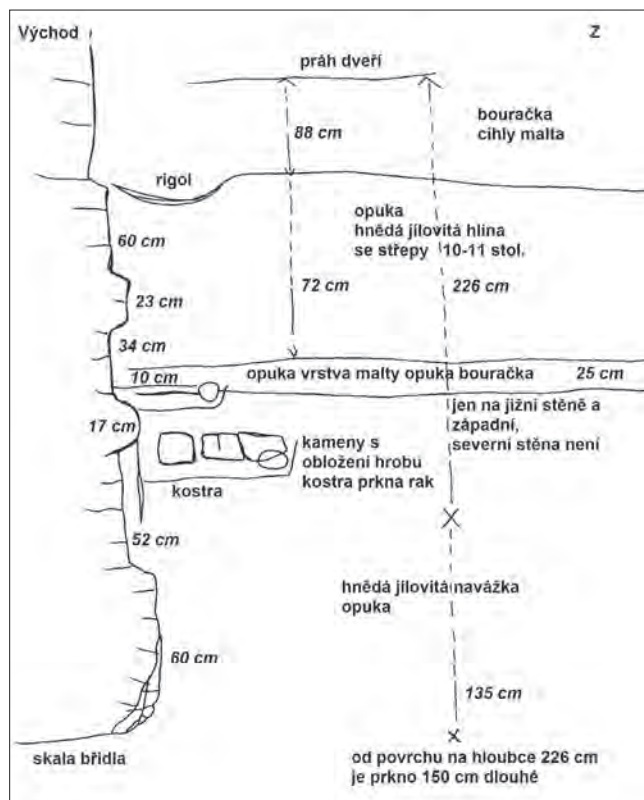
³⁷ Př. č. 12698 – Nový průchod z II. na III. nádvoří. Střepy z vrchní vrstvy, která se skládá z bouračky, t. j. opukových kamenů. Sonda u západní stěny románské hradby. Zda všechny střepy pocházejí z této vrstvy, nelze říci. 22. V. 1948. Dř. č. 12706.

Obr. 21: Praha – Hrad, Střední křídlo, průchod mezi II. a III. nádvoří. Terénní náčrt řezu ze dne 23. 5. 1948. Kreslil I. Borkovský.

Fig. 21: Prague Castle, Middle Wing, passageway between Second and Third Courtyard; field sketch from 23 May 1948 by I. Borkovský.

Obr. 22: Praha – Hrad, Střední křídlo, průchod mezi II. a III. nádvoří. Překreslený terénní náčrt ze dne 23. 5. 1948. Vypracoval autor.

Fig. 22: Prague Castle, Middle Wing, passageway between Second and Third Courtyard; final copy of the section from 23 May 1948, drawn by the author.

nejstarším článkem byla vnější část příkopu před valovým opevněním (v sondě výkop 1510 – *Obr. 24*), zahlužená do sprašového podloží. Nejmladší vrstvou v příkopu je uloženina 1125.³⁸ Do ní byly zahluženy všechny hroby (výkopy 1504 = hrob IIN077; 1523 = IIN078; 1525 = IIN079 a hrob IIN080³⁹), které překrývala uloženina v těchto místech označená 1114.⁴⁰ Během doby byl západně od hrobů vyhlouben příkop (výkop 1522) o zjištěné (neúplně) šíři 2,3 m a hloubce asi 1,5 m (*Obr. 25* a *Obr. 26*),⁴¹ který následně vyplnil větší počet uloženin, jejichž průběh naznačuje, že se postupně (přirozeně) zanášel (*Obr. 24*). Hroby svým východním (dochovaným) koncem překryly okrajovou část staršího příkopu (výkop 1510). Bezprostřední vztah k příkopu 1522 narušily recentní výkopy (1512, 1513). Východně od dochovaného okraje příkopu 1522 však zbývá plocha široká pouze asi jeden metr, a tudíž je při uvažované (obvyklé) délce hrobových jam pravděpodobné, že příkop 1522 hroby narušil. Pro posouzení/upřesnění stáří objevených hrobů jsou důležité především nálezy z jejich výplně a následně i z vrstvy/uloženiny bezprostředně starší (1125) a vrstvy/uloženiny bezprostředně mladší (1114, event. 1114B, 1183, 1171).

38 Nálezy se zapisovaly podle současných zvyklostí, čili s informací o čísle uloženiny, z níž pocházejí. Na sáčcích ani v přírůstkovém seznamu je nedoprovázejí žádné další informace o povaze místa, z něhož byly vyzdvíženy, na rozdíl od souborů z výzkumů I. Borkovského. Proto bude výčet nálezů (čísel sáčků) podán až v kapitole zabývající se rozborem nálezů. Uloženina 1125 je popsána jako šedá písčitojílovitá hlína s nahodilou příměsí uhlíků a kousků dřeva a malých kamínků.

39 Výkop (hrobová jáma) nebyl definován.

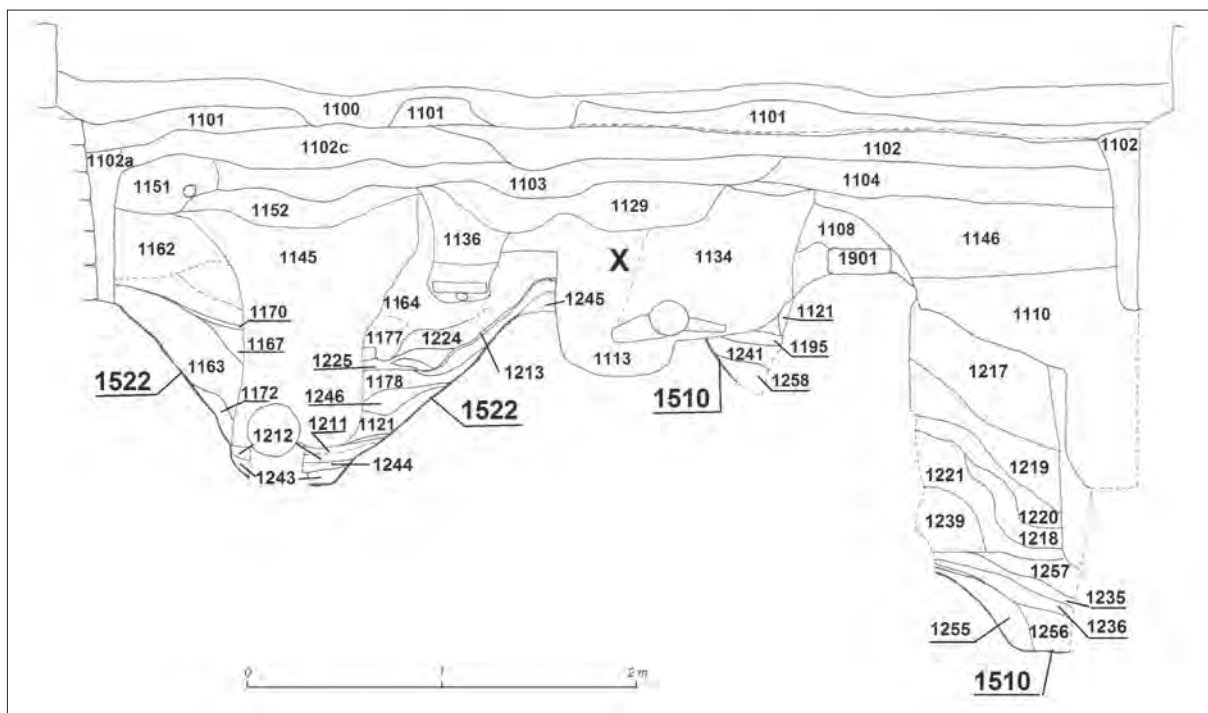
40 Uloženina 1114 je popsána jako hnědý prachový jíl s 10% příměsí v podobě oranžových malých až středních skvrn a nahodilou příměsí uhlíků (drobky) a středních až velkých kamínků. Během dalšího výzkumu byla rozdělena na starší uloženinu 1114B (oproti 1114 tmavší a s větším zastoupením uhlíků), oddělenou od mladší uloženiny 1114 tenkým proplátkem 1183 (tmavě žlutá písčitojílovitá hlína s 5% příměsí malých až středních opukových kamínků), event. tenkou šedozelenou uloženinou 1171 (žlutozelená písčitojílovitá hlína s 15% příměsí malých až velkých kamínků a nahodilou příměsí uhlíků a zlomků dřeva).

41 Určit přesně hloubku není možné. Do výplně příkopu bylo vloženo recentní potrubí (výkop 1515), narušeny jsou také oba okraje, takže není zřejmé, která uloženina je ještě ve výplni a která již příkop převrstvuje.

Obr. 23: Praha – Hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže. Pohled na zkoumanou plochu. Vlevo okraj příkopu před valovým opevněním (výkop 1510), uprostřed mladší příkop (výkop 1522 – silně narušen inženýrskými sítěmi). Hroby se nacházely na vyvýšeném hřbetu mezi nimi. Č. neg. 84044.

Fig. 23: Prague Castle, Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross; view of the excavated area, left: bank of the moat in front of the rampart (cut 1510), later moat in the centre (cut 1522, heavily disturbed by supply network); the graves were situated on an elevated ridge between them, negative No. 84044.

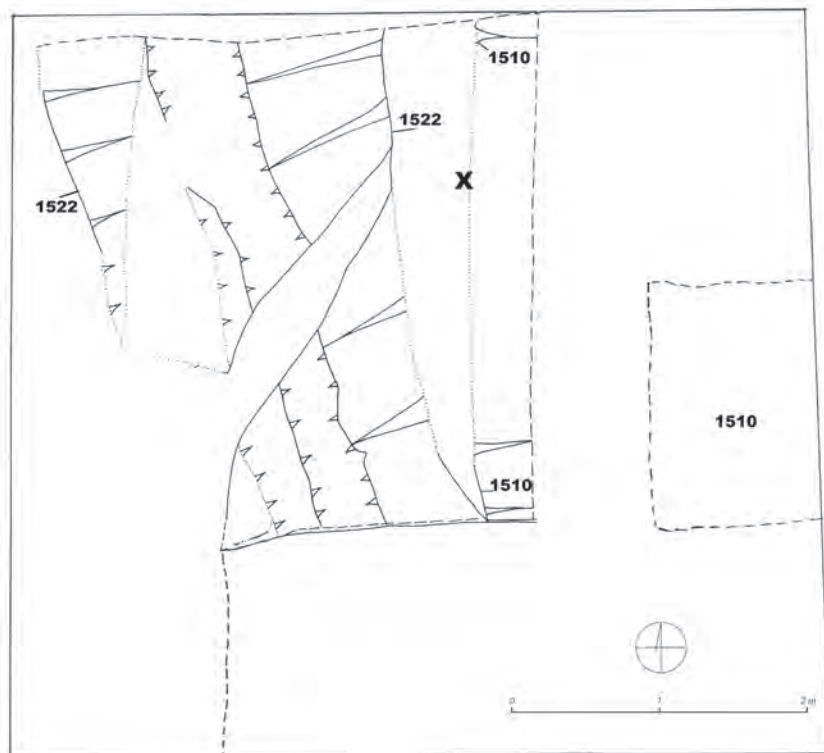

Obr. 24: Praha – Hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže. Řez severní stěnou sondy. Vpravo starší příkop před valovým opevněním (výkop 1510), vlevo mladší příkop (výkop 1522). Terénní blok s hroby byl v místě řezu odstraněn recentním výkopem (jeho poloha označena „X“). Kreslily I. Herichová a K. Tomková, upravit autor.

Fig. 24: Prague Castle, Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross; section in the northern trench pit; on the right: older moat in front of the earthen rampart (cut 1510); left: later moat (cut 1522) and block of earth with the graves in the place of the section was destroyed by modern cuts (its position is marked with an 'X'), drawn by I. Herichová and K. Tomková, altered by the author.

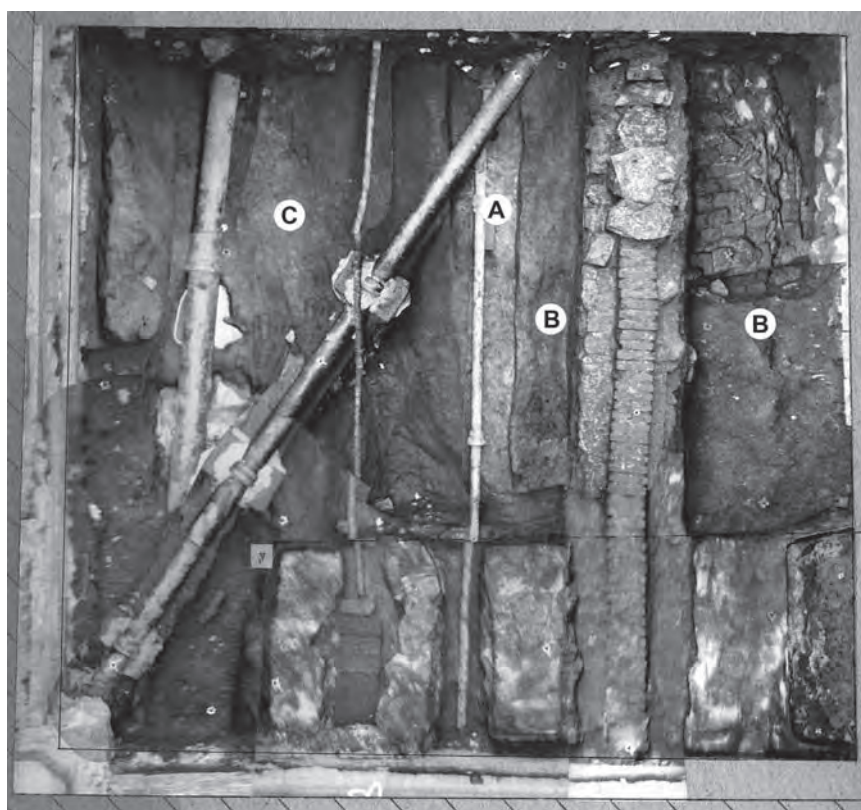
Z celkového posouzení stratigrafie vyplývá, že hroby překrývaly okraj již značně (sekundárně?) zaplněného příkopu před valovým opevněním (objekt 1510 – *Obr. 26*) a že je porušil mladší příkopovitý útvar (objekt 1522). V dalším vývoji se snížila úroveň terénu, protože hloubka hrobových jam je nedostatečná (pouze 0,1 m).

O hrobu IIN081 terénní údaje postrádáme – pouze odvozujeme, že byl situován jižně od hrobů IIN028 až IIN031.

Obr. 25: Praha – Hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže. Půdorys dochovaných částí příkopů (výkopy 1510, 1522). Terénní blok s hroby IIN077 až IIN080 označen „X“. Kreslila K. Tomková, upravil autor.

Fig. 25: Prague Castle, Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross; ground plan of the preserved parts of the cuts (Nos. 1510, 1522); block of earth with graves No. IIN077 to IIN080, marked with an 'X', drawn by K. Tomková, altered by the author.

Obr. 26: Praha – Hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže. Pohled shora na zkoumanou plochu. A – blok s hroby IIN077 až IIN080; B – příkop před valovým opevněním (výkop 1510); C – mladší příkop (výkop 1522). Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha.

Fig. 26: Prague Castle, Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross; view of the excavated area from above; A: block of earth with graves No. IIN077 to IIN080; B: moat of the earthen rampart (cut 1510); C: later moat (cut 1522); archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague.

3.2. II. NÁDVOŘÍ, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Početně nevelkou skupinu šesti hrobů zkoumali archeologové na II. nádvoří jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (IIN034 až IIN038 a IIN065 – *Obr. 3/F*). Původně menší plocha (asi 3 m × 3 m) byla podle svědectví plánů několikrát rozšířena (*Obr. 27 a Obr. 28*), její definitivní rozměr však žádný dochovaný plán nezachytil. Porovnáním s prostorem severně od průjezdu a na základě dalších okolností lze zkoumané prostranství odhadnout asi na 5 m × 10 m, přičemž na západě sousedí s plochou zkoumanou v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (viz kapitola 3.6). Dokumentace prací přímo v průjezdu (1930) dokládá, že na severu by měla tato dílčí zkoumaná plocha navazovat na výkop pro inženýrské sítě, jež byl podrobně dokumentován přímo v průjezdu (viz kapitola 3.4). Pokračování do areálu II. nádvoří plány zčásti zachycují, ovšem dokumentace se omezila na kótovanou skicu jižní stěny výkopu (*Obr. 29 a Obr. 30*).

Popis stratigrafie této lokality je v publikované verzi neúplný (*Borkovský 1953*, s. 166–168).⁴² Dokonalejší rekonstrukci dovolují deníkové zápisy:

„Jižně průjezdu II. nádvoří byly nalezeny kostry. Černý kulturní terén, ve kterém byly kostry, byl 67–112 cm pod povrchem dlažby. Původní byl ve hloubce 112 cm. Vrstva byla 30–40 cm silná, obsahovala střepy a zvířecí kosti, ležela na rostlém terénu. Těsně u zdi traktu a těsně u jižního průjezdu na II. nádvoří byla ve hloubce 20 cm opukovou zdi prokopaná dlažba [...] Nad dlažbou bylo nalezeno 6 (dospělých i dětských) koster, některé byly přetaty kabelem. Jedna byla prokopána (východ.) zdi traktu. Na povrchu černého terénu byla od ohně načervenalá půda, a byla tu jakoby hnízda. Na východ od těchto koster byly terény prokopány kablem, vodovodem a tereziánskou kanalisací, která jde napříč sondou k jihozápadu dovnitř traktu. Jižně od průjezdu byl černý terén jen 30–40 cm silný [...] Ihned pod kostrami, těsně u zdi traktu, byla dlažba, která nepokračovala dále k východu. Tam se nacházel ihned rostlý jíl.“ (*Deník 1946–52*, zápis z 12. září 1950).

„Po levé straně průjezdu na II. nádvoří byly odstraněny kostry; 8 cm pod kostrami se nachází hnědá, popelovitá, 1 cm silná vrstva [...] Kostry neprokopávají hnědý terén [...]“ (*Deník 1946–1952*, zápis z 26. září 1950).⁴³

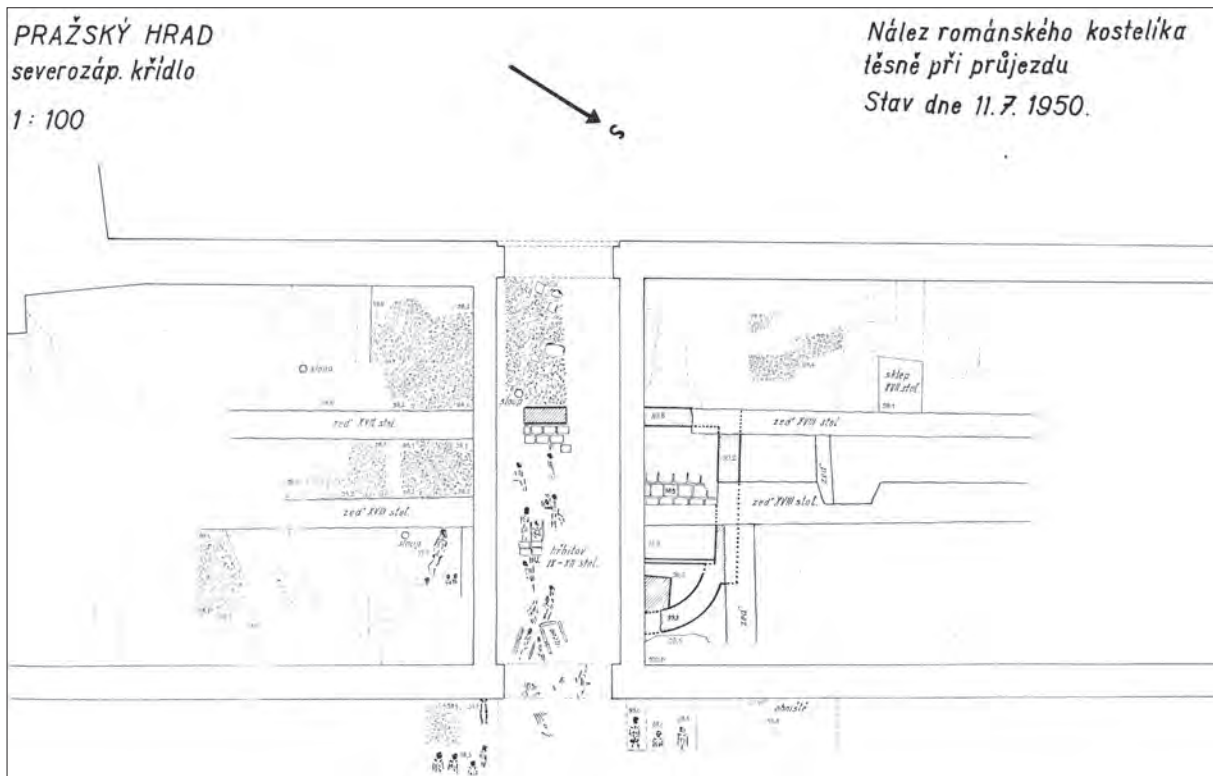
Tyto údaje lze propojit s popisy, které jsou připojeny k jednotlivým náleзовým souborům. Podloží označené jako rostlý jíl bylo zjištěno v hloubce 1,12 m od tehdejšího povrchu. U základu východní zdi se na něm nacházela nepravidelná kamenná dlažba. Podle fotografií (*Obr. 31*) a plánu (*Obr. 27*) tato úprava povrchu zasahovala asi dva metry do nádvoří. Na plochu východně od dlažby (a také na ni) se uložila „černá vrstva na rostlém terénu“,⁴⁴ v níž byla lokálně („pod kostrami“) evidována pouze jeden centimetr silná hnědá popelovitá vrstva. Na povrchu černé vrstvy byly zaznamenány stopy ohně. Je otázkou, zda šlo o útvary charakteru objektů („jakoby hnízda“) nebo o ostrůvkovitě dochovanou vrstvu. Popis stratigrafie nad „černou vrstvou“ není uveden. Určitou možnost poskytují fotografie, které zachycují severní stěnu výkopu (*Obr. 31 a Obr. 32*) a zčásti také jeho jižní stěnu (*Obr. 33*). Snímky zachycují rovněž západní stěnu, tj. základové zdivo Severozápadního křídla, které vypadá, že není začištěné. Východní stěna není zachycena. Snímek č. neg. 6552 (*Obr. 31*) vznikl ještě před tím, než sonda dosáhla maximální plochy; zbývající dvě fotografie dokumentují sondu v úplném rozsahu. Stěny výkopu nejsou začištěné, ani zarovnané, takže jejich čitelnost je problematická. Na snímku č. neg. D6535 (*Obr. 32*) je vidět, že „černou vrstvu“ rozčlenila tenká vrstvička s nepravidelně rozmístěnými kameny (pochozí úroveň?), jejíž poloha odpovídá úrovni, na níž byly objeveny kostry jednotlivých hrobů. Situace nad „černou vrstvou“ působí jednotlým dojmem, shora ji uzavírá kamenná dlažba, jež tehdy tvořila povrch nádvoří. Identifikovat lze také výplň výkopu pro kabel či potrubí krytou vrstvou cihel. U základové zdi Severozápadního křídla je zachycen výkop vyplněný zdivem (?) nebo jinou kompaktní hmotou.

Doplňující informaci poskytuje skica profilu v jižní stěně výkopu přes II. nádvoří z 5. listopadu 1930. Řez se musel nacházet těsně za severní hranou sondáže z roku 1950 (*Obr. 30*). Zachycuje podloží stoupající směrem k východu (vrstva „g“ – „jíl rostlý“), který je překryt „románským terénem černým“ (vrstva „f“) o maximální mocnosti 0,9 m u základové zdi Severozápadního křídla. Východním směrem postupně vyklíňuje ve vzdálenosti 11 metrů od Severozápadního křídla. Podloží dále na východ klesá a snad je zde zachycena hrana mladšího příkopu, který vedl II. nádvořím. Následuje vrstva popsána jako „prejzy, cihly, písek, opuka, břidla“ (vrstva „e“) o mocnosti 0,18–0,2 m. Zbývající část zvrstvení tvoří dvě úrovně dlažeb (níže položená „dlažba z kočičích hlav“ – vrstva „c“ s podkladem z „hnědého písku“ – vrstva „d“, na ní mladší „dlažba“ – vrstva „a“ s podkladem z „písku“ – vrstva „b“). Spodní dlažbu a vrstvu „e“ narušuje výkop pro „kabel plynovodu“ (vrstva „h“). U základu Severozápadního křídla byl zjištěn 0,4 m široký zásah vyplněný „navezenou břídlou“ (vrstva „ch“).

⁴² „Kostry jsou i na II. nádvoří v blízkosti kostela a pod nimi jsou zbytky cesty...“ (*Borkovský 1953*, s. 168).

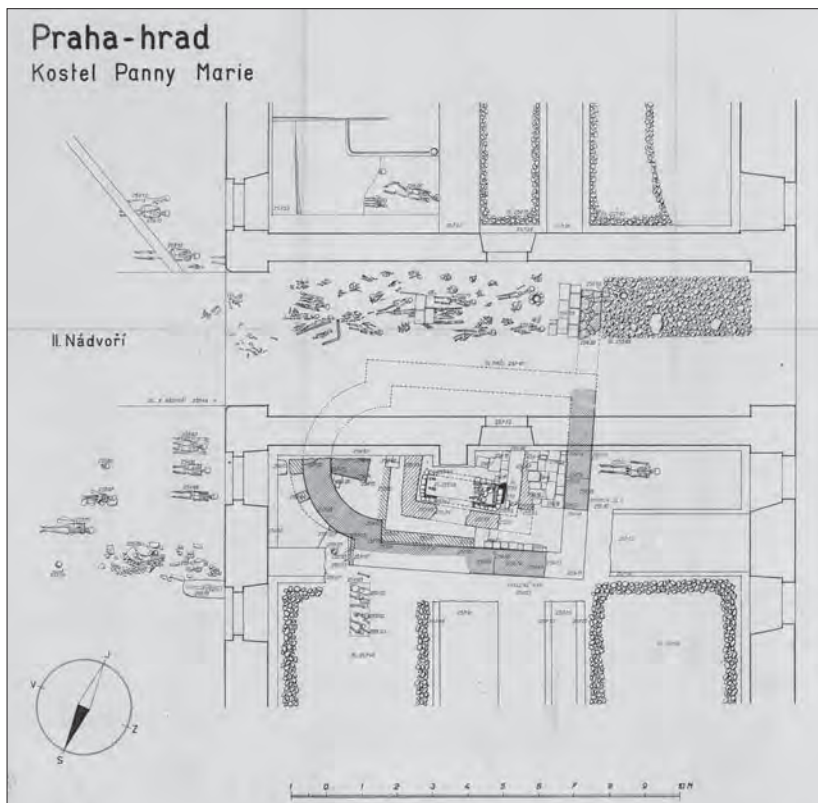
⁴³ U obou zápisů jsou vypuštěny pasáže mimoděk interpretačního charakteru a pasáže popisující nálezy.

⁴⁴ Př. č. 13120 – *Střepy a kosti z černé vrstvy, ve které jsou kostry. Černá vrstva na rostlém terénu, terén hřbitova. VIII. 1950.*

Obr. 27: Praha – Hrad, II. nádvoří a Severozápadní křídlo. Plán výzkumu (stav k 11. 7. 1950). Sondy na II. nádvoří (dole) zachyceny v dosud neúplném rozsahu. V okolí kostela P. Marie nejsou dosud odhaleny raně středověké situace. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, sign. 4/16-0210.

Fig. 27: Prague Castle, Second Courtyard and North-Western Wing; plan of the excavation (state of 11 July 1950); not all graves on the Second Courtyard (bottom) were documented entirely, and there are no early medieval finds from the surroundings of the Church of the Virgin Mary; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 4/16-0210.

Obr. 28: Praha – Hrad, II. nádvoří a Severozápadní křídlo. Plán výzkumu (stav k 10. 10. 1950). Hroby na II. nádvoří zachyceny v úplném rozsahu, zakresleny nejsou hrany výkopů/sond. Počet hrobů v interiéru křídla zachycen ve finálním dokumentovaném, ale neúplném stavu. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, sign. 4/5+5/4-0124.

Fig. 28: Prague Castle, Second Courtyard and North-Western Wing; plan of the excavation (state on 10 October 1950); the graves on the Second Courtyard are not documented entirely, trench and test pit borders are lacking, the number of graves in the interior is given in the final but incomplete drawing; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 4/5+5/4-0124.

Celková mocnost souvrství, zaznamenaná v roce 1930, byla u základu Severozápadního křídla 1,8 m, z toho 0,9 m tvořil „černý románský terén“. Přibližně uprostřed jeho mocnosti byl registrován hrob IIN023 (0,4 m nad podloží a 0,5 m od povrchu této uložení). Hrobová jáma není na skice vyznačena, a nelze tedy určit, zda byla do „románského terénu“ zahloubena, nebo jím byla (zčásti) překryta. Stoupající podloží snižuje mocnost souvrství, které je ve vzdálenosti 11 metrů silné pouze 1,2 m. Popsaná situace velmi dobře odpovídá stratigrafii v sondě z roku 1950. Pouze mocnost raně středověkého terénu je menší (max. 0,45 m, jinde „jen 30–40 cm silný“). Určitou představu poskytují také ojediněle dochované nivelační údaje. Povrch II. nádvoří se nacházel v úrovni 257,46 m n. m. (Obr. 28).⁴⁵ K jednotlivým hrobům se vztahují nivelační úrovně 256,25 m n. m. (hrob IIN034); 256,1 m n. m. (IIN036); 256,15 m n. m. (IIN037). Porovnání údajů poukazuje na určitý rozpor. Celková zaznamenaná hloubka je u všech hrobů větší než údaj z terénního deníku (1,12 m), a to v intervalu 1,19–1,34 m. Zároveň není zřejmé, zda plán zachycuje úroveň jednotlivých koster nebo podloží u nich. V prvním případě by mocnost souvrství musela být podle terénního deníku ještě nejméně o osm centimetrů větší.

Fotografie i plány zaznamenávají několik recentních narušení. Jedním z nich je plynovod, zakrytý cihlami, který porušil téměř všechny hroby (IIN035 až IIN038). Z popisu situace v interiéru Severozápadního křídla vyplývá, že jižní stranou sondy (event. její jihovýchodní částí) musela procházet cihlová barokní kanalizační štola. Dochované fotografické záběry jsou pořízeny způsobem, že ji nezachytily. Explicitně je zaznamenána v souvislosti s hrobem IIN065, situovaným jižně od tohoto kanálu. Další údaje o terénní situaci v těchto místech chybějí. V místě sondy zachycují fotografie ještě další zajímavost. Plocha východně od hrobů nevypadá jako podloží. Rozhodně není dostatečně začistěna, i když je její úroveň nižší než úroveň hrobů (Obr. 32 a Obr. 33). Podloží nezachycují ani fotografie s terénní situací u základové zdi Severozápadního křídla. Dokumentace se zde zastavila na úrovni dláždění/štětování (Obr. 31).

Pokud porovnáme všechny informace, můžeme k výše popsané stratigrafické situaci doplnit, že „černý románský terén“ nebyl pravděpodobně jedolitou vrstvou, nýbrž jej tvořilo více uloženin. Jeden z předělů tvořila „hnědá popelovitá“ vrstvička v úrovni pod kostrami, jinou (?) zachycují fotografie ve východní části sondy. Jelikož byly do vrstvy zapuštěny jednotlivé hroby, byly její součástí (a dalšími stratigrafickými jednotkami) hrobové jámy a jejich výplně.⁴⁶ Předpokládat můžeme také vrstvu/vrstvy, které se mohly na ploše uložit po vyhloubení jednotlivých hrobů.

Tento závěr lze porovnat s nálezovými soubory vyzdviženými ze sondy. K dispozici je jich celkem 10 (př. č. 13117 až 13124, 13141, 13363) – ke každému z nich je připojen popis situace, z níž byl získán. Některé popisy nejsou bohužel jednoznačné a lze je vyložit více způsoby. U jiných je zřejmé, že zahrnují více stratigrafických jednotek, a proto je již předem jasné, že je lze pro detailnější chronologii využít jen v omezené míře.

Jako chronologicky nejstarší bychom měli posoudit soubory př. č. 13123⁴⁷ a př. č. 13141,⁴⁸ které souvisejí se situací buď „pod kostrami“, nebo „pod kostrami, až na jíl“. Přiřadit k nim můžeme ještě soubor př. č. 13121⁴⁹, i když takto není jednoznačně popsán. Údaj o „horní vrstvě koster“ je zavádějící, protože v místě sondy byla pouze jedna úroveň kosterních ostatků. Nálezy pod nimi musejí pocházet z vrstvy uložené nad podloží.

S „terénem hřbitova“ souvisí soubor př. č. 13120,⁵⁰ ovšem zápis dovoluje i širší interpretaci („vrstva na rostlém terénu“), tj. může zahrnovat i nálezy z vrstvy pod kostrami stejně jako z jejich výplně (část hrobové jámy pod kostrami).

⁴⁵ Pro porovnání nivelačních údajů, a to především z výzkumu v letech 1950–1952 je důležité zjištění o použitém systému (Jadran nebo Balt). Revizní výzkum z let 1995–1996 umožnil získat nivelační údaje z několika stejných bodů v kostele P. Marie a jeho severním okolí. Hodnoty dokládají, že plány i publikace (Borkovský 1953) pracují s hodnotami systému Balt (tj. stejným jako v současnosti). Jde o velmi rané využití, protože přechod z dříve převažujícího systému Jadran na systém Balt se uskutečnil v letech 1952–1957.

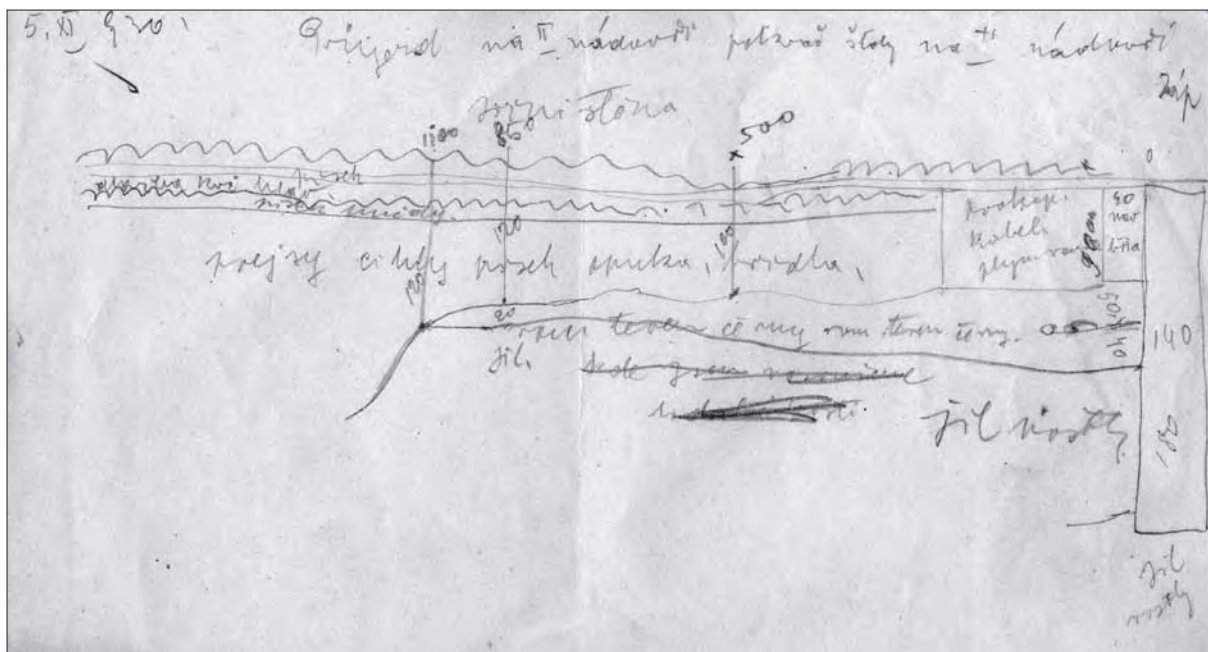
⁴⁶ Postup výkopových prací (nejen na této ploše) ukazuje, že nebyly odlišeny a pravděpodobně ani hledány.

⁴⁷ Př. č. 13123 – II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střeby z černé navážky pod kostrami jižně průjezdu nad hnědou vrstvou. Kostí a želez, tyčinka ve 2 zlomcích. 28. IX. 1950.

⁴⁸ Př. č. 13141 – II. nádvoří, část jižně průjezdu, těsně u průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střeby a kosti nalezené pod kostrami. Černý terén až na jíl, 30 cm silný. 28. IX. 1950.

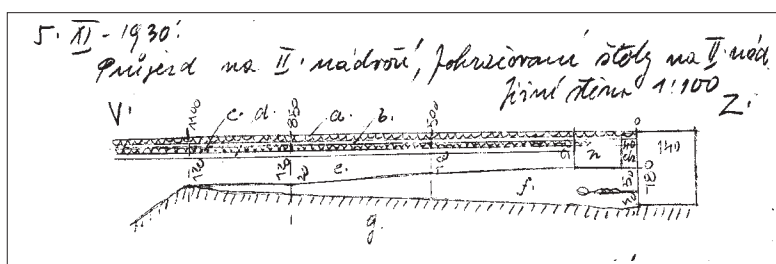
⁴⁹ Př. č. 13121 – II. nádvoří - jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří, sonda u východ. stěny křídla. 3 záušnice volně ležící v černém terénu pod horní vrstvou koster. Zlomky shnilého dřeva z rakve. Polovina hliněného korálu. VIII. 1950.

⁵⁰ Př. č. 13120 – II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střeby a kosti z černé vrstvy, ve které jsou kostry. Černá vrstva na rostlém terénu, terén hřbitova. VIII. 1950.

Obr. 29: Praha – Hrad, II. nádvoří. Výkop pro štolu z roku 1930. Skica řezu terénní situací v jižní stěně ze dne 5. 11. 1930. Kreslil I. Borkovský.

Fig. 29: Prague Castle, Second Courtyard; excavation for a tunnel in 1930; sketch of and trench section in the south wall from 5 November 1930, drawn by I. Borkovský.

Obr. 30: Praha – Hrad, II. nádvoří. Výkop pro štolu z roku 1930. Čistopis řezu terénní situací v jižní stěně ze dne 5. 11. 1930. Kreslil I. Borkovský.

Fig. 30: Prague Castle, Second Courtyard; excavation for a tunnel in 1930; fair copy of trench section in the south wall from 5 November 1930, drawn by I. Borkovský.

Obr. 31: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. V popředí dlážděná plocha situovaná pod zkoumanými hroby. Č. neg. 6552.

Fig. 31: Prague Castle, Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; in the foreground: paved surface beneath the graves; negative No. 6552.

Obr. 32: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Celkový pohled na zkoumanou plochu s hroby IIN034 až IIN038 od jihovýchodu. Sonda je zachycena ve svém maximálním rozsahu. Č. neg. D6535.

Fig. 32: Prague Castle, Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; general view of the excavated area with graves No. IIN034 to IIN038 from the south-east; trench in its maximum extent; negative No. D6535.

Obr. 33: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Celkový pohled na zkoumanou plochu s hroby IIN034 až IIN038 od severovýchodu. Sonda je zachycena ve svém maximálním rozsahu. Č. neg. D6536.

Fig. 33: Prague Castle, Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard. General view of the excavated area with graves No. IIN034 to IIN038 from the north-east; trench shown in its maximum extent; negative No. D6536.

Přímo k jednotlivým hrobům můžeme vztáhnout soubory př. č. 13118⁵¹ a př. č. 13117⁵² hrob IIN038. Náleží sem i soubor př. č. 13119,⁵³ který souvisí s hrobem IIN034. Příslušnost souboru př. č. 13118 k IIN038 je jednoznačná (tři záušnice nalezené u lebky), u ostatních nelze zaručit, zda pocházejí pouze z výplně (nerozeznané) hrobové jámy a nikoli z vrstvy, do níž byly hroby zapuštěny. Pracuje se však s nimi jako se soubory ze zásypu hrobové jámy. Obdobně je tomu se souborem př. č. 13363,⁵⁴ i když stručný zápis nedovoluje závěr, že jde o nálezy pouze z výplně hrobové jámy a nikoli také z okolního terénu.

Nálezy mladší než jednotlivé hroby může obsahovat soubor př. č. 13122,⁵⁵ z popisu je ale zřejmé, že zahrnuje také nálezy přímo z úrovně „mezi kostrami“ a pravděpodobně tedy pokrývá širší chronologický interval. Poslední soubor (př. č. 13124⁵⁶) není stratifikován a nelze ho využít pro určení detailnější chronologie.

Nejstarší získané nálezy z této části nádvoří pocházejí již z roku 1930 a souvisejí se situací týkající se hrobu IIN023. Jejich výpovědní hodnota je však omezená (př. č. 12213 až 12216), protože jsou řazeny pouze k „románskému terénu“ bez dalšího rozlišení vztahu k hrobu IIN023.⁵⁷

51 Př. č. **13118** – II. nádvoří - jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. 3 bronzové esovitě (z nichž jedna bez závitů a deformována, druhá deformována) byly nalezeny u lebky č. 3 prokopené kostrou č. 2. 7. VII. 1950.

52 Př. č. **13117** – Severozápadní křídlo, II. nádvoří - jižně průjezdu ze II. na IV. nádvoří. Střepty nalezené po levé (jižní) straně průjezdu na kraji 3. kostry. 7. VII. 1950.

53 Př. č. **13119** – II. nádvoří - jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Po levé (jižní) straně průjezdu kostra porušená základy tereziánského traktu sz. křídla (v rohu). Střepty. 7. VII. 1950.

54 Př. č. **13363** – II. nádvoří. Střepty a kostra nalezené při hloubení sondy pro okap v hloubce 110-120 cm proti 1. oknu, jižně průjezdu na IV. nádvoří. Pokračování hřbitova z r. 1950. V rostlém terénu je barokní kanál, těsně jižně kanálu. 12. 8. 1954.

55 Př. č. **13122** – II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střepty, kosti a jiné předměty z jižní strany průjezdu těsně u východní stěny traktu, nad kostrou i mezi kostrami a také dlážděné cesty. VIII. 1950.

56 Př. č. **13124** – II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střepty a kosti ve špalku hlíny po výměně sloupku pod střechu. 29. IX. 1950.

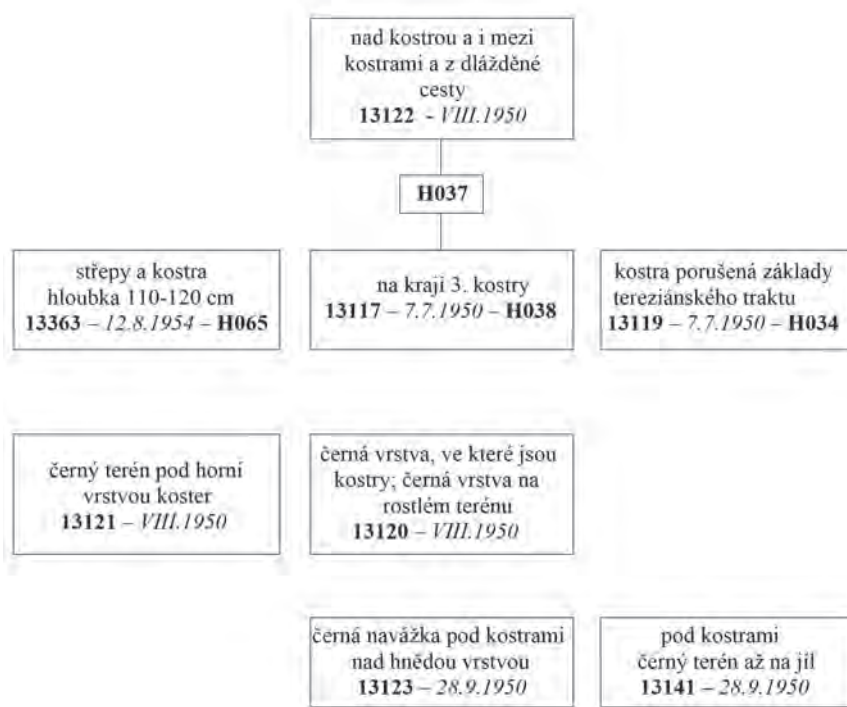
57 Př. č. **12213** – Štola na II. nádvoří; - střepty z román. terénu po různu. - Střepty. 5. XI. 30;

př. č. **12214** – Štola na II. nádvoří, těsně vých. průjezdu na IV. nádvoří. - z román. terénu (- rozrušené pohřebiště). Lebka. 5. XI. 30.

př. č. **12215** – Štola na II. nádvoří; - těsně vých. průjezdu na IV. nádvoří; - kosti z rozrušených hrobů - románský terén. 5. XI. 30;

př. č. **12216** – Štola na II. nádvoří; - těsně východně průjezdu na IV. nádvoří; - při hloubení štoly. Lidské kosti po různu. 5. XI.

Obr. 34: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Vývojový diagram terénní situace sestavený podle popisu dochovaných nálezových souborů. Vyhotoval autor.

Fig. 34: Prague Castle, Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; diagram in style of Harris matrix showing the development terrain after the preserved find records compiled by the author.

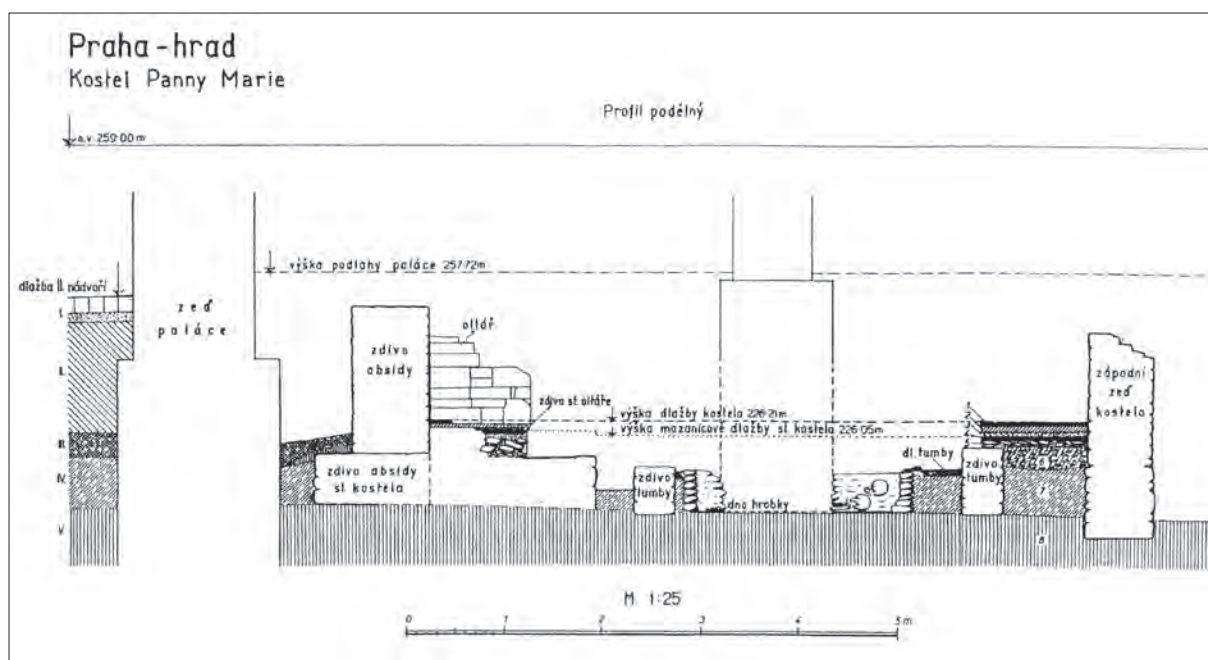
3.3. II. NÁDVOŘÍ, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Další skupina 11 hrobů byla zkoumána v obdobně umístěné ploše, ale situované severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (IIN039 až IIN048 a II067). Také zde byla vyměřena nejprve plošně menší sonda přiléhající přímo k východní stěně Severozápadního křídla, původně o rozměrech asi 1,5 m × 6 m. Podle svědectví z plánů byla následně rozšířena východním směrem na konečný rozměr asi 8 m × 6 m (Obr. 27 a Obr. 28). Finální plochu sondy plány opět nevyznačují. Máme k ní záznam stratigrafie, i když pouze ve formě sloupcového diagramu, která je zachycena na řezu kostelem P. Marie v podélné ose. Řez je protažen východním směrem až za zeď Severozápadního křídla (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 31, 61, 66, obr. 2/10 – Obr. 35). Zdá se však, že zakreslení souvrství na II. nádvoří je schematizováno. Rozlišeno bylo pět vrstev. Vrstva označená „I“ obsahovala původní dláždění II. nádvoří s podkladem. Vrstvu „II“ zřejmě tvořila vrstva břidlové navážky; její vztah ke zdivu Severozápadního křídla je schematizován, protože u zdi není zachycen vkop, nezdá se pravděpodobné, že by se základ stavěl tak vysoko nad tehdejší terén. Pod označením vrstvy „II“ se nejspíše skrývá více uloženin/stratigrafických jednotek, které nebyly rozlišeny.⁵⁸ Mocnost vrstvy „II“ činila 1,15 m. Pod ní se nacházela požárová vrstva („III“) o mocnosti 0,25 m podle řezu a 0,2–0,3 m podle terénního deníku.⁵⁹ V další, níže položené vrstvě („IV“) byly nalezeny hroby. Vrstva se popisuje jako „černý terén“, event. „černá, mastná hlína“ nebo „černá navážka“. Tento horizont je podle vyobrazení mocný asi 0,6 m a nasedá na podloží (vrstva „V“).

Doplňující informace poskytují také ojediněle dochované nivelační údaje, i když s omezenou výpočetní hodnotou. V některých situacích není zřejmé, obdobně jako u jiných částí výzkumu z padesátých let minulého století, ke kterému místu terénní situace změřený údaj náleží. Povrch II. nádvoří se v době výzkumu nacházel ve výšce 257,46 m n. m. K jednotlivým hrobům se dochoval vždy jeden údaj (výjimečně dva), které lze považovat za úroveň kosterních ostatků, ale také za úroveň terénu (dna hrobové jámy) příslušného hrobu. Hodnoty, které poukazují na rozdílnou míru zahloubení jednotlivých hrobů,

⁵⁸ Také všechny popisy v literatuře (Borkovský 1951, s. 91–92; 1953, s. 168) a v terénním deníku tuto část stratigrafie popisují pouze v informaci o odstraňování dlažby (zápisy k 30. a 31. srpnu 1950). Následující zápis se už týká nálezu kostrových hrobů (12. září 1950).

⁵⁹ „Červená vrstva pozůstala po spálení kostela šíří se dále východně směrem na II. nádvoří, je 20–30 cm silná, porušená uhlíky, červenou hlinou a spálenou opukou...“ (3. října 1950).

Obr. 35: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo a přilehlá část II. nádvoří. Podélný řez kostelem, situací vně apsidy a částí terénů na II. nádvoří. Situace vně kostela jsou pravděpodobně dodatečnou rekonstrukcí. Jediný řez, který zachycuje zvrstvení na II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvoří. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, sign. 4/26-0240.

Fig. 35: Prague Castle, North-Western Wing and adjacent part of the Second Courtyard; longitudinal section of the church, with the features outside the apse and part of the terrain on the Second Courtyard; the findings outside the church are most probably reconstructed secondarily. The only trench section showing the layers on the Second Courtyard, north of passage of Second and Fourth Courtyard; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 4/26-0240.

konstatoval již záznam v terénním deníku⁶⁰ a posléze je zopakovaly i publikace (*Borkovský 1951*, s. 89–91; *Borkovský 1953*, s. 168).

K dispozici jsou následující údaje: hrob IIN039 – 255,82 m n. n.; IIN040 – 254,91 m n. m.; IIN041 – 254,88 m n. m.; IIN042 – 255,43 m n. m.; IIN043 – 255,72 m n. m. (údaj se pravděpodobně vztahuje k povrchu náhrobní desky); IIN044 – 255,50 m n. m.; druhý údaj – 255,7 m n. m. spíše souvisí s kamennou destrukcí (obložení) kolem hrobu; IIN045 – 255,75 m n. m.; IIN046 – 255,87 m n. m.; IIN047 – 255,56 m n. m.; IIN048 – 255,69 m n. m. Odvodit můžeme údaj pro hrob IIN067, který se nacházel 0,2 m pod hrobem IIN039, tj. 255,62 m n. m.

Podle výše zmíněného řezu (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, obr. 2/10 – *Obr. 35*) se úroveň podloží nacházela přibližně 255,2 m n. m. a povrch „černého terénu“ s hroby asi 255,8 m n. m. Vyplývá z toho, že až do podloží byly zahloubeny pouze hroby IIN040 a IIN041, jejichž větší hloubku oproti hrobu IIN039 dokládá i fotografie (*Frolík 2015a*, s. 42 – *Obr. 36*). Úroveň podloží dokumentuje řez pouze u základové zdi Severozápadního křídla. Ta mohla směrem k východu stoupat, jak naznačuje řez (*Frolík 2015a*, s. 84 – *Obr. 29 a Obr. 30*) a také fotografie s pruhem začištěného podloží (?) mezi hroby IIN043, IIN045 a IIN046 (*Frolík 2015a*, s. 48 – *Obr. 37*). Tatáž fotografie rovněž nasvědčuje, že zahloubení do podloží bylo v případě hrobů IIN045 a IIN046 minimální. Podle této rekonstrukce by se pak některé hroby nacházely v povrchové části „černého terénu“ (IIN039). Údaj o pouhých 10 cm zahloubení je možné

⁶⁰ „II. nádvoří /těsně/ severně průjezdu a těsně pod červenou vrstvou patřící ke spálenému kostelu. V černé navážce, plné střepů je ve hloubce 10 cm první vrstva koster. ... První je volně ležící lebka (= IIN048). Druhá je dětská kostra, obložená opukovými kameny, pod levou stranou hrudního koše je nádoba položená dnem nahoru, její vršek je vespod rozdrčený (= IIN046). ... Vedle této kostry severně leží kostra ženy, má porušenou lebku, u pravé nohy opukové kameny, ruce nataženy a po obou stranách lebky po jedné esovitě záušnici (= IIN045). ... Pode zdí je náhrobní pískovcová deska (= IIN043) a západně kostry se záušnicemi byla objevena další kostra, o 15 cm níže předešlé (= IIN044). Kostry leží za apsidou a jsou zde ve 3-4 vrstvách nad sebou. Červená vrstva ... je 20-30 cm silná, porušená uhlíky, červenou hlínou a spálenou opukou. 10-20 cm pod ní je černá navážka plná střepů a pak začíná vrstva koster, kde byly nalezeny velké záušnice, opukové kameny z obložení hrobů. Kostry jsou uloženy 80 cm hluboko, ještě v rostlém terénu. Na východ od apsidy jsou kostry uloženy nejhustěji.“ (3. října 1950.)

vztáhnout právě k tomuto hrobu. V severní části byl povrch terénu alespoň po nějakou dobu zřejmě na úrovni 255,72 m n. m., tj. na úrovni pískovcové náhrobní desky. Přibližně stejná hodnota (255,7 m n. m.) se vztahuje k velkým kamenům, které kryjí kostru v hrobě IIN044, což by naznačovalo, že také mohlo jít o označení hrobu.

Terénní deník poskytuje útržkovité informace, že zvrstvení mohlo být poněkud složitější. Na „červeném povrchu“ (vrstva spáleniště) se zmiňuje „20 cm nazelenalého terénu – šutru a břídlý“. Vrstva s kostrami snad byla také členěna, protože záznam k 3. říjnu 1950 uvádí „10–20 cm /mocnou/ černou navážku plnou střepů“ a teprve potom „začíná vrstva koster“. Zvlášť se v této vrstvě zmiňuje enormní množství nálezu zlomků keramiky a zvířecích kostí.⁶¹

Doplňující informace můžeme čerpat z popisu nálezcových okolností některých souborů, které byly na tomto prostranství vyzdvíženy. V souvislosti s vrstvou spáleniště se zmiňuje „ohnišť“, i když není zřejmé, zda mělo jít o zvláštní objekt, nebo jenom intenzivněji propálenou situaci (př. č. 13125).⁶² Pozoruhodné je, že v místě sondy nebyla registrována recentní narušení.

Z plochy severně od průjezdu na II. nádvoří bylo do přírůstkového seznamu zapsáno celkem 26 nálezcových souborů, z nichž jen část však obsahuje zlomky keramiky.⁶³ Z vrstvy spáleniště byly získány dva celky: již zmíněný soubor př. č. 13125 a také soubor př. č. 13126.⁶⁴ S vrstvou pod spáleništěm, ale nad kostrami lze spojit dva soubory – př. č. 13127⁶⁵ a zčásti také př. č. 13140.⁶⁶

Další dva soubory pocházejí z „černé vrstvy, v níž jsou kostry“ – př. č. 13137 a 13274.⁶⁷ Keramické zlomky se našly také ve výplních některých hrobů (či přesněji: zapsány byly jako pocházející z konkrétního hrobu). Soubor př. č. 13133 byl vyzdvížen z hrobu IIN046.⁶⁸ V hrobě IIN045 se našla celá nádoba

61 „Na ploše za apsidou, kterou bylo možno prozkoumat jen v rozloze 6 x 5 m, bylo vybráno z mazlavé, vodou prosáklé hlíny kopečku několik bronzových esovitých záušnic a bedny střepů, zvířecích a lidských kostí. Střepy tam byly nalezeny v takovém množství jako nikde jinde v okolí kostela. Hlína je tam bahnitá proto, že toto místo leží nad nepropustnou jílovitou vrstvou, přirozeným to shromaždištěm vody z celého II. nádvoří, jehož odtok vody je uzavřen hlubokými základy Španělského sálu. Východně od apsidy bylo nalezeno, jak jsem se již zmínil, veliké množství zvířecích kostí, hlavě hovězích a vepřových, a objevily se také celé kostry selat a kosti jiných domácích zvířat. Mnohé kosti byly již zetlelé a rozpadávaly se v mazlavé bláto. Nikde jinde v okolí kostela jsme nenašli takové množství kostí.“ (Borkovský 1951, s. 91–92).

62 Př. č. **13125** – II. nádvoří, severně průjezdu, východně apsidy kostela. Střepy s povrchu ohniště (ohniště souvisí s niveaou kostela). Červená vrstva spáleniště. Střepy. 10.-12. VIII. 1950.

63 Jiné nálezy než zlomky keramiky obsahují soubory: př. č. **13128** – II. nádvoří, severně průjezdu na IV. ze II. nádvoří, těsně u průjezdu, hřbitov východ. apsidy kost. P. Marie. Černá vrstva, v níž jsou kostry. Bronzová záušnice (poškozená, jen asi polovina) nalezená ve vrstvě 10 cm od povrchu černé, kde se objevují nové kostry. Terén hřbitova ke kostelu P. Marie. Bronzová kulatá tyčinka, želez. hřebík. 13. IX. 1950; př. č. **13131** – II. nádvoří, severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. 2 velké esovité bronzové záušnice nalezené u kostry ženy po obou stranách lebky domněle ženy obložené opukovými kameny. Kostra z 1. vrstvy těsně pod spálenou vrstvou. Olověný dvojkonický korálek, rýhovaný. 3.-10. X. 1950; př. č. **13132** – II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. 2 skleněné kroužky (ve zlomcích) byly nalezeny v navážce vedle kostry ženy s velkými záušnicemi. 9. X. 1950; př. č. **13134** – II. nádvoří, část sever. průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Samostatná lebka severně kostry ženy s velkými záušnicemi. 5. X. 1950; př. č. **13136** – II. nádvoří, část sever. průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Ukřížovaný (bronzový) nalezený ve vrchní vrstvě povrchu hřbitova mezi kostrou dětskou a kostrou ženy s velkými záušnicemi. 6. X. 1950; př. č. **13138** – II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kost. P. Marie. Esovitá, bronzová záušnice (závit ulomen) byla nalezena ve vrstvě prvních koster vedle pískovcové desky v černém materiálu, navážce pod spáleništěm, ojedinele. 9. X. 1950; př. č. **13139** – II. nádvoří, část sever. průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. 5 zlomků záušnic bylo nalezeno u dětské kostry, orientované Z-V, ruce natažené podél těla, pod pískovcovou deskou pod východní zdi traktu. (Zlomky nalepeny na sklo – 1 celá, druhá necelá záušnice). Kostí dětské kostry. 13. X. 1950; př. č. **13271** – II. nádvoří, pohřebiště východ. apsidy kostela P. Marie. Lidské kosti. Hrob č. 3. 1950; př. č. **13272** – II. nádvoří, pohřebiště východ. apsidy kostela P. Marie. Hrob č. 4. 1950.

64 Př. č. **13126** – II. nádvoří, severně průjezdu, východně od apsidy kostela P. Marie. Kostí a střepy nalezené u východ. stěny traktu východ. od apsidy kostela P. Marie v červené spálené vrstvě po požáru kostela. 27. IX. 1950.

65 Př. č. **13127** – II. nádvoří, severně průjezdu, hřbitov východně apsidy kostela P. Marie. Střepy mezi kostrami východně od stěny traktu a východně náhrobní desky. Černá vrstva těsně pod červenou spálenou vrstvou. 28. IX. 1950.

66 Př. č. **13140** – II. nádvoří, část sever. průjezdu, hřbitov východně apsidy kostela P. Marie. Střepy a kosti byly nalezeny na II. nádvoří těsně severně průjezdu na východ od apsidy kostela P. Marie v černém terénu podél východní zdi traktu, nad kostrami a mezi nimi. 11.-15. IX. 1950.

67 Př. č. **13137** – II. nádvoří, část sever. průjezdu, hřbitov východ. apsidy kost. P. Marie. Hřbitov, plocha těsně u průjezdu, výška terénu zároveň s první vrstvou koster. Střepy a kosti. 6. X. 1950 byl zde nalezen Kristus. 1.-11. X. 1950; př. č. **13274** – II. nádvoří, pohřebiště východně apsidy kostela P. Marie. Střepy a kosti porůznu nalezené mezi kostrami. 1950.

68 Př. č. **13133** – II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Střepy (z nich slepena část nádoby) nalezené pod levou rukou dětské kostry, jižně kostry se záušnicemi. 5. X. 1950.

Obr. 36: Praha – Hrad, II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Celkový pohled na hroby IIN039 až IN041 od severu s rozdílnou hloubkou zahloubení. Č. neg. 6556.

Fig. 36: Prague Castle, Second Courtyard, north of passage between Second and Fourth Courtyard, general view of graves No. IIN039 to IN041 from the north, variable depths; negative No. 6556.

Obr. 37: Praha – Hrad, II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Pohled do rozšířené sondy s hroby IIN043, IIN045 a IN046. Mezi nimi začištěné podloží (?). Podle *Význam 1951*, obr. 17.

Fig. 37: Prague Castle, Second Courtyard, north of passage between Second and Fourth Courtyard; view of the enlarged trench pit with graves No. IIN043, IIN045 and IN046; cleared subsoil (?). After *Význam 1951*, fig. 17.

(př. č. 13277).⁶⁹ Také v hrobě IIN042 byly objeveny zlomky keramiky (př. č. 13268).⁷⁰ Keramické zlomky byly identifikovány též jako příměs mezi lidskými kostmi celkem ze tří hrobů ze skupiny pěti, které však neumíme ztotožnit s konkrétními hroby.⁷¹ Pocházejí z hrobů označených č. 1 (př. č. 13269), č. 2 (př. č. 13270) a č. 5 (př. č. 13273).⁷²

Poslední soubory pocházejí z vrstvy s pohřby a pravděpodobně z různých částí sondy, i když o tom můžeme jednoznačně uvažovat pouze v případě souboru př. č. 13381, který je lokalizován pod hrob IIN045 – tj. do východní části sondy.⁷³ Vzhledem k údajím, že střepy pocházejí z plochy 5 m × 5 m, je zřejmé, že se musely nacházet i pod hroby sousedními (např. IIN046) a také v místě mezi nimi – konkrétní vymezení ovšem k dispozici nemáme. Zbývající celky jsou lokalizovány obecně do místa sondy (př. č. 13130, 13382),⁷⁴ údaj o nálezu „pod první (od shora) vrstvou koster“ (př. č. 13129)⁷⁵ přiřazuje soubor ke stejným nálezovým okolnostem, protože více než jedna „vrstva“ koster v sondě nebyla. Podle data byl nalezen spíše v západní části sondy (tj. u základové zdi Severozápadního křídla). Jeden ze souborů s minimálním zastoupením keramických zlomků není v sondě přesněji lokalizován (př. č. 13135).

69 Př. č. **13277** – II. nádvoří, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Nádoba nalezená pod pravým ramenem kostry se záušnicemi. V hloubce nebyla nádoba vidět. Objevila se. až když se odstranila kostra a odhrabala hlína. 6. X. 1950.

70 Př. č. **13268** – II. nádvoří, severně průjezdu z II. na IV. nádvoří, východ. apsidy kostela P. Marie. Střepy mezi kostrou jižně od náhrobní desky. Střepy pod červenou vrstvou, černá navážka. 28. 9. 1950.

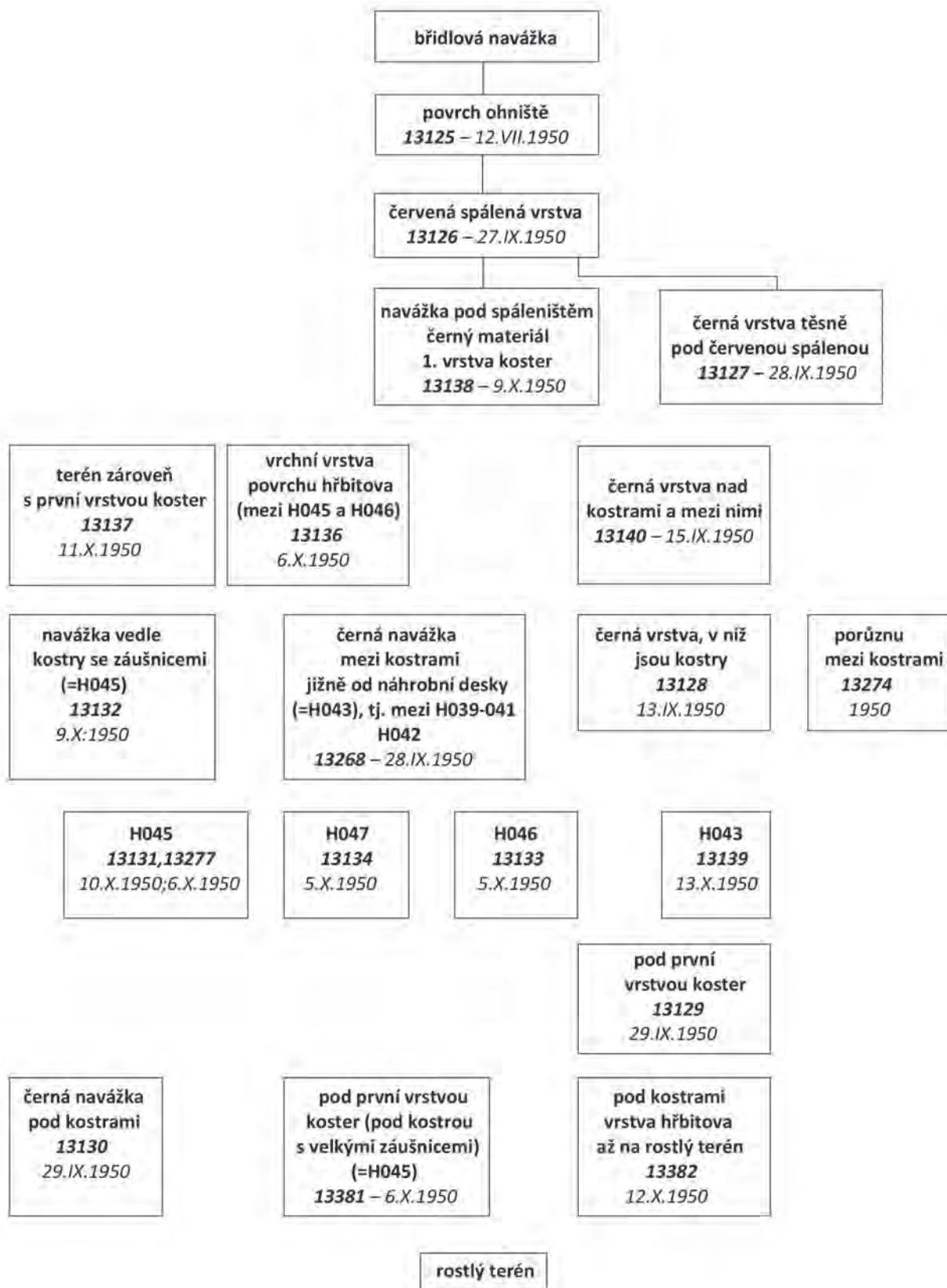
71 Jde o př. č. 13269–13273, označená jako hroby č. 1–5. Jelikož I. Borkovský na plánech hroby neočíslal, nelze je ztotožnit s konkrétními pohřby. Pokus o ztotožnění na základě fotografií nebyl úspěšný s ohledem na jejich nízkou kvalitu a nemožnost rozeznat potřebné detaily.

72 Př. č. **13269** – II. nádvoří, pohřebiště východ. apsidy kostela P. Marie. Lidské kosti. Hrob č. 1. 1950; př. č. **13270** – II. nádvoří, pohřebiště východ. apsidy kostela P. Marie. Lidské kosti. Hrob č. 2. 1950; př. č. **13273** – II. nádvoří, pohřebiště východ. apsidy kostela P. Marie. Lidské kosti. Hrob č. 5. 1950.

73 Př. č. **13381** – II. nádvoří, hřbitov východ. kostela P. Marie, těsně u sev. stěny průjezdu. Střepy a kosti nalezené na ploše 5x5 m pod první vrstvou koster (pod kostrou s velkými záušnicemi). 2.-6. X. 1950.

74 Př. č. **13130** – II. nádvoří, severně průjezdu, hřbitov vých. apsidy kostela P. Marie. Střepy a kosti z černé navážky pod kostrami porůznu nalezené. 29. IX. 1950; př. č. **13382** – II. nádvoří, hřbitov východně apsidy kostela P. Marie. Střepy nalezené pod kostrami, vrstva hřbitova až na rostlý jíl. 10.-12. X. 1950.

75 Př. č. **13129** – II. nádvoří, severně průjezdu, hřbitov vých. apsidy kostela P. Marie, těsně u průjezdu. Střepy a kosti pod první (od shora) vrstvou koster. 29. IX. 1950.

Obr. 38: Praha – Hrad, II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Vývojový diagram terénní situace sestavený podle popisu dochovaných náleзовých souborů. Vyhotořil autor.

Fig. 38: Prague Castle, Second Courtyard, north of passage between Second and Fourth Courtyard; diagram in style of Harris matrix showing the development of the layers compiled after preserved records by the author.

3.4. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, PRŮJEZD MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Průjezd mezi II. a IV. nádvořím byl prvním místem, v němž se archeologický výzkum dotkl problematiky existence a datování kostela P. Marie již v říjnu 1930 (*Obr. 4*). Na ploše o rozměrech cca 13,75 m × 2 m bylo tehdy zjištěno celkem 17 hrobů (IIN006 až IIN022). Výkop pro inženýrské sítě, který vyvolal archeologický výzkum, pokračoval na II. nádvoří, kde byl zjištěn nejméně jeden další hrob (IIN023). Terénní situace byla již dvakrát popsána (*Borkovský 1949*, s. 67–73; *Borkovský 1953*, s. 130) a též podrobena revizi (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 51–53). Revize byla možná, protože se dochovala původní terénní dokumentace a její čistopisy. Jako u jedné z mála situací se na celé zkoumané ploše Severozápadního křídla a přilehlé části II. nádvoří zdokumentoval (a dochoval) poměrně podrobný řez archeologickým souvrstvím (*Obr. 11* a *Obr. 12*). Popis a obrazová dokumentace terénní situace dovolují již rekonstruovanou situaci doplnit o pozici jednotlivých hrobů a také o některé jednotlivosti, které kresebná dokumentace nezachycuje.

Nejstarší terénní situací bylo torzo žlábků, jehož účel není zřejmý a který byl zahluoben do podloží (*Deník 1929–1934*, s. 1221).⁷⁶ V západní části průjezdu byla na podloží zjištěna cesta z opukových kamínků a valounků, interpretovaná jako „cesta“ (uloženina 19).⁷⁷ Na ní se následně uložila vrstva „černý románský terén“ (uloženina 15), do něhož byly hloubeny jednotlivé hroby. Vrstva byla dokumentována jako jednodílná, ovšem vzájemné postavení hrobů naznačuje, že část z nich do ní musela být zahluobena (a jejich hrobové jámy nebyly rozeznány – a zřejmě se ani nehledaly) a část jimi byla překryta. Konkrétní rozhodnutí není u některých hrobů možné (uvedený terénní detail se tehdy nesledoval),⁷⁸ avšak jako jednoznačný se jeví vztah k mladším vrstvám, které situaci překryly, ale žádný hrob je neporušil (*Obr. 39*). Vzájemné stratigrafické vztahy mezi hroby jsou rekonstruovány podle fotografií, terénní deník je zaznamenává jenom částečně. Rekonstrukce doložila déletrvající pohřbívání, které vedlo ke vzniku až čtyřnásobné superpozice (hroby IIN011–IIN012–IIN016–IIN019),⁷⁹ větší počet je superpozic trojnásobných (IIN022 – IIN018 – IIN019; IIN018 – IIN010 – IIN008; IIN017 – IIN007 – IIN009).⁸⁰ Do „románského terénu“ byla zahluobena románská zeď (stratigrafická jednotka 5), interpretovaná jako západní stěna přístavku, který se nacházel na jižní straně kostela P. Marie. Stratigrafický vztah zdi a „románského terénu“ se opírá o popis v literatuře a existenci základového a nadzemního zdiva, přičemž „románský terén“ dosahuje právě k rozhraní základu a nadzemního zdiva. Tuto interpretaci podporuje i skutečnost, že zeď překryla jeden hrob (IIN021). Na románskou zeď navazovala vrstva žluté jílovité hlíny a kousky vápna (uloženina 10), na níž se dochovala dvě torza dlažby z kamenných opukových dlaždic (uloženina 6) – zjevně podlaha stavby, jejíž součástí románská zeď byla. Předpokládaná východní stěna stavby se však nenalezla.

Románská zeď narušila torzo starší stavby (interpretované jako starší přístavek – *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 89), k níž by měla náležet maltová vrstva o síle 6–8 cm (uloženina 12) – zřejmě podlaha a kúlová jamka (stratigrafická jednotka 14).⁸¹ Pod maltou byla zjištěna vrstvička „černého bláta“ (uloženina 13), která překrývala zmíněnou kúlovou jamku. Na vrstvě malty se uložila „šedočerná hlína se střepy“ (uloženina 11), jejíž pozice (překrývá základový ústupek románské zdi a také část nadzemního zdiva) ukazuje, že souvisí až s výstavbou zdi mladšího přístavku a že nejspíše sloužila k vyrovnání terénu před položením podlahy z opukových dlaždic.

Románská zeď byla založena na výše zmíněnou „cestu“ (uloženina 19), která pokračovala západním směrem. Po postavení zdi (a zřejmě úpravě, snížení, terénu) k ní byla přisypána blíže nepopsaná vrstva, na níž byla položena vrstva kamínků (opět „cesta“ – uložena 18).

Východní konec řezu zachycuje skutečnost, že mezi ukončením pohřbívání a položením podlahy z opukových dlaždic s jílovitým podkladem (uloženiny 6 a 10), nastal určitý vývoj, který dokumentuje několik následných uložení (16, 9 a snad i 8⁸²) a opuková deska (uloženina 7).⁸³ V místě průjezdu se

⁷⁶ „Od severního konce románské zdi ve vzdálenosti 50 cm, od jižního konce 140 cm byla však v rostlém terénu vykopána strouha 15 cm hluboká, 42 cm široká, se spádem od východu k západu, tak přesně i byla orientovaná...“ (*Deník 1929–1934*, s. 1221).

⁷⁷ Číslo uložení odpovídají původním číslům na řezu (*Obr. 12*). Doplněna (a změněna) byla čísla hrobů odpovídající používané číselné řadě (*Frolík 2015a*).

⁷⁸ V Harrisově diagramu byla tato nejednoznačná situace vyřešena rozdělením „románského terénu“ (uloženina 15) na dvě části – starší označený 15B a mladší 15A. Jen tak lze uvedenou terénní situaci korektně zaznamenat.

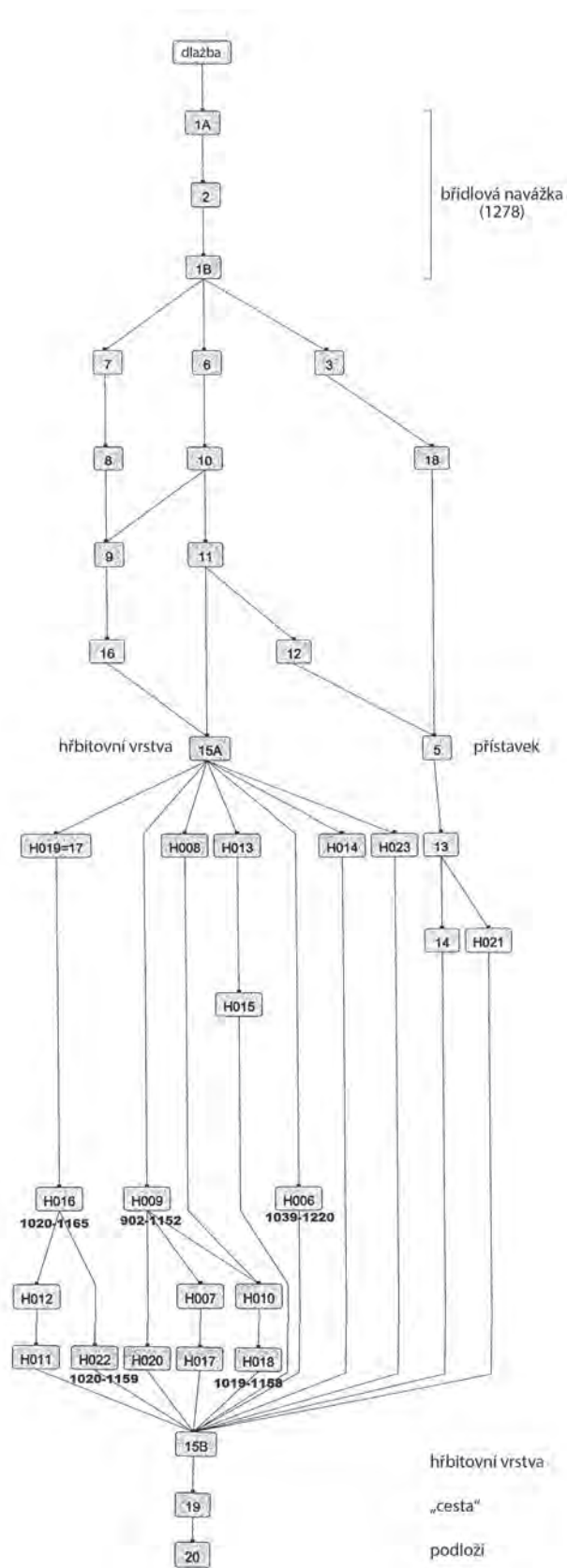
⁷⁹ Hroby jsou seřazeny od relativně nejstaršího po nejmladší.

⁸⁰ Řez zaznamenává polohu (zejména hloubku) jednotlivých hrobů, které vytvářejí superpozice. Hroby různě rozložené na zkoumané ploše jsou však promítnuty do jedné roviny, v níž se původně nenacházely. Zaznamenané vztahy proto neodpovídají skutečnosti.

⁸¹ Na řezu ale maltová vrstva kúlovou jamku překrývá (!).

⁸² Uložena 8 – ušlapané bláto; 9 – hnědý terén; 16 – popel (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 26).

⁸³ Detail naznačuje, že jednodílně popsaný „černý terén“, event. „černá navážka“ jižně od průjezdu mohla být ve skutečnosti složitěji strukturována (viz dále).

Obr. 39: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, průjezd mezi II. a IV. nádvořím. Harrisův diagram terénní situace, zkoumané v roce 1930. Čísla uložení odpovídají číslování na *Obr. 11* a *Obr. 12*, popis v textu. Doplněna jsou radiokarbonová data. V programu ArchEd1.4 vytvořil autor

Fig. 39: Prague Castle, North-West Wing, passage between Second and Fourth Courtyard; Harris matrix of the stratigraphy, excavated in 1930; the numbers of the depositions correspond to the numbering in *figs. 11* and *12*, description in the text; radiocarbon dates added; created with ArchEd1.4 by the author.

vývoj následně uzavřel navezením břidlové navážky (uloženina 1), v níž souvislá vrstva písku (uloženina 2 – „renesanční písek“⁸⁴) dokládá, že se zvyšování terénu navážkou událo nejméně ve dvou fázích.

Existence řezu a také několik nivelačních údajů na plánech dovoluje alespoň zčásti rekonstruovat vývoj terénního reliéfu. Podloží se nacházelo v hloubce 255,57 m n. m. u západní strany průjezdu a 255,78 m n. m. u východního konce, tedy překvapivě výše než na II. nádvoří (asi 255,2 m n. m.).⁸⁴ Těto hodnotě odpovídají také dva údaje, které zaznamenal plán z roku 1950 – oba s hodnotou 255,79 m n. m. (u hrobů IIN008 a IIN014). Na řezu jsou zakresleny asi 0,2–0,25 m nad podloží.⁸⁵ Povrch terénu s hroby byl změněn na úrovni 256,14–256,2 m n. m., tudíž byl víceméně rovný. Lze to vysvětlit úpravou povrchu terénu při stavbě přístavku (románské zdi) a položení dlažby z opukových dlaždic (úroveň 256,2–256,34 m n. m.).⁸⁶ Torzo podlahy v průjezdu pochází ze závěrečné fáze vývoje kostela P. Marie a jeho okolí. Další události jsou spojeny až s jeho zánikem. Výjimkou je východní konec průjezdu, kde se souvrství před uložením břidlových navážek zvýšilo až na úroveň 255,91 m n. m., event. až na 256,02 m n. m.

Z popsané terénní situace vzešlo překvapivě malé množství nálezů, navíc jsou některé z nich v současnosti nezvěstné (př. č. 12168, př. 12169).⁸⁷ Soubor z výše popsaného žlábků v podloží („strouhy“ – př. č. 12170) se dochoval jen zčásti.⁸⁸ Poslední soubor př. č. 12194 sestává převážně z lidských kostí.⁸⁹

3.5. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM (PLOCHA S KOSTELEM P. MARIE)

3.5.1. TERÉNNÍ SITUACE VNĚ KOSTELA P. MARIE

Největší pozornost patřila části areálu, ve které byl objeven kostel P. Marie (*Obr. 3/G*). Zahrnuje celkem 26 hrobů v exteriéru kostela (IIN032, IIN033, IIN049 až IIN060, IIN068 až IIN074) a dva v jeho interiéru (IIN061 a IIN062). Pozici jednotlivých hrobů nelze oddělit od terénní situace, v níž byly objeveny/zkoumány, zejména od jejího vztahu k církevní stavbě – kostelu P. Marie (*Obr. 40*). Z tohoto hlediska se hroby dělí na dvě výše vymezené skupiny – vně kostela a v interiéru – o jejich příslušnosti ke kostelu nelze pochybovat.

Terénní situace vně i uvnitř kostela byla podrobně zhodnocena (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 20–48) a konfrontována se staršími publikacemi (*Borkovský 1953*; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 54–66). Do analýzy, jež se uskutečnila na základě revizního výzkumu v roce 1995, nebyly zahrnuty pohřby v exteriéru, vyhodnocen nebyl (s některými výjimkami) ani jejich vztah ke zdivům kostela, který považujeme za zvlášť důležitý, jakož i pokus o jejich přiřazení k uvažované starší či mladší etapě vývoje kostela.

I na uvedené ploše se setkáváme s problémem, který vyvstal již na plochách hodnocených dříve. Pro prostranství severně od průjezdu disponujeme řezem kostelem ve směru východ-západ (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 31, obr. 2/10 – *Obr. 41*), který byl pořízen až v pokročilé fázi výzkumu, jak dokládá situace v interiéru kostela. Zachycuje však spodní část terénu východně od apsidy. Tato část řezu však působí jako dodatečná rekonstrukce, která ovšem odpovídá dochovaným popisům.⁹⁰ Jde o jediný dochovaný řez terénní situací v exteriéru kostela. Situace v ploše je dokumentována alespoň zčásti na dochovaných plánech (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 30, obr. 2/9). Popisy v deníku výzkumu však ukazují, že všechny části terénní situace (např. hroby odkryté v závěrečné fázi zemních prací) nebyly dokumentovány. Představu o vývoji terénní situace si můžeme učinit na základě popisů jejich dílčích částí, které se dochovaly především jako popisky k jednotlivým vyzvedá-

⁸⁴ Rozdíl nelze vysvětlit užitím různých výškových systémů (Balt nebo Jadran), protože mezi oběma systémy je jiný (0,39–0,42 m). Dokumentace s nivelačními údaji navíc vznikla v jednom období (1950–1952). Drobné rozdíly mohly vzniknout kvůli nepřesnému měření (např. povrch dlažby v průjezdu na plánech z r. 1950 je uveden na úrovni 257,61 m n. m., na řezu z roku 1930 – do čistopisu byl převeden někdy před rokem 1949 – hodnota 257,48 m n. m.).

⁸⁵ Na fotografiích jsou oba hroby zachyceny mírně nad úrovní podloží (*Frolík 2015a*, obr. 3/24, 3/28, 3/34, 3/38, 3/45).

⁸⁶ Tj. až o 22 cm výše než zachycuje plán z r. 1950.

⁸⁷ Tento soubor navíc nebyl stratifikován – př. č. **12169** – z román. terenu, ve kterém jsou pohřby a mezi kostrami po různu, - v průjezdu z IV. na II. nád. - Střepy. 15. X.

⁸⁸ Př. č. **12170** – nalezena ve strouze na rostlém terenu východ. od román. zdi, - v průjezdě z IV. na II. nád. - Střepy. 15. X. Dochovala se pouze jedna zvířecí kost.

⁸⁹ Př. č. **12194** – z román. terenu v průjezdu nad a mezi hroby. - Lidské kosti po různu. 15. X.

⁹⁰ V základní publikaci o výsledcích výzkumů (*Borkovský 1953*) byl řez reprodukován, ale bez situace vně kostela.

vaným nálezovým souborům. Zachycují detaily, které v kresebné či slovní dokumentaci nebyly uvedeny. Bez možnosti dokumentovat dochovaná torza souvrství během revizního výzkumu v roce 1995 by však nešlo původní situaci rekonstruovat. Z dokumentace také vyplývá, že jednotlivým částem terénní situace nebyla věnována stejná pozornost. Největší se logicky soustředila na interiér kostela. Poměrně detailní (spíše ale v rovině slovního popisu) se soustředila na situaci východně od apsidy kostela a u jeho severovýchodního nároží. Méně se již věnovala situaci západně od kostela. Zbylá plocha byla popsána a dokumentována mezerovitě a s rostoucím odstupem severním směrem od kostela informací značně ubývá, pokud vůbec nějaké jsou. Z místa severně od kostela také nebyly do přírůstkových seznamů zapsány téměř žádné nálezy, i když se podle dochovaných plánů alespoň částečně prozkoumalo (*Frolík 2015a*, obr. 3/13, 3/15 – *Obr. 13 a Obr. 42*).

Především z popisů k jednotlivým nálezovým souborům se dozvídáme, že plocha byla původně rozdělena nejméně na tři sondy, jejichž umístění však zůstává nejasné. Otazník se vyskytuje již u označení sondy, v níž práce započaly už v roce 1946 a v jejímž případě byl zachycen „kus řádkové románské zdi“ (*Borkovský 1953*, s. 130–131) a další výzkum ukázal, že šlo o část zdiva apsidy. Nezdá se, že by šlo o sondu 1, jak by se dalo předpokládat.

Stejně tak nevíme, zda se umístění (a číslování) sond řídilo původním rozdělením zkoumaného prostoru na tři samostatné místnosti, vymezené příčkami z tereziánské přestavby Hradu (tj. obdobně jako jižně od průjezdu). Pro správné přiřazení nálezů k jednotlivým vrstvám/uloženinám musíme vždy uvážit, že popisy v dokumentaci se i pro nesporně stejnou uloženinu v menší či větší míře odlišují. Někde tedy lze hovořit o ztotožnění jenom na úrovni pravděpodobnosti.

3.5.1.1. SITUACE ZÁPADNĚ OD KOSTELA

Terénní situace západně od kostela byla plošně omezeně zkoumána v roce 1950 a díky nejlépe dochované původní situaci byla revizně dokumentována v letech 1995–1996 (*Obr. 43*). Podloží situace je zvětralá skála (uloženina 143),⁹¹ event. svahoviny, jak naznačuje poslední interpretace (*Maříková-Kubková – Herichová 2015*, s. 67–68).⁹² Nasedá na ní ulehlá jílovitá hlína s úlomky břidlice a uhlíky (uloženina 120, mocnost až 0,25 m), opět interpretovaná jako svahový sediment, který byl ovšem ovlivněn člověkem. Směrem nahoru přechází v šedohnědou jílovitou hlínu s příměsí úlomků (podložní) břidlice o výšce až 0,32 m (uloženina 118 u západní zdi kostela a uloženiny 154 a 155 u apsidy). Interpretována byla jako původní půdní horizont, ale již ovlivněný člověkem (tj. přeměňovaný v kulturní vrstvu – *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 83).

Popsaný sled uloženin se dochoval vně západní stěny kostela. Uloženina 143 byla dokumentována v části překryté uloženinami 120 a 118 na úrovni 255,05 až 255,15 m n. m. Povrch uloženiny 120 (povrch svahovin či zvětralé skály – 255,35 m n. m., povrch půdního horizontu (uloženina 118) na úrovni 255,65 m n. m.). Z hlediska okolí je mocnost uloženiny 118 poměrně značná (až 0,33 m). Nelze vyloučit (ale ani potvrdit), že se dochovala původní úroveň povrchu, který nebyl snížen.⁹³

Stratigraficky tvoří následnou etapu trojice hrobů IIN032, IIN033 a IIN073 v sondě u západní zdi kostela.⁹⁴ Hrobová jáma hrobu IIN032 se zahlubuje do uloženiny 118 (půdního horizontu). Hrobovou jámu (výkop 503) vyplňují dvě uloženiny (145 a 146). Souviset s ní může i tenká jílovitá vrstvička (uloženina 147) na povrchu uloženiny 146 a na řezu celá v ploše výkopu 503. Po zaplnění hrobové jámy 503 se terén o dvě další uloženiny zvýšil (136 – mocnost 0,15 m a 144 – dochovaná, pravděpodobně neúplná mocnost 0,09 m).⁹⁵ Vrstvy 136 a 144 pokračují směrem na západ jako vrstva/uloženina 148 přes zaplněnou

⁹¹ V dalším textu se užívají (pokud není uvedeno jinak) označení jednotlivých stratigrafických jednotek podle dokumentace z roku 1995 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 20–48).

⁹² Uvedená publikace zpochybňuje interpretaci nejstarších částí stratigrafie (uloženiny 120 a 118), jejichž skutečný význam má být rozpoznán na základě mikromorfologie a geochemie. Všechny uvedené uloženiny jsou starší než kostel a jejich význam naznačila interpretace jako „slabě zkulturněné půdy“ (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 22, 92), tj. půdního horizontu zasaženého již činností člověka (na základě přítomnosti uhlíků, ojedinělého keramického zlomku a dokonce úlomku malty). Není zřejmé, jak by uvedené metody posunuly interpretaci dál. Pokud by byly považovány za doklad raně středověkých aktivit starších než kostel (v intencích citovaného článku), nelze opomenout ani aktivity pravěké, doložené nepočtenými nálezy zlomků pravěké keramiky v okolí kostela a přímo v jeho interiéru (viz dále).

⁹³ Porovnání dovoluje pouze terénní situace dokumentovaná u apsidy a severovýchodního nároží lodě kostela (viz dále).

⁹⁴ Ve stejné pozici se nachází také hrob IIN052 u severovýchodního rohu lodi (viz dále).

⁹⁵ Uloženinu narušilo hloubení sondy podél západní stěny kostela; její dochovaný povrch se nachází na rozhraní nadzemního a základového zdiva.

hrobovou jámu (výkop 503, hrob IIN032). Povrch terénu tím dosáhl úrovně 255,87 m n. m., a to v nejvyšší dochovaném jednoznačném povrchu uloženiny 144. Údaj je důležitý proto, že jde o úroveň, z níž se do starších uloženin zahlubuje vkop pro základ západní zdi lodě mladší fáze kostela (zdivo 900, nadzemní zdivo 903).

Svědectvím o výstavbě kostela je zřejmě uloženina 149 (malta a opukové kamínky o mocnosti 0,02 m), kterou lze vyložit jako stavební vrstvu mladší fáze kostela. Bezprostřední vztah této uloženiny a zdiva kostela však přerušila sonda z roku 1950. Následný vývoj byl u západní části kostela jednoduchý. Uložila se zde hlinitá vrstva/uloženina 150 (nejvyšší dochovaný povrch – 255,87 m n. m.). Stejnou úroveň má i základový ústupek zdiva kostela, tj. rozhraní mezi zdívky 900 a 903. Ze situace by vyplývalo, že se úroveň terénu v těchto místech v období od postavení mladšího kostela do jeho zániku prakticky nezměnila. Vrstvu 150 překrývá vrstva přemístěného skalního podloží v podobě různě velkých břidlových kamenů a jílu (uloženina 151) o dochované, ale neúplné mocnosti až 0,9 m.

Již I. Borkovský (1951, s. 91; 1953, s. 168)⁹⁶ si povšiml, že některé hroby v nejbližším okolí kostela P. Marie jsou vzhledem k terénní situaci velmi mělké. Považují proto za užitečné zabývat se i hloubkou hrobových jam jednotlivých hrobů, pokud dokumentace dovoluje tento údaj zjistit. Nejlépe poznanou stratigrafickou situaci má hrob IIN073. Vyplývá z ní, že jeho hrobová jáma byla až 0,62 m hluboká (Frolík 2015a, s. 158). Pro těsně sousedící hrob IIN032 nelze tento údaj bezprostředně určit, i když fotografie ukazují, že kosterní ostatky byly zjištěny na stejné úrovni jako u hrobu IIN073 (Frolík 2015a, s. 95). Hrobová jáma hrobu IIN032 byla tedy nejméně stejně hluboká. Sice neznáme úroveň, z níž byla hloubena, ale je mladší.

Ze situací na západní straně kostela je k dispozici několik nálezových souborů. S uloženinami 144 a 136 lze spojit soubor př. č. 13158.⁹⁷ Se stejnou situací bychom mohli spojit také soubor př. č. 13145,⁹⁸ jehož popis však vede k závěru, že kromě uloženin 136 a 144 zahrnuje pravděpodobně také výplň hrobové jámy hrobu IIN032 (uloženiny 145 a 146). Z výplně hrobu IIN032 pochází soubor př. č. 13143.⁹⁹ Podle nálezu mezi nohama kostry by pocházel spíše z uloženiny 145. Soubor neobsahuje keramické zlomky. S hrobem IIN033 souvisí soubor př. č. 13144.¹⁰⁰

3.5.1.2. SITUACE U SEVEROZÁPADNÍHO NÁROŽÍ KOSTELA A PODÉL SEVERNÍ ZDI LODĚ

Další část terénní situace archeologové zkoumali a částečně odděleně popsali u severozápadního rohu lodě kostela (Obr. 40). Je potřeba předeslat, že nároží se v původní podobě nezachovalo, protože část severní stěny kostela poškodila (odstranila) mladší (tereziánská) zeď. Severovýchodní nároží lodě a spodní část severní stěny se v původní podobě zachovaly až pod základovou spárou mladší zdi.¹⁰¹ V místech severozápadního nároží byla tereziánská zeď založena hlouběji a původní zdivo kostela zde úplně zaniklo.¹⁰² V důsledku toho je tato část terénní situace také oddělena od terénů západně od kostela. Podrobnější popis terénní situace neobsahují ani terénní deníky, ani publikace. Zmiňuje se pouze bouračka kostela a vrstva

⁹⁶ „Pod povrchem červené spálené vrstvy terénu, pocházející z požáru kostela, byly v hloubce pouhých 10 – 20 cm nalezeny kostry, které patří ke staršímu kostelu. Kostry, které jsou uloženy hlouběji pod touto vrstvou, patří zřejmě ke kostelu mladšímu (za apsidou byly zjištěny jen dvě takové). Toto zjištění vede k závěru, že terén ke staršímu kostelu byl vyšší; po dlouhou dobu byl lidskými a přírodními zásahy snožován a proto se starší pohřby ocitly téměř na povrchu terénu...“ (Borkovský 1951, s. 91).

„Terén hřbitova kolem kostela byl jistě původně vyšší, protože např. na jeho severní straně ležely kostry jen ve hloubce 10 – 20 cm pod povrchem terénu z doby požáru kostela...“ (Borkovský 1953, s. 168).

⁹⁷ Př. č. 13158 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sonda těsně západ. u západ. stěny kostelíka P. Marie. Terén, do kterého byl kostelík stavěn. Střeby a lidské kosti ze zmíněného terénu. 27.-28. VII. 1950.

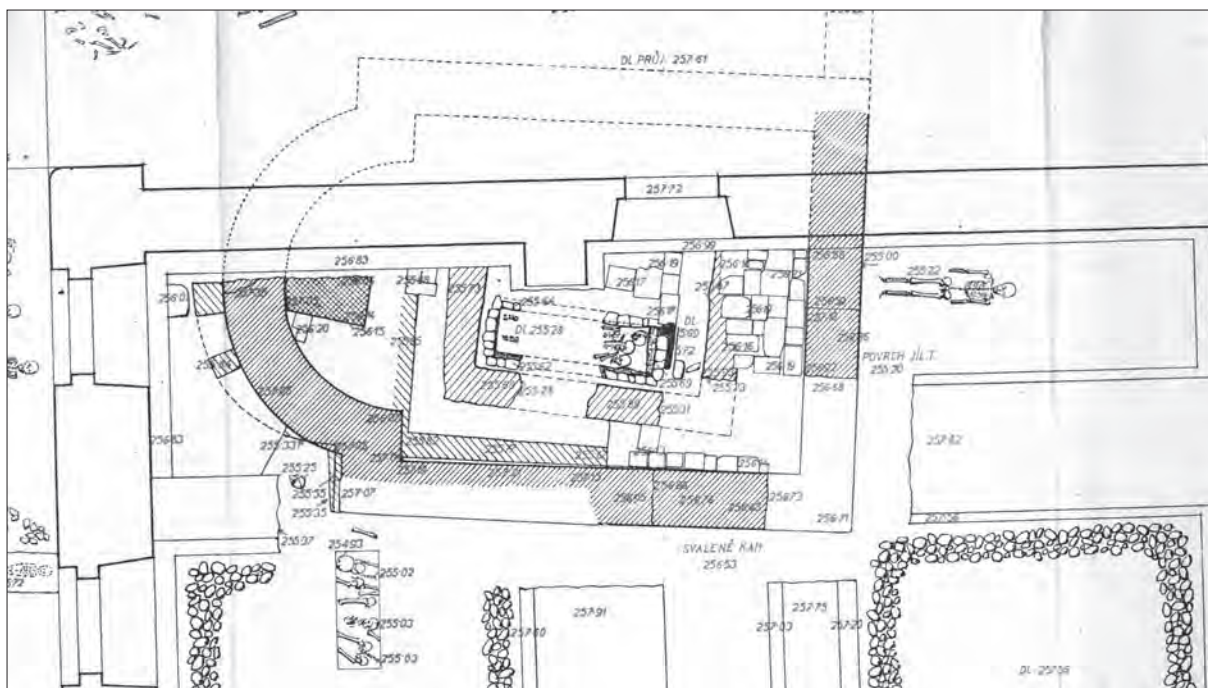
⁹⁸ Př. č. 13145 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu. Terén u západn. zdi kostelíka, do kterého byl kostel založen. Terén od soklu až na jíl (na kostru). Střeby, lidské a zvířecí kosti. (Materiál důležitý pro datování vzniku kaple). 25.-26. VII. 1950.

⁹⁹ Př. č. 13143 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu. 2 kousky malty nalezené mezi nohama kostry těsně západně kostelíka. 26. VII. 1950.

¹⁰⁰ Př. č. 13144 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu. Stěp a lebeční kosti nalezené u kostry (kosti lebky dítěte, u záp. zdi kaple) u západní zdi kostelíka P. Marie pod terénem, do kterého byl kostelík postaven (založen). 27. VII. 1950.

¹⁰¹ „Pod základem tereziánské zdi, která poškodila celou severní zeď kostela (jak jsme již slyšeli, je zachována jen její slupka), podařilo se zjistit, že základy tereziánské zdi nejdou do takové hloubky, aby odstranily celou zeď kostela beze zbytku; základy tereziánské zdi dosáhly jenom povrchu spáleného terénu ... Severozápadní roh kostela je ve stejné výši jako základy s pískovcovou deskou apsidy ... Na povrchu terénu u severozápadního rohu je rovněž bouračka ze zbořeného kostela...“ (Borkovský 1953, s. 144).

¹⁰² Do dnešní podoby bylo nároží vysekáno/vymodelováno z jinak odstraněné tereziánské zdi.

Obr. 40: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Výřez plán výzkumu (stav k 10. 10. 1950) se situací kostela P. Marie a bezprostředním okolím. Na plánu nejsou vyneseny všechny objevené hroby. Uloženo v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, sign. 4/5+5/4-0124.

Fig. 40: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; section of the plan of the excavation (state on 10 October 1950) with the Church of the Virgin Mary and immediate surroundings; the plan does not show all discovered graves; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 4/5+5/4-0124.

břidly (tj. výše zmíněná vrstva 151) – podle souvislostí mladší než bouračka.¹⁰³ Sdílnější jsou zápisy v přírůstkovém seznamu u jednotlivých nalezených souborů. Povrchovou část souvrství tvořila dlažba místnosti datované do 17. století – tj. náležela by etapě před výstavbou tereziánského Severozápadního křídla, která se však neobjevuje na žádném z dochovaných plánů. Pod dlažbou se nacházela blíže nepopsaná „navážka“ (př. č. 13156),¹⁰⁴ která nejspíše není totožná s další vrstvou navážky. Jako stratigraficky další (ale podle dat zapsaná a zkoumaná jako první) se uvádí „navážka nad bouračkou“ (př. č. 13151, př. č. 13152).¹⁰⁵ Je velmi pravděpodobné, že tato vrstva je totožná s uvedenou vrstvou „břidly“. Níže následovala již zmíněná „bouračka“ (soubory př. č. 13150 a př. č. 13153, pravděpodobně též př. č. 13157).¹⁰⁶ Jako poslední

103 „22. července - 26. července 1950 - Západní strana kostelíka má poškozený severozápadní roh tereziánským zdivem, severní stěna západního konce je hodně ohněm poškozená a oprýskaná. Směrem západním od západní stěny kaple je zachována na povrchu terénu bouračka ze severozápadního rohu kaple, samotný roh je poškozen tereziánským zdivem. Na sever od severní zdi kaple, na východě je břidla, a terén kostela klesá velmi hluboko směrem k Jelenímu příkopu. Směrem k příkopu Přemysla Otakara II. se neví, jak navážka břidly navazuje na terén tohoto příkopu.“

14. srpna 1950 - Vysekávalo se zdivo v severozápadním rohu kostela P. Marie, čistil se přemyslovský příkop, resp. zeď nad ním ...“ (Deník 1946–1952).

104 Př. č. 13156 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sonda u severozápadního rohu kostelíka. Lidské kosti nalezené těsně pod dlažbou místnosti, 17. stol. navážka pod dlažbou sebrána někde blízko v okolí kostelíka. 26. VIII. 1950.

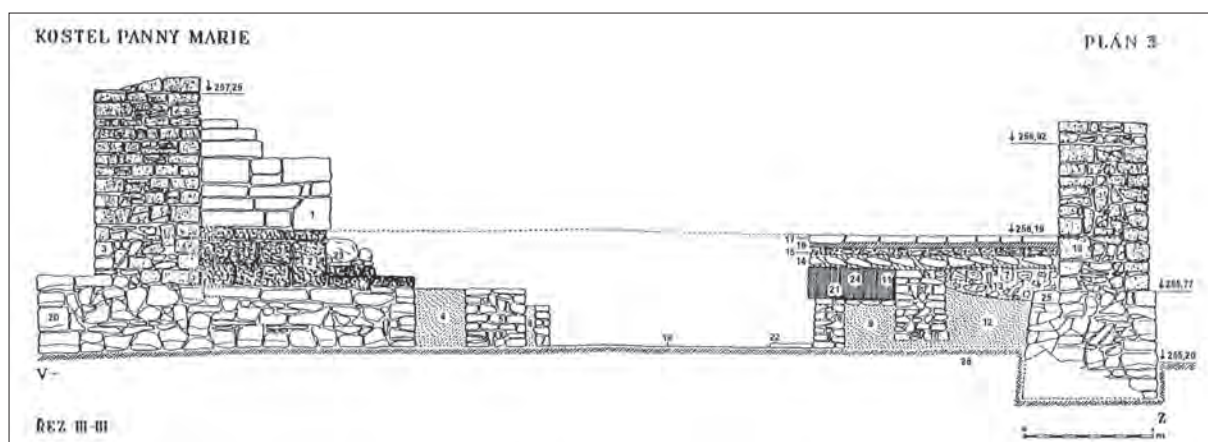
105 Př. č. 13151 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Střeby a kosti z navážky těsně nad bouračkou kostelíka P. Marie u severozápadního rohu kostelíka. 28. VII. 1950.

Př. č. 13152 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Kostí lebky byly nalezeny v navážce nad bouračkou kostelíka u severozápadního rohu kostelíka. 28. VII. 1950.

106 Př. č. 13150 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie - sz. roh. Bouračka, severozápadní roh kostelíka, úroveň na severozápad. Malta sebraná s úrovně. 28. VII. 1950.

Př. č. 13153 – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Střeby nalezené na povrchu ssutě z kostelíka u severozápad. rohu (nového z tereziánské zdi) a to ve vzdálenosti 60cm od kostelíka na zbořenině pocházející po destrukci kostela. 14.-15. V. 1952.

Př. č. 13157 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sz. roh kostelíka P. Marie. Spálené kameny kostelíka, severozápadní roh, v ssuti a na dlažbě. 20. VII. 1950.

Obr. 41: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Řez kostelem P. Marie ve směru východ – západ. Řez byl pořízen až po prozkoumání důležitých částí stratigrafie. Podle *Borkovský 1953*, s. 163, obr. 19.

Fig. 41: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; the east-west section of the Church of the Virgin Mary was drawn after examination of important parts of the stratigraphy, after *Borkovský 1953*, p. 163, fig. 19.

byl do přírůstkových seznamů zapsán soubor př. č. 13154 pocházející z terénu „pod bouračkou kostela“.¹⁰⁷ Níže zřejmě regulérní výzkum nepokračoval – pravděpodobně proto, že dosáhl stejné úrovně jako základ severovýchodního rohu lodě, jemuž byla věnována detailní pozornost. Současný stav areálu ukazuje, že se další výkopové práce ještě uskutečnily zřejmě při úpravě terénu do současné podoby. V dokumentaci se však informace o těchto pracích nedochovala.

Velmi málo informací je také o bezprostředně navazujícím terénu podél severní zdi kostela, pro kterou platí údaj o silném narušení mladší tereziánskou zdí. Podél severní zdi byl nalezen „kopeček z břidlového navezeného materiálu“ (*Borkovský 1953*, s. 144) vysoký až 1,2 m, na němž ležela vrstva destrukce („suť z kostela, opuka i malta“) nejspíše identická z výše zmíněnou „bouračkou“ od severozápadního nároží. Upřesňující informace přináší také v tomto případě přírůstkový seznam nálezů. Přímou ze severní stěny kostela pocházejí dva soubory (př. č. 13159 a př. č. 13160).¹⁰⁸ Nad bouračkou byla nalezena v blíže nepopsané „černé navážce“ esovitá záušnice (př. č. 13116).¹⁰⁹ Další „černá navážka“ byla zjištěna pod jinak v souvislosti se severní zdí nezmiňným spáleništěm (soubor př. č. 13161).¹¹⁰ Zdá se, že tato vrstva byla evidována spíše v blízkosti severovýchodního nároží lodě kostela.

Posun v poznání přinesl revizní výzkum v roce 1995, jehož prostřednictvím se zjistilo, že u základu severní zdi vyhloubil I. Borkovský nevelkou sondou do vrstvy s pohřby (vrstva 156, neúplná mocnost až 0,43 m v rozmezí 254,95 m n. m. až 255,38 m n. m.), kterou však tehdy zřejmě nebyla dokumentována (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 47–48).¹¹¹ V této vrstvě byl evidován hrob IIN057. Vrstva 156 přiléhala k dochované základové partii severní zdi lodě kostela (zeď 906 – *Obr. 44*) s nejvyšší dochovanou úrovní 255,15 m n. m. (sníženou však při budování mladší tereziánské zdi).

Hrob IIN057 byl do hřbitovní vrstvy 156 zahlouben nejméně 0,3 m. Absolutní údaj však nelze získat, protože stratigrafie nadloží se nedochovala. Kosterní ostatky jsou přibližně v úrovni dochované koruny základového zdiva severní stěny kostela (zdivo 906), ale není jisté, zda jde o úroveň původní, nebo až druhotně sníženou. U dalšího hrobu IIN074 situovaného do těchto míst postrádáme všechny potřebné údaje.

107 Př. č. **13154** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Střep, lebeční kosti a spálené opukové kameny nalezené u sz. rohu kostelíka (při hledání rohu kostelíka) z terénu pod bouračkou kostela. Terén, do kterého byl kostel stavěn a po kterém se chodilo. 27. V. 1952.

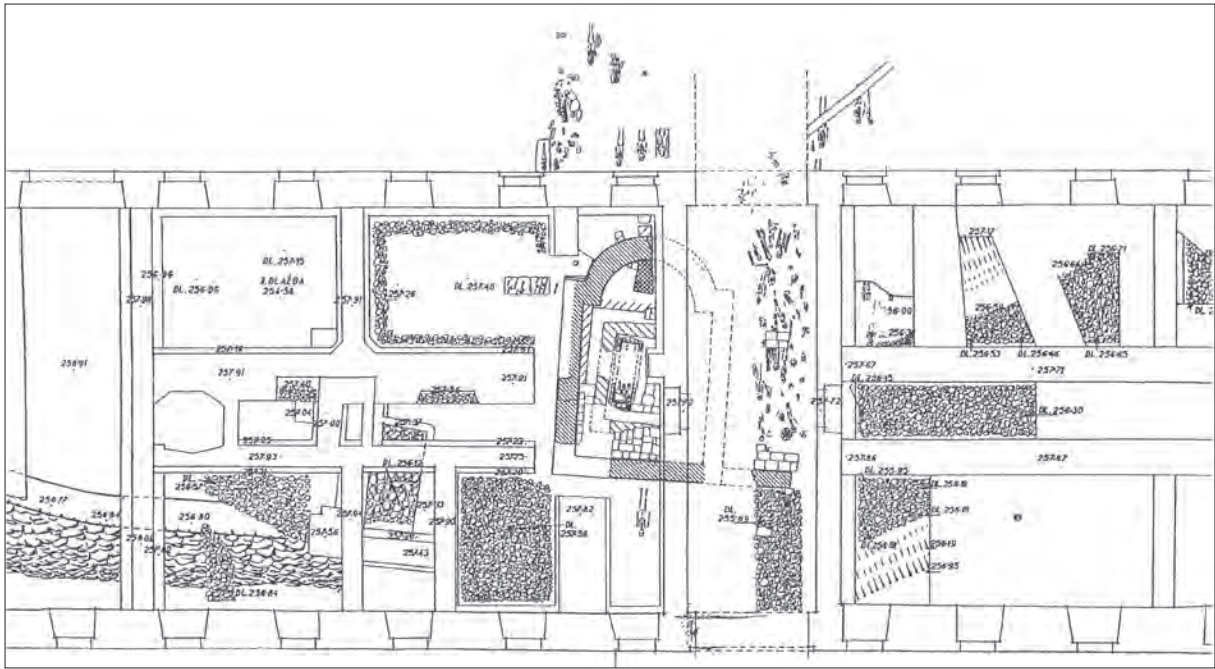
108 Př. č. **13159** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sz. roh kostelíka P. Marie. Omítka a malta ze severní strany kostelíka. 21. VII. 1950.

Př. č. **13160** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, severní zeď kostelíka P. Marie. Načervenalé kusy s dlažby a kus ohořelé opuky vydrobený ze severní zdi kostelíka. 2. VIII. 1950.

109 Př. č. **13116** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, v terénu zdi tereziánské chodby sev. kostela. Esovitá bronz. záušnice nalezená ve zbourané chodbě, nad bouračkou u román. zdi (východně) v černé navážce. 30. VI. 1950.

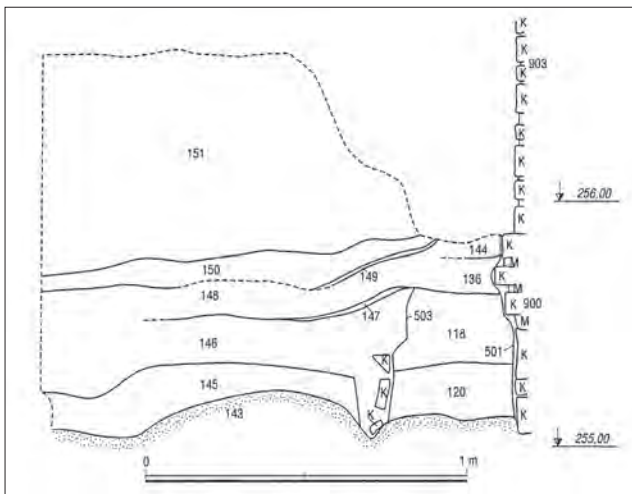
110 Př. č. **13161** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, severní zeď kostelíka P. Marie. Střepy nalezené pod spálenou vrstvou v černé navážce u severní zdi starší lodě kostelíka P. Marie. 21. IX. 1950.

111 V této souvislosti je pravděpodobné, že by soubor př. č. 13161 mohl pocházet z této sondy. Jiné místo pod úrovní spáleniště nebylo u severní zdi kostela identifikováno.

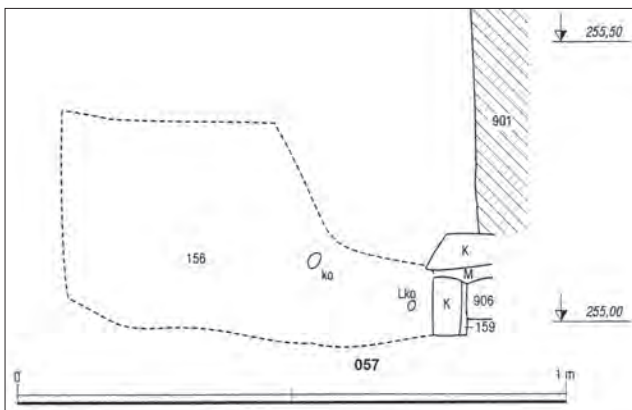
Obr. 42: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Celkový plán výzkumu (stav po 10. 10. 1950) s nejpůlnějším archeologickým zachycením zkoumané plochy. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, sign. 4/12+8/4-0211.

Fig. 42: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; overall plan of the excavation (state after 10 October 1950) with the most complete view of the excavated area; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, shelf mark 4/12+8/4-0211.

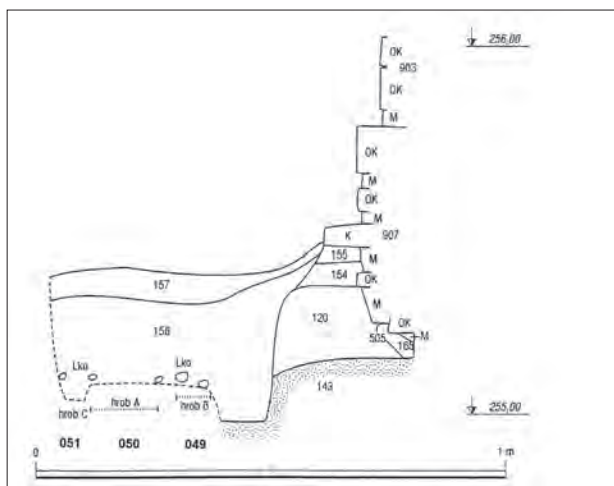
Obr. 43: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Řez u vnější strany západní stěny kostela, dokumentovaný v roce 1995. Podlží tečkovaně. Kreslil autor.

Fig. 43: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; section at the outside of the western church wall, recorded in 1995, subsoil dotted, drawn by the author.

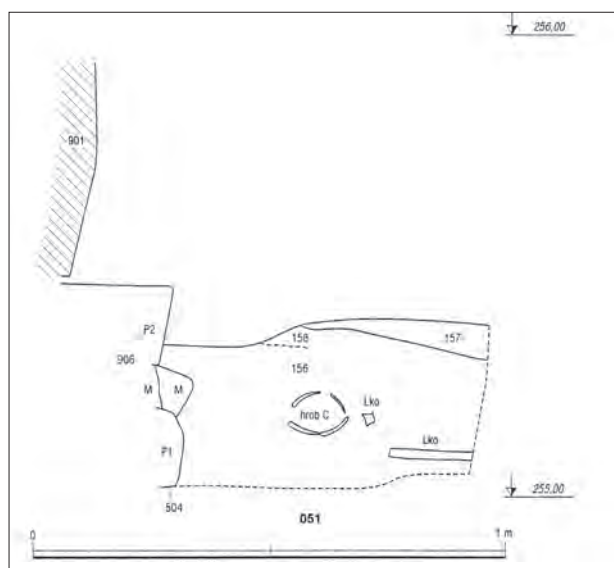
Obr. 44: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Řez u vnější strany severní stěny kostela s hrobem IIN057, dokumentovaný v roce 1995 (sonda B3). Kreslil autor.

Fig. 44: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; section at the outside of the northern church wall with grave No. IIN057, recorded in 1995 (trench B3); drawn by the author.

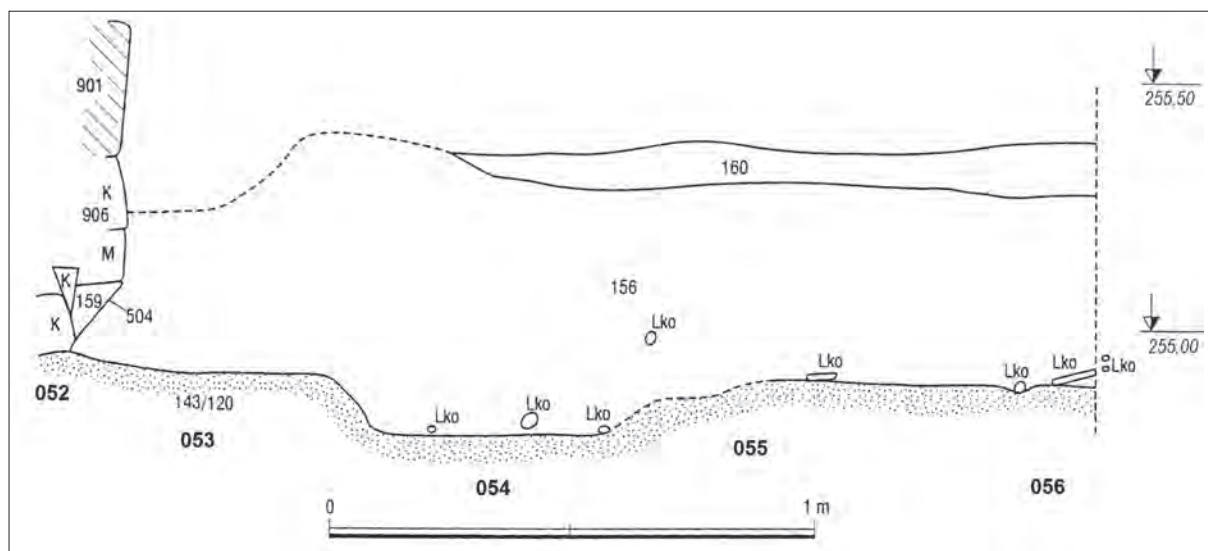
Obr. 45: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Řez u severní strany apsidy, dokumentovaný v roce 1995 (sonda B1, východní stěna). Podloží tečkovaně, doplněna čísla hrobů IIN049–IIN050. Kreslil autor.

Fig. 45: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; section at the north side of the apse, 1995 (trench B1, east side), subsoil dotted, grave Nos. IIN049–IIN050 marked; drawn by the author.

Obr. 46: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Řez u severní strany apsidy, dokumentovaný v roce 1995 (sonda B1, severní stěna). Doplněno číslo hrobu IIN051. Kreslil autor.

Fig. 46: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; section at the north side of the apse, 1995 (trench B1, north side), grave No. IIN051 marked; drawn by the author.

Obr. 47: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Řez u severovýchodního nároží lodě kostela, dokumentovaný v roce 1995 (sonda B2, západní stěna). Podloží tečkovaně, doplněna čísla hrobů IIN052–IIN056. Kreslil autor.

Fig. 47: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; section at the north-east corner of the nave, 1995 (trench B2, west side), subsoil dotted, grave Nos. IIN052–IIN056 marked; drawn by the author.

3.5.1.3. TERÉNNÍ SITUACE U APSIDY A SEVEROVÝCHODNÍHO NÁROŽÍ LODĚ KOSTELA

Nejsložitější stratigrafie se vztahuje k apsidě kostela P. Marie (tj. terénům na její severní a východní straně) a přilehlé části lodě kostela (zejména severovýchodní nároží kostela). Jejich výzkumu věnoval I. Borkovský poměrně detailní pozornost, zvlášť po zjištění více fází kostela (*Obr. 45 a Obr. 46*). Terénní situace jsou stejně jako u dalších částí zkoumané plochy popsány především slovně, a to jako popis zvrstvení a také jako popisky k jednotlivým nálezočným souborům. Obdobně jako u ostatních částí zkoumané plochy je někdy obtížné vzájemně jednoznačně ztotožnění. Popisy k nálezočným souborům naznačují detailní členění nálezočného prostředí. Určitou komplikaci představuje i skutečnost, že plochu zkoumal I. Borkovský původně systémem sond (minimálně tři), které však nelze přesněji lokalizovat.¹¹² Některé (tytéž?) sondy byly označeny slovně podle detailů stavby, které v současnosti nelze přesněji určit („výkop pro betonovou patku“) nebo jsou lokalizovány jenom povšechně („sonda severně kostela“, „sonda severně apsidy“). Pro situaci kolem apsidy byl také publikován řez, jak jsme již zmínili výše, s částečně dochovanou terénní situací (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 30–31 – *Obr. 35*). Řez dovoluje propojení s terénní situací na II. nádvoří, a to s plochou severně od průjezdu. Zároveň je pravděpodobně zčásti rekonstrukční (např. zdi jsou zakresleny schematicky). Terénní situace již byla zčásti popsána a analyzována s využitím revizní dokumentace dochovaných částí stratigrafie (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 57–59), ale nebyla propojena (nebo jen částečně) s hrobovými nálezy.

Povrchovou a nejmladší část terénní situace představovala „břidlová navážka“¹¹³ (též „vrstva břidly“ – př. č. 13105, též př. 13112, 13113 a 13199)¹¹⁴ o mocnosti 1,2 až 1,8 m (*Borkovský 1953*, s. 137). Lokálně byla tato navážka rozlišena na nejméně dvě úrovně, protože se uvádí „břidlová navážka spodní“ (př. č. 13170 a př. č. 13176).¹¹⁵ Na výše zmíněné řezu je tato část souvrství totožná s vrstvou „II“ (zakreslena v ploše II. nádvoří, ale nikoli již u apsidy kostela). Břidlová vrstva (vrstvy) nasedala na vrstvu spáleníště (na řezu označena jako vrstva „III“ a opírá se o nadzemní zdivo /mladší/ apsidy – zdivo 903 – a překrývá zdivo /starší/ apsidy – zdivo 907). Spáleníště popisuje *I. Borkovský* (1953, s. 137, 140)¹¹⁶ a spojeno je s větším počtem nálezočných souborů (př. č. 13166, 13184–13187, 14606).¹¹⁷ Tato vrstva se fragmentárně dochovala do současnosti (stratigrafická jednotka 160 – *Obr. 47*).

112 Sonda č. 1 je lokalizována „u apsidy“, sonda č. 3 „proti velkým vratům“ a byla snad v blízkosti sondy č. 1, neboť byly během výzkumu propojeny. Nikde se nezmiňuje sonda č. 2 (snad totožná s některou z povšechně lokalizovaných sond?).

113 Př. č. **13105** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, sonda severně kostela. Střepty z břidlové navážky byly nalezeny při jejím odstraňování nad cestou u velkých vrat. 21.-22. IX. 1950.

114 Př. č. **13112** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sonda mezi zdmi chodby těsně u severní vnější zdi předrudolfinského sklípku 15. stol., poslední hluboká sonda (úzká v chodbě). Střepty a kosti z břidlové navážky nad spáleníštěm terénu pocházejícího z doby požáru kaple. 25. IX. 1950.

Př. č. **13113** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu. Střepty nalezené na povrchu břidlové navážky severně kaple mezi oběma zdmi chodby, těsně u severovýchod. rohu sklepení místnosti ze 17. stol. 21. VII. 1950;

Př. č. **13199** – Severozápadní křídlo, část sever. Průjezdu, kostel P. Marie. Střepty a zvířecí kosti nalezené v břidlové navážce nad dlažbou (zavezený kostel). 19. VI. 1950.

115 Př. č. **13170** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, severně apsidy kostelíka P. Marie. Střepty nalezené v břidlové navážce (spodní). 20. VII. 1950.

Př. č. **13176** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Břidlová navážka východně apsidy. Střep nalezený v břidlové navážce těsně u zdi apsidy v hloubce 1 m od povrchu zdi. 20. IX. 1950.

116 „...vrstva ... ležela na spálených opukových kamenech, uhličích, popelu a do červena vypálené hlíně. ... leží na vrstvě zčervenale ohněm, silné 10 – 25 cm a obsahující ohněm zčervenale opuku, popel, uhlíky, ba i spálené trámce, které při požáru spadaly se střechy a krovu kostela.“

117 Př. č. **13166** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sonda č. 1 u apsidy kostelíka P. Marie. Střepty a spálená hlína s uhlíky ze sondy č. 1 u apsidy kostela P. Marie. 1950.

Př. č. **13184** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Střepty a do červena spálené opukové kameny vybrané z povrchu terénu východně apsidy. Nejmladší terén k apsidě, na něj napadal kámen ze zdiva hořícího kostela. Nalezen po vybrání špalvu břidlové navážky ponechané mezi východní zdi traktu, příční tereziánskou zdi a severovýchodní částí apsidy. 22. VI. 1950.

Př. č. **13185** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Lidské kosti, střep, uhlíky ze spálené vrstvy u apsidy kaple P. Marie, terén k mladší apsidě na východ. straně. 6. IX. 1950.

Př. č. **13186** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Střepty z červené vrstvy u apsidy, východ. stěna, požár mladší apsidy. Vybráno z haldy. 21. IX. 1950.

Př. č. **13187** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie, terény u východ. stěny mladší apsidy. Střepty ze spáleníště na terénu patřícím k mladší apsidě. 27. IX. 1950.

Př. č. **14606** – Pražs. hrad – severozáp. trakt, Kostel P. Marie. Spálený kámen napadaný s ohořelé apsidy z vrstvy, která vznikla po spálení kostela. Kameny jsou vesměs z vrstvy u severní stěny apsidy. – Byly dvě bedny kameň, probrány byly jen větší kusy, načervenalé od ohně. Mezi spálenou opukou a na původním terénu ležely střepty – některé z nich ohořelé, dále kousek prejzu, spadlý ze střechy kostela a jedna zvířecí kost. 20.–21. IX. 1950.

Spáleníště leželo na černé vrstvě („černý terén“, „černá navážka“) o mocnosti mezi 0,09–0,16 m. I tuto vrstvu zachytil výše zmíněný řez (neoznačená vrstva překrývající zdivo 907 /starší/ apsidy a pokračující a vyklíňující východním směrem). Směrem k jihu měla tato vrstva narůstat a dosáhnout mocnosti až 1,2 m (šlo skutečně o jedinou vrstvu?), a překrýt tak značnou část vnějšího líce nadzemního zdiva 903 /mladší/ apsidy.¹¹⁸ Z této vrstvy bylo získáno několik náleзовých souborů (př. č. 13183, 13200).¹¹⁹ U dalších není popis natolik jednoznačný, abychom mohli s jistotou určit příslušnost k této vrstvě (př. č. 13191)¹²⁰ nebo k hrobům. Konstatování, že „není porušena hrobovou jámou po boku apsidy“ lze vyložit, že hroby IIN049, IIN050 a IIN051 tato vrstva překryla. U hrobu IIN059 jistotu nemáme, víme jen, že porušil zdivo 907 (starší) apsidy. Nejednoznačný (protože nepopsaný) je vztah k hrobům u severovýchodního nároží lodě kostela. Pokud bychom ztotožnili „černý terén“ s vrstvou 158, dokumentovanou při revizním výzkumu v roce 1995, totéž by (tj. překrytí hrobové jámy) platilo i pro hrob IIN053. U severněji položených hrobů (IIN054 – IIN056, IIN058, IIN68 – IIN069)¹²¹ nebyla terénní situace natolik čitelná, aby šlo vrstvu identifikovat. Totéž platí pro hrob IIN057, kam však již vrstva nemusela zasahovat.

Pod „černým terénem“ zjistil výzkum v padesátých letech „tmavošedý terén“ o síle 0,2 m, jenž měl odpovídat povrchu terénu náležícímu ke starší apsidě, který se nacházel na „tmavém rostlém jíl, silném rovněž 20 cm a zbarveném do tmava kulturní vrstvou, která jej kryla“ (Borkovský 1953, s. 141). Pod ním se již nalézalo podloží („rostlý hnědý jíl“). Toto zvrstvení mohlo být verifikováno v roce 1995 s tím, že „rostlý hnědý jíl“ odpovídá vrstvě 143, „tmavý rostlý jíl“ vrstvě 120 a „tmavošedý terén“ nejspíše vrstvám 154 a 155 (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 58). Stejně tak bylo možno potvrdit, že obě vrstvy byly následně prokopány vrstvou s hroby (v roce 1995 označena jako vrstva 156). Na publikovaném řezu (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 30–31, obr. 2/10 – Obr. 35) je označena jako „IV“ s mocností 0,5 m. Vrstva se dokonce (jako výplň hrobových jam) zahluhovala do podloží o 0,15 m (na úroveň 254,97 m n. m.).

Důležitý detail, který již nebylo možné v roce 1995 přímo posoudit, popsal I. Borkovský slovy, že „k líci staré apsidy přiléhá pod černou vrstvou [...] vrstva opukové drti. Vznikla nejspíše z odpadového materiálu při stavbě mladšího kostela i apsidy. Je silná 12 cm a leží na tmavošedém terénu ...“ (Borkovský 1953, s. 141). Detail lze naštěstí identifikovat na fotografiích (Frolík 2015a, obr. 3/61, 3/62, 3/65, 3/102, 3/107 – poslední dvě mají největší vypovídací hodnotu; Obr. 47 až Obr. 52). Vyplývá z nich, že jde o výplň vkopu pro zdivo tzv. starší apsidy (zdivo 907 v roce 1995). Na fotografiích je zároveň zřetelně patrné, že tato výplň byla skutečně překryta výše uvedenou „černou vrstvou“, která zároveň překrývala horní plochu zdi 907.¹²² Pokud pozorování porovnáme s řezem z roku 1995 (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 41, obr. 2/25), je pravděpodobné, že vkop (přesněji jeho výplň) zasahoval svým dnem ke kameni, který vyčníval ze zdiva 907 (na úrovni 255,45 m n. m.). Podle fotografií dosahoval vkop k horní hraně tohoto zdiva, tj. na úroveň 255,77 m n. m. Zda byl vkop porušen vrstvou 156 (vrstva s hroby), jak zmiňuje I. Borkovský (1953, s. 141), nelze v současnosti potvrdit, protože tato část stratigrafie se nedochovala. Fotografie však dokládají, že tomu tak nebylo (zejména Frolík 2015a, obr. 3/102 – Obr. 51). Propojení řezu z roku 1995 s rektifikovanými fotografiemi však ukazuje, že vkop se rozšiřuje nad okraj hrobové jámy, a je tudíž mladší (tj. vrstva 156 je /alespoň zčásti/ starší než zdivo 907 – Obr. 53 a Obr. 54). Popsanou situaci lze vyložit tak, že se v těchto místech pohřbívalo (intenzivně?) již před postavením zdiva 907. Jednotlivě působící hrobová vrstva 156 nevylučuje ani pokračující pohřbívání po postavení apsidy. Poté, co se pohřbívat přestalo, se uložila „černá vrstva“.

Pro horní hranu základového zdiva je z vnější strany lodě kostela obtížné získat údaj o původní úrovni. Zdivo z větší části zlikvidovalo mladší tereziánské zdivo. Dochovaná úroveň dosahuje hodnot 255,45 m n. m. (sonda B1); 255,52 a 255,64 m n. m. (sonda B2).

118 „Při východní vnější stěně apsidy bylo zjištěno, že směrem k severní stěně průjezdu vrstva břídlí vyklíňuje a původní černý terén stoupá směrem k jihu, takže polovina apsidy je v tomto terénu schována. Ke zvýšení původního terénu došlo až po výstavbě mladší apsidy, t. j. za dobu existence apsidy původní terén narostl tam o 120 cm. ... Zvýšený terén za apsidou existoval již v době požáru kostela a přiléhal těsně k apsidě; proto také tam, kde líc zdi byl kryt touto černou vrstvou, není ohořelý. ... Spálená červená vrstva leží na vrstvě černé, která tvoří zvýšený násep pokladší apsidou. Měří 9 – 16 cm a obsahuje keramické zlomky z 10. století. Na povrchu této černé vrstvy jsou zašlapány střepy z 10. – 12. století. Tato černá vrstva překrývá úplně starou apsidu a není porušena hrobovou jámou po boku apsidy. Směrem na jih se černá vrstva zvyšuje a tvoří tak u východní stěny mladší apsidy zmíněnou již zvýšeninu“ (Borkovský 1953, s. 137, 141).

119 Př. č. 13183 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, těsně u apsidy kostel. P. Marie, venkovní východní stěna. Střepy z černého terénu na starší apsidě. Terén k apsidě mladší, po něm se chodilo. Malta, lidské kosti. 20.-22. IX. 1950.

Př. č. 13200 – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie, stará apsida. Výlevka nalezená u základu staré apsidy v černé navážce pod ušlapaným povrchem. 22. IX. 1950.

120 Př. č. 13191 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střepy z terénu k mladší apsidě. 30. VI. 1950. Datum zápisu zřejmě není správné, spíše by mělo jít o rok 1951.

121 Vrstva spáleníště (vrstva 160) se však nad nimi fragmentárně zachovala.

122 Na fotografiích je také částečně vidět, že černou vrstvu překrývá zbytek (?) další vrstvy s obsahem kamenů. Nejspíše jde o výše popsané spáleníště (vrstva 160).

Obr. 48: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda u severovýchodního nároží lodě kostela. Ve východní stěně sondy patrný vkop vyplněný drobnými kameny. Nad ním „černá vrstva“ a vrstva spáleniště. Celkový pohled od severozápadu. Č. neg. 6485.

Fig. 48: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench at the north-east corner of the church; east side of the trench pit showing a cut with small stones and 'black layer' with fire debris above it, general view from the north-west; negative No. 6485.

Obr. 49: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda u severovýchodního nároží lodě kostela. Ve východní stěně sondy patrný vkop vyplněný drobnými kameny. Nad ním „černá vrstva“ a vrstva spáleniště. Celkový pohled od severu. Č. neg. 6486.

Fig. 49: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench at the north-east corner of the church nave, east side of the trench pit showing a cut with small stones and 'black layer' with fire debris above it, general view from the north, negative No. 6486.

Obr. 50: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda u severovýchodního nároží lodě kostela. Ve východní stěně sondy (vlevo) patrný vkop vyplněný drobnými kameny. Nad ním „černá vrstva“ a zcela vlevo vrstva spáleniště. Celkový pohled od severu. Kresba zvýrazňuje detaily špatně patrné na fotografiích. Kreslil V. Kubašta. Č. neg. 6487.

Fig. 50: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench at the north-east corner of the church nave; east side of the trench pit showing a cut with small stones and 'black layer' with fire debris above it, general view from the north, details highlighted, drawn by V. Kubašta; negative No. 6487.

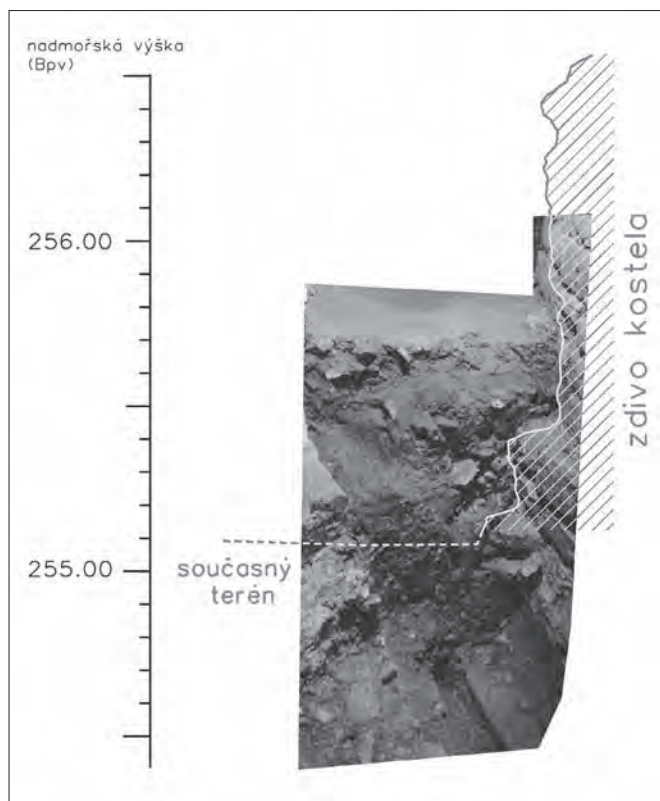
Obr. 51: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda u severovýchodního nároží lodě kostela. Východní stěna sondy s dobře patrným vkopem vyplněným drobnými kameny a překrytým „černou vrstvou“ a vrstvou spáleniště. Celkový pohled od severozápadu. Č. neg. D6537.

Fig. 51: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench at the north-east corner of the church nave; east side of the trench pit showing a cut with small stones and 'black layer' with fire debris above it, general view from the north-west, negative No. D6537.

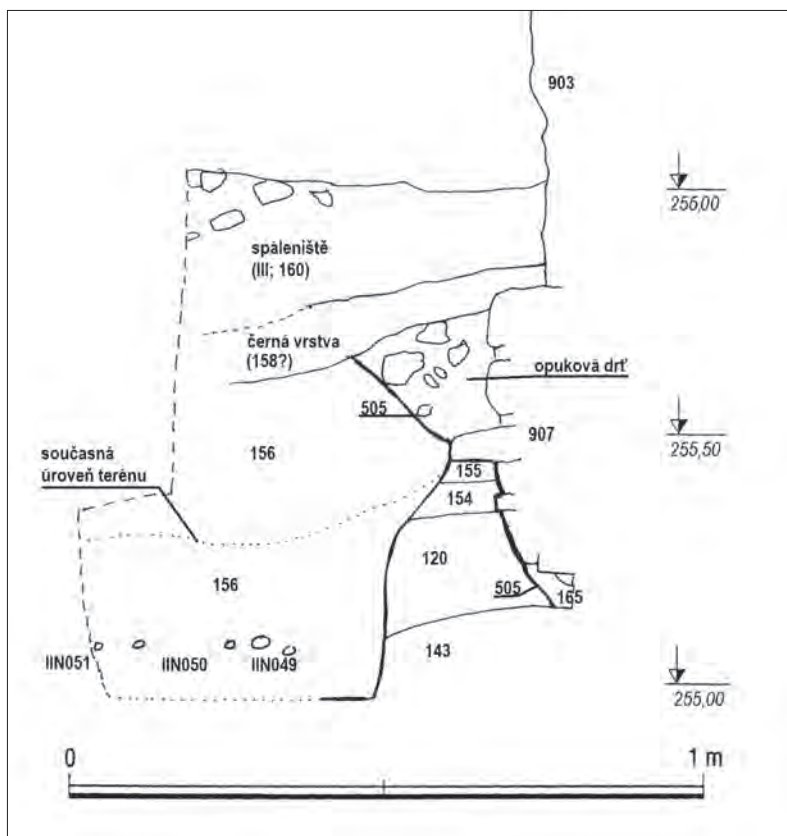
Obr. 52: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda u severovýchodního nároží lodě kostela. Ve východní stěně sondy patrný vkop vyplněný drobnými kameny, porušující hřbitovní vrstvu (156). Nad ním „černá vrstva“ a vrstva spáleniště. Celkový pohled od severozápadu. Podle *Význam 1951*, obr. 4.

Fig. 52: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench at the north-east corner of the church nave; east side of the trench pit showing a cut with small stones disturbing and burial layer (156) above it and 'black layer' with fire debris, general view from the north-west; after *Význam 1951*, fig. 4.

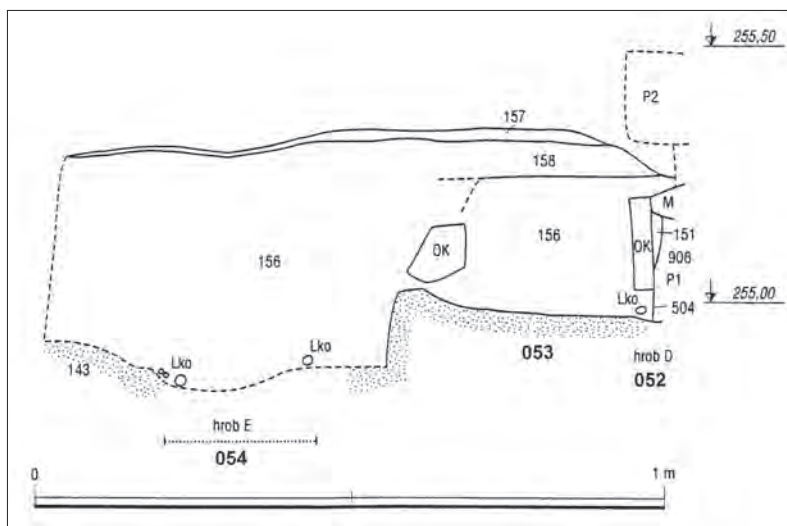
Obr. 53: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda u severovýchodního nároží lodě kostela. Rekonstruovaný pohled na řez (sonda B1, východní stěna) pomocí rektifikovaných fotografií. Vyhotovilo Geo.cz.

Fig. 53: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench at the north-east corner of the church nave, reconstructed view of the section (trench B1, east side) with the aid of rectified photographs; by Geo.cz.

Obr. 54: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda u severovýchodního nároží lodě kostela. Spojený řez, jehož spodní část byla dokumentována v roce 1995 (sonda B1, východní stěna), horní je doplněna z fotografie (Obr. 53). Vyhotovil J. Frolík.

Fig. 54: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench at the north-east corner of the church nave; connected section, the lower part of which was documented in 1995 (trench B1, east side), upper part completed from and photograph (fig. 53); created by the author.

Obr. 55: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Řez u severovýchodního nároží lodě kostela, dokumentovaný v roce 1995 (sonda B2, východní stěna). Podloží tečkovaně, doplněna čísla hrobů IIN052–IIN054. Kreslil autor.

Fig. 55: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; section at the north-east corner of the church nave, documented in 1995 (trench B2, east side), subsoil dotted, grave Nos. IIN052–IIN054 marked, drawn by the author.

S hrobovou vrstvou (vrstva 156) lze spojit větší počet nálezových souborů, i když zapsaných s dosti rozdílnými nebo nejednoznačnými popisy, které jako by nasvědčovaly, že vrstva byla složitěji stratifikována¹²³ (př. č. 13155, 13163, 13171, 13173, 13174, 13178, 13179, 13180, 13181).¹²⁴ Z téže vrstvy archeologové v roce 1995 získali nevelký počet nálezů (sáčky 6/95, 8/95, 14/95, 15/95, 29/95).

Část nalezených souborů je zapsána způsobem, který nedovoluje jednoznačné ztotožnění s konkrétní vrstvou. Popis sice umožňuje, abychom uvažovali o příslušnosti k vrstvě spáleniště (př. č. 13104 a př. č. 13106),¹²⁵ ale může jít i o vrstvy níže uložené („černá navážka“ a hrobová vrstva). S těmi souvisejí bez možnosti rozlišení soubory př. č. 13161, př. č. 13168 a př. č. 13182.¹²⁶

Terénní situace u apsidy uchovala rovněž důležité údaje o podloží a nejstarších vrstvách na něm uložených. U apsidy, tj. východně od kostela (řez B1 dle původního označení – *Obr. 45*), byl dokumentován útržek terénu s uloženinou 120. Uloženina 143 je na úrovni 255,11 až 255,15 m n. m., povrch uloženiny 120 činí 255,35 m n. m. Půdní horizont (zde uloženiny 154 a 155) se dochoval s povrchem 255,45 m n. m. (tj. v mocnosti max. 0,1 m), opět s výhradou, že nelze určit, zda byl druhotně snížen a o kolik. Na ostatních řezech, opět u východní části kostela (v sondě B2 – *Obr. 47 a Obr. 55*), byl dokumentován pouze povrch uloženiny 143, zbývající dvě byly během dalšího vývoje odstraněny. Také povrch uloženiny 143 zřetelně narušilo (snížilo) hloubení hrobových jam. Snížení naznačuje i úroveň povrchu uloženiny 143 u základů kostela (254,97 m n. m., respektive 254,99 m n. m.), přičemž základová spára se nachází přímo na povrchu. Nejvýše dochovaná úroveň v sondě u severní strany kostela činí 255,04 m n. m. – tj. na téměř stejné úrovni jako u dvou předchozích řezů.

V místech, kde se dosáhlo podloží, již nebyla pod hroby žádná další vrstva nalezena. U severovýchodního nároží lodě a apsidy byla také zjištěna nejsložitější stratigrafická situace jednotlivých hrobů, přestože se převážná část zkoumala (dokumentovala) jen fragmentárně. V sondě severně od lodě byla zjištěna až šestnásobná superpozice (IIN053 – IIN054 – IIN068 – IIN055 – IIN069 – IIN056). Trojnásobnou superpozici (II049 – IIN050 – IIN51) zprostředkovala neúplně prozkoumaná situace u apsidy. Superpozice se

---

123 Jako vrstva s hroby byla složitěji stratifikována díky pohřbívání s předpokládaným (ale při výzkumu neodlišitelným) množstvím hrobových jam. Revize situace v roce 1995 ukázala, že jde o jedinou v důsledku pohřbívání homogenizovanou vrstvou, v níž lze rozhraní hrobových jam odlišit jen ojediněle.

124 Př. č. **13155** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Střepty a kosti nalezené u severní stěny kostela, u základu západ. rohu (u stěny základu) vespod pod terénem k mladší apsidě. 19. X. 1950.

Př. č. **13163** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, severní strana kostelíka P. Marie. Při odhrabování nárožního pískovcového kamene staršího kostela u spojení lodě s apsidou byl hrob a porušený terén. Byly nalezeny 4 střepty, kousky malty, několik kostí a kámen spálený od ohně do červena. 21. IX. 1950.

Př. č. **13171** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, terén současný se starší apsidou. Střepty, lidské kosti, bílý pískovec nalezené v terénu staré apsidy a lodě u koster a nárožní desky základu, pod terénem mladší apsidy. 19. X. 1950.

Př. č. **13173** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Sonda u spojení starší apsidy se starší lodí. Střepty, lidské kosti, malta a opuka z terénu od základu starší apsidy, do kterého byl starší kostel stavěn. 26. IX. 1950.

Př. č. **13174** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, apsida kostelíka P. Marie. Kusy červeného kamene (spáleného) z černého terénu, do něhož byly postaveny základy starší apsidy. Kusy bílého pískovce pod základy nároží starší apsidy. 27. IX. 1950.

Př. č. **13178** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Střepty z povrchu koster severně apsidy pod červenou spálenou vsutí pocházející z požáru kostela. Kosti. 19. IX. 1950.

Př. č. **13179** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Kus zbarvené bílé opuky se zbytky malty nalezený u severní stěny starší apsidy, vespod, již v základech, v navážce pod terénem, který byl ke kostelu. Při stavbě starší apsidy opuka již tam byla. 21. IX. 1950.

Př. č. **13180** – Severozápad. křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie, sonda 1, 2. Střepty nalezené pod spálenou vrstvou kamene u apsidy kostelíka nad kostrami. 1. IX. 1950.

Př. č. **13181** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, apsida kostelíka P. Marie. Uhlíky, střepty, malta, spálená hlína a kosti byly nalezeny u venkovní stěny starší apsidy u odsazení (vítězný oblouk). Nalezeny níže řádkové zdi. 20. IX. 1950. Jednoznačnější formulace v publikaci (*Borkovský 1953*, s. 184) – „u vnější stěny starší apsidy pod řádkovým licem“.

125 Př. č. **13104** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, sonda č. 1 (spojena později s č. 3) proti vratům. Střepty, lidské kosti a spál. opuka s povrchu černého terénu pod vrstvou břídlí (silné 100-140 cm). 4. VIII. 1950.

Př. č. **13106** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sonda č. 3 proti velkým vratům. Střepty, kosti, kousek opuky s otiskem z černé vrstvy oddělené od navešené břídlí, která je na jejím povrchu v sondě č. 3 (spojena později se sondou č. 1) proti velkým vratům, východně od Přemyslova příkopu. Až do hloubky 3 m. VII. - 27. IX. 1950.

126 Př. č. **13161** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, severní zeď kostelíka P. Marie. Střepty nalezené pod spálenou vrstvou v černé navážce u severní zdi starší lodě kostelíka P. Marie. 21. IX. 1950.

Př. č. **13168** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Spálené kameny, střepty, lidské kosti ze svahu na sever od apsidy (terén ke kostelu, po kterém se chodilo před požárem kostelíka). 6. IX. 1950.

Př. č. **13182** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Střepty, spál. opuka a kosti nalezené pod povrchem terénu k mladšímu kostelu (pod spálenou vrstvou), do kterého byly položeny základy i kostry, u severovýchodní části kostela (při bourání tereziánské zdi do hloubky). 27. V. 1952.

zřejmě vyskytovaly také po obvodu apsidy, ovšem jen torzovitě dokumentovaná situace, víceméně odtěžená bez výzkumu v roce 1952, nedovoluje určitější závěr (hrob IIN059 a tři hroby IIN070 až IIN072, které byly uloženy hlouběji?).

Specifickou pozici má u severovýchodního rohu kostela hrob IIN052 který narušilo základové zdivo (kontext 906). Kosterní pozůstatky se nacházejí přímo na podloží (uloženina 120). Určit detaily uložení kostry není v současnosti možné a nelze ověřit ani údaj o prokopání „v místech hrudního koše“ (*Borkovský 1950a*, s. 198).¹²⁷ Hrob neměl podle popisu jednoznačný vztah k některému jinému. Ze širších okolností lze usoudit, že jej musely porušit /překrýt hroby IIN049 – IIN050 – IIN051 a že by měl být starší (čímž by vznikla čtyřnásobná superpozice).¹²⁸

Rozdílná se jeví hloubka jednotlivých hrobů. Měly by být uloženy zejména hroby na severní straně kostela (H053 – 0,3 m; H054 – až 0,6 m; H055 – 0,4 m; H056 – 0,38 m; H068 – 0,3 m; H069 – až 0,35 m). Převážně jde o údaj úplný, protože zásyp hrobové jámy překryla jiná uložení (hrob IIN053 – uložení 158, „černý terén“⁴) nebo vrstva spáleniště (uloženina 160 – hroby IIN054, IIN055, IIN056, IIN068 a IIN069). Situace hrobů v koutě mezi apsidou a severovýchodním nárožím kostela je obdobná. Hrob IIN051, jehož výplň také překryla uložení 158, byl hluboký pouze 0,25 m. U hrobu IIN049 se dochovala hloubka až 0,48 m (z toho 0,35 m je zahloubeno do podloží – *Frolík 2015a*, s. 121–122). Z popisů terénní situace je zřejmé, že se část výplně při výzkumu odebrala a okraj hrobové jámy se nacházel nejméně v úrovni koruny základového zdiva apsidy (907), tj. hrobová jáma byla až 0,78 m hluboká a kosterní ostatky se nacházely v hloubce 0,7 m. Stejně hluboko se nalézala kostra v mladším hrobě IIN050.

Pro hroby IIN070, IIN071 a IIN072 těsně u apsidy jsou k dispozici jen neúplné údaje (IIN070 a IIN071 – 0,4 m; IIN072 – až 0,9 m?), u nichž nevíme, zda uvádějí úplnou hloubku. Pro hroby IIN059 a IIN060 jakékoli údaje postrádáme.

S konkrétními hroby lze ztotožnit pouze menší část nálezových souborů. Z hrobu IIN049 pochází sáček 5/95 a pravděpodobně také soubor př. č. 13192,¹²⁹ z hrobu IIN050 soubory př. č. 13188, 13190, 13193¹³⁰ a sáčky 3/95 a 21/95. U sáčků 4/95 a 26/95 nešlo jednoznačně rozlišit, zda souvisejí se zásypem hrobu IIN049 nebo IIN050. Z hrobu IIN059 známe soubory př. č. 13194 a 13197.¹³¹ S určitou pravděpodobností souvisí s hrobem IIN052 soubor př. č. 13163 (může ale mít souvislost i s hrobem IIN053).¹³² S hrobem IIN053 spojujeme soubor př. č. 13155; př. č. 13173 by měl souviset s terény/zásypy hrobů IIN049 až IIN051. U př. č. 13171 bychom mohli stejnou charakteristiku rozšířit ještě o hroby IIN052 a IIN053.

V roce 1995 byly nově získány drobné nálezy z hrobů IIN054 (sáčky 12/95 a 16/95), IIN056 (sáček 13/95) a IIN068 (sáček 17/95). U sáčku 18/95 nebylo možné rozhodnout, zda nálezy pocházejí z výplně hrobu IIN054 nebo IIN068.

127 Popis z roku 1953 by znamenal, že při předpokládaném uložení by byla při stavbě základů kostela odstraněna horní část kostry. Kosterní ostatky od hrudníku níže by se měly nacházet v neprokopaném terénu východně od nároží. Údaj o hrudníku nelze ověřit, vyčnívající zlomky kostí nebyly tehdy antropologicky určeny. Pokud by platil údaj o prokopaném hrudníku, mohlo by jít o kosti levé paže. V dalších publikacích se o vztahu těchto kostí a základů kostela *I. Borkovský* (1953, s. 169) vyjadřuje opatrně nebo jej odmítá (*Borkovský 1960*, s. 354–355).

128 Skutečnost potvrdila v roce 2017 drobná sondáž. Rozrušené kosterní ostatky hrobu IIN052 pokračovaly pod torzovitě dochované ostatky hrobů IIN049 a IIN050. Tím se také vysvětlilo, proč nejsou uloženy až na podloží, jak dokumentuje řez (*Obr. 45*).

129 Př. č. **13192** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střepty z terénu ke starší apsidě nad druhou kosterou. *Lidské kosti*. 3. VI. 1950 (správně musí být 1951, nelze vyloučit, že celé datum má být 30. VI. 1951).

130 Př. č. **13188** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, apsida kostelíka P. Marie. V sondě, již pod spodkem základu starší apsidy je 10 cm silná vrstva hnědého jílu (navěžený). Na něm stojí základy. Pod jilem je černá vrstva a v ní střepty. Nalezen střepek okraje a jiné střepty. Je to rostlý terén, do něhož byla vyhloubena hrobová jáma, v ní černá hlína a v hlín střepty. 27. IX. 1950.

Př. č. **13190** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, apsida kostelíka P. Marie. Malta nalezená v zásypu hrobu u starší apsidy. 27. IX. 1950.

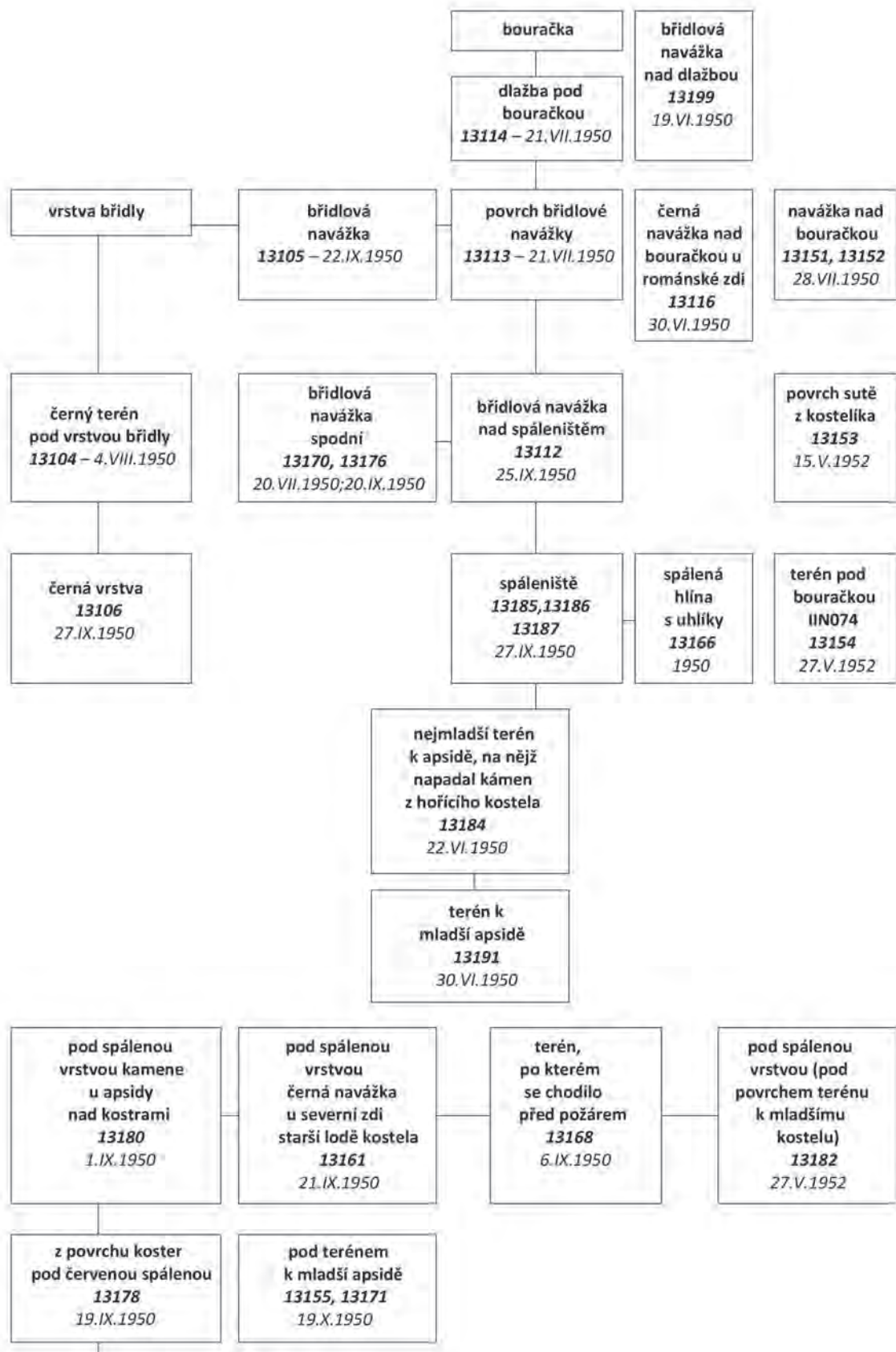
Př. č. **13193** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Terén ke starší apsidě pod první kosterou, hloubka 50 cm od povrchu starší apsidy. Terén, do kterého byla postavena (založena) starší apsida. Střepty a lidské kosti. 4. VI. 1951.

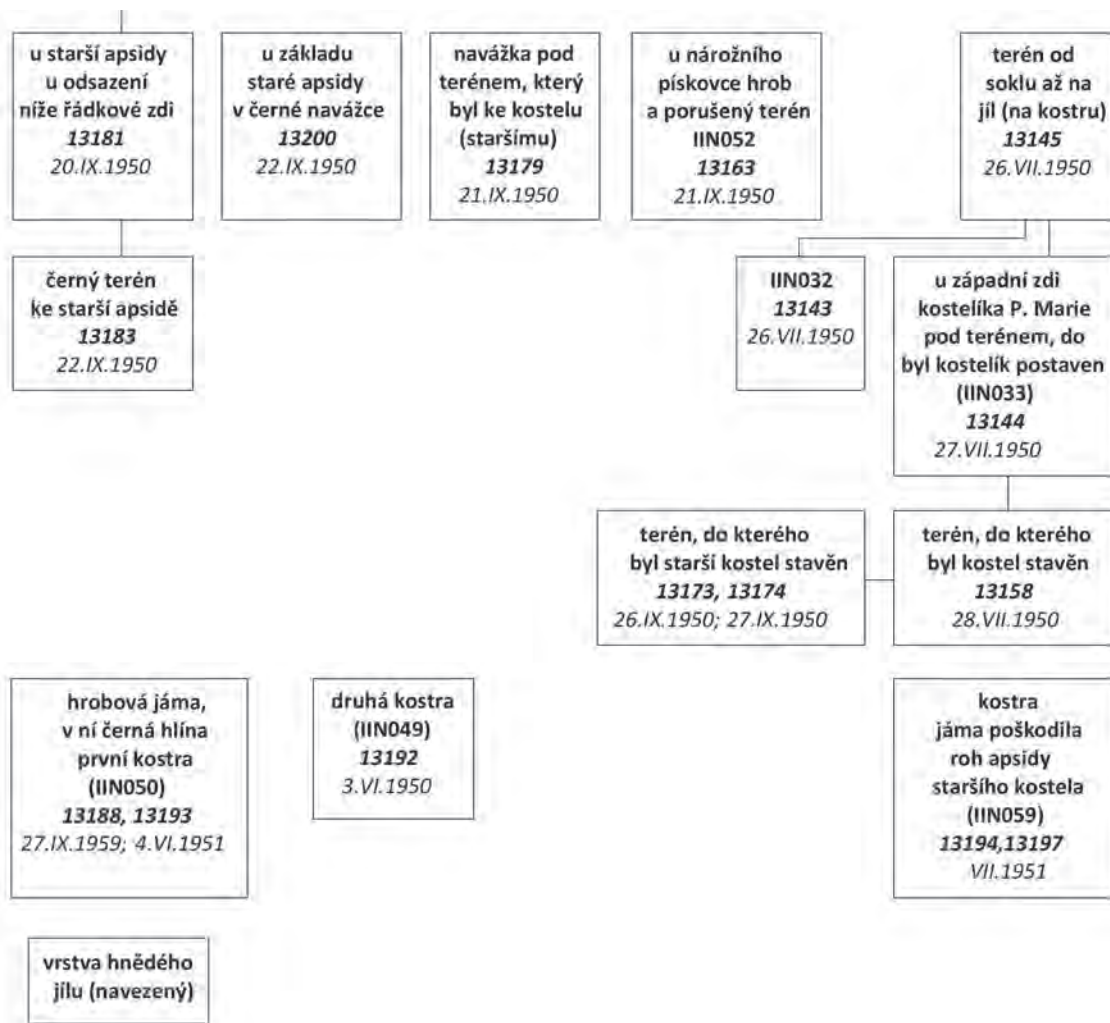
131 Př. č. **13194** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Kostra těsně východně u apsidy (hrobová jáma této kostry poškodila roh apsidy staršího kostela). VII. 1951.

Př. č. **13197** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střepty z hrobové jámy nad a pod kosterou u apsidy (č. p. 13194). VII. 1951.

S tímto hrobem mohly souviset i nálezy př. č. **13195** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Samostatná lebka pod kosterou. VII. 1951 a př. č. **13196** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Samostatná lebka pod celou kosterou u apsidy. VII. 1951. Naznačuje to stejné datum (byť neúplné) zápisu.

132 Odlišný názor *Frolík 2015a*, s. 121–122. Soubor př. č. 13163 vztáhl k hrobům IIN049 a IIN050. Pokud byl získán u severní strany kostela (= loď kostela), souvisí spíše s hrobem IIN052 (možná i IIN053).

Obr. 56: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Vývojový diagram terénní situace sestavený podle popisu dochovaných nálezových souborů. Vyhotovil autor.

Fig. 56: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; diagram in style of Harris matrix showing the development of the terrain, after the description of the find assemblages, created by the author.

V roce 1995 byly evidovány též nálezy z vrstvy 120 (sáček 33/95), 118 (sáček 28/95) a vrstvy 165, jež se uložila na dně vkopu pro zeď 907 před vložení kamenů zdiva (sáček 32/95).

Pro úplnost je potřeba zmínit ještě nestratifikované soubory, které získal I. Borkovský (př. č. 13189, 13198 a 13276),¹³³ a také z roku 1995 (sáčky 2/95 a 24/95).¹³⁴

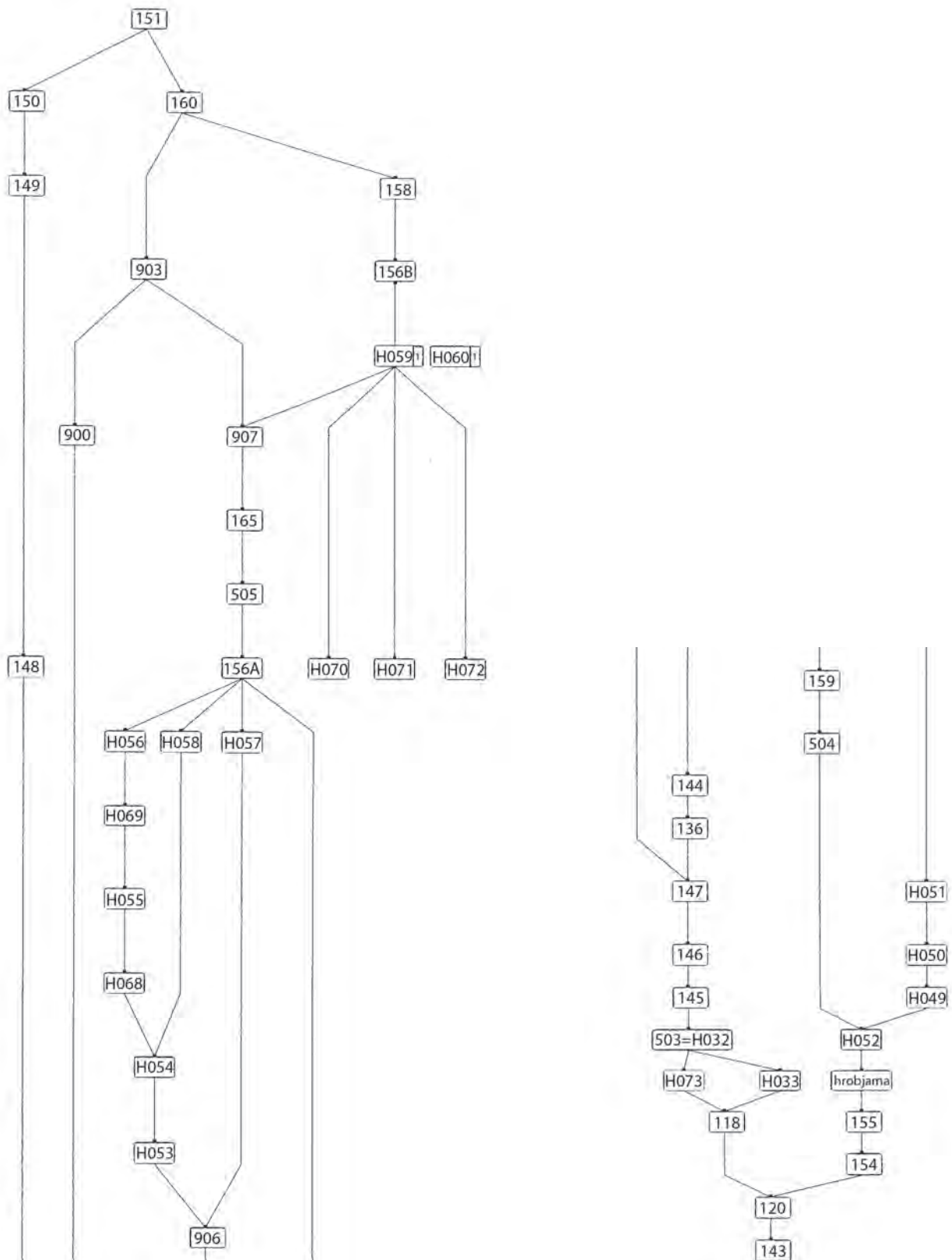
¹³³ Př. č. **13189** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, u východní stěny - sonda pro betonovou patku těsně u tereziánské zdi a apsidy kostela P. Marie. Střeby a kosti.

Př. č. **13198** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střeby a lidské kosti v terénu těsně východně staré apsidy kostelíka P. Marie. Terén byl prokopán betonáři. VII. 1951.

Př. č. **13276** – Severozápadní křídlo, kostel P. Marie, část sever. průjezdu. Střeby porůznu sebrané dělnictvem. Kostí. 1950.

¹³⁴ Oba soubory byly získány sběrem, takže nelze rozlišit, zda pocházejí z vrstev 156, 158 a 160, nebo ze zásypu sond z padesátých let 20. století.

Obr. 57: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Harrisův diagram terénní situace. V programu ArchEd1.4 vytvořil autor.

Fig. 57: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; Harris matrix of the stratigraphy; created with ArchEd1.4 by the author.

3.5.1.4. TERÉNNÍ SITUACE SEVERNĚ OD KOSTELA P. MARIE

Jen velmi povrchně je popsána terénní situace severně od kostela P. Marie, přestože se jí výzkum podle svědectví plánů a několika fotografií věnoval téměř celé (*Borkovský 1953*, s. 133, obr. 2 – *Obr. 58*). I. Borkovský (*Borkovský 1953*, s. obr. 132, obr. 1) zejména zdůrazňoval existenci „dlážděné cesty vzdálené 11–12 m severně od kostela“ (*Obr. 59*), která měla navazovat na cesty/dlážděné plochy kolem kostela a být s nimi současná.¹³⁵ Studium plánové dokumentace (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 33, obr. 2/11 – *Obr. 42*), která se dochovala, k natolik jednoznačnému závěru (a jeho rozsáhlé interpretaci) rozhodně nevede. Severně od kostela byla zachycena nesouvisle v několika oddělených částech dlažba na úrovních od 257,56 m n. m. (severozápadně a severně od kostela); 257,40 m n. m. (severovýchodně od kostela), 257,15 až 256,97 m n. m. (dále severovýchodně od kostela) a po úroveň 256,67 m n. m. dále severozápadně od kostela. Zjištěný interval by odpovídal jejímu předpokládanému klesání směrem k severu (k Jelenímu příkopu). Dlažbu můžeme identifikovat jako „rudolfinskou“ v interpretaci I. Borkovského (*1953*, s. 132, obr. 1), což je ovšem v rozporu se skutečností, že překrývá příkop, který zanikl až v souvislosti s výstavbou Severozápadního křídla za Marie Terezie.

V místech, kde je dlažba dokumentována v intervalu 257,15–256,97 m n. m. je v poznámce zaznamenána ještě jedna úroveň, a to na kótě 254,58 m n. m. Tento prostor lze pravděpodobně ztotožnit s tím, o němž píše I. Borkovský jako o cestě (viz výše). Z fotografie a poznámky na plánu však nelze vyvodit ani její uvažovaný směr (vůbec nemusí jít o cestu), ani datování.

V plánové dokumentaci lze také identifikovat místa, kde bylo docíleno největších hloubek a uvažovat, že se v nich dosáhlo podloží (*Obr. 13 a Obr. 42*). Sonda situovaná severně od kostela P. Marie (sonda B5 – viz níže) zaznamenala úroveň 254,03 m n. m., v sondě, kterou ztotožňujeme se sondou se starší úrovní dlažby, jde o hodnotu 254,13 m n. m.¹³⁶ V nejseverněji položeném výkopu jsou zaznamenány hodnoty dvě – 254,42 a 254,53 m n. m. Sonda s hroby IIN053 až IIN057 u severovýchodního nároží kostela zaznamenává podloží v úrovni 254,97 m n. m. (u základové spáry zdiva kostela – *Frolík 2015a*, s. 129). Vzhledem k početným hrobům nelze rozhodnout, zda jde o původní úroveň, nebo druhotně sníženou. Pravděpodobnější je druhá varianta, i když velikost snížení nelze určit. Revize v roce 1995 prokázala, že se v sondě B5 dosáhlo podloží, čemuž odpovídá úroveň zaznamenaná v padesátých letech 20. století (254,03 m n. m.). Jde tedy o poměrně značné klesání. Také hodnota v severněji popsané sondě je zřejmě úrovní podloží (254,13 m n. m.). Zdá se, že podloží po poměrně velkém poklesu pokračovalo severním směrem na části plochy ve stejné úrovni. Ještě více k severu situovaná sonda vykazuje zvýšení úrovně (až na 254,53 m n. m.), což by naznačovalo, že se podloží v sondě pravděpodobně nedosáhlo. Celkově se potvrzuje, že směrem k severu (tj. směrem k Jelenímu příkopu) klesalo, i když v interiéru Severozápadního křídla nikoli tak prudce.

Z prostoru severně od kostela bylo, často nejednoznačně, zapsáno minimální množství nálezu (zřejmě př. č. 13105),¹³⁷ pokud pomineme novověké nálezy z výplně zaniklého příkopu podél západní stěny Severozápadního křídla.¹³⁸ Podle plánů Severozápadního křídla snad můžeme v popisu tohoto souboru zmíněná „velká vrata“ ztotožnit se širokým vstupem do interiéru křídla, který původně existoval v severo-

135 „Další opukou dlážděná cesta byla objevena severně od kostela a směřovala k Jelenímu příkopu. Tato cesta nešla však přímo ke kostelu; ve vzdálenosti 11 m se obrací k východu, míjí kostel východně od apsidy, směřuje nejspíše také k Bílé věži a spojuje se patrně na II. nádvoří někde u Matyášovy brány s cestou, která šla ke kostelu od západu, od hlavní brány ...“ (*Borkovský 1953*, s. 134–135).

[...] „Ve vzdálenosti asi 11 m od kostela vede od Jeleního příkopu opukou dlážděná cesta, o níž jsem se již zmínil, směřující na II. nádvoří. Tato cesta souvisí možná s cestou, která byla nalezena těsně nad Jelením příkopem v r. 1930 při úpravě zahrady „Na Baště“. Nově zjištěná cesta má však směr spíše na západní konec pohřebiště u jízdárny, který je zčásti současný s dobou vzniku kostela, ale jehož počátky jsou mnohem starší ...“ (*Borkovský 1953*, s. 168).

136 Interpretaci podporuje též fotografie (*Borkovský 1950*, obr. 1), na které je kromě dlažby patrná zahloubená část nejspíše s úrovní podloží.

137 Př. č. **13105** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, sonda severně kostela. Střeby z břidlové navážky byly nalezeny při jejím odstraňování nad cestou u velkých vrat. 21.-22. IX. 1950. Ze zápisu není zcela zřejmé, o kterou sondu „severně kostela“ jde.

138 Př. č. **13107** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, přemyslovský příkop. Střeby nádob (i polévané), kachlů zeleně polévaných, cihly, dlaždice, kosti, bronz, drát a jiné předměty, které byly nalezeny v zásypu a navážce přemyslovského příkopu. Tamtéž byla nalezena terrakota, bílé pískovcové kameny a opuka. VII.–IX. 1950.

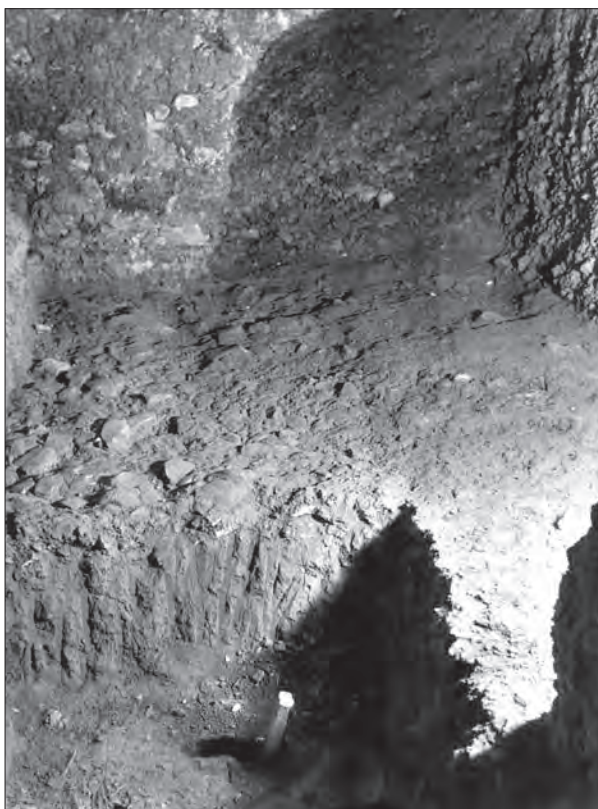
Př. č. **13108** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu. Střeby, také zeleně polévané nalezené pod dlažbou s rigolem nad navážkou Přemyslovského příkopu. 26. VII. 1950.

Př. č. **13109** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu. Kosti a střeby nalezené ve vyhloubeném příkopu v navežené břidle ve východ. části traktu severního konce u vrat, sonda pod příční tereziánskou zdí, příkop pod dlažbou 17. stol. Střeby na dně příkopu. 24.-28. VII. 1950.

Obr. 58: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Celkový pohled na výzkum v roce 1950. Pohled od severu. Č. neg. 6444.

Fig. 58: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; general view of the excavation in 1950, from the north, negative No. 6444.

Obr. 59: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Plocha severně kostela P. Marie. Detail dlážděné plochy, v popředí pravděpodobně úroveň podloží. Pohled od jihu. Č. neg. 6541.

Fig. 59: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; area north of the Church of the Virgin Mary, detail of the paved surface; in the foreground: probably subsoil level, view from the south; negative No. 6541.

Obr. 60: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Sonda B5 severně od kostela P. Marie, nedokumentovaná (?) v roce 1950. V nehlubší části bylo dosaženo podloží. Pohled od jihu. Č. neg. 90177.

Fig. 60: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; trench B5 north of the Church of the Virgin Mary, not recorded (?) in 1950; in the deepest part, the subsoil was reached, view from the south; negative No. 90177.

západním rohu II. nádvoří (*Obr. 13 a Obr. 42*). V takovém případě by zmínka o cestě mohla náležet k výše zmíněné dlažbě v úrovni 254,58 m n. m. Stejně tak bychom mohli do této části zkoumané plochy umístit soubory př. č. 13104 a 13106 (viz výše).

Revizní výzkum v roce 1995 prokázal, že se zde kopalo ve větší míře, než odpovídá svědectví plánové dokumentace. Severně od sondy s hroby IIN053 – IIN056, IIN058, IN068 – IIN069 se mezi (kontrolními) bloky dochovala nezasypaná a nedokumentovaná sonda, označená v roce 1995 jako B5 (*Obr. 60*). Stratigrafie je velmi jednoduchá. Převážnou část souvrství tvoří přemístěné podloží (výše několikrát zmíněná „*břidla*“¹³⁹) nasedající na jednu vrstvu o mocnosti asi 0,4 m.¹³⁹ Pod ní se již nacházelo podloží (vrstva 143). Začištění sondy přineslo svědectví o existenci kúlové jamky a nevelký soubor nálezů ze zbytků vrstvy na podloží (sáčky 19/95, 20/95, 27/95 a 31/95). Podstatné je, že v sondě nebyly registrovány žádné hroby.

3.5.2. TERÉNNÍ SITUACE V INTERIÉRU KOSTELA P. MARIE

Terénní situace v interiéru kostela již byla podrobně popsána a interpretována (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 20–32). Autoři při té příležitosti využili možnost podrobit revizní dokumentaci dochovaná torza původních terénů a konfrontovat získané poznatky s publikovanými popisy (*Borkovský 1953*). V interiéru bylo dokumentováno celkem sedm řezů. V původní dokumentaci se dochovaly tři, z toho dva publikované (*Borkovský 1953*, s. 163, obr. 19 a s. 165, obr. 20 – *Obr. 61 až Obr. 67*).

Rovněž v interiéru je podloží skála (vrstva 143 na úrovni 255,39 m n. m. /řez E/ nebo 255,3 až 255,38 m n. m. /řez D/), event. její zvětralý povrch (vrstva 120 – úroveň 255,45 až 255,43 m n. m. /řez A/; 255,43 až 255,56 m n. m. /řez C/; 255,4 až 255,56 m n. m. /řez D/; 255,54 až 255,6 m n. m. /řez E/), překrytý ojediněle jílovitým proplástkem (vrstva 119). V málo porušených partiích je překrývá půdní horizont (vrstva 118) o maximální mocnosti 0,13 m (povrch na úrovni 255,68 m n. m. /řez E/; 255,64 m n. m. /řez F/; 255,53 m n. m. /řez A/). Nelze určit, zda je úplná nebo byla druhotně snížena. Na řezu D se do uložení 118 zahlubuje jílovitá uložení s ojedinělým uhlíkem (označena 134), která může být stopou objektu, ale také může souviset s vkopem pro zdivo kostela. Nálezy byly nově získány pouze z uložení 118.¹⁴⁰

Do ní se zahlubuje zdivo tumby (hrob IIN061). Na přístupných místech je do podloží zahlabeno 0,22–0,25 m. Šířka zdiva kolísá: maximální dochovaná je 0,45 m. Nejmenší úplná (?) hodnota činí 0,3 m. Vnější stranu (líc) na více místech poškodily mladší stavební aktivity. Vkop pro zeď tumby (904) vyplnil hlinitý zásep s kameny a maltou (uložení 117) nebo překopané podloží (uložení 153). Uvnitř tumby se lokálně uložila stavební vrstva (uložení 130), využitá jako podklad pro podlahu (hlinitá vrstva s maltou a plochými kameny, uložení 116 a 142). Na tento podklad byla položena podlaha v podobě 0,08 m silné vrstvy malty (uložení 121, úroveň 255,62 až 255,75 m n. m.), která plynule přechází na stěny tumby jako omítka.

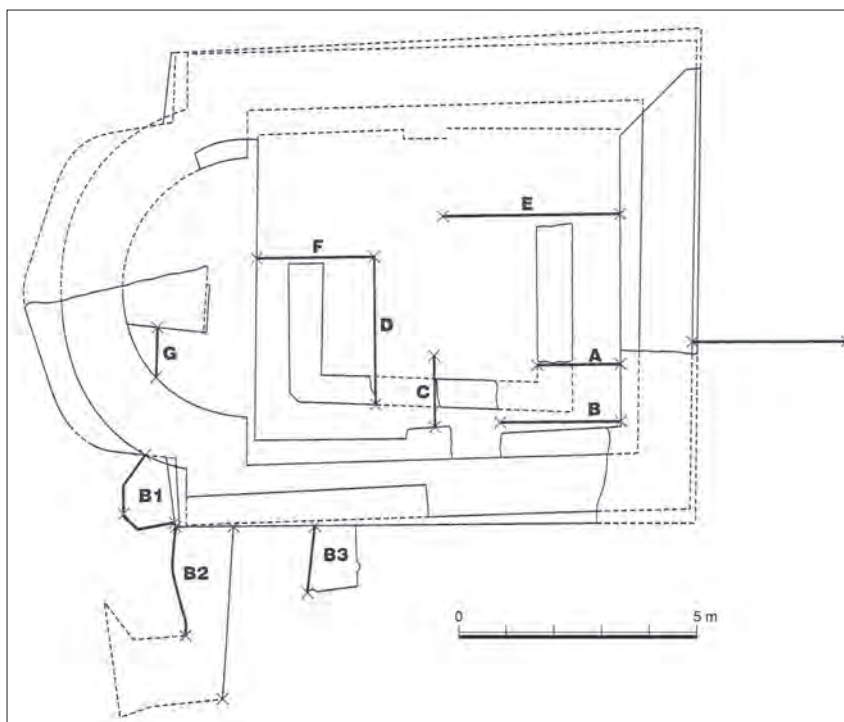
Na její vnější straně je na všech dokumentovaných místech situace narušena nebo druhotně snížena a NELZE stanovit původní úroveň terénu, z něhož byl hlouben výkop pro její zdivo. Původní terén poškodilo především hloubení výkopu pro základové zdivo mladšího kostela (900, 903 – na západní a severní straně – řezy A, C, E – *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 35–37), nebo jej předchozí výzkumy natolik snížily, že ji nelze posoudit (dochovaná koruna zdiva tumby je níže než úroveň terénu vně – řez F – *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 37 nebo výše – řez D – *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 36). Koruna zdiva tumby (zdivo 904) se dochovala na úrovni 255,86 m n. m. (řez A); 255,93 m n. m. (řez C); 255,66 m n. m. (řez D); 255,82 m n. m. (řez E) a 255,6 m n. m. (řez F).

Těmto úrovním také odpovídá nejvýše zaznamenaná úroveň, z níž se hloubil výkop pro zdivo mladšího kostela – 255,87 m n. m. (řez A); 255,93 m n. m. (řez C); 255,82 m n. m. (řez E); 255,64 m n. m. (řez F, dochována je pravděpodobně úroveň druhotně snížená výzkumem). Na řezu D byl tento detail odstraněn během výzkumu I. Borkovského.

Do maltové podlahy tumby byla následně zahlabena menší zděná hrobka (hrob IIN062). Do výkopu byla vložena zeď hrobky (zdivo 905), lícovaná pouze na vnitřní straně. Vkop na nelícované vnější straně vyplnila hlinitá vrstva s úlomky malty (uložení 129). Na dno hrobky byla položena maltová podlaha (uložení 152). Do hrobky (hrob IIN062) byla vložena kostra muže a s odstupem několika let kostra

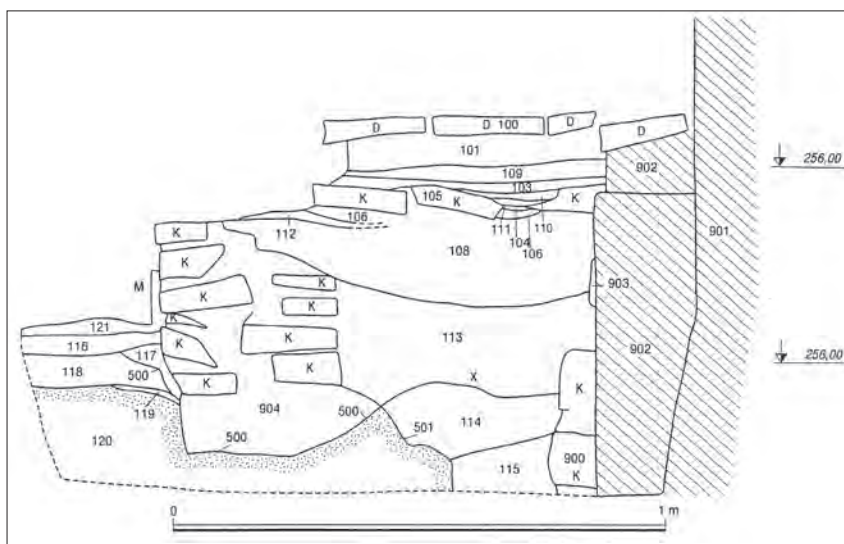
¹³⁹ Jako jednodušší se jevila díky značnému přeschnutí a na řezu. Výzkum v ploše by možná ukázal na složitější zvrstvení.

¹⁴⁰ Sáček 28/95.

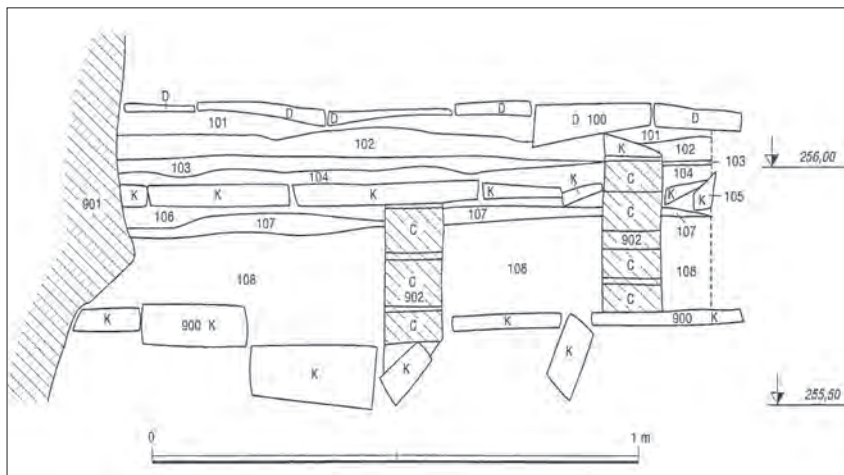
Obr. 61: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie, poloha řezů dokumentovaných v roce 1995 v interiéru kostela. Podle *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, obr. 2/12.

Fig. 61: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard; Church of the Virgin Mary, position of the sections from 1995 in the church interior; after *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, fig. 2/12.

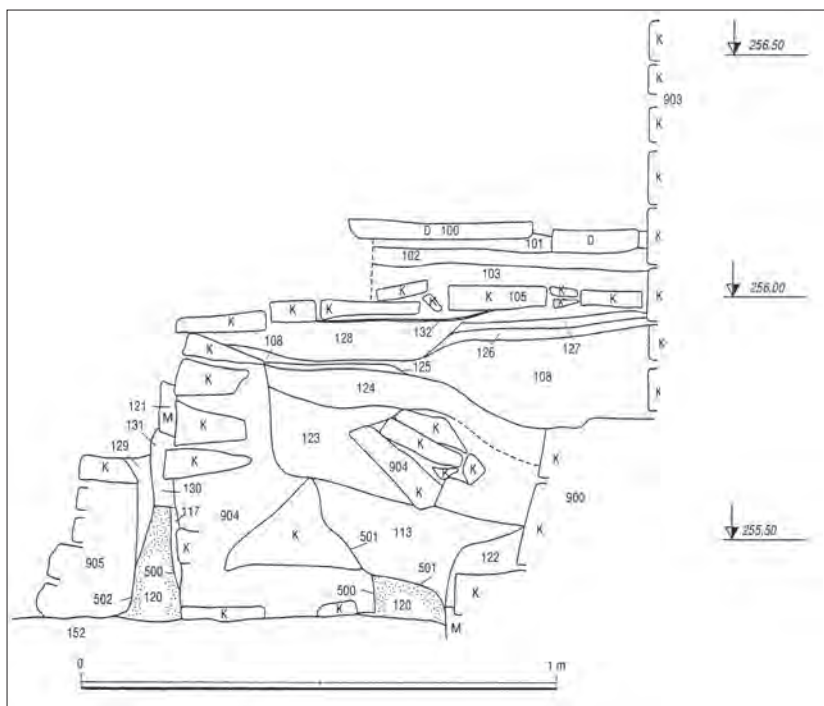
Obr. 62: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Řez A v západní části kostela. Podloží tečkovaně, zdiva šrafovaně. Kreslil autor.

Fig. 62: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, section A in the west part of the church, subsoil dotted, walls hatched; drawn by author.

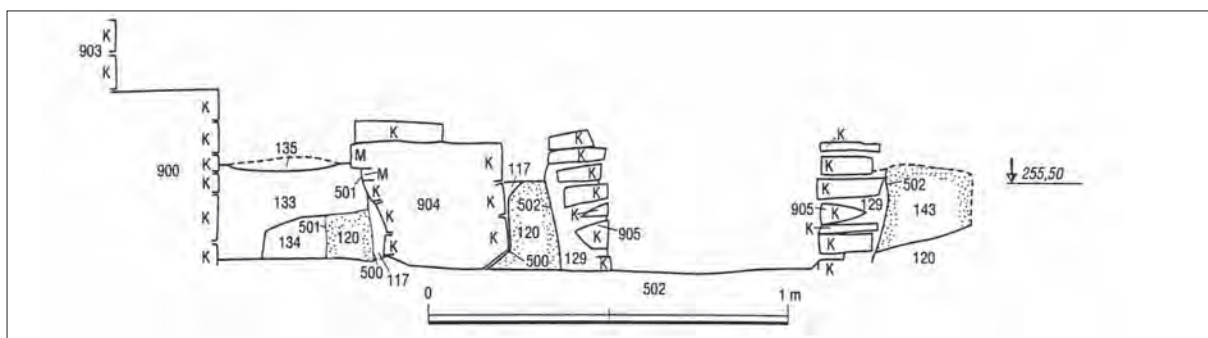
Obr. 63: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Řez B v západní části kostela. Zdiva šrafovaně. Kreslil autor.

Fig. 63: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, section B in the west part of the church, walls hatched; drawn by author.

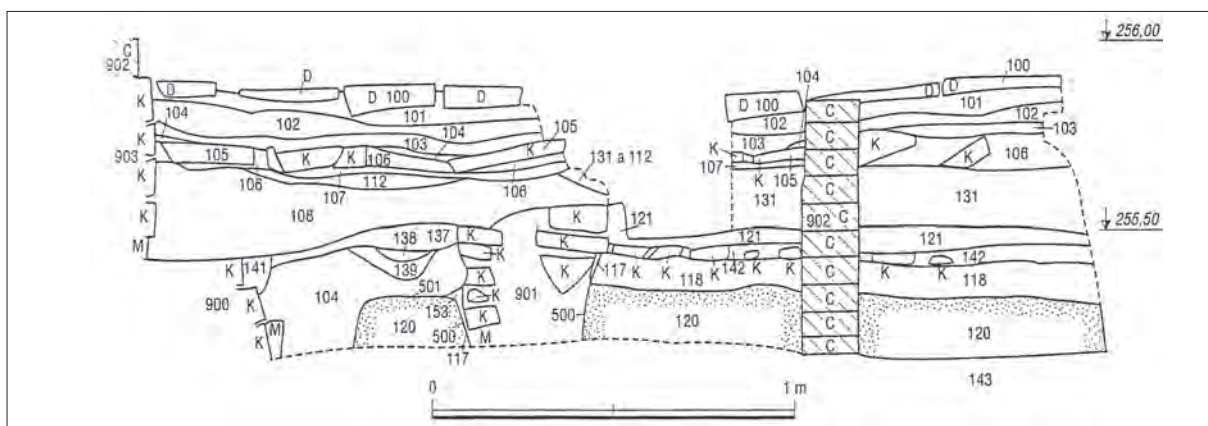
Obr. 64: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Řez C v západní části kostela. Podloží tečkovaně. Kreslil autor.

Fig. 64: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, section C in the west part of the church, subsoil dotted; drawn by author.

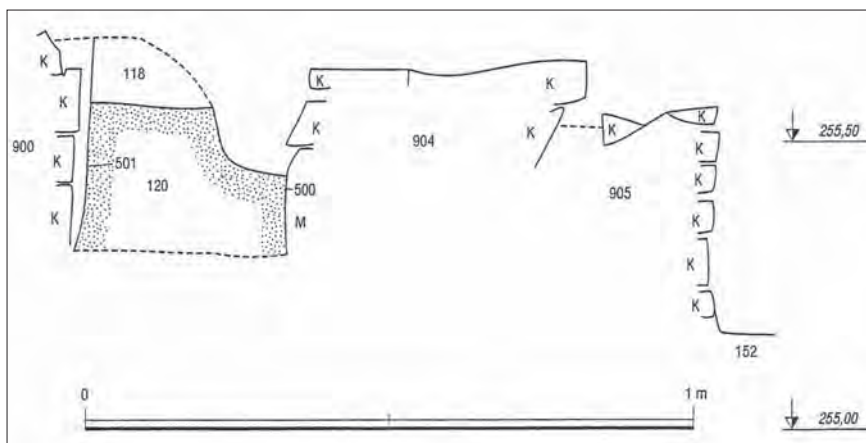
Obr. 65: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Řez D ve východní části kostela. Podloží tečkovaně. Kreslil J. autor.

Fig. 65: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, section D in the east part of the church, subsoil dotted; drawn by author.

Obr. 66: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Řez E v západní části kostela. Podloží tečkovaně, novodobé zdivo šrafovane. Kreslil J. autor.

Fig. 66: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, section E in the west part of the church, Subsoil dotted, walls hatched; drawn by author.

Obr. 67: Praha – Hrad, Severo-západní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Řez F ve východní části kostela. Podloží tečkovaně. Kreslil autor.

Fig. 67: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, section F in the east part of the church, subsoil dotted; drawn by author.

ženy.¹⁴¹ Hrobka byla podle nalezených stop (Borkovský 1950a, s. 193–197; Borkovský 1953, s. 147–166) překryta látkou přecházející přes okraj, následně dřevěnou deskou, kolem které byla nanesena malta, na jejíž povrch se zčásti otiskla zmíněná látka. I. Borkovský (1950a, s. 193–195) uvažoval ještě o překrytí „náhrobní opukovou deskou“. Kameny s ní spojované¹⁴² však nenesou stopy opracování a náleží více druhům hornin. Do hrobky se musely dostat druhotně a jejich původní účel není zřejmý.

V další etapě se uskutečnily významné zásahy do terénu na vnější straně tumbly. U západní a severní dochované strany je zvnějšku patrný široký výkop pro zdiva kostela (900). Výkop nerespektoval vnější líc zdiva tumbly a narušil je. Na dokumentovaném řezu u západní stěny tumbly (řez A – Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 35, obr. 2/13) a u její severní stěny (řez C – Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 36, obr. 2/15) je narušení dochované koruny zdiva tumbly takové, že vyšší partie (pokud existovaly) musely být ubourány. Do vkopu bylo vloženo základové zdivo (mladšího) kostela. Na vnitřní straně je základový ústupek široký 0,08–0,25 m a byl dokumentován na úrovni 255,54 m n. m. (řez A), 255,7 m n. m. (řez B); 255,75 m n. m. (řez C), 255,75 m n. m. (řez D), 255,68 m n. m. (řez E), 255,65 m n. m. (řez F – zachycuje úroveň základového zdiva v interiéru apsidy), přičemž jeho vztah k dochované koruně zdiva tumbly je rozdílný (na řezech D, F je výše, na řezech A, C, E níže). Vkop vyplnily různorodé uložení (113¹⁴³–115, 122–125, 137–141), vyskytuje se v něm i blok zdiva z ubourané tumbly (řez C).¹⁴⁴

Výplň vkopu, jakož i základový ústupek překryla vrstva stavební destrukce (uloženina 108), která tedy byla uložena poté, když byla postavena alespoň spodní část nadzemního zdiva kostela (zdivo 903). Povrch vrstvy zároveň určil úroveň, na niž se položila podlaha v interiéru kostela (úroveň 255,88 m n. m. /řezy A, B/; 255,94 m n. m. /řez C/; 255,92 m n. m. /řez E/). Podlaha se zároveň kladla na jílovitou vrstvu (uloženina 131), která zaplnila interiéru tumbly (IIN061) až po dochovanou korunu zdiva nebo mírně nad ni (řez E – úroveň 255,9 m n. m.) a překryla i hrobku (IIN062). Při posuzování této situace můžeme vycházet pouze z řezů dokumentovaných v padesátých letech 20. století (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 20, obr. 2/2, s. 22, obr. 2/3 – Obr. 41, Obr. 69 až Obr. 71). První zachycuje situaci, kdy se zavážka prosedá do výplně hrobky (IIN062) a překrývá „černý humus na kostrách“ – tj. uložení z doby používání

141 V hrobce byly u koster nalezeny šperky př. č. **13251** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Při rozebírání koster v hrobce byla nalezena pod levým spánkem vrchní kostry (mladší pohřeb) jedna celá ženská stříbrná hrozní. náušnice. Při probírání hlíny byly pak nalezeny zlomky druhé náušnice, granulované, hrozníčkové, stříbrné. Máková granulace druhé náušnice se ve vodě rozpadla. V hlíně u těžké lebký byla ještě nalezena stříbrná záušnice s očkem. 1. XII. 1950.

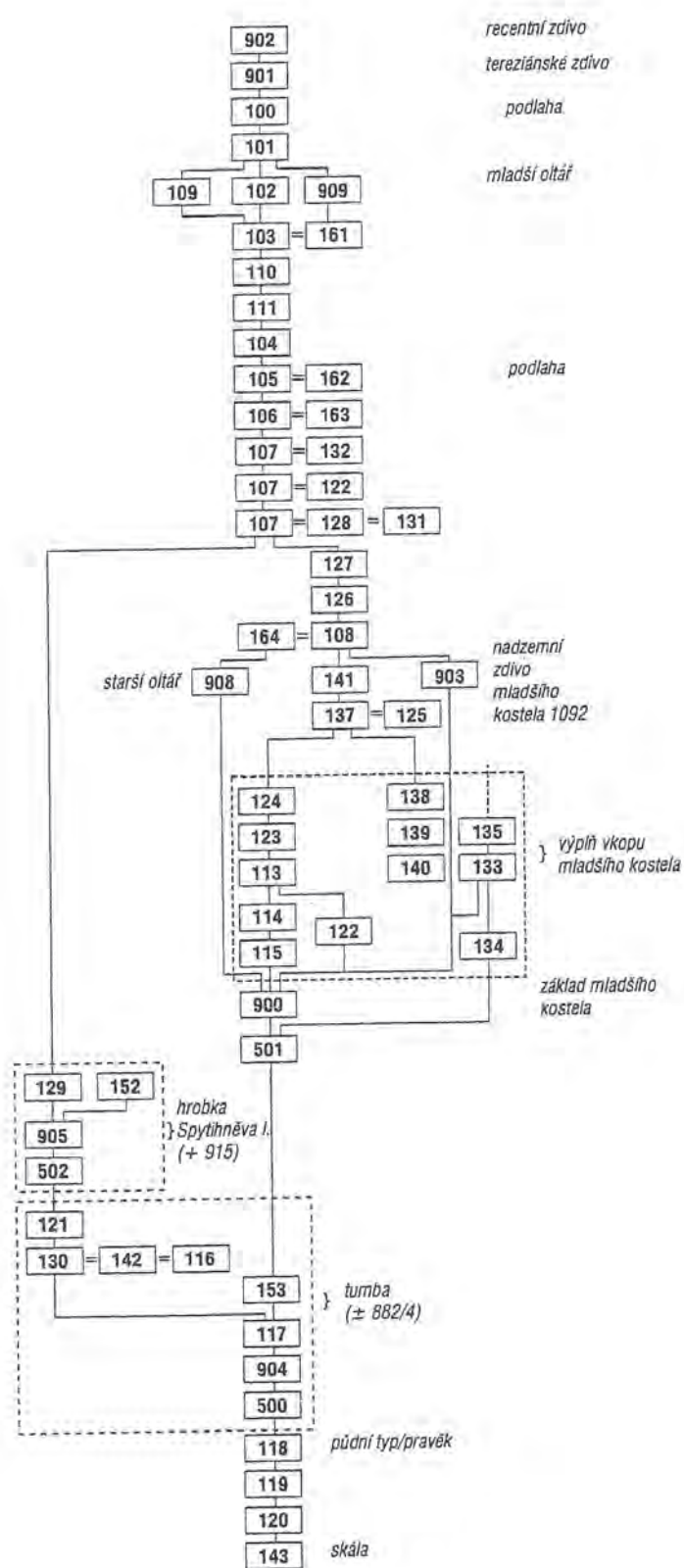
142 Př. č. **13231** (1950) – Severozápad. Křídlo, část severně průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Zbytky náhrobní desky nalezené v hlíně uvnitř hrobky. 1950.

143 V uložení 113 byl při revizním výzkumu registrován okrajový zlomek klasicky kalichovitou profilací. Byl ponechán na místě (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 25).

144 Podle publikované dokumentace I. Borkovský vkop v úplnosti nerozeznal (Borkovský 1953, s. 163, obr. 19; s. 165, obr. 20 – Obr. 41 a Obr. 69) a příslušnou vrstvu popsal jako „černá navážka (humus), do kterého kostel a hrobky byly založeny“, event. „černá hlína a opuka“. Stejná charakteristika doprovází i popis dvou souborů, které z ní pocházejí (př. č. 13202, 13204).

Př. č. **13202** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střeby z pruhu černého humusu, který zůstal zachován u základu severní stěny kostela u severozápad. rohu, uvnitř kostela, mezi lící základ. zdi rudolfinské (která tento roh poškodila) a základovou lící kostela. Terén od předzákladu dolů do hloubky. 11. VI. 1952.

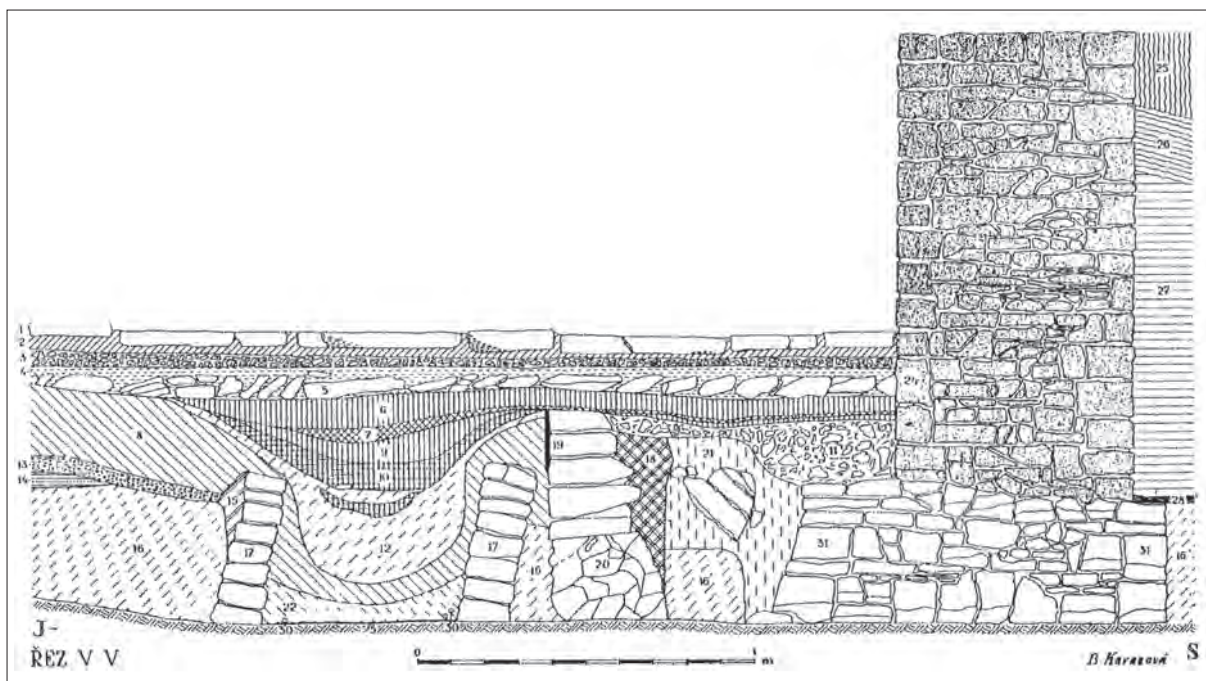
Př. č. **13204** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střeby nalezené mezi předzákladem kostela P. Marie a severovýchod. rohem hrobky v černém terénu, do kterého byly stavěny kostel a hrobka. Kousky vápna a uhlíky. 18. VIII., 13. IX. 1951.

Obr. 68: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Harrisův diagram terénní situace v interiéru kostela. Podle *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, obr. 2/30.

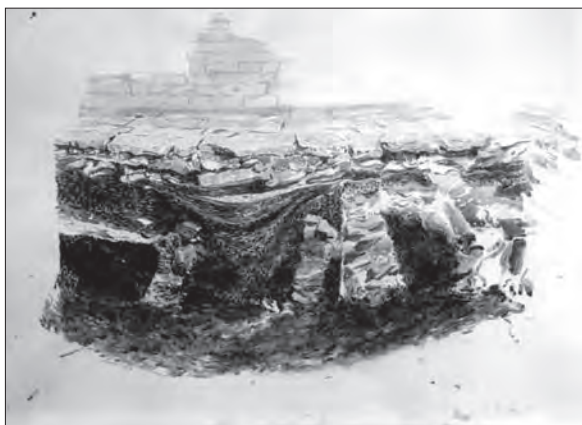
Fig. 68: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, Harris matrix of the stratigraphy in the church interior; after *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, fig. 2/30.

Obr. 69: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Příčný řez kostelem ve směru sever-jih. Podle *Borkovský 1953*, s. 165, obr. 20.

Fig. 69: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, cross section of the church (north-south); after *Borkovský 1953*, p. 165, fig. 20.

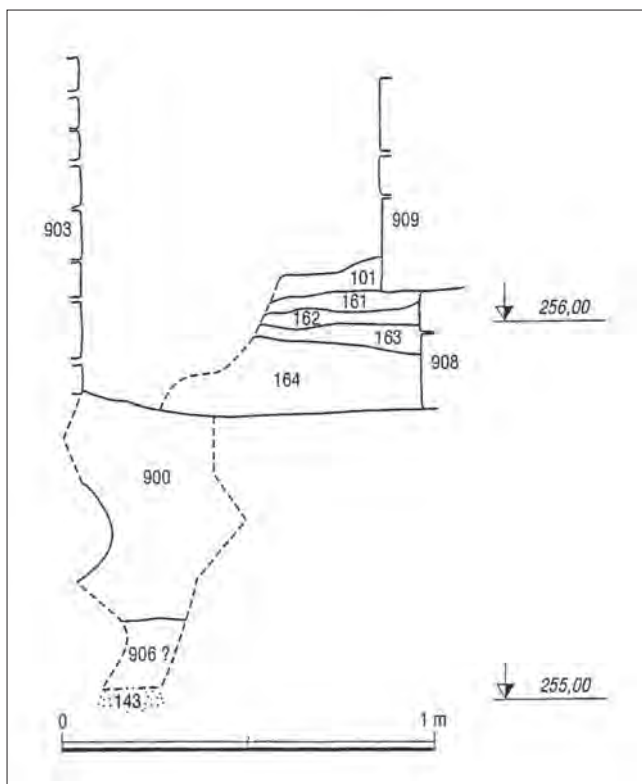
Obr. 70: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Příčný řez kostelem ve směru sever-jih. Kresba P. Janáka, sloužící jako podklad pro publikovaný řez (*Obr. 69*). Uložena v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha.

Fig. 70: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, cross section of the church (north-south); drawn by Pavel Janák, template of the published section (*fig. 69*); archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague.

Obr. 71: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Příčný řez kostelem ve směru sever – jih. Fotografie téhož jako na *Obr. 69* a *Obr. 70*. Uložena v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha.

Fig. 71: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, cross section of the church (North-South), photograph of the same as in *fig. 69* and *70*; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague.

Obr. 72: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Kostel P. Marie. Řez G v apsidě kostela. Podloží tečkovaně. Kreslil autor.

Fig. 72: Prague Castle, North-Western Wing, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, Church of the Virgin Mary, section G in the apse of the church, subsoil dotted; drawn by the author.

hrobky a rozkladu zde pohřbených těl.¹⁴⁵ Znamenalo by to, že uložení 131 byla umístěna v době, kdy v hrobce existoval dutý prostor. Vzniklou proláklinu vyplnilo několik vrstviček (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 20, obr. 2/2), nelze ale určit, zda se tak stalo samovolně, nebo byla proláklina cíleně zavezena.¹⁴⁶ V současnosti není také zřejmé, zda uložení 131 přesahovala vně interiéru tumb. Při revizním výzkumu byla ztotožněna s ostrůvkovitě dochovanou vrstvičkou 112, která má stejný charakter.¹⁴⁷ Naznačuje to i stejná úroveň povrchu (255,9 m n. m. – řezy A, E). Popsanou situaci můžeme interpretovat způsobem, že tumba i hrobka přestaly být respektovány, čemuž nasvědčuje i skutečnost, že zdíva byla porušena při výstavbě (mladšího) kostela.

Další vývoj v interiéru kostela je spojen s položením podlah (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 25). Dokladem nejstarší podlahové úrovně je nesouvislá vrstva hrubšího písku (uložení 107, 132), která může být podkladem jinak nedochované podlahy. Následuje vrstva plochých opukových kamenů (uložení 105), zřejmě opět spíše podkladem jinak nedochované podlahy. Tato uložení pokrývala i plochu zavezené tumb a hrobky. Na ní je uložena vrstvička malty (uložení 104), zřejmě pozůstatek stavebních úprav kostela. Podkladem další podlahy je zřejmě uložení 103, podlahou další uložení 102 (jílovitá vrstva s kameny). Následuje jílovitá vrstva (uložení 101), která je podkladem podlahy z pravoúhlých opukových dlaždic (uložení 100), jež se torzovitě dochovaly i při revizním výzkumu v roce

145 Z této uložení pravděpodobně pochází keramický zlomek př. č. **13253** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Kostičky z obou koster, které nechali anthropologové. V krabičce uhlíky a červená hrudka. 1.-4. XII. 1950.

146 I. Borkovský (1950a, s. 193–195) interpretoval tuto situaci jako důsledek poškození kostela a zatékání do hrobky. Pravděpodobnější je však řízené zavezení prolákliny, téměř celá lidská lebka by se tam neměla odkud z interiéru kostela samovolně dostat. Z těchto vrstviček bylo získáno několik drobných nálezů.

Př. č. **13234** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, mladší hrobka v kostele P. Marie. Střep (slepený ze 2 kusů) nalezený v mladší hrobce ve žluté vrchní navázce (náplavu)m těsně nad povrchem černé vrstvy. 15. IX. 1950.

Př. č. **13235** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Střeby nalezené v černé navázce uvnitř hrobky, zvířecí kosti. (Důležité pro datování). 9. IX. 1950.

Př. č. **13252** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Bronzový plíšek se stříbrnými nýtky nalezen v hrobce vedle 3. lebky, na spodku vrchní žlutky a povrchu černé vrstvy, na které leží 3. lebka. 14. IX. 1950.

147 Podle popisu by z této vrstvy měl pocházet soubor př. č. **13205** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střeby nalezené ve žlutce, která ležela a šla přes odbouranou západ. stěnu starší hrobky pod dlaždicí č. 35, těsně na zdi (na povrchu) pod druhou dlažbou. 13. IX. 1951. Takto popsaná vrstva je zřejmě totožná s „naplavenou žlutou hlinou“ (označena č. 6) na řezu napříč kostelem (Borkovský 1953, s. 165, obr. 20).

1995.¹⁴⁸ Povrch této dlažby poškodil oheň (je rozpraskaný a načervenalý). Celkově v interiéru kostela zjišťujeme pravděpodobně až čtyři úrovně podlah, které zvýšily úroveň interiéru o 0,22 až 0,28 m (úroveň 256,13 m n. m. /řezy A, B/; 256,16 m n. m. /řezy C, E/).

Jednodušší situace se dochovala a byla zjištěna v apsidě kostela (Obr. 72). Základní otázkou je, zda dochované zdivo náleží jedné nebo více (dvěma) fázím. „Starší“ apside (zdivo 907) se dochovala v podobě kompaktního zdiva, které vyplňovalo celou její plochu. I. Borkovský (1953, s. 140, obr. 5) nechal do zdiva vyhloubit sondu s cílem zjistit úroveň základové spáry. Ta leží na skalním podloží (uloženina 143, úroveň cca 255,05 m n. m. /řez G/) pod 0,8 m zdiva. Spodní 0,2 m zdiva (povrch na úrovni 255,23 m n. m.) bylo blízké zdivu 906 (základové zdivo severovýchodního nároží kostela), zbytek (0,6 m) byl totožný se základem na severní a západní straně (zdivo 900, povrch v úrovni 255,84 m n. m.). Nasedá na něj nadzemní zdivo (zdivo 903) identické s nadzemním zdivem lodi kostela. K němu je přiloženo zdivo oltáře (zdivo 908). Malé torzo souvrství uchovalo stejný sled uloženin jako na řezech v lodi kostela a bylo tak možno identifikovat tři předpokládané úrovně podlah (uloženiny 163 = 106¹⁴⁹ nebo 107; 162 = 105¹⁵⁰; 101¹⁵¹). Identifikována byla i maltová vrstva, související se stavebními úpravami kostela (161 = 104) v apsidě propojitelná výstavbou mladší fáze oltáře (zdivo 909). Nejmladší podlaha (101 = podklad pro podlahu z dlaždic – uložení 100) byla položena až poté, co byl postaven.

Po položení podlahy z opukových dlaždic je další zaznamenanou událostí až požár, který zanechal stopy na stěnách i podlaze kostela. Na podlaze byla v západní části lodě nalezena vrstva břídlí o mocnosti 0,5–0,6 m a nad ní vrstva sutě.¹⁵² Východní část kostelní lodě poškodil mladší „rudolfínský sklípek“ (Borkovský 1953, s. 135–136). Pro sledovanou problematiku nemá tato část terénní situace a s ní související nálezy význam s výjimkou konstatování, že již v raném novověku narušila původní terénní situaci kostela.¹⁵³

Při shrnutí popsané situace lze parafrázovat závěry z roku 1995 (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 32). Nejstarší, člověkem zasaženou úroveň v interiéru kostela je půdní horizont (uloženina 118) s možnou stopou objektu nejasného stáří (uloženina 134), do kterého byla z neznámé úrovně vložena tumba (hrob IIN061). Do dna tumbly byla druhotně vložena hrobka (hrob IIN062). Při výstavbě dochovaného základového zdiva kostela byla tumba z vnější strany poškozena a při úpravě interiéru kostela řízeně zavezena. Během dalšího vývoje interiéru následovaly úpravy podlah a výstavba nového oltáře.

3.6. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Značně rozsáhlou prozkoumanou plochu nalezneme také jižně od průjezdu ze II. na IV. nádvoří, která na severní straně navazuje na výzkum přímo v průjezdu v roce 1930. Z východní strany se k ní připojuje areál nacházející se jižně od průjezdu na II. nádvoří. Právě odtud poválečný výzkum a hledání zaniklého kostela P. Marie začalo. První sondáž se zde udělala již v roce 1946 a pokračovala v letech 1950–1951.

148 Př. č. **13258** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Opuková dlažba z nejmladšího období kostela. Dlaždice: č. 2 – obdélníková rozlomena na 3 kusy, rozměry; č. 3 – obdélníková, chybí roh, rozměry; č. 4 – celá, obdélníková, rozměry; č. 5 – obdélníková, 5 kusů, rozměry; č. 6 – obdélníková, 9 kusů, rozměry, žlutka; č. 7 – téměř čtvercová, celá, rozměry; č. 9 – téměř čtvercová, 9 kusů větších, několik menších, rozměry, žlutka; č. 10 – čtvercová, 13 kusů a řada drobných kousků, rozměry, žlutka; č. 11 – čtvercová, 6 velkých kusů, rozměry; č. 12 – malá, téměř čtvercová, celá, rozměry, žlutka; č. 13 – malá, čtvercová, 3 kusy, rozměry, žlutka; č. 14 – malá, obdélníková, 7 kusů, rozměry, žlutka; č. 15 – malá, obdélníková, 4 kusy, rozměry; č. 16 – obdélníková, 4 kusy, rozměry; č. 17 – obdélníková, 9 kusů, rozměry; č. 22 – obdélníková, rozměry, podložka žluté hlíny a kameny; č. 28 – obdélníková, malá, 2 kusy, rozměry; č. 29 – obdélníková, 3 kusy – rozměry; č. 30 – obdélníková, 6 kusů, rozměry; č. 31 – obdélníková, 3 kusy, rozměry; č. 32 – obdélníková, 2 kusy, rozměry; č. 33 – obdélníková, 5 kusů, rozměry; č. 35 – obdélníková, 14 kusů a několik menších, rozměry; č. 36 – obdélníková, 12 kusů, rozměry; č. 42 – téměř čtvercová, jeden roh ulomen, 2 kusy, rozměry; 1950.

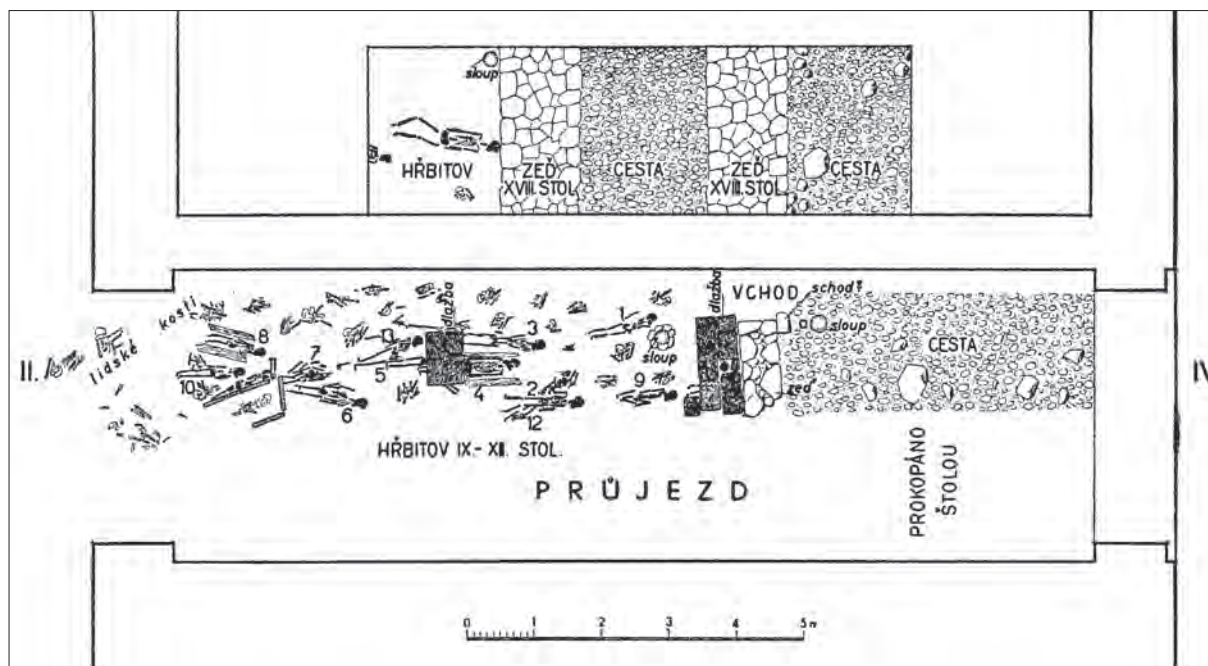
149 Z této vrstvy pocházejí nálezy př. č. **13220** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Kostěný nástroj, kosti a střep nalezené pod druhou upěchovanou dlažbou v písčité navážce, pod ní. Druhá dlažba k dnešnímu oltáři. 13. IX. 1950 a př. č. **13221** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, oltář kostela P. Marie. Kousky malty a kus železa nalezené v písčité navážce pod druhou dlažbou vespod písčité navážky, na povrchu dlažby třetí, udusané. 13. IX. 1950.

150 Pravděpodobně z této vrstvy je př. č. **13219** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střepty byly nalezeny v sypké písčité navážce pod druhou (mazanicovou) dlažbou (upěchovaná žlutka těsně po levé (severní) straně oltáře). 13. IX. 1950.

151 Z popsané vrstvy pochází př. č. **13224** – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střepty a kančí zub nalezené ve žluté podložce pod nejmladší dlažbou vlevo (severně) od oltáře. Žlutka na povrchu druhé mazanicové dlažby. 14. IX. 1950.

152 Z této části kostela pochází soubor př. č. **13201** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střepty, malta, opuka (také spálená), kosti z dlažby a ssutě v západní části kostelíka. 21. VII. – VIII. 1950.

153 Výjimkou je př. č. **13116** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, v terénu zdi tereziánské chodby sev. kostela. Esovitá bronz. záušnice nalezená ve zbourané chodbě, nad bouračkou u román. zdi (východně) v černé navážce. 30. VI. 1950.

Obr. 73: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, průjezd mezi II. a IV. nádvořím a jižně průjezdu. Nálezy z let 1930 a 1946. Podle *Borkovský 1949*, s. 69, obr. III.

Fig. 73: Prague Castle, North-Western Wing, passage between Second and Fourth Courtyard and south of the passage; finds from 1930 and 1946; after *Borkovský 1949*, p. 69, fig. III.

Po nálezu kostela P. Marie se hlavní pozornost přesunula severně od průjezdu a místu jižně od něho se již nevěnovalo odpovídající úsilí (*Obr. 3/I, Obr. 27 a Obr. 42*).

Z hlediska pořízené či dochované dokumentace plocha jižně od průjezdu vyvolává stejné otazníky jako většina již popsaných. Pro tento areál nedisponujeme žádným řezem, který by zobrazoval zvrstvení zdejších terénů. K popisu nalezené situace lze využít několik plánů, které se však zcela neshodují. Situace nebyla nikdy úplně zveřejněna, i když je spolu s plochou průjezdu nejstarším publikovaným výřezem z nálezové situace (*Obr. 73 – Borkovský 1949*, s. 69, obr. III). Další plány z roku 1950 zachycují, jak se zkoumané místo postupně rozšiřovalo (*Obr. 27, Obr. 28 a Obr. 42*), ale žádný nezaznamenává konečný stav. Ten do určité míry dokumentuje až nedatovaný plán 763/47 (*Obr. 13*), který zobrazuje stav terénů, ale neidentifikuje jednotlivé části archeologické situace.¹⁵⁴ Jednotlivé plány zachycují zčásti rozdílné stejné partie terénní situace. Deníkové zápisy dokládají, že nebyly dokumentovány všechny části odkrytých terénů. Ojedinele plány zaznamenávají detaily, o nichž se terénní deníky nezmiňují.

Kromě stručných popisů nalezené situace (*Borkovský 1949*, s. 75, obr. II a III¹⁵⁵; 1953, s. 131¹⁵⁶; *Význam 1951*, s. 74–76) jsou významným zdrojem informací popisky k jednotlivým nálezovým souborům. Opět

¹⁵⁴ Podle stavu terénů a terénních bloků, které byly dalším výzkumem bezpečně odstraněny, byl plán zřejmě pořízen na konci roku 1950 nebo na začátku roku 1951.

¹⁵⁵ „Proto bylo nutno za tímto účelem provést výzkum na sever a jih od průjezdu ve vybouraném traktu k Matyášově bráně a směrem k Španělskému sálu. Lešení stojící dnes v tomto traktu po celé ploše až pod jeho střechu, nedovolilo provést výzkum v potřebném rozsahu. Roku 1946 s podporou p. Kancléře J. Smutného bylo rozhodnuto vyhloubiti několik sond na zmíněném místě podél stěn průjezdu, kde lešení nebylo ohrožováno, aby se zjistily další profily a určil vzhled terénu. Sondy byly vyhloubeny po obou stranách průjezdu. Na jižní straně u dveří bylo zjištěno mladé zdivo, blíže k západní stěně navedená tvrdá, 1 m silná vrstva břidly (ta byla zjištěna i na I. nádvoří) a pod ní širší cesta dlážděná oblázky. Plán III. Směrem východním, blíže východní stěny traktu, byly pod základy mladšího zdiva zjištěny pod dlažbou dvě dětské kostry a jedna kostra dospělé osoby, orientované Z-V; pocházejí nejspíše z hrobů, položených na hřbitově mimo kostel. V těchto místech, jižně od kostry, blízko lince zdi z 18. století, byla také nalezena jamka po sloupu (viz plán III) v průměru 18 cm, 20 cm hluboká. Nevíme, v jaké souvislosti je tato jamka se sloupy v průjezdu. Odpovídala by jí podobná jamka v místech, kde se severněji v průjezdu nachází kostra č. 3; tato jamka byla hloubením hrobové jámy zničena. Bylo také pozorováno, že dlážděná cesta asi odbočovala směrem k Matyášově bráně, tvoříc tak cestu nebo dráhu uvnitř traktu (plán III).“

¹⁵⁶ „V sondách, vyhloubených jižně od průjezdu bylo zjištěno oblázkové dláždění cest, u východního konce průjezdu byly nalezeny čtyři kostry dospělých a dětí. Románské zdivo nebylo nalezeno žádné. Bylo-li tam jaké, bylo nejspíše zničeno stavbou základů jižní zdi průjezdu.“

Obr. 74: Praha – Hrad, severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Severovýchodní část zkoumané plochy s barokním kanálem a dlažbou cesty vedoucí ke kostelu. Pohled od severu. Č. neg. 6548.

Fig. 74: Prague Castle, North-Western Wing, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; north-east part of the excavated area with Baroque tunnel and pavement of the road leading to the church, view from the north; negative No. 6548.

platí, že je zčásti obtížné ztotožnit popisky na sáčcích s popisem v terénním deníku nebo publikaci. Platí také, že stejná část terénní situace (vrstva) je charakterizována rozdílně. Zcela nedostatečná je fotografická dokumentace této lokality. Zdá se, že se fotografovaly pouze hroby, a to ještě ne všechny.¹⁵⁷ Bohužel se nenašel (nebyl pořízen?) žádný celkový záběr (dílní výsek zkoumané plochy – Obr. 74). Přes tyto obtíže se podařilo nalezenou terénní situaci alespoň v základních rysech rekonstruovat natolik, že je možné situaci popsanou v publikacích obohatit o další detaily.

Obdobně jako u areálu severně od průjezdu se zejména z popisků k jednotlivým nálezovým souborům dozvídáme, že plocha byla původně rozdělena na tři sondy. Díky rozdílné situaci, která v nich byla nalezena, je možné je lokalizovat. Část Severozápadního křídla jižně od průjezdu byla původně rozdělena na tři místnosti. Středem křídla vedla úzká obdélná místnost/chodba ve směru sever jih. Po obou stranách se nacházely větší obdélné místnosti (Obr. 75). Sonda 1 byla vyměřena ve východní místnosti (tj. v místnosti směrem k II. nádvoří). Původní sonda z roku 1946 v jejím severozápadním rohu (o rozměrech přibližně 2 x 3 m) byla postupně rozšířena východním i jižním směrem. Podél východní zdi však zůstal z nějakého důvodu blok terénů, který byl zkoumán až po náhodném objevu hrobu IIN063 během stavebních prací v roce 1951. Nálezy hrobů IIN064 a IN066 naznačují, že nezkoumané terény zde přetrvaly až do roku 1955, pokud nedošlo k záměně data objevu a data zápisu do přírůstkového seznamu.

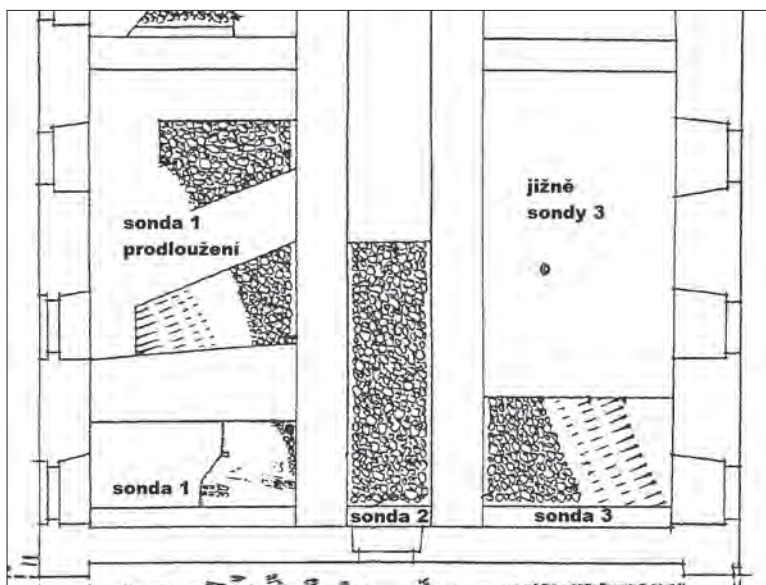
Sonda 2 se nacházela v chodbě (cca 2,5 x 3 m), sonda 3 v západní místnosti. Stejná situace se opakovala se sondou 3 o rozměrech 2 x 3 m vyměřenou v severovýchodním rohu místnosti, která byla posléze rozšířena na její celou plochu. Sondy se postupně rozšiřovaly směrem k jihu a výzkum pokračoval i do místností situovaných jižně od původních až ke zdi oddělující tuto část Severozápadního křídla od průchodu s Matyášovou branou. Popisky zmiňují „*prodloužení sondy 1*“, popřípadě se popisované terény situují „*jižně sondy 3*“. Obdobně se musela prodlužovat (podle plánové dokumentace) i sonda 2, ale v popiscích se tato informace nevyskytuje. Od rekonstrukce Severozápadního křídla v padesátých letech minulého století jsou terény nepřístupné.

V sondách byla v níže položených částech nalezena rozdílná terénní situace, ale horní část stratigrafie byla stejná a lze ji popsat společně. Ve všech třech se na povrchu nacházela dlažba („*rudolfinská dlažba*“; „*oblázková dlažba*“ – sondy 1 a 2). Na ní byla evidována pouze vrstva bílé malty (sonda 2) a „*nesourodá zeď na cementovou maltu*“ (v sondě 3 u západní zdi traktu). V sondě z roku 1946 se pod dlažbou našla vrstva malty o mocnosti 0,1 m a pod ní vrstva bouračky (označená jako „*vrchní vrstva*“).¹⁵⁸ Významným terénním předělem byla ve všech sondách vrstva překopané břídlí.¹⁵⁹ Během výzkumu se zjistilo, že se tato „*břídla*“

¹⁵⁷ Fotografie dlážděné cesty je známa jediná (č. neg. 6548), zachycuje i barokní cihlový kanál.

¹⁵⁸ Př. č. 13071 – 15. VI. 1950 - *Střepy nalezené pod navázkou malty (pod dnešní podlahou). Vrchní vrstva terenová – bouračka. Střepty byly nalezeny těsně pod zmíněnou bouračkou.*

¹⁵⁹ „*Povrch terénu, na který bouračka byla navedena, sestával z vrstvy blátivého humusu, silného 10-25 cm a spočívajícího na vrstvě tvrdé břídlí, o které se nejdříve zdálo, že je to rostlý terén. Avšak když jsme při bedlivém kopání a prohlížení břídlí začali nacházet střepty i zvířecí kosti, bylo jisto, že břídla sem byla přivezena odjinud. Vrstva břídlí u průjezdu měří 120 cm, směrem k Matyášově bráně se pozvolna vytrácí, takže u severní stěny slavnostní haly má mocnost jen 30 cm. To ukazuje, že u průjezdu byla proláklina nebo dolík – jak se později zjistilo tarasovitého tvaru, ve kterém stál kostel“ (Borkovský 1953, s. 131).*

Obr. 75: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Rekonstrukce situování jednotlivých sond. Podklad podle plánu sign. 4/12+8/4-0211. sign. 4/12+8/4-0211. Vyhotoval autor.

Fig. 75: Prague Castle, North-Western Wing, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; reconstruction of the position of individual trench pits, template after plan under shelf mark 4/12+8/4-0211; created by the author.

(místy?) skládá ze dvou vrstev (úrovní). Horní (stratigraficky mladší) se charakterizuje jako „šedá břidlová navážka“ (sonda 1)¹⁶⁰ nebo jako „vrchní hnědá břidlicová navážka“ (sonda 3).¹⁶¹ K odlišení dvou vrstev zřejmě vedlo zjištění vrstvy uložené v sondě 3 mezi nimi („černá hlinitá navážka nad vrstvou břidly“).¹⁶² Spodní vrstva byla popsána v sondě 1 jako „břidlová navážka karolinská“¹⁶³ nebo „světlá břidlová navážka“ v sondě 3.¹⁶⁴ V sondě hloubené v roce 1946¹⁶⁵ a na ploše jižně od sondy 3¹⁶⁶ nebylo podobné rozdělení zjištěno (nalezeno?). Zato známe její mocnost – až 1,65 m (sonda z roku 1946) nebo 1,0 až 1,4 m (sonda 2).¹⁶⁷ Ze situací, které břidlovou vrstvu/souvrství narušovaly, známe pouze jedinou, a sice cihlovou štolu barokní kanalizace, která procházela rozšířenou částí sondy 1 ve směru jihozápad–severovýchod a pokračovala dále na II. nádvoří, kde tvořila jižní hranici plochy, zkoumané jižně od průjezdu (Obr. 74).¹⁶⁸

Níže se terénní situace v jednotlivých sondách lišila. Přibližně středem zkoumaného místa vedla (převážně v sondě 2) pod vrstvou břidly dlážděná cesta přibližně ve směru jihovýchod–severozápad (Obr. 42 a Obr. 74). Nalezena byla již v roce 1946¹⁶⁹ a v roce 1950 byla postupně v celé šíři odkryta.¹⁷⁰ Byla široká

160 Př. č. **13097** – 7. V. 1951 – Část jižně průjezdu, východní stěna (asi 10 m), nad jižní stěnou tereziánského kanálu, šedá břidlová navážka pod rudolfínskou dlažbou uvnitř traktu. Střeby a kosti.

161 Př. č. **13081** – 21. VI. 1950 – Prodloužení sondy č. 3. Střeby a kosti z vrchní hnědé břidlicové navážky (vrchní vrstva).

162 Př. č. **13083** – 19. VI. 1950 – Prosloužení sondy č. 3. Střeby nalezené v prodloužené sondě č. 3 (u západ. stěny) nad vrstvou (pruhem) břidly, černá hlinitá navážka.

163 Př. č. **13101** – 16. IV. 1951 – Výkop u východní vnitřní stěny traktu, 3 m od jižní stěny průjezdu. Střeby z břidlové navážky karolinské. Kosti.

164 Př. č. **13082** – 21. VI. 1950 – Prodloužení sondy č. 3. Střeby a kosti z břidlové navážky, světlé, pod navážkou hnědé břidly a nad černou vrstvou.

165 Př. č. **13072** – 25. VII. 1946 – Střeby a kosti z břidlové navážky ze sondy u dveří mezi zdívem.

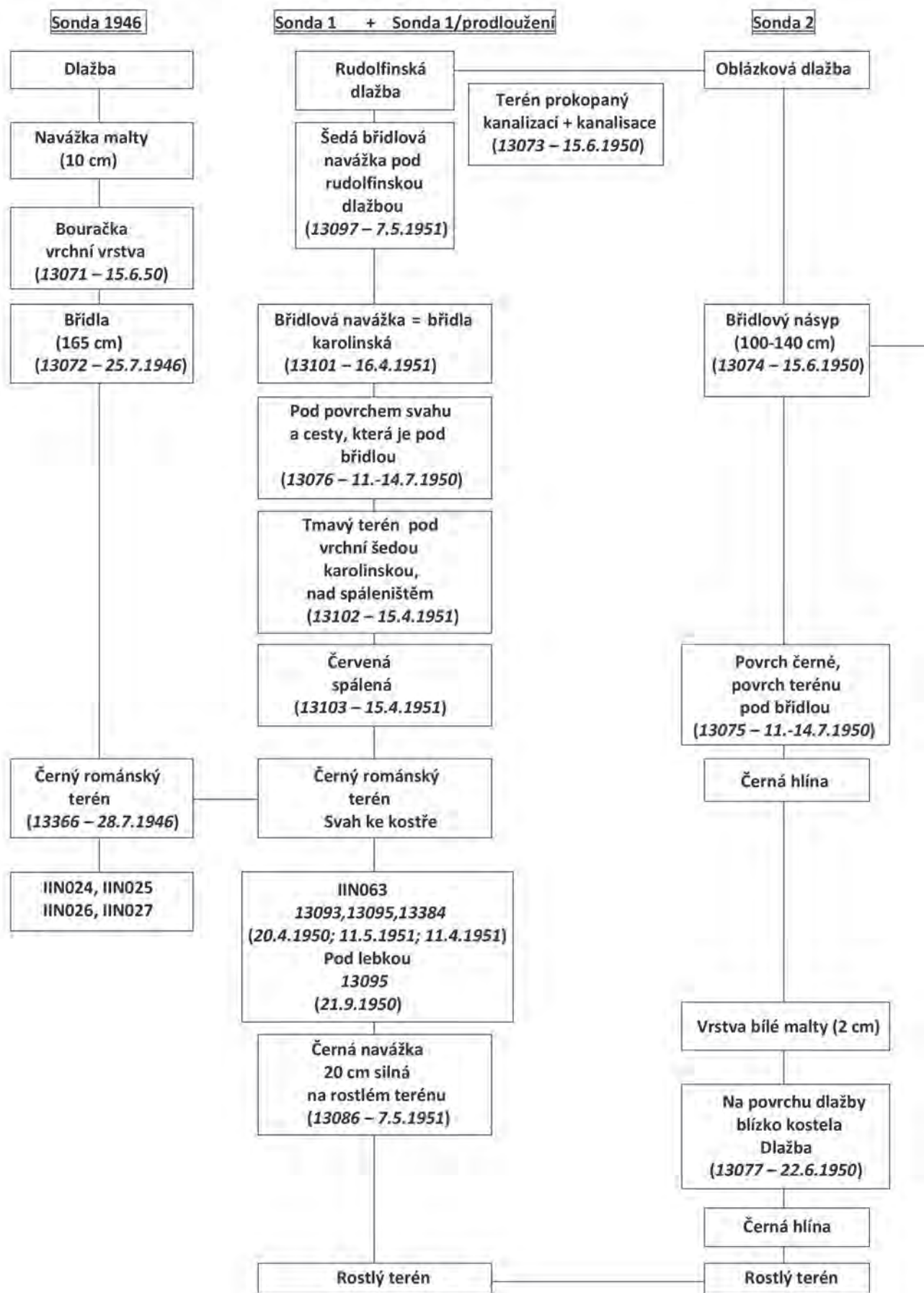
166 Př. č. **13142** – 22. VI. 1950 – Střeby a kosti byly nalezeny dělníky v břidlové navážce u průjezdu.

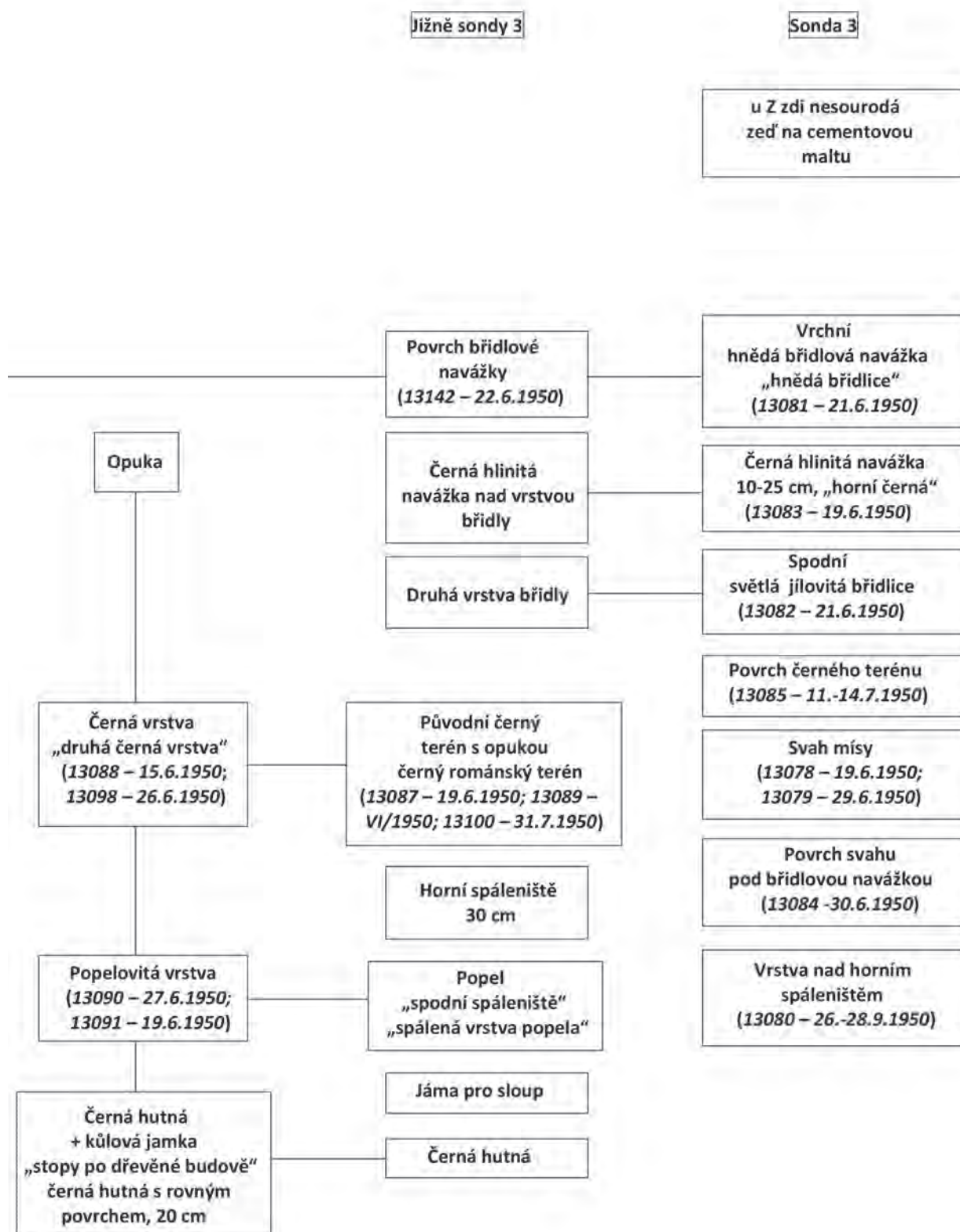
167 Př. č. **13074** – 15. VI. 1950 – Sonda č. 2 (prostřední). Střeby a kosti z břidlicového zášypu na svahu mísy (jižní svah).

168 Př. č. **13073** – 15. VI. 1950 – Prodloužená sonda č. 1. Střeby, střeby prejzů a majoliky, kosti z terénu prokopaného kanálem, více k povrchu pod vrstvou břidlicové navážky.

169 „29. července 1946. Při ohledávání terénu se zjistilo, že pod 10cm vrstvou prachu a malty, která byla podložkou dlažby přízemních místností vybouraného traktu, je rostlá břidla, která se ukázala jako navážka. Upěchovaná navážka břidly přišla sem asi ve 13.- 14. století, neboť obsahuje keramické zlomky a kosti z téže doby. Byla patrně navezena pro vyrovnání terénu v karolinské době. Zatím nevíme. Navážka břidly je u západního konce jižní zdi průjezdu 165 cm silná, pod ní je románský terén a dlážděná cesta.“ (Deník 1946–1952).

170 „Po odstranění břidly v různých hloubkách byl nalezen původní terén a nejhluběji v proláklíně byla táž dlážděná cesta, jež byla objevena u jižní stěny průjezdu již v r. 1946. Dlážděná cesta byla sledována dále a ukázalo se, že směřuje k jihovýchodu, šikmo na délku traktu. Cesta tvoří v terénu úzkou proláklínu, jejíž povrch je pohozen oblázky a šterkem [...] Do této prohloubeniny vyúsťuje právě zmíněná již dlážděná cesta nebo jinak řečeno: prohloubenina je začátkem této cesty, která směřuje k Matyášově bráně na II. nádvoří ... Je pravděpodobno, že kotlovitá prohloubenina je dvorkem před vchodem do kostela; vchod byl ve stěně na jižní straně kostela v místech, kde byly později položeny základy jižní stěny průjezdu, které zničily jižní zeď kostela. Terén kolem dvorku se svahovitě zvyšoval a narůstal, takže kostel stál posléze jakoby v dolíku. Kostel však byl zřejmě respektován, neboť jeho původní úroveň se nezměnila a jen okolní terén byl amfiteatrálně zvyšován. Jen zmíněná úzká dlážděná cesta prolamovala šikmo přes dnešní druhé nádvoří k bráně u jihozápadního rohu knížecího hradíště v místech pozdější Bílé věže...“ (Borkovský 1953, s. 134).

Obr. 76: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Vývojový diagram terénní situace sestavený podle popisu dochovaných nálezových souborů. Vyhotožil autor.

Fig. 76: Prague Castle, North-Western Wing, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; diagram in the style of Harris matrix with the development of the stratigraphy after the description preserved in the excavation records; created by the author.

šest metrů (v místech původních sond 1 až 3, tj. v blízkosti kostela a jeho jižního přístavku), zatímco úvoz, v němž se nacházela, byl u horní hrany široký až 10,5 m. Povrch cesty byl znivelován, stejně jako hrany zahloubení. Před západní stranou přístavku kostela P. Marie (tj. v průjezdu) dosahuje (mladší?) úroveň nivelety 255,69 m n. m. Směrem k jihu povrch cesty pozvolna stoupá. V sondě 3 byly zaznamenány hodnoty 255,95 m n. m. až 256,19 m n. m.; v sondě 2 to bylo 256,15 m n. m. až 256,30 m n. m. Ještě více stoupal její povrch v sondě 1 (její část prodloužená k jihu) – od 256,46 m n. m. na 256,84 m n. m. v nejjižněji dokumentovaném bodu. U horní hrany zahloubení známe jen dva údaje. V sondě 3 měla západní hrana povrch na úrovni 256,95 m n. m. (okraj cesty pod ní 256,01 m n. m.), v sondě 1 protilehlá, východní hrana na úrovni 257,17 m n. m. (okraj cesty pod ní 256,59 m n. m.). „Úvoz“ byl tedy hluboký 0,6 až 0,95 m a směrem ke kostelu se prohluboval. Na dlažbě byla uložena blíže nepopsaná vrstva. Lokálně (a v blízkosti kostela) byla na cestě zjištěna vrstvička malty. Také pod cestou se nacházela vrstva, popsána velmi obecně („černá hlína“). Níže již bylo zjištěno podloží (Obr. 76).¹⁷¹

Pohřby byly objeveny pouze východně od cesty (původně sonda 1) na přibližně trojúhelníkové ploše nad horní hranou zahloubené cesty (hroby IIN024 až IIN027, IIN063, IIN064 a IIN066). Celkem jich bylo prozkoumáno sedm (Obr. 77). V literatuře nacházíme rozdílné informace. I. Borkovský (*Význam 1951*, s. 72–73) píše o šesti hrobech, ale později (*Borkovský 1953*, s. 131) již jen o čtyřech. Ani jeden údaj nebyl v době publikace správný. V roce 1951 byly známy pouze čtyři hroby, jak ukazuje publikovaný plán (*Význam 1951*, nečíslovaný plán před obrazovou přílohou). V roce 1953 se vědělo o pěti hrobech (k hrobům známým od roku 1946, tj. IIN024 až IIN027 přibyl v roce 1951 hrob IIN063), zbyvajících dva (IIN064, IIN066) byly náhodně objeveny až v roce 1955.

Hroby byly zahloubeny do „černého románského terénu“⁴⁷² a nelze doložit, že by pod nimi bylo dosaženo podloží. Detailnější informace o zvrstvení známe pouze u hrobu IIN063, kde byly odlišeny nálezy (z vrstvy?) pod lebkou a nálezy z okolní vrstvy.¹⁷³ Ani v tomto případě však není uvedeno, jaký byl vztah tohoto hrobu a podloží. Mocnost románského terénu v těchto místech neznáme. Pokud bychom vycházeli z úrovně cesty situované západně (256,15 m n. m.) a úrovně pohřbů za zdí na II. nádvoří (256,1 až 256,15 m n. m.), které se všechny nacházely ještě nad podložím, údaj u hrobu IIN024 (256,0 m n. m.) by odpovídal přibližně výše uvedeným hodnotám a snad také úrovni podloží. U hrobu IIN063 víme, že se kulturní vrstva nacházela ještě i pod ním.¹⁷⁴ K tomuto hrobu však není dochován nivelační údaj. Velmi kusé údaje se týkají hrobů IIN064¹⁷⁵ a IIN066.¹⁷⁶

Pro horní okraj úvozu známe v těchto místech hodnoty 257,17 m n. m. a mocnost románského terénu by přesahovala 1 m. Doložen je údaj 0,8 m, pokud byl soubor, u něhož je uveden, získán z jediné vrstvy.¹⁷⁷

171 „18. září 1950. V jižní části traktu, kde je prostřední sonda u jižní stěny průjezdu před dveřmi, byla oblázková dlažba od západu k východu vyhloubena sonda. Šlo o zjištění, zda to není hřbitov. Blíže k jižní zdi průjezdu byla na povrchu oblázkové dlažby zjištěna 2 cm silná vrstva bílé malty, oblásky a opuka a pod nimi černá hlína, málo střeptů a pak rostlý terén.“

Př. č. **13075** – 11.-14. VII. 1950 – Jižně 2. sondy (3. odděl.). Povrch terénu nalézajícího se pod vrstvou brídlů. Nad cestou nebyly v navážce žádné střepty.

172 Př. č. **13366** – 28. VII. 1946 – Sondy u jižní stěny průjezdu, východní konec. Střepty z černého románského terénu.

S určitou pravděpodobností o stejnou vrstvu jde i v případě souboru př. č. **13076** – 11.-14. VII. 1950 – Jižně sondy č. 1. Střepty ... pod povrchem svahu a cesty, která jest pod brídlou.

173 Př. č. **13093** – 20. IX. 1950, 11. IV. 1951 – Jižně průjezdu u východ. konce jižní zdi průjezdu. 2 esovité záušnice, olovené, byly nalezeny volně v navážce v úzké sondě S-J východně kostry, na svahu ke kostře, v hloubce 15 cm.

Př. č. **13094** – 11. IV. 1951 – Jižní stěna průjezdu – východní její konec u základů východní stěny traktu. Střepty nalezené pod lebkou nově objevené kostry.

Př. č. **13095** – 21. IX. 1950 – Těsně u jižní stěny průjezdu – východ. část stěny. Střepty a kosti ze svahu východně kostry do hloubky 20 cm.

Př. č. **13096** – 11. IV. 1951 – Stavba a výkop u jižní stěny průjezdu, východní konec podél základů východní zdi traktu. Střepty porůznu nalezené dělníky v celé hloubce sondy; blízko kostry.

Př. č. **13384** – 11. IV. 1951 – Stavba a výkop u jižní stěny průjezdu, východ. konec podél základů východní stěny traktu. Střepty nad a kolem kostry.

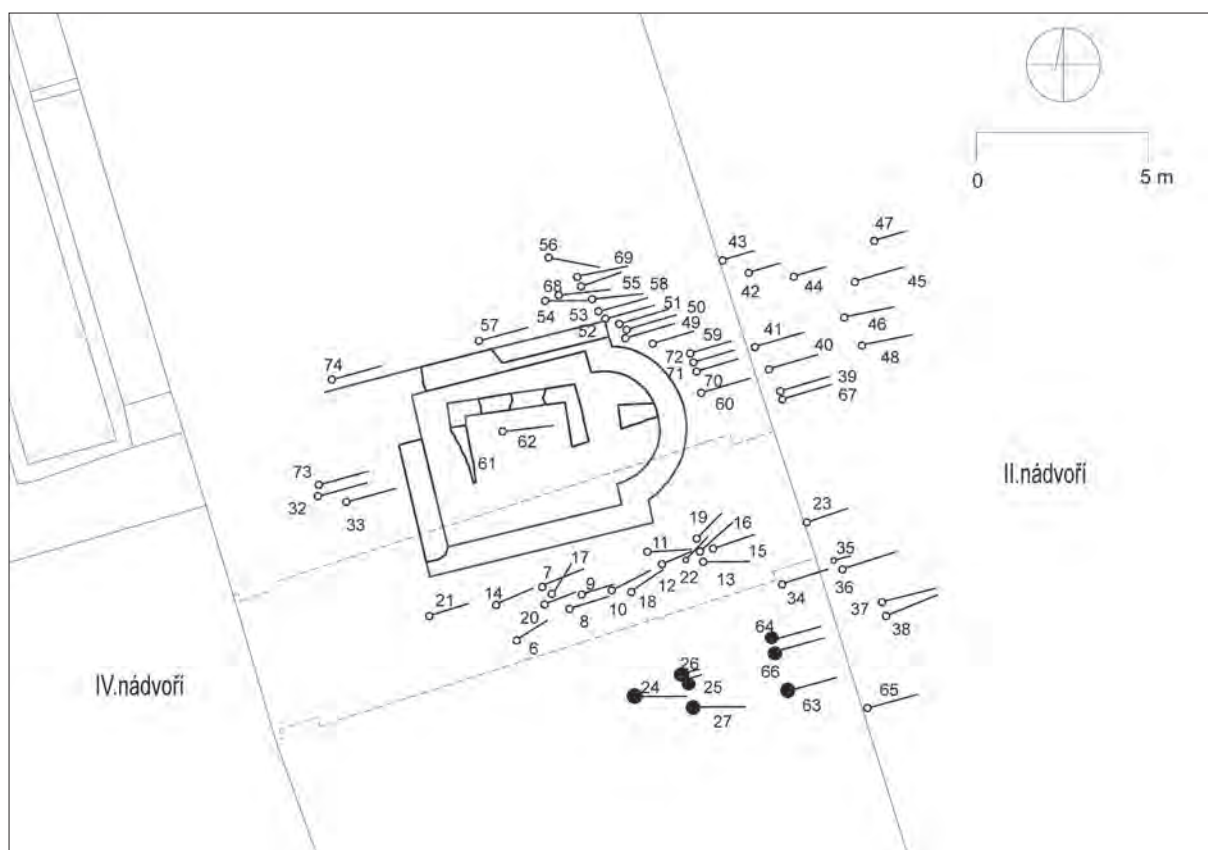
174 „11. dubna 1951. Sz. křídlo. 105 cm pod dlažbou byla nalezena kostra s rukama podle těla ... K/ostra/ neleží na rostlém terénu. Při odebírání kostry byl nad ní v zásypu a kolem ní i pod lebkou nalezen větší počet střeptů ... Pod kosterou byly zjištěny ještě kult. vrstvy.“

175 Př. č. **13364** – Praha IV – Hrad, severozápad. Křídlo. Střepty nad kosterou a pod dlažbou traktu. Kosti. 16. V. 1955.

Př. č. **13365** – Praha IV – Hrad, průjezd z II. na IV. nádvoří, jižní část. Střepty z terénu, do kterého byla uložena kostra. Střepty kolem kostry dospělého. 16. V. 1955.

176 Př. č. **13463** – Praha IV – Hrad, průjezd z II. na IV. nádvoří, plocha sz. křídla směrem k malému vchodu do Matyášovy brány. Dětská kostra. 16. V. 1955.

177 Př. č. **13099** – 21. IX. 1950 – U jižní stěny průjezdu, její východ. část. Střepty a kosti nalezené pod 20 cm povrchu do hloubky 1 m od povrchu, uhlíky.

Obr. 77: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. V celkovém plánu pohřebiště zvýrazněna skupina hrobů v tomto areálu (IIN024 – IIN027, IIN063, IIN064, IIN066). Podklad Geo.cz, upravil autor.

Fig. 77: Prague Castle, North-Western Wing, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; overall plan of the cemetery with highlighted group of graves in this area (IIN024–IIN027, IIN063, IIN064, IIN066); after Geo.cz, altered by the author.

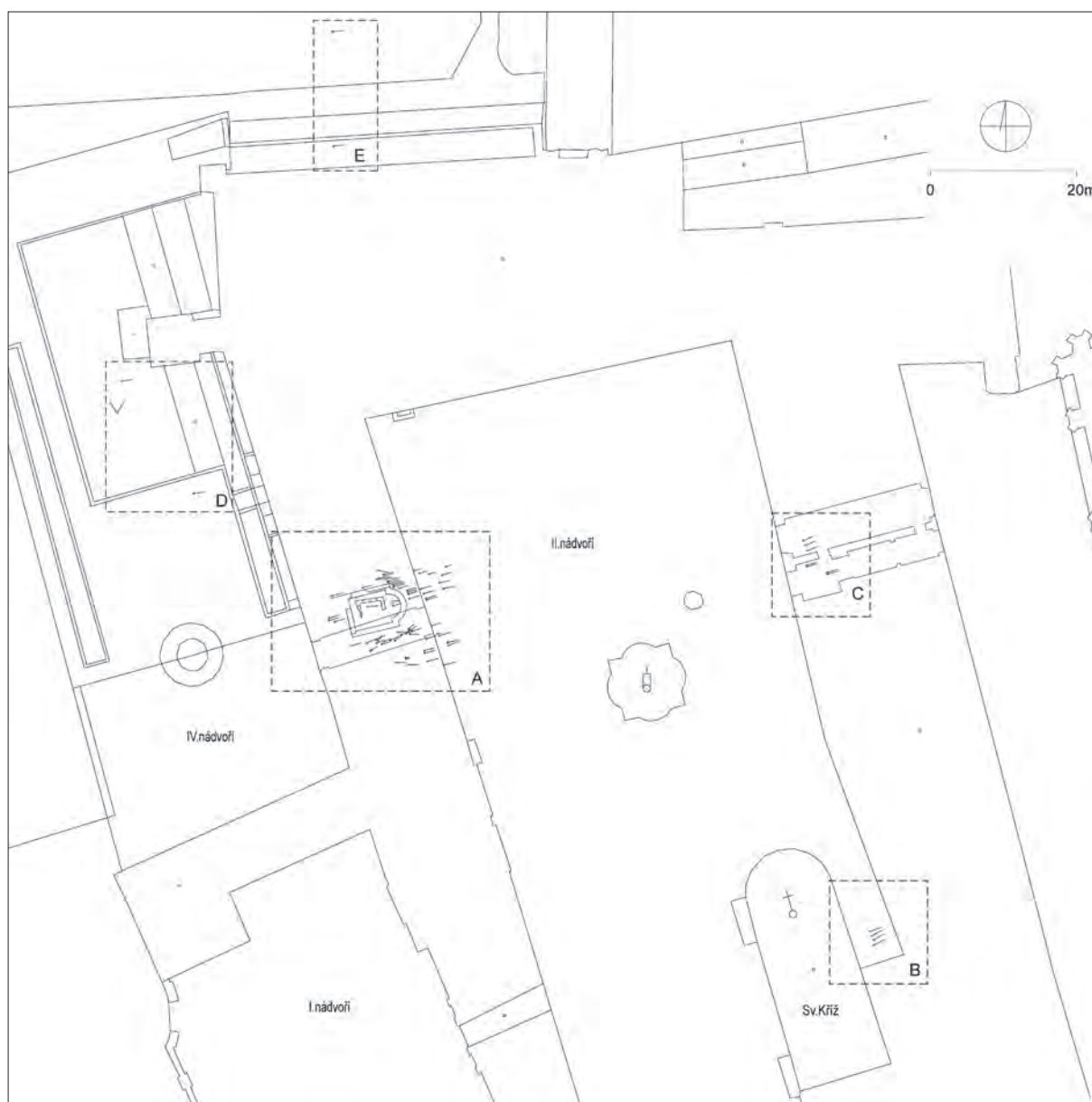
Na hraně úvozu je zachycena osamocená kulová jamka o průměru 0,18 m a hloubce 0,2 m. U nivelačního údaje 256,38 m n. m. nevíme, zda se vztahuje k okraji nebo dnu jamky. Vztah jamky a hrobů zůstal nepopsán. Uvedený údaj je možné také interpretovat tak, že mocnost terénu byla směrem k cestě nebo na jejím okraji menší (o 0,6 m). Ještě nižší údaj (0,2 m) je uveden pro místo jižně od výše zmíněné cihlové kanalizační štolky.¹⁷⁸ U východní stěny traktu se alespoň na části plochy opakovala terénní situace, jakou známe severně a východně od kostela, tj. na „černém románském terénu“ nebo „tmavém terénu“ bylo zjištěno spáleníště.¹⁷⁹

Podle existujících plánů hroby dosahovaly až k horní hraně úvozu výše popsané cesty, východním směrem jsou ukončeny hranou, původně snad okrajem sondy. Na dalších plánech je tato hrana posunuta a hroby za ní východním směrem nepokračují. Vysvětlení zřejmě poskytuje plán 763/47, kde je v této části zachycen žlab s úrovní dna 255,9 m n. m., event. 255,73 m n. m. (Obr. 13). Pro hrob IIN024 je dochována úroveň 256,00 m n. m. Pokud by platila i pro okolní hroby, znamenalo by to, že hroby byly v místě tohoto zásahu (výkop pro jinak nedokumentované inženýrské sítě?) zničeny. Mezi tímto výkopem a východní zdí Severozápadního křídla je na plánu 763/47 zachycen terénní blok s povrchem v úrovni 257,03 až 257,53 m n. m. Tomu odpovídá nález hrobů IIN063, IIN064 a IIN066 v těchto místech při pracích až v letech 1951 a 1955. Při pořizování plánu nebyl tento blok ještě prozkoumán.

178 Př. č. **13086** – 7. V. 1951 – Část jižně průjezdu, vých. stěna (asi 10 m) nad jižní stěnou tereziánského kanálu. Střepey z černé navážky 20 cm silné (na rostlém terénu).

179 Př. č. **13102** – 15. IV. 1951 – Výkop u východ. vnitřní stěny traktu. 3 m od jižní zdi průjezdu. Střepey z tmavého terénu pod vrchní vrstvou šedou (karolinskou), nad vrstvou spálenou. Kostí.

Př. č. **13103** – 15. IV. 1951 – Výkop podél vnitřní stěny východní zdi traktu. Střepey z červené spálené vrstvy (viz plánek) (není známo, o jaký plánek jde).

Obr. 78: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří. Celkový plán pohřebiště. Ve výřezech D (hroby IIN004 a IIN005) a E (IIN075, IIN076) hroby na IV. nádvoří a jižní okraji Jeleního příkopu. Podklad Geo.cz a K. Vytečková.

Fig. 78: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard; overall plan of the cemetery; the sections D (graves IIN004 and IIN005) and E (IIN075 and IIN076) show the graves on the Fourth Courtyard and south of the Stag Moat; after Geo. cz and K. Vytečková.

Nejsložitější, ale nejednoznačně dokumentovaná situace byla zjištěna západně od cesty (původně v sondě 3 a jejím jižním prodloužení – *Obr. 76*). Její nejsevernější část zabírala uvedená cesta a její západní svah. Tato část je na plánech detailně dokumentována a z povrchu cesty byly získány archeologické nálezy.¹⁸⁰ Jižním směrem zachycují plány (s výjimkou plánu 763/47) pouze ojedinělou kůlovou jamku (s nivelačním údajem 256,4 m n. m.), která se musela nacházet v blízkosti horní hrany úvozu/cesty. Mnohem členitější (ale nepopsanou!) situaci zachycuje zmíněný plán 763/47, především jižní ohraničení cihlovou kanalizační štolou. Dále zaznamenává západně od předchozí kůlové jamky u západní stěny traktu další kůlovou jamku (nivelační údaj 256,69 m n. m.). Pokud by obě náležely ke stejné konstrukci (stavbě) musela by se nacházet jižně od linie vymezené jejich spojníc, severním směrem by do její plochy zasahovala cesta vedoucí ke kostelu.

¹⁸⁰ Pů. č. 13077 – 22. VI. 1950 – *Dlažba u západ. stěny traktu vedle jižní zdi průjezdu. Střeby a kosti byly nalezeny na povrchu dlažby blízko kostelíka.*

Další zachycené nepravdivosti terénu nelze interpretovat. Plocha s kůlovou jamkou (jamkami) je v publikacích popsána velmi stručně s interpretací nalezené situace jako shořelé dřevěné budovy.¹⁸¹ Podrobnější údaje, i když nikoli plně srozumitelné, poskytují popisky k jednotlivým nalezeným souborům. Pod výše uvedenými břidlovými navážkami se nacházela „druhá černá vrstva“, „černý terén“ nebo „černý románský terén“¹⁸², jinde popsána jenom jako „svah mísy“ nebo „povrch svahu“ (míněno zahlužení cesty)¹⁸³ či „vrstva nad horním spálenišťem“.¹⁸⁴ Tato vrstva by podle ojedinělého údaje měla mít mocnost 0,2 m nebo 0,1 až 0,25 m. Popisy naznačují, že „černé vrstvy“ byly v místě alespoň dvě, oddělené vrstvou opuky. Níže se nacházelo „spáleniště“ (event. „horní spáleniště“ nebo „popelovitá vrstva“).¹⁸⁵ Spáleniště byla také dvě, mocnost uložení (jaké?) mezi nimi činila 0,3 m. Pod spodním byla evidována „černá hutná vrstva“ s rovným povrchem o mocnosti 0,2 m s vypreparovanou kůlovou jamkou („jáma pro sloup“), pravděpodobně situovanou východněji (viz výše). Na této úrovni se archeologický výzkum zjevně zastavil a níže nepokračoval. Jednoznačně nelze určit ani celkovou mocnost prozkoumané části souvrství. Sečteme-li jednotlivé hodnoty, dostaneme se k číslu v rozmezí 0,6 až 0,75 m, které však nelze vztáhnout k některému nivelačnímu údaji.¹⁸⁶

3.7. IV. NÁDVOŘÍ A JIŽNÍ KRAJ JELENÍHO PŘÍKOPU

Poslední skupinu hrobů nalezneme v místě současného IV. nádvoří („Na baště“) a na severním svahu Jeleního příkopu pod severní stěnou Španělského sálu (hroby IIN004, IIN005, IIN075 a IIN076 – *Obr. 78*). Rekonstrukce původní nálezové situace je obtížná, protože zaznamenané terénní údaje se týkají obvykle jenom hrobů samých, nikoli již širších vztahů. Všechny ani nebyly objeveny při regulérním archeologickém výzkumu, ale ve statických sondách. Archeolog byl přítomen až po zjištění kosterních zbytků, kdy byla situace v nadloží zničena nebo odtěžena.

181 „Směrem jižním od vrchu svahu vyběhá terén v rovný povrch, na němž stála dřevěná budova, která shořela. Zbyly po ní jen uhlíky, popel a jáma po sloupu. Plocha není ještě celá odkryta. V navážce na ní byl nalezen kus olověného kotouče s razbou denárku Boleslava II. (obličej byzantského typu)...“ (*Význam 1951*, s. 74).

„Západním směrem od cesty se terén také svahovitě zdvihá do výše 40-55 cm a vytvoří tak rovnou plochu, na které jsou pod vrstvou humosní hlíny, mocné 20 cm, stopy jakési spálené dřevěné budovy. Tato spálená budova, po níž zbyl popel, uhlíky a jáma po sloupu, byla jistě budovou obytnou. Zde byla nalezena na hromadě ve střepech úplná nádoba (*obr. 31, č. 47*), od ohně načervenalá, a v hlíně mezi uhlíky olověný kotouček o průměru 15 mm, který má svým tvarem i rázem všechny známky mince, mincí však není (*obr. 17,1*). P. Radoměřský, který nález kotoučku zpracoval, srovnává jej s anglosaskými „sceattami“... Je škoda, že plocha, na níž byla spálená budova, byla v 18. století poškozena zděnou kanalizací, která směřuje na II. nádvoří od jihozápadu k severovýchodu, jde do hloubky až na rostlou skálu a která porušila tím všechny vrstvy, které se zachovaly v tak malých zbytcích. Spálená budova stála tedy blízko kraje široké kotlovité prohloubeniny, která leží v těsném sousedství jižní stěny průjezdu...“ (*Borkovský 1953*, s. 134).

182 Př. č. **13085** – 11.-14. VII. 1950 – Prodloužená sonda č. 3. Povrch černého terénu při vyústění mísy těsně pod vrstvou břidly. Vrstva silná 10-25 cm. Vrstva přemyslovská. Jižně spálené budovy se sloupem, avšak ve výši pod vrstvou břidly.

Př. č. **13087** – 19. VI. 1950 – Sonda u západní stěna jižně 3. sondy. Střepty z černé vrstvy pod pruhem břidlové vrstvy a nad vrstvou popele.

Př. č. **13088** – 15. VI. 1950 – Sonda č. 2 (prostřední). Střepty nalezené v černé vrstvě pod vrstvou opuky (odpovídá vrstvě břidly v sondě č. 3) v sondě č. 2, prostřední.

Př. č. **13089** – VI. 1950 – Jižně sondy č. 3. Střepty, kosti a denárek (*falsum*) byly nalezeny pohromadě v černé vrstvě jižně sondy č. 3 (u západ. stěny křídla) nad spálenou vrstvou popela a pod druhou vrstvou břidly. (Vrstva černá, hutná, bez opuky, silná 20 cm, pod černou vrstvou s opukou, ve které byl nalezen denár (*falsum*)).

př. č. **13098** – 22. VI. 1950 – Střepty nalezené vespod první části černé vrstvy nad druhou černou sytou vrstvou (vrstva popela, t.j. horní černá vrstva se dělí na dvě vrstvy oddělené opukou. Pocházejí ze spodní;

Př. č. **13100** – 31. VII. 1950 – Sondy u jižní stěny průjezdu, západ. část. Střepty nalezené pod břidlovou navážkou z černého románského terénu.

183 Př. č. **13078** – 19. VI. 1950 – Sonda č. 3. Střepty z povrchu svahu (jihozápad. svah) směrem k dlažbě kolem kostelíka.

Př. č. **13079** – 29. VI. 1950 – Sonda č. 3. Mísovitá dlážděná plocha. Při prohledávání mísy na západ. straně, zda dlažba pokračuje pod povrchem svahu.

Př. č. **13084** – 30. VI. 1950 – Sonda č. 3. Střepty na povrchu svahu mísovité prolákliny, těsně pod břidlovou navážkou.

184 Př. č. **13080** – 26.-28. IX. 1950 – Severně od cest u západ. stěny. Střepty a kosti nalezené ve vrstvě nad horním spálenišťem (spodní spáleniště, popel s jámou pro sloup. Nad tímto popelem je ve výšce 30 cm další, horní spáleniště. Střepty a kosti jsou právě nad ním). U západ. dlouhé zdi chodby.

185 Př. č. **13090** – 27. VI. 1950 – Jižní část sondy č. 3. Střepty z povrchu popelovité vrstvy na povrchu černé hutné vrstvy s jámou pro sloup.

Př. č. **13091** – 19. VI. 1950 – Prodloužení sondy č. 3. Střepty a kosti nalezené v prodloužené sondě č. 3 směrem jižním, západ. stěna sondy. Střepty pohromadě pod základem zdi u vrstvy popele pod vrstvou černé hlíny.

186 Z celkového hlediska je dnes nepochopitelné, že výzkum této zajímavé situace v bezprostřední blízkosti od kostela byl zastaven a přes pokračující práce v interiéru Severozápadního křídla (minimálně v letech 1951 a 1955) nepokračoval. Lze se obávat, že plocha byla stavebními úpravami bez dalšího výzkumu zničena.

U všech hrobových nálezů překvapí zejména hloubka, v níž byly identifikovány (IIN004 – 10 m; IIN005 – 11 m; IIN075 – 10 m; IIN076 – 9,5 m). Pokud se zjistilo podloží, byla jím skála, na níž se usadila vrstva spraše („žlutka“). Do této žlutky byly zapuštěny hrobové jámy hrobů IIN075 a IIN076. U hrobů IIN004 a IIN005 tuto informaci postrádáme.

U hrobu IIN005 víme, že byl nalezen v „černé vrstvě“ či „černém terénu“, který se nacházel ve značné mocnosti ještě i pod hrobem (až do hloubky 12,8 m!).

Popis vrstev nad hroby je velmi kusý. V souvislosti s hrobem IIN004 se zmiňuje „zvětralá břidla se spálenou opukou“, aniž by existoval jednoznačný vztah k nalezené kostře (byla nad ní?). U hrobu IIN075 – „černá hlína promíšená s opukou a cihlami“ – evokuje spíše vrcholně středověké nebo až novověké stáří. V případě hrobu IIN076 popis úplně chybí a překvapivě ho neobsahuje ani geologická zpráva, tj. výstup z hloubení příslušné sondy (Frolík 2015a, s. 167–168), v níž je shrnuta pod pojem „antropogenních navážek“.

Ze všech čtyř hrobů byly nálezy získány pouze v souvislosti s hrobem IIN005 (př. č. 12070, 12071, 12072 a 12074).¹⁸⁷

---

187 Př. č. **12070** – IV. nádvoří. Sonda č. 8. na svahu Jeleního příkopu. – Ve hloubce 11 m, v černém románském terenu. Rozbitá kostra. 16. V. 1930.

Př. č. **12071** – ze sondy č. 8, - z černého terenu, - ve hloubce 11-12 m. Zvířecí kosti. 16. V. 1930).

Př. č. **12072** – Sonda č. 8, na svahu Jeleního příkopu. Střeby z černého terenu 12-13 st, ve kterém byla kostra. Střeby. 16. V. 1930.

Př. č. **12074** – IV. nádvoří. Sonda č. 8 na svahu Jeleního příkopu. Nalezené v terenu 12-13. st. v hloubce 14 m u severní stěny. Zaušnice (3). 20. V. 1930.

4. ROZBOR NÁLEZŮ

Během veškerých etap archeologického výzkumu bylo získáno velké množství drobných movitých archeologických nálezů. Největší část tvoří keramické zlomky, početně nebo objemově následují zvířecí kosti (Petříčková 2000, s. 355–398¹⁸⁸) a fragmenty malty, event. stavebního materiálu (sestává převážně z neopracovaných zlomků kamenů). V omezeném množství jsme evidovali také paleobotanický materiál (Kočárová 2015). Další kategorií nálezů není tolik, ale byla jim dosud věnována největší pozornost (Borkovský 1953, s. 168–169, 180–181; Kubková 1997; Smetánka – Vlček – Eisler 1983; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 81–83).

4.1. NEKERAMICKÉ NÁLEZY

Nekeramické nálezy pocházejí téměř v úplnosti pouze z výzkumů v blízkosti kostela P. Marie v letech 1930 a 1950–1952. Řadíme k nim zejména drobný šperk (záušnice – př. č. 12165, 12195, 13093, 13116, 13118, 13121, 13128, 13131, 13138, 13139, 13251; hrozníčkovité náušnice – př. č. 13251; skleněný korálek – př. č. 12166; olovený korálek /?/ – př. č. 13131), dále skleněné kroužky (př. č. 12195, 13132), sošku Ukřížovaného (př. č. 13136), bronzovou tyčinku (př. č. 13128), bronzový plíšek s nýty (př. č. 13252) a tzv. „sceattu“ (př. č. 13089). Patří k nim i nepříliš četné zlomky železných předmětů (př. č. 13095, 13102, 13124, 13128, 13140, 13185, 13381), fragmenty strusky (př. č. 13089, 13129) a předměty z kosti (brusle – př. č. 13072, šídlo – př. č. 13220). Převážná část byla již dříve analyzována (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 81–83) a hodnocení je možné většinou převzít. U části nálezů můžeme jejich datování porovnat s chronologickým zařazením podle keramiky. Jedinou další výjimkou jsou záušnice z okolí hrobu IIN005 na IV. nádvoří (př. č. 12074).

4.1.1. NÁUŠNICE A ZÁUŠNICE

Nejpočetnější skupinu nálezů tvoří záušnice (celkem 26 kusů),¹⁸⁹ které se kvůli hodnocení dělí do dvou skupin. Menší část byla nalezena jako hrobová výbava. Nejvýznamnější je zřejmě stříbrná záušnice s očkem, nalezená jako součást výbavy kněžny z hrobky v interiéru kostela (IIN062, př. č. 13251 – Frolík 2015a, s. 145, 148, obr. 4/99). Drobnou záušnici (18 x 17,5 mm, Ø drátu 1,3 mm – Obr. 80/3) musíme posuzovat společně s dalšími dvěma nalezenými stříbrnými hrozníčkovitými náušnicemi (př. č. 13251 – Frolík 2015a, s. 145, 148, obr. 4/99), protože s nimi tvoří jeden náleзовý celek (Obr. 80/1, 2). Výbava hrobu byla detailně analyzována (Smetánka – Vlček – Eisler 1983, viz též Frolík 2014, s. 90) a datována v souladu s interpretací, že jde o hrob knížete Spytihněva I. a jeho neznámé manželky († asi 918). Odpovídá tomu také výskyt záušnice s očky (z pohřebiště u kostela P. Marie jediná), který je na rozdíl od esovitých záušnic staršího typu.

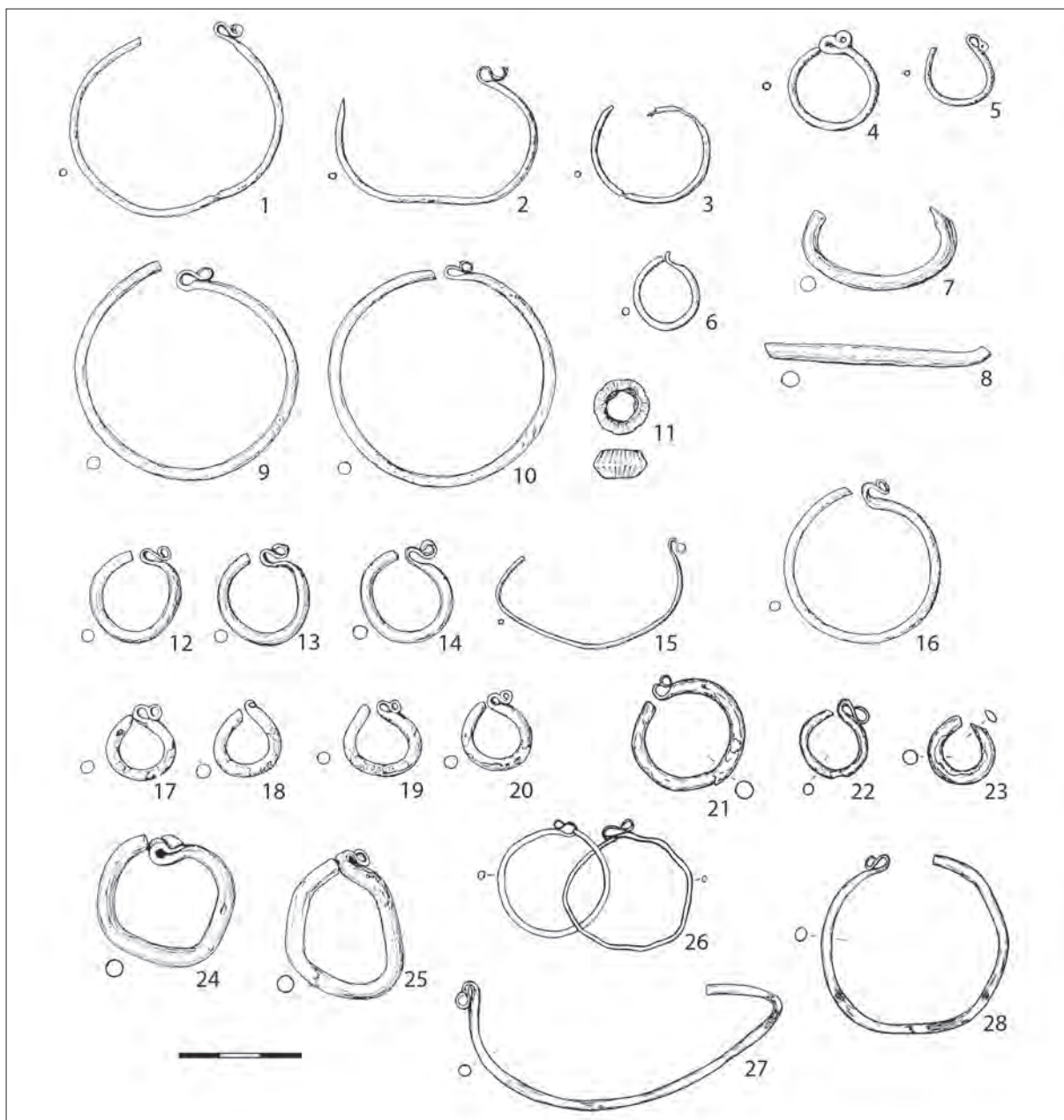
Další záušnice byly nalezeny v hrobech IIN038 (př. č. 13118 – tři, Obr. 79/1–3), IIN043 (př. č. 13139 – dvě, Obr. 79/4–5) a IIN045 (př. č. 13131 – dvě, Obr. 79/9–10).¹⁹⁰ Při stanovení chronologie je důležitý jejich průměr, který se během vývoje pozvolna zvětšoval (Turek 1948, Krumphanzlová 1974), jak potvrdilo i poslední shrnutí problematiky (Štefan 2010, s. 180–185).¹⁹¹ Na základě dosavadních pozorování by bylo možné hrob IIN038 zařadit až po polovině 12. století. Hrob obsahoval tři bronzové záušnice různých průměrů; jednu je obtížné posoudit, protože je deformovaná (průměr 51 x 44 mm, Ø drátu 2,5 mm), menší záušnice měří 30 x 29 mm (Ø drátu 1,2 mm), ale větší 48 x 35 mm (Ø drátu 1,8 mm). Podle keramických zlomků (k jejich časovému zařazení viz níže) je hrob datován také do 12. století (zřejmě porušuje vrstvu

188 Tehdy byl zpracován a publikován pouze vzorek osteologických nálezů. Úplné zpracování se připravuje.

189 V základní publikaci o výzkumu u kostela P. Marie se píše o 22 záušnicích (Borkovský 1953, s. 168) a tolik je jich také vyobrazeno (Borkovský 1953, s. 179, obr. 25). Do tohoto počtu není započtena záušnice z hrobu IIN062, ačkoli je vyobrazena (Borkovský 1953, s. 159, obr. 17). Vzhledem k tomu, že není vyobrazena deformovaná záušnice ze souboru př. č. 12165, lze soudit, že byla omylem pomínuta i při uvedení celkového počtu. Připočíst je třeba též záušnice z okolí hrobu IIN005.

190 Na obratli z hrobu IIN038 a dolní čelisti z hrobu IIN043 bylo objeveno zelené zbarvení (Becker 2000, s. 299, 302), které odpovídá výskytu záušnic. Stejně zbarvení bylo zjištěno i na lebce z hrobu IIN047 (Becker 2000, s. 302). Záušnici nebo nějaký podobný nález však postrádáme.

191 Záušnice během první třetiny 11. století nepřesáhly průměr 20 mm, průměr 25 mm je doložen až ve 2. polovině 11. století. Někdy před polovinou 12. století byl průměr 30 mm překročen, ale záušnice menších průměrů se nadále průběžně vyskytují.

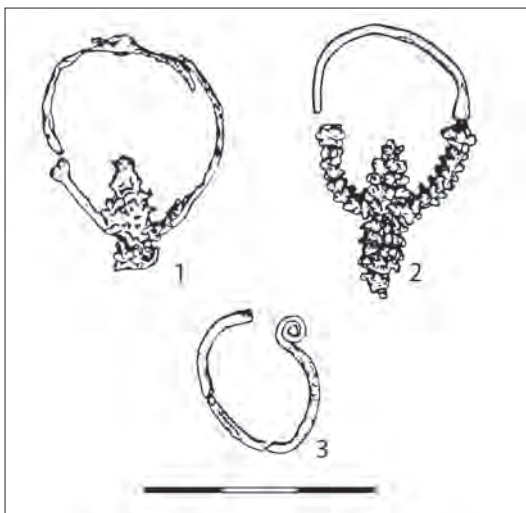

Obr. 79: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří. Záušnice, korál. 1–3 – př. č. 13118 (hrob IIN038); 4–5 – př. č. 13139 (hrob IIN043); 9–11 – př. č. 13131 (IIN045); 6 – př. č. 13138; 7–8 – př. č. 13128; 12–15 – př. č. 12165; 16 – př. č. 13116; 17–20 – př. č. 12195; 21–23 – př. č. 13121; 24–25 – př. č. 13093; 26 – př. č. 12074; 27–28 – př. č. 12165 (?). Kresba V. Pincová.

Fig. 79: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard; temple rings, pearl; 1–3: Inv. No. 13118 (grave IIN038); 4–5: 13139 (IIN043); 9–11: 13131 (IIN045); 6: 13138; 7–8: 13128; 12–15: 12165; 16: 13116; 17–20: 12195; 21–23: 13121; 24–25: 13093; 26: 12074; 27–28: 12165 (?). Drawing V. Pincová.

datovanou do 11. století a překryla jej vrstva s nálezy ze století 13.). Ještě mladší jsou bronzové záušnice z hrobu IIN045 (54 x 54 mm, Ø drátu 3 mm; 52 x 54 mm, Ø drátu 2,9 mm), které náleží k exemplářům pokročilého 12. století s možným přesahem až do století následujícího (viz též *Nechvátal 1999*, s. 109–111, obr. 90–94). Mladší časovou souvislost potvrzuje také neobvyklý dvojkónický olověný korál (? – *Obr. 79/11*, jehož analogie byla objevena v sídlištním kontextu s keramikou s klasicky zduřelými okraji v domě čp. 142/I na Starém Městě pražském (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 82).¹⁹² Pro

¹⁹² Další, ale nedatovaný exemplář je znám z detektorových průzkumů na hradišti Tismice (*Profantová – Stolz 2006*, s. 805, 808, 824, obr. 7/10).

Obr. 80: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, kostel P. Marie. Hrob IIN062. 1 – hrozníčkovitá náušnice př. č. 13251/1; 2 – hrozníčkovitá náušnice př. č. 13251/2; 3 – záušnice s očkem př. č. 13251/3. Kresba podle *Borkovský 1953*.

Fig. 80: Prague Castle, North-Western Wing, Church of the Virgin Mary; grave IIN062; 1: grape-shaped earring Inv. No. 13251/1; 2: grape-shaped earring 13251/2; 3: temple ring with an eyelet 13251/3; drawing after *Borkovský 1953*.

datování je zajímavé, že výplň obsahovala keramiku, kterou zařazujeme již do 2. poloviny 10. století. Dvě bronzové záušnice různých velikostí byly objeveny u dětské kostry v hrobě IIN043 (25 x 25 mm, Ø drátu 2,1 mm; 17 x 17 mm, Ø drátu 1,8 mm). Záušnice těchto rozměrů by se podle výše uvedených kritérií řadily do 11. století. Významný korektiv zde sehrávají nálezy z vrstev, do nichž byl hrob zahlouben a které jej překryly. Posunují časové zařazení nejméně do 12. století (keramické zlomky z vrstvy „pod kostrami“ – př. č. 13130, př. č. 13129 a také př. č. 13382). Nálezy z vrstvy „nad kostrami a mezi nimi“ (př. č. 13140) nebo „mezi kostrami“ (př. č. 13274) pocházejí až ze starší části století 13. Menší průměr drátu i menší průměr v mladším období je však v souladu s tím, že jde o dětský hrob (*Frolíková-Kaliszová 2000*).

Zbývající záušnice byly nalezeny ve vrstvě/vrstvách v okolí některých hrobů. Během výzkumu v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím v roce 1930 bylo objeveno celkem osm záušnic (př. č. 12165 – čtyři; př. č. 12195 – čtyři – *Obr. 79/12-15, 17-20*).¹⁹³ Bronzové záušnice př. č. 12165 (23 x 23 mm, Ø drátu 3 mm; 22 x 23 mm, Ø drátu 3 mm; 21 x 22, Ø drátu 3 mm; 46 x 41 mm, Ø drátu 2 mm) byly objeveny při odkrývání (preparaci?) hrobů IIN008 a IIN009.¹⁹⁴ Tři jsou si provedením i rozměrově velmi podobné. Podle průměru je můžeme zařadit ještě do 10. století s možným přesahem do starší části století 11. Čtvrtá je deformovaná a z tenkého drátu a její původní průměr lze jenom odhadovat, nejspíše by také patřila ještě do 11. století. Podle rozdílných průměrů se navíc zdá, že mohly původně náležet nejméně dvěma souborům (hrobům). Druhý soubor záušnic (př. č. 12195) je obtížné vztáhnout ke konkrétnímu hrobu/hrobům (*Obr. 79/17-20*). Na východním konci průjezdu mezi II. a IV. nádvořím byly zkoumány hroby IIN013, IIN015, IIN016 a IIN019. Záušnice jsou bronzové plátované stříbrem a nevelkých průměrů (16,5 x 18 mm, Ø drátu 3 mm; 18 x 17 mm, Ø drátu 3 mm; 19 x 17 mm, Ø drátu 3 mm; 17 x 17 mm, Ø drátu 3 mm). Uvedené průměry i plátování stříbrem je poměrně spolehlivě zařazuje do 10. století. Jednotné provedení naznačuje původ v jednom celku (hrobu). Celkově záušnice z průjezdu mezi II. a IV. nádvořím patří do předpokládaného intervalu zdejšího pohřbívání, které bylo ukončeno (v 11. století?), když byl postaven přístavek na jižní straně kostela a položena podlaha z kamenných dlaždic.

Ve skupině hrobů na II. nádvoří severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím byly ve vrstvě mezi hroby objeveny dvě bronzové záušnice (př. č. 13128 – *Obr. 79/17*, př. č. 13138 – *Obr. 79/6*).¹⁹⁵ V prvním případě (př. č. 13128) nemáme úplnou jistotu, že o záušnici jde, protože zakončení se nedochovalo a tvar

193 Př. č. **12165** – nalezené v horním románském terenu při odkrývání koster č. 3 a 4, v průjezdu z IV. na II. nád. – Tři záušnice bronzové + 1 záuš. rozvinutá. 10. X.

Př. č. **12195** – nalezené v blatovitým, černým román. terenu, starším – spodním pod terenem koster ve vých. konci průjezdu. – 4 esovitě záušnice a půl zeleného, skleněného prstenu (?). 16. X.

194 Přírůstkové číslo 12165 dnes náleží dvěma celkům. Jeden obsahuje čtyři záušnice (z toho jednu deformovanou). Druhý sestává ze dvou záušnic, z nichž je jedna deformovaná (*Obr. 79/27-28; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 70, obr. 2/48; s. 82, pozn. 58). Původním údajům odpovídá větší soubor. Ve druhém případě bylo snad použito (přiráženo) stejné číslo omylem.

195 Př. č. **13128** – (13. 9. 1950) – II. nádvoří, severně průjezdu na IV. ze II. nádvoří, těsně u průjezdu, hřbitov východ. apsidy kost. P. Marie. Černá vrstva, v níž jsou kostry. Bronzová záušnice (poškozená), jen asi polovina nalezena ve vrstvě 10 cm od povrchu černé, kde se objevují nové kostry, terén hřbitova ke kostelu P. Marie. Bronz. kulatá tyčinka, želez. Hřebík.

Př. č. **13138** – (9. 10. 1050) – II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kost. P. Marie. Esovitě bronzová záušnice (závit ulomen) byla nalezena ve vrstvě prvních koster vedle pískovcové desky v černém materiálu, navázce pod spálenišťem, ojedinele.

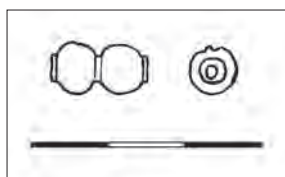
je celkově deformovaný (37,6 x 21 mm, Ø drátu 4 mm). Zkosený (uštípnutý?) konec vypadá jako náběh na roztepanou esovitou kličku, ale jistotu o tomto detailu nemáme. Rekonstruovaný průměr by byl menší než 40 mm a jen s určitou nejistotou můžeme uvažovat o datování do 12. století. Časový údaj nelze upřesnit ani s pomocí bronzové tyčinky (délka 55 mm, průměr 5 mm – *Obr. 79/8*), protože patří mezi chronologicky zcela necitlivé předměty. Spekulativně by bylo možné uvažovat také o deformované záušnici, protože průměr drátu je stejný (nebo opačně uvažovat o „záušnici“ jako deformovaném drátu/tyčince). Záušnice př. č. 13138 je ze všech nalezených esovitých záušnic nejmenší (16 x 16 mm, Ø drátu 2 mm, klička je ulomena – *Obr. 79/6*). Na tomto základě je možné ji datovat již do 10. století. Nalezena byla v blízkosti hrobu IIN043, ale vzhledem k jeho překrytí pískovcovou náhrobní deskou z něho nemůže pocházet. Stejně jako u záušnic z hrobu IIN043 platí, že náleзовý kontext posunuje datování obou záušnic nejméně do 12. století (viz výše), pokud se až v té době nedostaly do vrstvy, v níž byly objeveny.

Jižně od průjezdu na II. nádvoří byly objeveny tři bronzové záušnice (př. č. 13121¹⁹⁶) rozdílných velikostí (28 x 28 mm, Ø drátu 3,5–4 mm; 17 x 16 mm, Ø drátu 2 mm; 15,5 x 16,5 mm, Ø drátu 3 mm, klička odlomena – *Obr. 79/21-23*), které dokládají původ v odlišných situacích (hrobech?). Navíc se se liší také provedením. Největší a nejmenší záušnice s ulomenou kličkou jsou plátovány stříbrem a podobají se tak záušnicím (zejména ta menší) př. č. 12195 z průjezdu mezi II. a IV. nádvořím, a to včetně datování (10. a také starší část 11. století). Ani zbývající dvě záušnice svými průměry nedosahují velikosti předpokládané pro 12. století a měly by být starší. Tomu však neodpovídá datování vrstev, v nichž byly nalezeny. Podle keramických zlomků pocházejí ze 12. století a starší části století následujícího.

Poslední bronzová esovitá záušnice byla nalezena ve druhotně přemístěné mladší pozici (př. č. 13116 – *Obr. 79/16*) někde u (severní nebo západní) zdi kostela P. Marie a nelze určit, se kterými hroby by mohla souviset.¹⁹⁷ Podle rozměrů (37 x 35, Ø drátu 2,5 mm) by náležela nejspíše do 12. století.

V interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu byly nalezeny dvě netypické esovité záušnice v souvislosti s hrobem IIN063, ale nikoli jako součást jeho výbavy (př. č. 13093 – *Obr. 79/24-25*).¹⁹⁸ Neobvyklé jsou svým provedením z olova a pravděpodobně také proto jsou poměrně masivní (35 x 30 mm, Ø drátu 4 mm; 35 x 30 mm, Ø drátu 4 mm). Podle průměru by náležely do 12. století, ale nemůžeme vyloučit, že záušnice z olova mají svůj vlastní vývoj (podobně jako záušnice z cínu – *Dragoun 1988*, s. 410–411). Stejně provedení naznačuje jejich vzájemnou souvislost (původ v některém starším/zničeném hrobě?). Datování se odvíjí od stáří vrstev, v nichž byly nalezeny. Uložení starší než hrob IIN063, v jehož blízkosti byly objeveny, je datována do 11. století (př. č. 13094), ale nevelká hloubka, v níž byly evidovány, odkazuje na vrstvy současné nebo mladší (12. – první polovina 13. století).

K záušnicím s možným hrobovým původem počítáme také exempláře nalezené v souvrství s hrobem IIN005 na IV. nádvoří (př. č. 12074 – *Obr. 79/26*).¹⁹⁹ Na rozdíl od zápisu v seznamu nálezů jsou k dispozici pouze dvě, obě bronzové (28 x 28 mm, Ø drátu 1,5 mm; 31 x 32 mm, Ø drátu 1,5 mm). Podle průměru by náležely do pokročilého 11. století nebo až do 12. Keramické nálezy získané ze stejné situace jsou mnohem starší a patří již do 10. století. Vztah mezi hrobem a záušnicemi neznáme. Hrob byl nalezen v sondě v hloubce 11 metrů, záušnice až ve 14 metrech, keramické zlomky v 11 až 12 metrech. Dno sondy mělo být v hloubce až 15 metrů. To samo o sobě naznačuje, že terénní situace byla zřejmě složitější a kusé znalosti nedovolují upřesnit datování hrobu pomocí nalezených záušnic.

Obr. 81: Praha – Hrad, průjezd mezi II. a IV. nádvořím. Dvojdílný skleněný segmentový korál, př. č. 12166. Kreslila V. Pincová.

Fig. 81: Prague Castle, passage between Second and Fourth Courtyard; two-part segmented glass bead, Inv. No. 12166, drawn by V. Pincová.

196 Př. č. 13121 – (VIII. 1950) – II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří, sonda u východ. stěny křídla. 3 záušnice volně ležící v černém terénu pod horní vrstvou koster. Zlomky šhnilého dřeva z rakve. Polovina hliněného korálu. 3 bronz. esov. záušnic, polovina korálu, zbytky rakve.

197 Př. č. 13116 – (30. 6. 1950) – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, v terénu zdi tereziánské chodby sev. kostela Esovitá bronz. záušnice nalezená ve zbourané chodbě, nad bouračkou u román. zdi (východně) v černé navázce.

198 Př. č. 13093 – (20. 9. 1950, 11. 4. 1951) – Severozápad. křídlo, část jižně průjezdu, u východ. konce jižní zdi průjezdu. 2 esovité záušnice, olověné, byly nalezeny volně v navázce u úzké sondě S-J východně kostry, na svahu ke kostře v hloubce 15 cm. 2 olověné es. záušnice. Zlomka byla nalezena později.

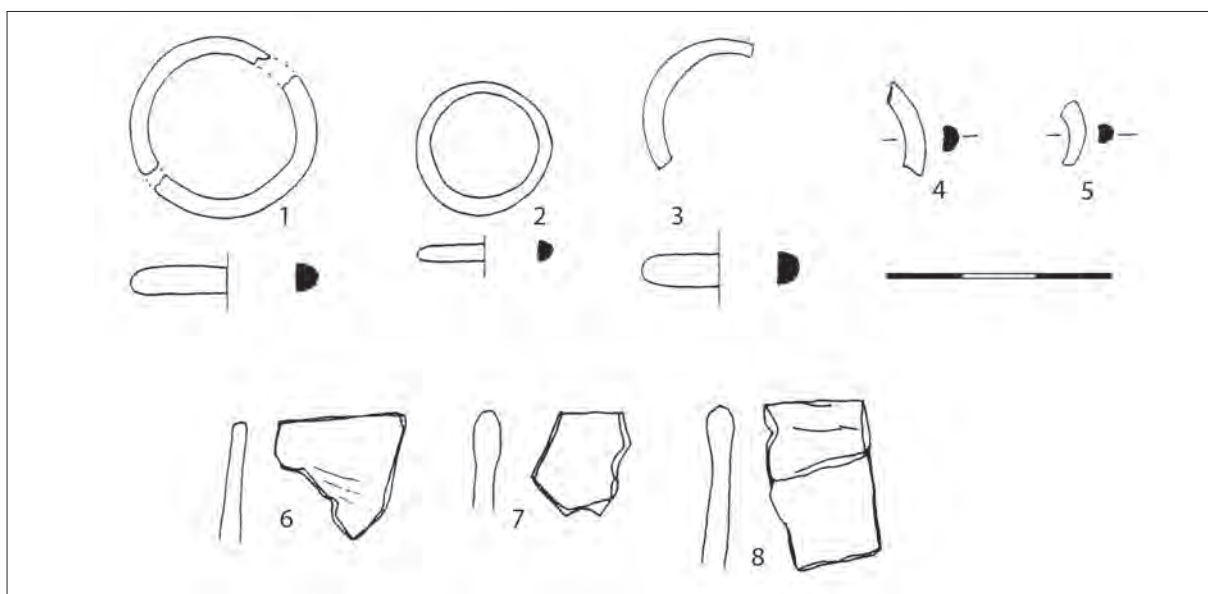
199 Př. č. 12074 – 20. V. 1930 – IV. nádvoří. Sonda č. 8 na svahu Jeleního příkopu. Nalezené v terénu 12.–13. st. v hloubce 14 m u severní stěny. Záušnice (3). Záušnice jsou dnes dvě, navzájem spojené. Je-li tento stav původní, nelze posoudit. Stejně tak je nejasný rozdíl v počtu záušnic.

4.1.2. SKLENĚNÉ PŘEDMĚTY (KORÁLEK, KROUŽKY, PLOCHÉ SKLO)

V průjezdu mezi II. a IV. nádvořím byl ve vrstvě mezi hroby objeven dvojdílný segmentový korál z modrého skla (př. č. 12166 – *Obr. 81*).²⁰⁰ Tento typ, na pohřebištích Pražského hradu relativně častý (Lumbeho zahrada /Z-JÍZ/ – *Frolík – Smetánka 2014*; *Tomková – Zlámalová-Cílová – Vaculovič 2014*; Jelení ulice /JEL-LZ/ – *Tomková 2006b*), je datován do 10. století (*Staššíková-Štukovská 1997*; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 82). Nalezen byl při preparaci hrobu IIN013 a platí pro něj stejné okolnosti jako pro výše popsané záušnice. Chronologicky náleží do období pohřbívání v této části pohřebiště, které skončilo, když byl ke kostelu postaven přístavek a položena podlaha z kamenných dlaždic.

Jiným typem předmětů ze skla jsou skleněné kroužky (př. č. 12195, 13132),²⁰¹ které se v našem prostředí vyskytovaly mezi 11.–14. stoletím (*Černá 1981*) a jejichž původní funkce není zcela jednoznačná. Nález z průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (př. č. 12195, průměr 22 mm, Ø 4 x 3 mm, dochována přibližně polovina, zelená barva – *Obr. 82/5*) je možná hrobového původu, stejně jako záušnice, s nimiž byl objeven. Ve vrstvě v sousedství hrobu IIN045 se našly další kroužky (př. č. 13132 – 1 celý – průměr 18 mm, Ø 2 x 2 mm, světle šedozelený; 1 rekonstruovaný – průměr 24 mm, Ø 3,5 x 3 mm, bělavě zelený; zlomek – rekonstruovaný průměr asi 25 mm, Ø 3 x 2 mm, světle šedozelený; zlomek – rekonstruovaný průměr asi 17 mm, Ø 2 x 2 mm, světle šedozelený – *Obr. 82/1-4*).²⁰² Mohou pocházet z některého staršího (zničeného) hrobu, ale ještě spíše jsou sídlištního původu. Jejich datování pravděpodobně souvisí s keramickými zlomky z této vrstvy (vrstev), tj. s druhou polovinou 12. až první polovinou 13. století.

Zajímavý je nález tří drobných plochých zlomků značně zkorodovaného skla tmavohnědé až šedé barvy (př. č. 13112; 17 x 15 mm, síla 2 mm; okrajový zlomek 22 x 14 mm, síla 3 mm; okrajový zlomek 14 x 10 mm, síla 3 mm – *Obr. 82/6-8*),²⁰³ které mohly být použity v interiéru kostela (okenní sklo? vitráže?). Nálezové okolnosti (břidlová navážka nad spáleništem, v důsledku požáru kostel zanikl) tuto možnost nevyklučují, ale ani jednoznačně nepotvrzují. Datování vyplývá z nálezových okolností, tj. druhé poloviny 13. století (přesněji kolem r. 1278), ale samotné sklo může být o hodně starší.

Obr. 82: Praha – Hrad, průjezd mezi II. a IV. nádvořím, II. nádvoří. 1-2, 4-5 – skleněné kroužky př. č. 13132; 5 – skleněný kroužek př. č. 12195; 6-8 – zlomky plochého skla (vitráže?) př. č. 13112. Kreslila V. Pincová a autor.

Fig. 82: Prague Castle, passage between Second and Fourth Courtyard, Second Courtyard. 1–2, 4–5: glass rings (Inv. No. 13132); 5: glass ring (12195); 6–8: fragments of flat glass (from a stained glass?; 13112); drawn by V. Pincová and the author.

²⁰⁰ Př. č. 12166 – 11. X. Modrý skleněný korálek, nalezený v středním románském terenu při odkrytí kostry č. 8, ve vých. konci štoly z IV. na II. nádív. v průjezdu. – (Střední rom. teren ve vých. konci štoly je teren koster, pod ním spodní teren rom.).

²⁰¹ Př. č. 13132 – (9. 10. 1930) – II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. 2 skleněné kroužky (ve zlomcích) byly nalezeny v navážce vedle kostry ženy s velkými záušnicemi (tj. vedle hrobu IIN045).

²⁰² Šedý nebo bělavý odstín je důsledkem koroze skla.

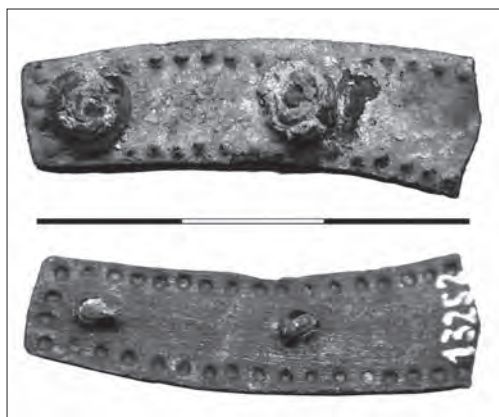
²⁰³ Př. č. 13112 – (25. IX. 1950) – Střeby, kosti. Severozápad. křídlo, část severně průjezdu, sonda mezi zdmi chodby těsně u severní vnější zdi předrudolfinského sklípku 15. stol., poslední hluboká sonda (úzká v chodbě). Střeby a kosti z břidlové navážky nad spáleništem terénu pocházejícího z doby požáru kaple.

4.1.3. OSTATNÍ PŘEDMĚTY Z BAREVNÝCH KOVŮ – PLÍŠEK, KRÍŽEK, „SCEATTA“

Již dříve byl také analyzován plíšek se dvěma nýtky a řadou drobných punců, lemujících okraj (př. č. 13252 – *Obr. 83*),²⁰⁴ pravděpodobně zlomek kování (obkladu) z blíže neurčitelného předmětu. Používání drobných punců je obvyklé na špercích z konce 9. a ze století 10., např. na kaptorgách (Lumbeho zahrada – hrob H17 – *Frolík 2014*, s. 55; Jízdárna – hrob 2/82 – *Tomková 2006b*, s. 48–51, 74, obr. 2/16) nebo některých gombících (Lumbeho zahrada – hroby H99, H108, H115 – *Frolík 2014*, s. 54). I. Borkovský uvádí nýtky, ty však můžeme přesněji popsat jako pukličky, které jsou nýtky k podkladu připevněny. Podobné pukličky nacházíme i na špercích z blízkých pohřebišť, tj. na kaptorgách (Lumbeho zahrada – hrob H16 – *Frolík 2014*, s. 55) nebo na perlách (Lumbeho zahrada – hrob H53, H116A – *Frolík 2014*, s. 70). S podobnými pukličkami se setkáváme také jako s ozdobami koženého váčku z hrobu „bojovníka“ na III. hradním nádvoří (hrob IIN199). Všechny uvedené analogie i časově náležejí do období konce 9. a následného 10. století. Materiálová analýza představy o složení předmětu zpřesnila. Základní plech je měděný, původně zřejmě pocínovaný, se zřetelnou stopou zlata. Další části (pukličky?) jsou z olovnatocínové slitiny. Zjištěný podíl stříbra je interpretován jako postrížení (*Tomková 2005b*, s. 246–247; *Frána – Tomková 2005*, s. 325–327). Blízkou analogií jsou v našem prostředí zlomky z Libice nad Cidlinou, interpretované jako zbytek relikviáře, a zlomky kování snad z knižních vazeb, které jsou také datovány do 10. století (*Turek 1966–1968*, s. 94, 96). Nálezové okolnosti naznačují, že se do hrobky nejspíš dostal až druhotně v době, kdy její prostor vyplnilo několik uloženin a kdy se sem, také druhotně, dostala samostatná lebka.

Z uměleckohistorického rozboru sošky Ukřižovaného (př. č. 13136²⁰⁵ – *Obr. 84*) vyplynulo, že pochází z konce 10. století, z jihoněmeckého prostředí (*Kubková 1997*) a do země se dostala zřejmě později. Keramické zlomky (př. č. 13137) z vrstvy, v níž byl Ukřižovaný nalezen, jsou datovány do druhé poloviny 12. až první poloviny 13. století.

Stále záhadným předmětem je tzv. „sceatta“ (př. č. 13089, 1,63g, 14,4×13,7 mm – *Obr. 85*),²⁰⁶ jež pochází ze sídlištní situace, datované doprovodnou keramikou do 12. až první poloviny 13. století. Starší původ je sice možný, ale nálezy ze souvrství jižně od průjezdu v interiéru Severozápadního křídla obsahují jen velmi malý počet nálezů, které by byly starší (srovnej rozbor keramiky níže). Proto bude potřeba při interpretaci předmětu hledat analogie zejména pro období, z něhož pocházejí ostatní nálezy. Původní interpretace jako napodobenina anglosaské sceatty z první poloviny 10. století (*Radoměský 1951*, s. 41; *Borkovský 1953*, s. 134, s pochybnostmi *Borkovský 1969*, s. 89) je neudržitelný již jen pro rozdílnou podobu a také chronologii těchto předmětů (*Scull – Naylor 2016*). Skutečnou funkci tohoto předmětu stále neznáme.

Obr. 83: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, kostel P. Marie. Hrob IIN062. Bronzový plíšek s nýtky, př. č. 13252. Foto autor.

Fig. 83: Prague Castle, North-Western Wing, Church of the Virgin Mary; grave IIN062: small bronze sheet with rivets, Inv. No. 13252; photographed by the author.

204 Př. č. 13252 – (14. 9. 1950) – Severozápad. křídlo, část severně průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Bronzový plíšek se stříbrnými nýtky nalezen v hrobce vedle 3. lebky, na spodku vrchní žlutky a povrchu černé vrstvy, na níž leží 3. lebka.

205 Př. č. 13136 – (6. 10. 1950) – II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Ukřižovaný (bronzový) nalezený ve vrchní vrstvě povrchu hřbitova mezi kostrou dětskou a kostrou ženy s velkými záušnicemi (tj. mezi hroby IIN045 a IIN046).

206 Př. č. 13089 – II. 1950 – Střeby, kosti, denár (falsum) – Severozápad. křídlo, část jižně průjezdu, jižně sondy č. 3. Střeby, kosti, a denárek (falsum) byly nalezeny pohromadě v černé vrstvě jižně sondy č. 3 (u západ stěny křídla) nad spálenou vrstvou popela a pod druhou vrstvou břidly. (Vrstva černá, hutná, bez opuky, silná 20 cm, pod černou vrstvou s opukou, ve které byl nalezen denár (falsum)).

Obr. 84: Praha – Hrad, II. nádvoří. Bronzová soška Ukřižovaného, př. č. 13136; podle *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*. Kresba K. Vytejková.

Fig. 84: Prague Castle, Second Courtyard; bronze figure of Christ on the cross, Inv. No. 13136; after *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*. Drawing K. Vytejková.

Obr. 85: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Tzv. „sceatta“, př. č. 13089. Podle *Borkovský 1953*.

Fig. 85: Prague Castle, North-Western Wing, south of the passage between Second and Fourth Courtyard; described as 'sceatta', Inv. No. 13089; after *Borkovský 1953*.

4.1.4. ŽELEZO A STRUSKA

Relativně početná, ale obsahově nevýrazná je kolekce železných předmětů (*Obr. 86*). Převážně jsou jimi hřebíky či ještě častěji jejich zlomky (př. č. 13095²⁰⁷ – zlomek hřebíku, délka 43 mm, průřez 9 x 7 mm; př. č. 13102²⁰⁸ – zlomek hřebíku, délka 38 mm, průřez 9 x 7 mm; př. č. 13124²⁰⁹ – hřebík s nepravidelně obdélnou hlavicí, délka 63 mm, průřez 7 x 5 mm; př. č. 13128²¹⁰ – hřebík s trojúhelníkovou hlavicí, délka 53 mm, průřez 6x3 mm; př. č. 13185²¹¹ – zlomek hřebíku, délka 99 mm, průřez 10 x 10 mm; zlomek hřebíku, délka 36 mm, průřez 10 x 7 mm; př. č. 13381²¹² – zlomek hřebíku s oválnou /?/ hlavicí, délka 25 mm, průřez 6 x 4 mm, zlomek hřebíku, délka 33 mm, průřez 7 x 1 mm; oba zlomky mohly náležet původně jednomu hřebíku).²¹³ Část můžeme typologicky posoudit. Hřebík př. č. 13124 náleží typu IIIb („křídlový“ nebo „laťový“), hřebík př. č. 13128 pravděpodobně typu IV (s excentricky vykovanou hlavou) a hřebík př. č. 13381 nejspíše typu Vb („kladívkový“ – *Krajč 2003*, s. 65–67). Pro tyto typy je charakteristický hráněný, obvykle obdélný průřez dřívku. Popsané hřebíky nejčastěji sloužily při stavebních pracích (typ IIIb k upevnění krytiny; typ IV jako spojovník, např. při upevnění k topůrku či držadlu, nebo jako podkovák; typ Vb obvykle spojovací). Při jednoznačném určení záleží na detailech nálezových okolností, které v tomto případě postrádáme.

207 Př. č. **13095** – (21. IX. 1950) – Střepey, kosti. Severozápad. křídlo, část jižně průjezdu, těsně u jižní stěny průjezdu – východ. část stěny. Střepey a kosti ze svahu východně kostry do hloubky 20 cm.

208 Př. č. **13102** – (15. IV. 1951) – Střepey, kosti. Severozápad. křídlo, část jižně průjezdu, výkop u východ. vnitřní stěny traktu, 3 m od jižní zdi průjezdu. Střepey z tmavého terénu pod vrchní vrstvou šedou (karolinskou) a nad vrstvou spálenou. Kosti.

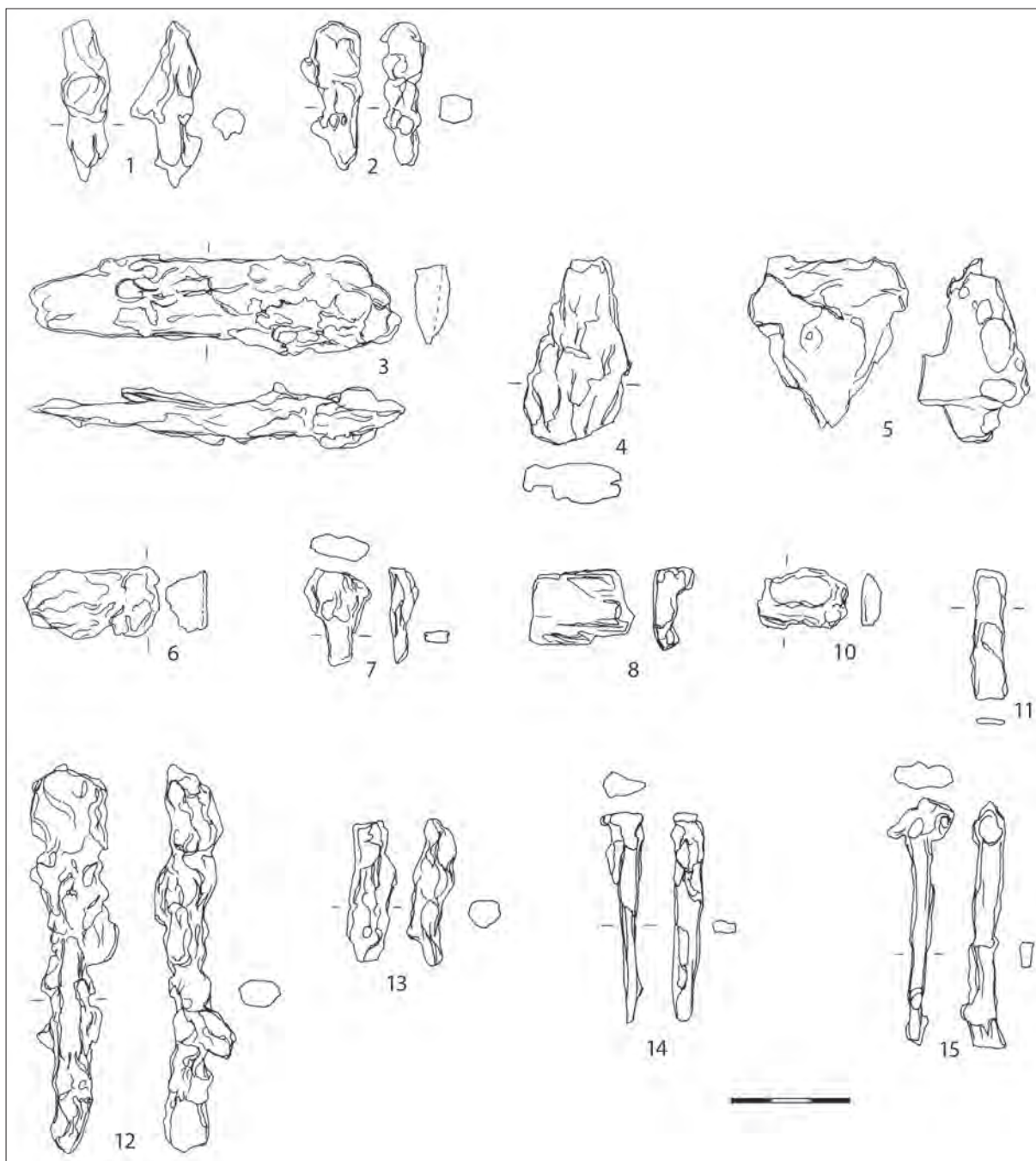
209 Př. č. **13124** – (29. IX. 1950) – Střepey, kosti. II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střepey a kosti ze špalku hlíny po výměně sloupku pod střechem.

210 Př. č. **13128** – (13. 9. 1950) – II. nádvoří, severně průjezdu na IV. ze II. nádvoří, těsně u průjezdu, hřbitov východ. apsidy kost. P. Marie. Černá vrstva, v níž jsou kostry. Bronzová záušnice (poškozená, jen asi polovina) nalezena ve vrstvě 10 cm od povrchu černé, kde se objevují nové kostry, terén hřbitova ke kostelu P. Marie. Bronz. kulatá tyčinka, želez. hřebík.

211 Př. č. **13185** – 6. IX. 1950 – Kosti, střep, uhlíky. Severozápad. křídlo, část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Lidské kosti, střep, uhlíky ze spálené vrstvy u apsidy kaple P. Marie, terén k mladší apsidě na východ. straně.

212 Př. č. **13381** – 2.-6. X. 1950 – Střepey, kosti. Praha IV – Hrad, II. nádvoří, hřbitov východ. kostela P. Marie, těsně u sev. stěny průjezdu. Střepey a kosti nalezené na ploše 5 x 5 m pod první vrstvou koster (pod kostrou s velkými záušnicemi (= hrob IIN045).

213 Pro úplnost je třeba zmínit dva hřebíky a zlomek tyčinky, které jsou součástí př. č. 13463. Jde o recentní příměs, která s původním souborem nesouvisí.

Obr. 86: Praha – Hrad, II. nádvoří a Severozápadní křídlo. Železné předměty. 1 – př. č. 13095; 2 – př. č. 13102; 3-5 – př. č. 13140; 6-10 – př. č. 13381; 11-12 – př. č. 13185; 13 – Př. č. 13128; 14 – př. č. 13124. Kreslili Š. Dančo a autor.

Fig. 86: Prague Castle, Second Courtyard and North-Western Wing, iron finds; 1: Inv. No. 13095; 2: 13102; 3-5: 13140; 6-10: 13381; 11-12: 13185; 13: 13128; 14: 13124; drawn by Š. Dančo and the author.

Součástí př. č. 13140 je zlomek čepele z nože (délka 95 mm, šířka 25 mm – *Obr. 86/3*),²¹⁴ V souboru je také zastoupen zlomek plochého (stavebního?) kování, jenž nelze blíže interpretovat (délka 48 mm, šířka 28 mm – *Obr. 86/4*). Tři zlomky př. č. 13381 (23 x 15 mm, 35 x 17 mm, 26 x 19 mm – *Obr. 86/6, 9-10*) pocházejí z tenké pásky (síla 1–1,5 mm), která vypadá jako zlomek ploché obruče nebo kování vědérka. Této interpretaci nasvědčuje i přítomnost dřeva v korozních produktech na vnitřní straně obruče/pásky.

²¹⁴ Př. č. **13140** – 11.-15. IX. 1950 – *Střeby, kosti. II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východně apsidy kostela P. Marie. Střeby a kosti byly nalezeny na II. nádvoří těsně severně průjezdu na východ od apsidy kostela P. Marie v černém terénu podél východní zdi traktu, nad kostrami a mezi nimi.*

Výčet uzavírá 13 amorfních železných zlomků (celkem 43 g), jež jsou součástí př. č. 13140. Všechny popsané železné předměty jsou chronologicky necitlivé, což ještě více platí pro jejich zlomky. Ohledně datování jsou zásadní doprovodné nálezy. Železné předměty pocházejí z vrstev ze 12. až první poloviny 13. století, tj. z nejmladšího časového období existence hřbitova. Převážná většina je z místa II. nádvoří (jižně od průjezdu – př. č. 13124 a severně od průjezdu – př. č. 13128, 13140 a 13381), a to ze situací, které nemůžeme jednoznačně propojit s hroby, ale spíše se sídlištními/smetištními vrstvami. Jednoznačně to platí (při stejném datování) pro nálezy z plochy Severozápadního křídla jižně od průjezdu (př. č. 13095, 13102). Pouze dva zlomky hřebíků byly nalezeny ve vrstvách u apsidy kostela (př. č. 13185). Ke skupině kovových artefaktů řadíme ojedinělé zlomky strusek (př. č. 13089 – 46 g; 13129 – 16 g; př. č. 13140 – 3 zlomky, 74 g).²¹⁵ Souvisí se sídlištními/smetištními vrstvami na II. nádvoří severně od průjezdu (př. č. 13129, 13140) a s plochou jižně od průjezdu v interiéru Severozápadního křídla (př. č. 13089). Nevelký počet nálezů dokládá, že se ve zkoumaném prostoru s kovem přímo nepracovalo a na místo se dostaly druhotně jako odpad.

4.1.5. KOST A KÁMEN

Poslední skupinou nekeramických předmětů jsou výrobky z kosti. Prvním je kostěné, 65 mm dlouhé šídlo (př. č. 13220 – *Obr. 87/2*),²¹⁶ chronologicky necitlivý předmět sídlištního charakteru. Můžeme jej datovat jen podle doprovodných nálezů, v tomto případě pouhých dvou keramických zlomků. Ze stejné vrstvy (uloženina 163) pocházejí ještě keramické zlomky př. č. 13219. Oba malé soubory můžeme zařadit do (staršího) 12. století s možným přesahem do století předcházejícího (viz též *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 79). Vzhledem k místu nálezu (podpodlahová vrstva u oltáře) jde o druhotně přemístěný předmět.

Dalším předmětem je chronologicky necitlivý nález kostěné brusle (př. č. 13072),²¹⁷ kterou lze identifikovat (délka 203 mm – *Obr. 87/1*) podle ohlazení na spodní straně. Našla se ve vrstvě břidlové navážky, která byla do areálu Severozápadního křídla navedena ve druhé polovině 13. století a pravděpodobně opakovaně i později. Doprovodný soubor keramických zlomků zahrnuje širokou škálu technologických skupin a profilací okrajů z období přelomu 10. a 11. až po 13. století. U tří zlomků vrcholně středověkých až raně novověkých může jít o intruzi. Brusle tedy není jednoznačně časově ukotvena, na místo nálezu se mohla dostat i druhotně, souvisí však se sídlištní složkou nálezové situace.

Při revizním výzkumu bylo při čištění archeologických terénů nalezeno, jako nestratifikované, kolečko vybroušené z pískovce (sáček 27/1995, 6 g – *Obr. 87/3*), které chronologicky nelze přesněji zařadit. Vzhledem k nálezovým okolnostem může být nejen raně středověkého, ale i vrcholně středověkého nebo až novověkého původu.

4.1.6. DŘEVO, ORGANICKÉ MATERIÁLY

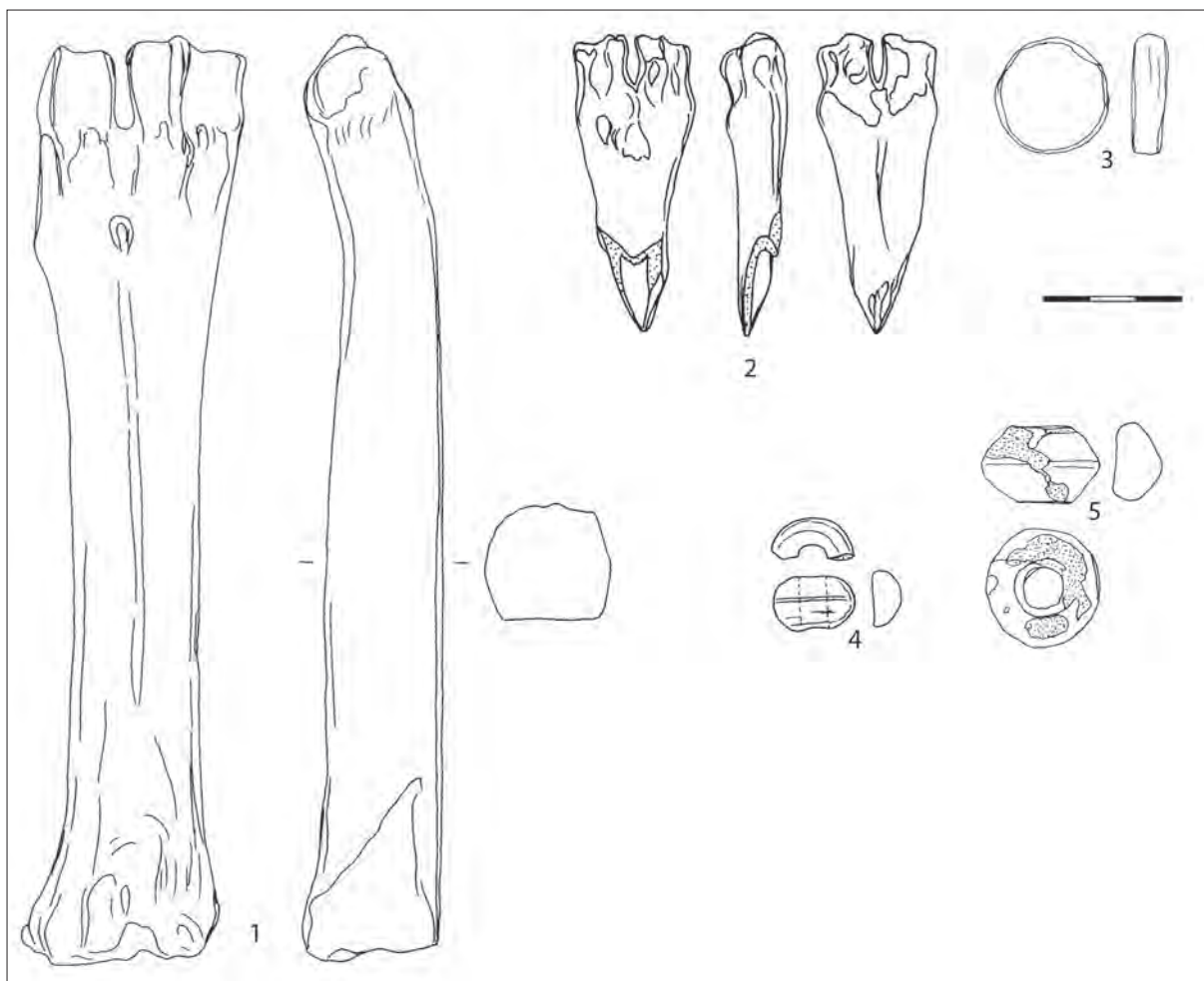
Nálezů z organických hmot je jen malé množství. Během výzkumů ve dvacátých až padesátých letech 20. století se uhlíky a zlomky dřeva sbíraly zřejmě pouze nahodile. Přes početné zmínky o stopách dřeva, obvykle interpretovaných jako pozůstatky rakví v jednotlivých hrobech, se dochovaly pouze v jediném případě (shodou okolností hrob IIN001); dřevo náleželo jehličnanům (jedle, borovice). Uhlíky z hrobky (hrob IIN062 – dub) souvisí spíše se sekundárním zásypem než s deskou, která měla pohřby překrýt. Další uhlíky pocházejí z 10 souborů (př. č. 12194, 12213, 13121/označeny jako „zlomky shnilého dřeva z rakve“, 13127, 13140, 13166, 13168, 13181 a 13381) a spíše ze sídlištních situací, již vzhledem k přítomnosti takových dřevin jako javor, olše a lípa (př. č. 13166) nebo topol (př. č. 13168). V souboru převažují jehličnany (jedle, borovice, smrk), z listnáčů se vyskytuje pouze buk (př. č. 13166).

Jen několik uhlíků bylo vyzdvíženo ze sídlištních situací jižně od průjezdu v interiéru Severozápadního křídla (př. č. 13080, 13089 a 13095) a náleží borovici a bříze (*Kočárová 2015*).

215 Př. č. **13129** – 29. IX. 1950 – *Střepy, kosti. II. nádvoří, severně průjezdu, hřbitov vých. apsidy kostela P. Marie, těsně u průjezdu. Střepy a kosti pod první (od shora) vrstvou koster.*

216 Př. č. **13220** – 13. IX. 1950 – *Kost. nástroj, střep. Severozápad. křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Kostěný nástroj, kosti a střep nalezené pod druhou upěchovanou dlažbou v písčité navážce, pod ní. Druhá dlažba k dnešnímu oltáři.*

217 Př. č. **13072** – 25. VII. 1946 – *Střepy, kosti, kost. brusle. Severozápad. křídlo, východní část u jižní stěny průjezdu. Střepy a kosti z břidlové navážky ze sondy u dveří mezi zdmi.*

Obr. 87: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo a II. nádvoří. 1 – brusle, př. č. 12072; 2 – šídlo, př. č. 13220; 3 – broušené kolečko; sáček 29/95; 4 – přeslen, př. č. 13121; 5 – přeslen; př. č. 13198. 1, 2 – kost; 3 – kámen, 4, 5 – keramika. Kreslili Š. Dančo a autor.

Fig. 87: Prague Castle, North-Western Wing and Second Courtyard; 1: bone skate (Inv. No. 12072); 2: awl (13220); 3: polished wheel (bag No. 29/95); 4: spindle whorl (Inv. No. 13121); 5: spindle whorl (13198); 1, 2: bone; 3: stone; 4, 5: pottery; drawn by Š. Dančo and the author.

4.1.7. MALTA, OMÍTKA, STAVEBNÍ MATERIÁL

I. Borkovský věnoval značnou pozornost stavebnímu materiálu a maltám (event. omítkám), a to po nálezů zdivu kostela a především během výzkumu interiéru kostela zejména tumb a hrobky (hroby IIN061, IIN062). Mezi stavebním materiálem převažují zlomky většinou neopracované opuky a úlomky pískovce. Žádný architektonický článek nebo jiný detail přibližující architekturu kostela se však nedochoval. Jedinou výjimkou jsou kamenné opukové pravoúhlé dlaždice nejmladší podlahy v jeho interiéru (př. č. 13258), které jsou samy o sobě chronologicky necitlivé. Stejná podlaha se podle terénní dokumentace nacházela v jižním přístavku (př. č. 12175 a 12176) a z těch samých dlaždic („desek“) byla sestavena kamenná schránka hrobu IIN019 (př. č. 12177 – *Obr. 88*).²¹⁸ Specifickým případem je soubor neopracovaných kamenů (př. č. 13231²¹⁹) interpretovaný jako součásti náhrobní desky. Vzhledem k tomu, že z nich nelze sestavit ani částečně celistvý útvar, jde spíše o druhotně přemístěné kameny, které se do hrobky dostaly při její devastaci spolu s hlinitým zásypem.

Největší počet shromážděných vzorků náleží maltám, jejichž rozboru se věnovala specializovaná studie (srovnej *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 261–278). Zde se soustředíme pouze na nálezy zlomků malt, které souvisejí se starším kostelem a s ním spojenými terénními situacemi.

²¹⁸ Př. č. 12177 – ve východ. konci průjezdu z IV. na II. nád. – Desky z hrobky román. 15. X.

²¹⁹ Př. č. 13231 – 1950 – Severozápad. Křídlo, část severně průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Zbytky náhrobní desky nalezené v hlíně uvnitř hrobky.

Obr. 88: Praha – Hrad, průjezd mezi II. a IV. nádvořím. Hrob IIN019. Obložení sestavené z druhotně použitých dlaždic. Pohled shora od severu. Č. neg. 1428.

Fig. 88: Prague Castle, passage between Second and Fourth Courtyard, grave IIN019, lining of secondarily used tiles, northern view from above; negative No. 1428.

S existencí staršího kostela je spojena terénní situace pod podlahou jižního přístavku, odkud pocházejí zlomky malty ze hřbitovní vrstvy mezi jednotlivými pohřby (př. č. 12171 a 12194).²²⁰ To samé platí o zlomcích malty ze hřbitovní vrstvy také z II. nádvoří, z plochy severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (př. č. 13140 a 13381), z „černého románského terénu“ jižně od průjezdu v interiéru Severozápadního křídla (př. č. 13366). Se hřbitovní vrstvou u apsidy kostela (uloženina 156) souvisejí nálezy ze souborů př. č. 13171, 13173 a 13181. Kromě situace v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím nelze u ostatních nálezů z hřbitovní vrstvy vyloučit, že zlomky malty mají souvislost až s mladším kostelem.

Méně nálezů malt pochází přímo z hřbitovních výplní. V hrobě IIN032 u západní stěny mladšího kostela se našly dva úlomky (př. č. 13143). Z téhož místa, ale z vrstvy pocházejí také zlomky př. č. 13148, pokud ovšem nejsou od základové spáry mladšího kostela, zápis v přírůstkové knize není zcela jednoznačný.²²¹ Jiná malta byla vyzdvížena ze zasypu, který souvisí s hroby IIN049 a IIN050 (př. č. 13190). K hrobu IIN052 náležejí zlomky malty př. č. 13163. V tomto případě si však nejsme jisti, zda nesouvisejí s výstavbou severovýchodního nároží lodě kostela, které uvedený hrob poškodilo.

Zvláštním případem jsou úlomky malty a omítky z tumby (hrob IIN061) a především z hrobky (IIN062). Obě byly zděné a vybaveny maltovými podlahami; s touto aktivitou souvisí převážná část nálezů (př. č. 13232, 13236 – 13246).

Již I. Borkovský (1953, s. 153, viz též Frolík 2015a, s. 148, obr. 4/98) upozornil na nálezy malty s otisky textilu a dřeva, které nejspíše pocházejí z překrytí hrobky (IIN062) textilem a dřevěnou deskou (otisky textilu – př. č. 13247, 13248, 13249; otisky dřeva – př. č. 13250). Zachovaly se však také maltové fragmenty s hlazeným povrchem (př. č. 13352 a 13356),²²² které by mohly sloužit jako povrch příkrovu nad hrobkou. Dochované otisky textilu, dřeva a úlomky malty dokládají, že hrobka nebyla překryta kamennou deskou.

²²⁰ Př. č. 12171 – Malta, z román. terenu, kde byly pohřby pod opukovou dlažbou, – v průjezdě z IV. na II. nád., 15. X. (1930).

Př. č. 12194 – z román. terenu v průjezdu nad a mezi hroby. – 15. X. (1930).

²²¹ Př. č. 13148 – 2. VIII. 1950. Malta. Severozápad. křídlo, část severně průjezdu, kostel Panny Marie. Malta od spodku základů západní zdi kostelíka, těsně pod průjezdem, opus spicatum.

²²² Př. č. 13352 – 21. II. 1953 – sz. křídlo, kostel P. Marie, mladší hrobka. Kusy maltové podložky pod víko nad mladším hrobkou, západ. konec hrobky.

Př. č. 13356 – 21. II. 1953 – sz. křídlo, kostel P. Marie, mladší hrobky. Kus prkna, které leželo nad mladší hrobkou na černé podložce. Kousky malty.

4.2. KERAMIKA

4.2.1. VÝCHODISKA PRO DATOVÁNÍ KERAMIKY

Základním datovací pomůckou jsou, nejen v případě posuzovaného souboru, keramické zlomky. Datování keramiky z Pražského hradu a Prahy se opírá o postupné shromažďování souborů s nespornými nálezy v okolnostech a ze složitých kategorií, přičemž pro stanovení chronologie se preferují nálezy, u nichž je možné se opřít o absolutní data, a to buď v souvislosti s jednoznačně datovanými objekty a do určité míry i situacemi (např. písemně doloženým požárům), nebo dobře datovanými předměty (zejména mincemi) či pomocí přírodovědných metod (dendrochronologie, radiokarbonové datování). Východiska pro datování pražské keramiky vznikla na počátku 70. let 20. století (*Pavlu 1977*), kdy také byla popsána základní typologie okrajů jako výchozího prvku včetně definování dosud závazné terminologie (např. okraj kalichovitý, okraj zduřelý).

Chronologie byla následně propracovávána na základě výzkumů na Starém Městě pražském (především L. Hrdlička), Malé Straně (J. Čiháková, L. Hrdlička) a od 80. let také na Pražském hradě. Postupně se precizovala představa o typologii okrajů a také o charakteristice keramických technologických skupin, vázaných na některé typy okrajů. Metodika byla dále upřesněna v polovině 80. let (*Čiháková 1984*, s. 257–262), kdy byla definována a chronologicky ukotvena skupina keramiky s límcovitými okraji. Předchází skupině s okraji kalichovitými s počátkem v 10. století a koncem v polovině 12. století. Vnitřní chronologie této skupiny vychází z typu výzdoby (pro starší časové období je charakteristická výzdoba vícenásobnou vlnicí, pro mladší nehtovité vrypy nebo vlnice rozložená na linii vrypů). Ve druhé polovině 12. století se uplatňovaly okraj archaicky zduřelý a archaické ploché okruží a následně, v první polovině 13. století okraj klasicky zduřelý (*Hrdlička 1983*, s. 616) a velké vzhůru vytažené okraje vázané na zásobnice (*Frolíková-Kalísková 2013*, s. 107). Definován byl také technologický rozdíl v provedení archaicky zduřelých a klasicky zduřelých okrajů (*Hrdlička 1993*, s. 97–98).

Keramika z výzkumů na Pražském hradě související převážně se sídlištními situacemi 9.–13. století byla definována na základě makroskopicky určitelných technologických vlastností s přihlédnutím k typologii okrajů. Ty umožnily synchronizovat vývoj několika dlouhodobě osídlených areálů Pražského hradu – západní část III. nádvoří, Lobkovický palác, IV. nádvoří, čp. 48/IV (*Frolík 1987; 1995*), tzv. Severní výběžek (*Frolík 1997a*) a Hradčan – Kanovnická ulice čp. 73/IV (*Frolík 1999a*).²²³ Na tomto základě vypracovala I. Boháčová (1993) vlastní systém třídění keramiky, který zpočátku dovoľoval komparaci se systémem J. Frolíka (*Boháčová 1997*).²²⁴

Další studium keramiky potvrzovalo původně stanovenou posloupnost, ale neshodovalo se v chronologii jednotlivých typů. Základní rozpor se jevil jako rozdíl asi 50 let (*Frolík 2002b*, s. 719) mezi datováním některých keramických skupin (typů) na Malé Straně a na Pražském hradě, přičemž keramika z Malé Strany se jevila jako starší (např. *Čiháková 2001*).²²⁵ Nejvýrazněji se tento rozpor projevil u stanovení chronologie a nástupu okrajů s límcovitou profilací (*Boháčová – Herichová 2008; Čiháková – Drobný 1999; Čiháková 2012*; pro Levý Hradec – *Tomková 2001*, s. 298).

Značný posun nastal a zatím nejpropracovanějším příspěvkem jsou zpřístupněné vybrané soubory z Malé Strany (*Čiháková 2012*)²²⁶ s velmi důkladnou reflexí využívání výsledků přírodovědných metod,

²²³ K popisu systému a dosaženým výsledkům viz níže.

²²⁴ V důsledku dalšího propracování systému a odlišného přístupu nejsou dnes oba systémy kompatibilní. V původní definici (*Boháčová 1993*, s. 513) odpovídala skupina „E“ skupině „kalichovitá“, skupina „O“ skupině „zduřelá“, skupina „H“ skupině „H2“, skupina „U“ skupině „HK“ a skupina „P“ skupině „tuha“ (*Frolík 1987*).

²²⁵ S časovým odstupem je zřejmé, že rozpor spočíval v odlišném chápání dat „ad quem“ a „post quem“ pro jednotlivé soubory keramiky (viz též *Varadzin 2010*, s. 538).

²²⁶ Příspěvek přihlédl k před tím probíhající diskusi (*Čiháková 2002, Frolík 2002b*), např. zveřejněním početnosti posuzovaných souborů. Nechybí ani upozornění na možnost „vytvoření“ špatně datovaných souborů např. při přepisu údajů, event. přebalování vzorků při častějším stěhování apod. Chyba tohoto druhu se obvykle neuvažuje.

zejména práce s daty dendrochronologickými.²²⁷ Vyplývá z nich zřejmě velmi časté druhotné využívání starších dřev do novějších konstrukcí, takže v případě ojedinělého časového údaje hrozí možnost zavádějího (nesprávného) výsledku.²²⁸ Velmi komplikované je také používání dat získaných radiokarbonovou metodou, zejména nabytých dřívě, která poskytovala pouze jediný údaj s možnou maximální odchylkou, a nikoli vyjádření pravděpodobnosti (68% a 95%).

Zveřejněné keramické soubory (definované jako „stratigrafické komplexy“), seřazené stratigrafickým způsobem, dokládají, že okraje s límcovitou profilací se nevyskytují v situaci datované dendrochronologicky do období 907–915 (Hartigovský palác, výzkum 12/93; soubor je ovšem početně malý – Čiháková 2012, s. 98–99).²²⁹ U nálezů z Mostecké ulice (výzkum 26/96) se tyto okraje vyskytují v souborech datovaných „917“ a „927 + x“; v následných souborech, z let „929 + x“ a „954“ se ve značném množství objevuje okraj s kalichovitou profilací v archaickém provedení (Čiháková 2012, s. 100–102).

Jiným způsobem je absolutní datum (časový interval) definováno u souborů z Kolovratského paláce (výzkum 3/05, Čiháková 2012, s. 103, 112–115). K údajům vymezeným radiokarbonovým datováním je přiřazeno datum v písemných pramenech doložené povodně, protože zdejší stratigrafii vytvářely mimo jiné také povodňové náplavy. V této souvislosti se v souborech souvisejících s povodněmi, „cca 940, 1004, 1015“, vyskytuje významné množství okrajů s kalichovitou profilací.²³⁰ Soubor spojený s povodněmi „1118, 1122, 1126 a 1141“ již obsahuje okraje s profilací archaicky združenou a nepravých okružích. Objevuje se také velký vzhůru vytažený okraj, nejspíše z rozměrnější nádoby (Čiháková 2012, s. 114).²³¹ Uvedeným

227 Příkladem může být kritické zhodnocení intervalu „908–917“, pod kterým se v literatuře objevuje vybudování nejstaršího valového opevnění na Pražském hradě (Boháčová 2001; Varadzin 2010; Bartošková 2011) a které se vžilo jako nezpochybnitelné (protože získané exaktní metodou). Datum je odvozeno z dřev použitých do zpevňující konstrukce pod valem ve staticky problematickém místě na Slévárenském dvorku Pražského hradu. Stavebně jistě jde o dva následné kroky, tj. vybudování dřevěné konstrukce a na ni pak navršení dřevohlinitého tělesa. Předpokládat mezi nimi větší časový interval (např. několik let) nejspíše nemůžeme. Interval je odvozen ze dvou dřev (X a XI), jejichž revizní posouzení dospělo k jinému datování. U obou je dřevo jádra ukončeno k roku 887, přičemž na jednom se zachovaly tři letokruhy bělového dřeva, na druhém 17. Tak se dostáváme k posledním letokruhům z let 890 a 904 jako k jediným jednoznačným (ale také neúplným) datům. Odhad chybějících letokruhů bělového dřeva kolísá a je záležitostí kvalifikovaného odhadu, který se u jednotlivých odborníků liší. Původní datování počítalo s maximálním počtem 30, revize počítá s maximálním údajem 22, přičemž i tento počet se může měnit v závislosti na stáří stromu. Tím by se datování dřev posunulo k rokům 901 a max. 913 (opět jde o odvozená data s určitou mírou nepřesnosti). Posun do mladšího období se zdá méně pravděpodobný než eventuelní další zkrácení intervalu (Čiháková 2012, s. 104 a pozn. 18).

Při publikaci dendrochronologických dat se ukazuje jako nezbytná nutnost zdůvodňovat výpočet/odhad počtu chybějících bělových letokruhů. Pro chronologii keramiky má posun dendrochronologického data ten význam, že snižuje „rozpor“ v datování límcovitých okrajů. J. Čiháková (2012, s. 103–104) upozorňuje na další velmi závažný metodický nedostatek. Dendrochronologicky datovaná dřeva pocházejí z jiné situace než ta, ze které se odvozuje pozorování o stáří límcovitých okrajů.

Mladší interval – „908–917“ – je také základním opěrným bodem pro vývojová schémata zejména opevnění Pražského hradu na základě k němu vztahovaných keramických souborů (Boháčová 1994; 1996a; 1996b; 2001; 2008; 2013; Boháčová – Herichová 2008) a dokonce také úvah o údajné úloze knížete Vratislava I. při jeho budování (Boháčová 2001, s. 282). Pro rozbor keramiky od kostela P. Marie nemohl být použit, protože je založen na nekompatibilním systému třídění keramiky. Porovnat jej nelze také proto, že jsou pravděpodobně opominuty nezdobené keramické zlomky a uvedené práce se s výjimkou vymezeného intervalu absolutním datům spíše vyhýbají (viz též Frolík 2002b, s. 720–721). I kdyby se podařilo tyto obtíže překonat, není zřejmé, jaká je definitivní (a tudíž používaná/platná) verze členění do jednotlivých chronologických horizontů, jejichž počet kolísá ve výše uvedených publikacích mezi čtyřmi až osmi. To by nebyl nevládnutelný problém, kdyby do rozboru vstupovaly nové keramické soubory, které skutečně mohou pozměňovat původní závěry. Ve skutečnosti se však opakovaně přerovnávají a nově třídí stále tytéž celky, obvykle bez vyobrazení příslušných typů, profilací okrajů či výzdob, takže není k dispozici možnost nezávislého porovnání.

228 Příkladem je výzkum na Malostranském náměstí čp. 258/III, odkud pochází keramický soubor uzavřený dřevem s datací výrazně starší, než je předpokládaný interval uložení souvrství (Čiháková 2012, s. 105).

Na Pražském hradě je příkladem takové situace s velmi pravděpodobně druhotně použitými dřevy chronologie jednotlivých etap valového opevnění v sondě nově označené V/1994 (nebo „čtvrtá hluboká sonda“ podle původního označení v denících výzkumu) na III. hradním nádvoří. Nejstarší období je datováno stejně jako val na Slévárenském dvorku (908–917), mladší do let 921 a 939 (Boháčová 2001, s. 202–203, 205, 274–275, tabulka na s. 279). Přitom je opomenuta skutečnost, že „mladší fáze“ není druhou etapou opevnění, ale až třetí. Proto vychází pro hradní opevnění v raném středověku nepravděpodobný vývoj, kdy bylo během maximálně 30 let opevnění stavěno třikrát a čtvrtá fáze následovala s téměř dvousetletým odstupem až v roce 1135 (románská hradba).

229 Interval se zčásti překrývá s datováním nejstaršího valového opevnění na Pražském hradě.

230 Radiokarbonové datování dokládá období 783–961 (68% pravděpodobnost), event. 778–971 (95% pravděpodobnost) pro první soubor a 994–1118 (68%) a 986–1154 (95%) pro soubor druhý (Čiháková 2012, s. 115).

231 Radiokarbonové datování dokládá období 1013–1152 (68%) a 1015–1158 (95%) (Čiháková 2012, s. 114).

povodním časově odpovídá i stratigraficky následný soubor s o něco mladším radiokarbonovým datováním²³², v němž se již vyskytují okraje masivních tuhových zásobnic s kyjovitou profilací a výzdobou pomocí plastických pásků. V souborech nacházejících se chronologicky mezi výše popsány celky evidujeme kónické misky, nejen s charakteristickou profilací, ale i s poněkud odlišnou u tzv. technických misek. Ve všech celcích také zjišťujeme okraje větších (zásobních?) nádob s velkými vzhůru vytaženými okraji. Okraje s tzv. klasicky zduřelou profilací se objevují až v chronologicky následných souborech, v nichž stoupá zastoupení tzv. technických misek (Čiháková 2012, s. 112–113).

Celkově můžeme shrnout, že keramika s límcovitou profilací okraje nastupuje někdy na počátku 10. století²³³ a eventuální přesah do století 9. je nejasný.²³⁴ Keramika s kalichovitou profilací okraje se objevuje během první třetiny 10. století.²³⁵ a měla by se udržet do konce 11. století. Spíše intuitivně se na konec 10. století klade také konec výskytu tzv. archaicky profilovaných kalichovitých okrajů.²³⁶ Značné jsou indicie pro výskyt keramiky s archaicky zduřelou profilací okraje (a souběžnými deriváty) v první polovině 12. století, i když ztotožnění s konkrétní událostí (povodní) je hypotetické a radiokarbonové datování by dovolovalo posun ještě hlouběji do minulosti. Počátek výskytu velkých (zásobnicových) nádob s velkými, vzhůru vytaženými okraji je evidován ve stejném období, u tuhových zásobnic s kyjovitými okraji a plastickými páskami na výduti se zdá být časný stejně jako u tzv. technických misek a potřeboval by potvrdit dalšími výzkumy.

Pro časové určení archaicky zduřelých okrajů a souvisejících profilací se prosadilo datování, které podpořila několikrát publikovaná nálezová situace na hradišti Budeč (Bartošková 1999, 2012, 2013, 2014). Vyplývá z ní údajně závěr, že keramika s archaickou profilací okraje se vyskytuje nejpozději ve druhé polovině 11. století. Vrstvu (vrstvy) s uvedenými keramickými zlomky měl narušit hrob, v němž byl jako obolus mrtvých použit denár knížete Bořivoje II. z prvního desetiletí 12. století.²³⁷ V některých nejnověj-

232 Období 1045–1160 (68%) a 1031–1206 (95%); (Čiháková 2012, s. 113).

233 K obdobnému datování dospěl i L. Varadzin (2010, s. 536), když propojuje tento keramický typ s keramikou, která na Budči existovala před rokem 915.

234 Je nutné počítat s tím, že přítomnost tohoto typu okraje bude pravděpodobně vždy podpresentovaná, protože může být jednoznačně identifikován pouze při úplném dochování profilace. Okraj kalichovitý lze identifikovat i podle typicky formovaného podhrdlí.

235 Nebo s upřesněním na přelom 1. a 2. třetiny 10. století (Varadzin 2010, s. 537; Moucha – Nechvátal – Varadzin 2015, s. 313).

236 Zatím jedinou oporou je dendrochronologické datum 954 (Čiháková 2012, s. 100–102). Předpoklad, že v 80. letech 10. století vymizel, s odkazem na Vyšehrad není prokazatelný. Existence Vyšehradu již v tomto období není jednoznačně doložena.

237 Podrobnější studium nálezové situace (Váňa 1995, s. 94–95, 108–109, 125) však nevede k tak optimistickému závěru. Popis klíčového hrobu 34 je velmi stručný, mince se zmiňuje „u pravé ruky“ (Váňa 1995, s. 125), což nelze jednoznačně interpretovat tak, že „denár byl původně vložen do pravé ruky dítěte“ (Bartošková 2014, s. 139). Zvláštní je, že u pohřbů v těchto místech (a tedy ani u hrobu 34) nejsou zmínky o nálezech z výplně hrobové jámy (hrobových jam – s výjimkou hrobu 29), které by byly pro datování zvláště důležité a které lze při zahloubení do sídlištní vrstvy předpokládat. Toto zjištění vyvolává otázku o způsobu odkryvu a jeho dokumentace. Celková stratigrafická situace je rozdělena na vrstvu kamenné destrukce, do níž byly zapuštěny hroby, a na nálezy pod ní (Bartošková 1999, s. 731). Vztah těchto vrstev k hrobu 34 není nikde popsán. Část hrobů nesporně do zmiňované destrukce zapuštěna je, u části však tento vztah tak jednoznačný není (např. hroby 16, 29–34). Zcela zřetelný není ani u některých hrobů, u nichž je dokumentována souvislá vrstva kamenné destrukce (a to jako 1. fáze). Hroby 18–21 (2. fáze odkryvu) se jeví spíše jako destrukcí překryté, čímž by byl výše uvedený popis nálezové situace zpochybněn. Ani klíčový hrob 34 neleží přímo ve vrstvě kamenné destrukce, ale až severně od ní v situaci, z níž není jednoznačně zřejmé, zda narušil nějakou starší kamennou konstrukci.

Zároveň nelze odmítat argumenty, které vedly k datování nástupu archaicky zduřelého okraje do období kolem r. 1142 (podle nálezu této keramiky ve spáleništi s tímto datem – Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986, s. 124) s tím, že může jít o jiný požár. Archeologická situace v objektu Starého proboštství, kde byla popsána situace nalezena, dovoluje se značnou jistotou identifikovat a s písemnými prameny spojit tři požáry (1091, 1142 a 1541 – Frolík 1998; 1999b). V rámci asymetricky vedené argumentace nelze toto zjištění bagatelizovat s poukazem na jiný, třeba písemně nedoložený požár. Minimálně by bylo nezbytné se vypořádat se skutečností, proč by nebyly stopy požáru z roku 1142 identifikovány, když jsou obvyklou součástí archeologických situací z tohoto období na Pražském hradě.

Ilustrativním příkladem obtížného posuzování terénních situací a z nich vyvozovaných závěrů s použitím absolutních dat je kritika (Bartošková 1999) interpretace řezu kolmého na románskou hradbu z roku 1135 ve Vikářské ulici (Boháčová 1997). Bez detailní znalosti situace se dedukuje existence základového vkopu k hradbě, a tudíž též o identifikaci vrstev starších než výstavba hradby. Terénní útvar, který se mu na publikovaném řezu skutečně podobá, je mezera (původně dutina), jež u tohoto úseku vznikla, když se vyklonila (zčásti i zřítla) hradba po velikém dešti v roce 1281 (Frolík – Smetánka 1997, s. 157). Tato skutečnost nedovoluje jednoznačně určit úroveň, z níž se románská hradba stavěla.

ších pracích se objevuje datování tohoto okraje dokonce do doby před polovinou 11. století (*Bartošková 2017*, s. 296; *Moucha – Nechvátal – Varadzin 2015*, s. 313), které však postrádá oporu v nálezových souborech.²³⁸

Soubor obsahující velké vzhůru vytažené okraje z rozměrných nádob, keramiku se zduřelou profilací okraje (zčásti též z rozměrných nádob), tzv. technické misky (podle vyobrazení spíše kónická) a okraje šikmo seříznuté byl nalezen při výzkumu na parcele domu čp. 973/I na Národní třídě (Staré Město pražské), a to ve stratigrafické pozici, která předchází postavení staroměstské hradby (třicátá léta 13. století – *Dragoun 1998*, s. 105–117). Podle tehdejšího úzu by měl pocházet z první poloviny 13. století, tedy stejného období (*Dragoun 1998*, s. 117), i když je zkoumaná nálezová situace součástí zaniklého Újezdu sv. Martina, který vznikl již před rokem 1140 (*Dragoun 1998*, s. 110). V rozporu s tím (zdánlivě) je nalezený denár knížete Vladislava I. z období 1120–1125, ten však lze řešit posunem datování souboru hlouběji do minulosti, tj. nejméně do druhé poloviny 12. století.²³⁹

Keramika klasicky zduřelé profilace v odpovídajícím technologickém provedení („*tenkostěnná varianta zduřelého okraje ostré profilace*“ – *Hrdlička 1997*, s. 652, pozn. 3) měla být nalezena ve vrstvě, která „*s největší pravděpodobností souvisí s přípravou staveniště*“ románského paláce knížete Soběslava I. na Pražském hradě (*Hrdlička 1997*, s. 652, pozn. 3, s. 653, pozn. 4), tj. se začátkem výstavby v roce 1135. Prokázání tohoto datování by posílilo předpoklad časnějšího nástupu předchozích keramických tříd a profilací okrajů (okraj archaicky zduřelé profilace) v intencích výše uvedené hypotézy A. Bartoškové. Jinak bychom museli předpokládat velmi rychlý vývoj (okraj kalichovitý – archaicky zduřelý – klasicky zduřelý v jiném technologickém provedení) v období kratším než 50 let. Slabinou této argumentace je absence detailní publikace terénní situace u Soběslava paláce (pouze jeden řez a jedna tabulka keramiky – *Hrdlička 1997*, s. 656, 658).²⁴⁰

Poznatky ze zánikového souvrství budečského hradiště je možné porovnat s vývojem v objektu čp. 48/IV (Staré proboštství) na Pražském hradě. Během archeologického výzkumu v roce 1984 byly získány keramické soubory, které je možné se značnou pravděpodobností provázat s absolutními daty, jichž je vzhledem ke skutečnosti, že uvedený objekt byl sídlem pražského biskupa, relativně dost (*Frolík 1987*, s. 63–97, 154–184). Stratigrafický vývoj byl rozdělen do osmi horizontů a souvisí s vývojem budovy jako kamenného obytného objektu (*Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986; Frolík 1998; 1999b*). Do prvního horizontu patří pozůstatky dřevěných (kulových a srubových staveb), které z hlediska horizontální stratigrafie náleží etapě „*před rokem 1061*“. Druhý horizont je vymezen postavením nejstarší fáze biskupského paláce (dům I) a časovým intervalem „*před 1061–1091*“. Koncové datum vychází z údaje o požáru nedokončené románské svatovítské baziliky; v archeologickém materiálu byly identifikovány keramické fragmenty se stopami ohně. Třetí horizont je spojen s přístavbami k původnímu paláci (dům II) z hori-

238 V této souvislosti je třeba upozornit, že z výzkumu ve Starém proboštství byly publikovány ještě další soubory s dobrou chronologickou pozicí. Z let 1091–1142 pocházejí rozměrné zlomky s kalichovitou profilací a jeden zlomek s profilací archaicky zduřelou. Z doby před rokem 1091 (obsah odpadní jámy) byl získán materiál téměř výhradně s kalichovitou profilací okraje (*Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986*, s. 122, obr. 6), který nenavědčuje časnějšímu nástupu keramiky s archaicky zduřelou profilací okraje.

239 Podle nalezeného denáru by mohl být posun ještě větší (zdá se, že ražební lesk může svědčit pro uložení do země brzy po ražbě), ale výskyt šikmo seříznutých okrajů a tzv. klasicky zduřelých okrajů náleží podle výše uvedených radiokarbonových dat z Malé Strany nejspíše do tohoto období. Mince se zdají být korektivem pro vysoké datování také u dalších souborů. Při výzkumu v čp. 573 na Ovocném trhu na Starém Městě pražském (tzv. Rathova pasáž) byly z vrstvy na podloží, datované do počátku 13. století vyzdvíženy dva denáry (kníže Bedřich, poslední období vlády /1182–1189/ a Vladislav II. /1140–1172/; *Němečková 1994; Vorel 1994; Frolík 1997b*). Nelze samozřejmě vyloučit, že se do vrstvy dostaly druhotně, ale to by předpokládalo dlouhou dobu jejich oběhu.

240 Publikace je ukázkou velmi obtížného uchopení a interpretace složitých až velmi složitých nálezových situací na Pražském hradě. Jak jsme již upozornili (*Frolík 2000*, s. 311, pozn. 23), interpretace rozsáhlé plochy na jižní straně Pražského hradu jako plochy dodatečně připojené po výstavbě románského opevnění je neudržitelná, protože se v ní vyskytují intaktně dochované situace kladené již do 9.–10. století (např. v Lobkovickém paláci nebo v čp. 2 – bývalém Ústavu šlechtičen). Jednoznačná interpretace uloženi 27 jako vrstvy související s přípravou staveniště pro románský knížecí palác je také neudržitelná. Publikovaný profil (*Hrdlička 1997*, s. 658) nedovoluje zaručeně stanovit úroveň terénu, z něhož se hloubil výkop pro založení severní zdi paláce. Kresba naznačuje opakovaný zásah v pásu terénu podél této zdi a na základě jednoho řezu nelze jednoznačně určit jeho úroveň před výstavbou paláce.

Obtíž s nepředpokládaně rychlým vývojem keramiky by se zmírnila, pokud bychom do úvah zahrnuli skutečnost, že románská výstavba paláce skončila až v roce 1185. Jižní stěna paláce, která je zároveň hradbou, mohla být dokončena již krátce po roce 1135. Pražský hrad v roce 1142 úspěšně odolal obléhání, fortifikace tudíž musela být obranyschopná. Severní stěna, stejně jako zbytek paláce, se mohl stavět i s větším odstupem od roku 1135.

Nepochopitelné je, že důležitá sondáž u severní stěny paláce z roku 1975 nebyla již tehdy publikována, ačkoli se uskutečnila jako badatelský výzkum s cílem získat absolutně datované keramické soubory. Dnes se lze jenom dohadovat, zda výsledkem byla ne zcela jednoznačná pozorování a v důsledku toho ztráta zájmu o publikaci.

zontu druhého. Domy I a II zanikly při mohutném požáru, jak dokládají vrstvy spáleniště na jeho podlaže. S ohledem na architektonickou podobu následné vývojové fáze je možné tento oheň ztotožnit s požárem Pražského hradu v roce 1142. Pro horizont spojený s existencí domu II je tak vymezeno období „1091–1142“. Biskupské sídlo bylo poškozeno natolik, že jej nahradila novostavba, rozsáhlý románský vícepatrový palác, z něhož se podstatné části dochovaly ve hmotě dnešní stavby (horizont 4 a dům III). Také tento palác se rozšiřoval pomocí přístaveb na severní straně. Nejprve vznikl u severovýchodní části paláce (domu III) přístavek 1 (horizont 5), který je na počátku časově vymezen „po 1142“. Období spojené s přístavkem 1 bylo dále rozčleněno na dvě etapy (přístavek 1 – stavební vrstvy; přístavek 1 – vrstvy životních nečistot v interiéru). Následně byl k severozápadní části domu III připojen přístavek 2 (horizont 6). Poslední dvě etapy jsou spjaty se složitým vývojem v interiéru přístavku 1, a to vrstvy 23 (horizont 7) a vrstvy 29 (horizont 8). K těmto vývojovým fázím již nelze absolutní data připojit.²⁴¹ Horizontem 8 také končí souvislý stratigrafický vývoj. Následné etapy jsou dochovány pouze ostrůvkovitě, ale chronologicky již se sledovanou problematikou nespojují.

Při posuzování náplně jednotlivých horizontů podle zastoupených okrajů dojdeme k závěru, že okraje s kalichovitou profilací se objevují od prvního horizontu a jejich výskyt kulminuje v horizontu 2 (zakončeném požárem v roce 1091). Ve spáleništi z roku 1142 se nachází okraj archaicky zduřelý, jak již bylo uvedeno výše (*Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986*, s. 123). Od horizontu 5 (přístavek 1 a s odstupem nejasné doby od požáru v roce 1142) se objevují okraje klasicky zduřelé. Ve stejném horizontu jsou zjištěny velké, vzhůru vytažené okraje rozměrných zásobních nádob.

Pokud posuzujeme keramické soubory podle technologického provedení, i v tomto případě se od nejstaršího horizontu objevuje skupina „kalichovitá“ a postupně klesá zastoupení skupin „JK“ a „J“ (i jako druhotní příměs mizí v horizontu 4, tj. před rokem 1142). Opakuje se výskyt skupiny „zduřelá“ od horizontu 5 (tj. určitý odstup od požáru v roce 1142). Ve stejném horizontu zjišťujeme skupinu „OST“ a „S/T“, přičemž obě za sebou mají stejný vývoj. Jen o něco dříve, tj. již v horizontu 3 (1092–1142) ojedinele evidujeme skupinu „H2“, jejíž zastoupení se zvyšuje v horizontu 5 a trvá až do závěrečného horizontu (*Frolík 1987*).

Keramiku, jejíž podobu a vývoj sledujeme v souvislosti s kostelem P. Marie, sledujeme až do 13. století. Keramickým artefaktům z tohoto časového úseku je však věnována menší pozornost než z předchozích století. Kdy se v Praze přestaly používat klasické zduřelé okraje, není (zatím?) zcela jasné, stejně jako počátek výskytu keramiky nejlépe poznané na Hradištku/Sekance, která by ji měla nahradit (*Richter 1982*). Z konkrétního pozorování vyplynul závěr, že po postavení malostranské hradby v roce 1257 se přestává klasicky zduřelý okraj používat (výzkum ve Vojanových sadech – *Hrdlička 1977*, s. 209). V době kolem poloviny 13. století se zároveň začínají vyskytovat okraje, které odpovídají zmíněné keramice Hradištko/Sekanka.²⁴² Někdy v tomto časovém rozmezí se také objevuje světlá keramika, často s vývalkovou šroubovicí, někdy červeně malovaná, a některé specifické keramické tvary (např. konvice s trubkovitou výlevkou – *Hrdlička 1977*, s. 206). Na Pražském hradě byl pokus o určení podrobnější chronologie keramiky 13. století spojen s vyhodnocením (zatím stále předběžným) archeologického výzkumu na Jiřském náměstí (*Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988; Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989*). Nejstarší souvislejší horizont, který již neobsahuje keramiku s kalichovitými okraji, byl datován do druhé poloviny 12. století (jednoduše profilované okraje, nepravá okruží, malé, vzhůru vytažené okraje, velké vzhůru vytažené okraje rozměrnějších nádob, *Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988*, s. 108, tab. 1).²⁴³ Následující horizont byl datován do první třetiny 13. století (jednoduše profilované okraje, malé i velké, vzhůru vytažené okraje, ojedinele zduřelé okraje, *Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988*, s. 109, tab. 2). Nejmladší horizont tehdy definované zástavby byl zařazen do období 1230–1250 podle přítomnosti zduřelých okrajů. Zjišťujeme také technické misky, misky/pokličky, kahánek a malé, vzhůru vytažené nebo jednoduché okraje (*Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988*, s. 110–111, tab. 3–5). V nálezové situaci překvapuje relativně největší množství zduřelých okrajů až v závěrečné fázi, i když by osídlení mělo pokrývat celou dobu jeho existence. Spodní hranicí pro datování je existence spojovací chodby mezi kostely sv. Víta a sv. Jiří, která by měla existovat v roce 1142. Horní hranice byla podle stop požáru hypoteticky spojena s událostmi na Pražském hradě v roce 1249 (*Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989*).

241 Důležitý je i počet posuzovaných keramických fragmentů (horizont 1 – 38 zl.; horizont 2 – 376 zl.; horizont 3 – 37 zl.; horizont 4 – 23 zl.; horizont 5 – stavba přístavku 1 = 146 zl. a vrstvy v interiéru přístavku 1 = 619 zl.; horizont 6 – 321 zl.; horizont 7 – přístavek 1, vrstva 23 – 456 zl.; horizont 8 – přístavek 1, vrstva 29 – 80 zl.). Menší počet zlomků v některých horizontech je vyvážen jejich nespornou stratigrafickou pozicí.

242 Jiné pozorování o předělu mezi těmito dvěma významnými skupinami keramiky nebylo publikováno. Lze litovat, že nebyly zveřejněny výsledky zmíněného výzkumu ve Vojanových sadech, které se opíraly o absolutní datum (data?). Zároveň je třeba připomenout poměrně obtížné odvozování absolutních dat z jinak pečlivě formulovaného textu.

243 Pro nálezové horizonty z Jiřského náměstí není k dispozici vyhodnocení podle technologických skupin.

4.2.2. SYSTÉM TŘÍDĚNÍ KERAMIKY

Keramika, přesněji její fragmenty, tvoří naprosto převažující část nálezů. Proto se používají jako základní kritérium pro chronologické zařazení jednotlivých situací (uloženin, hrobů, zděných konstrukcí). Jde o systém vypracovaný pro zpracování rozsáhlejších souborů z Pražského hradu (Frolík 1987; 1995; 1997a; 1999a; 2014; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000). Keramické zlomky jsou klasifikovány podle dvou základních kritérií. Jedním je profilace okraje, druhým technologické provedení. Doplňující význam má výzdoba (především způsob jejího provedení). Rozdělení keramiky analyzované v této práci se týká období 9.–13. století, tj. středohradištního, mladohradištního a vrcholného středověku I (podle systému Archiv, používaného v Archeologickém ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.).²⁴⁴

Profilace okrajů nádob vychází z definovaných základních skupin - jednoduše profilovaný, límcovitý, kalichovitý, archaicky zduřelý, klasicky zduřelý, nepravé okružní, malý vzhůru vytažený, velký vzhůru vytažený, šikmo seříznutý – definice Pavlu 1971, Smetánka 1973, Čiháková 1984²⁴⁵, Frolík 1987). Pokud nebylo určení možné, byl okraj zařazen do skupiny atypických okrajů. Jedná se jen o ojedinělé případy. Při přiřazování některých okrajů ke konkrétní skupině se nelze vyhnout určitému stupni subjektivního posuzování. Celkově se však jedná o velmi malou část z celkového počtu okrajových zlomků.

Podle makroskopicky pozorovatelných technologických rysů je keramika členěna do jednotlivých „technologických“ skupin.²⁴⁶ Kritérium pro zařazení k jednotlivým skupinám je ostřívo (velikost, charakter – např. písčité, slídnaté), výpal (barva, tvrdost), technologické provedení povrchu (hlazení, formování stěn nádob) a v menší míře barva zlomku. Posuzování probíhá pouze na základě optického posouzení. I zde je nutné počítat s určitou mírou subjektivního pozorování²⁴⁷, a to především u zlomků, jejichž technologické charakteristiky jsou na hranici přiřazení ke konkrétní skupině (např. mezi skupinami „JK“ a „kalichovitá“

---

244 Pro upřesnění je potřeba zopakovat, že středohradištní období je v klasickém rozdělení vymezeno roky 800–950, mladohradištní 950–1200. V souladu se systémem Archiv je středohradištní období (RS3) datováno mezi léta 800–1000, mladohradištní (RS4) je tedy o něco zkráceno (1000–1200), zatímco vrcholný středověk I (VS1) zabírá 13. století (1200–1300). Podle stejného kritéria je vypuštěno pozdně hradištní období (1200–1250).

Tato poznámka je důsledkem faktu, že se v některých pracích objevuje jiné vymezení. Někdy se hranice mezi středohradištním a mladohradištním obdobím posunuje hlouběji do minulosti (počátek mladohradištního kolem roku 930 – „již na začátek druhé třetiny 10. století“ – Bartošková 2014, s. 41; Boháčová 2008, s. 115), jindy do mladších desetiletí („Středohradištní období (SH) – pro studované prostředí 2. pol. 9. stol. – 2 třetina 10. století“ – Boháčová – Blažková 2011, s. 51, zde je posunut i počátek této epochy). Zatemňuje se tím chronologie posuzovaného výzkumu a vzniká mylná informace pro čtenáře. Pravděpodobně žádná jiná vědecká disciplína nezachází se svými základními postuláty takto volně.

Výše popsané chronologické rozdělení je nutno chápat jako pomocné, jehož vztah s přelomovými (historickými) událostmi je volný (vrcholný středověk I podle historického členění zachycuje období vlády posledních Přemyslovců – 1197–1306). V hmotné kultuře žádný zásadní přelom, který by bylo možné k těmto dvěma konkrétním rokům vztáhnout, nepozorujeme. Inovace v hmotné kultuře nastupují postupně během celého (?) 13. století. Konec středohradištního období (r. 950) byl původně stanoven zřejmě arbitrárně, protože ho nelze přiřadit k žádnému přesněji datovatelnému jevu. Přesněji řečeno, některé jevy nebo jejich konec k roku 950 byly datovány zřejmě pod vlivem arbitrárně stanoveného data 950, aniž by mohlo být podepřeno datováním jinými metodami (např. šperk – Frolík 2014, s. 97–99). Z tohoto hlediska se zdá vhodnější rok 1000, který lze rámcově spojit s krizí českého státu jako mezníkem z pohledu historie.

Uvažovaný nástup keramiky s kalichovitými okraji jako předěl mezi obdobími středohradištním a mladohradištním by se týkal pouze Prahy a blízkého okolí. Jinde (např. ve východních Čechách) podobný přelom nepozorujeme.

245 Práce se jako první zabývá také datováním jednotlivých typů okrajů a jejich návazností. Kalichovitý okraj měl dominovat do poloviny 12. století, kdy jej nahradil/vytláčil okraj archaicky zduřelý. Ten mizí kolem roku 1200, kdy ho nahrazuje okraj klasicky zduřelý. Spolu s ním se objevují i velké vzhůru vytažené okraje rozměrných zásobních nádob. Kdy se tyto typy vytrácejí, nebylo jasné, ale mezi nimi a nástupem keramiky podobné té z Hradištky/Sekanky se měla objevovat keramicky a technologicky pestrá produkce (Čiháková 1984, s. 257–259). Počátek okrajů kalichovitých byl s určitými pochybnostmi určen až do konce 9. století. Definován byl také okraj límcovitý (límcovitě odsazený), starší než kalichovitý. Největší pozornost byla věnována okrajům kalichovitým, u nichž byly rozlišeny vývojové varianty, starší (vícenásobná vlnice) i mladší/nehtovité vrypy) varianty výzdoby.

246 Způsob práce s keramickými zlomky je inspirován knihou *M. Parczewského (1982)*.

247 Pro přiřazování jednotlivých keramických zlomků je podstatné naplnění většiny znaků, nikoli nutně naprosto všech. Z tohoto hlediska je pojetí blízké zpracování keramiky z Mikulčic (*Mazuch 2013*). Naopak je odmítnut postup stále detailnější definice především jednotlivých typů okrajů ve snaze dobrat se chronologicky co nejkratších vymezených úseků. Obvykle je definováno velké množství skupin mezi jednotlivými nalezišti/výzkumy navzájem nekompatibilních. Popsaný postup snad odráží hypotézu *L. Hrdličky (1993, s. 94–95)* o „uzavřeném náleзовém prostředí“ v rychle narůstajících sídlištních souvrstvích, jež by zmíněné keramické soubory dokládaly. Přes pravděpodobně správné teoretické východisko je zvláštní, že takové souvrství nebylo během několika desetiletí archeologických výzkumů v Praze (a ani jinde) nalezeno.

nebo mezi skupinami „J“ a „zduřelá“). Stejně jako u profilace okrajových zlomků jde o malou část z celkového množství. Posouzení technologického provedení umožňuje pracovat také s nezdobenými keramickými zlomky, které obvykle tvoří převážnou část jednotlivých souborů. V některých případech jsou tak doloženy keramické skupiny, které mezi okrajovými nebo zdobenými zlomky nejsou zastoupeny.

Vyčleněny byly skupiny „H1“ (**H1**), „H2“ (**H2**), „J“ (**J**), „JK“ (**JK**), „kalichovitá“ (**K**), „zduřelá“ (**Z**), „HK“ (**HK**), „TM“ (**TM**), „OST“ (**OST**), „S/T“ (**S/T**), „CMD“ (**CMD**), „tuha“ (**T**), „VS2/NOV“ (**VS2** nebo **VS2/NOV**) a „neurč“ (**N**)²⁴⁸.

CHARAKTERISTIKA SKUPIN

Skupina „kalichovitá“: makroskopické písčité ostřívo, krupičkový drsný povrch, silnější stěny, zesílení na podhrdlí směrem dovnitř, často přetah na povrchu, barva povrchu převážně (ne však vždy) v šedých odstínech (původní definice Čiháková 1984).

Skupina „zduřelá“: jemné ostřívo, hladký či téměř hladký povrch, střep je obvykle tenký a dobře vypálený převážně v bělavých či světle šedých odstínech (původní definice Čiháková 1984).

Skupina „JK“: blíží se technologii „kalichovitě“ (kvalitní výpal), krupičkový povrch, písčité ostřívo, převážně šedá barva, kolísající ovšem v různých odstínech od téměř bílé po téměř černou. Ostřívo je však nápadně jemnější, tudíž i krupičkový povrch je jemnější.

Skupina „J“: ostřívo velmi jemné, mikroskopické, na omak nezachytitelné. Některé střepy působí opticky dojmem, že ostřívo nebylo použito, povrch hladký, výpal kvalitní, barva převážně šedá až černá. Opticky působí dojmem skupiny „kalichovitě“ bez použití ostřiva.

Skupina „H1“: slídnaté ostřívo, často ve značném zastoupení a s rozdílnou zrnitostí, výpal kvalitní, opticky a na omak působí dojmem, že je měkčí než kalichovitý, povrch hladký. Barva povrchu má převážně hnědé a okrové odstíny, často s odchylkami do červená.

Skupina „H2“: barva převážně cihlově červená nebo cihlově hnědá, ostřívo hrubší, převážně písčité, často s určitým podílem slídy. Povrch hladký, pokud vystupují jednotlivá zrna, netvoří krupičkovitý povrch. Výpal je opět opticky a na omak měkčí než u „kalichovitě“ skupiny.

Skupina „HK“: jemnější písčité ostřívo často vystupující na povrch, který je proto krupičkový, časté hnědavé či červenavé odstíny, kvalitní výpal, který působí jako měkčí než u skupiny „kalichovitě“, vyskytuje se bílý přetah nebo bílé malování.

Skupina „TM“: téměř výlučně cihlově červené či červenavé barvy povrchu, povrch obvykle hlazený, takže na něj neprostupuje hrubší ostřívo, kvalitní výpal, převážně (nikoli výlučně) miskovitě tvary.

Skupina „S/T“: barvy rozmanité od béžových přes hnědé až po černé. Cihlové či červenavé odstíny se nevyskytují, ostřívo slídnaté (často pravděpodobně v kombinaci písek + slída). Výpal tvrdý, opticky kvalitnější než u skupiny hradištní. Povrch hladký.

Skupina „OST“: technologicky dosti pestrá, střepy směřují znaky několika shora popsaných skupin (především „zduřelá“, „J“ a „S/T“), ale nelze je přiřadit k některé z nich. Povrch hladký, výpal kvalitní, opticky kvalitnější než u skupiny hradištní.

Skupina „tuha“: v hmotě zlomku je použita tuha, proto má barva téměř výlučně šedé odstíny, výpal je měkký, zlomky se často otírají. Vyskytuje se též povrchový přetah.

Skupina „CMD“: hladký povrch převážně bílých či bělavých odstínů, kvalitní, tvrdě působící výpal, často tenký střep, časté červené malování (tzv. světlá kolonizační červeně malovaná keramika).

Skupina „VS2/NOV“: heterogenní skupina, zahrnuje zlomky charakteristické pro převážně neglazovanou keramiku 14.–17. století, kvalitní výpal, převážně oxidační, obvykle tenký střep. Skupina je pro tuto práci vyčleněna účelově pro vymezení keramiky uvedeného období. Pro detailní rozbor by musela být rozdělena na více dílčích skupin.

Skupina „neurč“: zlomky, které nelze přiřadit k žádné ze shora uvedených skupin, buď pro značné poškození střepu (olámaný povrch, přepálení), nebo proto, že střep obsahuje znaky několika skupin.

Kromě toho byly registrovány ještě další typy se specifickou technologií, často početně velmi málo zastoupeny (proto nejsou vyčleněny jako zvláštní skupina), ale důležité pro datování (kamenina, jednostranně či oboustranně glazovaná keramika, keramika s leštěným „pravěkým“ povrchem). Zvláštní, malou skupinu představují zlomky, jež lze datovat do 13. století, ale k některé výše uvedené („CMD“, „S/T“, event. „OST“) je nelze přiřadit. Příčinou je zřejmě skutečnost, že nepocházejí z pražského okruhu

²⁴⁸ Označení skupin v uvozovkách je původní identifikací jednotlivých technologických skupin, která byla použita u všech zatím publikovaných souborů. Označení tučným písmem v závorce odkazuje na určení na tabulkách s vyobrazením keramiky v příloze (Tab. 1–Tab. 113).

a jsou dovezeny odjinud.²⁴⁹ Tyto zlomky jsou označeny „VS1“ (**VS1**). Nepočtené zlomky pravěké keramiky mají označení „P“ (**P**).²⁵⁰

Popsané skupiny byly sledovány (stejně jako již dříve – *Frolík 1999a; 2014; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*) ve vazbě na určité typy okrajů či výzdoby, což u skupin „kalichovitá“ a „zduřelá“ vyjadřují již jejich názvy. Skupina „kalichovitá“ se váže na okraje kalichovité profilace a její varianty (kalichovitě prohnutá, zčásti též nepravá okruží), skupina „zduřelá“ převážně na okraje tzv. klasicky zduřelé. Okraje tzv. archaicky zduřelé jsou převážně provedeny stejnou technologií jako kalichovité, tj. „kalichovitou“ (*Čiháková 1984*). Límcovité okraje se technologicky jeví jako „J“ či „JK“, zčásti jsou velmi blízké skupině „kalichovitá“. Zlomky okrajů velkých, vzhůru vytažených zásobnic či velkých hrncovitých nádob jsou provedeny v technologické skupině „H2“. Naopak jednoduše profilovaný okraj se nachází ve všech technologických skupinách.

Posuzujeme-li vztah mezi okraji a technologickými skupinami z pohledu technologie, váže se skupina „H1“ na keramiku, kterou bychom mohli zjednodušeně označit jako typicky středohradištní (tj. s jednoduše profilovanými okraji a výzdobou provedenou hřebenem, s datováním především do 9. století). Skupina „H2“ se v určitém množství objevuje průběžně, více však v mladších obdobích (12.–13. století). Možný počátek typických velkých zásobnicích nádob již v 11. století by měl být otázkou dalšího studia. Skupiny „J“ a „JK“ se vztahují zejména k okrajům límcovitým a kalichovitým a jejich výskyt se postupně snižuje. Chronologicky se tak pohybujeme ve starší části 10. století (skupina „J“), event. v celém 10. století („JK“ v případě kalichovité profilace okraje). Zcela jednoznačnému zjištění využití brání skutečnost, že je někdy obtížné tyto dvě skupiny rozlišit od skupiny „zduřelá“, zvláště u drobných zlomků (rozlišení dovoluje obvykle makroskopicky určený výpal, který se u skupiny „zduřelá“ jeví jako kvalitní s tvrdým střepem). Zároveň se podle počtu okrajů s profilací nepravého okruží a množství skupiny „JK“ v souborech mladších než 10. století zdá, že se v totožném/velmi podobném technologickém provedení objevuje (znovu po určitém hiátu?) později.

Technologická skupina „kalichovitá“ se objevuje na okrajích límcovitých, kalichovitých i tzv. archaicky zduřelých. Měla by tedy pokrývat období 10.–12. století, avšak během její existence se objevuje i skupina „HK“, u níž zaznamenáváme především okraje profilované jako nepravé okruží, ale také kalichovité či kalichovitě prohnuté. Spodní hranice počáteční doby výskytu není zcela zřetelná (11. století), stejně jako její vyznění (13. století?). Specifickou skupinou, vyskytující se minimálně zčásti souběžně se skupinou „HK“ je „TM“, vázaná především na tzv. technické misky (ale tvarově nejen na ně).²⁵¹

Skupiny „HK“ a „TM“ jsou také zčásti souběžně se skupinou „zduřelá“, jejíž počátek je předmětem diskuse (starší 12. století? – *Bartošková 1999*) a zřetelný není ani její zánik (pokročilé /?/ 13. století, ale není zřejmé, kdy v něm a kdy ji nahrazují jiné technologické skupiny). U „TM“ je pravděpodobné, že se začíná vyskytovat až v průběhu 12. století a že také trvá do 13. století.

Spolu s nimi se v nevelkém množství objevuje skupina „OST“, ale její přesnější chronologické zařazení není zatím možné (12.–13. století?). Podle některých indicií se objevuje dříve než „S/T“.

Postavení skupiny „S/T“ je vcelku jasné; je identická s keramikou z naleziště Hradištko/Sekanka (*Richter 1982*) a vyskytuje se od první třetiny 13. století. Otevřená zůstává možnost jejího staršího počátku. Skupina „CMD“ se objevuje během 13. století a pokračuje do století následujícího. „Tuha“ se vyskytuje průběžně, i když v nevelkém počtu. Podle keramických tvarů se člení do dvou výraznějších skupin. Menší nádoby s převážně jednoduše profilovanými okraji a někdy s hřebenovou výzdobou jsou chronologicky starší (mohou být ještě středohradištní). Tato část skupiny „tuha“ je s velkou pravděpodobností mimo-

²⁴⁹ Tam, kde to bylo možno určit, jsou místem původu východní Čechy nebo východní část středních Čech. Typickým prvkem je povrchová úprava se šupinkami slídy. Určení se opírá o autopsii autora při zpracování rozsáhlých souborů z Chrudimska, Čáslavska a Kutné Hory.

²⁵⁰ Popsaný systém členění podle technologických skupin je jedním z několika používaných pro popis keramiky z Prahy, event. středních Čech. Jak již bylo uvedeno, systém nelze propojit s tím, který používá I. Boháčová. Naopak je možné propojení se skupinami („třídy keramické hmoty“) definovanými na základě keramického materiálu z Vyšehradu (*Moucha – Nechvátal – Varadzin 2015*, s. 316–319). „Šedá řada s krupicovým povrchem“ odpovídá skupinám „kalichovitá“ a nejspíše i „JK“. „Tuhová keramika 1“ a „tuhová keramika 2“ odpovídají skupině „tuha“, u níž další znaky napovídají, zda pochází ze zásobnic („tuhová keramika 1“) nebo menších hrncovitých tvarů („tuhová keramika 2“). Nezdá se však, že by bylo možné její původ omezit pouze na Prácheňsko (*Moucha – Nechvátal – Varadzin 2015*, s. 319). Skupině „H2“ odpovídá „červená keramika se slídou a hrubým pískem s živci“, „materiál keramiky s klasickými zduřelými okraji“ lze ztotožnit se skupinou „zduřelá“, „tmavě šedá písčité keramika ze 13. století“ náleží skupině „S/T“ (a s jistou výhradou možná i skupině „OST“).

²⁵¹ Velmi podobné tvary se v malém množství objevují také v technologickém provedení blízkém skupině „kalichovitá“. Makroskopicky se tyto zlomky jeví jako tvrdě vypálené. Vzhledem k datování „TM“ by se skupina „kalichovitá“ měla objevovat pouze jako reziduum.

pražská (jižní a jihovýchodní Čechy). Do druhé skupiny náleží výrazná keramika sestávající z rozměrných zásobnic s převážně kyjovitými okraji a výzdobou plastickými pásky. Určitě se vyskytují ve 13. století, ale pravděpodobně i dříve (pokročilé 12 století nebo ještě starší?).

Mezi skupinami vyčleněnými na základě technologických charakteristik se jako chronologicky uzavřenější jeví skupiny „H1“, „TM“, „S/T“ a „CMD“ (s použitím profilace okraje ještě dalších skupin „kalichovitá“, „zduřelá“ a „H2“).

Keramická skupina	Datování	Převažující typ okraje
„H1“	před 900	jednoduché okraje
„J“	před 900 – 950	jednoduché okraje, límcovité okraje, kalichovité okraje
„JK“	900 – 1000	jednoduché okraje, límcovité okraje, kalichovité okraje
„kalichovitá“	900 – 1150	límcovité okraje – před 930, kalichovité okraje 930 – 1100, archaicky zduřelé 1100 – 1150; nepravá okružní 930 – 1150
„HK“	1050 – 1150	kalichovité okraje, nepravá okružní, kalichovité prohnuté
„H2“	1100 – 1250	vysoké vzhůru vytažené okraje
„zduřelá“	1150 – 1250	klasický zduřelý okraj, nepravá okružní
„TM“	1150 – 1250	jednoduše profilovaný okraj
„tuha“	průběžně	velké zásobnice s kyjovitě profilovaným okrajem – 12. – 13. století; menší nádoby obvykle s jednoduše profilovaným okrajem – průběžně
„OST“	1150 – 1250	
„S/T“	1200 – asi 1300	konec není zcela zřetelný, malý vzhůru vytažený okraj
„CMD“	po 1230	
„pravěká“ úprava povrchu	po 1200	
„VS2/NOV“	1400 – 1800	zahrnuje větší počet různorodých skupin, není detailně členěno

Obr. 89: Přehled základních technologických skupin, podle nichž je tříděn keramický materiál s datováním použitým v textu a s převažujícím typem profilace okraje.

Fig. 89: Overview of basic groups of applied pottery techniques as and basis for classifying and dating pottery finds, together with types of rim profiles.

V archeologii jsou vítané takové terénní situace, které umožňují archeologické nálezy spojit s absolutním datem (daty). V případě kostela Panny Marie se nabízí jeho postavení, odvozené na základě událostí souvisejících se křtem knížete Bořivoje I. na dvoře velkomoravského panovníka Svatopluka a s následujícími na Pražském hradě. Stavba kostela P. Marie se na základě hypotetické rekonstrukce historických dějů klade mezi léta 882–884 (*Frolík – Smetánka 1997*, 46–47; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 92). Nejzazším datem pro křest knížete Bořivoje je rok 885 (Metodějova smrt), pro jeho aktivity rok 889, kdy měl pravděpodobně zemřít (*Třeštík 1981*, s. 87–91). Nálezy ze situací porušených či uzavřených postavením kostela by měly těmto rokům předcházet (a rozdíl několika let nehraje v archeologických terénech závažnější úlohu). Pro starší nálezy je postavení kostela datem „*ante quem*“.

O dalším absolutním datu můžeme uvažovat u zániku kostela. I ten je zčásti výsledkem rekonstrukce na základě ne zcela jednoznačných údajů (1255, určitě 1278). Jednoznačných zmínek o existenci kostela je málo a bohužel je nemůžeme spojit s konkrétními archeologickými situacemi (vítání knížete Břetislava II. v roce 1092).

Další událostí, která poskytuje absolutní datum, je stavba románské hradby kolem Pražského hradu, zahájená v roce 1135. Románská přestavba Pražského hradu podle zřetelných poznatků skončila až v roce 1185. Postavení hradby po obvodu lze spojit s mnohem kratším časovým intervalem. V roce 1142 Pražský hrad odolal obléhání, lze tudíž předpokládat, že opevnění bylo funkční, tedy víceméně dokončené (*Kolektiv 2003*, s. 126–127). Toto absolutní datum se neváže na kostel P. Marie, ale na skupinu nejvýchodnější situovaných hrobů.

4.2.3. KERAMICKÉ NÁLEZY

Většina keramických souborů od kostela P. Marie či z II. nádvoří neumožňuje posuzovat jejich složení, který by se dalo na základě jednoznačné stratigrafie využít k dalšímu zpracování a interpretaci. Podle dobových zvyklostí byly náleзовé okolnosti zaznamenány především na sáčcích s nálezy (a odtud přepsány do přírůstkových seznamů – *Katalog 1, Katalog 2*), přičemž nálezy ze stejné situace (převážně vrstvy) byly zapsány pod rozdílným popisem. Vyskytují se mezi nimi i ty, jejichž náleзовé situace nejsou ani dokumentovány, ani publikovány. Přesto byly všechny soubory analyzovány podle technologických skupin a profilací okrajů a na tomto základě odvozené datování bylo použito pro interpretaci náleзовé situace, pokud to bylo proveditelné. Postup je tedy opačný, než když stratigraficky jasná pozice umožňuje upřesnit vývoj keramických typů, technologických skupin i jejich chronologii. Často lze jednotlivé keramické soubory hodnotit pouze podle prevalence či absence některých jevů. I přes nepříznivou situaci se přesto podařilo v některých případech dospět k důležitým poznatkům. S ohledem na eventuelní kontrolu závěrů je keramický materiál téměř v úplnosti vyobrazen (všechny okrajové zlomky, vybrané ukázky výzdoby, zejména na podhrdlích nádob, dna se značkami a veškeré neobvyklé zlomky), je opatřen údaji o technologické skupině (*Tab. 1 až Tab. 113*) a dokládá tak typologickou šíři profilací okrajů a použité výzdoby. Z tohoto důvodu může být užitečná pro sledování variační šíře a proměnlivosti především profilací okrajových zlomků nebo výzdobných motivů.

K rozsáhlému vyobrazení vedla také skutečnost, že kostel P. Marie (včetně pohřebiště kolem něho) je chápán jako klíčový objekt pro počátky Pražského hradu a následně Prahy i české státnosti. Proto je i archeologický materiál získaný výzkumem zejména v padesátých letech minulého století pojímán jako významný, jak z hlediska chronologického, tak jako svědectví o každodenním životě na Pražském hradě. Část tohoto materiálu však v současnosti takové očekávání nenaplnuje, přesto je však nezbytné o této skutečnosti vědět. Dalším významným faktorem je poznání, že hodnotnější (lépe stratifikovaný) materiál lze získat už jenom v omezené míře, z některých úseků stratigrafie vůbec. Nadále je tedy nutné pracovat pouze s těmi soubory, které jsou k dispozici, protože šance získat celky, které by naše poznatky upřesnily, je limitovaná. Jen velmi málo terénů v interiéru kostela zůstalo nedotčeno. Zcela zanikly terény východně od apsidy (část z nich dokonce bez výzkumu) a v místě průjezdu jižně od kostela. Zdá se, že za nadějně můžeme považovat stratigrafie západně a zčásti severně od kostela. Nejasná je situace jižně od průjezdu, kde byly evidovány převážně sídlištní situace. Výzkum se však tady z neznámých důvodů zastavil na určité úrovni a nebyl dokončen. Dnes není ani zřejmé, zda se pod podlahou nějaké archeologické terény dochovaly. Množství a razance následných stavebních úprav mnoho nadějí nedávají.

Jednotlivé náleзовé soubory jsou podrobně popsány s důrazem na prvky, které přispívají k jejich datování. Většinou jde o slovní výčet, soubory, které mají jednoznačnou stratigrafickou pozici, jsou ještě dolněny tabulkami, jež poskytují lepší představu o vývojových trendech.²⁵²

Pro vypovídací hodnotu jednotlivých souborů je významná i jejich velikost. Všechny keramické zlomky byly nejen spočítány, ale také zváženy (v gramech); obě hodnoty tak vytvářejí základ pro porovnání s jinými celky nejen z Pražského hradu. Velikost některých souborů (ve stovkách keramických zlomků) pak umožňuje úvahy o prevalenci či absenci některých jevů, a to i u těch s nižší vypovídací hodnotou. Základní přehled o zpracované keramice poskytuje připojená tabulka (*Obr. 90*). Následující rozbor dohromady pracuje s 16257 keramickými zlomky o celkové hmotnosti 255,754 kilogramu.²⁵³ Prohlédnuty byly také keramické soubory zejména z interiéru Severozápadního křídla severně od průjezdu, které byly

²⁵² Tato kombinace byla zvolena záměrně. Tabulkově prezentovaný, ale nejednoznačně stratifikovaný materiál vzbuzuje dojem nepochybně kvalitních dat.

²⁵³ Pro úplnost je potřeba připojit ještě čtyři keramické zlomky (119 g) získané při výzkumu v blízkém okolí kostela P. Marie, které ale nebyly zapsány do přírůstkového seznamu a postrádají bližší náleзовé okolnosti.

již podle popisu nálezové situace novověké,²⁵⁴ aby se toto datování potvrdilo, eventuálně se zjistilo, zda neobsahují raně středověký materiál jako druhotnou příměs. Pro analýzu pohřebiště nejsou důležité, ale mají význam pro rekonstrukci a datování pozdně středověkých a novověkých situací. Překvapivý je jejich relativně malý počet. Ještě překvapivější je, že nejsou k dispozici žádné vrcholně středověké až novověké nálezy z plochy na II. nádvoří a z interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (s výjimkou intruzí). Zjevně jim nebyla věnována pozornost a neshromažďovaly se.²⁵⁵

<i>Areál</i>	<i>Počet fragmentů</i>	<i>Váha fragmentů (v gramech)</i>	<i>Poznámka</i>
Střední křídlo, průjezd 1929, průchod 1948	169	2941	část nálezů je neznámá
U kaple sv. Kříže 1992	401	5363	zpracován pouze vzorek
II. nádvoří, u průjezdu 1930	384	9852	
II. nádvoří, jižně průjezdu	2014	31182	
II. nádvoří, severně průjezdu	5036 + nádoba	88250	
Severozápadní křídlo, jižně průjezdu	4664 + nádoba	70254	
Severozápadní křídlo, průjezd 1930	1	13	většina nálezů je neznámá
Severozápadní křídlo, severně průjezdu	2095	28940	
IV. nádvoří	145	2206	
Severní křídlo, sonda I/1987	1348	16753	zpracován pouze vzorek
C E L K E M	16257	255754	

Obr. 90: Přehled počtu a váhy analyzovaných keramických zlomků.

Fig. 90: Overview of the number and weight of the analysed pottery fragments.

4.2.3.1. ROZDĚLENÍ NÁLEZOVÝCH SITUACÍ

Při pokusu o chronologické zařazení jednotlivých hrobů a dalších nálezových situací budeme postupovat stejně jako při popisu jejich terénní/stratigrafické situace. Keramické zlomky budeme analyzovat v rámci skupin hrobů (částí pohřebiště) vyčleněných výše. V první jsou hroby z východní části II. nádvoří a ve Středním křídle (IIN001 až IIN003, IIN028 až IIN031 a IIN077 až IIN081). V další skupině jsou hroby situované na II. nádvoří jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (IIN034 až IIN038 a IIN065), jiná sestava obdobně situovaných hrobů se nachází na severní straně od zmíněného průjezdu (IIN039 až IIN048 a IIN067). V interiéru Severozápadního křídla samostatně posoudíme hroby v ploše jižně od průjezdu (IIN024 až IIN027, IIN063, IIN064 a IIN066), hroby zkoumané přímo v průjezdu (IIN006 až

254 Př. č. **13107** – VII.–IX. 1950 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, přemyslovský příkop. Střeby nádob (i polévané), kachlů zeleně polévaných, cihly, dlaždice, kosti, bronz. drát a jiné předměty, které byly nalezeny v zásepu a navázce přemyslovského příkopu. Tamtéž byly nalezeny terakota, bílé pískovcové akmeny a opuka.

Př. č. **13108** – 26. VII. 1950 – Severozápad. Křídlo, část severně průjezdu. Střeby, také zeleně polévané nalezené pod dlažbou rigolem nad navázkou Přemyslova příkopu (obsahuje jako příměs 7 zl. raně středověké keramiky).

Př. č. **13109** – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu. Kosti a střeby nalezené ve vyhloubeném příkopu v navážené brídle ve východ. části traktu severního konce u vrat, sonda pod příční tereziánskou zdí, příkop pod dlažbou 17. stol. Střeby na dně příkopu. 24.–28. VII. 1950.

Př. č. **13110** – 2. VIII. 1950 – Severozápad. křídlo, část severně průjezdu, předrudolfinský sklípek. Střeby, stěp zeleně polévaného kachle, 5 olověných kuliček byly nalezeny na dlažbě předrudolfinského sklípku, východní konec mezi zdí chodby.

Př. č. **13114** – 21. VII. 1950 – Severozápad. křídlo, část severně průjezdu, uprostřed mezi zdmi chodby. Střeby, také polévané a malované, 2 želez. hřebíky a želez. kroužek (podložka) z dlažby pod bouračkou, sever. část křídla, uprostřed mezi zdmi chodby.

Př. č. **13207** – VII. 1950 – Severozápad. křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střeby ze zásepu barokního sklípku před oltářem. Kosti lidské (příměs 7 zl. raně středověké keramiky).

Př. č. **13208** – 21. VII. 1950 – Severozápad. křídlo, část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střeby, sklo, malta, ulity hlemýžďí, škeble, kosti, želez. hřebíky byly nalezeny v navázce nad dlažbou a na dlažbě, která byla a jde přes apsidu.

255 K oběma nádobám je třeba doplnit, že nebyly zváženy. Jsou součástí stále expozice v obtížně přístupných vitrínách.

IIN023) a konečně hroby situované v ploše severně od průjezdu, tj. v bezprostředním okolí kostela P. Marie (IIN032, IIN033, IIN049 až IIN060, IIN068 až IIN074). Samostatnou skupinu tvoří ojediněle nalázané hroby na IV. nádvoří a hroby severně od Španělského sálu (IIN004, IIN005, IIN075 a IIN076). Zvlášť je nutné se zabývat také hroby v interiéru kostela P. Marie (IIN061, IIN062).

4.2.3.2. STŘEDNÍ KŘÍDLO 1923, PRŮJEZD 1929, PRŮCHOD 1948 A ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992

4.2.3.2.1. PRŮJEZD 1929

Jak jsme již uvedli, nálezy poskytly jen některé vrstvy či objekty náleзовé situace. Přímou s kostrami (hroby IIN001 až IIN003) souvisejí zlomky keramiky př. č. **11818**,²⁵⁶ neuvádí se však konkrétnější informace, zda střepy pocházejí z vrstvy, do níž byly kostry uloženy, či jde o zlomky z výplně hrobových jam (3 zl., 122 g). Keramické fragmenty pocházejí ještě z nejnižší zastížené vrstvy, označené jako „val“ (př. č. **11819** – přesné určení dovoluje lokalizace pod základ hradby – 4 zl., 180 g – *Obr. 17 a Obr. 19*). Z následující vrstvy, v deníku označené jako „c“, byl získán nejméně jeden keramický fragment (př. č. **11887**), z následné vrstvy „a“ byly „střepy“ vybrány dokonce dvakrát (př. č. **11811** a **11814**),²⁵⁷ stejně jako u další vrstvy „b“ stratigraficky mladší než vrstva „a“ (př. č. **11809** – 1 zl., 38 g – a pravděpodobně také **11807** – 1 zl., 28 g).²⁵⁸

Další nálezy pocházejí z více kontextů. Jak keramika př. č. **11764**,²⁵⁹ horních 80 cm souvrství zahrnuje povrchovou vrstvu „*cihel, malty a písku*“ a pod ní ležící kontexty, označené na náčrtu „g“ a „f“, tak zásah vyplněný „*cihlami*“. Soubor př. č. **11779**,²⁶⁰ zřejmě z mechanicky vybrané vrstvy, zahrnuje více přirozeně uložených kontextů, minimálně vrstvy označené na náčrtu „f“, „e“ a „d“. Z narušených terénů pochází také poslední zaznamenaný celek (19 zl., 181 g, př. č. **11805**).

Zbývající nálezy byly učiněny východně od románské hradby, a s hroby tedy přímo nesouvisejí (1 zl., 11 g, skupina „JK“ s okrajem kalichovité profilace /*Tab. 1/13/* – př. č. **11804**²⁶¹; 4 zl./135 g, z toho 3 zl./129 g skupiny „JK“, včetně jednoho kalichovité profilovaného okraje, a 1zl./6 g skupiny „J“ – př. č. **11808**).²⁶² Malé počty keramických zlomků u převážné části souborů naznačují, že byly získány pravděpodobně vzorkováním vrstev na řezu, nikoli v ploše výkopu. Nepřekvapuje, že jediný početnější dochovaný soubor (př. č. **11805**) není stratifikován a jednotlivé zlomky nejspíš shromažďovali kopáči při práci ve výkopu pro kolektor.

Současná znalost terénní situace, v níž se stavěla románská hradba, vychází z výzkumů na její vnitřní straně ve Středním křídle v letech 2001–2002 (*Frolík 2002a*) a v roce 2008 (*Frolíková-Kaliszová 2009; 2011*), dovoluje interpretovat situaci dokumentovanou v roce 1929. Hradba byla založena do příkopu před valem, který byl v té době již z valné části zanesen přirozenými splachy a navážkami. Do této kategorie patří nálezy př. č. **11807** (*Tab. 1/11*) a př. č. **11809** (*Tab. 1/12* – obojí vrstva „b“ v přírůstkovém seznamu, v publikaci /*Borkovský 1949*, s. 56, obr. I/ je označena „g“), př. č. **11819** (*Tab. 1/14-21* – „val“), př. č. **11887** (*Tab. 1/10* – „vrstva „c““) a zřejmě také soubor př. č. **11818** (*Tab. 1/7-9* – také vrstva „c“?). Po postavení hradby vznikla uloženina označená v publikaci (*Borkovský 1949*, s. 56, obr. I) „d“ (př. č. **11808**). Stejně je označena i výplň vkopu pro hradbu. Soubor př. č. **11805** (*Tab. 1/1-6*) pochází pravděpodobně z novodobě narušených uloženin.²⁶³

U souboru př. č. **11818**, popsaného jako „*u koster*“, podle mého názoru vzniká závažný interpretační problém. Z kusé dokumentace nevyplývá, z které úrovně byly hroby hloubeny. Není tedy zřejmé, zda se určením „*u koster*“ myslí stejná hloubková úroveň, nebo nálezy vyzdvižené při preparaci koster. Nelze tedy určit, zda je keramika starší než hroby, nebo pochází z výplně hrobových jam. Poloha kostry (hrob IIN001) je na řezu vynesena jednoznačně na rozhraní vrstev „a“ a „c“, ale ani (zdánlivě) přesně zaznamenaný vztah hrobu a souvrství nevyklučuje interpretaci, že se poloha kostry je pouze promítnuta do sou-

²⁵⁶ Náleзовé okolnosti popisovaných souborů viz výše.

²⁵⁷ Zlomky nejsou k dispozici.

²⁵⁸ Př. č. **11809** – III. nádvoří. Z horního terenu jilu a opuky, západně hradby Soběslavové, nad západní částí valu. – Pod průjezdem na II. nádvoří. – *Střep. 7. VI. 1929*; př. č. **11807** – III. nádvoří. Z terenu „b“ ve stole, západně hradby Soběslavové. V průjezdu na II. nádvoří. *Střep. 8. VI. 1929*. – Ač zápis neuvádí u př. č. 11809 konkrétní označení vrstvy, z popisu je ztotožnění s vrstvou „b“ zřejmé.

²⁵⁹ Soubor není k dispozici.

²⁶⁰ Střepy nejsou k dispozici.

²⁶¹ Jde o vrstvu označenou „b“ na řezu v publikaci (*Borkovský 1949*, s. 56, obr. I).

²⁶² Jde o vrstvu označenou „d“ na řezu v publikaci (*Borkovský 1949*, s. 56, obr. I), která se objevuje na obou stranách románské hradby jako vrstva uložená po jejím postavení.

²⁶³ Stejná situace se vztahuje také na hrob IIN081 z roku 1923. Z tohoto nálezu se dochoval pouze antropologický materiál (*Frolík 2015a*, s. 178).

Obr. 91: Praha – Hrad, průjezd mezi II. a III. nádvořím. Hroby IIN001 (zcela vlevo) až IIN003. Pohled od východu. Č. neg. 1225.

Fig. 91: Prague Castle, passage between Second and Third Courtyard; graves IIN001 (far left) to IIN003, view from the east, negative No. 1225.

sedícího řezu. Naznačují to i fotografie zachycující kosterní ostatky mimo stěnu výkopu (*Obr. 91*). Z toho vyplývá, že by nálezy z vrstev „a“, „b“ a „c“ mohly být starší než hroby, a to buď všechny, či alespoň některé. V případě, že je situace na řezu zaznamenána správně, jsou naopak nálezy z vrstev „a“ a „b“ mladší. Nálezy z vrstvy „c“ však musí být starší, za předpokladu, že hroby do ní byly zapsány a výkop nebyl rozeznán a zaznamenán. Pokud bychom předpokládali, že vrstvy „a“ a „b“ jsou mladší než hroby, je také zřejmé, že po uložení nebožtíků do země pokračoval blíže neurčenou dobu stratigrafický vývoj (další zaplňování deprese po příkopu před valovým opevněním), než byl do souvrství vyhlouben výkop pro základ kamenné románské hradby, stavěné po roce 1135.

Z výplně příkopu bylo (př. č. **11807**, **11809**, **11819**, **11887**) získáno pouze sedm keramických zlomků (255 g), které náležejí skupinám „kalichovitá“ (4 zl.) a „JK“ (2 zl.). Starší datování dokládají dva límcovité okrajové zlomky (*Tab. 1/11-12*). Vyskytuje se zde také jeden okrajový fragment skupiny „zduřelá“, a to s profilací blízkou klasickým zduřelým okrajům (*Tab. 1/2*), jež naznačuje, že jde o smíšený soubor, který vznikl nejdříve až ve 12. století, ale před postavením románské hradby (rok 1135).²⁶⁴ Soubor př. č. **11808**, podle stratigrafie mladší než románská hradba, obsahuje čtyři zlomky (1 zl. – skupina „J“ a 3 zl. – „JK“) určitě starší než rok 1135, jak dokazuje i okraj kalichovité profilace a výzdoba ve formě hřebenové linie a hřebenové vlnice. Jde tedy také o druhotně přemístěný soubor. Obdobně je tomu se souborem př. č. **11818**, získaným „u koster“ (1 zl. – skupina „J“, 2 zl. – „kalichovitá“), se dvěma okrajovými zlomky (skupina „kalichovitá“, archaická profilace v podobě nepravého okruží – *Tab. 1/7-8*), jež také pochází z výplně příkopu před valovým opevněním. Nejpočetnější je soubor př. č. **11805** (19 zl.: 3 zl. – skupina „J“, 7 zl. – „JK“, 3 zl. – „kalichovitá“, 3 zl. – „zduřelá“, 2 zl. – skupina „H2“). Výjimkou z obecné charakteristiky tohoto souboru je snad jenom skupina „H2“ včetně typické profilace velkého vzhůru vytaženého okraje z rozměrné zásobnicové nádoby (*Tab. 1/1*), jejíž datování do 12. století však nečiní problém.

Keramický soubor získaný v roce 1929 naznačuje, že pochází spíše z doby před postavením románské hradby, tj. období před rokem 1135, což také dokládá stratigrafická situace. Přímou datovat hroby IIN001 až IIN003 však s jejich pomocí nelze.

4.2.3.2.2. PRŮCHOD 1948

Během výkopových prací v průchodu bylo získáno relativně malé množství nálezů. Soubor zahrnuje př. č. **12696** až př. č. **12706**. Dva jsou antropologického původu (př. č. **12700**, **12701**²⁶⁵), tři jsou vzorky malty z románské hradby (př. č. **12696**, **12697** a **12706**), další dva „vzorky vrstvy“ (př. č. **12704** a **12705**²⁶⁶) a jeden náleží dřevu (z hrobu IIN031 – př. č. **12702**). Všechny jsou chronologicky necitlivé. Zbývající tři soubory obsahují keramické zlomky (př. č. **12698**, **12699** a **12703**).

264 Pokud není uvedený keramický zlomek intruzí.

265 Je zajímavé, že byl zapsán pouze antropologický materiál ze dvou hrobů (IIN028 a IIN030), ze třetího nikoli (IIN029). Lidské kosti byly také součástí př. č. **12703**, ale ani ty se nedochovaly.

266 Vzorky se nedochovaly. Jejich ztotožnění s konkrétními vrstvami je problematické (př. č. **12704** – „vzorek šedé vrstvy, ... vrstva, soudě podle vzhledu, je bouračka zdiva. Je ve stěně šedá a táhne se po celé délce sondy od východu na západ. Jižní stěna sondy“, př. č. **12705** – „vzorek vrstvy ... navážka z jižní stěny sondy nad vrstvou šedé malty“). Popsané vrstvy nelze ztotožnit s vrstvami v severní stěně. S jistou opatrností můžeme uvažovat o vrstvách spojených s výstavbou románské hradby. Oba vzorky však naznačují, že terénní situace nebyla dokumentována v úplnosti.

POČET/VÁHA	11807	11809	11819	11887	Souhrn 11807, 11809, 11819 a 11887	11818	11808	11805
Pravěk	-	-	-	-	-	-	-	-
H1	-	-	-	-	-	-	-	-
J	-	-	-	-	-	1/39	1/6	3/16
JK	-	-	1/86	1/9	2/95	-	3/129	7/57
Kalichovitá	1/28	1/38	2/73	-	4/139	2/83	-	3/26
HK	-	-	-	-	-	-	-	-
H2	-	-	-	-	-	-	-	3/40
TM	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuha	-	-	-	-	-	-	-	-
OST	-	-	-	-	-	-	-	-
Zduřelá	-	-	1/21	-	1/21	-	-	3/42
S/T	-	-	-	-	-	-	-	-
	1/28	1/38	4/180	1/9	7/255	3/122	4/135	19/181

Obr. 92: Praha – Hrad, průjezd mezi II. a III. nádvořím, výzkum 1929. Zastoupení technologických skupin keramiky podle počtu a váhy zlomků v gramech.

Fig. 92: Prague Castle, passage between Second and Third Courtyard, 1929 excavation, representation of pottery techniques according to number and weight (in grams).

Soubor př. č. **12698** pravděpodobně pochází ze stratigraficky nejmladší dokumentované vrstvy („*bou-račka, cihly, malta*“), která se uložila až po postavení románské hradby, tj. po roce 1135. Obsahuje celkem 34 keramických zlomků (429 g) s velmi pestrým zastoupením technologických skupin (Tab. 2/1-11), takže by mohla odpovídat navážkovému charakteru vrstvy s předpokládaným obsahem druhotně přemístěných zlomků. Jako nejmladší se jeví jeden zlomek (19 g) keramiky vrcholně skupiny VS2 (14.–15. stol.), do 13. století by náležel okrajový zlomek pokličky (skupina „S/T“, 9 g – Tab. 2/7) a zlomek pravděpodobně z rukojeti pánve/trojnožky (skupina „HK“, 40 g – Tab. 2/9).²⁶⁷ Nepřekvapují zlomky ze stěn masivních tuhových zásobnic (2 zl., 63 g). Vzhledem k uvažovanému datování je relativně početné zastoupení nejstarší technologické skupiny „H1“ (3 zl., jeden s hřebenovou výzdobou, 27 g) a „J“ (1 zl. s hřebenovou výzdobou, 22 g), které je interpretováno jako reziduální, což platí i pro zbývající zlomky ostatních skupin (skupina „JK“ – 2 zl./14 g, „kalichovitá“ – 10 zl./115 g – Tab. 2/3), event. bychom mohli uvažovat, že jsou soudobé se stavbou hradby („HK“ – 3 zl./35 g – Tab. 2/1, „H2“ – 1 zl./9 g – Tab. 2/2, „zduřelá“ – 5 zl./34 g, „OST“ – 2 zl./13 g).

V „*navážce nad kostrami*“ byl shromážděn soubor př. č. **12703** (76 zl./1336 g, Tab. 3). Pokud se pokusíme tento popis ztotožnit s existujícím řezem, mělo by jít o vrstvu „*opuky, hnědé jílovité hlíny se střepy 10.-11. stol.*“,²⁶⁸ event. i o stavební vrstvu k hradbě, která přinejmenším hrob IIN028 velmi těsně překrývala. Také tento soubor je z technologického hlediska pestrý. Jako nejmladší se jeví zastoupení zlomků skupiny „S/T“ (4 zl., 42 g) s jedním okrajem v podobě nepravého okruží (Tab. 3/8). K mladším řadíme i skupinu „TM“ (1 okrajový zlomek, 4 g – Tab. 3/7). V souboru byly identifikovány také dva fragmenty (výduť a podhrdlí, 39 g) s příměsí slídy v keramickém těstě a s povrchem, na němž se uplatňují šupinky slídy. Provedení není pro pražské prostředí typické, spíše se s ním setkáme na keramice z východní části středních Čech, event.

267 U tohoto zlomku je důvodem pro uvedené datování použití na keramickém tvaru, jenž souvisí s rozvojem nových tvarů ve 13. století, a nikoli technologická skupina, která se vyskytuje již dříve.

268 Při rozboru keramiky se nepřihlíželo k datování uvedenému na sáčcích s nálezy nebo v přírůstkovém seznamu. Z jiných pramenů (Borkovský 1999) vyplývá, že keramika byla chronologicky řazena jinak než dnes a prosté převzetí uvedených čísel je zavádějící a vede k chybným závěrům (např. Stará Boleslav – Boháčová 2006). Sledujeme-li datování keramiky v soudobých publikacích a máme-li možnost porovnat toto datování s dochovanými soubory, je zřejmé, že přibližně do konce (?) 40. let se datování keramiky lišilo od dnešního asi o 200 let (mladohradištní keramika byla kladena do 13.–14. století). Rozporu si byl zřejmě jako první vědom I. Borkovský (1999, s. 16). Pokud se datování objevuje u zlomků keramiky z výzkumu kostela P. Marie (Borkovský 1953), odpovídá převážně již dnešnímu. Z tohoto důvodu je výtka špatného datování situací, náležejících podle dnešní konvence do mladohradištního období výrazem nepochopení (Boháčová 2006, s. 125).

KUSY	1125	HII077	IIN078	IIN079	IIN080	1114	1157	1522
Pravěk	-	-	1/8,33	-	-	-	-	-
H1	2/2,78	1/50	-	-	-	2/1,65	-	-
J	5/6,94	-	-	1/5,26	4/10,81	3/2,48	-	-
JK	24/33,33	1/50	3/25	12/63,16	17/45,95	63/52,07	13/37,14	2/5,4
Kalichovitá	39/54,17	-	7/58,34	6/31,58	16/43,24	38/31,41	15/42,86	9/24,34
HK	-	-	-	-	-	13/10,74	6/17,14	7/18,92
H2	2/2,78	-	-	-	-	2/1,65	1/2,86	5/13,51
TM	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuha	-	-	-	-	-	-	-	-
OST	-	-	-	-	-	-	-	-
Zduřelá	-	-	1/8,33	-	-	-	-	11/29,73
S/T	-	-	-	-	-	-	-	3/8,1
	72	2	12/98	19/222	37/1100	121/1547	35/399	37/280

Obř. 93: Praha – Hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže, výzkum 1992. Zastoupení podle technologických skupin keramiky podle počtu kusů (počet/procenta).

Fig. 93: Prague Castle, Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross, 1992 excavation; representation according to pottery techniques according to the number of fragments (number/percent).

z východních, kde by náležely do 13. století. Hojně je zastoupení keramické skupiny „H2“ (22 zl., 505 g) a „tuha“ (5 zl., 119 g), a to zlomky výdutí zásobnic s výzdobou plastickou páskou, a také skupiny „HK“ (10 zl., 127 g). Celkově soubor zapadá do předpokládaného datování po roce 1135 s přesahem až do 13. století. Naznačuje také přítomnost keramické skupiny „zduřelá“ (9 zl., 113 g) včetně zastoupení okrajových zlomků v klasicky zduřelém provedení (*Tab. 3/9-10*). Nic na tom nemění ani hojná reziduální příměs keramiky skupiny „kalichovitá“ (19 zl., 315 g) nebo „JK“ (3 zl./61 g).

Poslední keramický soubor př. č. **12699**, který podle popisu pochází „z navážky západně románské hradby, z úrovně koster, prostora mezi dvěma vrstvami koster, je asi 35 cm silná“, čítá 25 zlomků (572 g, *Tab. 2/12-23*). Ze stratigrafické situace a vztahu k hradbě vyplývá, že jde o vrstvu (souvrství), do níž byla zahloblena románská hradba („hnědá jílovitá navážka, opuka“). Soubor by tak byl datován před rok 1135. Této skutečnosti neodporuje ani jeho složení (skupina „kalichovitá“ – 12 zl., 214 g; „JK“ – 6 zl., 138 g; skupina „J“ – 4 zl., 76 g), přičemž okrajové zlomky těchto skupin (3 ks) jsou formovány do podoby nepravého okruží (*Tab. 2/12-14*). Objevuje se také zlomek výdutě nádoby skupiny „H2“ (24 g). Poněkud časná se zdá přítomnost výdutě tuhové zásobnice zdobené plastickou páskou (116 g). Malý zlomek skupiny „S/T“ (4 g) může být intruzí. Celek náleží do období, kdy byla v oběhu keramika skupiny „kalichovitá“, tj. nejspíše do 11. století. Odpovídá souborům uloženým v příkopu před valovým opevněním, které vede Středním křídlem ve směru sever-jih, a to v době, kdy bylo funkční (*Frolík 2002a; Frolíková-Kaliszová 2009*).²⁶⁹

Celkově tyto keramické soubory datování hrobů samy o sobě neupřesňují, větší výpovědní hodnotu má jejich stratigrafická pozice.

4.2.3.2.3. ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992

Výzkum zachytil torza tří až čtyř hrobů, u kterých jako jediných v této skupině je detailně popsána nálezová situace a získané nálezy jsou opatřeny podrobnou evidencí. Základní pozornost je třeba věnovat nálezům z jednotlivých hrobů, tj. z jejich výplně. Z výplně hrobu IIN077 (kontext 1112) byly vyzdvíženy pouze dva keramické zlomky (1 zl./14 g – skupina „H1“, 1 zl./2 g – „JK“). Ve výplni hrobu IIN078 (kontext 1185) bylo evidováno celkem 12 keramických fragmentů (98 g – *Tab. 5/1-4*), z toho sedm skupiny „kalichovitá“ (66 g, mezi tím jeden okraj s kalichovitou profilací – *Tab. 5/1*), tři zlomky skupiny „JK“ (10 g), jeden neurčitelný (4 g) a jeden pravděpodobně pravěký (8 g). Ve výplni hrobové jámy hrobu IIN079

²⁶⁹ Někde v blízkosti hrobů IIN028 až IIN031 se nacházel ještě hrob IIN081, objevený již v roce 1923 (*Frolík 2015a*, s. 168). Nálezy umožňující jeho datování se však nedochovaly. Snad jen zmínka o „vápenité vrstvě“ by mohla dovolit úvahu o časovém intervalu před postavením románské hradby, pokud by vápenitá vrstva byla vrstvou stavební a k této hradbě náležela. Ve starších vrstvách nebyla přítomnost vápna (malty) při pracích v letech 1929 a 1948 zaznamenána.

(kontext 1187) bylo zjištěno 19 keramických zlomků (222 g – *Tab. 5/5-10*), které zahrnují 12 fragmentů skupiny „JK“ (109 g), šest skupiny „kalichovitá“ (107 g) a jeden skupiny „J“ (5 g). Dva okrajové zlomky s kalichovitou profilací náležejí k „JK“ (*Tab. 5/5-6*). Hrob IIN080 měl jako jediný ve výplni dvě uložení (1188 a 1189). V uložení 1188 se našlo sedm keramických zlomků (53 g – *Tab. 5/11-13*), mezi nimi čtyři skupiny „J“ (25 g, z toho jeden okrajový zlomek profilací nepravého okruží – *Tab. 5/11*) a tři zlomky skupiny „JK“ (28 g). Uložení 1189 poskytla 29 keramických fragmentů (733 g – *Tab. 5/14-24*). Z toho 15 náleží ke skupině „kalichovitá“ (614 g, z nichž jsou tři okrajové zlomky kalichovité profilace – *Tab. 5/14, 17, 19*) a 14 zlomků „JK“ (120 g, včetně tří okrajových zlomků kalichovité profilace a jednoho jednoduše profilovaného okraje – *Tab. 5/15, 16, 18, 20*). Tento celek zahrnuje také rozměrnější torzo spodní části nádoby (skupina „kalichovitá“ – 314 g – *Tab. 5/24*). Celý soubor z hrobů IIN077 až IIN080 působí uceleným dojmem (obsahuje pouze skupiny „H1“, „J“, „JK“, „kalichovitá“), v němž mírně převažují fragmenty skupiny „JK“ (33 zl.), na rozdíl od skupiny „kalichovitá“ (28 zl.). Neobsahuje zlomky dalších skupin, které jsou doloženy v souborech z průjezdu i průchodu mezi II. a III. nádvořím a měly by být chronologicky mladší (skupiny „zduřelá“, „HK“, „S/T“), ani zlomky ze skupin „tuha“ a „H2“. Chronologicky by neměl soubor z hrobů IIN077 až IIN080 překračovat 11. století. Profilace kalichovitých okrajů a použitá výzdoba (pouze jednohroté rydlo) nenaznačují, že by mohl zasahat hlouběji do 10. století.

Z vrstvy uložení 1125 (a s ní související vrstvy 1125C), do níž byly hroby zahlobeny, bylo získáno celkem 71 zlomků keramiky (1083 g – *Tab. 4/15-30*). Nejpočetněji je zastoupena skupina „kalichovitá“ (39 zl./648 g včetně s kalichovitou profilací a dvou nepravých okruží – *Tab. 4/15, 16, 19, 21*). Následuje „JK“ (24 zl./358 g se třemi okrajovými zlomky – dvěma s profilací kalichovitou a jedním jednoduše profilovaným – *Tab. 4/17, 18, 22*). Zastoupena je také skupina „J“ (5 zl./38 g, též se dvěma okraji, z nichž jeden je jednoduše profilovaný a jeden nepravým okružím – *Tab. 4/20, 23*). Vyskytly se i dva zlomky skupiny „H1“ (23 g), navíc byl identifikován ojedinělý fragment skupiny „H2“ (16 g). Zastoupeny jsou tedy skupiny, které bychom považovali za starší (s výjimkou „H2“, jejíž počátek není zcela jasný, ale nezdá se, že by se vyskytoval v 10. století). Datování souboru by tedy směřovalo do 11. století (starší části?) a neodlišovalo se od keramických zlomků z výplně hrobových jam jednotlivých hrobů.

Poččetněji je soubor keramiky s pestřejším zastoupením keramických skupin z vrstev, které hroby překryly, tj. 1114 a 1114B (*Tab. 4/1-8*), a to včetně lokálního proplásku 1183, jenž je odděluje (121 zl./1547 g). Nejpočetněji je skupina „JK“ (63 zl./497 g), v níž se dochovaly tři okrajové zlomky, jeden jednoduše profilovaný a dva kalichovité (*Tab. 4/4, 6, 7*). Další je skupina „kalichovitá“ (38 zl./641 g) se třemi okraji (jeden kalichovitý, jeden archaicky zduřelý, jedno nepravé okruží s bílým přetahem či malováním – *Tab. 4/2, 3, 5*). V té se také nachází zlomek výdutě z dvojkónické nádoby, zdobený jednoduchou vlnicí a rýhami. Provedení ani keramická hmota nejsou pro pražské prostředí typické. Další zlomek z výdutě má na povrchu skvrnu červeného malování, jaké se obvykle vyskytuje až na zlomcích skupiny „CMD“. Zbylé skupiny jsou zastoupeny mnohem méně – „HK“ (13 zl./268 g, z toho jeden okraj s profilací nepravého okruží a s bílým malováním nebo přetahem – *Tab. 4/7*); „J“ (3 zl./14 g); „H1“ (2 zl./9 g) a „H2“ (2 zl./118 g). Na rozdíl od souboru z vrstvy 1125 je ten z vrstvy 1114 stratigraficky mladší. Keramické zlomky naznačují posun do mladšího období skupiny „HK“ a „H2“, které se objevují i ve 12. století, ale jsou známy již ze století předchozího (skupina „H2“ s otazníkem). Stejně je tomu ve skupině „kalichovitá“ s archaicky zduřelou profilací ze starší části 12. století.

Další (nevelký) posun vykazuje keramika z vrstvy 1157, která je mladší než vrstva 1114 (35 zl./399 g – *Tab. 4/13-14*).²⁷⁰ Nejpočetněji je zastoupena skupina „kalichovitá“ (15 zl./260 g), v níž mladší vývojovou fází dokládá archaicky zduřelý okraj (1 zl.). Druhý okraj je jednoduše profilovaný. Méně je zastoupena skupina „JK“ (13 zl./69 g) a ještě méně „HK“ (6 zl./30 g). Jeden zlomek náleží skupině „H2“ (40 g). Archaicky zduřelý okraj a početnější zastoupení „HK“ naznačuje datování do 12. století.

Z porovnání souborů z vrstvy 1125, hrobových výplní (hroby IIN077 až IIN080) a vrstev 1114 a 1157 vyplývá, že hroby byly zahlobeny do výplně příkopu nejspíše v pokročilejším 11. století. Přesah do 12. století je možný, ale pravděpodobně nikoli za rok 1135.

Poslední posuzovaný soubor nálezů pochází z výplně příkopovitého útvaru 1522, který podle rekonstrukce vývoje terénní situace hroby narušil, a tudíž je mladší (*Tab. 4/9-12*). Objekt byl vyplněn větším množstvím tenkých vrstviček, jež svědčí o jeho postupném (a rychlém?) zaplňování. Jenom menší část obsahovala zlomky keramiky (uložení 1172, 1203, 1206, 1207, 1210, 1212, 1218, 1249, 1251, 1252), převážně menších rozměrů. Nálezy jsou posuzovány jako jeden celek. Celkem bylo z uvedených vrstev získáno 37 zl. (280 g). Nejpočetněji je zastoupena skupina „zduřelá“ (11 zl./63 g, včetně tří okrajů s klasicky zduřelou profilací – *Tab. 4/9-11*), následovaná skupinou „kalichovitá“ (9 zl./48 g). Početněji je zastoupena ještě „HK“ (7 zl./35 g). Skupinu „H2“ reprezentuje pět zlomků (94 g), z nichž nejméně jeden pochází z roz-

270 Uložení 1125 je popsána jako uhlíkatý prach (70%) s příměsí (30%) uhlíků (drobků a malých fragmentů).

měrnější zásobnice (*Tab. 4/12*). Další fragment s povrchovou úpravou se šupinkami slídy je k této skupině přiřazen podmíněně, jeho provedení poukazuje spíše na mimopražský původ (a možnou klasifikaci jako „VS1“). Tři zlomky řadíme ke skupině „S/T“ (20 g), dva k „JK“ (20 g). Z výsledku posouzení souboru můžeme vyvodit posun do mladšího období s výskytem skupin charakteristických pro 13. století („S/T“, zčásti též „zduřelá“ s okraji v klasickém provedení).

VÁHA	1125	HII077	IIN078	IIN079	IIN080	1114	1157	1522
Pravěk	-	-	8/9,09	-	-	-	-	-
H1	23/2,12	2/50	-	-	-	9/0,58	-	-
J	38/3,51	-	-	5/2,26	25/2,27	14/0,9	-	-
JK	358/33,06	2/50	10/11,36	109/49,32	148/13,46	497/32,13	69/17,29	20/7,14
Kalichovitá	648/59,83	-	66/75	107/48,42	927/84,27	641/41,44	260/65,16	48/17,15
HK	-	-	-	-	-	268/17,32	30/7,51	35/12,5
H2	16/1,48	-	-	-	-	118/7,63	40/10,04	94/33,57
TM	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuha	-	-	-	-	-	-	-	-
OST	-	-	-	-	-	-	-	-
Zduřelá	-	-	4/4,55	-	-	-	-	63/22,5
S/T	-	-	-	-	-	-	-	20/7,14
	1083	4	88	221	1100	1547	399	37/280

Obr. 94: Praha – Hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže, výzkum 1992. Zastoupení podle technologických skupin keramiky podle váhy zlomků v gramech a procentech.

Fig. 94: Prague Castle, Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross, 1992 excavation; representation according to pottery techniques according to weight (in grams/percent).

KUSY	13141	13123	13120	13363	13119	13117	13122	13364
Pravěk	1/1,03	-	-	-	-	-	1/0,16	-
H1	5/5,15	16/2,32	1/3,45	-	-	-	6/0,98	-
J	4/4,12	1/0,15	-	1/11,11	1/0,63	-	61/10,97	4/1,73
JK	25/25,77	74/10,74	7/24,14	7/77,78	18/11,25	16/11,11	238/38,95	38/16,45
Kalichovitá	65/67,01	554/80,41	21/72,41	1/11,11	89/55,63	99/68,75	209/34,21	88/38,1
HK	-	26/3,77	-	-	28/17,5	8/5,56	20/3,27	31/13,42
H2	1/1,03	2/0,29	-	-	12/7,5	14/9,72	18/2,95	61/26,41
TM	-	-	-	-	-	-	2/0,33	-
Tuha	1/1,03	2/0,39	-	-	1/0,63	-	12/1,96	1/0,43
OST	-	9/1,31	-	-	-	3/2,08	1/0,16	-
Zduřelá	-	5/0,73	-	-	11/6,86	4/2,78	27/4,42	8/3,46
S/T	-	-	-	-	-	-	10/1,64	-
	97	689	29	9	160	144	231	231

Obr. 95: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím, výzkum 1950. Zastoupení podle technologických skupin keramiky podle váhy zlomků v gramech a procentech.

Fig. 95: Prague Castle, Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard, 1950 excavation; representation of pottery techniques according the number of the fragments (number/percent).

4.2.3.3. II. NÁDVOŘÍ, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Z 10 dochovaných celků představují stratigraficky (a chronologicky) nejstarší soubory př. č. **13141** a př. č. **13123**, které se našly pod hroby. V souboru př. č. **13141** (102 zl./1323 g – *Tab. 7/1-27*) s nadpoloviční většinou převládá skupina „kalichovitá“ (65 zl./952 g) včetně osmi okrajových zlomků s kalichovitou profilací a jedním ve formě nepravého okruží (*Tab. 7/1, 4-6, 8-9, 12-14*). Více je zastoupena také skupina „JK“ (25 zl./258 g) s pěti okrajovými zlomky s kalichovitou profilací (*Tab. 7/2-3, 7, 11, 16*). Ostatní jsou mnohem méně početné, ale náleží k chronologicky starším („H1“ – 5 zl./55 g; „J“ – 4 zl./24 g). Vyskytl se i zlomek pravěký (9 g), další je tuhový (16 g), ale jeho zařazení do období pravěku není zcela jisté. Objeven byl i fragment výdutě z nádoby skupiny „H2“ (9 g). Celkově můžeme tento soubor zařadit do starší (?) části 11. století s možným přesahem do století předcházejícího. Archaické profilace kalichovitých okrajů však nejsou zastoupeny a výzdoba je provedena jednohrotým rydlem.²⁷¹

Keramické skupiny v souboru př. č. **13123** (691 zl./7280 g – *Tab. 8 a Tab. 9*) jsou mnohem pestřejší. Opět v něm výrazně převažuje skupina „kalichovitá“ (554 zl./6023 g), celkem obsahuje 70 okrajových zlomků této skupiny s profilací kalichovitou (45 zl.), nepravého okruží (16 zl.) nebo jednoduše formovaným okrajem (4 zl.). Druhou nejpočetnější skupinou je „JK“ (74 zl./709 g) s 22 kalichovitě formovanými okraji. Relativně početná je také skupina „H1“ (16 zl./130 g) se dvěma jednoduše profilovanými okraji a s hřebenovou výzdobou (*Tab. 8/5 a Tab. 9/34*). Ke starším skupinám bychom z toho mohli přiřadit i dva zlomky skupiny „tuha“ (28 g), oba s jednoduše profilovanými okraji a jeden s výzdobou vrypy (*Tab. 8/12a; Tab. 9/2*). Popsaný soubor se chronologicky neliší od celku př. č. 13141. Obsahuje však také skupiny, které jsou chronologicky mladší než 11. století („zduřelá“ – 5 zl./17 g; „OST“ – 9 zl./49 g). Evidován byl též malý, vzhůru vytažený okraj zdobený jednoduchou vlnicí, který by měl pocházet ze 13. století (16 g – *Tab. 8/9*), a jeden zlomek skupiny „VS1“ (7 g). Pokud bychom posuzovali celý soubor pouze podle nejmladších (ale ojedinele zastoupených) prvků, náležel by až do vrcholného středověku, což podle širších souvislostí není možné. Tyto zlomky budou nejspíše intruzí (kontaminací). Zbylá část by mohla být řazena do 12. století s tím, že v ní významně převažují zlomky starší. Soubor by tak byl ukázkou nenápadně smíšeného celku, nelze však vyloučit, že minoritně zastoupené mladší fragmenty mohou pocházet z nerozeznatelného zásahu do starší uloženiny.

Jako chronologicky uzavřený působí také soubor př. č. **13120** (29 zl./587 g – *Tab. 10*), i když jeho nejstarší stratigrafická pozice není jednoznačná (byl nalezen nad podloží, ale může souviset i s hroby). Stejně jako u předchozích souborů převažuje skupina „kalichovitá“ (21 zl./415 g) se dvěma kalichovitě profilovanými okraji (z toho jeden s archaickou profilací blízkou vyššímu nepravému okruží – *Tab. 10/4-5*). Ve stejné skupině se objevuje výzdoba vrypy, která je z toho považována za mladší prvek (*Tab. 10/12, 17*). Výzdobné motivy jsou provedeny pouze jednohrotým rydlem. Dále je zastoupena skupina „JK“ (7 zl./159 g) se třemi kalichovitě profilovanými okraji (*Tab. 10/1-2, 6*) a také jeden zlomek z „H1“ (13 g) s výzdobou hřebenovým vpichem (*Tab. 10/10*). I pro tento soubor by mělo platit datování do (staršího?) 11. století s možným přesahem století 10.

V souboru př. č. **13121** se vyskytuje pouze polovina keramického přeslenu (4 g – *Obr. 87/4*), který je chronologicky necitlivý.²⁷²

Přímo s hroby souvisí čtyři soubory, přičemž př. č. **13118** (hrob IIN038) neobsahuje keramické zlomky, ale pouze záušnice. Poměrně početný je soubor z téhož hrobu př. č. **13117** (144 zl./1726 g – *Tab. 11/21-39*). Z hlediska keramických skupin je (obdobně jako u předchozích celků) nejpočetnější skupina „kalichovitá“ (99 zl./1266 g) s 14 okrajovými zlomky (9x kalichovitá profilace, 4x nepravé okruží, 1x jednoduše profilovaný okraj a 1x okraj malý vzhůru vytažený – *Tab. 11/21-31, 33-34, 38-39*). Dalšími početnějšími skupinami jsou „JK“ (16 zl./168 g) s jedním jednoduše profilovaným okrajem (*Tab. 11/32*) a „H2“ (14 zl./169 g) s okrajovým zlomkem s profilací pro „H2“ typickou (velký vzhůru vytažený – *Tab. 11/35*). Další vývoj reprezentují skupiny „HK“ (8 zl./69 g), „zduřelá“ (4 zl./26 g včetně jednoho klasicky zduřelého okraje – *Tab. 11/31*) a „OST“ (3 zl./28 g). Soubor s popsánými keramickými skupinami je možno datovat do 12. století (a spíše intuitivně nikoli do jeho nejstarší a nejmladší části).

Obdobně vypadá také početný soubor př. č. **13119** z hrobu IIN034 (160 zl./2476 g – *Tab. 11/1-20*) s mírně odlišným výčtem keramických skupin. Nejpočetnější je opět „kalichovitá“ (89 zl./1416 g) s 11 okrajovými zlomky (9x kalichovitá profilace, 1x nepravé okruží, 1x jednoduše profilovaný okraj – *Tab. 11/1, 3-10, 16, 18*), skupina „JK“ je starší (18 zl./307 g včetně dvou okrajů, po jednom zástupci profilace nepravého okruží a jednoduše profilovaného okraje – *Tab. 11/11, 14*), stejně jako skupina „J“ s jedním zlomkem s výzdobou hřebenovou vlnicí (6 g – *Tab. 11/19*). Početná skupina „HK“ je zřejmě mladší (28

²⁷¹ S jednou výjimkou ze skupiny „JK“ – hřebenová vlnice.

²⁷² Soubor dále obsahuje tři záušnice, nalezené volně ve vrstvě, a zlomky dřeva.

zl./305 g, dva okrajové zlomky s profilací nepravého okruží – *Tab. 11/2, 13*), tak jako skupina „zduřelá“ (11 zl./167 g) s jedním jednoduše profilovaným okrajem a s jedním s okrajem „archaicky“ zduřelým (*Tab. 11/12, 15*), a též skupina „H2“ (12 zl./200 g, s jedním velkým vzhůru vytaženým okrajem – *Tab. 11/17*). Skupinu „tuha“ reprezentuje rozměrný zlomek zásobnice s výzdobou provedenou plastickou páskou (75 g). Celek je, stejně jako soubor př. č. 13117, datován do 12. století.

S hrobem IIN065 souvisí početně nevelký soubor př. č. **13363** (9 zl./297 g – *Tab. 7/28-34*) s překvapivě úzkým zastoupením keramických skupin. Nejpočetnější je „JK“ (7 zl./270 g) se dvěma okrajovými zlomky s kalichovitou profilací, přičemž jeden má archaickou profilaci podobnou nepravému okruží (*Tab. 7/28, 29*). Jeden náleží skupině „kalichovitá“ (23 g, okraj s kalichovitou profilací – *Tab. 7/30*) a jeden skupině „J“ (4 g). S jednou výjimkou (hřebenová linie v rámci skupiny „JK“ – *Tab. 7/33*) je výzdoba provedena jednoduše rydlem. Soubor je možno bezproblémově zařadit do 10. století (spíše do druhé poloviny).

Vskutku početný je soubor př. č. **13122** (629 zl./13797 g – *Tab. 12 až Tab. 19*), lokalizovaný v „černém románském terénu“ mezi kostrami i nad nimi. Odpovídá tomu velmi široké zastoupení prakticky všech vyčleněných keramických skupin. Jádrem souboru je opět skupina „kalichovitá“ (209 zl./5664 g) a také „JK“ (238 zl./3965 g). V „JK“ převažují okrajové profily kalichovité (16 zl.) a nepravé okruží (13 zl.), doložen je i okraj límcovité profilovaný (1 zl. – *Tab. 13/14*). Ve skupině „kalichovitá“ se vyskytuje celkem 51 okrajů (24 s kalichovitou profilací, 22 s profilací nepravého okruží, čtyři jednoduše profilované, jeden s archaicky zduřelou profilací – *Tab. 12 až Tab. 16*). Ostatní skupiny jsou méně početné, nejvíce skupina „J“ (67 zl./1113 g) s 10 okrajovými zlomky (šest nepravých okruží, tři jednoduše profilované, jeden s profilací zduřelou). Skupina „H1“ je starší (6 zl./81 g, jeden jednoduše profilovaný okraj, převažující hřebenová výzdoba – *Tab. 14/6; 17/28 a 18/7*). Ostatní, zřejmě mladší skupiny zastupují skupiny „zduřelá“ (27 zl./444 g, šest klasicky zduřelých okrajů, jeden archaicky zduřelý, dva jednoduše profilované – *Tab. 16/6; 18/8 a Tab. 19/4-7, 11-13*), „HK“ (20 zl./308 g, šest okrajů formovaných do nepravého okruží, jeden s kalichovitou profilací, jeden jednoduše profilovaný – *Tab. 12/8; 15/1, 42-45; 16/7 a Tab. 19/2*), „H2“ (18 zl./1040 g, osm velkých vzhůru vytažených okrajů, převážně z rozměrných zásobnicových nádob – *Tab. 17/1-5 a 19/28*). Širší časové období pokrývá skupina „tuha“ (12 zl./616 g), v níž část zlomků náleží zásobnicím s výzdobou vodorovnými plastickými páskami na těle, ale nejméně tři zlomky menším hrncovitým (?) nádobám (dva jednoduše profilované okraje, jednou výzdoba vrypy), které bychom mohli zařadit již do 10. a 11. století (*Tab. 19/8, 9*). Mladší raně středověké skupiny reprezentují skupiny „S/T“ (10 zl./237 g), „TM“ (2 zl./36 g, jeden jednoduše profilovaný okraj – *Tab. 19/10*) a jednoduše profilovaný okraj skupiny „OST“ (1 zl./13 g – *Tab. 19/3*). Evidován byl také zlomek pravěký (20 g), nejmladší je neglazovaná vrcholně středověká skupina „VS2“ (7 zl./125 g – *Tab. 17-26*) a zlomky jednostranně (7 zl./88 g) nebo oboustranně glazované (1 zl./7 g).²⁷³ Vyskytl se také fragment raně novověké kameniny (1 zl./7 g). Celkově tento rozsáhlý soubor zahrnuje keramiku, kterou bychom mohli datovat do intervalu 10.–13. století s tím, že mladší zlomky (s ohledem na jejich počet a drobné rozměry) jsou intruzí. Časové zařazení souboru naznačuje, že musíme počítat také s vrstvou/vrstvami ze 13. století, která pohřby nejspíše překryla.

Pro datování nelze využít soubor př. č. **13124**, protože není stratifikován.²⁷⁴

Pokus o rekonstrukci stratigrafického vývoje a rozbor nálezů doložily, že „černý románský terén“ byl vnitřně složitěji strukturován a nesestával pouze z jediné vrstvy. Prokazuje to rozdílné chronologické zařazení jeho jednotlivých částí a také některé zaznamenané (ale podrobně nedokumentované) detaily („*hnědá popelovitá vrstvička*“ pod kostrami, rozhraní signalizované vrstvou kamínků na fotografiích). Stranou zůstává soubor z hrobu IIN065, naznačující existenci relativně staré vrstvy/souvrství jižně od zkoumané plochy.

273 Vrcholně středověká a raně novověká skupina zahrnuje mimo jiné zlomek čelní stěny zeleně a žlutě glazovaného komorového, pravděpodobně římsového kachle (16.–17. století – *Tab. 17/26*). Z čelních komorových stěn kachlů pocházejí ještě dva drobné zlomky, jeden s otiskem látky na vnitřní straně. Mezi ostatními fragmenty nacházíme zlomek redukčně pálené a zakuřované nádoby.

274 Pro úplnost je uvedeno jeho složení. Jde (bohužel) o poměrně rozsáhlý soubor (250 zl., 3696 g) s pestrým zastoupením keramických skupin. Převažující část tvoří zlomky skupiny „kalichovitá“ (82 zl., 1013 g), následují tři hmotnostně přibližně stejné skupiny („HK“ – 44 zl./541 g; „H2“ – 20 zl./513 g, „zduřelá“ – 38 zl./506 g). Hojněji zastoupené jsou také skupiny „JK“ (27 zl./383 g) a „tuha“ (7 zl./369 g). U „H2“ nepřekvapuje výskyt větších fragmentů z rozměrných zásobnicových nádob a s profilací ve formě velkého vzhůru vytaženého okraje; stejně jako u skupiny „tuha“ přítomnost zlomků zásobnic s výzdobou v podobě plastických pásek. Vyskytl se i zlomek pravěký (1 zl./13 g) a také fragment světlé, obvykle červeně malované keramiky (skupina „CMD“ – 1 zl./14 g). Nejmladším prvkem je zlomek skupiny „VS2“ (1 zl./23 g). Málo obvyklým tvarem je fragment nejspíše z misky skupiny „kalichovitá“ (*Tab. 20*).

VÁHA	13141	13123	13120	13363	13119	13117	13122	13364
Pravěk	-	-	-	-	-	-	20/0,15	-
H1	55/4,16	130/1,79	13/2,21	-	-	-	81/0,6	-
J	24/1,81	5/0,07	-	4/1,35	6/0,24	-	1113/8,22	45/1,12
JK	258/19,5	709/9,77	159/27,09	270/90,91	307/12,4	168/9,73	3965/29,29	730/18,09
Kalichovitá	952/71,96	6023/83,03	415/70,7	23/7,74	1416/57,19	1266/73,35	5664/41,84	1294/32,08
HK	-	285/3,93	-	-	305/12,32	69/4,0	308/2,28	486/12,05
H2	9/0,68	11/0,15	-	-	200/8,08	169/9,79	1040/7,68	1334/33,07
TM	-	-	-	-	-	-	36/0,27	-
Tuha	9/0,68	28/0,39	-	-	75/3,03	-	616/4,55	25/0,62
OST	-	49/0,68	-	-	-	28/1,62	13/0,1	-
Zduřelá	-	17/0,23	-	-	167/6,74	26/1,51	444/3,28	120/2,97
S/T	-	-	-	-	-	-	237/1,75	-
	1323	7257	587	297	2476	1726	13557	4034

Obř. 96: Praha – Hrad, II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím, výzkum 1950. Zastoupení podle technologických skupin keramiky podle váhy zlomků v gramech a procentech.

Fig. 96: Prague Castle, Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard, 1950 excavation; representation of pottery techniques according to the weight of the fragments (in grams/percents).

4.2.3.4. II. NÁDVOŘÍ, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Z hlediska stratigrafie jsou nejmladší soubory př. č. **13125** a př. č. **13126** (135 zl./4492 g), které souvisejí se spáleništěm, jímž se pohřební aktivity na místě uzavírají. Pestřejší výskyt keramických skupin pochází ze souboru př. č. **13126** (Tab. 27). Početně i váhově dominuje keramika s příměsí tuhy v keramickém těstě („tuha“ – 41 zl./3056 g). Jde převážně o zlomky z velkých tuhových zásobnic s plastickými páskami na výduti a kyjovitými okraji (Tab. 21/14, 19). Charakteristická je také výzdoba vrypy pod okrajem. Mezi starší složku zařazujeme zlomky skupiny „kalichovitá“ (22 zl./286 g) s profilací kalichovitou (2 ks), archaicky zduřelou (1 ks) a jednoduchou (1 zl. – Tab. 21/1–3, 5). Mladším prvkem ve skupině je bílý přetah či stopy bílého malování (2 zl.) a výzdoba vrypy (? , 1 zl.). V souboru se dále vyskytuje také skupina „JK“ (9 zl./125 g) včetně okrajového zlomku s profilací nepravého okruží (Tab. 21/4) a jeden zlomek z „H1“ (10 g). Následují současné či mladší skupiny „HK“ (12 zl./164 g se třemi okrajovými zlomky – jednoduše profilovaným, nepravým okružím a malým vzhůru vytaženým, pět zlomků je vyzdobeno bílým malováním – Tab. 21/6–8) a „H2“ (12 zl./428 g), která obsahuje tři okrajové fragmenty – jeden malý vzhůru vytažený okraj, jeden velký vzhůru vytažený okraj, jež pocházejí z velkých zásobnicových nádob a jeden okrajový zlomek má okraj zdoben vrypy – promáčklinami – na horní hraně – Tab. 21/15, 17–18). Jako mladší část souboru můžeme definovat artefakty skupiny „zduřelá“ (14 zl./331 g; z toho šest okrajů s profilací nepravého okruží /2 zl./ a klasicky zduřelou /4 zl./ – Tab. 21/9–12, 20–21), skupiny „OST“ (2 zl./18 g) a také zlomek pravděpodobně „S/T“ (9 g). Jako intruzi hodnotíme dva zlomky skupiny „VS2“ (65 g). Celkově jde o smíšený soubor se značným podílem starších zlomků (skupina „kalichovitá“), který je možno datovat do pokročilého 12. století nebo do starší části století 13.

Specifické složení má soubor př. č. **13125** (57 zl./7697 g – Tab. 22 až Tab. 26 a Tab. 27/31), který kromě dvou zlomků (1 zl./13 g skupiny „J“ a 1 zl./55 g skupiny „S/T“ – šikmo seříznutý okraj – Tab. 23/1) sestává pouze z fragmentů velkých tuhových zásobnic s kyjovitou profilací okraje (9 ks) s obvyklým řádkem vrypů pod okrajem. Další výzdobné motivy tvoří plastické pásy na výduti (v jednom případě doplněný vlnicí) a pás širších rýh či žlábků pod pásem vrypů. Přítomny jsou reparační otvory (Tab. 22/1; 25/5, 7 a Tab. 26/1, 2). Některé zlomky nesou povrchovou úpravu tenkým přetahem jemnou hlinou. Typologicky kompaktní soubor naznačuje, že by mohl pocházet ze zvláštního objektu, jímž může být v popisu uvedené „ohnišť“, které by tvořilo specifickou část plošně rozsáhlého spáleniště. Soubor datujeme až do 13. století (přítomnost skupiny „S/T“).

Početně velmi bohatou kolekci tvoří nálezy, které spojujeme s vrstvou „nad kostrami“, tvořenou př. č. **13127** (176 zl./3344 g – Tab. 27/1–30), a především př. č. **13140** (2177 zl./27581 g /! – Tab. 28 až Tab. 35), jež můžeme posoudit společně. Nejpočetnější je skupina „HK“ (632 zl./6727 g), k níž náleží celkem 89 okrajů (52 nepravých okruží; 22 jednoduše profilovaných, 12 kalichovitě profilovaných, jeden s profilací

zduřelou, jeden malý vzhůru vytažený a jeden šikmo seříznutý – *Tab. 30/2–48 a Tab 31/1–28*). Nadpoloviční část nese bělavý přetah nebo bílé malování (48 zl.). Mezi méně obvyklé tvary patří fragment misky (1 zl. – *Tab. 30/22*). Hojně zastoupená je také skupina „kalichovitá“ (378 zl./6410 g) se 74 okrajovými zlomky, nejpočetnější profilací byla v tomto případě archaicky zduřelá – 22 zl. a nepravé okružní (22 zl.), k nimž je nutné připočítat i okrajový zlomek pravděpodobně z misky (?). Jeden okrajový fragment je na horní ploše zdoben vrypy (*Tab. 27/16*). Dále byla evidována kalichovitá profilace (17 zl., k nimž je potřeba připočítat dva okrajové zlomky z misek, ke kterým náleží i jeden fragment z výdutě (*Tab. 29/1, 3 a Tab. 33/30*). Méně se vyskytuje okraj jednoduše profilovaný (12 zl.) a marginálně okraj límcovitý (1 pravděpodobný zlomek – *Tab. 34/1*). Značně početná je i skupina, „JK“ (526 zl./5871 g) se 48 okrajovými zlomky. Přibližně stejně je zastoupena profilace nepravého okružní (19 zl.) a kalichovitá (18 zl.), následují jednoduše profilované okraje (8 zl., z toho 3 s bílým přetahem či malováním – *Tab. 28*). Jednotlivě se vyskytují profilace zduřelá (2 zl.) a archaicky zduřelá (1 zl. – *Tab. 28/38*). Následuje skupina „H2“ (324 zl./5695 g), v níž bylo zjištěno 41 okrajů – nepravé okružní (18 zl.), velký vzhůru vytažený (16 zl.), jednoduše profilovaný (3zl.), kalichovitá profilace (1 zl.) a malý vzhůru vytažený (1 zl.), u dvou okrajů nelze profilaci určit (*Tab. 31/33–67*). Převážná část okrajů pochází z velkých zásobnicových nádob. Tyto skupiny tvoří přibližně dvě třetiny souboru.

Popsané zastoupení naznačuje zařazení do fáze etapy s převažující keramikou technologické skupiny „HK“ s pestřejším výskytem i jiných profilací než jen kalichovité, tj. také nepravým okružím. Dalším podpůrným argumentem je početné zastoupení okrajů s archaicky zduřelou profilací ve skupině „kalichovitá“. Šlo by tedy o 12. století. To potvrzuje přítomnost skupin „zduřelá“ (214 zl./2824 g, z toho z toho 46 okrajů s převažující profilací zduřelou /21 zl./, nepravým okružím /10 zl./, jednoduchou /10 zl./ a také pěti okraji archaicky zduřelými – *Tab. 27/1, 3, 4, 10, 12, 20; Tab. 31/68–73 a Tab. 32/1–34*) a skupiny „TM“ (87 zl./1756 g, 16 okrajů, z toho 15 jednoduše profilovaných a jeden ovalený v provedení, které naznačuje původ tohoto zlomku mimo Prahu). Identifikován byl také fragment s částí kruhového otvoru ve stěně, zřejmě tzv. misky /pokličky – *Tab. 35/15*). Ještě mladší mohou být zlomky „OST“ (58 zl./392 g, jenom čtyři okraje, dva jednoduše profilované a dvě nepravá okružní) a „S/T“ (11 zl./140 g s relativně početným zastoupením okrajů – šest kusů, pět zlomků pochází z nepravého okružní a jeden z malého vzhůru vytaženého okraje). Relativně malé množství obsahuje skupina „tuha“ (12 zl./241 g). Starší složku (reziduum) představují skupiny „J“ (87 zl./751 g – pět okrajů, z toho tři nepravá okružní, jeden jednoduše profilovaný a jeden límcovitý okraj – *Tab. 28/1–5*) a „H1“ (9 zl./105 g). Tři fragmenty (28 g) jsou pravěkého původu (*Tab. 35/21*). Mladší intruzí je několik zlomků skupiny „VS2/NOV“ (8 zl./82 g). S ohledem na výskyt některých mladších technologických skupin („S/T“, „OST“, „TM“ a zčásti i „zduřelá“) soubor řadíme až do pokročilého 12. nebo až na počátek 13. století. Nevíme, zda vrstva s popsánými soubory hroby překrývala nebo zda do ní byly (nerozeznané) hrobové jámy zahloubeny.

Další dva soubory pocházejí z „černé vrstvy, v níž jsou kostry“ (př. č. **13137** a př. č. **13274**). Soubor př. č. 13137 (*Tab. 36/1–27*) tvoří celkem 135 zlomků (2429 g) s nejpočetnější skupinou „JK“ (47 zl./837 g). Zjištěno bylo celkem 12 okrajů (šest jednoduše profilovaných, čtyři kalichovité a dvě nepravá okružní – *Tab. 36/1–5, 7, 10–11, 13, 17–19*). Početná je též skupina „kalichovitá“ (33 zl./661 g, z toho jeden kalichovitý okraj – *Tab. 36/16*). Početně přibližně stejná, ale hmotnostně mnohem menší je skupina „HK“ (27 zl./320 g včetně dvou okrajů profilací nepravého okružní – *Tab. 36/14, 20*). Celkem 13 zlomky je doložena skupina „zduřelá“ (182 g) se čtyřmi okrajovými fragmenty (dva s profilací zduřelou, jeden s nepravým okružím a jeden jednoduše profilovaný – *Tab. 36/9, 12, 21–22*). Následují skupiny s méně než pěti zlomky („OST“ – 5 zl./147 g s jedním okrajem s profilací nepravého okružní – *Tab. 36/6*; „H2“ – 4 zl./130 g s jedním malým vzhůru vytaženým okrajem rozměrné nádoby – *Tab. 36/8*; „J“ – 4 zl./27 g; „tuha“ – 1 zl./116 g ze zásobnice s výzdobou plastickou páskou; „neurč“ – 1 zl./9 g – *Tab. 36/15*).²⁷⁵

Početnější je soubor př. č. 13274 (305 zl./3606 g – *Tab. 37*). Přes polovinu tvoří fragmenty skupiny „kalichovitá“ (180 zl./2287 g) s 22 okrajovými zlomky (devět s profilací nepravého okružní, osm s profilací kalichovitou, čtyři s archaicky zduřelou a jeden zlomek s profilací pravděpodobně nepravého okružní a výzdobou vlnicí na vnitřní straně – *Tab. 37/30*). Druhá nejpočetnější je skupina „JK“ (56 zl./702 g), v níž nalzáme devět okrajových zlomků (sedm kalichovitých a dvě nepravá okružní – *Tab. 37/9, 14, 17, 19, 24, 25, 32, 36, 38*). Další v pořadí je skupina „zduřelá“ (29 zl./231 g, z toho z toho osm okrajů – tři s profilací zduřelou, dvě s archaicky zduřelou, jeden s nepravým okružím a dva jednoduše profilované – *Tab. 37/3, 11, 20, 27, 31, 33–35*). Následuje skupina „HK“ (20 zl./169 g s jedním okrajem s profilací nepravého okružní – *Tab. 37/39*). Početnější je již jenom „H2“ (7 zl./56 g). Ostatní jsou zastoupeny ojedinele („tuha“ – 1 zl./21 g; „J“ – 1 zl./16 g; 1 zl./8 g; „pravěk“ – 1 zl./4 g). Soubor doplňuje devět zlomků (112 g) skupiny „neurč“, všechny přepálené. Mezi nimi je jeden okraj pravděpodobně zduřelý a jeden zlomek dna s glazurou na vnitřní straně (snad z misky/mortaria).

275 Soubor obsahuje také zlomek prejzu (patrně intruzí?).

V obou souborech se vyskytují podobné keramické skupiny a jejich počet naznačuje, že jsou smíšené. Z výskytu nejmladších skupin („zduřelá“, „OST“) vyplývá, že pocházejí nejméně ze druhé poloviny 12. století nebo z počátku století následujícího. Soubory jsou pravděpodobně o něco starší než ty z vrstvy „nad kostrami“ (př. č. 13127, 13140), protože neevidujeme skupiny „S/T“ a „TM“, i když sledované soubory jsou relativně početné. Reziduální charakter a druhotné přemístění naznačuje přítomnost skupin „H1“ a „J“ a také „pravěk“. Lze uvažovat o tom, že vrstva byla stratifikována složitěji (včetně mladších zásahů – přítomnost preju), ale její detaily nebyly rozeznány.

Početně nevelké soubory pocházejí z výplně některých hrobů. Nejrozsáhlejší je z hrobu IIN046 (př. č. **13133** – 26 zl./408 g – *Tab. 36/28-36*) s nejpočetnější skupinou „kalichovitá“ (9 zl./279 g). Nachází se v ní i rozměrný zlomek ze spodní části nádoby, pravděpodobně přepálený (174 g – *Tab. 36/38*). Přibližně stejně početná je skupina „zduřelá“ (8 zl./62 g, včetně okrajového zlomku s archaickou profilací – *Tab. 37/28*). Zastoupena je také skupina „JK“ (6 zl./44 g) a minimálně „HK“ (2 zl./11 g) a „H2“ (1 zl./12 g). Větší zastoupení skupiny „zduřelá“ s archaickou profilací okraje vede k datování do 12. století. Část nádoby, nalezená pod kostrou, se nenašla.²⁷⁶ Podle tohoto umístění by měla pocházet ze starší situace a hrob podle ní nemůže být přímo datován.

Z hrobu IIN045 pochází lahvovitá nádoba (př. č. **13277**) s jednoduchou profilací okraje a zdobená jednoduchou nepravidelnou (rozvolněnou) vlnicí, kterou lze přiřadit ke skupině „kalichovitá“ (*Tab. 38*). Datování lahvovitých tvarů je obtížné, obvykle se odkazuje na konzervativnost jejich vývoje (*Váňa 1956*). Může zahrnovat období pokročilého 10. a 11. století. I tato nádoba byla nalezena v hrobě v druhotné pozici (pod kostrou), měla by tedy být starší než pohřeb.

Při preparaci kosterních zbytků v hrobě IIN042 byl shromážděn soubor př. č. **13268** (63 zl./1111 g – *Tab. 39/1-34*). Také v něm se dochovala nejpočetněji zastoupená skupina „kalichovitá“ (26 zl./534 g) s 11 okrajovými zlomky, nejvíce je okrajů archaicky zduřelých (7 zl.), po dvou zjišťujeme u profilace kalichovité a jednoduché (*Tab. 39/3-4, 6-10, 12-15*). Dalšími skupinami v pořadí jsou „HK“ (15 zl./280 g se třemi okraji s profilací nepravého okruží a jedním kalichovitým – *Tab. 39/2, 5, 11, 17*), „H2“ (10 zl./164 g se dvěma okraji s typickou profilací velkého vzhůru vytaženého okraje – *Tab. 39/1, 16*) a „JK“ (9 zl./109 g včetně jednoho jednoduše profilovaného okraje – *Tab. 39/18*). Zbývající skupiny jsou zastoupeny minimálně („zduřelá“ – 2 zl./21 g; „OST“ – 1 zl./6 g – *Tab. 39/19*). Skupiny „H2“ a „HK“ (a nepočteně doložené „zduřelá“ a „OST“) vedou k datování do 12. století, a to spíše do jeho pokročilejší části. Převažující zastoupení archaicky zduřelé profilace u okrajů skupiny „kalichovitá“ svědčí i pro její závěrečnou fázi vývoje.

Malý počet zlomků pochází ze tří nejednoznačně identifikovaných hrobů – př. č. **13269** (2 zl./60 g – oba okrajové, jeden skupiny „kalichovitá“ s profilací v podobě nepravého okruží a jeden skupiny „JK“ s límcovitou profilací okraje – *Tab. 39/35, 36*), př. č. **13270** (1 zl./5 g – jednoduše profilovaný (?) okrajový zlomek skupiny „JK“, pravděpodobně z láhve – *Tab. 39/38*) a př. č. **13273** (3 zl./56 g, všechny skupiny „kalichovitá“, z toho jeden okrajový fragment kalichovité profilace – *Tab. 39/37*). Nálezy z výplně těchto hrobů (některé ze skupiny hrobů IIN039 až IIN042 a IIN044) působí archaicky. I přes malý počet zlomků lze uvažovat již o 10. století, v případě souborů př. č. **13270** a **13273** i o století následující.

Soubor př. č. **13129** (44 zl./1037 g – *Tab. 40*) se nacházel pod kostrami (hroby) v západní části sondy, ale nezmiňuje se jeho vztah k podloží. Přibližně polovinu tvoří skupina „kalichovitá“ (17 ks/573 g), z toho osm okrajových zlomků (dva s profilací kalichovitou, pět s profilací archaicky zduřelou a jeden jako nepravé okruží – *Tab. 40/1-4, 6-9*). Přibližně stejně početné jsou skupiny „JK“ (12 zl./148 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 40/15*) a „zduřelá“ (7 zl./170 g, z toho jeden okraj se zduřelou profilací – *Tab. 40/11*). Ostatní skupiny jsou zastoupeny méně („HK“ – 3 zl./45 g včetně jednoho okraje s profilací nepravého okruží – *Tab. 40/5*; „H2“ – 2 zl./30 g; „OST“ – 1 zl./9 g, okrajový zlomek v podobě nepravého okruží – *Tab. 40/10*; „TM“ – 1 zl./25 g; „tuha“ – 1 zl./37 g). Především výskyt archaicky zduřelých okrajů v technologické skupině „zduřelá“ dokládá datování do 12. století.

Ve východní části sondy byl za stejných okolností získán velmi početný soubor př. č. **13381** (1221 zl./23291 g – *Tab. 41* až *Tab. 51*). Nejpočetnější je skupina „JK“ (342 zl./5970 g) se 45 okrajovými zlomky (11 s profilací jednoduchou, 11 s kalichovitou, 20 nepravých okruží tři archaicky zduřelé – *Tab. 41/1-4, 7-43* a *Tab. 46/1-4*). Následují přibližně stejně zastoupené skupiny „kalichovitá“ (232 zl./4349 g – 27 okrajů – devět kalichovitých, devět nepravých okruží včetně jedné archaické profilace, pět jednoduchých a čtyři archaicky zduřelé – *Tab. 42/1-23* a *Tab. 46/8-11*) a „HK“ (267 zl./4047 g). V této skupině identifikujeme 45 okrajů s pestrým typologickým zastoupením (24 nepravých okruží, 11 jednoduše profilovaných, tři kalichovité, dva archaicky zduřelé, dva zduřelé a jeden malý vzhůru vytažený okraj; patří sem i dva okrajové zlomky láhvi – *Tab. 42/24-25, 28-31; 43/1, 2, 43/8* a *Tab. 46/5-6*).

²⁷⁶ „...pod dětskou kostrou půl nádoby, obrácené dnem nahoru, se značkou plastického kruhu s křížem na dně...“ (*Borkovský 1953*, s. 168).

Okraje s profilací nepravého okruží a s jednoduchou profilací jsou zčásti bíle malované (12 zl.). Tato skupina obsahuje mimo jiné zlomek pánve (Tab. 51/13) a zlomek snad ze třmenového ucha (konvice? – Tab. 49/4). Mezi starší skupiny náleží „J“ (84 zl./1623 g – dva kalichovitě profilované okraje – Tab. 41/5-6) a „H1“ (3 zl./53 g, z toho dva zlomky zřejmě mimopražské).

Skupina „zduřelá“ by měla být mladší (89 zl./1751 g – 33 okrajů – 12 zduřelých, devět nepravých okruží, šest jednoduše profilovaných,²⁷⁷ pět archaicky zduřelých, jeden kalichovitě prohnutý – Tab. 42/26; 43/3; 44/2–25, 27–31; 45/1 a Tab. 46/12), stejně jako skupiny „TM“ (24 zl./504 g včetně tří jednoduše profilovaných okrajů – Tab. 45/10, 12 a 46/13) a „S/T“ (18 zl./396 g se třemi okraji, dvěma malými vzhůru vytaženými a jedním nepravým okružím – Tab. 45/2-4). K nim by měla náležet i minimálně zastoupená skupina „OST“ (6 zl./37 g, zahrnuje i jeden malý vzhůru vytažený okraj a jeden jednoduše profilovaný – Tab. 45/5 a Tab. 46/14). Chronologicky šířeji je datována skupina „H2“ (105 zl./2573 g). Okraje náležejí převážně velkým zásobnicovým nádobám (16 ks, z toho 13 velkých vzhůru vytažených, a po jednom jednoduše profilovaném, nepravém okruží a malém vzhůru vytaženém). Z nádob běžné velikosti se dochovaly tři okrajové zlomky (malý vzhůru vytažený, velký vzhůru vytažený, nepravé okruží s vrypy na horní hraně – Tab. 44/1). Skupinu „tuha“ (44 zl./1918 g) zastupují převážně zlomky velkých zásobnic s kyjovitými okraji (3 zl.) zdobené řadou vrypů a plastickými páskami. Tři zlomky náležejí nádobám běžné velikosti (jednoduše profilovaný okrajový fragment zdobený hřebenovými vpichy, zlomek výdutě zdobený hřebenovými vrypy a zlomek výdutě zdobený vrypy a vlnicí – Tab. 45/8 a Tab. 51/7–8). Rozsáhlý soubor pravděpodobně pochází ze 12. století, i když obsahuje též nálezy skupiny „S/T“, kterou bychom spíše spojovali až se starším 13. stoletím. Mladší intruzí z tohoto souboru je zlomek „VS2/NOV“ (14 g), nejstaršími zbytky dva zlomky pravěké (17 g).

„Pod kostry“ je lokalizován také soubor př. č. **13130** (115 zl./3073 g – Tab. 52).²⁷⁸ Nejpočetnější skupinu, „zduřelou“ (39 zl./1395 g – pět okrajů, z toho čtyři klasicky zduřelé, jeden šikmo seříznutý – Tab. 52/2, 3, 5, 6, 9), následuje „kalichovitá“ (33 zl./340 g – dva okraje, jeden jednoduchý, druhý kalichovitý s vlnicí na vnitřní straně – Tab. 52/7, 10). Přibližně stejně početné jsou skupiny „JK“ (12 zl./521 g – převážná část náleží spodku nádoby se značkou kruhu/kola s osmi loukotěmi – Tab. 52/15–16),²⁷⁹ „HK“ (10 zl./68 g – jeden kalichovitě profilovaný okrajový fragment – Tab. 52/4) a „H2“ (10 zl./521 g – dva okrajové zlomky velké vzhůru vytažené z velkých zásobnicových nádob – Tab. 52/1, 8). Po třech zlomcích jsou zastoupeny skupiny „OST“ (19 g) a „tuha“ (21 g). Chronologicky nejstarší je jeden artefakt skupiny „H1“ (5 g) a také zlomek pravěký (5 g). Značný podíl skupiny „zduřelá“ vede k datování do 12. století, ale zřejmě nikoli k přesahu do století následujícího (absence skupiny „S/T“ a tuhových zásobnic).

Explicitní zmínka o podloží se vztahuje k početně velkému souboru př. č. **13382** (573 zl./10 049 g – Tab. 53 až Tab. 55) s pestrým technologickým zastoupením. Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (227 zl./4013 g – 29 okrajů, z toho 11 kalichovitých, sedm jednoduchých, šest archaicky zduřelých a pět nepravých okruží – Tab. 53/1–26, 28; Tab. 54/23–24), „HK“ (103 zl./1414 g – 23 okrajů, zahrnuje 12 nepravých okruží, čtyři kalichovitě okraje /dva bíle malované/, tři malé vzhůru vytažené /jeden bíle malovaný/, tři jednoduše profilované /jeden s vrypy na horní hraně/ a jeden neurčený typ – Tab. 53/27, 33 a Tab. 54/1–7, 9–22) a „JK“ (80 zl./1568 g – 10 okrajových zlomků – pět nepravých okruží, tři jednoduché, jeden kalichovitý a jeden zduřelý – Tab. 53/29–30, 32, 34–38, 51 a Tab. 54/8). Následují další skupiny – „zduřelá“ (59 zl./908 g – 14 okrajů, z toho 11 zduřelých a tři jednoduše profilované – Tab. 53/40–51, 53–54) a „H2“ (49 zl./1174 g – sedm okrajů – pět velkých vzhůru vytažených /z toho jeden s vrypy na horní hraně/ a dva malé vzhůru vytažené – Tab. 54/25–30, 34). Přibližně stejně početné jsou skupiny „OST“ (18 zl./144 g, z toho z toho jeden malý vzhůru vytažený okraj – Tab. 54/31), „TM“ (15 zl./297 g) a „tuha“ (11 zl./265 g – jeden jednoduše profilovaný okraj z nádoby běžné velikosti – Tab. 54/33). Minimálně je zastoupena skupina „S/T“ (2 zl./20 g, z toho 1 malý vzhůru vytažený okraj – Tab. 53/31) a „H1“ (4 zl./93 g včetně jednoho jednoduše profilovaného okraje – Tab. 53/54). Ač byl soubor získán z části vrstvy/souvrství ležící také na podloží a přes výskyt chronologicky starších skupin („H1“), jeho datování se posunulo do 12.–13. století (zastoupení skupiny „S/T“).

Při celkovém porovnání popsáných souborů v jednotlivých celcích na rozdíl od prostranství jižně od průjezdu na II. nádvoří, nezjistíme zřetelný rozdíl mezi těmi, které se nacházely pod hroby a na podloží, a těmi, jež byly umístěny mezi hroby, event. nad nimi. Nelze také rozhodnout, zda jde o důsledek přirozeného vývoje souvrství v sondě, nebo následek postupu výzkumu (smíšený soubor). Existenci starších vrstev (souvrství) nepřímo naznačují relativně staré nálezy z výplně hrobových jam jednotlivých hrobů.

²⁷⁷ Jeden okrajový zlomek s touto profilací je na horní ploše zdoben vrypy, které jsou spíše mladším prvkem.

²⁷⁸ Datum získání by dovolovalo lokalizaci do západní části sondy.

²⁷⁹ Tato část nádoby odpovídá přibližně popisu torza nádoby, který je popsán v souvislosti s dětským hrobem IIN046: „...pod dětskou kostrou půl nádoby, obrácené dnem nahoru, se značkou plastického kruhu s křížem na dně...“ (Borkovský 1953, s. 168).

4.2.3.5. SEVEROZÁPADNÍ KRÍDLO, PRŮJEZD MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Z poměrně složité stratigrafie bylo získáno překvapivě malé množství keramických nálezů, které lze jenom zčásti přiřadit ke konkrétní uloženině (stratigrafické jednotce).²⁸⁰ Upřesnit datování stavby románské zdi (stratigrafická jednotka 5) by napomohly nálezy př. č. **12168**,²⁸¹ ale tento soubor je nezvěstný. Obdobně je tomu s nestratifikovaným souborem př. č. **12169**.²⁸² Další soubor př. č. **12170** pochází z výše zmíněné „strouhy“ (žlábků v podloží), ale o keramické části se také nic neví, dochovala se pouze jedna zvířecí kost.²⁸³ Poslední soubor př. č. **12194** sestává převážně z lidských kostí.²⁸⁴ Zlomek keramiky (okraj s kalichovitou profilací a technologickou skupinou „kalichovitá“, 13 g – *Tab. 56/1*) v něm tvoří nepatrnou příměs. Ojedinelý fragment lze datovat do (pokročilého) 10. či 11. století.

V roce 1930 byla zčásti dokumentována i terénní situace v pokračujícím výkopu přes II. nádvoří východním směrem, která je popsána v kapitole o terénní situaci na II. nádvoří jižně od průchodu. Keramické zlomky se dochovaly z „černého románského terénu“ (vrstvy „f“ v dokumentaci), konkrétně v souboru př. č. **12213**.²⁸⁵ Stejněho původu je také celek př. č. **12215**.²⁸⁶ Ke konkrétní, ale mladší situaci (dlažbě) můžeme přiřadit soubor př. č. **12220**,²⁸⁷ který však lokalizujeme východněji od řezu zaznamenaného v dokumentaci (tj. z místa, kde se ve vrcholném středověku nacházel příkop).²⁸⁸ Nestratifikovaný je soubor př. č. **12229**.²⁸⁹

Soubor př. č. **12213** tvoří 24 zl. (931 g – *Tab. 56/2-7*), z nichž polovina náleží skupině „kalichovitá“ (13 zl./254 g), rozměrné zlomky, zčásti z téže nádoby, se dochovaly ve skupině „JK“ (6 zl./295 g). Mladší část souboru sestává ze zlomků skupiny „H2“ (3 zl./355 g) a „HK“ (2 zl./27 g). Celek náleží nejspíše do 11. století.

Početnější je soubor př. č. **12215** (277 zl./6630 g – *Tab. 57 a Tab. 58*). Větší počet zlomků vypovídá také o pestřejším zastoupení keramických skupin, ale nadpoloviční většinu tvoří fragmenty skupiny „kalichovitá“ (148 zl./3639 g) se 13 okrajovými zlomky (10 s profilací kalichovitou, jedno nepravé okružní, jedna archaicky zduřelá profilace, jeden jednoduše profilovaný okraj – *Tab. 57/8, 11, 14-15 a Tab. 58/1-2, 10, 16, 18-19, 22-23, 25*), z nichž jeden je zdoben vrypy, je tedy mladším prvkem (*Tab. 57/8*). Následuje skupina „HK“ (43 zl./609 g) s pouhými čtyřmi jednoduše profilovanými okrajovými zlomky (všechny s bílým přetahem či malováním – *Tab. 57/16 a 58/3, 9, 14*). Početná je skupina „JK“ (33 zl./779 g) se značným množstvím okrajových zlomků (15 ks – osm s profilací kalichovitou, sedm nepravých okružních – *Tab. 57/2, 4-5, 7, 9, 12 a Tab. 58/5, 7-8, 12, 17, 20-21, 24, 26*). Více než 10 zlomků patří skupině „zduřelá“ (22 zl./701 ks – šest okrajů, z toho dva zduřelé a čtyři nepravá okružní – *Tab. 57/1, 3 a Tab. 58/4, 6, 11, 13*) a „S/T“ (12 zl./155 g – s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 57/6*). Ostatní skupiny jsou zastoupeny méně („H2“ – 9 zl./383 g; „OST“ – 4 zl./112 g, z toho z toho dva okraje, jeden s profilací kalichovitou, druhý zduřelou – *Tab. 57/10, 13*; „tuha“ – 2 zl./143 g, oba ze zásobnic; „J“ – 1 zl./12 g). Tři zlomky keramiky „VS2“ či novověké (3 zl./97 g) jsou intruzí (*Tab. 58/34*). Podle poměrně početné skupiny „S/T“ by soubor náležel až do 13. století. Počet keramických skupin naznačuje, že je celek smíšený, ale nelze rozhodnout, zda je původní nebo byl takto získán.

Soubor př. č. **12229** uvádíme pro úplnost (*Tab. 59*). I když není stratifikován, lze předpokládat, že nálezy pocházejí převážně z „románského terénu“, neboť je tak zapsán v seznamu nálezů. Sestává ze 77 zl. (2051 g) a z rozmanitých keramických skupin. Opět početně převažuje skupina „kalichovitá“ (43 zl./1172 g včetně šesti okrajů – tři kalichovité, dvě nepravá okružní, jeden jednoduchý a také zlomek misky – *Tab. 59/3-5, 10, 13, 15, 18*). Druhou nejpočetnější skupinou je „JK“ (6 zl./378 g, z toho dva kalichovité okraje

280 Charakteristické a pro dobové dokumentační postupy typické je, že jednotlivé uloženiny (a další stratigrafické jednotky) byly očíslovány na řezu, ale získané nálezy tímto způsobem označeny nebyly.

281 Př. č. **12168** – ze šedého a černého terénu pod opukovou podlahou a žlutkou u vých. stěny rom. zdi v průjezdu z IV. na II. nád. - *Střepty a omítka. 14. X.*

282 Př. č. **12169** – z román. terénu, ve kterém jsou pohřby a mezi kostrami po různu, - v průjezdu z IV. na II. nád. - *Střepty. 15. X.*

283 Př. č. **12170** – nalezena ve strouze na rostlém terénu východ. od román. zdi, - v průjezdě z IV. na II. nád. - *Střepty. 15. X.*

284 Př. č. **12194** – z román. terénu v průjezdu nad a mezi hroby. - *Lidské kosti po různu. 15. X.*

285 Př. č. **12213** – Štola na II. nád.; - *střepty z román. terénu po různu. - střepty. 5. XI.*

286 Př. č. **12215** – Štola na II. nád., - těsně vých. průjezdu na IV. nád., - *kosti z rozrušených hrobu - románský teren. Lidské kosti, střepty. 5. XI. 1930.*

287 Př. č. **12220** – *Vých. konec štoly na II. nád., jižní stěna, - nalezeno při rezebirání cesty 15.-16. st. (šedé, nazelenalé blato). Na cestě byla nalezená mince 15. st. Střepty, kusy železa, bronzu, prejzy, cihly, spalená hlina, kusy opuky a kost. 10. XI.*

288 Odpovídá tomu popis uloženiny a také zmínka o minci z 15. století. Raně středověká keramika je v souboru přítomna jenom jako příměs (3 zl./18 g skupiny „kalichovitá“ a 1 zl./6 g. zařaditelný do 13. století). Zbytek (14 zl.) tvoří keramika a zlomky kachlů z 15.-16. století (*Tab. 56/8-12*).

289 Př. č. **12229** – *nalezené po různu dělníky v román. terénu při hloubení štoly na II. nád. vedle průjezdu na IV. nád. - Střepty. 1930.*

– Tab. 59/2, 12). Početnější je ještě „HK“ (6 zl./98 g, dva okraje jednoduše profilované, jeden s bílým malováním – Tab. 59/9, 11). Ostatní skupiny obsahují jednotlivé fragmenty („zduřelá“ – 3 zl./93 g, jeden okraj zduřele profilovaný – Tab. 59/1; „tuha“ – 3 zl./159 g, všechny zlomky pocházejí z nádob běžné velikosti, dva jsou okrajové, jeden jednoduše profilovaný a druhý blízký límcovitému okraji, oba zdobené hřebenovou vlnicí – Tab. 59/7-8; „H1“ – 2 zl./24 g – Tab. 59/16-17; „H2“ – 1 zl./55 g; „OST“ – jeden okrajový zlomek /51 g/ s profilací nepravého okruží – Tab. 59/6). Za intruzi je možno pokládat dva zlomky skupiny „VS2“ (21 g – Tab. 59/14). Přestože je soubor smíšený, pochází spíše ze staršího období (10.–11. století) a naznačuje, že „černý románský terén“ mohl být složitěji stratifikován také v tomto výkopu, ale dodatečně to již nelze potvrdit.

Keramické zlomky z průřezu nepřispívají k datování hrobů, které v něm byly prozkoumány. Větší vypovídací hodnotu mají jejich stratigrafické vztahy. Na tomto základě budou hroby v průřezu (IIN006 až IIN023) datovány spíše do staršího období existence hřbitova a kostela (10.–11. století?). To neplatí pro hrob IIN023, který se nachází již na II. nádvoří mimo průřez. Naznačenému datování však nebrání jeho zahluštění do uložení s keramikou 10.–11. století (př. č. 12213, 12229). Datování také odpovídá chronologii uloženin jižně od průřezu (spodní část: 10.–11. století, horní část překrývající (?) hroby: 12.–13. století). Zároveň mohou nálezy z této části terénu naznačit, že vrstva, do níž byly zahloubeny hrobové jámy hrobů v průřezu, mohla být stejného stáří, protože je jejím pokračováním.

4.2.3.6. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM (PLOCHA S KOSTELEM P. MARIE)

Rozbor nálezů, nejen keramických zlomků, se pro areál s kostelem P. Marie již zčásti uskutečnil, když skončil revizní výzkum v letech 1995–1996 (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 71–83). Tehdy se však vybraly pouze ty soubory, které bezprostředně přispívaly nebo měly přispívat k datování vývoje kostela a jeho interiéru. Revizi byly podrobeny také ty, jež interpretoval I. Borkovský (1953, s. 181–191).²⁹⁰ Současný rozbor se snaží vypořádat s celou masou dochovaných keramických nálezů s výjimkou novověkých, které byly pouze prohlédnuty za účelem ověření datování. Použity byly jenom tam, kde to bylo potřebné v rámci revize nálezové situace. U jednotlivých nálezových souborů se setkáváme s již zmíněným faktem, že byly popisovány slovně a popis ne vždy odpovídal výkladu terénní situace. Ztotožnění je někdy obtížné nebo jenom pravděpodobné. I tyto soubory jsou zpřístupněny, aby byla zřejmá vypovídací hodnota celého nálezového fondu.

4.2.3.6.1. TERÉNY ZÁPADNĚ OD KOSTELA

Veškeré posuzované soubory je možno zhodnotit společně, všechny zahrnují stratigrafické jednotky starší než zdivo západní stěny loď (jeho mladší fáze). Soubor př. č. **13143** z hrobu IIN032 neobsahoval keramické zlomky. Z výplně hrobu IIN033 (př. č. **13144**) pochází jediný nezdobený keramický fragment ode dna nádoby (24 g) skupiny „kalichovitá“ (Tab. 60/21). Nálezy z výplně hrobu IIN032 a okolních vrstev obsahuje soubor př. č. **13145** (14 zl./299 g – Tab. 60/1-6), který již byl analyzován (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 72).²⁹¹ Analýza se tehdy soustředila především na datování kostela. Obsahuje osm zlomků skupiny „kalichovitá“ (79 g) včetně tří okrajových zlomků s kalichovitou profilací, u jednoho v archaickém provedení ve formě vyššího nepravého okruží (Tab. 60/2-4). Zbylé fragmenty náleží skupině „JK“ (6 zl./220 g), v níž nalézáme jeden okraj s archaickou kalichovitou profilací (Tab. 60/1, srovnej též Borkovský 1953, s. 182, obr. 26/1a, 27/1). Z chronologického hlediska lze celek zařadit do 10. století.

Soubor př. č. **13158** je početně nevelký (14 zl./117 g – Tab. 60/7-13). Polovinu tvoří skupina „JK“ (7 zl./62 g) a náleží k ní jediný okrajový zlomek v souboru s jednoduchou profilací (Tab. 60/7, viz též Borkovský 1953, s. 182, obr. 26/2, 27/2). Ostatní skupiny obsahují buď dva zlomky („kalichovitá“ – 27 g a „zduřelá“ – 16 g), nebo jeden („H1“ – 12 g; „HK“ – 7 g; „J“ – 5 g). Soubor sestává z nadpolovičního zastoupení starších technologických skupin („JK“, „H1“, „J“). Pro datování je však podstatná skupina „HK“ a snad i „zduřelá“ (přiřazení k této skupině však není zcela nesporné). Chronologicky celek náleží do staršího 12. století. Tento závěr je významný, má-li soubor pocházet z terénu, ve kterém se stavěl (mladší) kostel.

Mezi nálezy z roku 1950 jsou také dva keramické zlomky (43 g) bez přírůstkového čísla, ale označené „u západní zdi kostela“. Jeden náleží skupině „zduřelá“ (6 g), druhý pochází ze dna nádoby (skupina „HK“,

²⁹⁰ Dobově charakteristické je, že keramika je připojena jako dodatek k hlavnímu textu a pro datování nálezové situace nebyla v podstatě využita.

²⁹¹ Podle označení z revizního výzkumu v roce 1995 pochází z vrstev 136 a 144. Totéž platí pro soubor př. č. 13158.

37 g), je oboustranně glazovaný (*Tab. 60/22*) a přísluší k raně středověkým technickým miskám (*Čiháková – Hrdlička 1991*). Vzájemný vztah obou zlomků nelze bez nálezcových okolností ověřit, ale můžeme je zařadit do 12. století.

Při revizním výzkumu v roce 1995 byl získán malý soubor nálezů ze začišťování terénní situace (sáčky **9/95** a **10/95**), který není stratifikovaný (*Tab. 69/14–20*).²⁹²

4.2.3.6.2. NÁLEZY OD SEVEROZÁPADNÍHO NÁROŽÍ KOSTELA

Pro rozbor keramiky lze použít jenom některé ze souborů od severozápadního nároží kostela. Část neobsahovala žádné zlomky (př. č. **13116**, **13150**, **13152**, **13156**, **13157**, **13159** a **13160**), nebo se nedochovaly (př. č. **13154**). Keramické fragmenty jsou k dispozici jenom ze souborů př. č. **13151**, **13153** a **13161**. Z revizního výzkumu v roce 1995 byl získán nevelký soubor nálezů z vrstvy 156 (sáčky **15/95**, **22/95**, **25/95**). Malá část nálezů je spojena přímo s hrobem IIN057 (sáček **23/95**). Za nestratifikovaný materiál považujeme zásyp sondy I. Borkovského, který je jednoznačně druhotně smíšeným a přemístěným materiálem (sáček **30/95**).

Stratigraficky nejmladší je soubor př. č. **13151** (*Tab. 61/1-12*), jenž by měl být mladší než zánik kostela. Sestává z 39 zl. (552 g) a obsahuje větší počet keramických skupin. Nejpočetnější je „kalichovitá“ (22 zl./286 g), v níž identifikujeme čtyři okrajové zlomky (tři kalichovité, jeden archaicky zduřelý – *Tab. 61/3*, 5-6, 9). Po ní následuje skupina „JK“ (7 zl./112 g) se dvěma okrajovými zlomky (jednoduše profilovaný, nepravé okruží – *Tab. 61/1-2*). Ostatní skupiny jsou zastoupeny méně („tuha“ – 3 zl./67 g, z toho jeden jednoduše profilovaný okrajový zlomek /*Tab. 61/4/* a jeden zlomek ze zásobnice; „H2“ – 2 zl./18 g se dvěma velkými vzhůru vytaženými okraji z větších zásobnicových nádob – *Tab. 61/7, 10*; „OST“ – 2 zl./10 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 61/8*). Některé obsahují jednotlivé fragmenty (skupina „J“ – 15 g; „zduřelá“ – 25 g; „HK“ – 19 g, zlomek s bílým malováním). Tento zřejmě smíšený soubor nespíš pochází ze 12. století a je druhotně přemístěný.

Nijak zvláště početný soubor př. č. **13153** (*Tab. 61/13-16*) z období zániku kostela (7 zl./80 g) sestává ze tří skupin („kalichovitá“ – 3 zl./40 g; „H2“ – 3 zl./31 g se šikmo seříznutým okrajem zdobeným na horní ploše vrypy – *Tab. 61/13*; „zduřelá“ – 1 zl./9 g). Také v tomto případě by datování mělo odpovídat 12. století a musí jít o druhotně přemístěný soubor.

Nevelkou vypovídací hodnotu má soubor př. č. **13161**²⁹³, jenž je přiřazen jenom s určitou pravděpodobností. Obsahuje pouhé 2 zl. (58 g) skupiny „kalichovitá“ (*Tab. 62/7-8*).

S existencí kostela a pohřbíváním kolem něj souvisejí početně nevelké soubory z revizního výzkumu v roce 1995 (sáčky **15/95**, **22/95**, **25/95** – celkem 14 zl./123 g – *Tab. 61/17-20*). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (11 zl./109 g), následuje skupina „zduřelá“ (2 zl./11 g) a jedním drobným zlomkem je zastoupena skupina „JK“ (3 g). Podle přítomnosti skupiny „zduřelá“ lze soubor datovat do 12. století (s možným přesahem do století následujícího?). Z výplně hrobu IIN057 byl získán pouze jediný keramický zlomek skupiny „kalichovitá“ (sáček **23/95** – 4 g), který nemůže být pro jeho časové určení využit (hrob je zahlouben do vrstvy s mladším datováním).²⁹⁴

4.2.3.6.3. NÁLEZY OD APSIDY A SEVEROVÝCHODNÍHO NÁROŽÍ KOSTELA

Z nejbližšího okolí apsidy kostela a od jeho severozápadního nároží se podařilo získat poměrně značné množství archeologických nálezů. Část již byla analyzována v souvislosti se zpracováním výsledků revizního výzkumu v roce 1995 (př. č. **13155**, **13171**, **13173**, **13178**, **13180**, **13181**, **13183**, **13188**, **13191**, **13192**, **13200** a sáček **32/95**), přičemž soubory př. č. 13155, 13171 a 13173 tehdy nebyly k dispozici (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 71–78). Rozbor je rozšířen na všechny relevantní soubory, nejen ty, jimiž se ve vztahu ke kostelu zabýval I. Borkovský, a především na ty, které je možné propojit s jednotlivými hroby.

²⁹² Soubor obsahuje celkem 26 zlomků (629 g) s pestrým zastoupením technologických skupin („tuha“ – 10 zl./426 g; kalichovitá – 6 zl./79 g; „HK“ – 3 zl./49 g; „JK“ – 3 zl./33 g; „H2“ – 1 zl./14 g; „TM“ – 1 zl./6 g; „S/T“ – 1 zl./6 g a 2 zl./6 g neurčitelné).

²⁹³ Př. č. 13161 – Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, severní zeď kostelíka P. Marie. Střepy nalezené pod spálenou vrstvou v černé navážce u severní zdi starší lodě kostelíka P. Marie. 21. IX. 1950.

²⁹⁴ Pro úplnost uvádíme také složení keramického souboru ze zásypu sondy s hrobem IIN057 (sáček 30/95 – 4 zl./33 g, skupina „kalichovitá“ – 2 zl./22 g; „zduřelá“ – 1 zl./8 g; „JK“ – 1 zl./3 g). Soubor vznikl až při zasypávání sondy v 50. letech minulého století. Přes stejné zastoupení technologických skupin jako u stratifikovaného souboru ze hřbitovní vrstvy je spíše jen důsledkem malé pečlivosti při vybírání nálezů během tehdejšího výzkumu.

Nejmladší částí terénní situace tvořila břidlová navážka (př. č. **13112**, **13113** a **13199**), která byla během výzkumu rozdělena na dvě úrovně – mladší a starší (př. č. **13170** a **13176**).

Nálezy, u nichž není rozlišena příslušnost ke starší či mladší etapě navážky (př. č. **13112**, **13113** a **13199** – *Tab. 61/21–43* a *Tab. 62/1–6, 10*), dohromady zahrnují 219 zlomků (1882 g) s pestrým zastoupením jednotlivých technologických skupin. Největší je skupina „HK“ (70 zl./413 g) s převažujícím bílým malováním či přetahem (64 zl.) s pěti okrajovými zlomky (dva malé vzhůru vytažené, jeden zduřelý, jeden kalichovitý /?/ a jeden jednoduchý – *Tab. 61/23, 31–33, 39*). Další skupinou je „zduřelá“ (54 zl./460 g) s devíti okrajovými zlomky (osm klasicky zduřelých, jeden malý vzhůru vytažený – *Tab. 21–22, 24, 26–29, 35, 37*). Jen o něco méně je fragmentů skupiny „kalichovitá“ (39 zl./511 g) s pěti okrajovými zlomky (dvakrát archaicky zduřelá profilace, dvakrát kalichovitá a jednou jednoduše profilovaný okraj blízký archaicky zduřelým typům z větší zásobnicové nádoby – *Tab. 61/25, 30, 34* a *Tab. 62/1, 10*). Početnější je také skupina „OST“ (23 zl./96 g). Následují „H2“ (10 zl./45 g, z toho nejméně jeden fragment ze zásobnicové nádoby a zdobený plastickou páskou), „tuha“ (4 zl./39 g s malým zlomkem pravděpodobně z kyjovitého okraje) a „JK“ (2 zl./17 g, oba okrajové, kalichovitě profilované – *Tab. 61/36, 38*). Jeden zlomek obsahuje skupina „TM“ (20 g), další tři jsou „neurčitelné“ (10 g). Vzhledem ke stratigrafické pozici souborů je překvapující relativně početné zastoupení pravěké keramiky (5 zl./122 g – *Tab. 61/42–43* a *Tab. 62/4, 6*). Evidujeme také keramiku vrcholně středověkou („VS2“ – *Tab. 61/40* a *Tab. 62/2*) až novověkou (celkem 8 zl./49 g). V této různorodé skupině nacházíme redukčně vypálenou šedou keramiku, malý glazovaný zlomek a zlomek kameniny. Soubor náleží (odhlédneme-li od skupiny „VS2/NOV“) do 13. století (relativně početné zastoupení „OST“), a to spíše jeho starší části (chybí skupina „S/T“). Výskyt pravěkých fragmentů dokládá druhotně přemístěný materiál.

Velkou pozornost věnoval *I. Borkovský* (1953, s. 191) keramickému zlomku př. č. **13176** z podhrdlí nádoby, který náleží šedé redukční keramice ze 14.–15. století (*Tab. 62/9*). Naznačoval by mladší datování alespoň části břidlových vrstev, kterými byly zavezeny pozůstatky kostela.²⁹⁵ Soubor př. č. **13170** (*Tab. 62/12–15*) je početně nevelký (12 zl./187 g) a převažuje v něm skupina „kalichovitá“ (9 zl./103 g s jedním kalichovitě profilovaným okrajem – *Tab. 62/13*). Další jsou zastoupeny po jednom zlomku („zduřelá“ – 12 g; „JK“ – 4 g). Skupinu „H2“ (68 g) zastupuje také jediný zlomek, a to okraj rozměrné nádoby s velkou vzhůru vytaženou profilací – *Tab. 62/12*; zlomek vyobrazil *I. Borkovský* 1953, s. 190, obr. 27/39, 29/39). Přes převahu skupiny „kalichovitá“ je soubor datován do 12. století (zastoupení skupin „H2“ a „zduřelá“).

Posoudíme-li nálezy z vrstvy/vrstev břidlové navážky, je zřejmé, že materiál je druhotně přemístěný a skutečně mohl být na místo navážen v několika etapách. Přítomnost keramiky 14.–15. století v počtu nejméně devíti zlomků nelze považovat za náhodnou intruzi, zvláště když v alespoň v jednom případě (př. č. 13176) je doloženo, kde přesně byl nalezen. Tento zlomek je také důkazem, že vrcholně středověká keramika byla nalezena i ve starší úrovni břidlových navážek.

Břidlová navážka překrývala vrstvu spáleniště (př. č. **13166**, **13184** až **13187**, **14606** – *Tab. 62/11* a *Tab. 63/1–7, 9–15*). Soubory nejsou nijak početné (př. č. 13166 – 6 zl./114 g; 13184 – 20 zl./948 g; 13185 – 1 zl./3 g; 13186 – 21 zl./214 g; 13187 – 5 zl./106 g), ale zastoupení technologických skupin je dosti pestré. Nejpočetnější je „tuha“ (28 zl./1171 g), mezi zlomky převažují fragmenty ze stěn masivních zásobnic s tuhými páskami na výduti. Dále byly evidovány dva kyjovité okraje, jeden s výzdobou vrypy (*Tab. 63/1–2*). Následují tři přibližně stejné skupiny – „kalichovitá“ (7 zl./72 g), „JK“ (5 zl./39 g včetně dvou kalichovitě profilovaných okrajů – *Tab. 63/4–5*) a „OST“ (5 zl./22 g). Zbývající skupiny se objevují vždy ve dvou exemplářích („HK“ – 15 g s jedním okrajem s profilací nepravého okruží (*Tab. 63/6*), „zduřelá“ – 23 g včetně jednoho klasicky zduřelého okraje – *Tab. 62/11*; „H2“ – 21 g a „TM“ – 42 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 63/3*). Zastoupení skupin „OST“ a „TM“ odpovídá pokročilému 12. a staršímu 13. století. Skupina „tuha“ se početným výskytem zlomků z masivních zásobnic s kyjovitými okraji dosti podobá souborům př. č. 13125 a 13126 z II. nádvoří východně od apsidy a snad s nimi souvisí.

Teprve dodatečně byl při výzkumu v padesátých letech minulého století zaregistrován soubor př. č. **14606** (49 zl./872 g – *Tab. 63/9–15*) s rozmanitými technologickými skupinami. I v něm je nejpočetnější skupina „tuha“ (22 zl./614 g) obsahující masivní kyjovitý okraj ze zásobnice s výzdobou provedenou vrypy (*Tab. 63/9*). Ze zásobnic pocházejí také další zlomky. Následuje skupina „kalichovitá“ (8 zl./97 g se dvěma okraji – nepravým okružím a jednoduše profilovaným /?/ – *Tab. 63/10–11*). Ostatní skupiny jsou zastoupeny méně až ojediněle („HK“ – 4 zl./46 g, z toho jeden malý vzhůru vytažený okraj s bílým malováním – *Tab. 63/12*; „zduřelá“ – 4 zl./24 g, z toho jeden zduřelý okraj – *Tab. 63/13*; „H2“ – 2 zl./12 g; „JK“ – 2 zl./16 g, z toho jeden kalichovitý okraj – *Tab. 63/15*; „TM“ – 1 zl./6 g, jednoduše profilovaný okraj – *Tab.*

²⁹⁵ „21. září. ... 19. – 20. září byla mezi apsidou kostela P. Marie a mezi východní zdi tereziánského severozápadního traktu odstraněna břidlová navážka. Byla kompaktní, podobná té, kterou jsme viděli na sever od kostela, byla navedena najednou a skládala se z velkých kusů břidly. ... V břidle byl nalezen střep ze XIV. stol. Nevím, zda tam opravdu patřil. Dva dělníci (jeden student) přísahali, že střep našli asi 40 cm od severní zdi průjezdu“ (*Deník 1946 – 1952*).

63/14). Soubor doplňuje šest zlomků (57 g) skupiny „neurč“, protože jsou silně přepálené. Přepálené jsou ještě další tři fragmenty. Datování souboru je stejné jako u ostatních celků z vrstvy spáleniště, opakuje se též početná skupina „tuha“, jež v uvedeném místě naznačuje jakousi specifickou aktivitu.

Pod spáleništěm byl v blízkém okolí apsidy identifikován „černý terén“, též „černá navážka“, ze které jednoznačně pocházejí tři soubory (př. č. **13183**, **13191** a **13200** – *Tab. 64/1–44*). Všechny již byly analyzovány (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 74–78). Shrnutí tehdejších poznatků doložilo rozmanité složení a zastoupení většího počtu technologických skupin. Soubory př. 13183 a 13191 dohromady čítají 258 zlomků (2993 g). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (93 zl./850 g, zahrnující také největší množství okrajů – tři jednoduše profilované, dva kalichovité, tři nepravá okruží, dva archaicky zduřelé – *Tab. 3, 4, 7, 10, 13, 15, 16, 32, 39, 42*). Početná je také skupina „JK“ (50 zl./420 g se dvěma okraji s profilací nepravého okruží a třemi jednoduše profilovanými – *Tab. 64/17, 22, 27, 36, 41*). Další tři skupiny byly přibližně stejné – „HK“ (38 zl./397 g včetně sedmi okrajů – tři jednoduše profilované, dvě nepravá okruží, jeden kalichovitý a jeden malý vzhůru vytažený – *Tab. 64/11, 18, 28, 31, 33, 37, 38*); „H2“ (25 zl./401 g s pěti velkými vzhůru vytaženými okraji a jedním malým vzhůru vytaženým – *Tab. 64/1, 2, 8, 9, 29, 30*) a „tuha“ (14 zl./679 g). Menší počet zlomků ve vztahu k celkové hmotnosti u skupin „H2“ a „tuha“ je dán původem ve velkých zásobnicových hrncích („H2“) nebo rozměrných zásobnicích s výdobou plastickou páskou („tuha“). K těmto skupinám se řadí ještě soubor zlomků technologické skupiny „zduřelá“ (29 zl./258 g, tři okraje klasicky zduřelé, dva archaicky zduřelé okraje – *Tab. 64/5, 14, 21, 34, 40*). Ostatní skupiny obsahovaly jenom ojedinělé zlomky – „OST“ (2 zl./16 g), „TM“ (1 zl./16 g, jednoduše profilovaný okraj – *Tab. 64/6*); „S/T“ (1 zl./12 g, jednoduše profilovaný okraj – *Tab. 64/26*); „CMD“ (1 zl./13 g, nepravé okruží – *Tab. 64/24*); „H1“ (1 zl./14 g) a „J“ (1 zl./5 g – jednoduše profilovaný okraj – *Tab. 64/12*). Jeden zlomek patří mezi neurčitelné (7 g) a jeden fragment „VS2“ náleží k redukčně vypálené keramice s ovaleným okrajem (5 g – *Tab. 64/43*). Nejpočetnější skupiny chronologicky zahrnují 11.–12. století, ale podle výskytu, byť nepočtené skupiny („S/T“, „CMD“, zřejmě i „TM“) soubor zasahuje až do 13. století. Že jde o celek smíšený, dokládá výskyt fragmentů skupin „H1“ a „J“, které jsou nejspíše rezidui. Ojedinělý redukčně vypálený okrajový zlomek považujeme za intruzi. Podle stratigrafické situace se vrstva, z níž posuzovaná keramika pochází, uložila po postavení tzv. mladší apsidy. Z téže vrstvy pochází i netypický fragment z nádoby s výlevkou se zářezy na okraji a dvěma odlomenými výčnělky – „nožičkami“ (př. č. 13200, 32 g – *Tab. 64/44*). Technologicky se řadí ke skupině „kalichovitá“, datování (12.–13. století) je kvůli netypičnosti dáno spíše stratigrafickou pozicí. Přítomnost přepálených zlomků (7 ks) lze vysvětlit překrytím následnou vrstvou spáleniště, z níž fragmenty pocházejí.²⁹⁶

Další nálezy pocházejí ze hřbitovní vrstvy (při revizním výzkumu označena 156), ze které I. Borkovský získal osm jednotlivých souborů (př. č. **13155**, **13171**, **13173**, **13174**, **13178**, **13179**, **13180**, **13181**). Jejich charakteristika je nejednotná, ale spojuje je vztah k tzv. starší apsidě nebo překrytí mladším spáleništěm. I. Borkovský jim zřejmě věnoval velkou pozornost, neboť byly od ostatního nálezového souboru odděleny (př. č. **13155**, **13171**, **13173**, **13178**).²⁹⁷ Soubory př. č. 13174 a 13179 neobsahují keramické fragmenty. Podrobněji je možné posuzovat také zbývající dva př. č. 13180 a 13181. Nové nálezy byly získány při revizním výzkumu v roce 1995 (sáčky **6/95**, **8/95**, **14/95**, **15/95** a **29/95**), všechny početně nevelké; sáček **8/95** neobsahuje keramické zlomky.

Soubor př. č. 13155 čítá 54 zlomků (526 g – *Tab. 64/45–55*) s předpokládaným zastoupením technologických skupin. Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (32 zl./369 g s jedním kalichovitě profilovaným okrajem a jedním s profilací blízkou nepravému okruží – *Tab. 64/48, 49*).²⁹⁸ Následují skupiny „JK“ (12 zl./72 g, z toho dva kalichovitě profilované okraje – *Tab. 64/45, 46*)²⁹⁹ a „J“ (6 zl./36 g). Zbývající obsahují jednotlivé fragmenty („HK“ – 2 zl./27 g s jedním kalichovitě profilovaným okrajem – *Tab. 64/47*; „tuha“ – 1 zl./13 g; „H1“ – 1 zl./9 g). Soubor i přes početné zastoupení starších technologických skupin („JK“, „J“ a „H1“) a archaických variant kalichovitého okraje řadíme až do 11. století, a to spíše jeho pokročilé části (přítomnost skupiny „HK“ s bíle malovaným povrchem).

296 Zlomky ze souboru př. 13183 I. Borkovský částečně vyobrazil (*Borkovský 1953*, s. 184–187, obr. 27/15–19, obr. 28/15–19). Jde o úzký výběr z 18 okrajů (1 archaicky zduřelý, 1 nepravé okruží, 1 zduřelý, 1 šikmo seříznutý, 1 velký vzhůru vytažený), které I. Borkovský datoval do 10. století s tím, že velký vzhůru vytažený okraj se vyskytuje i později. Ze souboru př. č. 13191 vyobrazil jediný zlomek (*Borkovský 1953*, s. 188, obr. 27/43, obr. 30/43) z celkem 22 okrajů. Tento konkrétní fragment není v publikaci datován, je však přiřazen k souboru, který měl přetrvat až do konce 13. nebo počátku 14. století.

297 Soubory nebylo možné dlouho najít, protože je zřejmě I. Borkovský záhy od nálezového souboru oddělil kvůli zpracování a bylo je možné studovat pouze podle vyobrazení vybraných zlomků v publikaci (*Borkovský 1953*). Objeveny byly v neoznačené bedně připojené k souboru několika set beden z výzkumu III. hradního nádvoří na jaře 2017.

298 Okrajový zlomek s profilací nepravého okruží vyobrazil I. Borkovský (1953, s. 184, obr. 26/11; obr. 27/11).

299 Jeden z nich vyobrazil I. Borkovský (1953, s. 184, obr. 26/12; obr. 27/12).

Soubor př. č. 13171 (16 zl./167 g – *Tab. 65/1-9*) je menší a převažuje v něm skupina „JK“ (9 zl./77 g se dvěma kalichovitě profilovanými okraji – *Tab. 65/2-3*, jeden vyobrazil *I. Borkovský 1953*, s. 184; obr. 27/13; obr. 28/13). Následuje skupina „kalichovitá“ (6 zl./74 g). Jedním zlomkem (16 g) je zastoupena skupina „HK“, a to okrajovým s malou vzhůru vytaženou profilací, který je bíle malován. Zdá se, že pochází z láhve a je přepálený (*Tab. 65/1*, viz též *Borkovský 1953*, s. 184, obr. 27/14; obr. 28/14). Soubor stejně jako předchozí nejspíše náleží do 11. století, přestože obsahuje velmi početnou skupinu „HK“.

Soubor př. č. 13173 sestává z 37 zlomků (284 g – *Tab. 65/10-16*), mezi nimiž dominuje skupina „kalichovitá“ (21 zl./177 g) s jedním okrajem kalichovitě profilovaným (*Tab. 65/13*). Druhá je skupina „JK“ (10 zl./77 g), níž evidujeme tři okraje – jeden kalichovitý a dvě nepravá okruží (*Tab. 65/1-3*), která vyobrazil již *I. Borkovský (1953)*, s. 182; obr. 26/3, 4; obr. 27/3, 4). Pět nezdobených zlomků obsahuje skupina „J“ (28 g), jeden fragment „H1“ (2 g). Soubor se podle technologických skupin řadí ke starším (10. století), čemuž odpovídá i hřebenové linie či vlnice ve skupině „kalichovitá“.

Přibližně stejně veliký je soubor př. č. 13178 (40 zl./413 g – *Tab. 65/17-30*), v němž také početně převládá skupina „kalichovitá“ (25 zl./303 g) a která obsahuje čtyři okrajové zlomky (dva jednoduše profilované, dvě nepravá okruží – *Tab. 65/19-22*). Následuje „JK“ (10 zl./66 g s jedním kalichovitě profilovaným okrajem – *Tab. 65/18*).³⁰⁰ Dvěma zlomky je doložena skupina „HK“ (12 g), ostatní sestávají již jen z jednotlivých fragmentů („tuha“ – 12 g; zlomek má leštěný povrch; „pravěk“ – 4 g, jednoduše profilovaný tenkostěnný okraj – *Tab. 65/23*). Zastoupen (a v publikaci také vyobrazen – *Borkovský 1953*, s. 188–189; obr. 27/23; obr. 28/23) je také zlomek technologické skupiny „VS2“ (16 g), a to ven vyhnutý okraj z redukčně pálené nádoby se zbytkem poškozené výzdoby (vlnice? – *Tab. 65/17*). Fragment lze zařadit nejdříve do 14. století, spíše bude ještě o něco mladší a je zřetelnou intruzí.³⁰¹ Vlastní soubor opět náleží (podle přítomnosti skupiny „HK“) nejspíše do 11. století.

Soubor př. č. 13181 se dochoval a byl již analyzován (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 75) a zabýval se jím i *I. Borkovský (1953)*, s. 184; obr. 26/9, 10; obr. 27/9, 10). Sestává z 20 zlomků (301 g – *Tab. 66/1-4*) a technologicky je i přes nevelký počet fragmentů rozmanitý. Nejvíce zlomků náleží skupině „kalichovitá“ (8 zl./89 g včetně jednoho kalichovitě profilovaného okraje – *Tab. 66/2*), početnější je ještě „tuha“ (3 zl./138 g). Ostatní skupiny obsahují vždy jen jeden zlomek („JK“ – 10 g; „HK“ – 11 g, malý vzhůru vytažený okraj – *Tab. 66/3*; „TM“ – 11 g; „OST“ – 13 g, malý vzhůru vytažený okraj – *Tab. 66/1*; „pravěk“ – 4 g). Soubor doplňují ještě čtyři neurčitelné, protože přepálené zlomky (25 g). Přepálený je i jeden skupiny „tuha“. Datování celku směřuje do 12. století, pravděpodobně nikoli do jeho nejstarší části (přítomnost skupin „TM“, „OST“). Pravěký zlomek je reziduem, přepálené střepy ho spojují spíše s mnohem mladší vrstvou spáleníště.

Mnohem početnější je soubor př. č. 13180 (239 zl./3065 g – *Tab. 66/5-34*), který byl již také hodnocen (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 78) a též patří k těm, jimž věnoval pozornost i *I. Borkovský (1953)*, s. 189; obr. 27/24–29; obr. 28/24–26; 29/27–29).³⁰² Technologicky je velmi pestrý. Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (71 zl./749 g, mezi nimi 10 okrajů, šest s profilací kalichovitou, tři nepravá okruží a jeden archaicky zduřelý – *Tab. 66/9, 12, 13, 15, 16, 23, 25, 30, 32, 34*). Následují skupiny „tuha“ (43 zl./939 g, jeden šikmo seříznutý okraj – *Tab. 66/18*, převážně jde o zlomky výdutí zásobnic s plastickými páskami); „JK“ (35 zl./394 g, čtyři okraje, z toho tři nepravá okruží a jeden kalichovitý – *Tab. 66/11, 14, 31, 33*); „HK“ (27 zl./307 g, po jednom okraji jednoduše profilovaném, zduřelém a malém vzhůru vytaženém – *Tab. 66/8, 10, 24*). Další skupiny jsou méně četné – „zduřelá“ (19 zl./143 g včetně jednoho zduřelého okraje – *Tab. 66/17*); „OST“ (14 zl./127 g) a „H2“ (11 zl./176 g, jeden velký vzhůru vytažený okraj – *Tab. 66/19*). Ostatní skupiny jsou zastoupeny ojedinele, ale pro datování souboru jsou důležité – „CMD“ (3 zl./54 g); „VS2/NOV“ (2 zl./28 g); „H1“ (2 zl./24 g – *Tab. 66/22*); „pravěk“ (1 zl./7 g). Celek doplňuje jeden zlomek z masivnější nádoby s „pravěkou“ úpravou povrchu (40 g) a dále 10 fragmentů neurčitelných, protože přepálených (77 g). Přepáleno je ještě dalších 32 zlomků, ale nikoli tak, aby nebylo možné určit technologickou skupinu. Zlomky „VS2/NOV“ (jeden glazovaný, druhý se skvrnou glazury) hodnotíme jako intruze, pravěký zlomek jako reziduum. Rezidui jsou i dva fragmenty skupiny „H1“. Přítomnost skupiny „CMD“ a fragmentu nádoby s „pravěkou“ úpravou povrchu poukazuje na 13.

300 Nepravá okruží a kalichovitý okraj vyobrazil již *I. Borkovský (1953)*, s. 188–189, obr. 27/20–22; obr. 28/20–22).

301 Všechny popsané zlomky datoval *I. Borkovský* velmi časně („časově patří do 9. století a zasahuje i do 10. století“, nebo „lze je datovat na konec 9. a na začátek 10. století“ – *Borkovský 1953*, s. 182), evidentně pod vlivem svého chronologického zařazení jednotlivých fází kostela. Výjimkou je pouze intruze ze souboru př. č. 13178, datovaného „do 13.–14. století a v 15. století byl velmi běžný“ (*Borkovský 1953*, s. 189). Popis není přesný, v textu je zlomek popsán jako „světlý“. S touto charakteristikou se obvykle nespojuje šedá barva. U př. č. 13173 byla datace od počátku nesprávná, protože soubor obsahuje také maltu, přestože je charakterizována jako terén, do něhož se stavěly základy kostela (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 72).

302 Na témže místě jsou tři zlomky datovány do 12., jeden do 13. století.

století, snad nikoli na jeho počátek. Převaha zbývajících zlomků je bez obtíží datovatelná do 12. století. Jde tedy o soubor smíšený, v němž přítomnost 42 přepálených fragmentů naznačuje vztah k mladší vrstvě spáleniště.

Nálezy ze sáčků 6/95, 14/95, 15/95 a 29/95 můžeme vyhodnotit společně (21 zl./193 g). Nejpočetnější jsou skupiny „kalichovitá“ (6 zl./58 g) a „zduřelá“ (6 zl./45 g). Jen o jeden zlomek méně obsahuje skupina „HK“ (5 zl./31 g). Ojedinele jsou zastoupeny skupiny „JK“ (2 zl./23 g) a „TM“ (1 zl./14 g). Soubor je technologicky a chronologicky mnohem uzavřenější než výše popsany soubory z výzkumu I. Borkovského a lze ho datovat do 12. století.

U dvou souborů (př. č. **13168** a **13182**) je popis situace, z níž byly vyzdvíženy, nejednoznačný. Zcela jasné je, že se nacházely pod spáleništěm. Mohou proto zahrnovat jak „černou navážku“, tak hřbitovní vrstvu. Zmínka o spálených kamenech nasvědčuje, že určitý podíl nálezů by mohl z vrstvy spáleniště pocházet.

Rozsáhlejší je soubor př. č. 13168 (175 zl./2243 g – *Tab. 67/1-25*) s velmi pestrým zastoupením technologických skupin. Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (59 zl./574 g s pěti okrajovými zlomky, z nichž jsou tři profilované jako nepravé okruží, jeden je jednoduše profilovaný a jeden blízký límcovitě profilovaným okrajům – *Tab. 67/8, 15, 18, 20-21*). Následuje skupina „zduřelá“ (23 zl./253 g se třemi okraji – zduřelým, jednoduchým a šikmo seříznutým – *Tab. 67/2, 9, 13*). Méně častá je v této technologické skupině výzdoba hřebenovou linií a vlnicí (3 g). Jen o něco menší je skupina „HK“ (20 zl./451 g včetně sedmi okrajových zlomků, dvou zduřelých, dvou jednoduše profilovaných, dvou malých vzhůru vytažených a jednoho nepravého okruží – *Tab. 67/1, 4-5, 11-12, 14, 17*). Další je „JK“ (15 zl./104 g se dvěma okraji – jednoduše profilovaným a nepravým okružím – *Tab. 67/6, 16*). Ostatní obsahují méně než pět zlomků – „tuha“ (4 zl./356 g, velká hmotnost je dána přítomností tří zlomků z rozměrných zásobnic); „H2“ (4 zl./46 g včetně jednoho velkého vzhůru vytaženého okraje – *Tab. 67/3*); „OST“ (4 zl./29 g); „H1“ (3 zl./25 g) a „pravěk“ (2 zl./10 g). Smíšený soubor doplňuje sedm zlomků (118 g) skupiny „VS2/NOV“ různých skupin (redukční výpal, zlomek s glazurou na vnitřní straně, kamenina, okrajový zlomek nádobkového (?) kachle – *Tab. 67/7*). Další 34 zlomků (377 g) neurčitelných, a to v důsledku silného přepálení. Celek je jednoznačně druhotně smíšený, pravděpodobněji během výzkumu. Pokud budeme skupiny „pravěk“ a „H1“ hodnotit jako reziduum, ostatní skupiny budou pokrývat období na přelomu 10. a 11. až 12. a 13. století s tím, že „VS2/NOV“ chronologicky zasahuje až do 16. a přelomu 17. století.

Nepříliš početný je naproti tomu soubor př. č. 13182 (14 zl./151 g). Po pěti zlomcích obsahuje skupina „kalichovitá“ (69 g) a „JK“ (44 g – *Tab. 65/31*). Dvěma zlomky je zastoupena skupina „OST“ (16 g) a po jednom „tuha“ (9 g) a „zduř“ (13 g). Soubor můžeme datovat nejspíše do 12. století, ale se silnou reziduální příměsí.

Početně menší soubory byly získány z jednotlivých hrobů (IIN049, IIN050, IIN052, IIN054, IIN056, IIN058 a IIN069), tj. z méně než poloviny (z celkem 16). Při výzkumu v padesátých letech minulého století byly do přírůstkového seznamu zapsány nálezy z pouhých tří (!) hrobů.³⁰³ Z IIN049 bylo v rámci př. č. **13192** získáno celkem 30 fragmentů (343 g – *Tab. 66/35-43*), které již byly analyzovány (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 75) a zabýval se jím i *I. Borkovský* (1953, s. 184, obr. 26/8, obr. 27/8), ale pouze jediným okrajovým zlomkem. Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (12 zl./146 g s jedním kalichovitě prohnutým okrajem /?/ a třemi jednoduše profilovanými – *Tab. 66/35, 38-40*). Následuje „JK“ (6 zl./75 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 66/37*), dále „zduřelá“ (5 zl./48 g), „H2“ (4 zl./36 g) a „OST“ (2 zl./19 g). Jedním zlomkem je zastoupena skupina „HK“ (19 g, kalichovitě prohnutý /?/ okrajový zlomek se stopami bílého malování – *Tab. 66/36*).³⁰⁴ Skupiny „zduřelá“ a „OST“ umožňují datování do pokročilého 12. století nebo až počátku 13., pravděpodobně se značnou reziduální příměsí. Při revizním výzkumu v roce 1995 byly získány pouze zlomky lidských kostí (sáček **5/95**).

Větší množství nálezů poskytla výplň hrobu IIN050 (př. č. **13188**, **13190**³⁰⁵, **13193**, sáčky **3/95** a **21/95**). Soubor př. č. 13188 již byl vyhodnocován (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 72). Zahrnuje pouhých devět zlomků (82 g – *Tab. 67/26-28*), mezi nimiž je nejpočetnější skupina „kalichovitá“ (6 zl./55 g se dvěma kalichovitými okraji – *Tab. 67/26, 28*). Zbývajících obsahují vždy jeden fragment („JK“ – 7 g; „OST“ – 8 g; „H2“ – 12 g, jednoduše profilovaný okrajový zlomek – *Tab. 67/27*). Fragment skupiny „H2“ je nejspíše mimopražským importem. Málo početný je také soubor př. č. 13193 (3 zl./74 g), přičemž každý zlomek náleží jiné technologické skupině („JK“ – 9 g; „kalichovitá“ – 28 g; „H2“ – 37 g ze zásobni-

³⁰³ S určitou dávkou pravděpodobnosti můžeme uvažovat ještě o souboru př. č. 13155 a jeho vztahu k hrobu IIN053 (viz výše).

³⁰⁴ Tento zlomek analyzoval a vyobrazil *I. Borkovský* (1953, s. 184; obr. 26/8; 27/8) a datoval ho do konce 9. a počátku 10. století.

³⁰⁵ Soubor obsahuje pouze zlomky malty.

ové nádoby). Nálezy z roku 1995 též nejsou příliš početné (jenom sáček 3/95 – 1 zl./6 g skupiny „H2“).³⁰⁶ Z celkového posouzení včetně skupin „OST“ a „H2“ vyplývá datování nejspíše také do pokročilého 12. nebo počátku 13. století, opět se značnou reziduální příměsí.

U některých nálezů z roku 1995 nebylo možné rozlišit, zda náležejí k hrobu IIN049 nebo IIN050 (sáčky **4/95** a **26/95**). Kolekce nejsou početné (sáček 26/95 – 4 zl./21 g, z toho tři náleží skupině „kalichovitá“ /19 g/ a jeden skupině „JK“ /2 g/, torzo pravděpodobně kalichovitého okraje – *Tab. 67/33*). Toto zastoupení skupin nevyklučuje zařazení již do 10. století, ale na mladším datování obou hrobů to nic nemění.³⁰⁷

Jako velmi důležitý pro počátky kostela se jeví soubor př. č. **13163**, který můžeme spojit s hrobem IIN052 (viz výše). Sestává z pouhých dvou keramických zlomků (22 g), z nichž jeden určitě patří ke skupině „JK“ a druhý pravděpodobně, protože je deformovaný (?) a pravděpodobně přepálený. Pochází z nádoby, v jejíž stěně byl nevelký otvor a byla zdobena vrypy (*Tab. 67/30*). Snad by mohl být ze stejné nádoby jako výlevka př. č. 13200 (viz výše).

Z hrobu IIN054 byly získány nálezy jenom při revizním výzkumu v roce 1995 (sáčky **12/95** a **16/95**). Početnější je soubor 16/95 (13 zl./87 g), v němž jsou zastoupeny skupiny „kalichovitá“ (8 zl./49 g včetně jednoho jednoduše profilovaného okraje – *Tab. 67/32*), dále skupiny „JK“ (2 zl./66 g), „HK“ (1 zl./3 g) a „zduřelá“ (1 zl./3 g). Za intruzi považujeme zlomek s glazurou na vnitřní straně (skupina „VS2“ – 6 g). Sáček 12/95 obsahuje pouze jediný fragment (3 g) skupiny „kalichovitá“. Přítomnost skupiny „zduřelá“ vede k datování do 12. století stejně jako u předchozích hrobů.

Stratigraficky mladší než hrob IIN054 je IIN068, z jehož výplně byl v roce 1995 získán soubor označený jako sáček **17/95** (11 zl./128 g – *Tab. 68/1–5*). Složením se příliš neliší od souborů výše popsanych hrobů. Nejpočetnější je skupina „HK“ (4 zl./65 g se dvěma jednoduše profilovanými okraji – *Tab. 68/1, 3*), následují skupiny „kalichovitá“ (2 zl./27 g s malým vzhůru vytaženým /?/ okrajem, pravděpodobně z láhve – *Tab. 68/2*) a „tuha“ (2 zl./20 g). Soubor doplňuje jeden fragment skupiny „zduřelá“ (2 g), jeden skupiny „VS2“ (2 g) a také jeden silně přepálený zlomek („neurč“ – 12 g); stopy přepálení nesou však i další čtyři zlomky. Přepálené fragmenty a výskyt skupiny „VS2“ poukazují na smíšený soubor, který naznačuje, že výplň hrobu IIN068 byla kontaminována.

Soubor ze sáčku **18/95** zahrnuje výplně hrobů IIN054 i IIN068 (10 zl./75 g). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (4 zl./34 g), skupina „HK“ obsahuje dva zlomky (15 zl., z toho jeden malý vzhůru vytažený okraj s bílým malováním – *Tab. 67/31*). Zbývající skupiny prezentuje vždy jeden zlomek („JK“ – 5 g; „tuha“ – 13 g; „TM“ – 3 g, „neurč“ – 5 g; ten je přepálený). Nezdá se, že by byl soubor kontaminovaný, a tudíž by odpovídal zařazení do 12. století.

Posledním hrobem, z něhož byly vyzdvíženy nálezy, je IIN059, k němuž se vztahují celky z výzkumu z padesátých let (př. č. **13194**, **13195**, **13196** a **13197**). Soubor př. č. 13195 obsahuje pouze lidské kosti, soubor př. č. 13194 sestává pouze z jediného zlomku („OST“, 4 g), stejně jako př. č. 13196 (34 g, skupina „kalichovitá“, okraj kalichovité profilace – *Tab. 68/8*). Početnější je celek 13197 (28 zl./208 g), nejpočetnější skupina „JK“ (9 zl./84 g) a téměř stejně početná skupina „kalichovitá“ (8 zl./57 g). Méně se vyskytují skupiny „zduřelá“ (3 zl./14 g včetně jednoho okraje se zduřelou profilací – *Tab. 68/6*), „H2“ (3 zl./28 g) a „OST“ (2 zl./13 g). „Tuha“ obsahuje jeden zlomek (12 g). Přes většinové zastoupení skupin „JK“ a „kalichovitá“ (reziduum?) se datování pohybuje ve 12. století (skupiny „zduřelá“, „OST“) a nelze vyloučit ani přesah do století následujícího.

Několik drobných nálezů se podařilo získat v roce 1995. Dva keramické zlomky (17 g) pocházejí z vrstvy 165, tj. výplně vkopu pro základ tzv. starší apsidy (sáček **32/95** – *Tab. 68/7*). Jeden náleží do skupiny „J“ (5 g), jeden do „JK“ (17 g). Soubor již byl analyzován s tím, že by mohl náležet už do konce 9. století (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 74), ale může pocházet i ze starší části století následujícího. Pro jednoznačné rozhodnutí je soubor příliš malý.

Z obou časových etap výzkumu pocházejí ještě nestratifikované soubory (př. č. **13189**, **13198**, **13276**)³⁰⁸, sáčky **2/95** a **24/95**). Jejich výpovědní hodnota je logicky omezená, ale mohou doložit přítomnost či absenci některých prvků.

Soubor př. č. 13189 tvoří 35 zčásti rozměrných zlomků (1185 g – *Tab. 68/9-14*), což odpovídá způsobu, jakým se je podařilo získat.³⁰⁹ Většina náleží skupině „kalichovitá“ (18 zl./325 g se dvěma okrajovými

306 Sáček č. 21/95 obsahuje pouze lidské kosti.

307 Výše bylo při rozboru terénní situace uvedeno, že k hrobům IIN049 až IIN051 mohou mít vztah také soubory př. č. 13171 a 13173. Soubor př. č. 13171 může souviset i s IIN052 a IIN053.

308 Soubor je neznámý.

309 Pochází ze sondy pro betonovou patku u apsidy, soubor nejspíše shromáždili stavební dělníci, nebo byl získán jako sběr z vykopané hlíny.

zlomky – kalichovitým a jednoduše profilovaným – *Tab. 68/10, 12*). Co do hmotnosti převažuje skupina „tuha“ (9 zl./704 g, jde o fragmenty velkých tuhových zásobnic včetně jednoho kyjovitě profilovaného okraje a jednoho jednoduše profilovaného – *Tab. 68/9, 13*). Skupina „H2“ obsahuje čtyři zlomky (61 g včetně jednoho jednoduše profilovaného okraje, pravděpodobně mimopražské provenience – *Tab. 68/11*). Jeden fragment náleží skupině „J“ (32 g) a jeden „JK“ (14 g). Dva zlomky patří do skupiny „neurč“ (49 g), protože jsou přepálené. Přepálené, a tudíž zřejmě původ z vrstvy spáleniště vykazuje i dalších šest zlomků (všechny skupiny „tuha“). Jádro souboru (jeho nepřepálená část) naznačuje datování do 12. století.

Rozsáhlejší je soubor př. č. 13198 (180 zl./1220 g – *Tab. 69/1-14*), který zřejmě také pochází od apsidy.³¹⁰ Jako obvykle je nejpočetnější skupina „kalichovitá“ (77 zl./508 g s 10 okrajovými zlomky – čtyři jsou kalichovité, tři nepravá okruží, dva jednoduše profilované a jeden archaicky zduřelý – *Tab. 69/2-8, 11, 12, 14*). Početně je zastoupena i skupina „JK“ (51 zl./283 g, dva okraje kalichovité, jedno nepravé okruží – *Tab. 69/1, 9, 10*). Další jsou „HK“ (39 zl./157 g) a „zduřelá“ (25 zl./105 g). U ostatních počet zlomků klesá („OST“ – 16 zl./63 g včetně jednoho jednoduše profilovaného okraje; „H2“ – 11 zl./76 g – *Tab. 69/13*). Zbývající skupiny obsahují jednotlivé fragmenty („pravěk“ – 3 zl./20 g; „neurč“ – 3 zl./5 g; „J“ – 1 zl./3 g). Mezi keramické artefakty musíme započítat i úplný přeslen (9 g z jemné hlíny, tedy blízký skupině „J“ – *Obr. 87/5*). Výčet zahrnuje všechny skupiny, které by v souvrství u apsidy naznačovaly období 10.–13. století. Značné zastoupení starších technologických skupin („JK“, „kalichovitá“) a přítomnost pravěkých zlomků naznačují možné dochování starších vrstev, které však nebyly dokumentovány.

Soubor ze sáčku č. 2/95 sestává z osmi zlomků (117 g – *Tab. 69/15, 16*), přičemž polovina náleží skupině „JK“ (27 g, včetně jednoho kalichovitého okraje – *Tab. 69/15*), následuje „tuha“ (2 zl./71 g, vyšší hmotnost je dána přítomností zlomku zásobnice, druhý fragment je zdoben hřebenovým vpichem – *Tab. 69/16*). Zbývající skupiny jsou zastoupeny vždy jediným zlomkem („H2“ – 12 g; „HK“ – 6 g). Sáček 24/95 obsahuje pouze tři zlomky (20 g, z toho dva náleží skupině „kalichovitá“ /14 g/ a jeden skupině „OST“ /6 g/).

4.2.3.6.4. NÁLEZY Z PLOCHY SEVERNĚ OD KOSTELA P. MARIE

Jediné nálezy jednoznačně lokalizované do tohoto místa pocházejí z revizního výzkumu v roce 1995 (sonda B5). Sáčky č. **19/95, 20/95, 27/95 a 31/95** ze začišťování terénní situace poskytly celkem 87 keramických zlomků (939 g – *Tab. 69/17-31*). Nejpočetnější je skupina „zduřelá“ (44 zl./527 g) se sedmi okrajovými zlomky klasicky zduřelé profilace (*Tab. 69/17-21, 27, 29*). Následuje skupina „kalichovitá“ (17 zl./117 g s jedním okrajovým zlomkem profilovaným jako nepravé okruží – *Tab. 69/27*) a „H2“ (14 zl./97 g). Ostatní skupiny obsahují minimum artefaktů („tuha“ – 3 zl./8 g; „HK“ – 2 zl./27 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 69/30*; „OST“ – 1 zl./4 g). Poměrně velké množství je neurčitelných fragmentů (11 zl./163 g). Jde o přepálené zlomky, které mohou pocházet z vrstvy spáleniště (doložené kolem kostela). Náleží mezi ně také tři zlomky z jakéhosi plochého (miskovitého?) tvaru zdobeného vrypy (*Tab. 69/23-25*). Zčásti přepálených je ještě dalších pět zlomků, které však bylo možné přiřadit k technologické skupině. Poměrně hojný soubor je obtížné vyhodnotit, protože nepochází ze stratifikované situace. Početné zastoupení skupiny „zduřelá“ s okraji v klasickém provedení by odkazovalo na datování do pokročilého 12. století a počátek 13. Výskyt přepálené keramiky dokládá, že soubor slučuje nálezy z vrstvy nad podloží a z vrstvy spáleniště.

Jenom díky náhodné zmínce³¹¹ můžeme pravděpodobně konstatovat, že severně od kostela pocházejí soubory př. č. **13104** a př. č. **13106**, tj. ze sídlištní vrstvy pod břidlovou navážkou. Oba již byly analyzovány (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 78). Soubor př. č. 13104 (47 zl./997 g – *Tab. 69/32-34 a Tab. 70/1-11*) obsahuje rozmanité technologické skupiny („kalichovitá“ – 26 zl./546 g, z toho sedm okrajových zlomků /pět kalichovitých, jeden kalichovitý, doplněný o vrypy na horní ploše okraje, jeden archaicky zduřelý – *Tab. 69/32-34 a Tab. 70/2, 4, 6-7/*; „zduřelá“ – 5 zl./103 g včetně tří okrajových zlomků /dva zduřelé, jedno nepravé okruží – *Tab. 70/3, 5, 8/*; „JK“ – 4 zl./53 g; „HK“ – 4 zl./157 g včetně

310 Proti interpretaci jako souboru shromážděného stavebními dělníky svědčí množství drobných zlomků.

311 „Ve vzdálenosti asi 13 m na sever od kostela pod břidlovou navážkou, na povrchu černé vrstvy, která výškově odpovídá terénu k mladšímu kostelu před požárem, byly nalezeny zašlápané zlomky okrajů nádob z různých časových období...“ (*Borkovský 1953*, s. 189). Díky čtyřem vyobrazeným zlomkům př. č. 13104 (*Borkovský 1953*, obr. 27/32–35 a 29/32–35), které lze ztotožnit s dochovanými, můžeme porovnat tehdejší popis a datování, jež překvapivě odpovídají dnešním pozorováním. O okrajový zlomek skupiny „kalichovitá“ (*Tab. 69/33*) I. Borkovský datuje do 10.–11. století; masivnější okrajový zlomek skupiny „tuha“ (*Tab. 70/1*) do 13. století; zbývající zlomky profilace i skupiny „zduřelá“ nedatuje (*Tab. 70/5, 8*), ale na základě obdobných zlomků z jiných souborů víme, že je zařazuje do 12. století. Vyobrazen je též jeden zlomek z př. č. 13106 (*Borkovský 1953*, obr. 27/37 a obr. 29/37) náležející do skupiny „zduřelá“. Omylem je k témuž číslu přiřazen zlomek z př. č. 13176, který je správně identifikován v dalším textu (*Borkovský 1953*, s. 191).

fragmentu misky s jednoduchým okrajem – *Tab. 70/11*; „OST“ – 3 zl./28 g; „H2“ – 2 zl./30 g; „tuha“ – 2 zl./57 g, z toho jeden šikmo seříznutý okraj z masivnější nádoby a jeden jednoduše profilovaný okraj skupiny „H1“ – 23 g – *Tab. 70/9*). Ačkoli soubor obsahuje fragmenty především ze 12. století (skupiny „zduřelá“ a „HK“), nachází se v něm i značné množství keramiky z 11. století (kalichovitý okraj v provedení s vrypy na okraji).

Soubor př. č. 13106 je početnější (75 zl./1783 g – *Tab. 70/12–33*) a s ještě pestřejším zastoupením technologických skupin. Jako nejpočetněji byla evidována skupina „kalichovitá“ (31 zl./533 g) se třemi okrajovými zlomky (dva kalichovité, jedno nepravé okruží – *Tab. 70/13, 16, 21*). Následují skupiny „zduřelá“ (9 zl./92 g, z toho dva okraje se zduřelou profilací – *Tab. 70/15, 19*); „OST“ (8 zl./67 g se třemi okraji – dvakrát nepravé okruží a jednou jednoduchá profilace – *Tab. 70/14, 20, 22*); „JK“ (6 zl./78 g); „H2“ (5 zl./58 g včetně jednoho okrajového zlomku s profilací velkou vzhůru vytaženou z masivnější zásobnicové nádoby – *Tab. 70/12*). Zastoupena je také skupina „tuha“ (5 zl./827 g), v níž převážnou část hmotnosti tvoří masivní okrajový zlomek z velké zásobnice s kyjovitým okrajem a plastickou páskou (640 g – *Tab. 70/31*). Další tři zdobené zlomky (hřebenová vlnice, hřebenové vpichy, vrypy) náležejí ke staršímu období (středohradištnímu nebo mladohradištnímu) této technologické skupiny (*Tab. 70/24, 29–30*). Skupina „HK“ obsahuje čtyři zlomky (47 g) včetně jednoho jednoduše profilovaného okraje s bílým malováním na povrchu – *Tab. 70/17*, skupina „TM“ (4 zl./63 g) jeden jednoduše profilovaný okraj (*Tab. 70/18*). V ostatních skupinách se vyskytl vždy jen jeden fragment („J“ – 7 g; „H1“ – 5 g; „VS2/NOV“ – jednoduše profilovaný, žlutě glazovaný okraj, 6 g – *Tab. 70/23*). Zastoupení skupiny „OST“ naznačuje datování nejmladší části tohoto heterogenního souboru do starší části 13. století, pokud vyloučíme novověký zlomek jako intruzi. Otázkou je, do jaké míry zachycuje počátek vrstvy/souvrství, z něhož soubor pochází, přítomnost středohradištní keramiky (skupina „H1“, hřebenová výzdoba – celkem sedm zlomků).

Pravděpodobně z tohoto prostoru pochází soubor př. č. **13105** (16 zl./352 g – *Tab. 70/34–36*). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (10 zl./272 g) a „zduřelá“ (3 zl./39 g, z toho také dva okraje, jeden s profilací klasicky zduřelou a jeden jednoduše profilovaný – *Tab. 70/34–35*). Zbývající skupiny obsahují jednotlivé fragmenty („HK“ – 30 g; „OST“ – 8 g). Jako novověkou intruzi můžeme hodnotit glazovaný ovalený okraj (3 g – *Tab. 70/36*). Skupiny „zduřelá“ a „OST“ poukazují na datování do pokročilého 12. století nebo až do počátku století následujícího. Ostatní zlomky (zejména skupina „kalichovitá“) jsou staršími rezidui, obdobně jako fragmenty ze souborů př. č. 13104 a 13106. Jiné vysvětlení by znamenalo, že se nerozlišilo složitěji strukturované souvrství. V nejbližším místě (sonda B5 revizního výzkumu v roce 1995), kde byla zaznamenána obdobná terénní situace, se také vyskytuje pouze jedna vrstva, ale s výhradou obtížného posuzování, protože profil byl přeschlý.

4.2.3.6.5. INTERIÉR KOSTELA P. MARIE

Keramické nálezy z interiéru kostela nejsou (logicky) příliš početné a všechny pocházejí z výzkumu v padesátých letech 20. století. Sestávají ze souborů nalezených ve vrstvách pod podlahami stavby (př. **13202** a **13204**), které mají vztah k hrobce (hrobu IIN062 – př. č. **13234**, **13235** a **13253**) nebo k úrovním podlahy (př. č. **13205**, **13219**, **13220**, **13224**). Z doby po zániku kostela je soubor př. č. **13201**. Během revizního výzkumu v roce 1995 byl získán pouze jediný střep z uložení 118 – půdního typu (sáček **28/95**). Většinu z nich již studoval *I. Borkovský* (1953, s. 182–183, 185, 188–190), studium se opakovalo také při revizním výzkumu v roce 1995 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 71–74, 78–80). Na tomto místě můžeme tehdejší závěry jenom zopakovat.

Drobný zlomek (2 g) z uložení 118 (sáček 28/95) lze s výhradou přiřadit ke skupině „kalichovitá“. Pro určitější závěry jej však lze obtížně využít (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 74). Soubor př. č. 13202 sestává z osmi zlomků (50 g), mezi nimiž je nejpočetněji zastoupena skupina „kalichovitá“ (3 zl./19 g včetně zlomku okraje s kalichovitou profilací – *Tab. 71/19*). Skupina „J“ obsahuje dva zlomky (9 g), ostatní vždy jeden („H1“ – 6 g; „JK“ – 7 g; „pravěk“ – 9 g). Početnější je soubor př. č. 13204 (69 zl./897 g – *Tab. 71/1–18*) se stejnými nálezovými okolnostmi, jehož složení je obdobné. Nejpočetnější, jak již bylo uvedeno, je skupina „kalichovitá“ (39 zl./540 g, z toho pět okrajových zlomků – tři jednoduše profilované, jedno nepravé okruží, jeden malý vzhůru vytažený – *Tab. 71/1–3, 7, 10*) s výzdobou hřebenovými liniemi a hřebenovou vlnicí. Početná je i skupina „JK“ (23 zl./245 g, z toho čtyři okraje – dva kalichovité a po jednom nepravém okruží a jednoduše profilovaném /?/ – *Tab. 71/4, 8–10*). U dalších skupin zastoupení klesá („J“ – 4 zl./74 g; „H1“ – 2 zl./28 g; „pravěk“ – 1 zl./6 g; „VS2/NOV“ – 1 zl./4 g). Pro oba soubory je ve skupině „kalichovitá“ charakteristický výskyt okrajů ve starším provedení (nepravá okruží) a hřebenová výzdoba; tomu by odpovídalo datování do 10. století (2. polovina?). S tím koresponduje i přítomnost skupin „JK“ a „J“ a absence „H2“ a „HK“. Nález pravěkých fragmentů a skupiny „H1“

hodnotíme jako reziduum. Naopak jeden fragment z období vrcholného středověku, redukčně vypálený zlomek je intruzí.³¹² K uvedeným souborům, pocházejícím z výplně vkopu pro výstavbu mladšího kostela, můžeme přiřadit okrajový zlomek kalichovité profilace (a technologické skupiny „kalichovitá“), který byl dokumentován v uloženině 113 v roce 1995 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 25, poznámka 5).

U nálezů z druhotné výplně v hrobce (hrob IIN062) máme možnost posuzovat soubory př. č. 13224, 13234, 13235 a 13253. Jak jsme již zmínili, okrajový zlomek mísy (?) př. č. 13253 (27 g) je pravěký, konkrétně náležející kultuře knovízské nebo štítarské (*Tab. 71/20, Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 80). Do hrobky se zcela jednoznačně dostal druhotně. Zlomky př. č. 13234 a 13235 podrobně popisuje *I. Borkovský* (1953, s. 189–190, obr. 27/40–41 obr. 30/40–41).³¹³ Okrajový fragment př. č. 13234 (80 g) náleží skupině „kalichovitá“ a má profilaci nepravého okruží (*Tab. 72/5*). Lze ho datovat do 10. století.³¹⁴ Početnější je soubor př. č. 13235 (14 zl./154 g – *Tab. 72/1-4*), v němž co do počtu i hmotnosti převažuje skupina „kalichovitá“ (9 zl./104 g). Čtyři zlomky náležejí skupině „JK“ (46 g, mezi nimi okraj s profilací nepravého okruží – *Tab. 72/1*), jeden skupině „J“ (4 g). Také tento soubor řadíme do 10. století.

Ve stratigraficky následné pozici byly nalezeny dva fragmenty (12 g) př. č. 13205, o skupiny „JK“, které také můžeme je datovat do 10. století (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 79).

Z podlahových úrovní u oltáře pocházejí soubory př. č. 13219 a 13220, oba početně skromné. Celek př. č. 13219 sestává pouze ze tří zlomků (54 g) skupiny „kalichovitá“ (26 g) a dva skupiny „HK“ (28 g). Soubor př. č. 13220 tvoří jenom dva fragmenty, jeden skupiny „kalichovitá“ (3 g), druhý skupiny „H2“ (5 g).³¹⁵ Přítomnost zlomků „H2“ a „HK“ napovídá, že pocházejí ze 12. století s možným přesahem do století 11. (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 79).

Také stratigraficky nejmladší soubor př. č. 13224 obsahuje pouhé dva zlomky (114 g), jeden skupiny „JK“ (38 g – *Tab. 72/6*), druhý skupiny „H2“ (76 g). Datování je stejné jako u souborů předchozích, tj. 12. století s možným přesahem do století předcházejícího.

Poslední, technologicky rozmanitý celek (27 zl./546 g) pochází z vrstvy uložené již v době zániku nebo až po zániku kostela (př. č. 13201 – *Tab. 71/21-28*). Sestává především ze skupin „kalichovitá“ (9 zl./191 g včetně tří okrajů, dva kalichovité a jedno nepravé okruží – *Tab. 71/22, 24, 26*) a téměř stejně početné „JK“ (8 zl./94 g se dvěma kalichovitými okraji – *Tab. 71/23, 25*). U dalších skupin zastoupení klesá („HK“ – 3 zl./90 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem, pravděpodobně z mísky – *Tab. 71/21*; „H2“ – 3 zl./49 g; „tuha“ – 2 zl./79 g z rozměrných zásobnic; „OST“ – 1 zl./8 g a „VS2/NOV“ – 1 zl./35 g z glazované nádoby s uchem a ovaleným okrajem – *Tab. 71/27*). Podle složení jde o druhotně smíšený soubor, a pokud vyloučíme zlomek skupiny „VS2/NOV“ jako intruzi, můžeme jej datovat do 12. století s možným přesahem do století následujícího. I tak je starší než uvažovaný zánik kostela.³¹⁶

4.2.3.7. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLA JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM

Prostor v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu byl největší souvisle zkoumanou dílčí plochou během výzkumu v letech 1946, 1950–1951 a 1955. Pohřebiště (a hroby) představovaly jenom malou část zkoumaného areálu (hroby IIN024 – IIN027, IIN063, IIN064 a IIN066). Zbytek tvoří cesta ke kostelu a sídlištní situace západně od ní. Z poměrně velkého prostranství máme k dispozici celkem 40 nálezo- vých souborů, tedy relativně málo. Do přírůstkového seznamu (*Katalog 2*) se zapisovaly pomocí slovních charakteristik, což podobně jako u nálezů z dalších dílčích míst vyvolává obtíže se ztotožněním nálezů z jedné vrstvy. Tam, kde to bylo možné, je keramika z téže vrstvy (objektu) hodnocena společně.

Stratigraficky nejmladšími soubory jsou př. č. **13071** a př. č. **13073**, jež souvisejí s mladšími situacemi než navážka „*břidly*“, která v jiných částech Severozápadního křídla koreluje s terénními úpravami po zániku kostela. Pro celkovou situaci mají jenom srovnávací či okrajový význam. Soubor př. č. 13071 tvoří

312 Z těchto dvou celků se *I. Borkovský* zabýval pouze třemi okraji (*Borkovský 1953*, s. 182, obr. 26/5–7, obr. 27/5–7). Datuje je do 9. století s tím, že zasahují i do století 10.

313 U zlomku př. č. 13235 došlo k záměně v popisku, podle popisu jde o zlomek č. 42 a nikoli č. 40.

314 *I. Borkovský* (1953, s. 190) píše o dvou zlomcích. Ve skutečnosti je jeden, ale slepený ze dvou částí.

315 Př. č. 13220 obsahuje ještě chronologicky necitlivé kostěné šídlo (*Obr. 87/2*).

316 Pro úplnost je připojen výčet pro př. č. 13109; ačkoli pochází z novověké situace, obsahuje i starobylé keramické typy. Sestává ze 49 zl. (1281 g – *Tab. 73*). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (21 zl./488 g se třemi okrajovými zlomky), následuje skupina „JK“ (11 zl./368 g; devět okrajových zlomků včetně jednoho kalichovitého). Ostatní skupiny jsou zastoupeny mnohem méně („HK“ – 4 zl./72 g, jeden okraj; „zduřelý“ – 3 zl./66 g, jeden okraj; „tuha“ – 2 zl./159 g, jeden okraj; „OST“ – 2 zl./40 g; „H2“ – 2 zl./36 g; „TM“ – 1 zl./15 g). Z novověku pocházejí pouhé dva zlomky (37 g). Jde o typicky druhotně přemístěný soubor.

12 fragmentů (276 g – *Tab. 74/10-13*). Nejvíce zlomků náleží skupině „OST“ (4 zl./68 g s jedním jednoduše profilovaným /?/ okrajem – *Tab. 74/12*), další jsou zastoupeny přibližně stejně („kalichovitá“ – 2 zl./59 g s jedním kalichovitým okrajem – *Tab. 74/11*; „zduřelá“ – 2 zl./36 g; „H2“ – 2 zl./65 g; „HK“ – 1 zl./38 g s malým vzhůru vytaženým okrajem a bílým malováním – *Tab. 74/10*). Zbývající zlomek (10 g) z jemně plaveného materiálu (skupina „neurč“) je nejspíše mimopražského původu. Soubor s převažující reziduální složkou můžeme datovat do 13. století (skupina „OST“), podle náleзовé pozice může být ještě mladší. Velmi rozmanitý je soubor př. č. 13073 (86 zl./1455 g – *Tab. 75 a Tab. 76*), který již svým původem musí být smíšený („z terénu prokopaného /barokním/ kanálem“). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (51 zl./953 g se 13 okrajovými zlomky – se čtyřmi s profilací kalichovitou, čtyřmi nepravými okružími, dvěma jednoduše profilovanými, dvěma límcovitě profilovanými a jedním archaicky zduřelým – *Tab. 75/1-3, 5-9, 12, 14, 16-18*). Ostatní skupiny obsahují mnohem méně fragmentů („H2“ – 9 zl./107 g včetně jednoho velkého, vzhůru vytaženého okraje – *Tab. 75/11*; „OST“ – 5 zl./41 g; „zduřelá“ – 5 zl./37 g včetně dvou klasicky zduřelých okrajů a jednoho nepravého okruží – *Tab. 75/10, 13, 15*; „tuha“ – 4 zl./146 g; „H1“ – 2 zl./32 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem (*Tab. 75/4 a „HK“ – 1 zl./4 g*). Skupina „VS2/NOV“ sestává z devíti artefaktů (131 g včetně zlomků modře malované majolikové misky – *Tab. 76*). Soubor datuje náleзовá situace (zřízení barokního kanálu) a kromě části z období novověku jde o druhotně přemístěnou keramiku, naznačující, že při stavbě barokního kanálu dělníci prokopali složitější souvrství. Jako jeden z mála v celém výzkumu interiéru Severozápadního křídla však obsahuje okraje s límcovitou profilací.

V celém prostoru se nacházela vrstva „břidly“ či „břidlové navážky“. V některých místech se zkoumala jako celistvá uloženina (př. č. **13072, 13074 a 13142**), jinde se rozlišovala její „horní“ úroveň (př. č. **13081, 13097**), „spodní“ nebo „karolinská“ (př. č. **13082, 13101**). Soubory př. č. 13072 (*Tab. 77*), 13074 (*Tab. 78/1, 2*) a 13142 (*Tab. 78/3-7*) dohromady čítají 142 zl. (2787 g) různorodých keramických skupin. Převažuje skupina „kalichovitá“ (97 zl./1749 g) s 29 okrajovými zlomky (21 s kalichovitou profilací, sedm nepravých okruží a jeden límcovitě profilovaný – *Tab. 77/2, 5-7, 10-16, 17-26, 28-33 a Tab. 78/1-2, 5*). Další skupiny jsou mnohem méně početné, nejvíce „JK“ (16 zl./239 g). Zbývající co do počtu klesají pod 10 zlomků („H2“ – 9 zl./296 g se třemi velkými vzhůru vytaženými okraji a jedním jednoduše profilovaným – *Tab. 77/1, 3-4 a Tab. 78/7*; „OST“ – 4 zl./46 g včetně jednoho kalichovitého okraje a jednoho s profilací nepravého okruží – *Tab. 78/3-4*; „tuha“ – 3 zl./194 g; „HK“ – 2 zl./41 g, z toho jeden jednoduše profilovaný okraj (*Tab. 77/9*) a jeden jednoduše profilovaný okraj misky skupiny „TM“ /24 g – *Tab. 78/6*). Evidujeme též tři zlomky skupiny „VS2/NOV“ (67 g), která zahrnuje okrajový zlomek ve formě nepravého okruží s datací 14.-15. století, fragment páskového ucha a okrajový zlomek komory kachle z období 15.-16. století (*Tab. 77/17, 34, 44*). Ty jsou také určující pro datování vrstvy navážky, jejíž převažující, starší složka by mohla být datována do 13. století (skupina „OST“). Jednoznačně však jde o druhotně přemístěný materiál.

Početně nevelký je soubor zlomků (11 zl./206 g) z horní úrovně navážky (př. č. **13081, 13097**). Stejný počet zahrnují skupiny „kalichovitá“ (4 zl./54 g) a „H2“ (4 zl./120 g, z toho jeden velký vzhůru vytažený okraj – *Tab. 78/8*). Zbývající obsahují jednotlivé fragmenty („S/T“ – 2 zl./20 g; „OST“ – 1 zl./12 g). Také ony zařazují tento soubor do 13. století.

O něco početnější jsou zlomky (51 zl./828 g) ze spodní úrovně navážky (př. č. 13082 – *Tab. 78/9, 13101 – Tab. 74/1-9*). Nejpočetnější je skupina „zduřelá“ (21 zl./268 g), dále „kalichovitá“ (17 zl./380 g, z toho čtyři okraje, po jednom jednoduše profilovaném, nepravém okruží, kalichovitém a archaicky zduřelém – *Tab. 74/1-3, 6*). Další jsou reprezentovány vždy méně než pěti zlomky („OST“ – 4 zl./63 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 74/9*; „JK“ – 3 zl./26 g; „H2“ – 2 zl./32 g; „HK“ – 1 zl./18 g). Nalézáme zde i skupinu „VS2/NOV“ (2 zl./41 g) s jedním ovaleným okrajem s redukčním výpalem (15. století) a glazovaný ven vyhnutý okraj z misky (? , 15.-16. století – *Tab. 74/4, 7*). Také tento celek je možno datovat do 13. století za předpokladu, že pomineme skupinu „VS2/NOV“. Pokud ji budeme u všech souborů považovat za intruzi, vznikla by vrstva navážky ve 13. století (po zániku kostela) a mezi jejími stratigraficky odlišnými částmi není chronologický rozdíl.

Souvrství pod břidlovou navážkou (jednotlivými úrovněmi navážek) je na obecné úrovni popisováno shodně, jeho základní charakteristikou je „černý terén“, „černá vrstva“ nebo „černá hlína“ (viz výše). Druhá velká skupina přírůstkových čísel se vztahuje k terénům označeným jako „povrch terénu pod břidlou“, „pod povrchem svahu a ... pod břidlou“ nebo ještě méně určitě, ale ze souvislosti vyplývá, že se terén také nacházel pod břidlovou navážkou. Pro vyhodnocení se tyto dvě skupiny posuzují zvlášť, i když očekávaným výsledkem by mělo být totožné datování. Ze stejného důvodu se v těchto dvou skupinách nálezy posuzují ještě po jednotlivých původních sondách, pokud je bylo možné rozlišit. Se sondou 1 a jejím prodloužením je v souboru „pod břidlou“ spojeno př. č. **13076**, v sondě 2 př. č. **13075**. V sondě 3 je stratigrafie popsána zdánlivě detailně, a proto se rozpadá do dvou celků. První tvoří př. č. **13078 a 13079**, druhý př. č. **13083 a 13084**.

Soubor př. č. 13076 tvoří celkem 50 fragmentů (1152 g – *Tab. 79/1-8*). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (20 zl./492 g) se dvěma kalichovitými okraji, jedním kalichovitě prohnutým/jednoduše profilovaným a jedním archaicky zduřelým (*Tab. 79/2-3, 5, 7*). Dalšími, téměř stejně zastoupenými skupinami jsou „HK“ (13 zl./475 g se dvěma malými vzhůru vytaženými okraji, z nichž jeden je zdoben vrypy na horní ploše – *Tab. 79/1, 6*) a „OST“ (12 zl./88 g). Ostatní obsahují jednotlivé zlomky („zduřelá“ – 3 zl./66 g; „tuha“ – 1 zl./21 g, šikmo seříznutý okraj – *Tab. 79/4*; „S/T“ – 1 zl./10 g). V souboru převažuje reziduální keramika a jako celek je datován až do 13. století (skupiny „OST“ a „S/T“), spíše do jeho starší části. Mladším prvkem (13. století) jsou vrypy na horní ploše okraje.

V menším souboru př. č. 13075 (25 zl./509 g – *Tab. 74/14-21*) zcela převažuje skupina „kalichovitá“ (20 zl./370 g s jedním torzem pravděpodobně kalichového okraje – *Tab. 74/15*). Další skupiny jsou zastoupeny minimálně („tuha“ – 2 zl./115 g; „zduřelá“ – 2 zl./9 g; „H2“ – 1 zl./9 g). Příměs fragmentů skupin „zduřelá“ a „H2“ vede k datování do 12. století.

Soubory př. č. 13078 a 13079 (*Tab. 78/10-12*) jsou velikostně téměř stejné a dohromady čítají 44 zlomků (363 g). Nejpočetnější je skupina „HK“ (11 zl./61 g), po ní následují co do počtu stejné skupiny „kalichovitá“ (9 zl./117 g s jedním archaicky zduřelým okrajem – *Tab. 78/10*) a „OST“ (9 zl./61 g s jedním okrajem s profilací nepravého okruží – *Tab. 78/11*). Dalšími skupinami jsou „zduřelá“ (6 zl./57 g), „H2“ (5 zl./37 g); „J“ (2 zl./15 g, jeden zlomek z velmi jemného plaveného materiálu); „tuha“ (1 zl./10 g) a „TM“ (1 zl./5 g). Relativně hojná přítomnost „OST“ vede k datování do 13. století, které naznačují i další skupiny („TM“, snad i „zduřelá“).

Soubory př. č. 13083 (*Tab. 79/9-11*) a 13084 (dohromady 24 zl./763 g) se složením podobají předchozí dvojici. Nejpočetnější je skupina „zduřelá“ (7 zl./81 g), dále „HK“ (6 zl./101 g) a „OST“ (4 zl./133 g včetně jednoho okraje z rozměrnější nádoby s malou vzhůru vytaženou /?/ profilací a vrypy na horní ploše – *Tab. 79/9*). V těchto celcích se vyskytuje také skupina „kalichovitá“ (3 zl./32 g s jedním okrajem s profilací nepravého okruží – *Tab. 79/10*), ostatní jsou zastoupeny ojedinele („tuha“ – 2 zl./61 g; „H2“ – 1 zl./315 g a „S/T“ – 1 zl./39 g). Hmotnostně objemnější zlomky pocházejí ze zásobnic nebo podobných nádob. Protože by soubor obsahoval fragmenty skupin „OST“ a „S/T“, náleží do 13. století.

Všechny posuzované soubory (s možnou výjimkou př. č. 13075) zahrnujeme do 13. století, a to spíše do jeho první poloviny.

Soubory z „černého terénu“ s výjimkou jednoho pocházejí ze sondy 3 (př. č. **13080, 13085, 13088, 13098**) nebo jižního prodloužení (př. č. **13087, 13089, 13100**). Jeden byl vyzdvižen z prodloužení sondy 1 (př. č. **13102**).

Soubor př. č. 13102 sestává ze 188 zl. (2444 g – *Tab. 80/1-25*), přičemž polovinu tvoří skupina „kalichovitá“ (93 zl./1264 g) s devíti okraji (šest kalichovitých, dvě nepravá okruží, jeden archaicky zduřelý – *Tab. 80/2-4, 6-8, 10, 15, 24*). Následují přibližně stejně početné skupiny „JK“ (33 zl./341 g se dvěma okraji s profilací nepravého okruží – *Tab. 80/22, 23*) a „HK“ (26 zl./308 g se dvěma okraji, kalichovitým a malým vzhůru vytaženým – *Tab. 80/9, 13*). Dalšími dvěma téměř stejně zastoupenými skupinami jsou „H2“ (13 zl./187 g včetně čtyř velkých, vzhůru vytažených okrajů – *Tab. 80/11, 12, 16, 17*) a „zduřelá“ (11 zl./218 g se čtyřmi okraji – dvě nepravá okruží /?/, zduřelý a jednoduše profilovaný /?/ – *Tab. 80/5, 18, 19, 21*). V souboru se vyskytuje i skupina „OST“ (8 zl./88 g včetně torza nádoby s okrajem s profilací nepravého okruží – *Tab. 80/1*). Tři zlomky náležejí k „VS2/NOV“ (31 g, jeden okraj s profilací nepravého okruží, fragment nohy od trojnožky a zlomek glazovaný na vnitřní straně – *Tab. 80/14, 25*), jeden fragment je neurčitelný (7 g). Odhlédneme-li od artefaktů skupiny „VS2/NOV“, které považujeme za intruzi, lze soubor zařadit do staršího 13. století (skupina „OST“) s možným přesahem do století předcházejícího.

Soubory př. č. 13087 (*Tab. 81 a Tab. 82*), 13089 (*Tab. 83 a Tab. 84*) a 13100 (*Tab. 80/26-32*), které dohromady čítají 611 fragmentů (8476 g), můžeme posoudit společně. Technologické složení je pestré. Asi třetinou je přítomna skupina „kalichovitá“ (238 zl./3182 g) s největším počtem okrajů (14 kalichovitých, 12 nepravých okruží, čtyři archaicky zduřelé, jeden malý vzhůru vytažený a jeden neurčitelný – *Tab. 80/26-32; 81/5, 6, 10, 11, 13-17, 19, 23, 24, 26, 28; Tab. 84/11, 17, 26, 28, 30, 31, 39, 41 a Tab. 84/3, 12, 16*). Jako mladší prvek je doložena výzdoba vrypy (*Tab. 80/26*). Následuje skupina „HK“ (106 zl./971 g) se devíti jednoduše profilovanými okraji, čtyřmi malými vzhůru vytaženými a třemi nepravými okružími (*Tab. 81/9; 83/1, 3, 8, 21, 33, 35, 36, 42, 43, 45 a Tab. 84/1, 5, 7, 11, 15*). K té náleží i jednoduché okraje čtyř misek/pokliček, jedna s náznakem výlevky (*Tab. 81/8, 18; 83/29 a Tab. 84/9*), fragment neurčené nádoby s úchytou (*Tab. 83/7*) a část misky (?) s otvorem u dna (*Tab. 82/13*). Další je skupina „zduřelá“ (67 zl./1106 g) s 10 zduřelými okraji, třemi nepravými okružími, jedním malým vzhůru vytaženým okrajem, jedním jednoduše profilovaným a jedním šikmo seříznutým – *Tab. 81/3, 4, 7, 12, 22, 25; 83/2, 13-16, 18, 19, 27, 38 a Tab. 84/4*). Celkem 46 fragmenty (643 g) je doložena skupina „H2“ se třemi velkými vzhůru vytaženými okraji, jedním malým vzhůru vytaženým s vrypy na horní ploše okraje a jedním jednoduše

profilovaným – *Tab. 81/30, 31; 83/6, 9, 24*). Téměř stejně početná je skupina „OST“ (45 zl./379 g) se čtyřmi jednoduše profilovanými okraji, jedním nepravým okružím, jedním kalichovitě prohnutým a dvěma malými vzhůru vytaženými okraji (*Tab. 81/27; 83/4, 37 a Tab. 84/6, 8, 13-14, 18*). Jeden fragment s tímto okrajem je pravděpodobně mimopražského původu (*Tab. 83/4*). Poslední početnější skupinou je „tuha“ (28 zl./1453 g), sestávající převážně z rozměrných zásobnic, jak dokládají typické kyjovité okraje (čtyři kusy), jeden okraj je jednoduše profilovaný (*Tab. 81/1, 2 a Tab. 83/5, 10, 25*). Zbývající skupiny se vyskytují jen v malých počtech („TM“ – 7 zl./93 g se třemi jednoduše profilovanými okraji – *Tab. 83/22, 23 a Tab. 84/2; „J“ – 3 zl./30 g; „JK“ – 2 zl./10 g, dva jednoduše profilované okraje – Tab. 83/12, 32; „H1“ – 1 zl./13 g; „S/T“ – 1 zl./12 g*). Čtyři zlomky jsou technologicky neurčitelné (146 g), tři náleží skupině „VS2/NOV“ (26 g, z toho dva šikmo seříznuté okraje – *Tab. 83/40, 44*). Soubory obsahují jednoznačnou reziduální složku („H1“, „J“, zřejmě i „kalichovitá“). Podle nejmladších prvků (zejména „OST, ale i „S/T“ a „TM“) náleží do starší části 13. století s možným rozšířením pro století 12.

Nálezy ze sondy 3 byly zapisovány postupně, vždy s mírně odlišným popisem, a proto jsou analyzovány zvlášť. Soubor př. č. 13085 sestává z 94 zl. (2975 g – *Tab. 85*), přičemž nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (32 zl./587 g) se třemi okraji s profilací nepravého okruží, dvěma kalichovitými a dvěma archaicky zduřelými (*Tab. 85/1-2, 4, 6-8, 10*). Co do hmotnosti převažuje zastoupení skupiny „tuha“ (24 zl./1852 g), jejíž všechny zlomky náležejí dvěma masivním zásobnicím včetně jednoho kyjovitého okraje (*Tab. 85/5*). Početně téměř shodná je skupina „zduřelá“ (23 zl./309 g) se dvěma zduřelými okraji (*Tab. 85/9, 13*). Zbývající skupiny jsou zastoupeny méně než 10 fragmenty („H2“ – 7 zl./100 g), popř. méně než pět zlomky („HK“ – 4 zl./74 g s jedním okrajem jednoduše profilovaným a jedním nepravým okružím – *Tab. 85/3, 11; „S/T“ – 2 zl./24 g; „OST“ – 1 zl./10 g, jímž je malý vzhůru vytažený okraj s vrypy na horní ploše – Tab. 85/12, „neurč“ – 1 zl./19 g*). Datování souboru bude opět stejné jako u předchozího celku, tj. do pokročilého 12. a/nebo staršího 13. století.

Soubor př. č. 13080 je dosti početný (471 zl./5082 g – *Tab. 86 a Tab. 87*) s pestrým technologickým zastoupením. Nejpočetnější je skupina „zduřelá“ (154 zl./1144 g) s 21 zduřelými okraji, dvěma nepravými okružními a jedním jednoduše profilovaným (*Tab. 86/1-9, 11-12, 14, 16, 19-21, 23-24, 26, 29, 32, 37, 39, 40*). Jen o něco méně fragmentů obsahuje skupina „kalichovitá“ (127 zl./1490 g) s pěti okraji profilovanými jako nepravé okruží, čtyřmi kalichovitými, jedním archaicky zduřelým a jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 86/10, 22, 28, 30, 33-35, 42, 45, 51, 52*). Následují skupiny „H2“ (68 zl./1027 g se třemi okraji – velkým vzhůru vytaženým, šikmo seříznutým a jednoduše profilovaným, jehož horní plocha je členěna rýhami a náleží míse – *Tab. 86/15, 17, 47*) a „HK“ (60 zl./579 g s jedním okrajem kalichovitým a dvěma malými vzhůru vytaženými – *Tab. 86/31, 44, 49*). Poslední početně větší je skupina „OST“ (26 zl./87 g s šesti jednoduše profilovanými okraji a čtyřmi malými vzhůru vytaženými – *Tab. 86/18, 25, 27, 36, 38, 41, 43, 46, 48, 53*). Nejpočetněji ze všech studovaných souborů je zastoupena keramika s „pravěkou“ úpravou povrchu (9 zl./86 g včetně jednoho jednoduše profilovaného okraje – *Tab. 86/13*). Šesti fragmenty je doložena „tuha“ (401 g) a pěti „TM“ (28 g, z toho jeden jednoduše profilovaný okraj – *Tab. 86/50*). Skupinu „S/T“ dokládají dva zlomky (17 g) a čtyři zlomky jsou neurčitelné (50 g). Soubor zařazujeme do 13. století, a to s mnohem větší jistotou než výše popsané celky ze stejného souvrství (skupiny „OST“, „S/T“, „TM“, ale především artefakty s „pravěkou“ úpravou povrchu).

Poslední celky ze sondy 3 jsou zasazeny do „černé vrstvy“, ale jejich složení se natolik odlišuje, že je popíšeme zvlášť. Soubor př. č. 13088 tvoří 38 zlomků (1290 g – *Tab. 88*) s naprostou převahou skupiny „kalichovitá“ (35 zl./1190 g se sedmi okrajovými zlomky kalichovité profilace a jedním nepravým okružím (*Tab. 1, 3-8, 10*). Zbývající tři fragmenty náležejí třem skupinám („J“ – 5 g, límcovitě profilovaný okraj – *Tab. 88/2; „JK“ – 25 g; „S/T“ – 40 g*). Soubor obsahuje kalichovité okraje archaické profilace. Pokud budeme považovat zlomek skupiny „S/T“ za intruzi, náležel by do 10. století. V opačném případě by byl druhotně přemístěný.

Soubor př. č. 13098 sestává pouze ze 14 kusů (484 g + nádoba – *Tab. 89 a Tab. 90/1-3*).³¹⁷ Převažuje v něm skupina „zduřelá“ (9 zl./343 + x g), která zahrnuje rekonstruovaný rozměrný (zásobnicový) bezuchý hrnec se zduřelým okrajem (*Tab. 89*). Křesebně lze rekonstruovat i jiný bezuchý hrnec se stejným typem okraje (*Tab. 90/1*), další je okrajovým zlomkem (*Tab. 90/2*). Skupinu „kalichovitá“ zastupují pouhé dva zlomky (15 g). Jeden fragment je pravěký (3 g), dva náleží skupině „VS2/NOV“ (123 g). Soubor př. č. 13098 zahrnuje (po vyloučení intruze „VS2/NOV“) nejspíše obsah objektu, protože sestává ze dvou rekonstruovatelných nádob. Můžeme ho datovat do pokročilého 12. století nebo začátku století následujícího.

Nejnižší zkoumanou celistvější vrstvou (tj. na větší ploše), z níž se podařilo získat keramické zlomky, je „spáleniště“ (př. č. **13090, 13091** / *Tab. 90/4, 5 a Tab. 91/a 13103 / *Tab. 90/6-10*). Tři relativně nevelké*

317 Součástí souboru je rekonstruovaná rozměrná nádoba, dlouhodobě vystavená ve stálé expozici. Z tohoto důvodu nemohla být zvážena.

soubory můžeme posoudit společně (66 zl./1670 g). Nejpočetnější je skupina „kalichovitá“ (39 zl./1044 g) se třemi kalichovými okraji a jedním archaicky zduřelým (*Tab. 90/4, 7–9*). Náleží k ní i torzo vejčité nezdobené nádoby, jejíž horní část chybí (hmotnostně tvoří značnou část skupiny /381 g/ – *Tab. 91*). Druhou skupinou je „HK“ (10 zl./266 g s jedním malým vzhůru vytaženým okrajem – *Tab. 90/5*), zbývající jsou zastoupeny málo („zduřelá“ – 6 zl./41 g včetně jednoho okraje profilací nepravého okruží – *Tab. 90/6*; „JK“ – 4 zl./81 g; „H2“ – 3 zl./140 g) nebo ojediněle („H1“ – 2 zl./20 g; „tuha“ – 1 zl./76 g; „neurč“ – 1 zl./2 g). Skupiny „HK“ a „zduřelá“ naznačují datování do 12. století.

Jen jediný soubor byl získán na cestě ke kostelu (př. č. **13077**) a navíc nijak početný (20 zl./137 g – *Tab. 92/1–3*). Polovinu tvoří zlomky skupiny „kalichovitá“ (10 zl./90 g), následují skupiny „HK“ (3 zl./13 g s jedním malým vzhůru vytaženým okrajem a bílým malováním – *Tab. 92/1*); „H2“ (2 zl./11 g); „J“ (1 zl./6 g) a „pravěk“ (1 zl./8 g). Tři zlomky jsou neurčitelné, protože mají oprýskaný povrch (9 g). Výskyt skupin „HK“ a „H2“ směřuje datování do 12. století s možným přesahem i do století předcházejícího.

Stejně tak jen jediný soubor je charakterizován jako získaný z vrstvy nad podložím (př. č. **13086**). Se-stává z 98 fragmentů (2053 g – *Tab. 92/4–19*). Převažující většinu tvoří skupina „kalichovitá“ (79 zl./1695 g), zahrnující sedm okrajových zlomků (tři kalichovité, dvě nepravá okruží a dva archaicky zduřelé – *Tab. 92/4, 7, 9–11, 13, 14*), další v pořadí je skupina „HK“ (14 zl./278 g, čtyři okraje s profilací nepravého okruží – *Tab. 92/5, 6, 8, 12*). Zbývajícími jsou „J“ (2 zl./39 g); „TM“ (2 zl./20 g) a „H1“ (1 zl./21 g). Absence mladších skupin (např. „zduřelá“) naznačuje starší datování, nejspíše do 11. století („HK“), i když skupina „TM“ směřuje do století následujícího (pokud ji nebudeme považovat za intruzi). Z početně převažující skupiny „kalichovitá“ vyplývá možnost, že jednolitá vrstva mohla být složitěji strukturována (viz též přítomnost skupiny „H1“).

Jen malé množství souborů můžeme vztáhnout k jednotlivým hrobům. Pro hroby objevené v roce 1946 (IIN024 až IIN027) můžeme využít pouze nálezy z vrstvy, do níž byly zahloubeny (př. č. **13366**). Objemný soubor zahrnuje 987 zlomků (12492 g – *Tab. 93; Tab. 94 a Tab. 95/1–20*). Nejpočetněji je zastoupena skupina „kalichovitá“ (477 zl./5734 g) se 66 okraji (29 kalichovitě profilovaných, 14 archaicky zduřelých, 13 nepravých okruží, deset jednoduše profilovaných, z toho jeden s vrypy na okraji – *Tab. 93/2–4, 6, 7, 12–15, 24, 25; Tab. 94/3–8, 10–11, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27–30, 33–35, 38, 40, 41, 43–46, 48, 49, 55, 57, 59–63, 66, 68–71, 74, 75, 77, 81–83, 85 a Tab. 95/2, 5–9*). Ve druhé nejpočetnější skupině „JK“ (231 zl./3255 g) bylo evidováno 27 okrajových zlomků (15 kalichovitých, osm nepravých okruží, čtyři jednoduše profilované – *Tab. 93/1, 10–12; 94/2, 12–15, 17, 22, 26, 31, 36, 37, 39, 42, 47, 51–54, 65, 67, 72, 84 a Tab. 95/1*). Následují skupiny „HK“ (122 zl./1113 g, z toho devět okrajů – sedm nepravých okruží, jeden kalichovitý a jeden jednoduše profilovaný – *Tab. 93/5, 8, 9, 20, 23; 94/20, 50 a Tab. 95/3, 4*); „zduřelá“ (70 zl./670 g, z toho dva zduřelé okraje – *Tab. 93/17 a Tab. 94/58*) a „H2“ (55 zl./1286 g se sedmi okraji s velkou vzhůru vytaženou profilací a jedním kolmo seříznutým, vše z rozměrných zásobnicových nádob – *Tab. 93/18, 19, 21; Tab. 94/56, 64, 78–80*). Ostatní skupiny obsahují 10 a méně zlomků („OST“ – 10 zl./112 g včetně tří okrajů s profilací nepravého okruží a jednoho malého vzhůru vytaženého – *Tab. 93/14, 16 a Tab. 94/73, 76*; „tuha“ – 4 zl./105 g; „J“ – 2 zl./13 g a „S/T“ – 1 zl./10 g). Sedm zlomků (61 g, z toho jeden okraj s archaicky zduřelou profilací) náleží do skupiny „neurč“, protože jsou přepálené. Za intruzi považujeme dva fragmenty skupiny „VS2/NOV“ (2 zl., z toho jeden oboustranně glázovaný ovalený okraj /15.–16. století/ – *Tab. 94/1*). Již ze způsobu, jakým byl soubor získán, lze konstatovat, že zahrnuje více stratigrafických jednotek. Podle nejmladších skupin jej zařazujeme do 13. století („S/T“, „OST“), i když podle charakteru ostatních skupin by mohl být datován do 11. až 12. století.

Zdánlivě podrobně byly zapsány nálezy související s hrobem IIN063 (př. č. **13094, 13095 a 13384**). Pouze soubor př. č. 13094 je jednoznačně lokalizován – „*pod lebkou*“ (33 zl./457 g – *Tab. 95/21–26*). Většina fragmentů patří skupině „kalichovitá“ (26 zl./351 g včetně dvou kalichovitých okrajů a jednoho zlomku z podhrdlí zdobeného vrypy – *Tab. 95/21–23*). Čtyři zlomky náležejí skupině „J“ (78 g), tři skupině „H2“ (28 g). Celek datujeme do pokročilého 11. století, zejména s ohledem na výzdobu vrypy a také výskyt skupiny „H2“.

Velmi početný je soubor př. č. 13095 (411 zl./5263 g – *Tab. 96 a Tab. 97/11–18*), charakterizovaný jako „*u kostry*“. Zahrnuje téměř všechny výše definované technologické skupiny. Přibližně polovinu tvoří skupina „kalichovitá“ (202 zl./2698 g), zahrnující 22 okrajů (10 kalichovitých, šest nepravých okruží, tři jednoduše profilované a tři archaicky zduřelé – *Tab. 96/7–12, 14–27, 31–32*). Zdůrazněme výzdobu vrypy nebo vlnici rozloženou na obloučkovité vrypy, ty jsou totiž v této skupině mladší (*Tab. 96/14, 45, 51 a Tab. 97/17*). Téměř stejně početné jsou skupiny „HK“ (48 g/381 g, dvě nepravá okruží, dva kalichovitě profilované a jeden okraj jednoduše profilovaný, – *Tab. 96/28–30, 33–34*) a „JK“ (47 zl./522 g, tři kalichovité okraje, jedno nepravé okruží – *Tab. 95/2–4, 6*). Co do počtu jsou téměř shodné též skupiny „H2“ (35 zl./640 g se dvěma velkými vzhůru vytaženými okraji z velkých zásobnicových nádob – *Tab. 96/39, 40*); „zduřelá“

(32 zl./447 g se třemi klasicky zduřelými okraji – *Tab. 96/36–38*) a „OST“ (23 zl./114 g s jedním malým vzhůru vytaženým okrajem a jedním nepravým okružím /?/ – *Tab. 95/43, 44*). Ostatní jsou zastoupeny méně než 10 fragmenty („H1“ – 8 zl./238 g – jeden jednoduše profilovaný okraj s výzdobou hřebenovými vpichy a plastickými páskami – *Tab. 96/7*; „tuha“ – 7 zl./104 g), popř. méně než pěti zlomky („S/T“ – 3 zl./39 g se dvěma okrajovými zlomky s profilací nepravého okruží – *Tab. 96/41, 42*; „TM“ – 2 zl./27 g s jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 95/35*; „J“ – 2 zl./29 g s jedním kalichovitým a jedním jednoduše profilovaným okrajem – *Tab. 96/5, 13*, „neurč“ – 2 zl./24 g).

Poslední soubor př. č. 13384 (59 zl./1858 g – *Tab. 97/1–10* a *Tab. 98*) byl získán „nad a kolem kostry“. Jako obvykle je nejpočetnější a nadpolovičně zastoupená skupina „kalichovitá“ (35 zl./1299 g) se 13 okrajovými zlomky (devět kalichovitých, tři nepravá okruží a jeden archaicky zduřelý – *Tab. 97/1, 3, 4, 8* a *Tab. 98/1, 2, 4–6, 8–11*). Na pěti zlomcích zaznamenáváme výzdobu vrypy (*Tab. 97/6, 10* a *Tab. 98/1, 9*). Dva rozměrné okrajové zlomky (142 g a 404 g) náležejí velkým zásobním (?) nádobám (*Tab. 98/1, 2*). Devět zlomků patří skupině „JK“ (198 g, z toho dva kalichovitě profilované okraje – *Tab. 97/7* a *Tab. 98/3*). Stejně jsou zastoupeny skupiny „HK“ (5 zl./92 g, z toho jeden kalichovitý okraj – *Tab. 98/7*) a „H2“ (5 zl./173 g). U skupiny „zduřelá“ evidujeme čtyři zlomky (74 g včetně dvou okrajů, jednoho zduřelého a jednoho nepravého okruží – *Tab. 97/2, 5*). Jeden fragment náleží skupině „tuha“ (22 g). Skupina „zduřelá“ směřuje datování do 12. století (soubor př. č. 13384) s možným přesahem do století následujícího („S/T“ a „OST“ v souboru př. č. 13095).

Obdobně jako u hrobu IIN063 jsou rozlišeny i nálezy u hrobu IIN064, tj. „nad kostrou“ (př. č. **13364**) a „kolem kostry“ (př. č. **13365**). Soubor př. č. 13364 sestává z 232 zlomků (4099 g – *Tab. 99*). Přibližně třetinu tvoří skupina „kalichovitá“ (88 zl./1294 g) s 15 okraji (šest kalichovitých, pět nepravých okruží, čtyři archaicky zduřelé – *Tab. 99/1, 4, 6, 8, 9, 15, 17, 22, 24, 26, 29–31, 33, 36*). Co do hmotnosti, ale nikoli počtem ji převyšuje skupina „H2“ (61 zl./1334 g) se šesti velkými vzhůru vytaženými okraji z rozměrných zásobnicových nádob – *Tab. 99/14, 18–21, 40*. Přibližně stejně početné jsou skupiny „JK“ (38 zl./770 g s šesti okraji – čtyřmi nepravými okružemi, jedním kalichovitým a jedním jednoduše profilovaným – *Tab. 99/2, 7, 23, 32, 35, 42*) a „HK“ (31 zl./486 g, 10 okrajů – pět kalichovitých, čtyři nepravá okruží, jeden jednoduše profilovaný – *Tab. 3, 5, 10, 13, 27, 28, 34, 37, 39, 41*). Zjišťujeme i skupinu „zduřelá“ (8 zl./120 g, jeden šikmo seříznutý okraj a jeden archaicky zduřelý okraj – *Tab. 99/16, 25*). Zbývající zlomky tvoří skupiny „J“ (4 zl./45 g); „tuha“ (1 zl./25 g) a „neurč“ (1 přepálený zl./25 g, kalichovitý okraj – *Tab. 99/38*). Méně početný je celek př. č. 13365 (25 zl./303 g – *Tab. 100/1–6*) s většinovým výskytem skupiny „kalichovitá“ (17 zl./204 g se dvěma okraji – kalichovitým a archaicky zduřelým – *Tab. 100/1, 2*). Početnější je již jen skupina „JK“ (4 zl./52 g včetně jednoho okraje s profilací nepravého okruží – *Tab. 100/3*). Zbývající skupiny reprezentují ojedinělé zlomky („H2“ – 2 zl./17 g; „HK“ – 1 zl./12 g, okraj s profilací nepravého okruží – *Tab. 100/4*; „J“ – 1 zl./11 g a „H1“ – 1 zl./7 g – *Tab. 100/6*). Datování obou souborů poukazuje na 12. století (skupina „zduřelá“ a v ní šikmo seříznutý okraj; početné zastoupení „H2“).

Pouze jediný keramický zlomek (6 g) se dochoval z hrobu IIN066 (př. č. **13463**) a náleží skupině „kalichovitá“; pro jeho datování však nestačí (*Tab. 100/10*).

Pro úplnost je třeba uvést ještě nestratifikované soubory př. č. **13092** a **13096**, které nejsou v prostoru jižně od průjezdu blíže lokalizovány. Poslední soubor (př. č. **13096**) byl získán z terénu, který obklopoval hrob IIN063 („blízko kostry“). Ten je také početně i objemově největší (519 zl./11333 g – *Tab. 102* až *Tab. 104*) a zahrnuje téměř všechny technologické skupiny.³¹⁸ Podle uvedených údajů by datování zahrnovalo období přelomu 9. a 10. století (skupina „H1“) až 13. století („S/T“, „OST“), pokud ovšem budeme přítomnost jednoho zlomku skupiny „VS2/NOV“ považovat za intruzi. Největší podíl náleží skupinám „kalichovitá“ a „JK“, takže můžeme opatrně soudit, že jádro souvrství, z něhož soubor pochází, tomuto období skutečně odpovídá (10.–11. století). Zbývající dva soubory jsou početně i hmotnostně mnohem menší. Celek př. č. 13092 čítá 51 fragmentů (1542 g – *Tab. 101*),³¹⁹ soubor př. č. 13096 pouhé tři zlomky (57 g – *Tab. 100/7–9*).³²⁰

318 Jedná se o skupiny „H1“ (4 zl./166 g.); „J“ (2 zl./19 g.); „JK“ (104 zl./1795 g.); kalichovitá“ (254 zl./6555 g.); „HK“ (50 zl./793 g.); „H2“ (43 zl./677 g.); „zduřelá“ (24 zl./425 g.); „tuha“ (11 zl./241 g.); „TM“ (4 zl./61 g.); „OST“ (29 zl./390 g.); „S/T“ (2 zl./91 g.); „VS2/NOV“ (1 zl./22 g.) a „neurč“ (1 zl./98 g.).

319 Skupiny „J“ (2 zl./98 g.); „kalichovitá“ (17 zl./465 g.); „HK“ (3 zl./34 g.); „H2“ (8 zl./369 g.); „zduřelá“ (12 zl./276 g.); „tuha“ (5 zl./219 g.); „TM“ (1 zl./35 g.); „OST“ (2 zl./41 g.); „S/T“ (1 zl./55 g.).

320 Skupiny „kalichovitá“ (2 zl./46 g.) a „OST“ (1 zl./11 g.).

4.2.3.8. IV. NÁDVOŘÍ A JIŽNÍ SVAH JELENÍHO PŘÍKOPU

Ze skupiny čtyř hrobů dokumentovaných na IV. nádvoří (IIN004 a II005) a na svahu Jeleního příkopu (IIN075 a IIN076) jsou keramické nálezy k dispozici pouze ve vztahu k hrobu IIN005 (př. č. **12072**). Soubor sestává ze 145 zloмок (2206 g – *Tab. 105* až *Tab. 107*) s poměrně omezeným zastoupením technologických skupin. Nejpočetnější je „kalichovitá“ (68 g/1083 g) se pěti okrajovými zlomkami (tři límcovité, dvě nepravá okruží – *Tab. 105/2, 13–15, 22*). Následuje skupina „JK“ (44 zl./643 g) včetně 13 okrajových zloмок (z toho pět /!/ límcovitých, šest nepravých okruží, jeden jednoduše profilovaný a jeden malý vzhůru vytažený – *Tab. 105/9, 10, 12, 16–21, 23–26*). Třetí nejpočetnější je skupina „J“ (29 zl./458 g) s osmi okrajovými fragmenty (čtyři jednoduše profilované, dva límcovité a dvě nepravá okruží – *Tab. 105/1, 3–8, 11*). Zbývající zlomkami jsou jednotlivé („S/T“ – 1 zl./6 g; „VS2/NOV“ – 1 zl./7 g, redukčně vypálený fragment; jeden zlomek /6 g/ s „pravěkou“ úpravou povrchu a jeden /3 g/ skupiny „neurč“). S výjimkou čtyř posledních zloмок jde o uzavřený soubor, jehož těžištěm je starší část 10. století. Toto datování podporuje i hojná hřebenová výzdoba ve všech třech základních technologických skupinách (*Tab. 105* až *Tab. 107*). Zlomkami skupin „S/T“ a s „pravěkou“ úpravou povrchu jsou nejspíše intruzí; u redukčně vypáleného zloмку „VS2/NOV“ o ní nepochybujeme.

4.2.3.9. KERAMIKA JAKO CELEK

4.2.3.9.1. KERAMICKÉ SKUPINY S CHRONOLOGICKÝM VÝZNAMEM

Analýzovaný keramický soubor můžeme z některých hledisek posoudit jako celek a poté zvážit vypovídací hodnotu získaných poznatků.

Na celé zkoumané ploše se totiž nedochovaly jednoznačné terénní doklady o jejím využívání v pravěku (s možnou výjimkou výkopu/objektu 501 vyplněného uloženinou 134 v interiéru kostela, který však neposkytl nálezy). Jako druhotná příměs však bylo identifikováno celkem 31 zloмок (336 g), které tvoří jen nepatrnou složku souboru (0,19 % z celkového počtu, 0,13 % z celkové váhy).³²¹ Pravěké zlomkami neznáme ani z IV. nádvoří ani z průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (zde je keramika převážně nepřítomna).³²² Nepředpokládáme, že by pravěká keramika byla druhotně přemístěna z větší vzdálenosti. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že byla nalézána v souborech nízko nad podloží nebo přímo na něm (př. č. 13098, 13130, 13141, 13253, 13381). Známe však i opačné případy, kdy byla identifikována v relativně i absolutně mladších souborech (Císařská konírna – sonda I/1987, uloženiny 219 a 222; Severozápadní křídlo – severně od průjezdu, vrstvy břidlové navážky – př. č. 13112, 13113 – *Obr. 97*). Ojedinelý pravěký fragment z blízkého okolí byl s výhradou určený jako knovízský a registrován při výzkumu v Severním výběžku (*Frolík 1997a*, s. 77), a to v půdním horizontu (uloženina 122=222=310) přímo nad zvětralým skalním podloží. Na rozdíl od nálezů z okolí kostelů P. Marie jde o stratifikovaný nález. Ke stejné kultuře, tj. knovízské, řadíme také zlomkami z ploch v okolí kostela P. Marie. Převažující část je nezdobená (21 zl. z výdutí nádob; 2 zl. nezdobených den; 1 zl. z podhrdlí nádoby). Dále byly zjištěny dva okraje: jeden nezdobený z menší nádoby, druhý ven vytažený z nádoby mísovité (viz též *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 80, obr. 2/53). Stejněho datování je výzdoba žlábků, rýhami nebo hřebenem a také zlomek nádoby s uchem (*Obr. 98*).

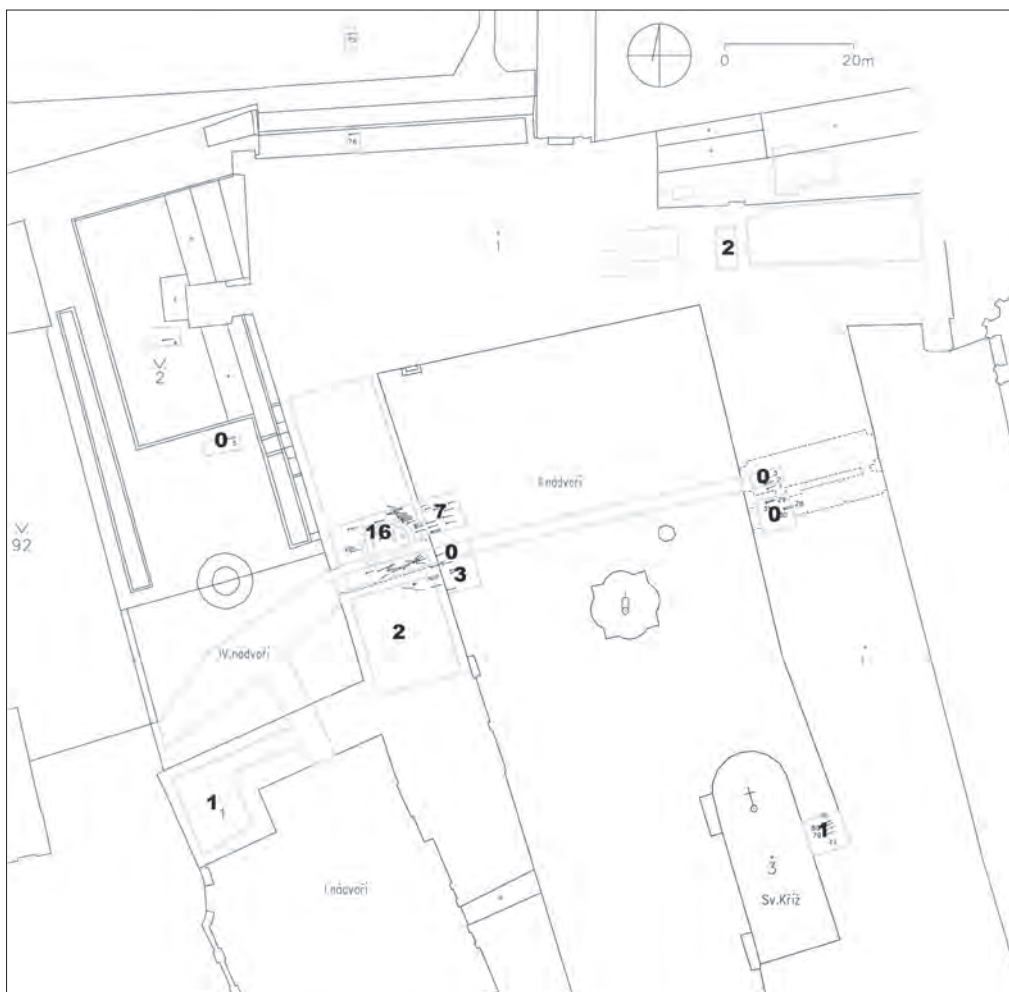
Velmi nezřetelné jsou na všech zkoumaných plochách také počátky raně středověkého osídlení. Ani z období, které bychom kladli před založení kostela P. Marie (tj. před rok 885) se nedochovala kulturní vrstva nebo objekt (opět s možnou výjimkou výkopu/objektu 501 v interiéru kostela – viz výše). Indiciemi tohoto osídlení jsou opět keramické zlomkami, tentokrát skupiny „H1“, které se našly na všech dílčích sledovaných místech (*Obr. 99*). Tato skupina chronologicky pokrývá období 9. století s možným dozníváním ve století následujícím (v tomto případě by mohlo jít o zlomkami z jiných částí Čech, především východních). Zásadní změnu představují keramické skupiny používající nejprve límcovité a následně kalichovité okraje, které jsou technologicky zcela odlišné (skupiny „J“, „JK“, „kalichovitá“) a lze je snadno oddělit od souboru „H1“. Ke kategorii „H1“ náleží 94 zloмок (0,58 % z celkového počtu) o hmotnosti 1295 gramů (0,51 %).³²³ I v ní nacházíme část zloмок ze souborů získaných nad podloží (př. č. 13073, 13086, 13120, 13123, 13141, 13158, 13202, 13204, 13381, 13382), ale také z mladších částí stratigrafie (13103, 13106,

³²¹ V roce 2000 bylo známo jenom 13 zloмок (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 83, poznámka 63).

³²² Také z výzkumu v zákoutí u kaple sv. Kříže se pro tuto práci hodnotily pouze soubory související se zkoumanými hroby. Zbytek zůstává nevyhodnocený.

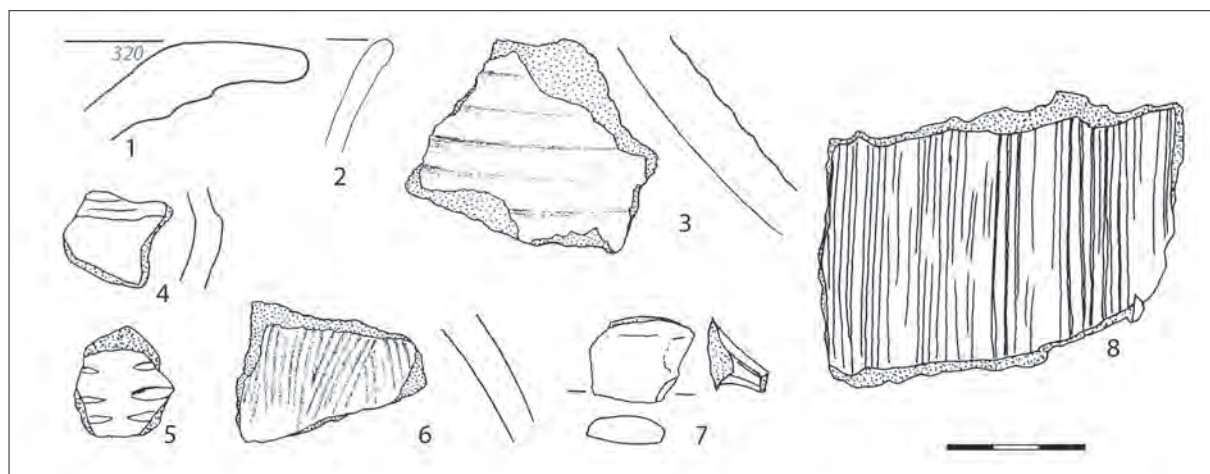
³²³ V roce 2000 bylo známo jenom 45 zloмок (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 84, poznámky 68 a 69). Nárůst počtu pravěkých zloмок i zloмок skupiny „H1“ je dán širším záběrem analýzy a identifikací některých původně nezvěstných souborů.

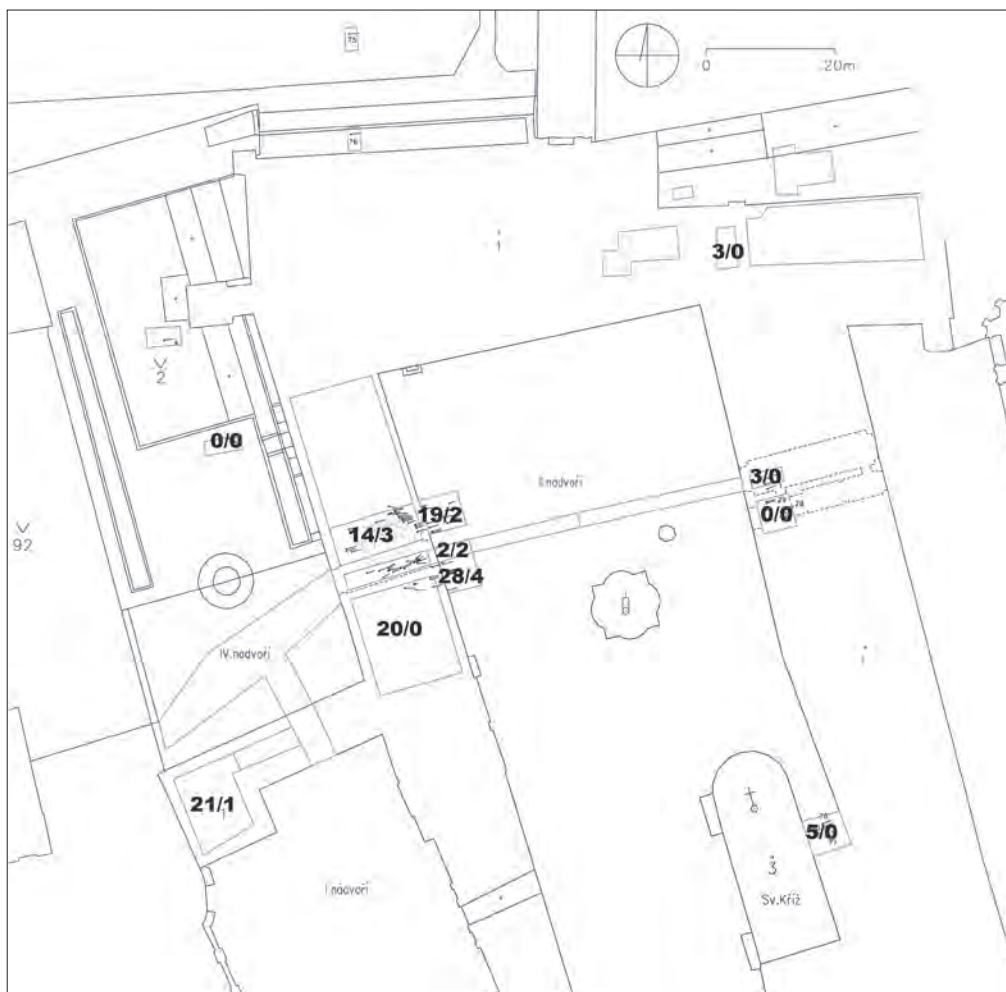
Obr. 97: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Rozložení pravěkých zlomků na jednotlivých analyzovaných plochách. Podklad Geo.cz, vyhotovil autor.

Fig. 97: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing, representation of prehistoric fragments in individual areas; after Geo.cz, created by the author.

Obr. 98: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Pravěké zlomky. 1 – př. č. 13253; 2 – př. č. 13178; 3,6 – př. č. 13113; 4 – př. č. 13098; 5 – př. č. 13140; 7,8 – př. č. 13112. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 98: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing, prehistoric fragments; 1: Inv. No. 13253; 2: 13178; 3, 6: 13113; 4: 13098; 5: 13140; 7, 8: 13112; drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

Obr. 99: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Rozložení zlomků technologické skupiny „H1“ a skupiny „tuha“ (odděleno lomítkem) středohradištního období na jednotlivých analyzovaných plochách. Podklad Geo.cz, vyhotovil autor.

Fig. 99: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing, representation of fragments of pottery group 'H1' and the 'graphite' group (divided by and slash), Middle Hillfort Period in individual parts of the excavation; after Geo.cz, created by the author.

13126). Na části plochy výzkum nedosáhl podloží, především v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu, i když zlomky skupiny „H1“ odtud doloženy máme (20 zl.).³²⁴ Více než polovina zlomků je nezdobená (50 zl.). Dochovalo se osm jednoduše profilovaných okrajů. Ve výzdobě převažují hřebenové motivy (linie, vlnice, vpichy) nebo jejich kombinace (29 zl.), na jednom ze čtyř zlomků den je zachován malý fragment kruhové značky (*Obr. 100*). Nalezené zlomky dokládají, že se zkoumaná místa využívala, ale intenzitu používání nelze jednoznačně určit. Spíše se zdá, že nebyla příliš intenzivní. Srovnání poskytují soubory získané ve Středním křídle východně od románské hradby, které je možné datovat do 9. století. I zde jsou však eventuální sídlištní situace (kůlové jamky) interpretačně nejednoznačné (*Frolíková-Kaliszová 2011*, s. 185–188).³²⁵ Určitější představu o osídlení sledovaného období poskytuje výzkum v Severním výběžku se dvěma stratigrafickými horizonty I/2 a I/3 s kůlovými jamkami (*Frolík 1997a*, s. 77–78, 84, 89; *Hurajčíková 2014*, s. 48–49). Popsaná situace jednoznačně svědčí o sídlištním využívání plochy, otázkou

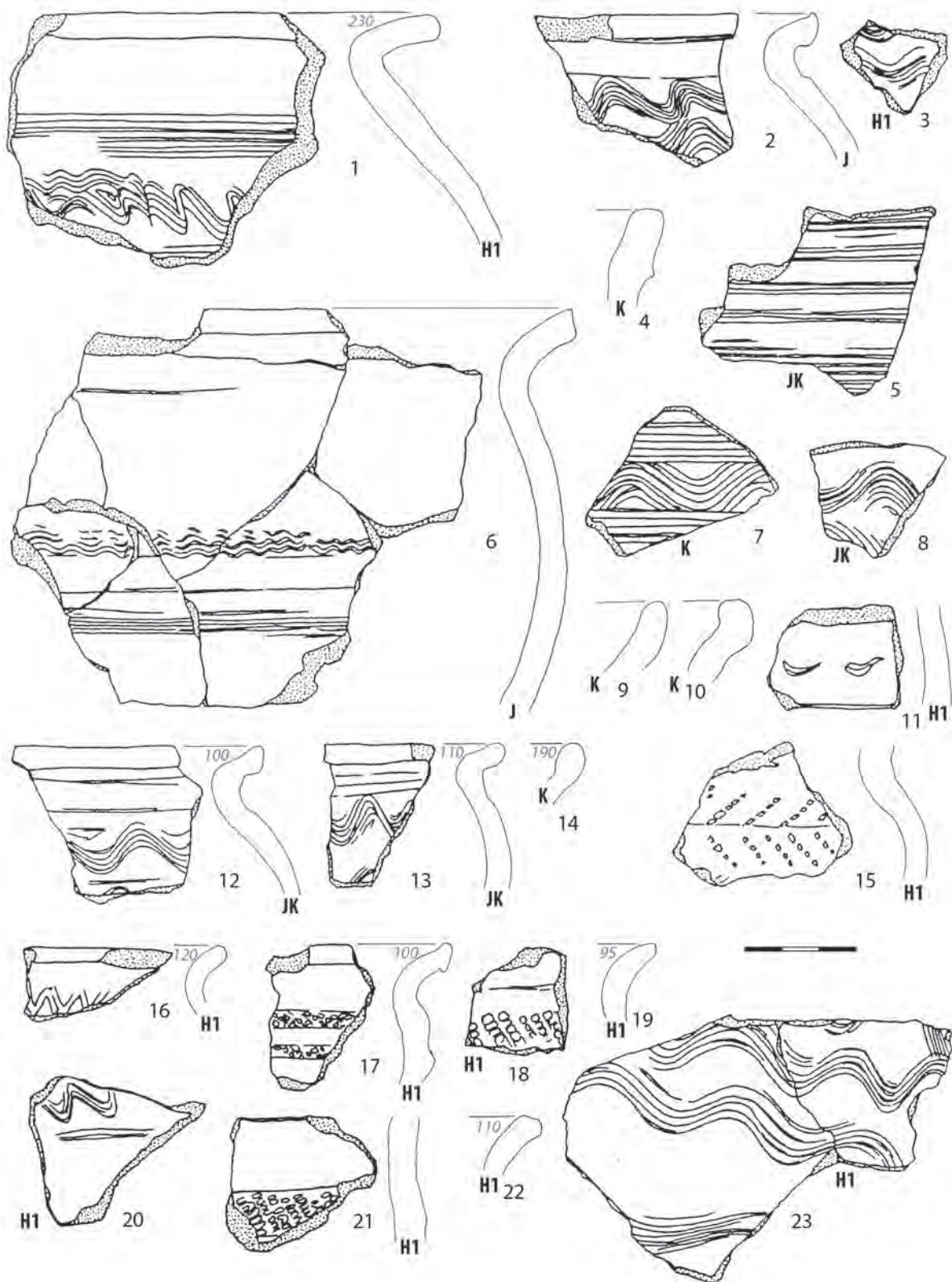
324 Pro zákoutí u kaple sv. Kříže platí to co pro pravěkou keramiku. Pro účely této práce nebyl vyhodnocen celý nalezený soubor keramiky, a proto je počet zlomků pravděpodobně neúplný.

325 Nejstarší terénní situace v interiéru kaple sv. Kříže neposkytly datovací materiál. Z jejich nadloží je doložena keramika s kalichovitou profilací okraje (*Frolíková – Matišek 2012*, s. 516–518).

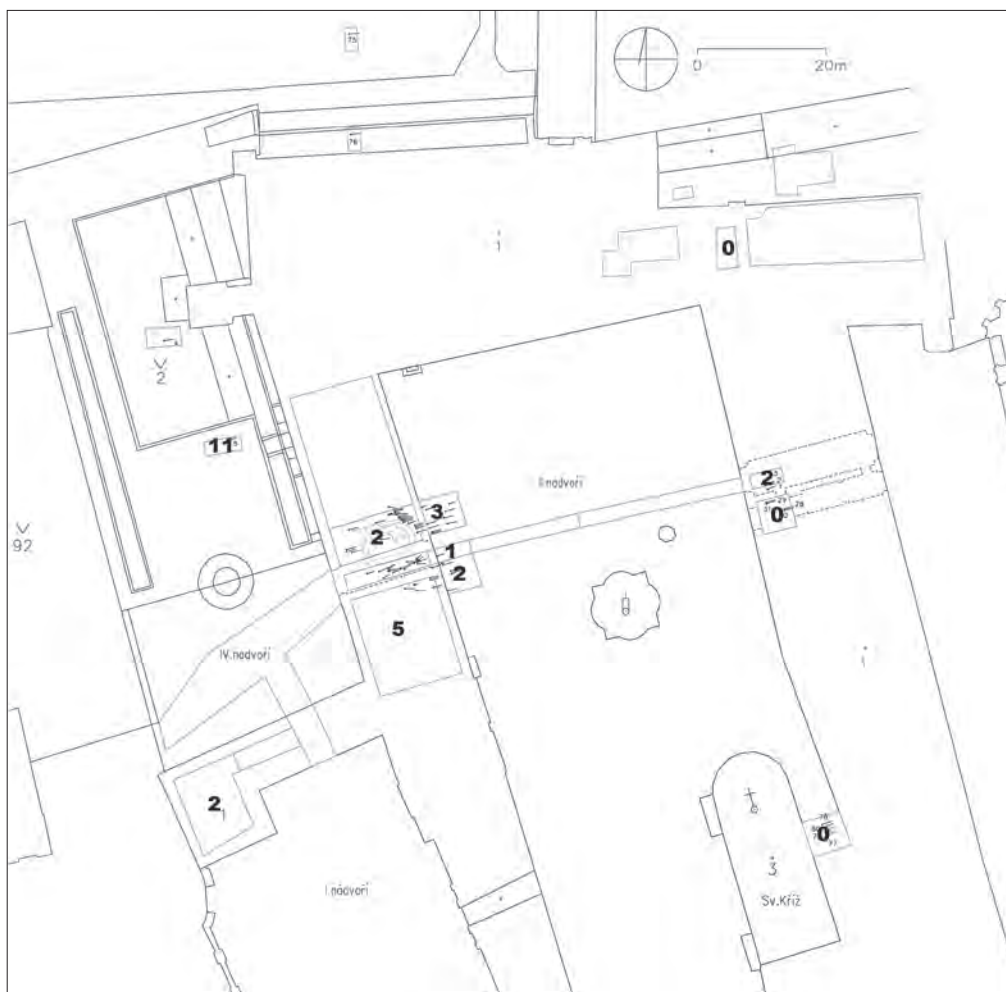
Obr. 100: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Zlomky technologické skupiny „H1“. 1, 2 – př. č. 12219; 3 – př. č. 12698; 4, 5 – vrstva 1125; 6-9, 11 – př. č. 13123; 10 – př. č. 13141; 12, 14-15 – př. č. 13122; 13 – př. č. 13112; 16 – př. č. 13120; 17, 26 – př. č. 13180; 18 – př. č. 13183; 19 – př. č. 13204; 20 – př. č. 13104; 21, 31 – př. č. 13095; 22, 28 – př. č. 13096; 23, 25 – př. č. 13382; 24, 27 – př. č. 13073; 29 – př. č. 13274; 30 – př. č. 13087. Kreslili Š. Dančo a autor.

Fig. 100: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; fragments of pottery group 'H1'. 1, 2: Inv. No. 12219; 3: 12698; 4, 5: layer 1125; 6-9, 11: accession No. 13123; 10: 13141; 12, 14-15: 13122; 13: 13112; 16: 13120; 17, 26: 13180; 18: 13183; 19: 13204; 20: 13104; 21, 31: 13095; 22, 28: 13096; 23, 25: 13382; 24, 27: 13073; 29: 13274; 30: 13087; drawn by Š. Dančo and the author.

Obr. 101: Praha – Hrad, Severní výběžek. 1 – sonda I, keramika horizontu I/2 (objekt 710); 2, 4-5; 7-15, 23 – keramika horizontu I/4; 3, 6 – keramika horizontu I/3; 16-22 – keramika technologické skupiny „H1“ z ostatních horizontů a sond. Kresba autor.

Fig. 101: Prague Castle, Northern Spur; 1: trench I, pottery of horizon I/2 (feature 710); 2, 4-5; 7-15, 23: pottery of horizon I/4; 3, 6: pottery of horizon I/3; 16-22: pottery group 'H1' from other horizons and trench pits; drawn by the author.

Obr. 102: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Rozložení límcovitých okrajů na jednotlivých analyzovaných plochách, Podklad Geo.cz, vyhotovil autor.

Fig. 102: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; representation of collar rims in individual excavated areas; after Geo.cz, created by the author.

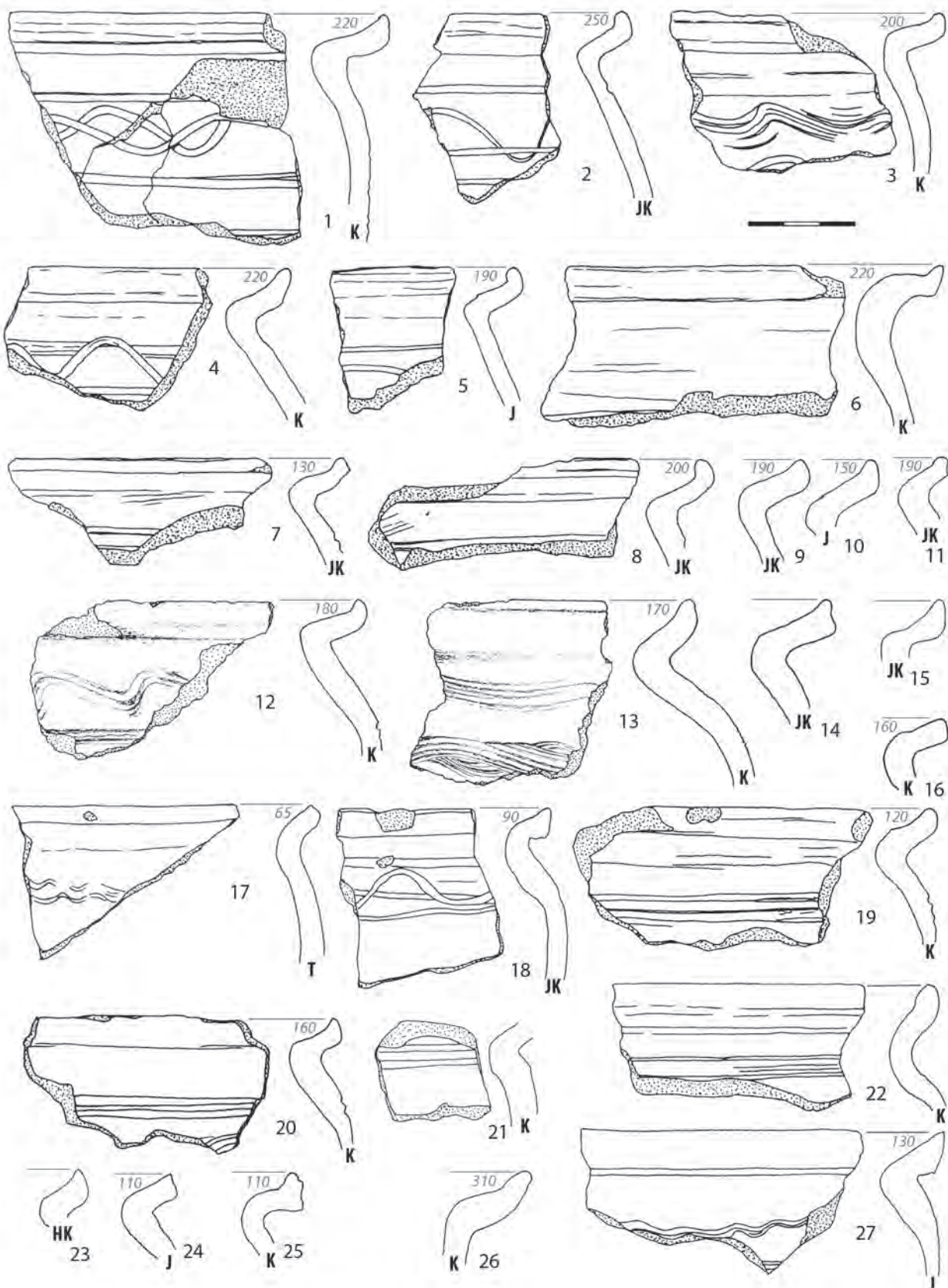
však je, nakolik početně chudý soubor (pouhých pět zlomků)³²⁶ odráží jeho intenzitu či význam (*Obr. 101*). Na počet bohaté soubory s nejasnými sídlištními situacemi (kulové jamky apod.) známe ze Severního traktu (*Boháčová 1996a; 1996b*).

O osídlení z doby počátků kostela svědčí keramika s límcovitou profilací okraje, kterou nelze na základě technologického provedení vyčlenit, protože je doložena, jak ve skupině „J“, tak ve skupinách „JK“ a „kalichovitá“ (*Obr. 102*). K této skupině náleží celkem 25 okrajů a jedno podhrdlí s náběhem na límcovitou okrajovou profilací (tj. celkem 26 zl./686 g – *Obr. 103*).³²⁷ Přes nevelký počet byly tyto okraje nalezeny na všech dílčích plochách.³²⁸ Zajímavý je vysoký počet z vrstvy, do níž byl na IV. nádvoří vyhlouben hrob IIN005 (celkem 11 zlomků). Tak velká koncentrace okrajů tohoto typu není doložena ani z jiných míst hradního areálu. Naopak okraje s popisovanou profilací z blízkého okolí kostela P. Marie se dochovaly jen sporadicky (2 zl.). Navíc byl jeden zlomek nalezen v druhotné poloze v souboru datovaném

326 Horizont I/2 obsahoval jediný zlomek skupiny „H1“ (srovnej též *Boháčová – Frolík 1991*, s. 573); horizont I/3 jeden zlomek skupiny „H1“, dva skupiny „JK“ a jeden skupiny „kalichovitý“. Z výzkumu v Severním výběžku pochází celkem 21 zl. skupiny „H1“ (*Hurajčíková 2014*, s. 4, tab. 2). Zdejší soubor keramiky čítá celkem 3579 kusů, skupina „H1“ tedy obsahuje 0,59%, což je přibližně stejně jako v okolí kostela P. Marie.

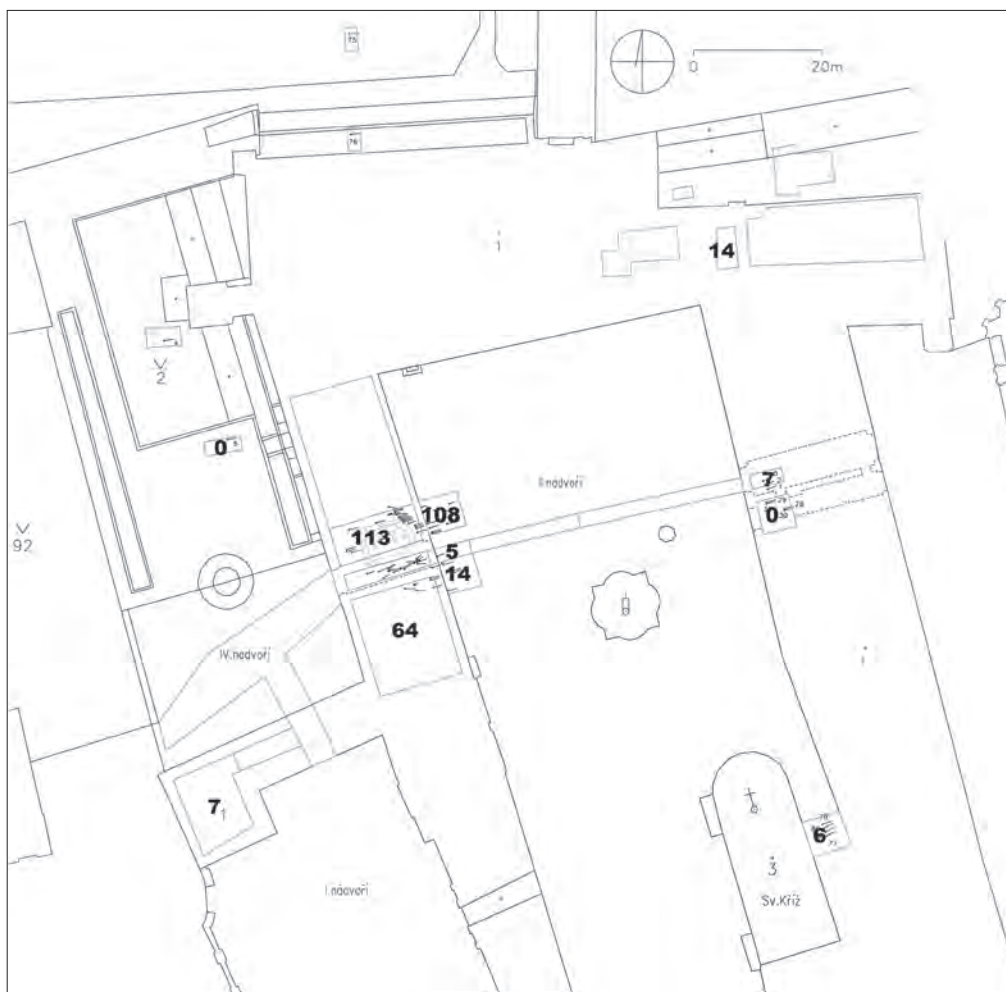
327 25 zlomků tvoří 0,15% z celkového počtu a 686 g jen 0,27% z celkové váhy. 12 zlomků náleží skupině „kalichovitá“, 8 zlomků skupině „JK“ a jenom čtyři skupině „J“.

328 Průjezd 1929 – 2 zlomky; II. nádvoří – 6 zlomků; Severozápadní křídlo, jižně od průjezdu – 5 zlomků, tamtéž severně od průjezdu – 2 zlomky, IV. nádvoří – 11 zlomků.

Obr. 103: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Límčovitě okraje. 1-11, 20 – př. č. 12072; 12 – př. č. 11807; 13 – př. č. 11809; 14 – př. č. 13109; 15 – př. č. 13199; 16 – př. č. 13168; 17 – př. č. 12229; 18 – př. č. 13269; 19, 22, 25 – př. č. 13073; 21, 26 – př. č. 13140; 23 – př. č. 13089; 24 – př. č. 13122; 27 – př. č. 13088. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 103: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; collar rims; 1-11, 20: Inv. No. 12072; 12: 11807; 13: 11809; 14: 13109; 15: 13199; 16: 13168; 17: 12229; 18: 13269; 19, 22, 25: 13073; 21, 26: 13140; 23: 13089; 24: 13122; 27: 13088, drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

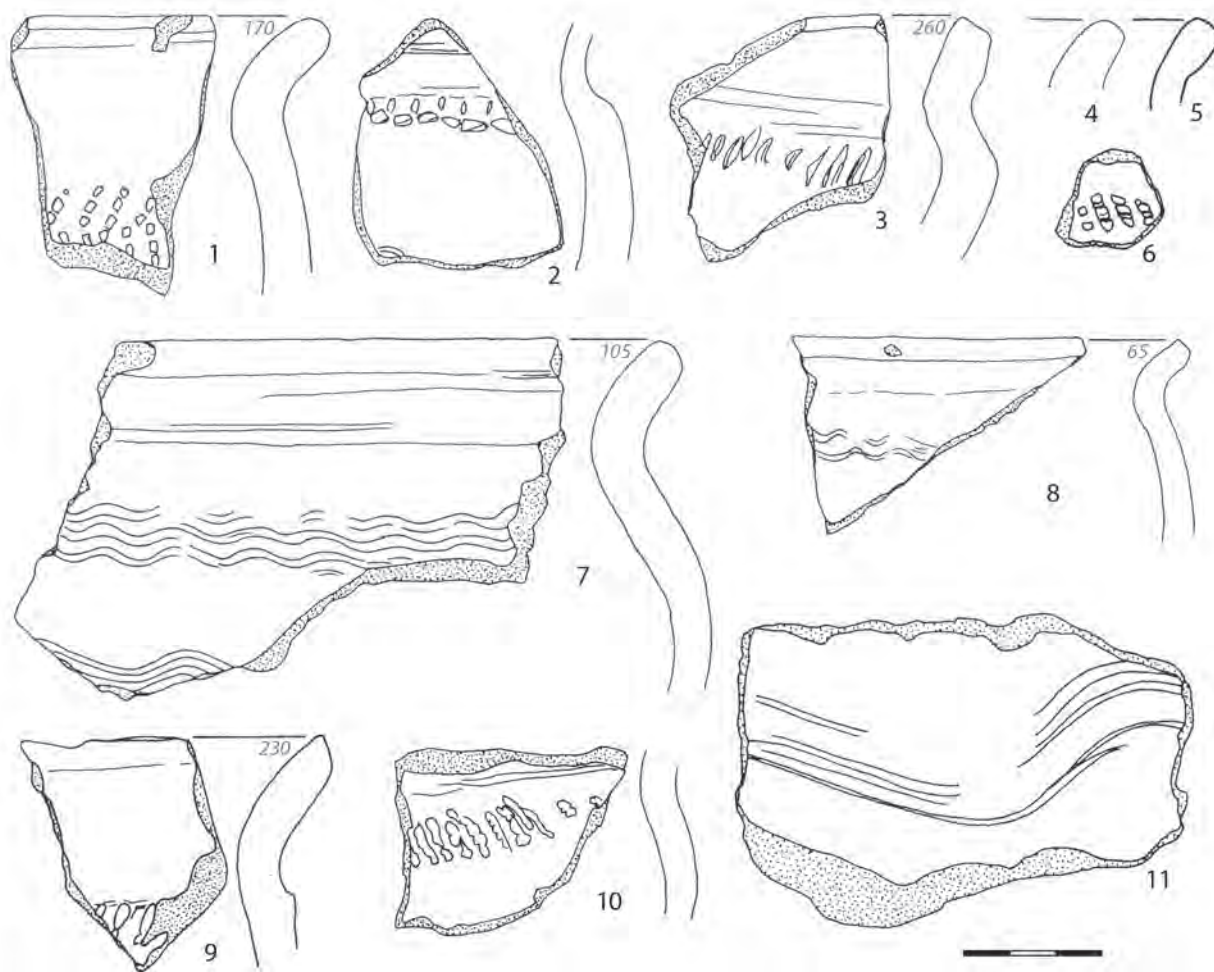
Obr. 104: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Rozložení zlomků tuhových zásobnic na jednotlivých analyzovaných plochách. Podklad Geo.cz, vyhotovil autor.

Fig. 104: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; representation of fragments of graphitised storage pots from individual areas; after Geo.cz, created by the author.

do novověku (př. č. 13109) a druhý ve smíšeném souboru (př. č. 13168), souvisejícím se spáleništěm kostela (s příměsí skupiny „VS2/NOV“). Dva okraje tohoto typu máme doloženy také ze Severního výběžku (Hurajčíková 2014, s. 46).³²⁹

Z dalších keramických skupin považujeme za významnou přítomnost skupiny „tuha“, která může poskytnout svědectví ve dvou oblastech. Převážnou část této keramiky tvoří zlomky masivních zásobnic (331 zl. a 2,04% z celkového počtu zlomků), jejichž tělo často zkrášluje nezdobené plastické pásky. Obvyklým typem okraje je kyjovitá profilace. Část těchto zásobnic můžeme identifikovat podle masivní profilace nezdobených stěn a masivních nezdobených den (Obr. 104). Pokud posuzujeme pouze jednoznačně určitelné zlomky, poměrně překvapivě zjišťujeme jejich největší koncentraci (113 zl.) v interiéru Severozápadního křídla severně od průjezdu, tj. v bezprostřední blízkosti kostela P. Marie. S téměř stejným počtem následuje přilehlá plocha na II. nádvoří severně od průjezdu (108 zl.). Vyskytují se zde celky, které obsahují téměř jenom tento typ keramiky (př. č. 13125). Početná je také skupina zlomků z interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (64 zl.). Doplnuje je 19 zlomků ze zbývajících míst sousedících s kostelem P. Marie. Na ostatních dílčích plochách jsou zastoupeny mnohem méně (východní část II. nádvoří a Střední křídlo – 13 zlomků, Císařská konírna/sonda I/1987 – 14 zlomků). Celkový přehled doplňují nálezy ze Severního výběžku (7 zl. – Hurajčíková 2014, s. 48).

³²⁹ Jeden zloмок pochází z horizontu 2 v sondě III a druhý z horizontu 1 v sondě IV, oba z druhotně přemístěných vrstev.

Obr. 105: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Zlomky technologické skupiny „tuha“ středohradištního období. 1-2 – př. č. 13381; 3-4 – př. č. 13122; 5 – př. č. 13123; 6, 11 – př. č. 13106; 7-8 – př. č. 12229; 9 – př. č. 13123; 10 – sáček 2/95. Kreslili Š. Dančo a autor.

Fig. 105: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; fragments of technological ‘graphite’ pottery from the Middle Hillfort period; 1-2: Inv. No. 13381; 3-4: 13122; 5, 11: 13106; 7-8: 12229; 9: 13123; 10: bag 2/95; drawn by Š. Dančo and the author.

Menší část souboru skupiny „tuha“ tvoří zlomky z nádob obvyklé velikosti s nejčastějším typem okraje, tj. s jednoduchou profilací. Do středohradištního období řadíme pouze zlomky s hřebenovou výzdobou (hřebenový vpich, hřebenová vlnice), které by časově měly (částečně) odpovídat skupině „H1“. Jednoznačně bylo identifikováno pouze 11 zlomků, všechny v interiéru Severozápadního křídla a přilehlé části II. nádvoří. Z východní části nádvoří a Středního křídla ve zpracovávaných keramických souborech zastoupeny nejsou (Obr. 105). Doplnit můžeme jeden zlomek z interiéru Severního výběžku (jednoduše profilovaný okraj horizontu V/4). Fragmenty této keramiky tvoří pouhých 0,07% z počtu posuzovaných, ale navyšují celkové množství středohradištních zlomků na 105 (0,65%).

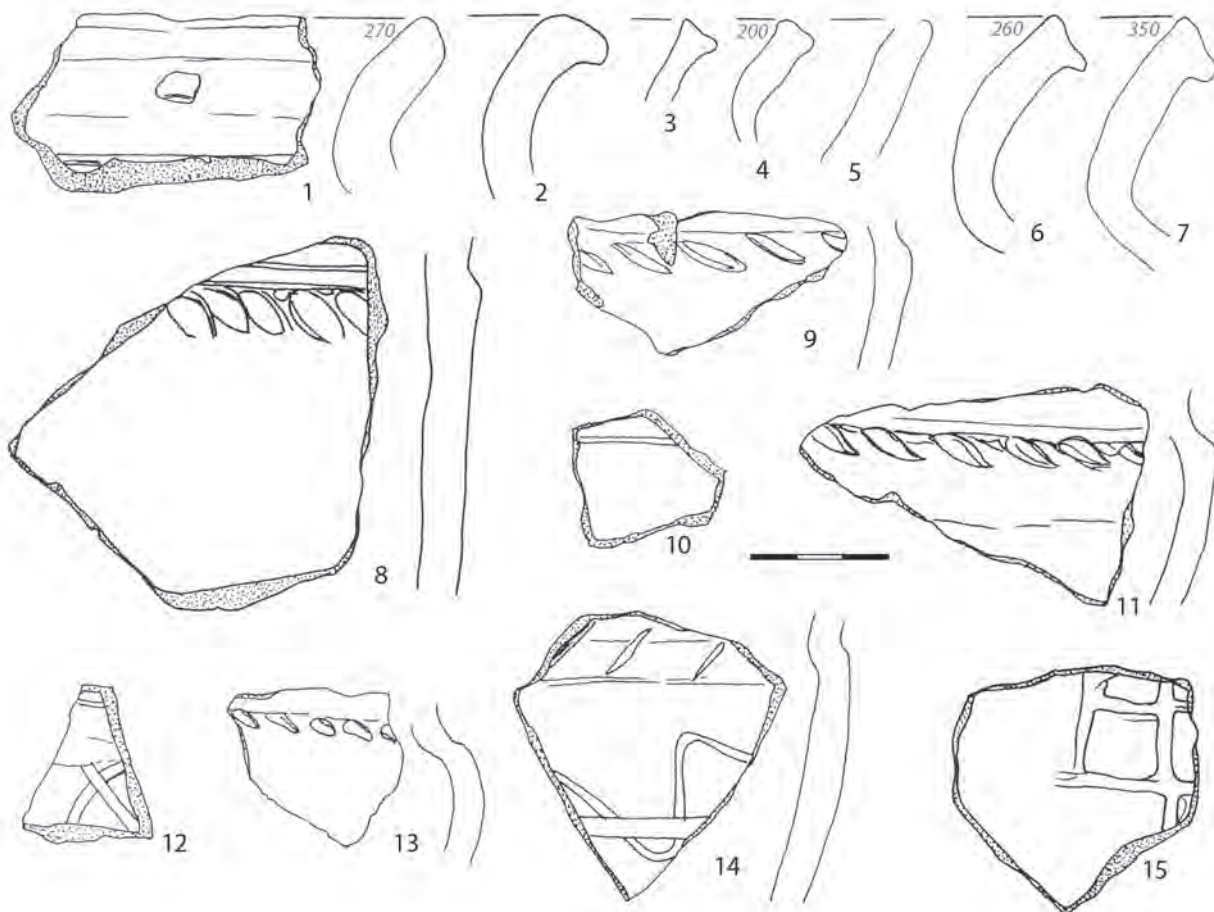
Část výdutí hrncovitých nádob zdobí řada/řady vrypů, často na odsazení mezi výdutí a hrdlem (Obr. 106/8, 9, 11, 13).³³⁰ Ty je možné datovat nejen do středohradištního a mladohradištního období, ale až do 13. století. Jinou výzdobu představují rýha (př. č. 13125) a vlnice (př. č. 13381 – Obr. 106/14). Z okrajových profilací je doložen okraj šikmo seříznutý, který by měl náležet již do 13. století (s možným přesahem do konce století předchozího – Obr. 106/3-4, 6-7).³³¹ Druhým doloženým typem jsou okraje jednoduše profilované (Obr. 106/1, 5).³³² Celkově můžeme do období 11.–13. století zařadit ve skupině „tuha“ 16 zlomků.

³³⁰ Př. č. 13095 (10 g); př. č. 13106 (23 g); př. č. 13124 (56 g); př. č. 13381 (33 g) a př. č. 13382 (23 g).

³³¹ Př. č. 13076 (21 g); př. č. 13125 (45 g); př. č. 13151 (33 g) a př. č. 13180 (83 g).

³³² Př. č. 13089 (6 g); př. č. 13381 (20 g) a př. č. 13382 (42 g).

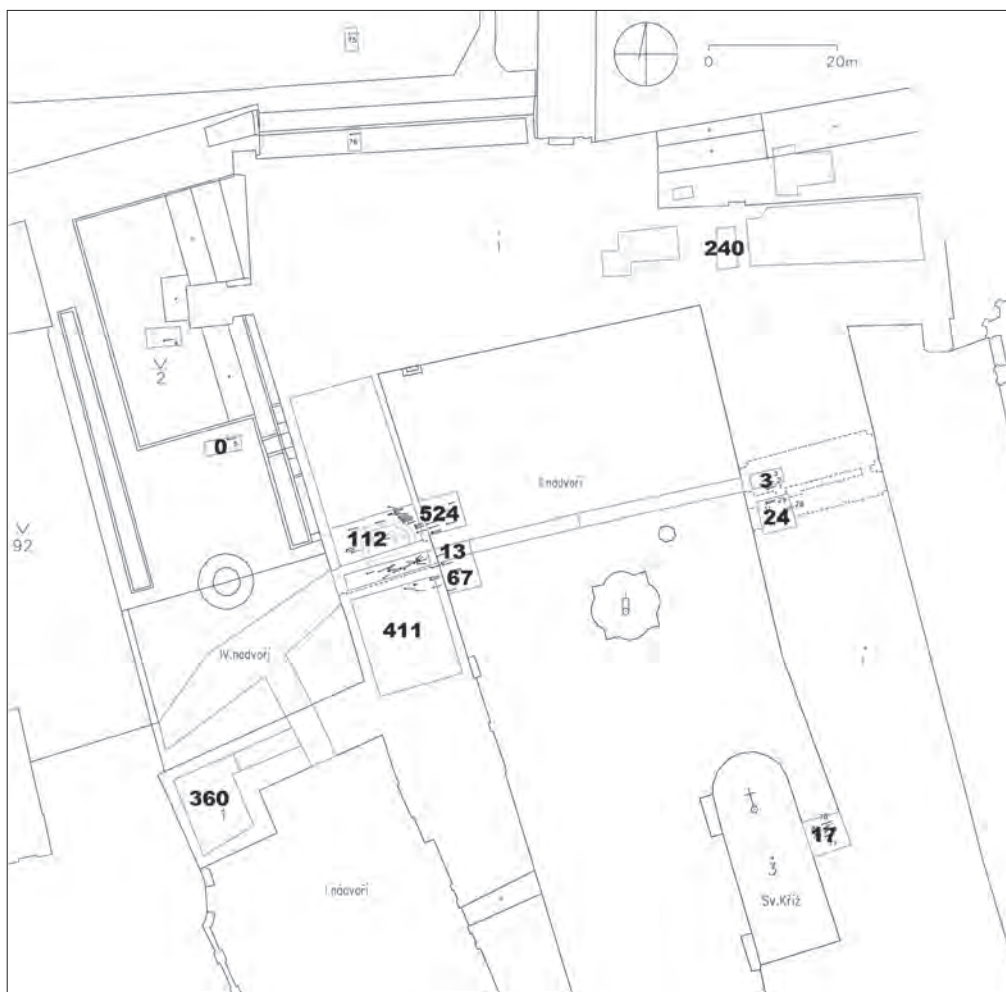
Obr. 106: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Zlomky technologické skupiny „tuha“ mladohradištního období a 13. století. 1, 9 – př. č. 13382; 2 – př. č. 13151; 3 – př. č. 13089; 4 – př. č. 13076; 5, 12, 14 – př. č. 13381; 6 – př. č. 13180; 7, 10 – př. č. 13125; 8 – př. č. 13124; 11 – př. č. 13106; 13 – př. č. 13095; 15 – př. č. 13127. Kreslili Š. Dančo a autor.

Fig. 106: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing. Fragments of technological 'graphite' pottery of the Late Hillfort Period and of the 13th century; 1, 9: Inv. No. 13382; 2: 13151; 3: 13089; 4: 13076; 5, 12, 14: 13381; 6: 13180; 7, 10: 13125; 8: 13124; 11: 13106; 13: 13095; 15: 13127; drawn by Š. Dančo and the author.

Početná keramická skupina převážně fragmentů rozměrných (zásobních) nádob náleží k technologické skupině „H2“. Ze všech dílčích ploch posuzovaného areálu, s výjimkou IV. nádvoří, známe 1411 kusů (8,67%). Největší počet je doložen na II. nádvoří severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (524 zl.), z plochy jižně od průjezdu 80 zlomků. Z interiéru Severozápadního křídla je ze sídlištních situací jižně od průjezdu prokázáno 411 zlomků, severně od průjezdu (okolí kostela P. Marie) 112. Velmi početně je tato skupina zastoupena v souboru sídlištního charakteru z Císařské konírny/sondy I/1987 (240 zl.), méně se vyskytují v průjezdu mezi II. a III. nádvořím (27 zl.) a v zákoutí u kostela sv. Kříže (17 zl.). Početný je také soubor ze Severního výběžku (360 zl. – *Hurajčíková 2014*, s. 48). Na některých dílčích plochách je tato keramika doložena vskutku značně (*Obr. 107*), což naznačuje, že se využívala ke specifickým účelům.³³³ Množství rozměrných (zásobních) nádob se ještě zvýší, pokud sloučíme tvary provedené technologiemi „H2“ a „tuha“ (1741 zl./10,71 %).³³⁴

³³³ Na II. nádvoří severně od průjezdu šlo o 10,41% z nalezené keramiky, v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu 11,41%, v zákoutí u kaple sv. Kříže 11,26%, v průjezdu a průchodu mezi II. a III. nádvořím 19,63% a v Císařské konírně dokonce 23,29%.

³³⁴ Více než 10% ze všech keramických zlomků je doloženo v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (10,18%), tamtéž severně od průjezdu, tj. v okolí kostela P. Marie (10,74%). Na II. nádvoří severně od průjezdu je to 12,55%, v Císařské konírně/sondě I/1987 18,84%. Nejvyšší zastoupení je zaznamenáno překvapivě v průchodu a průjezdu mezi II. a III. nádvořím (20,11%).

Obr. 107: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Rozložení zlofků technologické skupiny „H2“ na jednotlivých analyzovaných plochách. Podklad Geo.cz, vyhotovil autor.

Fig. 107: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; representation of the fragments of group 'H2' in individual areas; after Geo.cz, created by the author.

Oproti tomu jsou minimálně zastoupeny keramické skupiny, které se jednoznačně objevují až ve 13. století. Patří k nim především světlá, obvykle červeně malovaná keramika (skupina „CMD“ – jenom 5 zl./81 g) a také keramické zlofkky z nádob s leštěnou „pravěkou“ úpravou povrchu (11 zl./132 zl. – *Tab. 109/13*). Celkový počet 16 zlofků činí pouze 0,1 % veškeré keramiky (*Obr. 108*). Ten se o něco navýší, když započteme zlofkky ze Severního výběžku (8 fragmentů skupiny „CMD“ a 6 s „pravěkou“ úpravou povrchu – *Hurajčíková 2014*, s. 48–49). Popisovanou keramiku známe převážně z interiéru Severozápadního křídla (9 zl. jižně od průjezdu, 5 zl. severně od průjezdu z okolí kostela P. Marie). Pouze jediný zlomek je doložen ze II. a jeden také ze IV. nádvoří. Velmi nízký počet, zejména u skupiny „CMD“ naznačuje, že buď se ani jedna ze zkoumaných ploch intenzivněji nevyužívala, anebo byly terénní situace, v nichž bychom vyšší podíl předpokládali, odstraněny. Podpůrnou roli pro toto konstatování zastávají nepočetné keramické zlofkky skupiny „VS1“, která by měla být zejména se skupinou „CMD“ současná. K té náležejí pouhé čtyři zlofkky (př. č. 12703 – 3 zl./43 g – *Obr. 109/2*; př. č. 13123 – 1 zl./16 g, okrajový zlomek s malou vzhůru vytaženou profilací – *Obr. 109/1*).

Se změnami ve vytváření keramiky v souvislosti s novými technologickými postupy (skupina „CMD“) je spojen i výskyt nových keramických tvarů, mimo jiné pánví s držadly a konvic se třmenovým uchem či nádob s uchem (uchy). Zlofkky pánví byly objeveny dva, oba náležejí ke skupině „HK“, jeden ve Středním křídle (př. č. 12698 – zlomek držadla, 40 g – *Obr. 109/5*) a druhý na II. nádvoří severně od průjezdu na IV. nádvoří (př. č. 13381 – fragment těla s náběhem na držadlo, 28 g – *Obr. 109/6*). Ve stejném souboru můžeme určit také okrajový zlomek s náběhem na třmenové ucho, tedy nejspíše část konvice (11 g, skupina „HK“

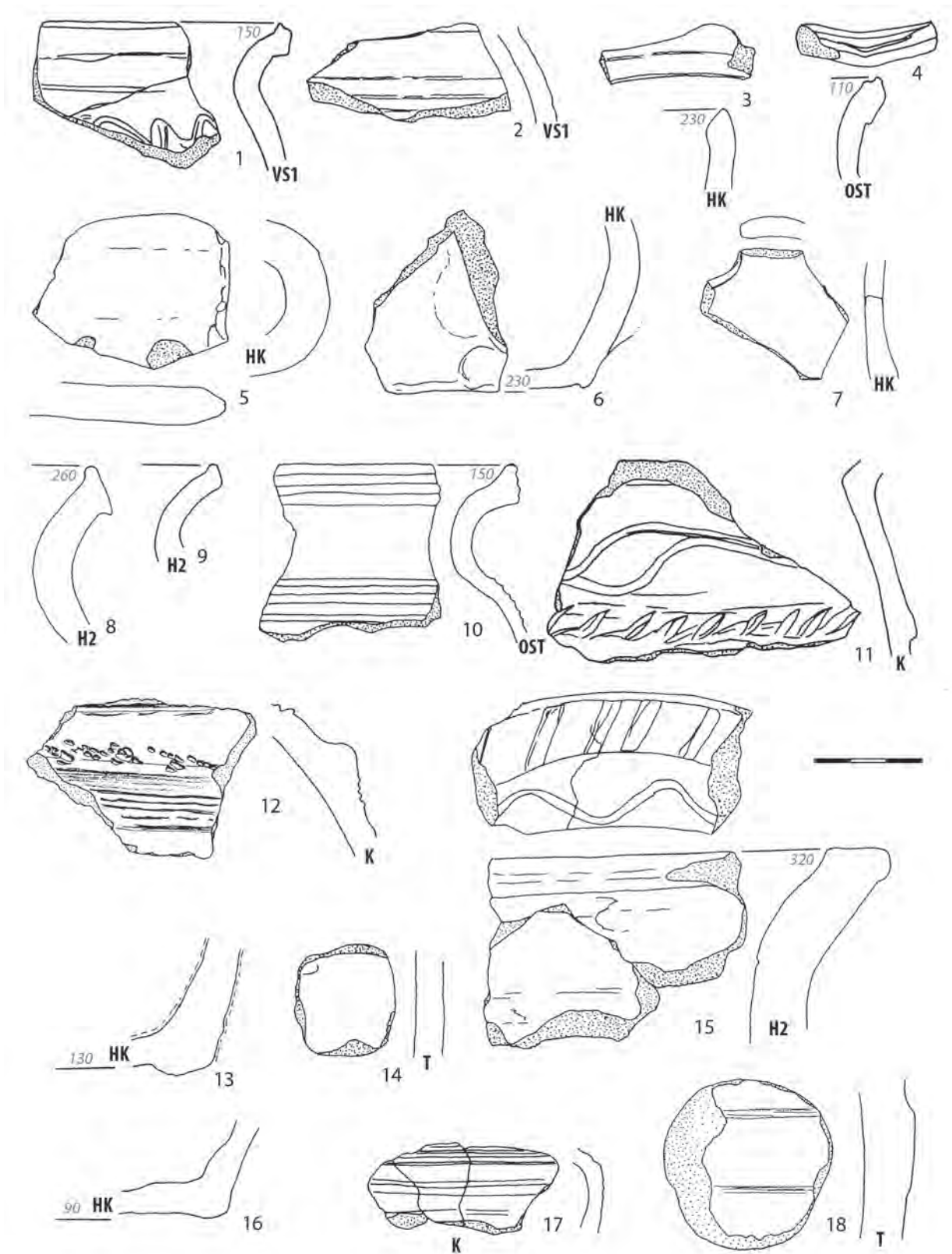
Obr. 108: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Rozložení zlomků technologické skupiny „CMD“, zlomků s „pravěkou“ úpravou povrchu a zlomků a zlomků technologické skupiny „VS1“ na jednotlivých analyzovaných plochách (odděleno lomítky). Podklad Geo.cz, vyhotovil autor.

Fig. 108: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; representation of the fragments of technical group ‘CMD’, fragments with ‘prehistoric’ rendering of the surface and fragments of group ‘VS1’ in individual areas (divided by slashes); after Geo.cz, created by the author.

– *Obr. 109/7*). Také u dalšího drobného okrajového zloмку (6 g) se zachoval náběh na ucho (eventuálně výlevku), může jít o část konvice nebo džbánu. Datování do 13. století v tomto případě neodpovídá zařazení do technologické skupiny „kalichovitá“. Stejnou interpretaci spojujeme s okrajovými zlomků s náběhem na ucho (př. č. 13089, 15 g, skupina „HK“ – *Obr. 109/3*) a s torzem výlevky (př. č. 13127, 9 g, skupina „OST“ – *Obr. 109/4*). U nich technologické skupiny zařazení do 13. století dovolují.

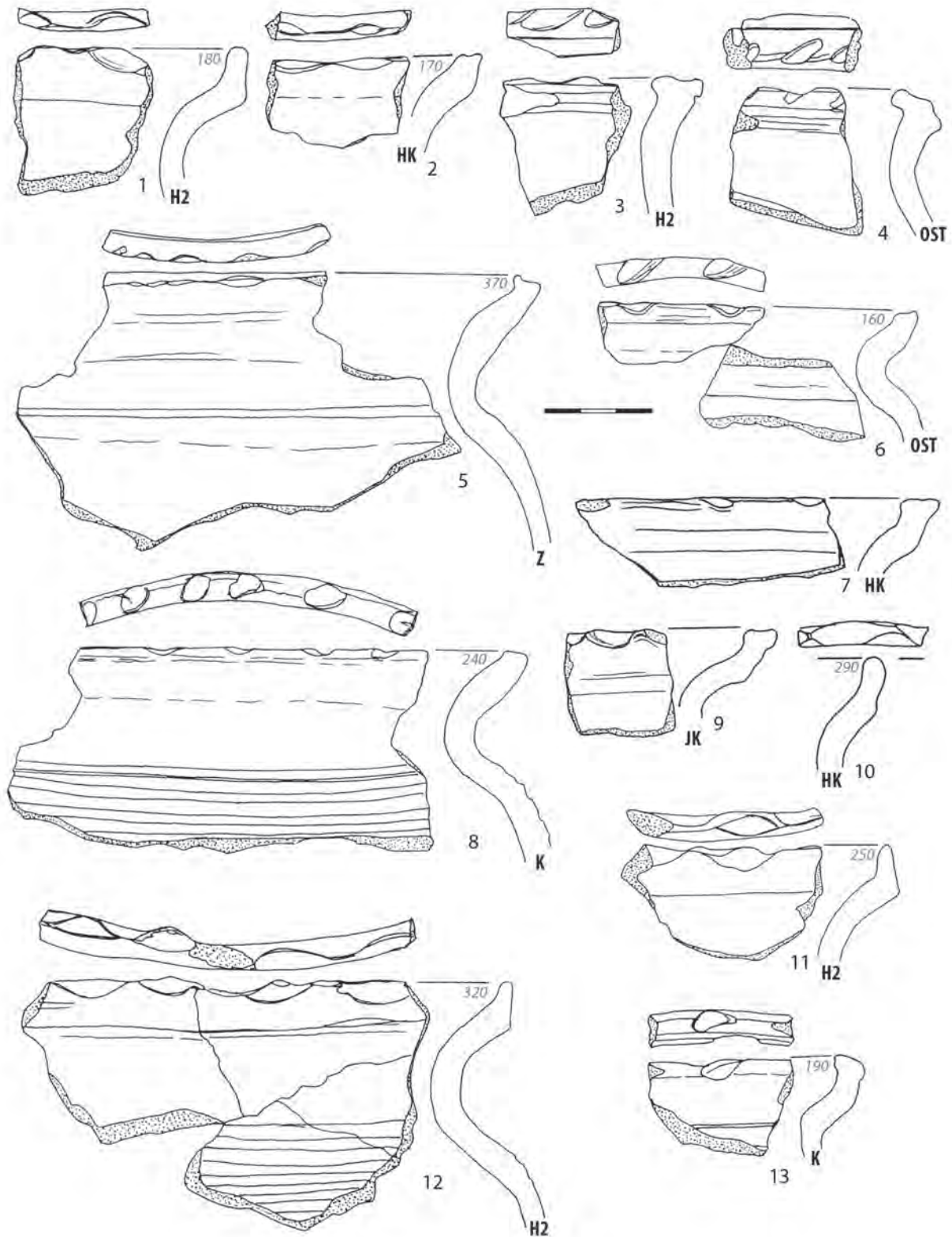
Nevelké množství keramických zlomků je sice možné přiřadit k technologickým skupinám definovaným výše, ale jejich celkové provedení naznačuje, že nepocházejí z místní keramiky. Tři keramické zlomků z výdutí nádob náležejí k velmi jemně plavené keramice (př. č. 12072 – 20 g; 13071 – 10 g; 13079 – 5 g).³³⁵ Mimopražský původ je zřejmý, ale odkud se na Pražský hrad tyto nádoby dostaly, nelze určit. Početnější je keramika, která se odlišuje především většími šupinkami slídy v keramické hmotě, jež se často uplatňují na povrchu. Největší počet takto provedených zlomků můžeme připojit ke skupině „H2“ (5 zlomků z výdutí: 13096 – 7 g; 13117 – 7 g; 13140 – 14 g; sáček 159/u kaple sv. Kříže – 78 g; sáček 222/u kaple sv. Kříže – 6 g). Zastoupeny jsou také dva okraje (jednoduše profilovaný – př. č. 13188, 2 g; malý vzhůru vytažený – př. č. 13126, 36 g – *Obr. 109/8-9*) a jeden zlomek ze dna nádoby (sáček 751/Císařská konírna/sonda I/1987 – 38 g), který je značným množstvím hrubého písčitého ostřiva a minimálním výskytem slídy blízký mladohradištní keramice z Chrudimska (*Frolík – Sigl 1995*, s. 69–70; *Frolík – Sigl 1998*, s. 82–85).

335 Proto mohou být zahrnuty do skupiny „J“.

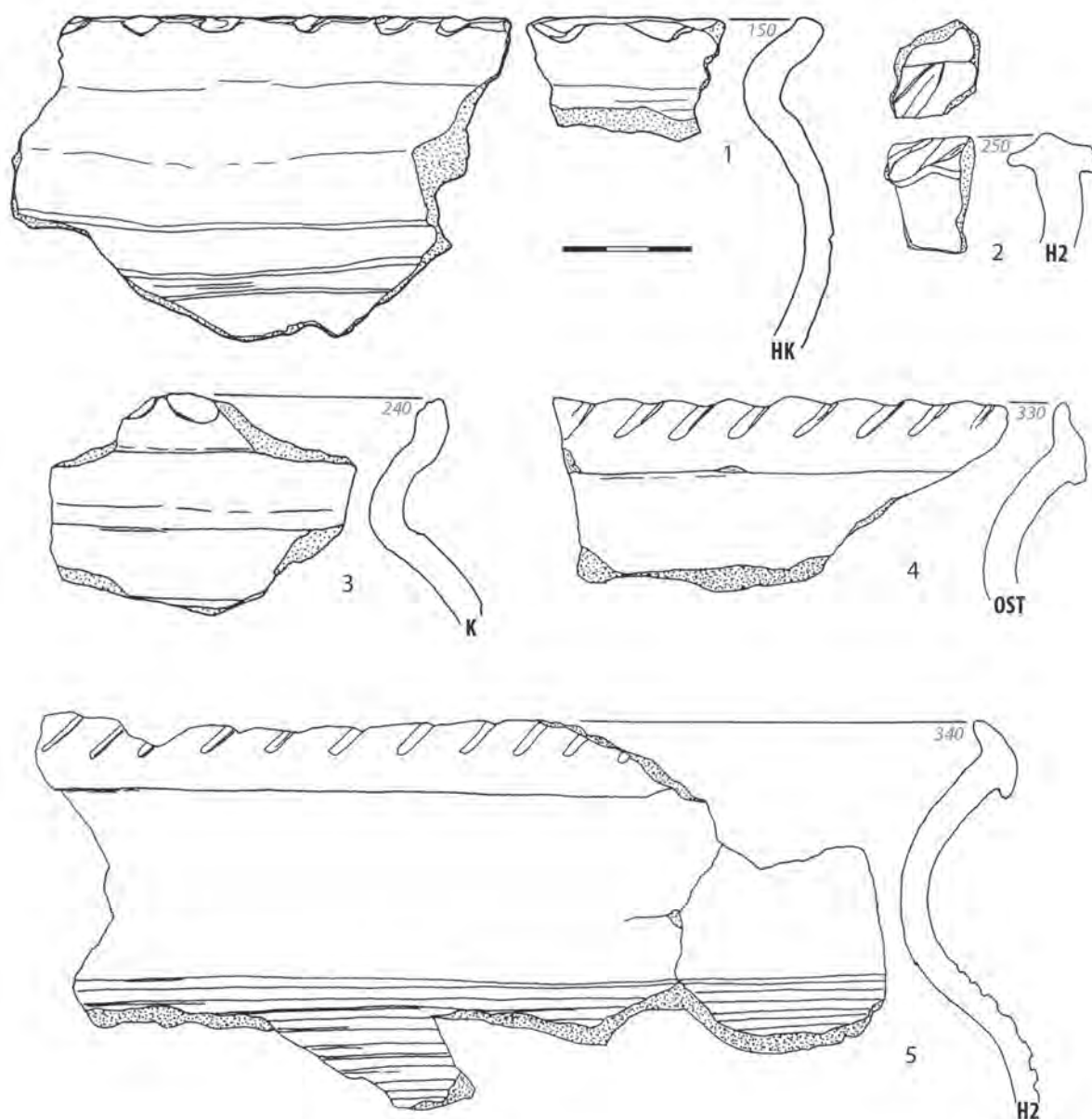
Obr. 109: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Keramické zlomky skupiny „VS1“, nových keramických tvarů a středohradištní keramiky s plastickou lištou. 1 – př. č. 13123; 2 – př. č. 12703; 3 – př. č. 13089; 4 – př. č. 13127; 5 – př. č. 12698; 6-7, 16 – př. č. 13381; 8 – př. č. 13126; 9 – př. č. 13188; 10 – př. č. 13089; 11 – př. č. 13120; 12 – př. č. 12072; 13 – bez př. č.; 14 – př. č. 13125; 15 – př. č. 13080; 17 – př. č. 13079; 18 – vrstva 122. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 109: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing, pottery fragments of group 'VS1' and new shapes and pottery of Middle Hillfort Period with plastic band; 1: Inv. No. 13123; 2: 12703; 3: 13089; 4: 13125; 5: 12698; 6-7, 16: 13381; 8: 13126; 9: 13188; 10: 13089; 11: 13120; 12: 12072; 13: accession No. missing; 14: 13125; 15: 13080; 17: 13079; 18: layer No. 122; drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

Obr. 110: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Okrajové zlomky nádob s vrypy. 1-2 – př. č. 13382; 3 – př. č. 13089; 4 – př. č. 13085; 5, 11 – př. č. 13381; 6 – př. č. 13101; 7, 10 – př. č. 13127; 8 – př. č. 13122; 9 – př. č. 13364; 12 – př. č. 13126; 13 – př. č. 12698. Kreslili Š. Dančo a autor.

Fig. 110: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; fragments of vessels with rims with scratches; 1-2: Inv. No. 13382; 3: 13089; 4: 13085; 5, 11: 13181; 6: 13101; 7, 10: 13127; 8: 13122; 9: 13364; 12: 13126; 13: 12698; drawn by Š. Dančo and the author.

Obr. 111: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Okrajové zlomky nádob s vrypy. 1 – př. č. 13076; 2 – př. č. 13153; 3 – př. č. 13104; 4 – př. č. 13083; 5 – př. č. 13092. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 111: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; fragments of vessels with rims with scratches; 1: Inv. No. 13076; 2: 13153; 3: 13104; 4: 13083; 5: 13192; drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

K technologické skupině „OST“ náleží okrajový zlomek nádoby (28 g) s malou vzhůru vytaženou profilací a výzdobou vývalkovou šroubovicí (př. č. 13089 – *Obr. 109/10*), jehož provedení se podobá keramice ze 13. století z Kutnohorska nebo Čáslavska (*Frolík – Hazlbauer – Charvát – Šumberová – Tomášek 1999*, s. 19, 40), ale i soudobé keramice z Chrudimska.

Výzdobné motivy použité na keramických fragmentech o jejich původu příliš nevyovídají. Možnou výjimkou jsou vrypy, obvykle drobné, pravidelně rozmístěné na horní hraně nebo horní ploše okraje (zjištěno celkem 18 zl.). Tento druh výzdoby se v nevelkém počtu objevuje na Chrudimsku, v místech poblíž Moravy (např. hrad Košumberk nebo feudální sídlo Zkamenělý zámek u Hlinska – *Frolík 1985; 2010; 2011a; Frolík – Sigl 2003; Štěpánková 2015*, tab. 54, 60, 69, 169, 193). Keramiku s vrypy na okraji nacházíme v odlišném provedení (vrypy jsou obvykle větší) také v severních Čechách (např. Ústecko nebo přímo Ústí nad Labem – *Zápotocký 1978*, s. obr. 8, 10, 11, 13–16; *Zápotocký – Cvrková 1993*, obr. 8, 10), ale i na Mělnicku (*Varadzin – Štefan 2007*, obr. 6). Velmi se jim svým provedením (vrypy, profilace okraje)

podobají zlomky zřejmě z téže rozměrné nádoby, která byla nalezena v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (př. č. 13083 – 58 g, 13092 – 207 g – *Obr. 111/4–5*). Technologicky jsou zlomky z okolí kostela P. Marie provedené ve skupinách „H2“ (6 zl.), „OST“ (3 zl.) a „HK“ (4 zl.). Okrajové profilace jsou jednoduché, mají neprava okruží a malé vzhůru vytažené a seříznuté okraje s protaženou horní ploškou (*Obr. 110a Obr. 111*). Na Chrudimsku je tato keramika řazena do 13. století (s možným přesahem do století předcházejícího), což je v souladu s technologickým provedením. Obdobně je tomu u keramiky z Ústecka. Ojedinele se tato výzdoba mohla objevit i u starší keramiky a musíme ji považovat za místní (skupina „kalichovitá“/3 zl./ a „JK“/1 zl. – *Obr. 110/8–9, 13 a Obr. 111/3*) a také chronologicky starší (11. století). Vyskytuje se ve skupině „zduřelá“ s jednoduše profilovaným okrajem (a vrypy, které jsou špatně patrné). U tohoto okraje je možné mladší datování (12.–13. století), ale původ bude také místní. Skupina „zduřelá“ a okraje stejné profilace jsou mimo pražskou oblast velmi vzácné.

Na středohradištní keramice se v mimopražských regionech (např. také ve východních Čechách) objevují plastické lišty na podhrdlí, někdy zdůrazněné hřebenovým výzdobným motivem (*Frolík – Sigl 1998*, s. 72–73). Se dvěma příklady, oběma v provedení blízkém skupině „kalichovitá“, se setkáváme také ve studovaném souboru (př. č. 12072 – 31 g – *Obr. 109/12*; 13120 – 37 g – *Obr. 109/11*).

4.2.3.9.1. ZVLÁŠTNÍ A MÉNĚ OBVYKLÉ KERAMICKÉ TVARY

Keramické soubory můžeme hodnotit také podle výskytu základních tvarů. Pro raně středověkou keramiku je charakteristické, že naprosto převažujícím tvarem je bezuchý hrnec rozličných velikostí. Ostatní tvary (např. mísy či láhve) jsou zastoupeny mnohem méně (*Váňa 1956; 1958*), další tvary zcela ojedinele (nádoby s uchem *Pleinerová 1999; Durdík – Frolík – Chotěbor 1999*). Kromě toho, že jich je obecně málo, navíc se také dají obtížně rozeznat. U láhví je jednoznačným kritériem okrajový zlomek nebo podhrdlí (hrdlo) o malém celkovém průměru. U mís a misek je vodítkem profilace okraje, ale s navazující částí těla.

Láhve jsou v celém souboru zastoupeny pouze pěti zlomky, z nichž čtyři náležejí technologické skupině „HK“ (př. č. 13096 – podhrdlí, 33 g; př. č. 13171 – okraj, 16 g; př. č. 13381 – dva okrajové zlomky, 25 g a 59 g – *Obr. 112/1-2, 4*), což svědčí o mladším datování (12. století). Jeden zlomek pravděpodobně patří ke skupině „kalichovitá“ (sáček 17/95 – okraj, 20 g; *Obr. 112/6*).

Mís a misek je více (26 zl.). Nejvíce jsou misky zastoupeny v technologické skupině „TM“, v níž tento tvar zcela převažuje.³³⁶ Velmi podobné profilace nacházíme u misek s technologickým provedením „kalichovitá“, ale v mnohem menším počtu (12 zl.). Dochovaly se také zlomky ve skupinách „HK“ (2 zl., 69 g), „JK“ (1 zl., 29 g) a „S/T“ (1 zl., 9 g – *Obr. 112/5, 10, 12-13, 14-25*). Výčet dokládá, že misky se objevují, byť v minoritním počtu, po celé období 10.–13. století.

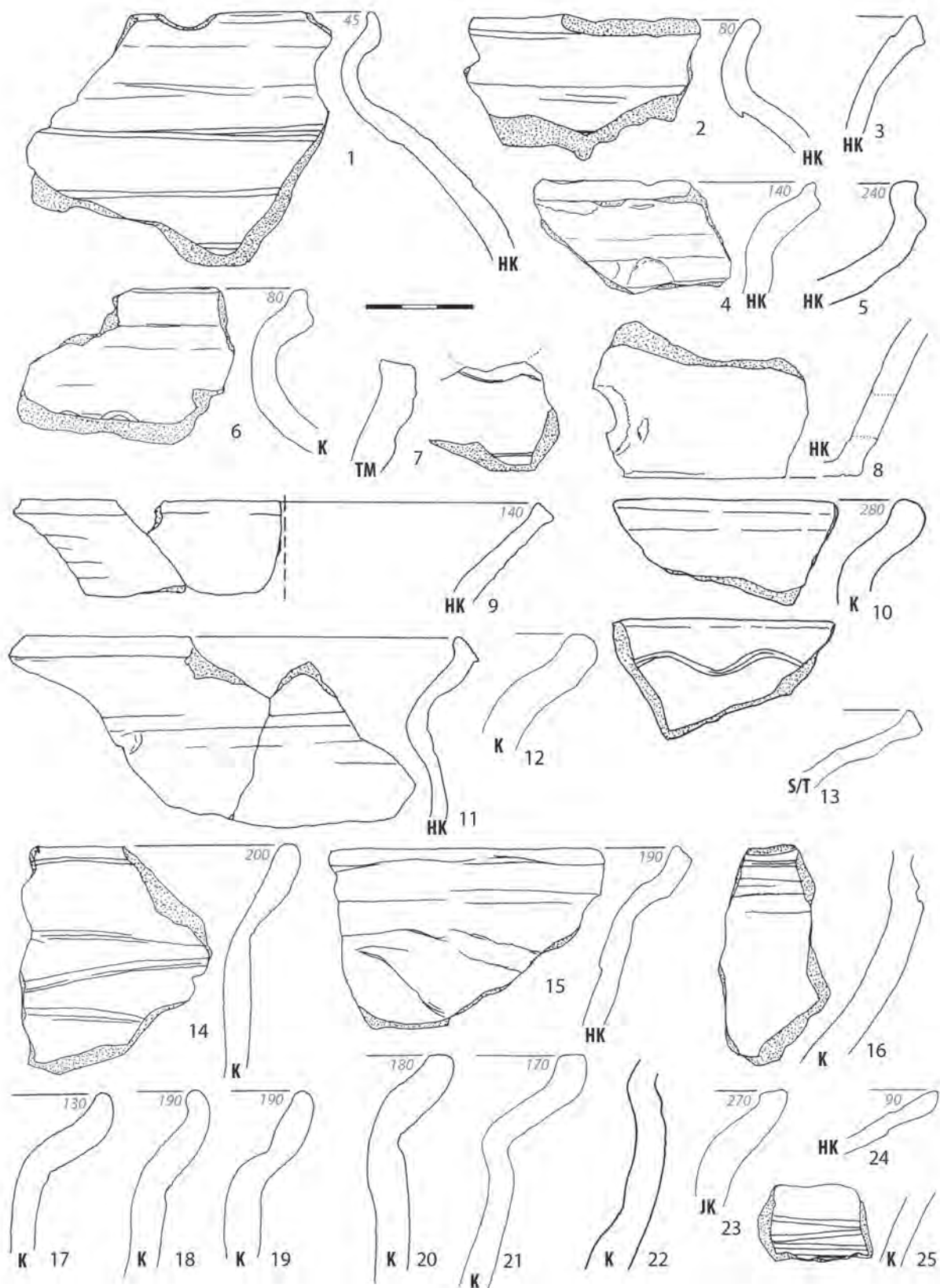
Specifickou skupinou jsou tzv. misky/pokličky, často s výzdobou na vnitřní straně a také kruhovým otvorem ve stěně (zřejmě pro snazší uchopení). Celkem je doloženo devět exemplářů, dva se zmíněným otvorem (př. č. 13087 – 31 g, skupina „HK“; př. č. 13140 – 18 g, „TM“ – *Obr. 112/7-8*). Ostatní identifikujeme s určitou pravděpodobností (př. č. 13087 – 2 zl., skupina „HK“, 53 g; př. č. 13089 – 2 zl., „HK“, 47 g; př. č. 13140 – „kalichovitá“, 7 g; př. č. 12698 – „S/T“, 9 g; sáček 750/Císařská konírna – „TM“, 18 g – *Obr. 112/9, 13, 24-25*). Větší mísa je pravděpodobně zastoupena pouze jedním zlomkem (př. č. 13080; 53 g, skupina „H2“). Připsání masivního okraje míse vychází z výzdoby na vnitřní straně (a také horní ploše okraje – *Obr. 109/15*). Nelze však vyloučit, že jde o okrajový zlomek velkého hrnce (zásobnice). Blízké analogie pro profilace i s výzdobou na horní ploše okraje nacházíme v severočeské keramice (Ústecko – *Zápotocký 1978*, obr. 8, 11, 14, 15; *Zápotocký – Cvrková 1993*, obr. 8, 10).

Dalším málo frekventovaným tvarem jsou mortaria, misky s glazurou na vnitřní straně (*Čiháková – Hrdlička 1990*). Přesvědčivěji byly identifikovány dva zlomky (př. č. 13274 – 17 g, přepálený zlomek s glazurou na vnitřní straně; sáček 750/Císařská konírna, zlomek výdutě s glazurou na vnitřní straně – 6 g, skupina „TM“). Také třetí fragment, nalezený západně od kostela P. Marie (soubor be přírůstkového čísla – *Obr. 109/13*), ode dna a glazovaný oboustranně (37 g) je přepálený.

Ojedinelý zlomek (41 g, skupina „HK“, př. č. 13381 – *Obr. 109/16*) byl identifikován jako část tyglíku. Zda jeho nález souvisí s aktivitami, ke kterým na místě docházelo, nebo se zde vyskytl pouze náhodně, nelze určit. Podobně ojedinelý je zlomek miniaturní nádoby (Ø výdutě 60 mm) provedený v technologické skupině „kalichovitá“ (8 g) a zdobený rytou šroubovicí (*Obr. 109/17*).

Skupina šesti zlomků od kostela P. Marie představuje fragmenty zvláštních keramických tvarů. Publikován byl fragment sestávající z výlevky a torza nožek (*Borkovský 1953*, s. 188, obr. 30; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 73, obr. 2/50), který pravděpodobně náleží k technologické

³³⁶ S výjimkou níže zmíněných zlomků nejsou započítány v celkovém počtu fragmentů z misek.

Obr. 112: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Zlomky lahví, misek/mís a misek/pokliček. 1-2 – př. č. 13381; 3, 8, 11 – př. č. 13087; 4 – př. č. 13171; 5 – př. č. 13191; 6 – sáček 17/95; 7, 14-16, 18-19, 25 – př. č. 13140; 9, 24 – př. č. 13089; 10 – př. č. 13130; 12 – př. č. 13268; 13 – př. č. 12698; 17 – př. č. 13382; 20 – př. č. 13096; 21, 23 – př. č. 13268; 22 – př. č. 13124. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 112: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; fragments of bottles, bowls, flat and small bowls and lids; 1-2: Inv. No. 13381; 3, 8, 11: 13087; 4: 13171; 5: 13191; 6: bag No. 17/95; 7, 14-16, 18-19, 25: Inv. No. 13140; 9, 24: 13089; 10: 13130; 12-13: 12698; 17: 13382; 20: 13096; 21, 23: 13268; 22: 13124; drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

skupině „kalichovitá“. Posouzení však není jednoznačné, protože je přepálený (př. č. 13200, 32 g – *Obr. 113/1*), stejně jako další zlomek z výdutě nádoby, zdobený vrypy a malým kruhovým otvorem, jehož technologická skupina byla určena jako „JK“ (př. č. 13163, 9 g – *Obr. 113/2*). Také další zlomek (př. č. 13181, 6 g) je zdoben obdobně vyhlížejícími vrypy a má zachován náběh na ucho či výlevku. Přes částečné přepálení byl přiřazen k technologické skupině „kalichovitá“ (*Obr. 113/3*). Zbývající tři nespojitě fragmenty (sáček 27/95, 27 g) pocházejí podle výzdoby tvořené pásem vrypů z jedné nádoby. Vrypy jsou umístěny na nevýrazné vystupující liště, která se v jednom případě se nachází na dně (?) nádoby. Technologická skupina byla s výhradou určena jako „kalichovitá“, ale všechny tři zlomky jsou přepálené (*Obr. 113/4-6*). Je možné, že pocházejí z jedné nádoby. Podle výlevky by mohlo jít o akvamanile. Přepálení ukazuje, že se nádoba používala před požárem kostela, tj. v mladší či závěrečné etapě jeho existence (12.–13. století), ovšem technologické provedení naznačuje starší období.

Mezi méně obvyklé předměty náleží také dvě nepravidelná kolečka vybroušená ze střepů (př. č. 13125 a vrstva 222/Císařská konírna /viz níže/, obě skupiny „tuha“), jejichž funkce je nejasná (*Obr. 109/14, 18*). Mezi keramické předměty patří také dva přesleny (př. č. 13121 – polovina, 4 g; př. č. 13198 – celý, 9 g – *Obr. 87/4-5*). Oba jsou vyrobeny z jemné keramické hmoty (keramická skupina „J“) a samy o sobě jsou chronologicky necitlivé. Přeslen př. č. 13198 pochází z nestratifikovaného souboru od severovýchodního nároží lodě kostela. Přeslen př. č. 13121 byl nalezen ve vrstvě „pod horní vrstvou koster“ na II. nádvoří jižně od průjezdu na nádvoří IV. Podle dalších předmětů z téhož souboru (bronzové záušnice) by měl pocházet z období, kdy se zde pohřbívalo (11.–12. století), ale nelze vyloučit ani druhotné přemístění ze starší situace.

Pozornost se obvykle věnuje i výskytu značek na dnech, ačkoli stále nebylo dosaženo konsenzu v tom, co vlastně jejich výskyt znamená (*Varadzin 2005, 2007*).

Celkem bylo zjištěno 55 zlomků den s otiskem značky (0,34% ze všech), někdy velmi torzovitým (*Obr. 114 a Obr. 115*). Značky se vyskytují na nádobách téměř veškerých technologických skupin („HK“, „H1“, „H2“, „JK“, „kalichovitá“, „OST“, „tuha“, „zduřelá“), byť velmi nerovnoměrně („H1“, „H2“ a „tuha“ – vždy pouze jeden zlomek). Přiřadit dochované části značek ke konkrétním typům je obtížné především pro značnou zlomkovitost. Jako úplné nebo převážně dochované můžeme určit jenom několik značek (kříž v kruhu; kříž v kruhu obkroužený větším kruhem; kříž v kruhu s rameny přesahujícími k druhému, většímu kruhu; šestiúhelník uvnitř rozdělený na šest polí; nepravidelný kruh s osmi loukotěmi; nepravidelný šestiúhelník rozdělený třemi liniemi přesahujícími vně kruhu; kruh se stylizovanou lidskou /?/ postavou uvnitř – *Obr. 114/23*; tři linie uspořádané jako šesticípá hvězda – *Obr. 115/10*). Snad k nim můžeme ještě přiřadit jednoduchý a dvojité kruh. Podle rozdělení do základních tříd (*Varadzin 2007*, s. 58) náleží mezi motivy v kruhovitém rámování 27 zlomků, k motivům ve čtyřúhelném rámování pouhé dva.³³⁷ Deset zlomků náleží k prostým motivům bez orámování. Zbývající (16 zl.) nelze určit. U některých je obtížné jednoznačně stanovit, zda je fragment motivu zlomkem značky nebo výraznějším otiskem dřevěné desky/podložky (*Obr. 115/24, 27*). U drobných kruhových motivů může jít o otisk osy (*Obr. 114/11*). Fragmentárnost nálezů neumožňuje seriózně posoudit identičnost značek mezi sebou nebo s jinými publikovanými soubory.

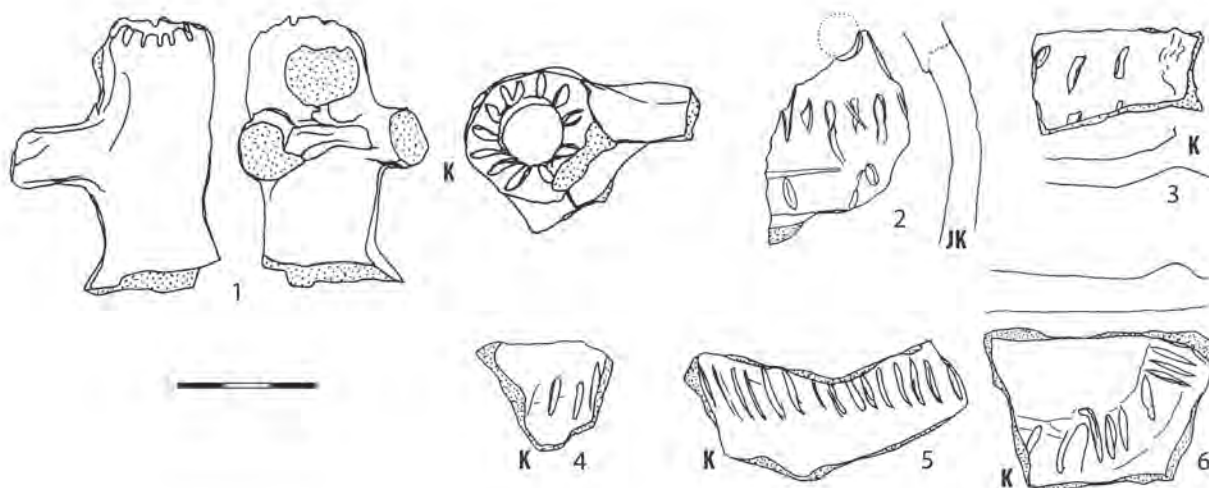
Pokud se pokusíme obecně shrnout poznatky o vybraných keramických skupinách, dojdeme k závěru, že zlomky pravěké keramiky dokládají jakési zřejmě nepřilíš intenzivní osídlení dnešního II. a IV. nádvoří. Bližší podoba nám uniká, ale nelze pochybovat, že se areál Pražského hradu alespoň zčásti využíval již v pravěku.

Na základě nálezů z blízkého okolí je možné konstatovat, že také na ploše u kostela P. Marie existovaly situace z 9. století (skupina „H1“), protože transfer keramických zlomků z větší vzdálenosti považujeme za málo pravděpodobný (*Obr. 99*). Jejich charakter však nelze určit, na místech poblíž je tvoří pouze převážně malé až drobné kúlovité jamky. Nedostatek nálezů nebo jejich úplná absence také může znamenat případnou záměnu pravěkých a středohradištních situací.

Keramika s límcovitě profilovanými okraji je zastoupena především v západní části sledovaného areálu (Severozápadní křídlo a přilehlá část II. nádvoří – *Obr. 102*), nejméně v přímém okolí kostela P. Marie. Není jasné, zda tato situace naznačuje, že se místo nevyužívalo k sídlení či ukládání odpadu, a tudíž nepřímou dokládá existenci kostela, nebo je jenom náhodným úkazem (2 z 26 evidovaných zlomků – 7,7%). Rozhodně je nápadná a odlišuje se od situace se skupinou „H1“ (osídlení starší než kostel – 14 z 94, tj. 14,89%) a od pravěku, kdy se zlomky na této ploše vyskytují nejvíce (16 z 31, tj. 51,61%).

Koncentrace zlomků rozměrných zásobnic skupiny „tuha“ (*Obr. 104*) dokazuje změnu ve využívání plochy v blízkém okolí kostela P. Marie v období, kdy je tento typ nádob doložen (13. století s možným

³³⁷ Přesné přiřazení některých motivů je obtížné, příkladem může být motiv s osmi loukotěmi vsazený do tvaru, který je zčásti kruhový a zčásti pravoúhlý (*Obr. 115/5*).

Obr. 113: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Keramické zlomky z nádoby (nádob) neobvyklého tvaru (akvamanile?). 1 – př. č. 13200; 2 – př. č. 13163; 3 – př. č. 13181; 4–6 – sáček 27/95. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 113: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing, pottery fragments from a vessel (vessels) of unusual shape (aquamanile?); 1: Inv. No. 13200; 2: 13163; 3: 13181; 4–6: bag No. 27/95; drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

přesahem do 12. století), zastoupení je dokonce co do počtu nejvyšší. Přítomnost většího množství nádob se skladovací funkcí (nebo odpadovou, pokud se sem odhazovaly vyřazené nádoby) tak svědčí o sídlištním využívání místa. Jejich výskyt na pohřebišti lze obtížně vysvětlit. S obdobnou situací se setkáváme také u skupiny „H2“, opět převážně v souborech v interiéru Severozápadního křídla a přilehlé části II. nádvoří (Obr. 107). V této souvislosti nepřekvapuje, že nejvyšší zastoupení je v sondě v Císařské konírně, odkud známe jenom sídlištní či smetištní situace. Pokud uvažujeme o jiném než pohřebním využívání plochy v době, kdy se zde objevují početné nálezy zlomků zásobnic, bylo by logičtější datování souborů se zásobními nádobami až do 13. století.

Výskyt keramiky spojované se změnami ve 13. století je naproti tomu sporadický (24 zl., tj. 0,15% z celkového počtu keramických fragmentů a 368 g, 0,14% z celkové váhy). Tato skupina („CMD“, keramika s leštěnou „pravěkou“ úpravou povrchu) se koncentruje v okolí kostela P. Marie (5 zl.) a v sídlištních situacích jižně od něho (10 zl.). Dokládá závěrečnou etapu využívání plochy před vyhloubením příkopů v roce 1278, které způsobily překrytí starších situací navážkami.

Určitou, ale celkově nevelkou skupinu tvoří zlomky běžné keramiky mimopražského původu. Identifikovány byly fragmenty pravděpodobně východočeské (Čáslavsko, Chrudimsko) nebo severočeské (Ústecko) provenience. Mimopražská je i tuhová keramika. Výčet bude pravděpodobně ještě vyšší, protože jednoznačná identifikace je založena na detailní znalosti keramiky příslušných regionů.

Obr. 114: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Keramické zlomky den nádob se značkami. 1 – sáček 17/95; 2, 4, 6, 8, 17, 22 – př. č. 13381; 3, 10 – př. č. 13137; 5, 27 – vrstva 219; 7 – př. č. 13075; 9 – př. č. 13123; 11 – vrstva 1125C; 12 – př. č. 12699; 13 – př. č. 13080; 14 – př. č. 13183; 15, 21 – př. č. 13140; 16 – př. č. 13158; 18 – př. č. 13274; 19 – př. č. 13201; 20 – př. č. 13122; 23 – vrstva 1187; 24 – vrstva 231B; 25 – př. č. 13085; 26 – př. č. 13124; 28 – př. č. 12215. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 114: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing, pottery fragments from vessel bottoms with mark; 1: bag No. 17/95; 2, 4, 6, 8, 17, 22: Inv. No. 13381; 3, 10: 13137; 5, 27: layer 219; 7: Inv. No. 13075; 9: 13123; 11: layer 1125C; 12: Inv. No. 12699; 13: 13080; 14: 13183; 15, 21: 13140; 16: 13158; 18: 13274; 19: 13201; 20: 13122; 23: layer 1187; 24: 231B; 25: Inv. No. 13085; 26: 13124; 28: 12215; drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

Obr. 115: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Keramické zlomky den nádob se značkami. 1, 17, 19, 25 – př. č. 13140; 2 – př. č. 13137; 3 – př. č. 13366; 4 – př. č. 13103; 5 – př. č. 13130; 6 – př. č. 13204; 7 – vrstva 231B; 8, 16 – př. č. 13127; 9 – př. č. 13123; 10 – př. č. 13088; 11 – př. č. 11818; 12 – vrstva 231; 13 – př. č. 13124; 14 – vrstva 222; 15 – př. č. 13235; 18 – př. č. 13126; 20 – sáček 19/95; 21, 23-24 – př. č. 13381; 22, 26 – př. č. 13089; 27 – vrstvy 234-6. Kreslili Š. Dančo, V. Uramová a autor.

Fig. 115: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing, pottery fragments with bottom marks: 1, 17, 19, 25: Inv. No. 13140; 2: 13137; 3: 13366; 4: 13103; 5: 13130; 6: 13204; 7: layer 231B; 8, 16: Inv. No. 13127; 9: 13123; 10: 13088; 11: 11818; 12: layer 231; 13: Inv. No. 13124; 14: layer 222; 15: Inv. No. 13235; 18: 13126; 20: bag No. 19/95; 21, 23-24: Inv. No. 13381; 22, 26: 13089; 27: layers 234-6; drawn by Š. Dančo, V. Uramová and the author.

4.3. SOUHRNNÉ POZNATKY O DATOVÁNÍ

Základním cílem podrobného rozboru keramiky bylo co nejpřesnější chronologické zařazení jednotlivých hrobů. Způsob získání keramických celků přitom naznačil limity tohoto předpokladu. Výsledek shrnuje příložená tabulka (*Obr. 116*). Kde to bylo možné, je rozlišeno datování hrobu (pohřbu) samotného a datování nálezu z výplně hrobové jámy. U nálezů z výplně lze oprávněně předpokládat, že pocházejí z uloženin narušených při hloubení hrobové jámy. Měly by tedy být chronologicky starší než vlastní pohřeb, ale ani v těchto případech nejsou nálezné okolnosti vždy popsány zcela jednoznačně. Doplněny jsou též podstatné stratigrafické údaje (zejména vztah k jiným hrobům) nebo údaje o situacích, které hrob překryly.

Pro absolutní datování můžeme vycházet z několika údajů, které jsou považovány za víceméně jisté ve vztahu ke kostelu P. Marie a tedy zprostředkovaně i k pohřebišti (srovnej *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 83–95). Počátek pohřbívání lze jednoznačně prokázat, až když byl postaven kostel P. Marie (tj. pro období 882/884). Do tohoto časového úseku náležejí oba hroby v interiéru kostela (IIN061 a IIN062) s tím, že hrob IIN062 interpretovaný jako pohřeb knížete Sptyhneva I. († 915) a jeho manželky († asi 918) je jediný, jenž můžeme takto přesně datovat. Podpůrným argumentem pro toto časové zařazení jsou šperky pohřbené ženy/kněžny. Především záušnice s očkem by neměla překračovat polovinu 10. století (*Frolík 2015a*, s. 44–47). Obdobně je tomu u hrozníčkovitých náušnic, které původní analýza určila nejpozději do 30. let 10. století (*Smetánka – Vlček – Eisler 1983*, s. 72; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 85).

Dalším uvažovaným absolutním datem je rok 1092, protože dne 14. září byl kníže Břetislav II. uvítán biskupem Kosmou v hradní bráně před kostelem P. Marie.³³⁸ Zpráva jednoznačně dokládá existenci kostela, nic nám však neříká o jeho stavu či podobě. Obvykle bývá spojována s existencí mladší fáze kostela, tj. s podobou po přestavbě datované do 11. století (např. *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 46, obr. 2/32). Posledním časovým údajem, který se objevuje v souvislosti s kostelem P. Marie, je rok 1255, kdy se sesula zvonice „*ve zdech kostela P. Marie*“.³³⁹ Ani on ale nevypovídá o podobě a stavu kostela a dokonce nemusí mít s kostelem P. Marie přímou souvislost. Jistotu poskytuje pouze datum 1278, kdy byly hloubeny příkopy před západním průčelím Pražského hradu (*FRB II 1874*, s. 302). Archeologická situace tuto aktivitu dokládá nejen nálezem jednoho z příkopů, ale také mohutnými vrstvami přemístěného skalního podloží, které překryly pozůstatky kostela. Pro datování východní části pohřebiště lze využít ještě poškození hrobu IIN028 (a pravděpodobně také IIN030) románskou hradbou, kterou po roce 1135 nechal postavit kníže Soběslav.

4.3.1. RADIOUHLÍKOVÉ DATOVÁNÍ

Ve snaze co nejvíce časové údaje zpřesnit byly ze šesti hrobů odebrány vzorky kostí pro radiouhlíkové datování. Vzorky byly připraveny v radiouhlíkové laboratoři CRL v Ústavu jaderné fyziky AV ČR. Po grafitizaci byly vakuově zataveny a odeslány k měření AMS na pracoviště HEKAL ATOMKU HAS v Debrecenu (Maďarsko, mezinárodní kód DebA). Pro datování byly vybrány vzorky (zlomky žeber) z hrobů IIN003 (průjezd mezi II. a III. nádvořím, 1929), IIN006, IIN009, IIN016, IIN018 a IIN022 (všechny z průjezdu mezi II. a I. nádvořím, 1930 – *Světlík 2016; 2017*).

Původ hrobu h IIN003 je časově vymezen v rozmezí let 995–1155 (s 95% pravděpodobností). Vzhledem ke stratigrafické pozici hrobu můžeme interval zkrátit na 995–1135 (postavení románské hradby).

Hrob IIN006 je datován do období 1039–1220 (95 %), což je ze všech datovaných hrobů nejširší rozmezí. U hrobů IIN009 (902–1152, 96 %) a IIN018 (1019–1158, 95 %) můžeme údaje porovnat. Hrob IIN018 je stratigraficky starší, IIN009 stratigraficky mladší, i když radiokarbonová metoda stanovila data opačně. Nicméně oba intervaly mají poměrně široký vzájemný průnik (1019–1152). Obdobně je tomu u dvojice IIN016 (1020–1165, 95 %) a IIN022 (1020–1159), přičemž hrob IIN022 je starší. Průnik intervalů pro všech pět hrobů z průjezdu mezi II. a IV. nádvořím činí 1039–1152. Datování tak naznačuje, že s pohřbíváním jižně od kostela se začalo až delší dobu poté, co byl postaven, zřejmě na počátku 11. století. Všechna data také dokládají, že se s ním skončilo ve 12. století, kdy měl být vybudován přístavek a položena podlaha z opukových dlaždic. Nepřímo je tak vymezeno datum přestavby kostela.³⁴⁰

³³⁸ „*Ipsae autem Cosmas episcopus cum clero et magnifica processione suscipiens eum in porta civitatis ante templum sanctae Mariae, deducit ad solium, et secundum ritum huius terrae ab univervis comitibus et satrapis est intronizatus dux junior Bracizlaus XVIII Kal. Octobris.*“ (*FRB II 1874*, s. 132–133)

³³⁹ „*Campanarium etiam ligneum cum campanis infra muros sanctae Mariae corruit.*...“ (*FRB II 1874*, s. 310)

³⁴⁰ Postavení přístavku může však souviset až s mladší úpravou mladšího kostela, doložené úpravou oltáře.

Číslo hrobu	Datování hrobu	Datování výplně	Poznámka
H01	před 1135	před 1135	
H02	před 1135	před 1135	
H03	před 1135	před 1135	¹⁴ C: 995–1155 (95%)
H04	?		možný vztah k hrobu H05
H05	10. stol.	1. pol. 10. století	
H06	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; ¹⁴ C: 1039–1220 (95%)
H07	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku, mladší než IIN017; starší než IIN009
H08	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; mladší než IIN010
H09	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; ¹⁴ C: 902–1152 (95%); mladší než IIN010 a IIN020
H10	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; starší než IIN009, IIN008, IIN018
H11	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; starší než IIN012, IIN016, IIN019
H12	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; mladší než IIN011
H13	10. – 11. století	10. – 11. století	pod vrstvou starší než podlaha přístavku; ve výplni segmentový korál; mladší než IIN015
H14	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku
H15	10. – 11. století	10. – 11. století	pod vrstvou starší než podlaha přístavku; starší než IIN013
H16	10. – 11. století	10. – 11. století	pod vrstvou starší než podlaha přístavku; ¹⁴ C: 1020–1165 (95%); starší než IIN019
H17	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; starší než IIN007
H18	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; ¹⁴ C: 1019–1158 (95%); starší než IIN010
H19	10. – 11. století	10. – 11. století	pod vrstvou starší než podlaha přístavku; mladší než IIN016
H20	10. – 11. století	10. – 11. století	pod podlahou přístavku; starší než IIN009
H21	10. – 11. století	10. – 11. století	pod zdí přístavku
H22	10. – 11. století	10. – 11. století	pod vrstvou starší než podlaha přístavku; ¹⁴ C: 1020–1159 (95%); starší než IIN016
H23	11./12. stol.	11. století	
H24	12. – poč. 13. stol.	11. – 12. století	překryto 13. stoletím
H25	12. – poč. 13. stol.	11. – 12. století	překryto 13. stoletím
H26	12. – poč. 13. stol.	11. – 12. století	překryto 13. stoletím
H27	12. – poč. 13. stol.	11. – 12. století	překryto 13. stoletím
H28	11. století – před 1135	11. století	porušen románskou hradbou; mladší než IIN030
H29	11. století – před 1135?	11. století	
H30	11. století – před 1135	11. století	porušen románskou hradbou; starší než IIN028
H31	11. století – před 1135	11. století	
H32	11. – 12. století	10. století	starší než mladší kostel; mladší než IIN073

<i>Číslo hrobu</i>	<i>Datování hrobu</i>	<i>Datování výplně</i>	<i>Poznámka</i>
H33	11. – 12. století	10. – 11. století	starší než IIN032
H34	12. stol.	11. století	překryto 13. stoletím
H35	pokročilé 11. – 12. století	11. století	překryto 13. stoletím
H36	pokročilé 11. – 12. století	11. století	překryto 13. stoletím
H37	pokročilé 11. – 12. století	11. století	překryto 13. stoletím; mladší než IIN038
H38	12. století	11. století	překryto 13. stoletím; záušnice 12. století; starší než IIN037
H39	12. – poč. 13. století	12. století	překryto 13. stoletím; mladší než IIN067
H40	12. – poč. 13. stol.	12. století	překryto 13. stoletím
H41	12. – poč. 13. století	12. století	překryto 13. stoletím
H42	12. – poč. 13. století	12. století	překryto 13. stoletím; starší než IIN043
H43	12. – poč. 13. století	12. století	překryto 13. stoletím; záušnice z tenkého drátu, kamenná náhrobní deska; mladší než IIN042
H44	12. – poč. 13. století	12. století	překryto 13. stoletím
H45	11. – 12. století	2. pol. 10. stol.	překryto 13. stoletím; záušnice + korál, 12. století
H46	12. století	12. století	
H47	12. – poč. 13. století	12. století	překryto 13. stoletím
H48	12. – poč. 13. století	12. století	překryto 13. stoletím
H49	12. – poč. 13. století	12. – poč. 13. století	překryto 13. stoletím; starší než IIN050, mladší než IIN052
H50	12. – poč. 13. století	12. – poč. 13. století	překryto 13. stoletím; mladší než IIN049; starší než IIN051
H51	12. – poč. 13. století	12. – poč. 13. století	překryto 13. stoletím; mladší než IIN050
H52		10.a 13. stol.	starší než zdivo lodě kostela, starší než IIN049
H53	12. století?		překryto 13. stoletím; starší než IIN054; mladší než IIN052
H54	12. století	12. – poč. 13. století	překryto 13. stoletím; mladší než IIN053 a IIN068; starší než IIN058
H55	12./13. století		překryto 13. stoletím; starší než IIN069 a IIN056
H56	12./13. století		překryto 13. stoletím; mladší než IIN055
H57	12./13. století?	12. – 13. století	překryto 13. stoletím
H58	12./13. století		překryto 13. stoletím; starší než IIN054
H59	12./13. století		překryto 13. stoletím; porušil zed' kostela; mladší než IIN070, IIN071 a IIN072
H60	RS4		kamenná náhrobní deska
H61	+/-890		Bořivoj I. ?; starší než IIN062
H62	915–918	12. století	Spytihněv I. a jeho manželka; mladší než IIN061
H63	12. století	pokročilé 11. století	12. – starší 13. století
H64	12. století	12. století	

Číslo hrobu	Datování hrobu	Datování výplně	Poznámka
H65	11. století	2. pol. 10. stol.	
H66	11./12. stol.	11. století	
H67	12. – poč. 13. století	12. století	starší než IIN039; překryto 13. stoletím
H68	12. století	12. – poč. 13. století	mladší než IIN054, starší než IIN055
H69	12./13. století		překryto 13. stoletím; mladší než IIN055
H70	RS4		starší než H059
H71	RS4		starší než H059
H72	RS4		starší než H059
H73	12./13. století		starší než mladší kostel; starší než IIN032
H74	RS4		12./13. století?
H75	RS4		kamenné obložení
H76	RS4		kamenné obložení
H77	11. století	11. století	překryto starším 12. stoletím
H78	11. století	11. století	překryto starším 12. stoletím; mladší než IIN080
H79	11. století	11. století	překryto starším 12. stoletím
H80	11. století	11. století	překryto starším 12. stoletím; starší než IIN078
H81	před 1135?	-	

Obr. 116: Datování jednotlivých hrobů.

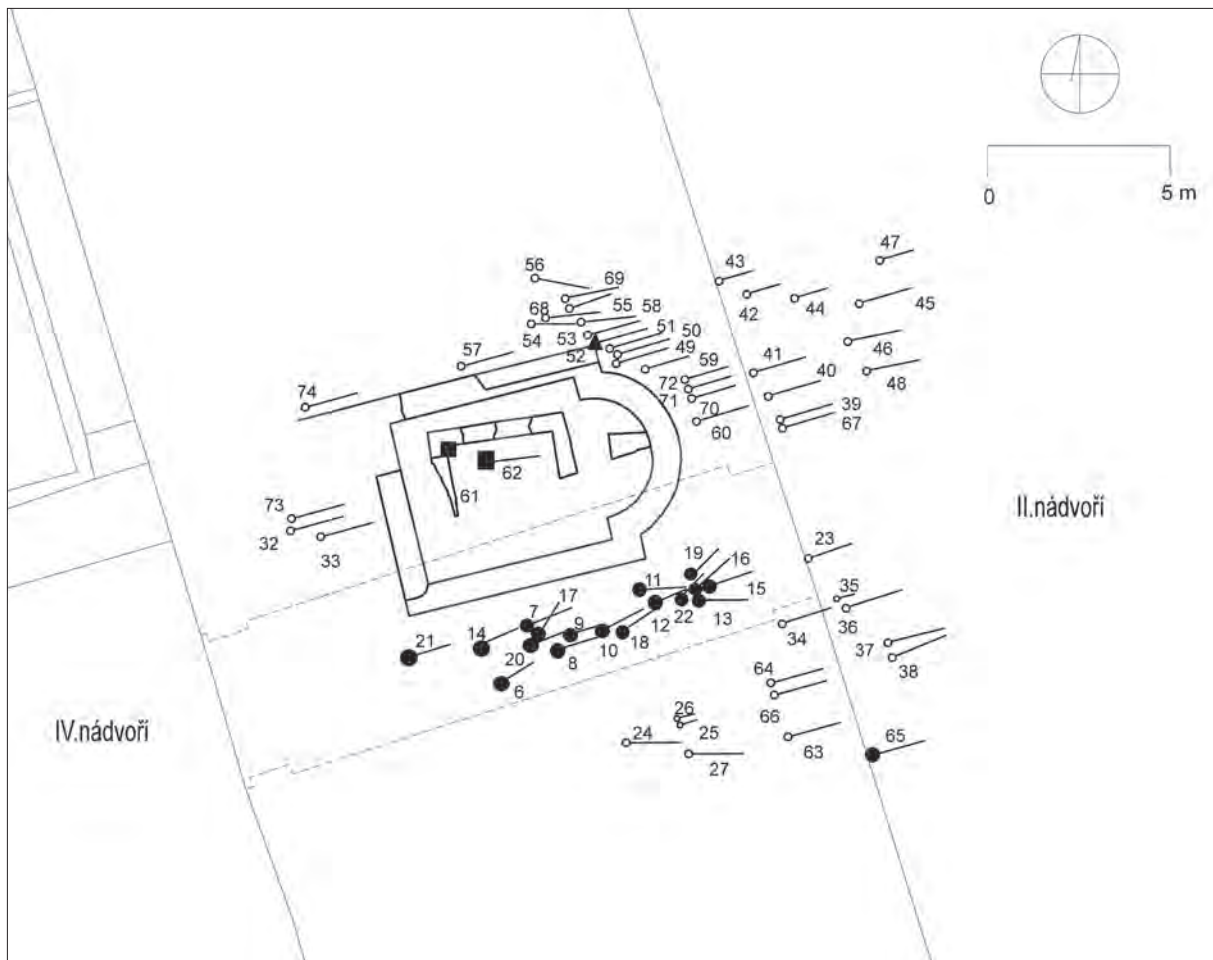
Fig. 116: Dating of individual graves.

Při pokusu o chronologické rozčlenění pohřebiště a sledování jeho plošného vývoje byly údaje v tabulce rozděleny do několika skupin. Východiskem je datování na základě rozboru keramiky, proto jsou stanovené intervaly poměrně široké a navíc se zčásti překrývají. Přesnějšího vymezení nelze analýzou tohoto druhu pramene (zatím?) dosáhnout. Jako nejstarší byly vyčleněny hroby v interiéru kostela (IIN061 a IIN062), které náležejí před rok 918 (viz výše). Z hrobů vně kostela k nim můžeme přiřadit pouze IIN005 ze IV. hradního nádvoří. Keramické nálezy z výplně ho řadí do 10. století nebo mladšího období. Jednoznačné datování částečně problematizují záušnice (př. č. 12074) nalezené v sídlištní vrstvě. Jejich vztah k eventuálním hrobům je nejasný (je-li nějaký), ale datovány mohou být až do 12. století. Pouze s ohledem na souvislost polohy by mohl být k tomuto hrobu přiřazen i hrob IIN004 (*Obr. 78*).

Do etapy „10.–11. století“ náleží celkem 22 hrobů. Jsou to především všechny v průjezdu mezi II. a IV. hradním nádvořím (s výjimkou hrobu IIN023), které by měly časově předcházet výstavbě zděného přístavku na jižní straně kostela (IIN006 až IIN022), dále hrob IIN065 na II. nádvoří a všechny čtyři hroby v zákoutí u kaple sv. Kříže (IIN077 až IIN080). Porovnáme-li s tímto zařazením získaná radiokarbonová data (hrob IIN006 /1039–1220/; IIN009 /902–1152/; IIN016 /1020–1165/; IIN018 /1019–1158/; IIN020 /1020–1159/), zjistíme, že tři jsou si časově velmi blízké (hroby IIN016, IIN018, IIN020) a že v podobném intervalu se vyskytují i ostatní (IIN009). Hrob IIN006 se zčásti vymyká, ten by mohl být i mladší. Ani stratigrafická následnost jednotlivých hrobů neodporuje zjištěným datům (IIN020 /1020–1159/ a mladší IIN009 /902–1152/; obdobně dvojice IIN018 /1019–1158/ a IIN009). Hrob IIN006 spíše naznačuje možnost, že přístavek může být i mladší než uvažované datum před rokem 1092.

Další etapa je vymezena jako „11.–12. století“ a náleží do ní 31 hrobů, zbývající na II. nádvoří jižně od průjezdu (IIN034 až IIN038 a také s nimi sousedící IIN023), stejně jako některé hroby v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (IIN063, IIN064 a IIN066). Prostorově jde o rozšíření plochy pohřebiště jižním a jihovýchodním směrem. Další hroby obklopují ze západu (IIN032 a IIN033), severu (IIN053, IIN054, IIN068 a IIN074) a východu kostel P. Marie (IIN060, IIN070 až IIN072). Také hroby IIN045 a IIN046 umísťujeme na II. nádvoří severně od průjezdu. Velmi dobře zapadají do této chronologické etapy hroby objevené severně od Španělského sálu (IIN075 a IIN076), i když by mohly

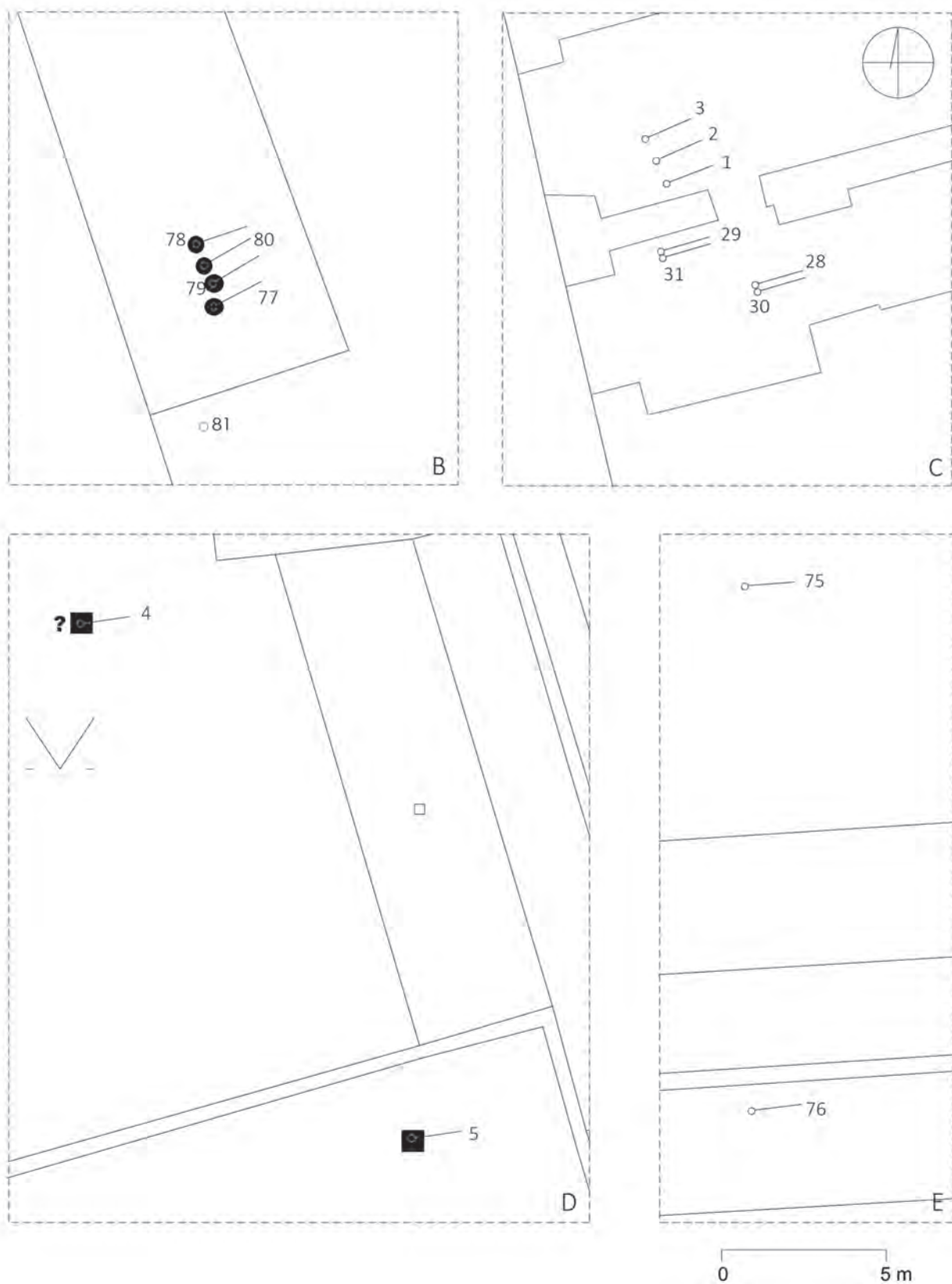

Obr. 117A: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Hroby datované do nejstarší etapy a hroby řazené do etapy 10./11. století. Okolí kostela P. Marie. Čtvereček označuje nejstarší hroby, kroužek hroby 10./11. století a trojúhelník hrob IIN052. Podklad Geo.cz a K. Vytejšková, upravil autor.

Fig. 117A: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing. Graves dated to the oldest phase and graves from the 10th and 11th centuries; Surroundings of the Church of the Virgin Mary; the square marks the oldest graves, graves from the 10th and 11th centuries are marked with rings and the triangle marks grave IIN052; after Geo.cz and K. Vytejšková, altered by the author.

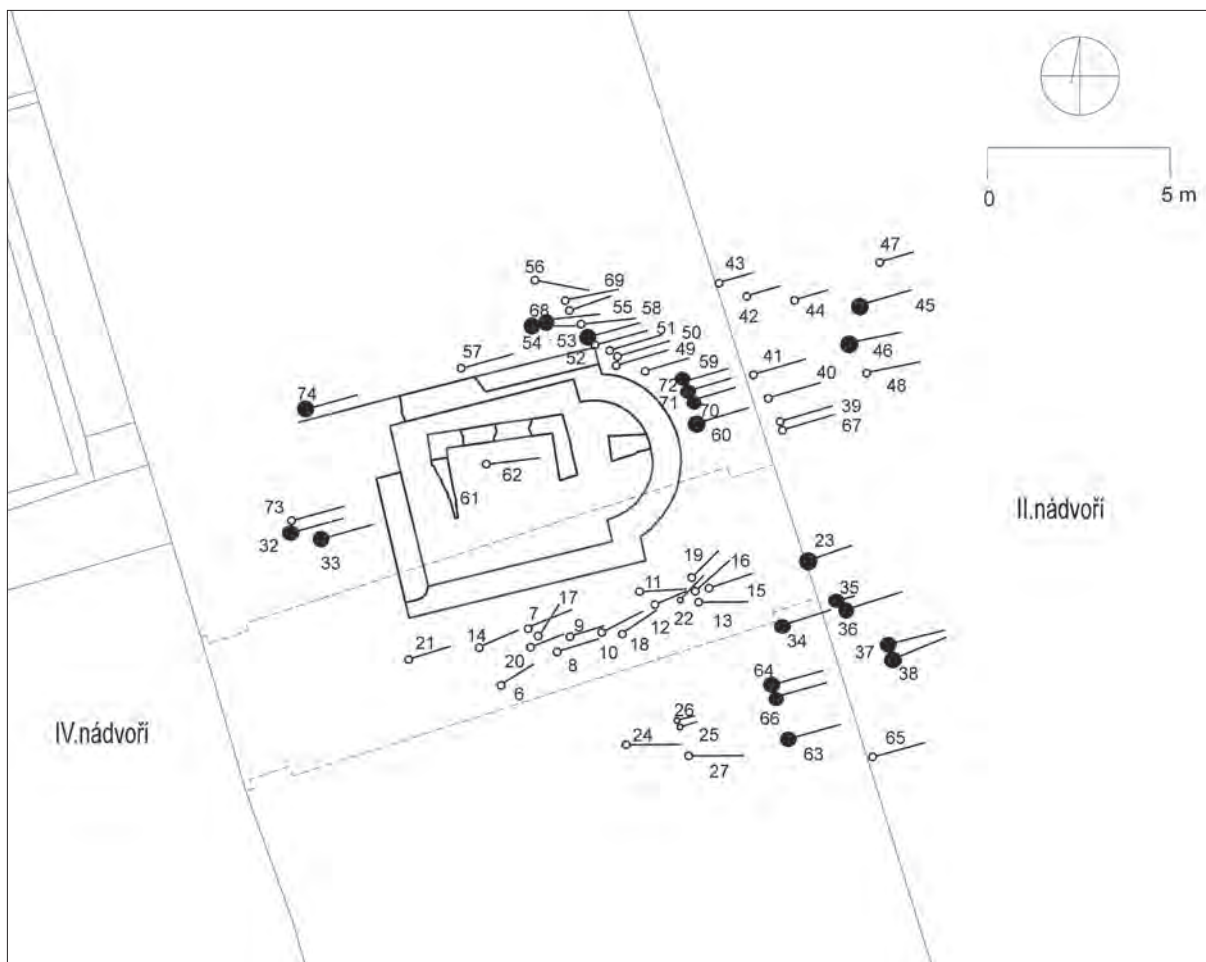
být i o něco starší (tomu by odpovídalo použití kamene při úpravě hrobu). Do stejné skupiny můžeme přiřadit ještě dalších osm hrobů (IIN001 až IIN003, IIN028 až IIN031 a IIN081), u nichž je možné horní chronologickou mez vyjádřit datem „před rokem 1135“. Poloha ve značně zaplněném příkopu před valovým opevněním naznačuje, že hroby byly uloženy spíše nedlouho před tím, než funkce tohoto opevnění zanikla (příkop byl natolik zaplněn, že již netvořil výraznou depresi/překážku).

Posledním časovým úsekem je „12.–13. století“. Spodní chronologickou hranici je možné vyjádřit také jako „po 1135“, i když chybí bezprostřední návaznost na románské opevnění. Podle kronikářské zprávy se zde přestává pohřbívat před rokem 1278. Rozbor keramiky ze zánikových vrstev kostela (spáleniště) naznačuje posun hlouběji do 13. století (1. třetina?), překvapivě velmi málo je totiž početně zastoupena světlá, obvykle červeně malovaná keramika (skupina „CMD“). Vzhledem k existenci zvonice k roku 1255 (to ovšem ještě neznamená, že kostel musel fungovat a především že s ním souvisí) by se závěrečné datum posunulo blíže k roku 1250 (kolem roku 1230 (?)). Do této skupiny náleží celkem 23 hrobů. Pro pohřbívání se rozšířilo místo v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (IIN024 až IIN027), hroby na II. nádvoří severně od průjezdu (IIN39 až IIN044, IIN077 a IIN048) byly zahuštěny a náleží sem také zbývající hroby kolem kostela P. Marie (IIN049 až IIN051, IIN055 až IIN059, IIN067, IIN069 a IIN073).

Obr. 117B: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Hroby datované do nejstarší etapy a hroby řazené do etapy 10./11. století. Ostatní části pohřebiště. Čtvereček označuje nejstarší hroby, kroužek hroby 10./11. století a trojúhelník hrob IIN052. Podklad Geo.cz a K. Vytejšková, upravil autor.

Fig. 117B: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing. Graves dated to the oldest phase and graves from the 10th and 11th centuries; Other parts of the cemetery; the square marks the oldest graves, graves from the 10th and 11th centuries are marked with rings and the triangle marks grave IIN052; after Geo.cz and K. Vytejšková, altered by the author.

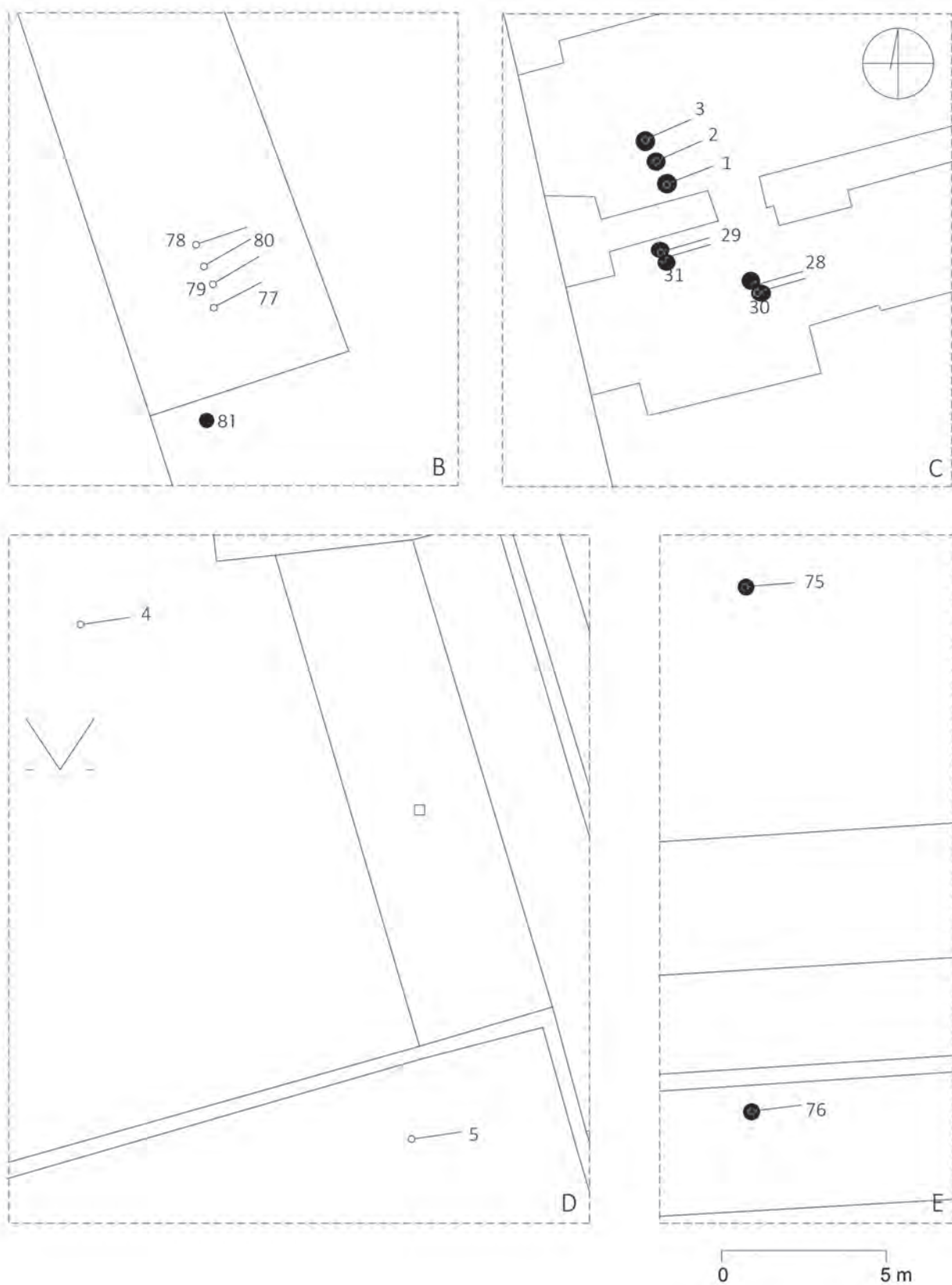

Obr. 118A: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Hroby datované do etapy 11./12. století („před 1135“). Okolí kostela P. Marie.

Fig. 118A: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; graves dated to the 11th and 12th centuries ('before 1135'); Surroundings of the Church of the Virgin Mary, after Geo.cz and K. Vytečková, altered by the author.

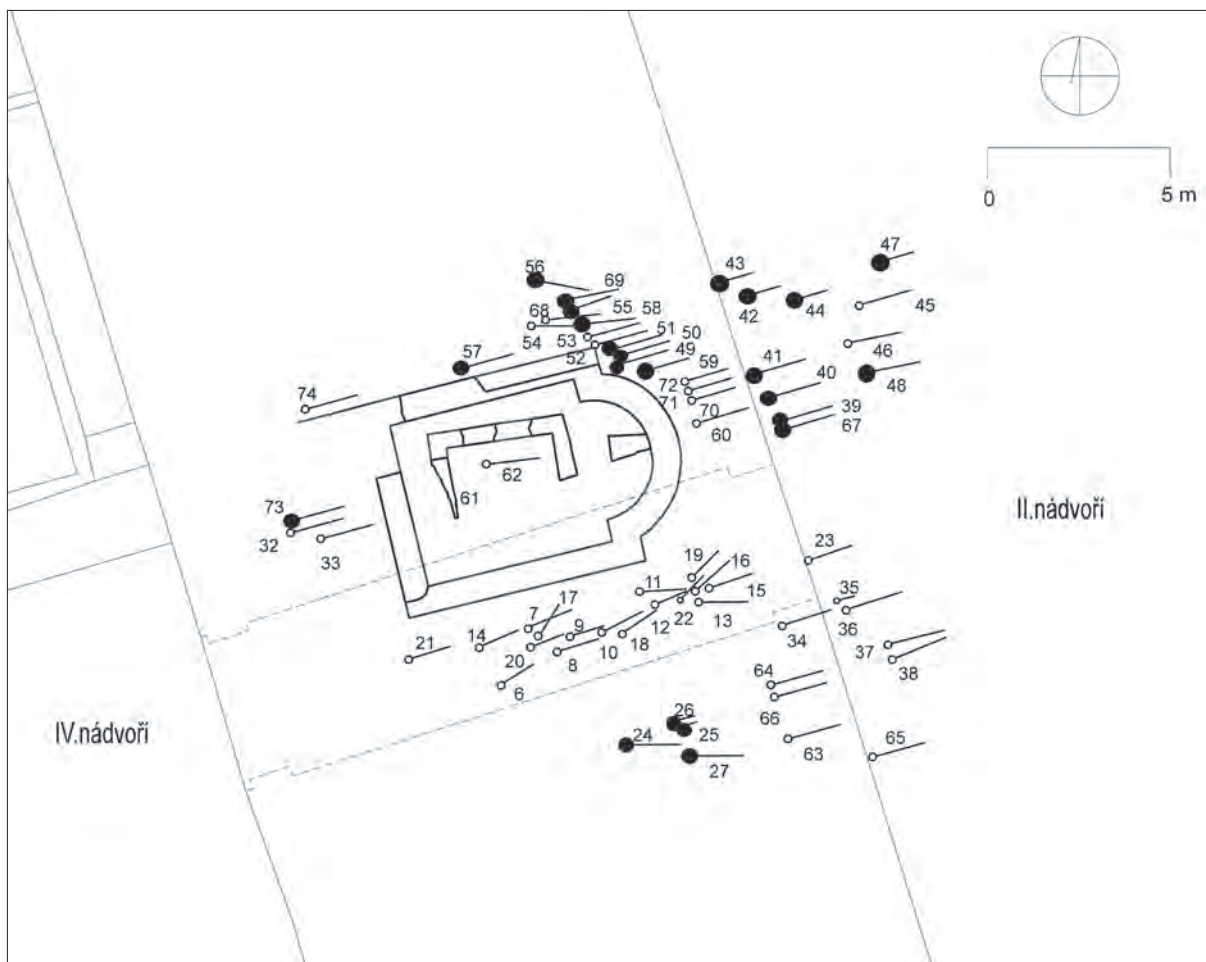
Určitou výjimkou je hrob IIN052, jenž porušilo severovýchodní nároží lodi kostela. Stratigraficky by měl být také starší než hrob IIN053, i když detaily tohoto vztahu nebyly zaznamenány. Jednoznačné je, že jej překryl hrob IIN049 (a zčásti také IIN050). Dva keramické fragmenty, které byly v souvislosti s ním vyzdvižené, tomu jednoznačně nenasvědčují. Starší zlomek může být datován do 10. století, mladší je přepálený a spíše souvisí až se zánikem kostela (je tedy intruzí?). Datování hrobu vychází z toho, k jaké fázi vývoje kostela přiřadíme základ severovýchodního rohu lodě. Původní analýza ho spojovala se starším kostelem a v tom případě by tudíž dokládala pohřbívání starší než výstavba kostela (tak např. *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 92), tj. před roky 882/884. Podle keramického fragmentu z výplně však souvisí s poničením v mladší časové etapě výstavby kostela. Je-li starší než hrob IIN053, byl by starší než období „11.–12. století“ a rozhojnil by počet hrobů z předchozí fáze na celkem 23.

Z celkového posouzení vyplývá, že jednotlivé chronologické etapy (skupiny hrobů) jsou přibližně stejně velké (10.–11. století – 23 hrobů; 11.–12. století – 31 hrobů; 12.–13. století – 23 hrobů) s výjimkou nejstarší etapy (čtyři hroby – *Obr. 117* až *Obr. 119*), což může dokládat chronologicky rovnoměrný vývoj pohřebiště bez větších výkyvů. Překvapivě málo hrobů lze jednoznačně přiřadit do nejstaršího období existence kostela (10. století). Z jeho bezprostředního okolí neznáme žádný. Následně se začalo pohřbívát jižně od kostela a bezprostředně od něj postupně vzniklo etážové pohřebiště. Pohřebiště východním směrem zasahovalo až k východnímu okraji II. nádvoří. V další etapě (11.–12. století) se pohřebiště kolem kostela nerovnoměrně rozšířilo po celém jeho obvodu. Na východní straně dosáhlo až k valovému opevnění v dnešním Středním křídle a dokonce až na plochu neudržovaného (převážně

Obr. 118B: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Hroby datované do etapy 11./12. století („před 1135“). Ostatní části pohřebiště. Podklad Geo.cz a K. Vytejková, upravil autor.

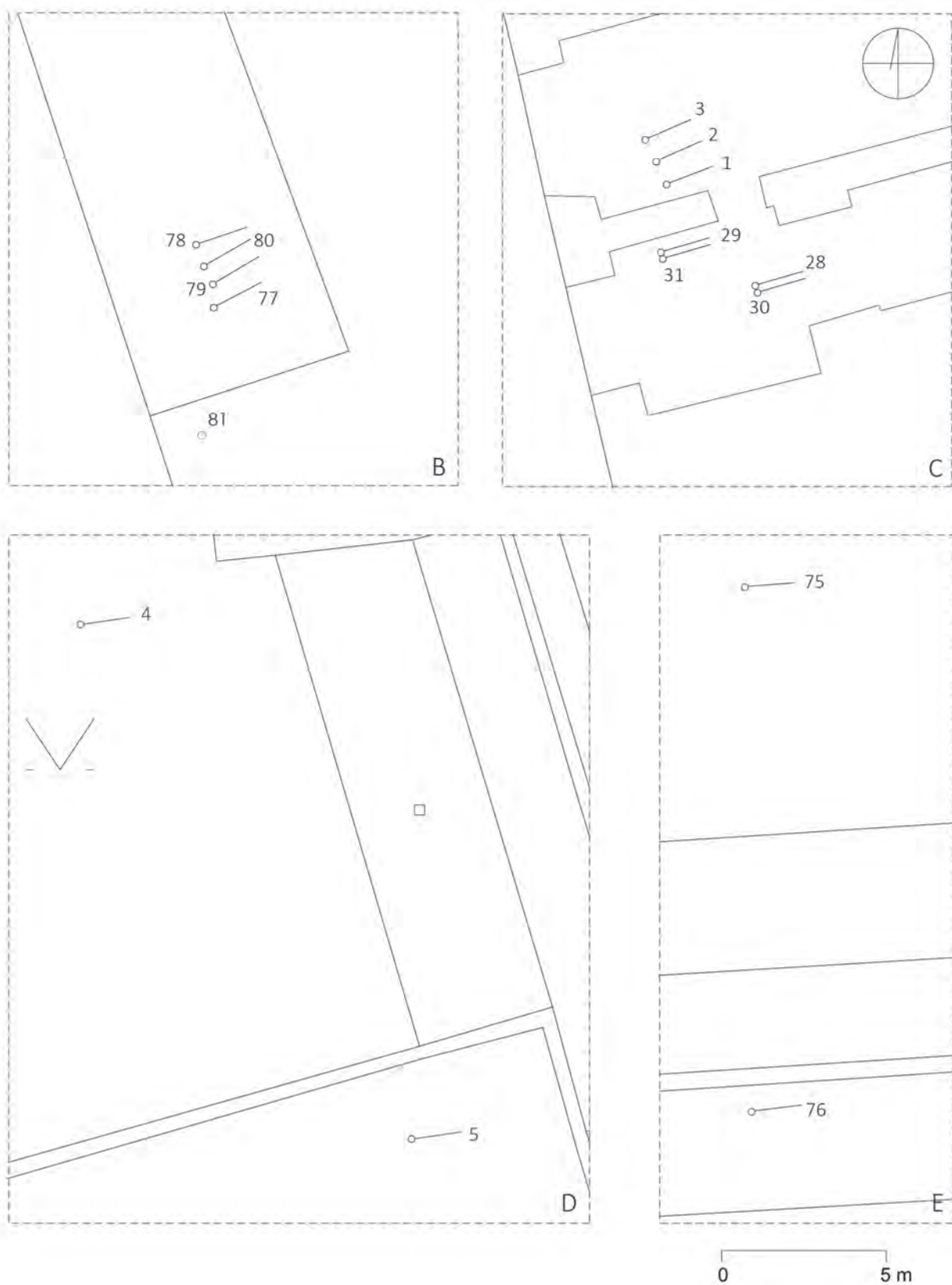
Fig. 118B: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; graves dated to the 11th and 12th centuries ('before 1135'); Other parts of the cemetery, after Geo.cz and K. Vytejková, altered by the author.

Obr. 119A: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Hroby datované do etapy 12./13. století. Okolí kostela P. Marie. Podklad Geo.cz a K. Vytejšková, upravil autor.

Fig. 119A: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; graves from the 12th and 13th centuries; Surroundings of the Church of the Virgin Mary, after Geo.cz and K. Vytejšková, altered by the author.

druhotně zaplněného) příkopu. Pokud zasahovalo severním směrem až k Jelenímu příkopu, rozšířilo se také ve stejném období. Závěrečnou etapu (12.–13. století) charakterizuje zahušťování pohřebiště v těsné blízkosti kostela (etážové pohřbívání) a rozšiřování či doplňování řad jižně a východně od kostela. Naopak ve východní části II. nádvoří, před linií nyní již románské kamenné hradby, bylo pohřbívání ukončeno nejpozději po vyhloubení příkopu (objekt 1522 – viz výše).

Obr. 119B: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Hroby datované do etapy 12./13. století. Ostatní části pohřebiště. Podklad Geo.cz a K. Vytečková, upravil autor.

Fig. 119B: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; graves from the 12th and 13th centuries; Other parts of the cemetery, after Geo.cz and K. Vytečková, altered by the author.

5. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE

Analýza zjištěných poznatků, náleзовé situace a pokus o popsání stratigrafického vývoje na jednotlivých zkoumaných nebo alespoň dokumentovaných plochách a bodech a rozbor nálezů umožňují rekonstruovat náleзовou situaci. Buď po jednotlivých dílčích areálech, popř. z logických důvodů sloučených, v každém případě však s vědomím, že ji nelze realizovat v potřebné/očekávané míře detailu. Jak jsme se již zmínili, dochovaná dokumentace není úplná a některým dílčím částem situace ani nebyla věnována potřebná pozornost. Přesto se podařilo dosáhnout takové úrovně interpretace, která dovoluje již publikované závěry doplnit či upřesnit. Shodným rysem pro velkou část zkoumaných situací je skutečnost, že jsou mladší (i když stále raně středověké), než se dosud předpokládalo.

5.1. II. NÁDVOŘÍ (VÝCHODNÍ ČÁST) A STŘEDNÍ KŘÍDLO

Společně můžeme interpretovat archeologickou situaci nalezenou v roce 1929 v průjezdu mezi II. a III. nádvořím, v roce 1948 v průchodu mezi II. a III. nádvořím a v zákoutí u kaple sv. Kříže v roce 1992.

Zkoumané hroby (IIN001 až IIN003, IIN028 až IIN031, IIN077 až IIN081) spojuje, snad s výjimkou posledního, vazba na příkop před valovým opevněním, které vedlo dnešním Středním křídlem ve směru sever-jih a vymezovalo západní stranu akropole. Všechny hroby byly uloženy do zčásti zaplněného příkopu. Nálezů, které by je přímo datovaly, je málo (prakticky pouze keramické zlomky z výplně hrobů IIN077 až IIN080) a naznačují 11. století (*Tab. 4 až Tab. 6*). Uložení v příkopu, který byl zčásti zaplněn splachy, dokládá také hloubka, v níž byla dokumentována kostra hrobu IIN001. Od vrstvy bezpečně mladší než románská hradba (vrstva „g“) je hrob nejméně 250 cm hluboko. Při předpokládané hloubce hrobové jámy cca 1 až 1,5 m by byl nejspíš hlouben z povrchu vrstvy „b“. Nad ním by se uložilo ještě nejméně 100 cm dalších vrstev, než by vznikla vrstva překrývající vkop pro románskou hradbu. Hloubku zbylých hrobů předpokládáme obdobnou, protože podle fotografií (*Obr. 91*) byly hroby IIN001 až IIN003 na přibližně stejné úrovni.

Datování do období před postavením románské hradby prokazují hroby IIN028 a IIN030, které hradba přímo porušila (*Obr. 21 a Obr. 22*). Stejně je možné datovat i soubory s volnějším vztahem k hrobům. Nejmladší složka pochází až ze staršího 12. století, opět tedy zasahuje před rok 1135 (*Tab. 2 a Tab. 3*). Terénní situace, které hroby překrývaly, je možné časově určit až do 13. století, někdy dokonce s ještě mladší příměsí (př. č. 12698 – *Tab. 2/2-11*).

Celkově keramické soubory souvisící s hroby IIN028 až IIN030 jejich datování samy o sobě neupřesňují, větší výpovědní hodnotu má jejich stratigrafická pozice. Spodní hranice pro hloubení hrobových jam náleží někam do 11. století (? – podle keramického souboru př. č. 12699).

Jednoznačně můžeme interpretovat vývoj v zákoutí u kaple sv. Kříže. Uložení vyplňující příkop před valovým opevněním (výkop 1510) pocházejí ze staršího (?) 11. století, výplně hrobových jam z 11. století a vrstvy, které je překrývají, ze staršího 12. století (*Tab. 5*). Nejmladším posuzovaným článkem terénní situace je mladší příkop (výkop 1522), který porušil hroby, ale je vyplněn vrstvami keramiky staršího 13. století (*Tab. 4 a Tab. 6*), což naznačuje, že fungoval jenom krátce.

Z popsané situace vyplývá, že pás terénu v ploše převážně (splachy?) zaplněného příkopu před valovým opevněním se nejméně od 11. století využíval pro pohřbívání a zřejmě i pro další aktivity (jáma stratigraficky starší než výstavba románské hradby v průjezdu v roce 1929, označena „e“ – *Obr. 17 a Obr. 18*). Další etapu používání (zřejmě již nikoli jako pohřební areál) naznačuje keramika mladšího 12. století a staršího 13. století nad hroby v průchodu v roce 1948.

5.2. II. NÁDVOŘÍ (ZÁPADNÍ ČÁST U SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA)

Také terénní situace v západní části II. nádvoří (jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím, severně od průjezdu a proti průjezdu v roce 1930) jsou si podobné. Zahrnují hroby IIN023, IIN034 až IIN048, IIN065 a IIN067.

Jižně od průjezdu byla zaznamenána poměrně jednoduchá terénní situace. Na podloží u základů Severozápadního křídla se nacházela blíže neinterpretovaná dlažba. Na ní se uložila „černá vrstva“ pokračující i do plochy, kam již nad podložím dlažba nepokračovala. Podle údaje o hloubce sondy a známé úrovni

nádvoří (257,46 m n. m.) můžeme úroveň podloží stanovit na přibližně 255,6 m n. m. K jihu od místa proti průjezdu mezi II. a IV. nádvořím úroveň podloží mírně stoupá (z 255,57 m n. m. až na 255,76 m n. m.) směrem k vrcholu skalního hřbetu. „Černý terén“ je ve všech popisech charakterizován jako jednotný; přesněji: neobjevuje se úvaha o jeho vnitřním členění, i když je zaznamenána existence lokálně omezené „hnědé popelovité vrstvy“. Na povrchu „černé vrstvy“ byla zaznamenána „hnízda“ („načervenalá půda jakoby od ohně“). Zbývající část stratigrafie nebyla popsána. Mocnost „černé vrstvy“ v těchto místech neznáme. Větší síle nasvědčuje skutečnost, že hrobové jámy/hroby ji neprořaly celou a nebyly uloženy na podloží nebo do něho zahloubeny.

Posoudíme-li datování jednotlivých celků ve vztahu k jejich stratigrafické pozici, můžeme sledovat (bez ohledu na ne zcela jednoznačně přiřazení některých z nich ke konkrétní vrstvě) určitý chronologický vývoj. Soubory z úrovně pod pohřby (př. č. 13120 a 13141) je možné datovat do 11. století (př. č. 13141) nebo s možným přesahem do století předcházejícího (př. č. 13120). Stejně charakterizovaný soubor př. č. 13123 však obsahuje prvky, které zjišťujeme až ve století 12. (nelze však vyloučit, že jde o intruzi nebo nerozeznatelný mladší zásah). Keramické zlomky z hrobů IIN034 (př. č. 13119) a IIN038 (př. č. 13117) lze zařadit do 12. století, avšak spíše do jeho pokročilejší části. Stejně datujeme i hroby IIN035 až IIN037, ale pouze na základě jejich stejné stratigrafické pozice jako u hrobů se zachovanými nálezy z výplně hrobové jámy. Překvapivě archaický je soubor z hrobu IIN065 (př. č. 13363), který náleží do druhé poloviny 10. století. Soubor, který by měl také pocházet z vrstvy, jež hroby překryla (př. č. 13122), podle očekávání obsahuje keramiku z 12. až 13. století.

Shrneme-li tato dílčí datování, dojdeme k závěru, že v místě plochy jižně od průjezdu na II. nádvoří se nejprve na podloží nebo na vyštětované (vydlážděné) prostranství uložila vrstva/souvrství (s počátkem ve 2. polovině 10. století?), jejíž nejmladší prvky náleží do 11. století. Teprve potom byla plocha využita jako pohřebiště (v pokročilém 11. /?/ a ve 12. století) s možnou výjimkou hrobu IIN065 (?). Následně se zde opět uložila vrstva/vrstvy s keramikou 12. až 13. století. Raně středověký vývoj se uzavírá existencí stop po ohni (požáru). Přes nezřetelně zachycené detaily je jisté, že raně středověká terénní situace byla složitější, než jak byla zdokumentována.

Plocha severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím poskytuje při interpretaci nálezové situace obdobný obraz jako místo jižně od průjezdu. Podloží se pravděpodobně nacházelo o něco hlouběji než u jižní plochy (255,2 m n. m.), což je sice odvozený údaj, ale zapadající do představy o podloží klesajícím k severu. Pro detailní rekonstrukci na celé zkoumané ploše nemáme dostatečné podklady. Na podloží nasedal „černý terén“ (též „černá mastná hlína“, „černá navážka“), bezesporu totožný s „černou vrstvou“ jižně od průjezdu o mocnosti 0,6 m, tzn., že se nacházel ve 255,8 m n. m.

Informace o možném složitějším členění „černého terénu“ nejsou na rozdíl od prostranství jižně od průjezdu k dispozici, i když neurčité náznaky jsou („černá navážka plná střepů“ a pod ní „vrstva koster“). V popisu nálezových okolností jednotlivých souborů se tato okolnost neobjevila. Údaj o hloubce uložení do „černé vrstvy“ (0,1 m) u hrobu IIN039 odkazuje na druhotné snížení terénu. Jak velké plochy se týkalo, nelze určit. Zároveň bylo dokumentováno, že směrem k apsidě kostela P. Marie povrch terénu stoupal.

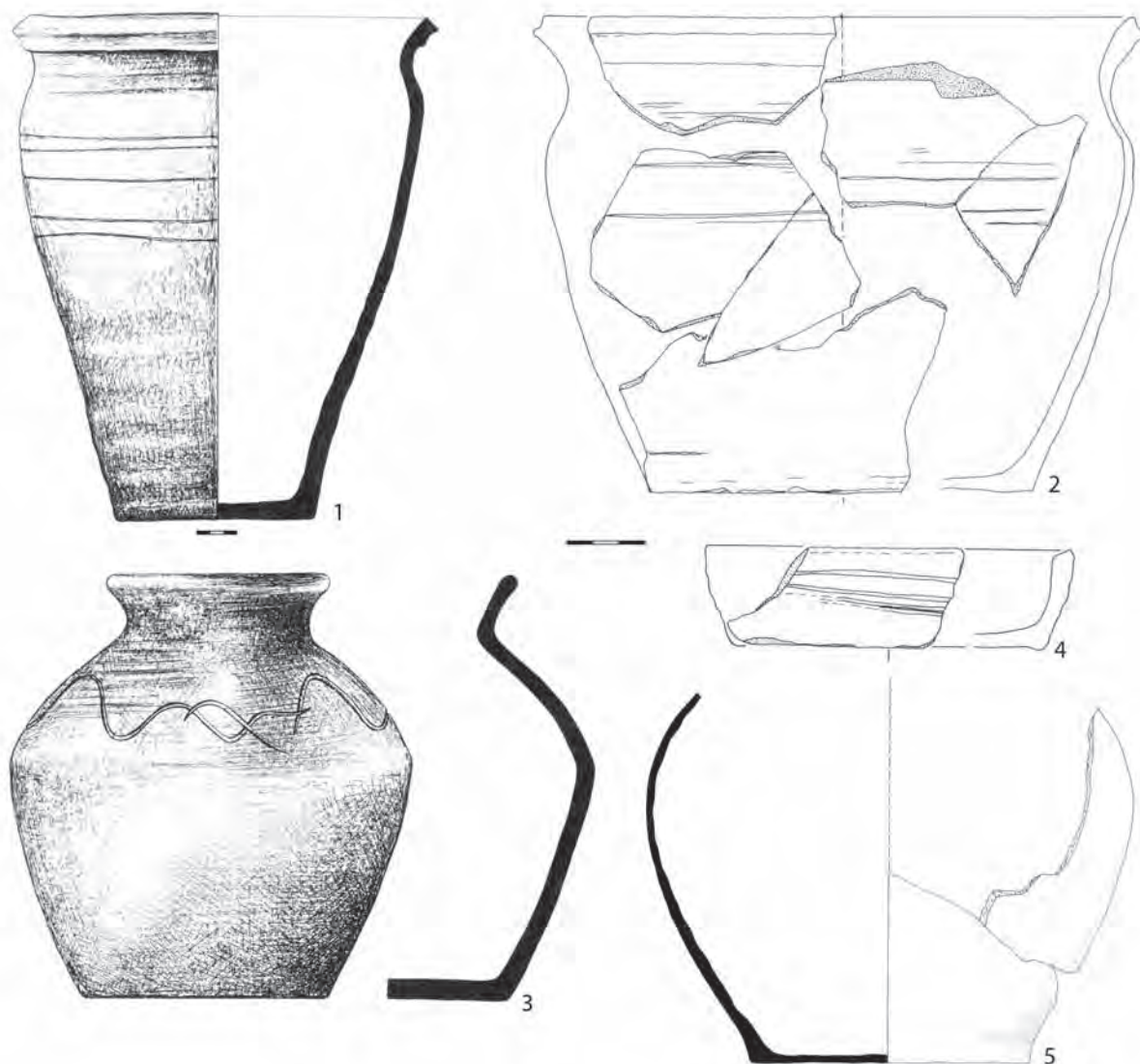
Díky schematizovanému profilu (sloupcovému diagramu) víme, že na „černou vrstvu“ nasedalo spáleniště. Stopy ohně byly bezesporu intenzivnější než na ploše jižně od průjezdu. Mladší situace byla dokumentována pouze na zmíněném řezu (navážka a dlažba).

Rozbor nálezů jednoznačně nedoložil, že by „černá vrstva“ byla tak jako na ploše jižně od průjezdu rozčleněna na více horizontů/vrstev. datování nálezů získaných „pod kostrami“ se neliší od chronologie souborů získaných mezi nimi a nad nimi (12. století s přesahem do století 13.).¹⁸⁸ Určité náznaky poskytují soubory z výplní hrobů, které se jeví jako starší, z 10. a 11. století (IIN045, soubory př. č. 13269, 13270 a 13273), výjimkou je jenom hrob IIN046 (12. století). Nádoba z hrobu IIN045 (př. č. 13277 – *Obr. 120/3*), nalezená pod kosterou, pochází s velkou pravděpodobností ze starší situace (objektu? hrobu?), protože hrob sám je podle záušnic zařazen až do 12. století. Soubory z „černé vrstvy“ můžeme charakterizovat jako druhotně smíšené, při jejichž získávání nebyla věnována dostatečná pozornost detailům nálezové situace (špatně /?/ rozeznatelné mladší zásahy do starší vrstvy/vrstev). I přes popis nálezové situace mohou některé soubory zahrnovat nálezy pod kostrami i nad nimi, zejména pokud byly shromážděny ve větších mezerách mezi jednotlivými hroby. Identifikaci (a také dochování) chronologicky starších úseků stratigrafie v této části II. nádvoří také znesnadňuje skutečnost, že se hrobové jámy hloubily až na úroveň podloží nebo do něho byly mírně zahloubeny.

Soubory ze spáleniště pocházejí z pokročilého 12. a staršího 13. století (př. č. 13126), popř. jenom ze 13. století (př. č. 13125). Posledně jmenovaný má specifické složení, blízké nějaké výrobní či skladovací aktivitě. Obsahuje větší počet tuhových zásobnic s kyjovitou profilací okraje. Větší množství zlomků sku-

188 Soubory př. č. 13127, 13129, 13130, 13137, 13140, 13274, 13381 a 13382.

Obr. 120: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Celé nebo rekonstruovatelné keramické nádoby. 1-2 – př. č. 13098; 3 – př. č. 13277; 4 – př. č. 13104; 5 – př. č. 13091. Kreslili V. Pincová a autor.

Fig. 120: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Celé nebo rekonstruovatelné keramické nádoby. 1-2 – př. č. 13098; 3 – př. č. 13277; 4 – př. č. 13104; 5 – př. č. 13091. Kreslili V. Pincová a autor.

piny „H2“ pocházející ze zásobnic nebo větších nádob známe i ze souborů př. č. 13129, 13130 a 13381. Naznačují, že po ukončení pohřbívání byla na zkoumané ploše provozovaná aktivita, při níž se využívaly zásobnice minimálně ve dvojnásobném provedení (skladovací, řemeslo?), přičemž je nelze spojit s funerální činností.

I. Borkovský (1953, s. 168) věnoval značnou pozornost velkému množství nálezů, které odsud získal.¹⁸⁹ Spojoval je s předkřesťanským kultem, provozovaným na místě pozdějšího kostela a snad i během jeho

189 „Na ploše za apsidou, kterou bylo možno prozkoumat jen v rozloze 6 x 5 m, bylo vybráno z mazlavé, vodou prosáklé hlíny kopeček několik bronzových esovitých záušnice a bedny střepů, zvířecích a lidských kostí. Střepy byly tam nalezeny v takovém nožství jako nikde jinde v okolí kostela. Hlína je tam bahnitá proto, že toto místo leží nad nepropustnou jílovitou vrstvou, přirozeným to shromaždištěm vody z celého II. nádvoří, jehož odtok vody je uzavřen hlubokými základy Španělského sálu. Východně od apsidy bylo nalezeno, jak jsem se již zmínil, veliké množství zvířecích kostí, hlavně hovězích a vepřových, a objevily se také celé kostry selat a kosti jiných domácích zvířat. Mnohé kosti byly již zetlelé a rozpadávaly se v mazlavé bláto. Nikde jinde v okolí kostela jsme nenašli takové množství kostí. Na cestách byly sice zašlapané ojedinělé zvířecí kosti, ale ty tam byly jen náhodně odhozeny, nahromadění kostí za apsidou nasvědčuje tomu, že se tam hodovalo, konaly se tam nejspíše trýzny nebo pohřební hostiny. V důsledku těchto shromáždění kolem apsidy při rituálních úkonech, zvycích a pověrách tehdejší ještě jen povrchně křesťanské společnosti vzniklo i ono vyvýšení terénu za apsidou, jinak nevysvětlitelné.“

existence. Nelze zcela jednoznačně určit, pod kterými přírůstkovými čísly se zmíněné množství skrývá. Nejpočetnější jsou celky př. č. 13127 a 13140 (2353 zl./30925 g); 13381 (1221 zl./23291 g) a 13382 (573 zl./10049 g). Popsaným nálezovým okolnostem by odpovídaly ještě další dva soubory (př. č. 13129 – 44 zl./1037 g a př. č. 13130 – 115 zl./3073 g). Pokud by měly tyto nálezy souviset s předkřesťanskými (pohanskými) aktivitami, dalo by se očekávat, že převážná většina keramických zlomků bude náležet starším technologickým skupinám („H1“, „J“, „JK“ a „kalichovitá“). Mírně nadpoloviční většina však přísluší k technologickým skupinám 12. nebo až 13. století („HK“, „H2“, „zduřelá“, „TM“, „OST“ a „S/T“). Z celkového počtu 4306 zl. (68375 g) je to 2201 zl. (tj. 51,11 %) nebo 34 999 g (tj. 51,19 %). Navíc není započítána skupina „tuha“ protože zlomky z výdutí nádob mohou patřit do obou etap. Zlomky zásobnic s kyjovitou profilací okraje by celkové procento v obou kategoriích (počet a váha) ještě mírně navýšily. Nelze však předpokládat, že by pohanské zvyklosti či rituály v čase zesilovaly, naopak, musíme počítat s tím, že zanikaly, zvláště v areálu Pražského hradu. Velké množství keramického materiálu (i zvířecích kostí) spíše dokládá, že se využívání zkoumaného prostranství změnilo, tj. přestalo se na něm pohřbívat a začalo se využívat jiným způsobem (jako skladovací či výrobní prostor, smetiště). Navíc dokumentace, byť torzovitá, nedokládá existenci ucelenějších částí (nebo dokonce celých) skeletů zvířat, jaké se zmiňují v publikaci (*I. Borkovský 1953*, s. 168).

Poslední plocha – výkop pro kolektor v roce 1930 – obě místa propojovala. Stratigrafická situace je obdobná jako jižně nebo severně od průjezdu. Díky popsání řezu víme, že podloží stoupalo směrem k východu a s jeho stoupající úrovní také vyklíňoval „černý románský terén“. Podle hodnot, které můžeme odvodit, se podloží u zdi Severozápadního křídla nacházelo ve 255,66 m n. m. Odtud by do vzdálenosti 11 m východním směrem stoupalo na úroveň 256,26 m n. m. Dále k východu situaci porušil příkop ze 13. století. Stejnou úroveň (256,26 m n. m.) má v této části povrch „černého románského terénu“, což naznačuje, že stoupal směrem k jihu (z úrovně 255,8 m n. m.), ale pro plochu jižně od průjezdu jakýkoli údaj chybí. „Černý románský terén“ nálezy datují do 10.–11. století (př. č. 12213, 12229). Jediný spoře dokumentovaný hrob (IIN023) v této části naznačuje, že zdejší terén byl složitěji strukturován, než bylo v roce 1930 dokumentováno. Zároveň mohou nálezy z tohoto úseku svědčit o tom, že vrstva, do níž byly zahlobeny hrobové jámy hrobů v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím, mohla být stejného stáří, protože je jejím pokračováním.

5.3. SEVERNÍ ČÁST SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA

Uvedená část zkoumané plochy zahrnuje dva celky. Jedním je průjezd mezi II. a IV. nádvořím (hroby IIN006 až IIN022) a interiér křídla severně od průjezdu s dochovanými zdívy kostela P. Marie. Zde byl také zkoumán největší počet hrobů (IIN032, IIN033, IIN049 až IIN062, IIN068 až IIN074).

Interiéru Severozápadního křídla se archeologické práce poprvé dotkly v roce 1930 a byly při nich objeveny situace (zdiva, pohřby), které ve 40. letech minulého století vedly nejprve k predikci polohy kostela P. Marie (*Borkovský 1949*) a následně jeho objevu. Nejspíše proto byla zdejší terénní situace jako jedna z mála alespoň částečně publikována, což dovoluje její podrobnější interpretaci, byť nikoli bez problémů. Díky dokumentovanému řezu známe úroveň podloží (255,57 až 255,76 m n. m.). Skutečnost, že nebyl nikde identifikován (rozeznán) pozůstatek půdního horizontu nebo starší (sídlíštní) vrstvy, znamená, že nevíme, zda nebyla jeho úroveň snížena. Podloží na téměř celém zkoumané ploše překryla hřbitovní vrstva. Terén západně od přístavku s vysokou pravděpodobností prodělal úpravy, dláždění z valounků zde nasedá bezprostředně na nápadně rovné podloží a zeď přístavku je na této dlažbě přímo založena, což opět naznačuje, že původní terén byl odstraněn (podle rozhraní mezi základovým a nadzemním zdívem nejméně o 0,45 m).

Nalezené pozůstatky románské zdi, navazující zřejmě na jihozápadní nároží lodě kostela, jsou spolu s fragmenty dlažby z opukových dlaždic interpretovány jako torzo přístavku na jižní straně kostela. Naznačuje úroveň terénu v době jeho postavení, a tudíž také související s koncem etapy existence staršího kostela (256,22 m n. m.). Postavení mladšího přístavku zároveň ukončilo pohřbívání v pásu terénu jižně od kostela, a proto jde o nejlépe definovanou skupinu hrobů z doby existence staršího kostela (hroby IIN006 až IIN022).

Skeptičtější stanovisko než při předchozích hodnoceních (*Borkovský 1953*, s. 166; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 52, 89–90, 96) zaujímáme k existenci starší fáze přístavku, který měl být dřevěný.¹⁹⁰ Nálezová situace naznačuje, že u jihozápadního nároží stála jakási kúlová stavba (*Borkov-*

¹⁹⁰ „... a zdá se proto, že na jižní straně kostela, kde jedině mohl býti vchod, byl již v době první mazanice podlahy postaven dřevěný přístavek, jak by tomu nasvědčovaly jámy po sloupech, nalezené v průjezdu. Později byl postaven přístavek zděný...“ (*Borkovský 1953*, s. 166).

ský 1949, s. 69–70) s dochovanou (neúplnou) délkou stěny 2,5 metru. Vztah ke kostelu samému zůstává nejasný vzhledem k pruhu terénu, který zničily novodobé zásahy. Vzdálenost doložené části stěny dřevěné stavby je asi dva metry od jižního lince kostela. Západní částí stavba přesahovala úroveň západní strany kostela. I ona již překryla alespoň jeden starší hrob (IIN021). Jednoznačně stanovit její funkci a také jí přesněji datovat, je obtížné.¹⁹¹

Mnohem určitější je existence mladšího přístavku, není však jasný jeho rozsah. Bezpečně známe pouze západní zeď, očekávaná protilehlá zeď východní nalezena nebyla. Nevíme také, jak vypadala jižní strana, mohla však být otevřená. Jak daleko zasahoval přístavek na jih, můžeme určit pouze intervalově. Za zdí oddělující průchod mezi nádvořimi od interiéru Severozápadního křídla již jeho pozůstatky dokumentovány nebyly. Severojižní rozměr se tak pohyboval mezi 2,5 a čtyřmi metry. Rozměr západovýchodní můžeme určit podle rozsahu podkladu pro podlahu z opukových dlaždic, který činí (maximálně) 5,75 m a jehož délka je blízká rekonstruované délce lodi mladšího kostela (6,5 m).

Dokumentovaná terénní situace východně od přístavku naznačuje složitější vývoj terénu, kterému však nebyla věnována detailnější pozornost. Pro všechny části terénní situace v průjezdu platí, že celkové hodnocení komplikuje téměř úplná nepřítomnost archeologických nálezů. Určitým vodítkem snad může být absence záušnic s průměry, které bychom očekávali až ve 12. století (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 89).

V základních publikačních výstupech byla vždy věnována největší pozornost situaci severně od průjezdu a zejména pozůstatkům kostela P. Marie. Detailní rozbor nálezové situace, konfrontace pozorování z 50. let minulého století a revizního výzkumu z let 1995 a 1996, dovoluje znovu posoudit zejména závěry z revizního výzkumu (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 17–96) a také nové (a překvapivé) interpretace z poslední doby (*Maříková-Kubková – Herichová 2015*).

Nejstarší terénní situací je skalní podloží (vrstva 143), jejíž složení je nově interpretováno jako svahoviny (*Maříková-Kubková – Herichová 2015*, s. 67). Za původní úroveň povrchu můžeme považovat pouze tu, která je překryta dalšími částmi podloží, tzn. vrstvami 120 (pravděpodobně též svahoviny – *Maříková-Kubková – Herichová 2015*, s. 67) a 118 (půdní horizont). Skalní podloží (143) se dochovalo v úrovni 255,05 m n. m. (u západní stěny kostela, řez G) až 255,11 m n. m. (u apsidy – řez B1/1), tj. ve směru západ–východ téměř v rovině. Pro rekonstrukci ve směru sever–jih se dokladů v nejbližším okolí stavby zachovalo jen málo (v interiéru 255,36 m n. m., řez D; 255,39 m n. m., řez E). Severně od kostela je u severovýchodního nároží lodi nejvyšší dochovaná úroveň 255,04 m n. m. Klesání není s celkovou terénní situací v rozporu, ale u nižší hodnoty se může jít o sníženou úroveň. Klesání severním směrem také dokládá hodnota 254,03 m n. m. v sondě B5. U severněji evidovaných hodnot (254,13 m n. m. a 254,53 m n. m.) nemáme jistotu, zda bylo opravdu dosaženo podloží. Směrem k jihu můžeme použít hodnoty změřené v roce 1930 v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (v rozmezí 255,57 m n. m. až 255,76 m n. m.), které dokazují stoupání směrem k jihu. Pro úroveň povrchu svahovin (vrstva 120) můžeme využít pouze údaje z revizního výzkumu, starší dokumentace tyto komponenty nerozlišuje. Ve směru západ–východ úroveň nepatrně kolísá, přičemž je překvapivě lépe dochována v interiéru kostela (255,28 m n. m. – 255,43 m n. m. – 255,5 m n. m. – 255,53 m n. m. – 255,34 m n. m.). S výjimkou hodnoty 255,5 m n. m. se jedná o nesníženou úroveň, protože ji překryl půdní horizont. Ve směru jih–sever jsou k dispozici údaje 255,6 m n. m. – /255,5 m n. m./ – 255,43 m n. m., jež naznačují mírné klesání směrem k severu. Za úroveň, do které byl založen kostel, považujeme povrch půdního horizontu, který poznamenala lidská činnost (přítomnost uhlíků, pravěké zlomky v druhotném uložení). Ve směru západ–východ je doložen na hodnotách 255,62 m n. m. (řez G vně západní stěny kostela, celková mocnost 0,33 m) – 255,68 m n. m. (řez E v západní části lodě, mocnost až 0,14 m) – 255,64 m n. m. (řez F ve východní části lodě, mocnost 0,11 m) – 255,45 m n. m. (řez B1/1 vně apsidy, mocnost uloženin 154 a 155 nahrazujících uloženin 118 pouze 0,1 m). U žádné z těchto hodnot nemáme jistotu, že se nejedná o sníženou úroveň.¹⁹²

Stavební vývoj kostela Panny Marie byl na základě terénní situace a následné diskuse (souhrnně včetně přehledu starších názorů *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 36, 83–87, 92–93) rozdělen na dvě vývojové etapy. Ke starší byla přiřazena tumba a mladší hrobka v interiéru kostela (hroby IIN061 a IIN062), ze zdivu kostela severovýchodní nároží lodi kostela (zdivo 906) a tzv. starší fáze apsidy (zdivo 907 – viz též *Maříková-Kubková – Herichová 2015*, s. 65). Tumba (dochovaná úplná délka 3,8 m, dochovaná šířka 2,1 m) byla zapuštěna z neznámé úrovně (stavební úroveň se nikde vně tumbly nedocho-

¹⁹¹ Stratigrafie (neúplně dokumentovaná) připouští i vztah se starší fází kostela, ale spíše s eventuální mladší etapou jeho existence. Kůlové jamky mohou mít souvislost také s těmi, které se našly jižně v interiéru Severozápadního křídla a nemusí nutně souviset s kostelem (viz dále).

¹⁹² Nejpravděpodobněji se dochovala původní úroveň na řezu G (mocnost 0,33 m).

vala¹⁹³) do půdního horizontu (uloženina 118).¹⁹⁴ Neznáme ani původní výšku zdíva tumb, maximální dochovaná výška zdíva nad její podlahou činí 0,25 m. Podle síly zdíva (0,4 až 0,45 m) však nemohla být příliš velká, jak konstatoval již I. Borkovský (1953, s. 148). Stejně tak I. Borkovský předpokládal, že zdíva tumb vystupovalo nad podlahu kostela, v němž měla být umístěna (Borkovský 1951, s. 87; 1953, s. 161; nově též Maříková-Kubková – Herichová 2015, s. 70–72). Právě tuto zásadní skutečnost však nelze z kusé archeologické situace potvrdit.¹⁹⁵ Do maltové podlahy dna tumb byla druhotně zapuštěna menší zděná hrobka (2,1 x 0,55–0,6 m), v níž se torzovitě dochovaly dvě kostry, interpretované jako pohřeb knížete Spytihněva I. († 915) a jeho manželky neznámého jména († asi 918).

Detailní posouzení terénní situace kolem apsidy změnilo rozdělení jejích zdí na jednotlivé fáze. Apsida má sestávat ze dvou fází. Spodní část (zdíva 907) má být základovým zdívem. Její celkový tvar je vně nepravidelný („čtyřboká se třemi zaoblenými hranami“ – Borkovský 1953, s. 137, obr. 18 a 22).¹⁹⁶ Nepravidelný tvar je nejspíš dán vložením tohoto základu do jakési mírné deprese ve vrstvách či podloží, jak se domníval již I. Borkovský (1953, s. 141).¹⁹⁷ K původní rekonstrukci tvaru apsidy se skepticky vyjádřili také autoři revizního výzkumu v roce 1995 (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 86).¹⁹⁸ Neobvyklý je i plný základ, jenž v této úrovni vyplňuje celou dochovanou plochu apsidy. I. Borkovský podle metrických údajů spojoval se starší apsidou celý základ až k dochovanému ústupku (zdíva 907) z vnější strany (výška 0,57 m). V interiéru apsidy pak počítal celou mocnost zdíva, zjištěnou pomocí sondy vedené až na podloží (hloubka 0,8 m). Při revizi v 90. letech minulého století se však zjistilo (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 38, obr. 2/19), že větší část mocnosti (0,7 m) náleží až k mladší fázi kostela. Odlišné pojivo má pouze spodní 0,1 m (zeď 906?) a pouze tato část by mohla souviset (nikoli zcela jednoznačně) se starší apsidou. Údaj na jižní straně apsidy (0,35 m) dnes nelze ověřit. Za základovou část starší apsidy byly považovány dva řádky zdíva zděné převážně technikou „opus spicatum“. Na dokumentovaném řezu je horní hrana vyznačena ze zdíva vyčnívajícím kamenem (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 38, obr. 2/20, kámen překrývá vrstvu 155; Maříková-Kubková – Herichová 2015, s. 69, obr. 10). Další dva řádky vzděné z kvádrů jsou nově považovány za nadzemní zdívo s tím, že je možné uvažovat je interpretovat jako část pravouhlého presbytáře (Maříková-Kubková – Herichová 2015, s. 65).

I. Borkovský však nevěnoval dostatečnou pozornost „vrstvě opukové drti“ u líce „starší apsidy“ (Borkovský 1953, s. 141).¹⁹⁹ Řez terény u starší apsidy také kresebně nedokumentoval (nebo se tato dokumentace nedochovala). K jejímu posouzení dnes zbývá pouze několik fotografií (Obr. 48 až Obr. 52), žádná bohužel pořízená z pozice kolmo na řez terénem.²⁰⁰ Tyto snímky dokládají, že uvedená „opuková drť“ vyplňuje vkop

193 Na severní a západní straně byl původní terén odstraněn nejpozději při hloubení vkopu pro založení zdí mladšího kostela. Na straně východní vkop pro zdíva mladšího kostela chybí, ale archeologický výzkum terén snížil natolik, že nelze původní úroveň určit. Je pravděpodobné, že nebyla dochována ani před výzkumem, protože v této části kostelní lodě se nacházel druhotně vložený novověký sklípek (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 84).

194 „... jiná podlaha /= černá kulturní vrstva/ vně kolem tumb ... neexistovala.“ (Borkovský 1953, s. 148)

195 Všechny z toho vyvozené hypotézy nejsou tudíž prokazatelné.

196 Formulace I. Borkovského je příkladem zřejmě nechťené interpretace. Sám mohl vidět pouze dvě „zaoblené hrany“, třetí je výsledkem symetrické rekonstrukce nalezeného reliktu. Navíc byla jedna hrana poškozena „pozdějším hloubením hrobové jámy“ (Borkovský 1953, s. 137), tj. hrobem IIN059. Fotografická dokumentace celkově odhalené apsidy neexistuje a zdíva dnes překrývá beton, takže tvar nelze ověřit.

197 „Zajímavý je způsob stavby a zdění starší apsidy. Základy starší apsidy byly zděny nad nerovným terénem, nad jakousi proláklinou, jámou hlubokou 80 cm a místně omezenou. Základy severní části apsidy jsou těsně na jejím kraji, směrem k jihu dna jámy poovolně stoupá a blízko jižního ramene apsidy dosahuje hloubky 35 cm. Celou tuto jámu, zaujímající vnitřní šířku starší apsidy, vyplňuje opuka spojovaná maltou; kameny byly v jámě a po celé šířce starší apsidy stavěny šikmo, technikou připomínající vzdáleně „opus spicatum“. Je zajímavé, že na žádném jiném místě v okolí kostela, kde se jen kopal, jsme nikde nezachytili podobné jámy nebo prolákliny, které zde existovaly před výstavbou staršího kostela, jen právě tu, nad kterou byla postavena starší apsida.“

198 „Pokud spojíme všechny části apsidy do jedné architektonické fáze, musíme připustit, že tvar tzv. starší apsidy není výsledkem nějakého zvláštního architektonického záměru, ale reaguje na nějaké nepravidelnosti v základech nebo využil staršího zdíva. Již I. Borkovský konstatoval, že jediný prokazatelný lom na tzv. starší apsidě byl narušen mladším hrobem a tvar zlomu nelze rekonstruovat (1953, 137). Celkový tvar tzv. starší apsidy pak vznikl symetrickým promítnutím dochované situace, jež nemuselo odpovídat původní situaci. Nepravidelný tvar apsidy mohl vzniknout vyplněním nepravidelnosti v podloží na jejím místě, ať již vznik této „nepravidelnosti“ připišeme přírodním procesům nebo starší lidské aktivitě (srov. Borkovský 1953, s. 141 a 144).“

199 „K líci staré apsidy přiléhá pod černou vrstvou ... vrstva opukové drti. Vznikla nejspíše z odpadového materiálu při stavbě mladšího kostela i apsidy. Je silná 12 cm a leží na tmavošedém terénu.“ ... „Opuková navážka u líce starší apsidy, tmavošedá vrstva i tmavý a hnědý jíl jsou ve vzdálenosti 30 cm od základové zdi prokopány hrobovou jámou, ve které byla kostra, orientovaná hlavou k západu.“

200 Zbylá část řezu byla dokumentována v roce 1995 jako řez B1/1 (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 38, obr. 2/20); zachycuje stav po skončení výzkumu, kdy byly terény nad úrovní vyčnívajícího kamene již odstraněny.

Obr. 121: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, kostel P. Marie. I. Borkovský a J. Böhm v debatě nad archeologickou situací u apsidy kostela. Pod nimi je dobře patrná výplň vkopu pro základové zdivo apsidy (907). Podle *Frolík – Smetánka 1997*.

Fig. 121: Prague Castle, North-Western Wing, Church of the Virgin Mary; I. Borkovský and J. Böhm debating at the uncovered church apse; beneath them, the photograph clearly shows the backfill of the foundation pit (907); after *Frolík – Smetánka 1997*.

podél líce zdiva 907 a směrem nahoru se rozšiřuje, jak je pro tyto situace typické. Vkop pro zdivo 907 můžeme rekonstruovat tak, že jeho spodní část byla vyplněna zdivem úplně (tj. od základové spáry po vyčnívající kámen), tudíž je zdivo nepravidelné. Výše položená partie byla zděna do volného terénu, a proto je pravidelná s víceméně rovným lícem. Mezera mezi stěnou výkopu a zdivem byla následně vyplněna „opukovou drtí“. Na fotografiích je zřetelné, že tato výplň pokračovala až do úrovně horní hrany zdiva 907 (255,77 m n. m.), a tudíž je celé toto zdivo základové.²⁰¹ Řez B1/1 dále naznačuje a promítnutí fotografie terénní situace (*Obr. 53*) do řezu dokládá (*Obr. 54*), že rozšiřující se vkop překrýval/porušoval hřbitovní vrstvu (vrstva 156) a zčásti hrobovou jámu hrobů IIN049 a IIN050. Musí tedy být mladší. Z pozorování je zřejmé, že zdivo apsidy v obou dochovaných částech (zdiva 907 a 903) náleží mladší fázi kostela se všemi z toho vyplývajícími důsledky. Především, že žádná přístupná část apsidy (a proto ani oltářů) nesouvisí se starším kostelem.²⁰²

Spojitosť s mladším kostelem naznačuje také stejná úroveň koruny základového zdiva, která se v částech nepochybně souvisejících s mladším kostelem pohybuje v rozmezí 255,68 m n. m. až 255,85 m n. m. (řezy B, C, D, E, F, G, řez v apsidě).²⁰³ Nadzemní zdivo apsidy (zdivo 900) je pravidelně vyzděné, ale na základové zdivo zcela pravidelně nenasedá. Největší „nesoulad“ je na severní straně u přechodu k lodi kostela, kde líc nadzemního zdiva přesahuje před líc zdiva základového. Nepravidelné posazení nadzemního zdiva na základové není zcela ojedinělé a může mít různou příčinu. Závěr, že celá apsida je dílem jedné stavební fáze, podmíněně doložil již revizní výzkum v roce 1995 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 86).

Dalším zdivem spojeným se starším kostelem, je severovýchodní nároží lodě kostela bezprostředně navazující na apsidu (zdivo 906), které bylo zděno způsobem odlišným od ostatních částí kostela. Jádro apsidy je zděno z pískovcových a opukových bloků spojených maltou. Z vnější strany je zeď obložena opukovými kameny postavenými na výšku a mezery vyplněny hlínou (uloženina 151 nebo 159). Na výšku postavené kameny naznačují vložení do základového výkopu, který se však nikde nedochoval (*Obr. 44; Obr. 46 a Obr. 47*). Vně kostela ke zdivu na zkoumaných místech přiléhá homogenizovaná hřbitovní vrstva (uloženina 156). V interiéru kostela není toto zdivo přístupné. Jak daleko zasahovalo zdivo 906 západním

²⁰¹ Jako určitý paradox můžeme chápat, že tento detail je velmi dobře vidět na známé fotografii zachycující I. Borkovského a J. Böhma v debatě nad jednotlivými detaily apsidy kostela (*Maříková-Kubková – Herichová 2015*, s. 64, obr. 2 – *Obr. 121*).

²⁰² Určit, zda může zdivo mladší apsidy překrývat zbytky nějakého zdiva uvažované starší apsidy (zdivo 906?), dnes není možné.

²⁰³ Na řezu A je nejvyšší dokumentovatelný bod na úrovni 255,54 m n. m., horní hranu však překrývá novověké zdivo.

směrem, nevíme. Dokumentováno bylo v rozsahu sond B1 až B3, tj. v úseku 1,7 m. Další část základového zdiva není přístupná, protože ji překrývá (možná je zničená) novověké zdivo (zdivo 901). Západní stěna kostela je zděna odlišným způsobem. Výška základového zdiva není známa. Dochovaná (dokumentovaná) část je vysoká 0,2 až 0,55 m (255,15 až 255,38 m n. m.). Vyšší úrovně byly odstraněny mladším tereziánským zdivem (zdivo 901). Stratigrafický vztah zdív 906 a 907 (tzv. starší apsida) dokládá, že zdivo 907 je přizděno ke zdivu 906 (*Obr. 50*). Na možnou souvislost mezi zdivem tumbly a zdivem 906 poukázal rozbor malt (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 86).

Mladší kostel (základové zdivo 900, nadzemní zdivo 903) byl zděn bez respektu ke starší stavbě, snad s výjimkou tumbly. Její interiér stavební práce nenarušily, i když byl vyplněn splachy či navážkami (obsahujícími mimo jiné lebku, což napovídá, že zásyp byl přemístěn z míst vně kostela). Poškozeno však bylo její zdivo z vnější strany. Zároveň také bylo v neurčitelném rozmezí ubouráno zdivo tumbly. Horní hrana dochovaného zdiva tumbly (255,6 až 255,93 m n. m.) odpovídá úrovni výplně vkopu pro nové zdivo a především planýrky (vrstva 108), která v interiéru překryla základový ústupek a vyrovnala terén pro položení podlahy (mocnost 0,15 až 0,25 m).

Široký základový vkop a likvidace starších konstrukcí (ze staršího kostela nebylo využito nic, co by zasahovalo nad úroveň základového zdiva) svědčí o pečlivé přípravě staveniště s cílem dosáhnout (či využít) jednotné úrovně pro založení kostela a pro vyzdění základů. Jedinou aktivitou se vztahem ke starším konstrukcím, kterou lze doložit, je jejich likvidace či snižování. Tato fakta vedou k závěru, že v rozsahu, jenž není možné zjistit, byla celkově na ploše nového kostela snížena úroveň terénu.

Současně se snížením/ubouráním horní části zdiva tumbly byl zavezen její interiér (uloženina 112 = 131) a poté, co byla vyplněna deprese nad hrobkou (hrob IIN062), se přikročilo k položení podlahy. Tím přestaly být tumba i hrobka definitivně respektovány (*Obr. 64 a Obr. 69*). Další vývoj v lodi již přímo s hroby nesouvisí. Analýza výsledků revizního výzkumu potvrdila či dospěla k závěru o minimálně jedné přestavbě (náhrada staršího oltáře mladším) a o položení celkem čtyř podlah (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 46, 87–88, obr. 2/32). Vzhledem k pouhým dvěma jednoznačným stavebním fázím (postavení mladšího kostela a staršího oltáře; přestavba oltáře) a k jedné s tím spojené stavební vrstvě (uloženina 104 = 161) bude nutné se k určení počtu podlah (při revizním výzkumu byly definovány čtyři) vrátit detailnějším rozbohem (ve skutečnosti pravděpodobně jenom dvě vždy tvořené dlažbou a kamenitým podkladem?).

Rekonstruovat terénní vývoj vně kostela je možné pouze zčásti. Na východní a severní straně byla původně jistě složitěji strukturovaná terénní situace homogenizována opakovaným pohřbíváním do jednotné „hřbitovní“ vrstvy (uloženina 156). Mírně odlišná je situace u západní stěny kostela, ta však byla prozkoumaná pouze jedinou sondou (*Obr. 43*). Zde se také nacházely hroby (IIN032, IIN033, IIN073), jejichž stratigrafická situace naznačuje, že náležejí do doby před výstavbou mladšího kostela. Hloubili je z úrovně půdního horizontu (uloženina 118) a poté, co se hrobová jáma (výkop 503) zaplnila, terén se do postavení mladšího kostela minimálně navýšil o 0,24 m (uloženiny 136, 144 a 148). Stavební vrstva (uloženina 149) se pravděpodobně dochovala pouze na tomto místě. Do zániku kostela terén stoupl o dalších 0,15 m (uloženina 150). Intenzitu pohřbívání nelze z jedné sondy jednoznačně určit, i když vzájemné narušení tří hrobů na malé ploše svědčí spíše o tom, že byla větší. Není možné ani určit, zda se u této části kostela pohřbívalo poté, co byl postaven ten mladší (opět v důsledku malé zkoumané plochy). Pro určení doby výstavby mladšího kostela je důležité, že nejmladší keramické zlomky z výplně hrobů náležejí do 12. století.

V zákoutí mezi severovýchodním nárožím lodě kostela a apsidou můžeme popsat terénní vývoj kombinací popisů I. Borkovského a revizí dochované části situace. Dochovala se zde pouze nepatrná část terénu starších než apsida (uloženiny 154 a 155, obě bez nálezů – *Obr. 45 až Obr. 47*). Následně se začalo v tomto místě pohřbívat, přičemž vznikla hřbitovní vrstva (uloženina 156). Do té byla založena apsida kostela (zdiva 907 a 903). Porušení hrany základového zdiva hrobem IIN059 dokládá, že se s pohřbíváním pokračovalo také poté, co byla postavena apsida. Homogenizace hřbitovní vrstvy hloubením dalších hrobů (nepřímé svědectví o nich podává početný antropologický materiál v zásypech hrobových jam a v hřbitovní vrstvě) dokládá, že se nejmladší keramický materiál (12–13. století) mohl dostat i do nižších partií terénní situace. Podle popisu I. Borkovského (1953, s. 141) se na základovém ústupku apsidy uložila „černá hlinitá vrstva“, kterou neporušily (alespoň v rozsahu sond) hrobové jámy (*Obr. 35*).²⁰⁴ Znamenalo by to, že nějakou dobu před zánikem kostela se zde pohřbívat přestalo. Spáleniště vyhořelého kostela je uloženo až na této vrstvě.

²⁰⁴ „Tato černá vrstva překrývá úplně starou apsidu a není porušena ani hrobovou jámou po boku apsidy. Směrem na jih se černá vrstva zvyšuje a zesiluje a tvoří tak u východní stěny mladší apsidy zmíněnou již vyvýšeninu.“ Zmíněná hrobová jáma náleží nejspíše hrobu IIN059. Zda je tato vrstva totožná s fragmentárně dochovanou uloženinou 158, dokumentovanou při revizním výzkumu, není jasné.

Situaci severně od kostela nejlépe dokumentuje sonda (nově označena jako B2), v níž téměř jedinou část zvrstvení tvoří hřbitovní vrstva (uloženina 156) s pozůstatky etážově uložených hrobů. Většina byla zjištěna velmi mělko, ale odpovídající původní situaci, protože je překryvalo dodnes zčásti dochované spáleniště (vrstva 160). Dokládá druhotné snížení terénu za neznámým účelem (*Borkovský 1953*, s. 137).²⁰⁵ Úroveň terénu měla na severní a severovýchodní straně proměnlivý charakter. Podél severní strany byla snížena, ale u apsidy terén stoupal (rozdíl až 1,2 m). Terén také stoupal podél severní stěny od sondy B2 směrem k západu (opět s výškovým rozdílem 1,1 až 1,2 m – *Borkovský 1953*, s. 137). Příčinu takových proměn dnes nelze určit.

Některé hroby z okolí kostela také mohou přispět k úvahám o možné úrovni terénu vně kostela v období existence (stavby) tumb. Stratigrafický rozbor doložil, že část hrobů bezpečně pochází z období před postavením mladšího kostela a přístavku na jižní straně (hroby IIN006 až IIN022, IIN032, IIN033, IIN049 až IIN051, IIN073). Některé se vyznačují mělkými až velmi mělkými hrobovými jámami, jež dokládají, že úroveň terénu byla snížena. Jsou to především hroby pod podlahou či pod jejím podkladem v přístavku na jižní straně kostela. Terén byl zřejmě srovnán, aby bylo možné položit podlahu v jednotné úrovni (256,22 m n. m.).²⁰⁶ Nejmělkčí hroby jsou uloženy pouze 0,06 až 0,08 m pod podkladem dlažby (hroby IIN012 a IIN013). Určit původní hloubku hrobové jámy můžeme pouze odhadem a údaj 0,6 m považujeme za minimální možný.²⁰⁷ U hrobů IIN012 a IIN013 by úroveň terénu, z něhož byly hloubeny hrobové jámy, činila asi 256,7 m n. m. U IIN008 a IIN009 (hloubky 0,32 a 0,3 m), u nichž se zachoval nivelační údaj 259,79 m n. m. (buď pro kostru, nebo jejich podloží), by byla úroveň hloubení dosáhla minimálně 256,1 až 256,2 m n. m.²⁰⁸ Nelze samozřejmě zjistit/určit, zda byla úroveň podlahy v okolí tumb (pokud se nacházela v interiéru kostela) stejná jako vně objektu. Pokud by tomu tak bylo, mohlo být zdívko tumb (dochované v rozmezí 255,6 až 255,93 m n. m.) ještě nejméně o 0,2 m vyšší a nepřesahovala by úroveň podlahy. Při maximální možné úrovni by to bylo až 0,7 m.

U hrobů severně od kostela s mělkými hrobovými jámami (nejmělkčí 0,3 m – IIN053, IIN057, IIN068) by při známé úrovni podloží (254,97 až 254,99 m n. m.) musela být úroveň terénu nejméně ve 255,3 m n. m., což se zdá málo. Rozdíl oproti jižní straně kostela činí 0,8 až 1,5 m. Úprava terénu pro stavbu mladšího kostela by znamenala nutnost snížit terén v rozmezí asi 0,25 až 0,4 m (podle dochované koruny zdíva tumb a výšky předzákladu).

5.4. JIŽNÍ ČÁST SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA

Nejrozsáhlejší celistvá plocha byla dotčena výzkumem v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Podle nalezených terénních situací ji můžeme rozčlenit na tři části. Úhlopříčně ve směru severozápad–jihovýchod vedla komunikace vydlážděná oblázky a štěrkem (*Obr. 49*) a navazovala na obdobně provedenou plochu západně od přístavku jižně od kostela. Povrch cesty stoupal směrem k jihu. Západně od přístavku (tj. v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím) se její povrch nacházel na úrovni 255,69 m n. m., u zdi dělicí průjezd a interiér 255,95 m n. m. Nejjižněji zkoumané místo mělo úroveň 256,77 m n. m. S obtížemi určujeme úroveň terénu po stranách cesty, která tvořila jakýsi úvoz. Jeho západní horní okraj se nacházel ve výši 256,95 m n. m., tzn., že oproti okolnímu terénu byla cesta zahloubena 0,94 až 1 m. Jde pravděpodobně o největší zaznamenaný rozdíl, další hodnoty souvisící s konkrétními objekty jsou nižší (256,69 m n. m.; 256,53 m n. m.; 256,4 m n. m.), což znamená, že zahloubení činilo 0,45 až 0,74 m.

Na opačné straně (tj. k východu) činí hodnoty 256,53 m n. m. pro cestu, pro horní hranu úvozu 257,17 m n. m. (tj. zahloubení 0,64 m). Rozdíl v sousedství hrobu IIN024 je nižší (cesta 256,15 m n. m., terén vně cesty 256,38 m n. m., tj. zahloubení jen 0,33 m). Je také pravděpodobné, že povrch terénu zde mohl klesat do úrovně odpovídající podlaze z opukových dlaždic v jižním přístavku u kostela (256,22 m n. m.), zvláště pokud byl na jih otevřený. Totéž platí i o povrchu cesty (256,15 m n. m.) a jejím vztahu k podlaze přístavku.

Úroveň podloží jižně od průjezdu nemáme nikde průkazně zaznamenanou. Můžeme předpokládat, že povrch cesty se v nejnižší dochovaných úrovních nacházel přímo na podloží (jako u západní strany jižního přístavku).

²⁰⁵ „...terén, který tam byl původně vyšší, byl odplaven nebo úmyslně snížen.“

²⁰⁶ Tento údaj odpovídá dosti přesně úrovni nejmladší podlahy v kostele, která je provedena ze stejných kamenných nezdobených dlaždic (256,13 – 256,16 m n. m.).

²⁰⁷ Nejhlubší zaznamenané hroby v okolí kostela – IIN007 (0,63 m); IIN017 (0,66–0,7 m); IIN072 (0,9 m?) IIN073 (0,62 m).

²⁰⁸ Analýza hloubky hrobových jam – viz dále.

Východně od cesty byly zkoumány hroby IIN024 až IIN027; IIN063, IIN064 a IIN066, avšak odvodit konkrétní údaje o vztazích mezi nimi nebo o vztahu k přístavku a cestě není možné. K hrobu IIN024 známe údaj 256,0 m n. m., který snad (?) odpovídá dnu hrobové jámy nebo úrovni kostry. Pokud se povrch terénu u kůlové jamky v sousedství hrobu skutečně nacházel ve výšce 256,38 m n. m. (není-li to např. údaj pro dno jamky),²⁰⁹ dokládá by snížení úrovně terénu v těchto místech (hrobová jáma by byla příliš mělká). Dále můžeme odvodit, že povrch „románského terénu“ směrem k jihu stoupal (na úroveň 257,17 m n. m.). I. Borkovský (1953, s. 138) vývoj rekonstruoval tak, že se terén kolem kostela postupně zvyšoval a na původní úrovni byl udržován pouze povrch cesty.²¹⁰ Je to pravděpodobnější než opačná úvaha o (dodatečném) zahlobnutí cesty do starších terénů. Celkovou mocnost raně středověkých terénů v těchto místech neznáme (pouze souhrnný údaj za „románský terén“ a mladší břidlovou navážku – 257,73 m n. m.). Podle keramických zlomků se ukládaly postupně v rozmezí 11.–13. století, masivní je pravděpodobně přesun staršího materiálu do stratigraficky mladších poloh. Pouze u jediného hrobu (IIN063) máme doloženo, že souvrství bylo složitěji strukturováno. Keramické zlomky nalezené „pod kostrou“ (př. č. 13094) datujeme do 11. století, zlomky u ní a nad ní do 12.–13. století (př. č. 13384, 13095).

Zajímavá situace byla bohužel jen útržkovitě dokumentována západně od cesty, kde bylo objeveno složitěji stratifikované souvrství, převážně náležející do starší části 13. století s možným přesahem do století předcházejícího. Souvrství také velmi pravděpodobně obsahovalo (nerozeznané) objekty, jak dokládá soubor př. č. 13098, obsahující nejméně dvě rekonstruované nebo rekonstruovatelné nádoby a torzo třetí (Obr. 120/1-2); větší torzo nádoby známe i ze souboru př. č. 13091 (Obr. 120/5). V rámci souvrství bylo také identifikováno spáleníště s datací do pokročilého 12. století nebo staršího 13. století.²¹¹ Datování a také stratigrafická pozice (i když nejasně doložená) nenaznačují zcela jednoznačně, že jde o starší požár než ten, který vedl k zániku kostela (starší 13. století). Keramika ze spáleníště, zejména rekonstruovatelné nádoby se zduřelou profilací okrajů, je analogická nádobě z podlahy románské stavby na IV. nádvoří, která zanikla stejným ohněm jako kostel (viz níže). Keramika ze spáleníště tak ukazuje, že oheň nelze spojovat s rokem 1142. Z tohoto pozorování vyplývá, že zde jako na jediném místě máme doložen další vývoj z období od požáru do vyhloubení příkopů v roce 1278. V této mladší části souvrství nebyly identifikovány žádné objekty, což by mohlo naznačovat proměnu ve využívání. Pro určitější závěr máme málo informací.

S tímto spáleníštěm jsou spojeny „stopy po dřevěné budově“, doložené „jámou pro sloup“. Dvě kůlové jamky v těchto místech zachycuje plánová dokumentace²¹² (západnější s nivelačním údajem 256,69 m n. m.; východnější 256,4 m n. m.), vzájemně jsou vzdálené asi 2,5 m (Obr. 13 a Obr. 42). Jde o doklad kůlové stavby (staveb?), situované snad jižně od nalezených kůlových jamek, které jsou velmi blízké pozůstatkům tzv. staršího přístavku (viz výše). Vzdálenost mezi jamkami staršího přístavku a popisovanými jamkami je taková, že nemohou náležet stejné stavbě.²¹³

Archeologický výzkum se zastavil zřejmě na úrovni 12. století a hlouběji nepokračoval. Přítomnost souboru z 10. století (byť druhotně přemístěného – př. č. 13088) naznačuje, že archeologické terény měly svoji starší část, která se však tehdy nezkoumala. Pro interpretaci je také důležité zjištění, že nálezné soubory neobsahují lidské kosti ani doklady o existenci nějaké zděné stavby (pouze ojedinělé úlomky malty – př. č. 13090, opracované kameny, stavební materiál) raně středověkého stáří. Terénní situace, jejíž výzkum nebyl z neznámých důvodů dokončen, dokládá rychlý vývoj. Větší počet souborů původu v rozdílných vrstvách má téměř stejné chronologické zařazení.

5.5. IV. NÁDVOŘÍ A PLOCHA SEVERNĚ OD ŠPANĚLSKÉHO SÁLU

Situaci na IV. nádvoří a severně od Španělského sálu známe z období raného středověku nedostatečně, a to v důsledku již zmíněné značné, až extrémní hloubky, v níž se nachází podloží nebo objevené hroby (9,5–11 m). Do úrovně podloží dospěly výkopy/výzkumy jenom bodově. Málo známe také celkovou terénní situaci nad hroby. Přes nedostatečnou znalost nadloží nad hroby a neúplnou znalost o průběhu

209 Není zřejmé, k jaké stavbě/objektu patří kůlová jamka na okraji dláždění cesty. Může být dokladem stavby situované směrem k jihu (zde již nejsou hroby doloženy), ale stojící ve svahu úvozu. Stejně tak ale nemusí s hroby souviset (může být spíše/snad starší). Pro bližší interpretaci a datování chybějí údaje.

210 Musela být dodržena vhodná výška k interiéru jižního přístavku, zvláště pokud byl z jihu otevřený. Totéž platí pro práh vstupu do kostela.

211 Popisy zachycují dokonce „horní spáleníště“ a „spodní spáleníště“ (též „spálená vrstva popela“), v nálezech je však nejsme schopni rozlišit.

212 Nikoli však na jednom (!) plánu.

213 Navíc by tato stavba významně zasahovala do cesty ke kostelu.

a povrchu podloží je zjevné, že podloží v těchto místech klesalo až někde k úrovni 244 m n. m. Je pravděpodobné, že se zde do severního svahu hradního ostrohu zařezávala rokle. Její vyústění jižním směrem není doloženo. Skutečnost, že bodová sondáž zachytila ve více sondách hroby, zasluhuje pozornost. Naznačuje přítomnost většího počtu hrobů (pohřebiště) minimálně v ploše mezi sondami s hroby.

Přehled a interpretace terénní situace potvrzují mezery v našem poznání, zčásti zaviněné nedostatečnou dokumentací (nebo jejím nedochováním?), která nedovoluje, abychom vždy dospěli k potřebným detailům, zejména když archeologické terény již zanikly. Již revizní výzkum v letech 1995 a 1996 prokázal, že naše poznání se může posunout tam, kde je možné původní dokumentaci a závěry konfrontovat s dochovanými torzy archeologických situací. Další poznatky jsme získali detailním vyhodnocením archeologických nálezů, především převažujících keramických zlomků. Zjistili jsme, že řada vrstev a situací je mladší, než se předpokládalo. Zejména situací i nálezů z 9.–10. století je mnohem méně, než se na základě původní publikace (*Borkovský 1953*) zdálo.

6. ANALÝZA POHŘEBIŠTĚ

6.1. POHŘEBIŠTĚ, ÚPLNOST DOCHOVÁNÍ

V předchozím textu a v jemu předcházející publikaci (*Frolík 2015a*) dospělo bádání po shromáždění veškeré známé dokumentace k počtu 81 hrobů, které se nacházejí na ploše mladohradištního západního předhradí Pražského hradu a mají nebo mohou mít souvislost s kostelem P. Marie. Již několikrát jsme zmínili, že dochovaná dokumentace je různorodá, a proto také informace o jednotlivých hrobech jsou různě kvalitní. Základním vodítkem pro vyčlenění příslušné nálezové situace jako hrobu byla buď přímá interpretace v dokumentaci či publikaci jako hrobu, nebo přítomnost lidských kostí v terénní situaci. Pokud katalog hrobů posoudíme detailněji, zjistíme, že v některých případech může určení situace jako hrobu vyvolávat pochybnosti. Pro posouzení byly záznamy o hrobech rozděleny do tří základních kategorií. O existenci hrobu nepochybujeme, pokud se dochovala jeho fotografie a plán (ten alespoň v podobě celkového plánu větší hrobové skupiny).²¹⁴ Na straně druhé je zřejmé, že dokumentace dovolující posuzovat detaily terénní situace (tj. dochovaný podrobný popis a plán hrobu pořízený podle obvyklé terénní kresby na milimetrovém papíře) existuje jenom k několika málo hrobům. Za průkazný doklad existence hrobu proto považujeme i písemnou zmínku o hrobu v terénní dokumentaci nebo zakreslení na celkovém plánu/plánech. V těchto případech není obvykle k dispozici fotografie.²¹⁵ Poslední skupinu tvoří hroby doložené jenom zmínkou především v písemné dokumentaci, často s poznámkou „*kostra*“, a nikoli přímo hrob.²¹⁶ Ve všech případech, ale především v posledních dvou, je silným podpůrným argumentem existence antropologického materiálu, zvláště pokud se dochovala celistvější část kostry. Radíme sem i případy, kdy byla existence antropologického materiálu ověřena, ale kosterní ostatky byly ponechány na místě a nebyly vyzdvíženy. Stejně tak slouží jako podpůrný argument hrobová výbava (šperky) a také existence náhrobní desky či hrobky. Pokud na základě těchto charakteristik posuzujeme 81 katalogových záznamů, náleží 63 hrobů k doloženým primární dokumentací (u 40 se dochoval antropologický materiál), sedm hrobů patří do skupiny s odvozenou dokumentací (mezi nimi jenom tři s antropologickým materiálem). Pouhou zmínkou je doloženo 11 hrobů (u sedmi je k dispozici kosterní materiál). Celkově je antropologický materiál dochován ze 50 hrobů (61,73 %). Pokud bychom zahrnuli všechny hroby s alespoň nějakou dokumentací prokazující hrob nebo dochovaný kosterní materiál, dospějeme k číslu 76 (93,83 %).

U zbývajících hrobů bychom v krajním případě mohli uvažovat, že jimi nejsou. Čtyřikrát je dochován údaj o „*kostře*“ (IIN004, IIN070 až IIN072). U „*koster*“ u apsidy kostela (IIN070 až IIN072) je interpretace jako hroby velmi pravděpodobná již jenom proto, že jí tak zapsal I. Borkovský ve svých poznámkách. Specifickým případem je hrob IIN061 v interiéru kostela P. Marie. Interpretace jako hrobu vychází právě z umístění v kostele, ale objevil se také jiný výklad (*Merhautová-Livorová 1983*). Stejně bychom mohli zpochybnit hrob IIN060, z něhož známe pískovcovou desku interpretovanou jako náhrobní. Úplnou jistotu nelze získat, situace byla zničena bez výzkumu.²¹⁷ Také hroby IIN031 a IIN080 jsou dochovány pouze v podobě torza dřevěné konstrukce (v hrobové) jámě, kosterní materiál se nedochoval (IIN080) nebo nebyl dohledán a vyzdvížen (IIN031). Interpretaci jako torza hrobu posiluje umístění ve skupině jednoznačně doložených pohřbů. Obdobně je tomu s hrobem IIN074 u severozápadního nároží kostela. Interpretace se opírá o nález v terénu z období před zánikem kostela, který naznačuje, že nejde o druhotně přemístěný materiál. Strohý popis však nepochybně určení nedovoluje. Celkově se vyčlenění 81 hrobů považuje za odůvodněné. Nejasnosti a pochybnosti u některých pohřbů jdou na vrub nedostatečné (nedochované?) dokumentace a také části antropologického materiálu. V porovnání s jinými pohřebišti zkoumanými v přibližně stejné době, nejde o příliš odlišnou situaci (pohřebiště na Loretánském náměstí – *Boháčová – Blažková 2011*; pohřebiště u Jízdárny – *Tomková 2006b*).

²¹⁴ V tabulce jsou označeny jako hroby s primární dokumentací.

²¹⁵ V tabulce jsou označeny jako hroby s odvozenou dokumentací.

²¹⁶ V tabulce jsou označeny jako zmínka.

²¹⁷ Jako jinou (spíše málo pravděpodobnou) možnost můžeme uvažovat stavební materiál z úprav kostela.

<i>Číslo hrobu</i>	<i>Datování</i>	<i>Primární dokumentace</i>	<i>Odvozená dokumentace</i>	<i>Zmínka</i>	<i>Antropologický materiál</i>	<i>Poznámka</i>
H01	před 1135	+	-	-	-	
H02	před 1135	+	-	-	-	
H03	před 1135	+	-	-	-	
H04	RS4	-	-	+	-	
H05	10. stol.	-	-	+	+	
H06	10. – 11. století	+	-	-	+	
H07	10. – 11. století	+	-	-	+	
H08	10. – 11. století	+	-	-	-	
H09	10. – 11. století	+	-	-	+	
H10	10. – 11. století	+	-	-	+	
H11	10. – 11. století	+	-	-	+	
H12	10. – 11. století	+	-	-	+	
H13	10. – 11. století	+	-	-	+	
H14	10. – 11. století	+	-	-	+	
H15	10. – 11. století	+	-	-	+	
H16	10. – 11. století	+	-	-	+	
H17	10. – 11. století	+	-	-	+	
H18	10. – 11. století	+	-	-	+	
H19	10. – 11. století	+	-	-	-	
H20	10. – 11. století	-	+	-	-	
H21	10. – 11. století	+	-	-	-	
H22	10. – 11. století	-	+	-	+	
H23	11./12. stol.	-	+	-	+	
H24	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	-	
H25	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	-	
H26	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	-	
H27	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	-	
H28	11. století – před 1135	+	-	-	+	
H29	11. století – před 1135?	+	-	-	-	
H30	11. století – před 1135	+	-	-	+	
H31	11. století – před 1135	-	+	-	-	

<i>Číslo hrobu</i>	<i>Datování</i>	<i>Primární dokumentace</i>	<i>Odvozená dokumentace</i>	<i>Zmínka</i>	<i>Antropologický materiál</i>	<i>Poznámka</i>
H32	11. – 12. století	+	-	-	-	
H33	11. – 12. století	-	-	+	+	
H34	12. stol.	+	-	-	-	
H35	pokročilé 11. – 12. stol.	+	-	-	-	
H36	pokročilé 11. – 12. stol.	+	-	-	-	
H37	pokročilé 11. – 12. stol.	+	-	-	-	
H38	12. stol.	+	-	-	+	záušnice
H39	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	?	
H40	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	?	
H41	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	?	
H42	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	+	
H43	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	+	záušnice, náhrobní deska
H44	12. – poč. 13. stol.	+	-	-	?	
H45	11. – 12. století	+	-	-	+	záušnice, korál
H46	12. stol.	+	-	-	+	
H47	12. stol. – poč. 13. stol.	+	-	-	+	
H48	12. stol. – poč. 13. stol.	-	+	-	-	
H49	12. stol. – poč. 13. stol.	+	-	-	+	R
H50	12. stol. – poč. 13. stol.	+	-	-	+	R
H51	12. stol. – poč. 13. stol.	+	-	-	+	R, in situ
H52	RS3/4	+	-	-	+	R, in situ
H53	12. stol.?	+	-	-	-	R
H54	12. stol.	+	-	-	+	R, in situ
H55	12./13. stol.	+	-	-	+	R, in situ
H56	12./13. stol.	+	-	-	+	R, in situ
H57	12./13. stol.?	+	-	-	+	in situ, MM
H58	12./13. stol.	+	-	-	-	
H59	12./13. stol.	+	-	-	+	
H60	RS4	+	-	-	-	náhrobní deska
H61	+/-890	+	-	-	-	prázdný
H62	915–918	+	-	-	+	náušnice, záušnice
H63	12. stol.	+	-	-	-	
H64	12. stol.	-	-	+	+	
H65	11. stol.	-	-	+	+	

Číslo hrobu	Datování	Primární dokumentace	Odvozená dokumentace	Zmínka	Antropologický materiál	Poznámka
H66	11./12. stol.	-	-	+	+	
H67	12. – poč. 13. stol.	-	+	-	?	
H68	12. stol.	+	-	-	+	R, in situ
H69	12./13. stol.	+	-	-	-	
H70	RS4	-	-	+	-	
H71	RS4	-	-	+	-	
H72	RS4	-	-	+	-	
H73	12./13. stol.	+	-	-	-	
H74	RS4	-	-	+	+	
H75	RS4	+	-	-	+	
H76	RS4	-	+	-	+	
H77	11. stol.	+	-	-	+	MM
H78	11. stol.	+	-	-	+	MM
H79	11. stol.	+	-	-	+	MM
H80	11. stol.	+	-	-	-	MM
H81	před 1135?	-	-	+	+	-

Obr. 122: Dochování jednotlivých hrobů. In situ – kostra byla ponechána na místě; MM – hrob s terénní dokumentací na milimetrovém papíře; R – hrob odhalený revizním výzkumem; ? – kosterní materiál dochován, ale nelze ho jednoznačně přiřadit ke konkrétnímu z hrobů IIN039–IIN041; IIN044 a IIN067.

Fig. 122: State of the preservation of individual graves; in situ: skeleton was left in place; MM: grave documented on millimetre paper; R: grave discovered during re-excitation; ?: preserved skeletal material cannot be attributed to specific grave, IIN039–IIN041, IIN044 and IIN067.

6.2. VELIKOST POHŘEBIŠTĚ

Jedna ze základních úvah se týká původní velikosti pohřebiště (jak velká část byla prozkoumána) a tím i jeho úplnosti. Obdobně jako u ostatních charakteristik je úkol obtížný. Je zcela zřejmé, že hroby tvoří tři plošně nezávislé celky (shluky). Největší počet se soustředí kolem pozůstatků kostela Panny Marie a je také plošně nejsevernější (hroby v interiéru Severozápadního křídla a hroby na II. nádvoří – celkem 65, tj. 80,25 %). Další skupina se rozkládá u Středního křídla a v jeho interiéru (celkem 12 hrobů, tj. 14,81 %) a její jednotlivé části jsou u sebe tak blízko, že o jejich vzájemné souvislosti nepochybujeme. Čtyři hroby z poslední skupiny jsou jako jednotlivé nálezy rozptýleny na IV. nádvoří a v místě pod křídlem se Španělským sálem (4,94 %). Uvažovaná vzájemná souvislost vyplývá z omezené možnosti poznání plochy mezi nimi (*Obr. 78*).

Skupina hrobů kolem kostela P. Marie zasahuje (byla zkoumána) do vzdálenosti asi osmi metrů od východní zdi Severozápadního křídla. U východní strany II. nádvoří registrujeme nejzápadnější hroby v zákoutí u kostela sv. Kříže ve vzdálenosti asi čtyři metry od západní zdi Středního křídla (hroby IIN077 až IIN080). Eventuální hroby v obdobné pozici přímo před průjezdem mezi II. a II. nádvořím, které by navazovaly na zjištění z let 1929 a 1948 (II001 až IIN003 a IIN028 až IIN031), neznáme. Dokumentace této části hloubeného kolektoru (rok 1930) není k dispozici a je otázka, zda vůbec byla pořizována. Eventuální hroby však mohly být zničeny bez výzkumu nebo staršími terénními zásahy. Jiná plocha v této části nádvoří se archeologicky nezkoumala.

Terénní situaci mezi oběma skupinami známe jen nedostatečně. Je zřejmé, že tudy vedl jeden z příkopů Přemysla Otakara II. (zčásti a ne zcela jednoznačně dokumentovaný při akci v roce 1930), který eventuální starší pohřby zcela zničil. Zároveň tatáž dokumentace dokládá, že podloží směrem od Severozápadního křídla směrem k východu stoupá a raně středověké terény („románský terén“) pozvolna vyklíňují a jsou překryty mnohem mladšími a jenom nedostatečně poznanými uloženinami. „Románský terén“ také obsahoval roztroušené lidské kosti (př. č. 12215 a 12216). Velmi neúplné údaje dokládají, že terény mezi oběma skupinami jsou zčásti zničené (příkop) a zčásti neprozkoumané (většina terénního pásu mezi západní zdí Středního křídla a hranou výše uvedeného příkopu). Pro jednoznačný závěr o existenci hrobů mezi oběma skupinami je k dispozici sice málo údajů, ale rozhodně ho nelze vyloučit.

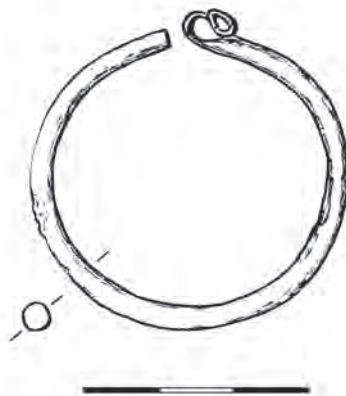
Hroby v nejbližším okolí kostela P. Marie jsou rozmístěny (doloženy) nerovnoměrně. Největší počet se dochoval (byl zkoumán) východně od kostela na II. nádvoří v doložené vzdálenosti osmi metrů (viz výše). Severním směrem se na nádvoří rozkládají až k hraně výkopu (plocha severně od průjezdu na II. nádvoří – *Obr. 77*), ale nelze nijak určit, zda hroby pokračují ještě severněji (výzkum se zde neuskutečnil nebo nebyl dostatečně dokumentován – *Frolík 2015a*, s. 10–11, obr. 2/12). V interiéru Severozápadního křídla a severně od kostela jsou hroby doloženy do vzdálenosti tří metrů od kostela. Nejseverněji je situován hrob IIN056. Možnost, že se hroby nacházely ještě severněji, naznačuje přítomnost lidských kostí ve zkoumaném souvrství (př. č. 13105), ale v dokumentaci se žádný hrob nezmiňuje a žádný nebyl identifikován ani v částečně dochovaných terénech při revizním výzkumu. Severní hranice pohřbů u kostela odpovídá přibližně nejseverněji situovaným hrobům přímo na nádvoří (hrob IIN43). Pro úplnost je třeba zmínit pohřby přímo u východní strany apsidy, které plošně propojují pohřby v nádvoří s hroby severně od kostela.

Jižním směrem pokračovaly hroby na II. nádvoří až k výkopu pro cihlový kanál barokní kanalizace, jak naznačují plány (*Frolík 2015a*, s. 18–19, obr. 3/13 a 3/14). Jižně od této kanalizace je doložen pouze jediný (IIN065), a to přímo u zdi Severozápadního křídla, pokud náleзовou situaci rekonstruueme správně. V přibližně stejné jižní linii nacházíme hroby také v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (IIN027 a IIN063). Hroby se nacházely pouze východně od zářezu cesty, která byla objevena jižně od kostela P. Marie a mířila jihovýchodním směrem. Pro ohraničující charakter této cesty svědčí i skutečnost, že západně od ní nebyly žádné hroby objeveny a lidské kosti zde neidentifikujeme ani jako příměs v sídlištních vrstvách. S pohřby jižně od kostela souvisí také skupina hrobů objevená v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím v roce 1930, která přímo navazuje na hroby jižně od průjezdu.

Jenom tři hroby dokládají, že se pohřbívalo také západně od kostela (IIN032, IIN033, IIN073 a snad i IIN074). Všechny zkoumané hroby jsou situovány přímo u zdi kostela nebo v těsné blízkosti. Určit hranici pohřbívání západním směrem nelze, terény nebyly prozkoumány v dostatečném rozsahu. Je však zřejmé, že se hroby mohly dochovat pouze k linii východního okraje příkopu ze 13. století, který vedl IV. nádvořím. Terénní situace navíc dokládá, že část hrobů byla odstraněna stavbou mladšího přístavku na jižní straně kostela (torzo hrobu IIN021) a úpravami terénu západně od něho. Západně od zdi přístavku se nacházejí pouze dvě úrovně úprav povrchu („cesty“).

V interiéru kostela byly identifikovány dva pohřby (hroby IIN061 a IIN062) a terénní situace dokládá, že to byly jediné hroby zde uložené. Stísněné rozměry ani jinou možnost nedovolovaly.

Nejednoznačné posouzení je možné u poslední skupiny hrobů (IIN004, IIN005, IIN075 a IIN076 – *Obr. 78*), které jsou jednotlivě rozmístěny na IV. nádvoří a severně od Španělského sálu. Tato malá skupina tvoří zdánlivě dvě dvojice (IIN004 a IIN005 – vzdálenost 20 metrů; IIN075 a IIN076 – vzdálenost 15 metrů) navzájem od sebe oddálené přibližně 45 metrů (hroby IIN004 a IIN076). Přes tyto velké vzdálenosti je souvislost mezi nimi možná, protože se nacházejí v podobné geomorfologické situaci (severně či severozápadně skloněný svah hradního ostrohu). Všechny byly objeveny plošně nevelkými sondami statického či geologického průzkumu. U hrobů IIN075 a IIN076 byly sondy navzájem nejbližší situované a v blízkém okolí jiná, která by potvrdila plošný rozsah pohřebiště, hloubena nebyla. U hrobu IIN004 a IIN005 je situace poněkud odlišná. Mezi sondami 3 a 8, v nichž byly hroby objeveny, je situována sonda 2, v těsné blízkosti sondy 3 ještě sonda 4. Z nich však hroby neznáme.²¹⁸ Mezi objevy z dalších sond upoutají pozornost pouze nestratifikované nálezy bronzových záušnic př. č. **12218** (39 x 42 mm, Ø drátu 3 mm)²¹⁹ a př. č. **12046** (43 x 43 mm, Ø drátu 3 mm).²²⁰ První pochází ze sondy 9 situované mezi sondami s hroby IIN004 a IIN076. Vztah k druhému nálezu je volnější, protože nevíme, v které sondě byla záušnice nalezena (*Obr. 123*).

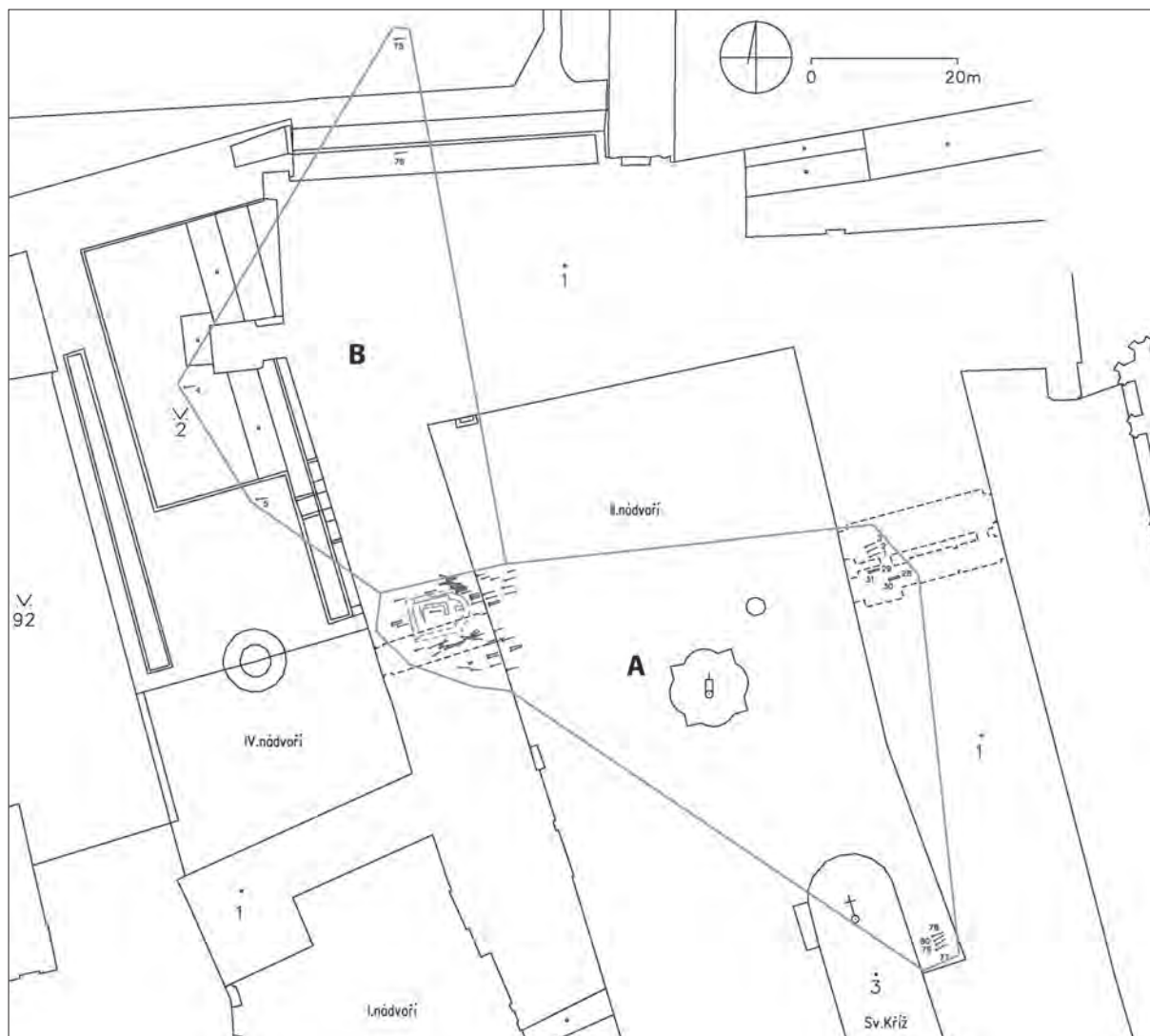
Obr. 123: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Záušnice, př. č. 12218. Kreslila V. Pincová.

Fig. 123: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Záušnice, př. č. 12218. Kreslila V. Pincová.

218 Nálezy ze sond na IV. nádvoří a ve svahu nad Jelením příkopem z roku 1930 jsou jen z malé části stratifikované a někdy jen povšechně lokalizovány (zápisy v přírůstkovém seznamu svědčí o tom, že minimálně část z nich byla přebírána od kopáčů) a je jich relativně nevelké množství.

219 Př. č. **12218** – 8. XI (1930) – *Mince (3)*, naušnice – *Jelení příkop*; – nalezené po různu při hloubení sondy č. 9, těsně západně piliře u Španěls. sálu.

220 Př. č. **12046** – duben (1930) – *Bronz. naušnice* – nalezená při hloubení sondy u záp. části got. hradby u arcib. hradby. (Dělníci nehlásili, kde bylo nalezeno).

Obr. 124: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. A – Rekonstruovaný rozsah pohřebiště v menší variantě; B – rekonstruovaný rozsah pohřebiště v maximální variantě. Podklad Geo.cz, vypracoval autor.

Fig. 124: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; A: estimated smaller extent of the cemetery; B: reconstructed maximum extent; after Geo.cz, created by the author.

Všechny hroby spojuje značná hloubka, v níž byly zachyceny. Ta navíc dokládá, jak velké terénní změny zde nastaly.²²¹ S jistou opatrností pokládáme čtyři uvedené hroby za součást jednoho pohřebiště. Ještě obtížnější je posouzení vztahu k hrobům u kostela P. Marie. Vzdálenost mezi nejbližšími hroby činí asi 25 metrů (IIN005 a IIN074). Mezi hroby u kostela a na IV. nádvoří je pruh terénu zničený výše zmíněným příkopem, který vede podél východní strany IV. nádvoří.²²² Hroby IIN075 a IIN076 jsou situovány východně od příkopu. I zde nacházíme široký pruh terénu bez dokumentovaných pohřbů (podzemí pod Španělským sálem), ale terénní situace jsou zde do značných hloubek zničeny nebo se nezkoumaly. Pohřby však nejsou známy ani z plochy probádané severně od kostela P. Marie. Podloží zde bylo podle kusé dokumentace (a je-li správné posouzení dochovaných plánů) dosaženo pouze bodově (*Frolík 2015a*,

²²¹ Dokumentovaná hloubka uložení hrobů také značně problematizuje možnost ověření do budoucna. Stavební či rekonstrukční práce, které by podobných hloubek dosáhly, nelze předpokládat.

²²² Vyústění příkopu na severní straně (tj. do Jeleního příkopu) není dokumentováno. Podle průběhu jeho východní stěny se snad mírně stáčí východním směrem (nebo se zde rozšiřuje).

s. 18, obr. 3/13). Nálezů zapsaných do přírůstkového seznamu je velmi málo,²²³ což také nepřímě dokládá malý plošný rozsah zkoumaných starších terénů. Pokud bychom propojili údaj o výskytu lidských kostí na tomto místě s polohou hrobů IIN004, IIN005, IIN075 a IIN076 můžeme celou plochu mezi nimi též považovat za součást pohřebiště, jeho rozloha by se tak značně zvětšila.

Pokud bychom v souvislosti s touto úvahou posuzovali velikost a úplnost dochování pohřebiště, známe jenom jeho menší část. Plochu, na níž byly jednotlivé hroby prozkoumány, můžeme stanovit na asi 330 m². Velká část interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím není započítána, protože z něj hroby nebo lidské kosti alespoň v druhotné poloze neznáme.²²⁴ Pokud bychom zahrnuli jako součást pohřebiště i II. nádvoří mezi jednotlivými uvedenými dílčími plochami, vzroste rozloha pohřebiště na asi 2400 m² (Obr. 124/A). Při zahrnutí místa severně od kostela vymezeného jednotlivě nalézánými hroby (IIN004, IIN005, IIN075 a IIN076) zvětší se celková plocha na asi 4400 m² (Obr. 124/B). Jsou-li tyto úvahy správné, známe (bylo prozkoumáno) pouze osminu až třináctinu celého pohřebiště. Při úvahách o možnostech jeho dalšího poznávání však musíme zohlednit zjištění, že jeho velké části byly zničeny již ve vrcholném středověku a v raném novověku (příkopy, zaniklá zděná zástavba), novověkými inženýrskými sítěmi a technickou infrastrukturou (barokní kanalizační štoly, novodobé kolektory) a dalšími nedokumentovanými zásahy, zjišťovanými až dodatečně. Opatrný odhad se týká dochování asi čtvrtiny pohřebiště při menší variantě a asi osminy při větší uvažované variantě.

6.3. USPOŘÁDÁNÍ POHŘEBIŠTĚ, SUPERPOZICE

Dochovaná dokumentace je bohužel nedostatečná, a tudíž umožňuje pouze omezené úvahy o uspořádání pohřebiště. Na celkových plánech je zachycena pouze situace v okolí kostela P. Marie, a to ještě neúplně a zčásti schematizovaně (viz výše). Celkový plán (Obr. 78) byl vytvořen podle zmíněných „dílčích“ celkových plánů, pomocí fotografické dokumentace a následné možnosti takto získané informace do plánu převést. Ačkoli musíme počítat s určitou mírou nepřesnosti (neměla by však přesáhnout 0,5 m), přesto lze se pokusit o některé závěry.

Pokud posoudíme rozložení hrobů v okolí kostela P. Marie a ve východní části II. nádvoří a ve Středním křídle, zjišťujeme rozdíly. Pohřby v zákoutí u kaple sv. Kříže (hroby IIN077 až IIN080) tvoří fragment jedné řady s jednou pravděpodobnou superpozicí (hroby IIN078 a IIN080).²²⁵ Hroby v průjezdu a průchodu mezi II. a III. nádvořím (IIN001 až IIN003, IIN028 až IIN031) mohou příslušet dvěma řadám. Jako přesvědčivější se jeví řada IIN003 – IIN002 – IIN001 – IIN029 (+ IIN031). Náznak druhé by tvořil pouze jediný hrob (IIN028). I zde se setkáváme se superpozicí (hroby IIN028 a IIN030 a také IIN029 a IIN031).²²⁶ Hrob IIN081 není přesněji lokalizován, proto nemůžeme určit jeho vztah k popsaným pohřbům.²²⁷ Uspořádání skupiny hrobů ve východní části II. nádvoří je i přes nejasnosti možné interpretovat jako řadové (Obr. 125B – skeptický postoj ještě Frolík 2014).

U východní stěny Severozápadního křídla na II. nádvoří zjišťujeme podobnou situaci. I zde se jeví uspořádání jako řadové s některými nepravidelnostmi. Části (?) nejdelší identifikovatelné řady jsou hroby IIN043 – IIN042 – IIN041 – IIN040 – IIN039 – IIN023 – IIN035 – IIN036 a snad také IIN037 a IIN038. Hrob IIN065 není přesně lokalizován, ale mohl by k této řadě také náležet.²²⁸ Východněji zjištěné hroby jsou uspořádány nepravidelně (dvojice souběžně s popsanou řadou IIN045 + IIN047 a IIN046 + IIN048, ale vzájemně posunutě). Pokud je správná rekonstrukce polohy hrobů v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu mezi II. a III. hradním nádvořím, další řadu by tvořily hroby IIN063 – IIN064 – IIN066; za náznak řady můžeme považovat také v trojici IIN025 – IIN026 – IIN027. Hroby IIN034

²²³ Jde o př. č. 13104, 13105 a 13106, všechna situovaná severně od kostela. Nelze však zcela jednoznačně doložit, že pocházejí až z plochy severně od prokázaných hrobů u kostela. Popis nálezových okolností není zcela srozumitelný. Zlomky lidských kostí však byly získány při revizním výzkumu v roce 1995 (sáček 19/95).

²²⁴ Plocha zkoumaná v průjezdu a průchodu Středního křídla činí 34 m², v zákoutí u kaple sv. Kříže 35 m², na II. nádvoří u Severozápadního křídla 50 + 48 m², v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím 28 m², jižně od něho 33 m² a severně od něho 103 m². Zahrnuje i mladší zásahy a místa, kde byly hrobové nálezy poškozeny či zničeny.

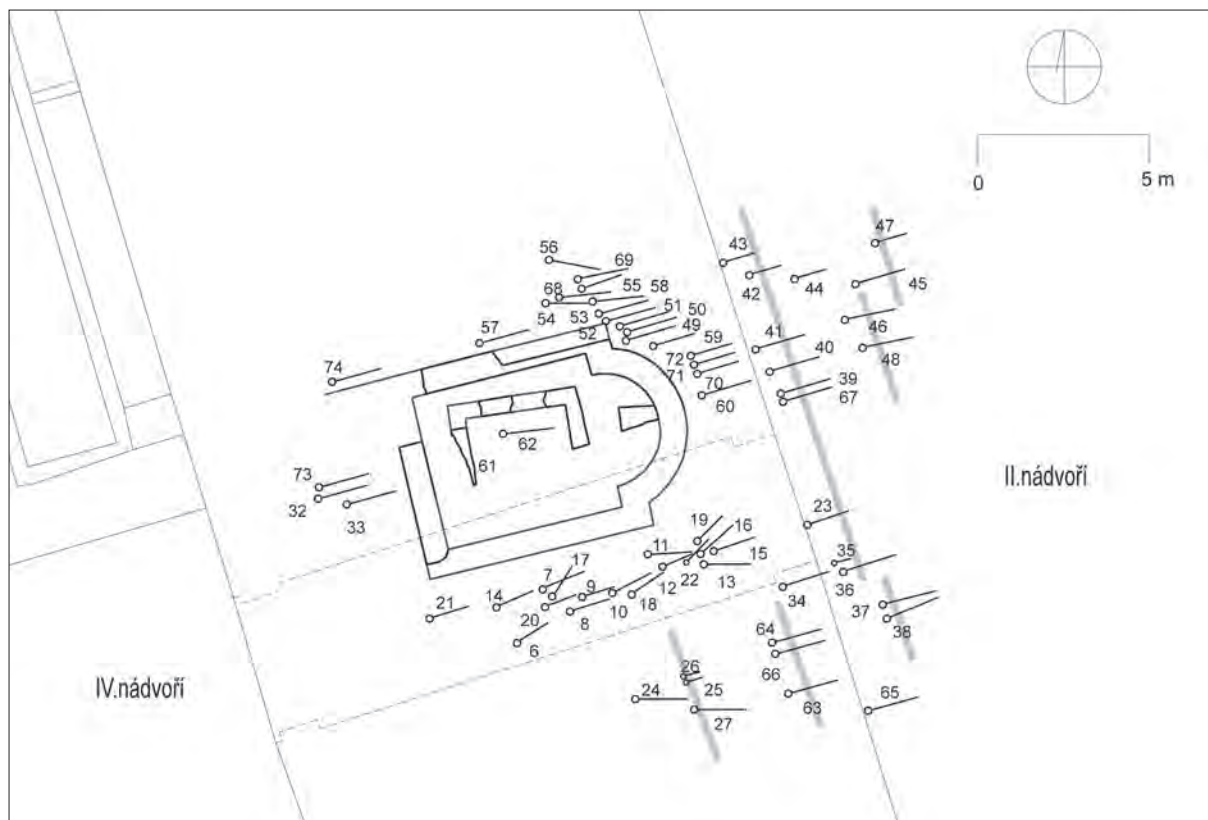
²²⁵ Hrob IIN080 je pravděpodobně mladší než IIN078, vztah však není jednoznačný (Frolík 2015a, s. 172, 176 – informace na s. 176 je chybná).

²²⁶ Druhá superpozice je podmíněna tím, zda budeme považovat zbytky prkna za část hrobu (IIN031 – Frolík 2015a, s. 92–93).

²²⁷ O delší době pohřbívání na místě, kde byl hrob nalezen, svědčí, že byly zachráněny pozůstatky nejméně dvou jedinců.

²²⁸ Hrob IIN065 byl nalezen při hloubení výkopu pro okap (okapový svod), tj. u stěny Severozápadního křídla (Frolík 2015a, s. 163).

Obr. 125A: Praha – Hrad. Rekonstrukce řadového uspořádání pohřebiště. Okolí kostela P. Marie. Podklad K. Vytečková, vyhotovil autor.

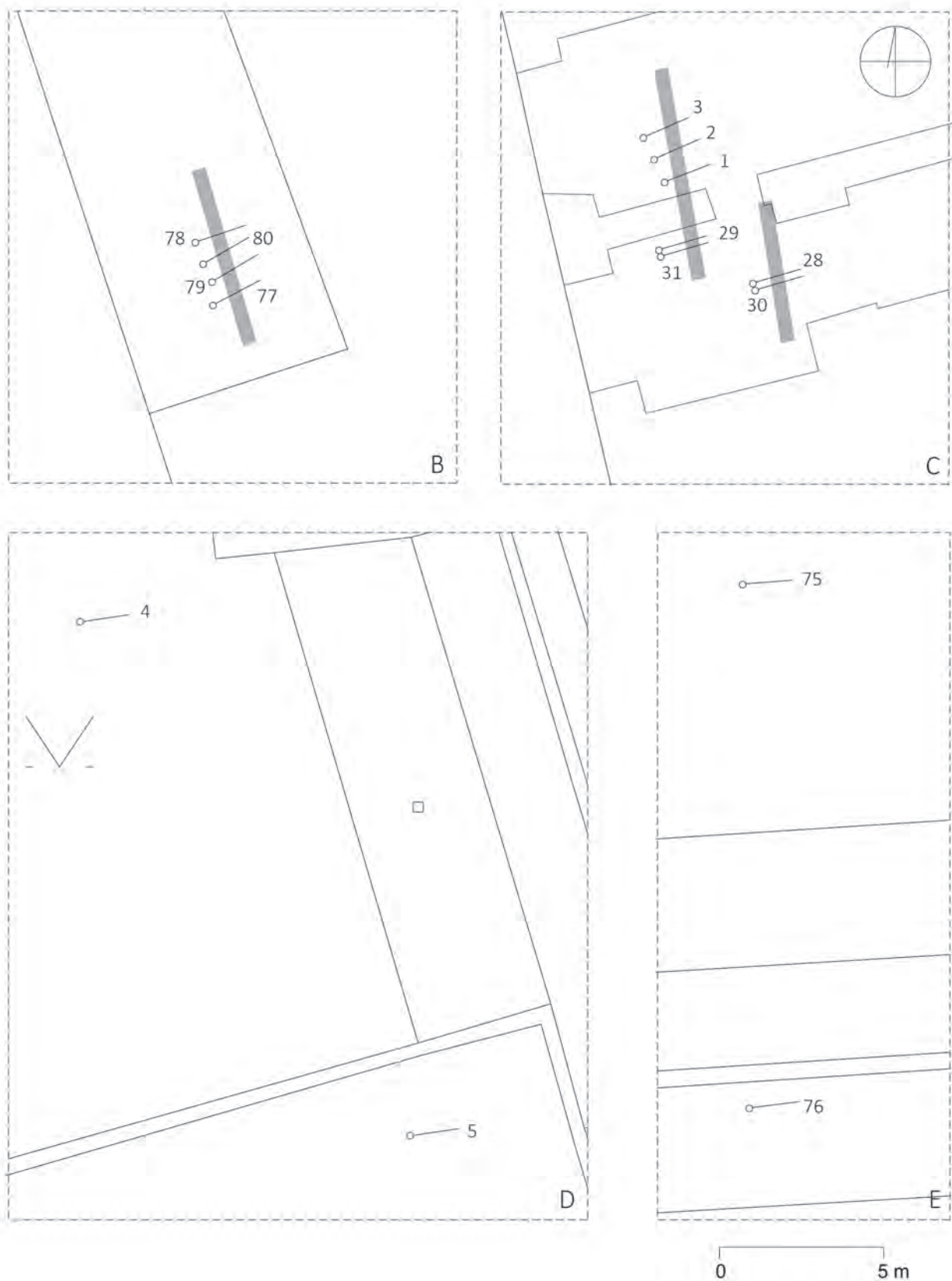
Fig. 125A: Prague Castle; reconstruction of the grave rows of this part of the cemetery; Surroundings of the Church of the Virgin Mary; after K. Vytečková, created by the author.

a IIN024 zůstávají osamocené. Promítneme-li vzájemnou pozici řady hrobů na II. nádvoří (IIN043 až IIN065) a řady v interiéru Severozápadního křídla (IIN064 až IIN063), lze mezi nimi předpokládat ještě jednu řadu, kterou téměř zcela zničil výkop pro základ Severozápadního křídla. S tou by mohl souviset hrob IIN034 (*Obr. 125A*).

Také v této skupině hrobů evidujeme superpozice, ale vždy jen jednonásobné (hroby IIN037 + IIN038, hroby IIN039 + IIN067).²²⁹ Další hroby jsou ve velmi těsném kontaktu (IIN025 + IIN026 a IIN035 + IIN036), ale vzájemný vztah zaznamenaný nebyl a z dochované dokumentace ho nelze jednoznačně určit.

Rozdílnou situaci zjišťujeme v bezprostředním okolí kostela P. Marie, a to severně a východně od něho a velmi pravděpodobně také od něho západně, i když zde byly terény prozkoumány pouze v omezené míře. Obdobná situace se také nachází jižně od kostela v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Pohřbívání můžeme charakterizovat jako etážové se vznikem hřbitovní vrstvy s četnými lidskými kostmi. Takto vymezený areál byl na severní straně zjištěn do vzdálenosti dvou metrů od zdi kostela (a může pokračovat ještě nepatrně severněji), na straně jižní do vzdálenosti tří metrů. Situace jižněji byla v pruhu širokém asi dva metry zničena, za ním (v interiéru Severozápadního křídla) již tento typ pohřbívání neevidujeme. Etážově se pohřbívalo také u apsidy východně od kostela, ale pro archeologický výzkum zde zůstal pouze pás terénu široký maximálně jeden metr. Následuje opět asi dva metry široký pruh terénu zničený výkopem pro základ Severozápadního křídla, za kterým již etážový hřbitov nepokračoval (viz výše). Nejasná je situace západně od kostela, zkoumaná v roce 1950 pouze jedinou sondou do vzdálenosti asi 1,5 m od zdi. Terénní situace naznačuje, že i zde se nacházel etážový hřbitov. Jak daleko sahal na západ, nelze určit.

²²⁹ I. Borkovský píše o „třech vrstvách /koster/“ (*Frolík 2015a*, s. 105, 108–109) a v publikaci (*Borkovský 1953*, s. 168) uvádí ... „východně od apsidy..., kde byly čtyři vrstvy koster nad sebou“. Obdobně: „Kostry jsou i na druhém nádvoří u východní stěny traktu a největší jejich nakupení bylo zjištěno východně od apsidy kostelíka (čtyři vrstvy).“ (*Význam 1951*, s. 91). Údaj chápaný jako vyjádření superpozice je mylný. I torzovitě dochovaná dokumentace připouští na II. nádvoří výklad jenom o jednoduché superpozici. Pozorování I. Borkovského snad můžeme chápat jako informaci o různých hloubkách uložení zemřelých.

Obr. 125B: Praha – Hrad. Rekonstrukce řadového uspořádání pohřebišť. Ostatní části pohřebišť. Podklad K. Vytejšková, vyhotovil autor.

Fig. 125B: Prague Castle; reconstruction of the grave rows of this part of the cemetery; Other parts of the cemetery; after K. Vytejšková, created by the author.

Etážové pohřbívání je charakteristické četnými superpozicemi. Nejsložitější je situace u severovýchodního nároží kostela a jeho apsidy, kde byla zjištěna sedminásobná superpozice (od nejstaršího po nejmladší IIN052 – IIN053 – IIN054 – IIN068 – IIN055 – IIN069 – IIN056). Těsně u apsidy se vyskytla superpozice čtyřnásobná (IIN052 – IIN049 – IIN050 – IIN051).²³⁰ Pohřbívání západně od kostela vykazuje dvě superpozice (IIN073 + IIN032 a IIN033 + IIN032). Situace v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím je obdobná, i zde je doložena čtyřnásobná superpozice (IIN011 – IIN012 – IIN016 – IIN019) a několik trojnásobných (II022 – IIN016 – IIN019; IIN017 – IIN007 – IIN009; IIN018 – IIN010 – IIN009; IIN018 – IIN010 – IIN008). Vícenásobné superpozice dokládají delší dobu pohřbívání, i když v absolutních číslech je obtížné toto období vyjádřit. Delší časový úsek pohřbívání dokládá především situace u severovýchodního nároží kostela; hrob IIN052 by měl být starší než mladší fáze kostela a ostatní mladší než kostel, avšak jejich vztah k jednotlivým stavebním etapám lze určit jen obtížně. Stejně tak je těžké stanovit časový odstup (jistě rozdílný) mezi jednotlivými pohřby v superpozici.

K ojediněle evidovaným hrobům na IV. nádvoří a na svahu Jeleního příkopu můžeme jenom doplnit, že zčásti nešlo o jednorázové pohřbívání, protože hrob IIN005 obsahuje jako příměs kosti tří dalších jedinců. Pro jakékoli posouzení způsobu ukládání zemřelých v tomto areálu je (zatím?) málo údajů.

Chronologické posouzení části pohřebiště s řadovým uspořádáním odkazuje na období před rokem 1135 (event. pokročilé 11. století – před 1135) ve skupině v interiéru Středního křídla a u jeho západní stěny (hroby IIN001 – IIN003, IIN028 – IIN031, IIN077 – IIN080). Nejdelší pravděpodobná řada na II. nádvoří u východní stěny Severozápadního křídla vykazuje v jižní části datování do 11.–12. století (hroby IIN035 až IIN038) nebo již do 11. století (hrob IIN065, pokud do této řady patří). Směrem k severu následuje hrob IIN023 (12. století) a dále IIN039 až IIN043, zařazené do etapy 12.–13. století. Uvedené časové údaje vedou k podmíněnému závěru, že řada narůstala směrem od jihu k severu. Další evidovaná torza řad tak přesvědčivě nepůsobí. Řada IIN066 – IIN064 – IIN063 je datována do 11. nebo 11.–12. století, západněji posunutá sousední řada IIN025 – II026 – IIN027 je mladší (12.–13. století).²³¹

Stejným způsobem můžeme posoudit také superpozice v etážové části pohřebiště. Nejdelší tvoří hroby IIN052 – IIN053 – IIN054 – IIN068 – IIN055 – IIN069 – IIN056. Nejstarší IIN052 nelze přesněji zařadit kromě údaje, že je starší než severovýchodní nároží kostela (11. století?), hrob IIN053 je s otazníkem zařazen do 12. století, hroby IIN054 a IIN068 s jistotou. Zbývající IIN055, IIN069 a IIN056 jsou mladší (etapa 12.–13. století). Stratigrafická pozorování a absolutní datování jsou v souladu. Zbývající početnější superpozice již tak výrazné nejsou. Řada IIN052 – IIN049 – II050 – IIN051 zahrnuje kromě nejstaršího (IIN052) hrobu ostatní, které všechny pocházejí z období 12.–13. století. Superpozice hrobů jižně od kostela jsou všechny řazeny do jedné etapy (10.–11. století). Ve skupině hrobů u západní strany kostela (IIN032, IIN033 a IIN073) je stratigraficky starší hrob IIN073 zdánlivě mladší (12.–13. století) než oba zbývající (11.–12. století). Potvrzuje se tak závěr, že keramické zlomky v hrobech IIN032 a IIN033 patří mezi druhotně přemístěné.

Podrobnější chronologie řadové i etážové části, i když platná jenom pro omezený vzorek hrobů, ukazuje, že se pohřebiště postupně rozšiřovalo (jak již naznačily závěry o jeho rozsahu) a vyvíjelo, přičemž se klade velký důraz na období 12. až (staršího) 13. století. Výjimkou je pouze skupina hrobů jižně od kostela, kterou překryla podlaha přístavku.

²³⁰ Nedostatečně dokumentovaná situace, zejména v části, kterou bez výzkumu odkopala stavební firma, naznačuje složitější strukturovanou terénní situaci i jižněji u apsidy; opět s více superpozicemi, ale bez potřebných detailů.

²³¹ Celkový závěr je bezesporu ovlivněn ne zcela kvalitními keramickými soubory, na jejichž základě jsou jednotlivé hroby datovány.

6.4. ORIENTACE A POLOHA ZEMŘELÉHO

Stejně jako u ostatních charakteristik jsou neúplné také informace o orientaci a poloze zemřelého, a to především opět kvůli neúplné a nerovnoměrné dokumentaci jednotlivých hrobů. Opakovaně jsme zmínili, že plánová dokumentace je jen skromná a z velké části schematizovaná. Polohu zemřelého můžeme poměrně dobře posoudit na základě fotografií, pokud byly pořízeny, což ovšem pro orientaci pohřbeného neplatí.

Orientaci můžeme určit víceméně jednoznačně u 62 hrobů z celkových 81. S jedinou výjimkou převažuje obvyklý směr, tj. hlavou k západu a nohama k východu. Opačně orientován je pouze hrob IIN023, který dokumentuje jen stylizovaná skica v terénním deníku (*Frolík 2015a*, s. 83). Na celkových plánech (*Frolík 2015a*, s. 18–19, obr. 3/12–3/14) není tento hrob zachycen, na jeho místě je (schematicky) zakreslena skrumáž lidských kostí.

Několik hrobů vykazuje mírnou odchylku. Tři jsou orientovány ve směru severozápad–jihovýchod (hroby IIN024, IIN027, IIN056) a náleží k etapě datované do (2. poloviny) 12.–13. století. Šest hrobů se podle celkových plánů méně či více odchyluje ve směru jihozápad–severovýchod (IIN011, IIN013, IIN016 – IIN018, IIN054), u jednoho je odchýlení nevýrazné (IIN006). S výjimkou hrobu IIN054 jsou všechny datovány do 10.–11. století a nacházejí se na jižní straně kostela. Hrob IIN054 je časově zařazen do 12. století. Pokud bychom usuzovali na orientaci zemřelého podle směru částečně dochované kamenné schránky, patřil by do této skupiny také hrob IIN019. Pozorování o odchylkách v obvyklé orientaci je nezbytné hodnotit opatrně. Orientace je odvozena z celkových plánů, u nichž je zřejmé, že jsou zčásti stylizované. Nový celkový plán byl sestaven na základě transformací z fotografií, a proto i on může vykazovat určitou odchylku.

Ke 14 hrobům nejsou k dispozici pro určení orientace potřebné informace.²³² U několika dalších ji nemůžeme stanovit z jiných důvodů. Dva hroby byly překryty kamennými náhrobními deskami a poloha kosterních ostatků pod nimi není zaznamenána (IIN043, IIN060). Tzv. tumba (hrob IIN061) v kostele P. Marie zůstala prázdná. Hrob IIN052 situovaný pod severovýchodním nárožím lodě kostela je dokumentován formou slovního popisu (*Frolík 2015a*, s. 127–128), z něhož by vyplývala orientace hlavou (lebku) k západu. Fotografie a posouzení v terénu (nároží bylo znovu odkryto během revizního výzkumu v letech 1995–1996) však tento závěr nedovolují. Specifickým případem je hrob IIN075, o jehož podobě informují dvě terénní skici a stručný zápis v terénním deníku (*Frolík 2015a*, s. 166). Zaznamenána je poloha kostry, ale nikoli její orientace.²³³

Polohu zemřelých můžeme posoudit opět jenom u menšího počtu hrobů a jen u menšiny pro víceméně celou kostru (celkem 16 hrobů).²³⁴ Nejčastější zaznamenaná je natažená poloha na zádech s rukama podél těla a nataženýma nohama (natažené ruce – 31 hrobů, natažené nohy – 32 hrobů).²³⁵ Odchylky v poloze rukou byly zjištěny u dvou hrobů (*Obr. 126A*). V hrobě IIN045 byla pravá ruka položena podél těla, levá směřovala do pánve. Obdobně tomu bylo v hrobě IIN076, v němž pravá ruka také ležela podél těla a levá byla položena na břicho. U dvou hrobů zaznamenáváme odchylku též u nohou (*Obr. 126A, 126B*). Zemřelý v hrobě IIN024 měl mírně pokrčené obě nohy, v hrobě IIN038 pravá noha spočívala zčásti na noze levé.

K popsáním nepravidlostem v uložení a orientaci zemřelých připojujeme ještě hrob IIN062 (hrobka), který je na pohřebišti jako jediný dvojhrobem. Ke kostře muže (Spytihněv I.) byla s odstupem asi tří let přiložena kostra ženy (jménem neznámá manželka Spytihněva I. – *Borkovský 1969*, s. 100/„několik let“; *Frolík – Smetánka 1997*, s. 127).

²³² Hroby IIN004, IIN005, IIN031, IIN033, IIN053, IIN064 – IIN067, IIN070 – IIN072, IIN074, IIN081.

²³³ Přesto lze usuzovat spíše na obvyklou orientaci, protože lze předpokládat, že by odchylka byla zaznamenána.

²³⁴ Hroby IIN006, IIN007, IIN009, IIN011, IIN024, IIN032, IIN035 – IIN037, IIN039 – IIN041, IIN043, IIN045, IIN046, IIN075. U IIN043 se spoléháme na deníkový záznam, grafická dokumentace kostry se nedochovala, u hrobu IIN076 je k dispozici pouze skica.

²³⁵ Do obou kategorií zahrnujeme i případy, kdy se dochovala pouze jedna končetina (ruce – IIN010, IIN013, IIN015, IIN016, IIN020, IIN051, IIN068, IIN069, IIN073; nohy – IIN013, IIN016).

Obr. 126A: Praha – Hrad. Hroby s odchylkou v poloze rukou (zvýrazněno čtverečkem) nebo nohou (zvýrazněno kroužkem). Okolí kostela P. Marie, vyhotovil autor.

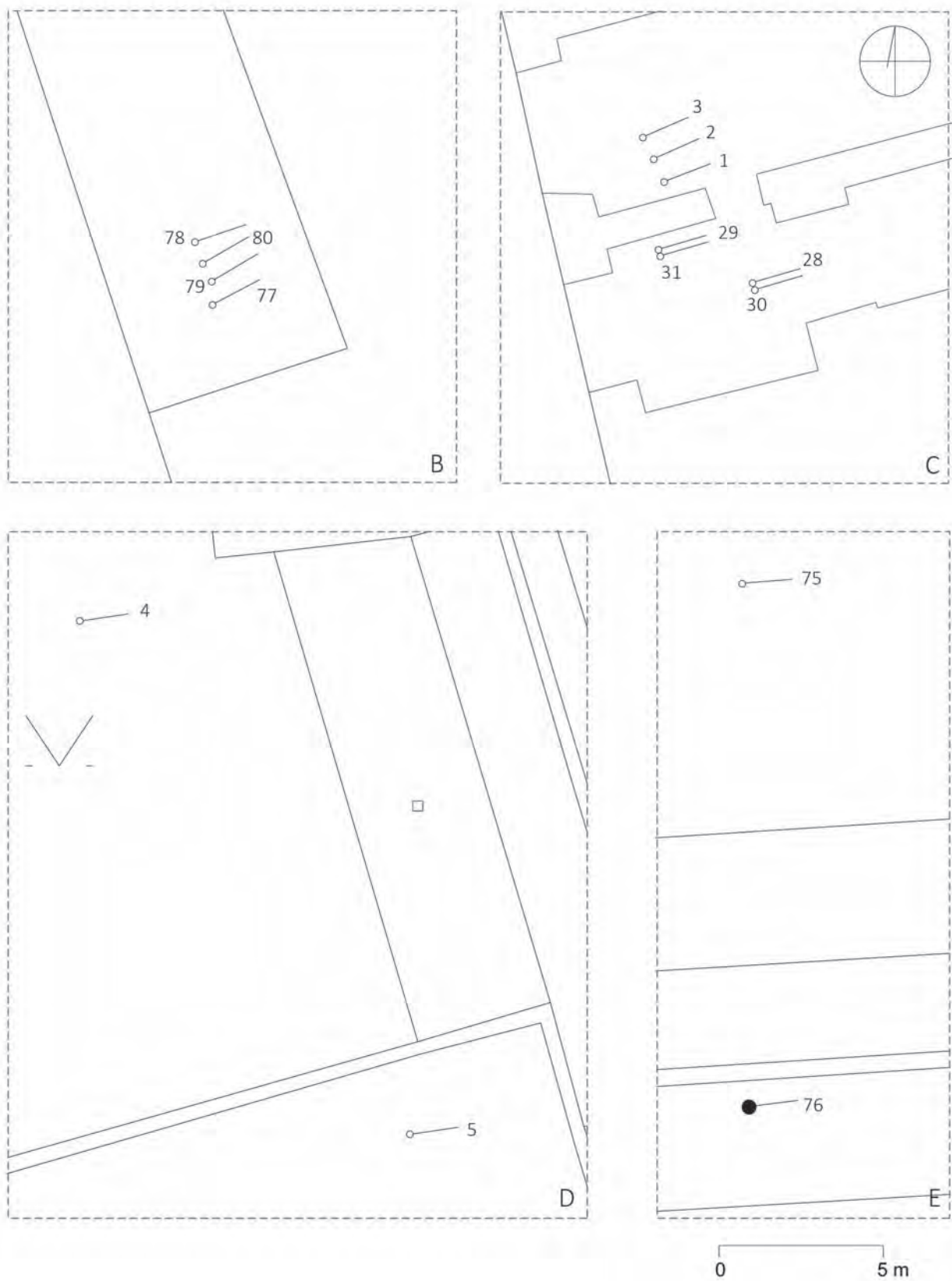
Fig. 126A: Prague Castle; graves with different arm (marked with square) or leg positions (marked with ring); Surroundings of the Church of the Virgin Mary, after K. Vytečková, created by the author.

6.5. ÚPRAVA HROBOVÉ JÁMY

Úpravu hrobové jámy můžeme posoudit jenom u malého počtu hrobů, protože se tato informace převážně nezaznamenávala, jáma totiž nebyla obvykle rozeznána (spíše ji ani nikdo nehledal). Na některých fotografiích vypadá terén v okolí kosterních zbytků jako spodní část hrobové jámy. Obvykle však nelze rozhodnout, zda skutečně jde o spodní část takové jámy, nebo útvar vznikl uměle při preparaci kosterních zbytků (např. hroby IIN001²³⁶, IIN003). Fotografie ukazují, že značná část hrobů nebyla zahlobena až do podloží, v němž by se obrys hrobové jámy lépe identifikoval. Tato skutečnost nepřímo dokládá mocnost uloženin, do nichž byly hroby hloubeny, a stejně nepřímo také mocnost původního půdního horizontu, který se při následném vývoji přeměnil na tzv. kulturní vrstvu. V ploše mezi hroby nebyl půdní horizont nikde jednoznačně identifikován (nedochoval se). Jedinou dokumentovanou výjimkou je hrob IIN049 (a s ním i IIN050) u apsidy kostela, kde se na podloží (vrstva 143) a jeho rozvětralé povrchové části (vrstva 120) dochoval půdní horizont o mocnosti 0,08 m (Frolík 2014, s. 122).

Kusé údaje v několika případech dokládají mělké zahlobení do podloží (hrob IIN017 – 0,1 m; IIN032 – mírné zahlobení, konkrétní hodnota není známa; IIN045 – nepatrné zahlobení; IIN049 – 0,35 m; IIN054 – 0,17 m; IIN073 – 0,37 m; IIN075 – 0,5 m). U hrobu IIN027 fotografie snad dokládá půlkruhovitý tvar krátké strany za hlavou. Hrobová jáma pohřbů IIN049 a IIN050 se směrem nahoru mírně

²³⁶ O tom, že pravděpodobně nešlo o hrobovou jámu, svědčí, že není zachycena na řezu terénem, na němž je tento hrob zobrazen (Frolík 2015a, s. 58, obr. 4/4). Na straně druhé je na terénní skice a jejím čistopisu (Frolík 2015a, s. 58–59, obr. 4/5 a 4/6) kolem všech hrobů zaznamenán obrys připomínající hrobovou jámu. Mohou to však také být zbytky dřeva („rakve“). Opačnou situaci zaznamenáváme u hrobů IIN028 a IIN030, kde jsou hrobové jámy zachyceny na terénní skice, ale nikoli v půdorysu (Frolík 2015a, s. 89–90, obr. 4/34–4/36).

Obr. 126B: Praha – Hrad. Hroby s odchylkou v poloze rukou (zvýrazněno čtverečkem) nebo nohou (zvýrazněno kroužkem). Ostatní části pohřebiště, vyhotovil autor.

Fig. 126B: Prague Castle; graves with different arm (marked with square) or leg positions (marked with ring); Other parts of the cemetery, after K. Vytejšková, created by the author.

nálevkovitě rozevívá. Dno je ploché (IIN049, IIN053, IIN054, IIN080), mísovitě (IIN077 až IIN079) nebo nepravidelné (IIN073). Hrobová jáma se ve dvou případech jeví jako úzká (IIN041, IIN045), pokud tento tvar nevznikl uměle při preparaci. Hroby IIN061 (tumba) a IIN062 (hrobka) v interiéru kostela jsou specifické, v obou případech byla vyhloubena do podlahy obdélná jáma s víceméně kolmými stěnami, která byla následně obezděna. Tumba (hrob IIN061) byla navíc vybavena maltovou podlahou.

O něco více informací máme k dispozici o výbavě hrobové jámy, tj. o použití dřeva nebo kamene při ukládání nebožtíka. Oba jsou charakteristické poměrně pestrá škálou nálezů, z valné části však nedostatečně dokumentovaných. Hlavním zdrojem informací jsou opět především fotografie, jen v omezené míře slovní popis.

Poččetněji je doloženo použití kamene; ve větším či menším počtu byly zaznamenány různě využitě opukové kameny v 18 hrobech (*Obr. 128A, 128B*).²³⁷ Kámen v podobě náhrobní desky se vyskytl dvakrát (IIN043, IIN060). Třikrát registrujeme různou podobu kamenné hrobky (IIN019, IIN061 a IIN062). Použití kamene ve všech variantách tak stouplo na 23 hrobů (28,4 %). Jenom o něco méně bylo v hrobové jámě použito dřevo (14 hrobů – 17,3 %).²³⁸ Ve čtyřech případech bylo doloženo dřevo i kámen (hroby IIN003, IIN030, IIN044, IIN062, tj. 4,9 %).²³⁹

Charakterizovat způsob využití dřeva je obtížné, protože se téměř ve všech případech dochovalo fragmentárně. Pro určení konstrukce, v níž bylo použito, je k dispozici obvykle pouze jediná fotografie, která neposkytuje všechny potřebné detaily. Nejčastěji – čtyřikrát – je dřevo doloženo (především viditelné na fotografii) po stranách kosterních zbytků a pod nimi (IIN001, IIN002, IIN013 a IIN039). Původně skutečně mohlo jít o rakev, jak se tyto fragmenty popisují v terénní dokumentaci (např. IIN001 – „zbytky rakve“, IIN002 – „rakev“ – *Frolík 2015a*, s. 59–60). Jenom po stranách kostry bylo dřevo identifikováno třikrát (IIN003, IIN044 a IIN047). U hrobu IIN047 je na plánu patrná pravouhle zalomená úzká stopa po dřevě, snad tedy nároží rakve nebo schránky (*Frolík 2015a*, s. 119, obr. 4/66). Ve dvou případech bylo dřevo nalezeno pod kostrou (IIN037 a IIN038, pokud je fotografie správně vyložena). V hrobě IIN009 se podle fotografie dřevo nacházelo po stranách kostry a také velmi fragmentárně nad ní. Při popisu hrobu IIN028 se přímo uvádí, že kostra „byla v rakvi, rakev přikrytá prknem“ (*Frolík 2015a*, s. 90). Celkem u 11 hrobů je pravděpodobné, že zemřelý byl pohřben v rakvi. Tento závěr je jednoznačný také u dalších tří hrobů IIN077 až IIN079, protože se u nich dochovalo dřevo po stranách kostry, nad ní i pod ní. V hrobech IIN077 a IIN078 navíc i úzká strana rakve (*Obr. 127*). K tomuto počtu (14) snad můžeme přiřadit ještě hrob IIN030, u něhož postrádáme příslušnou obrazovou dokumentaci, ale popis uvádí, že kostra byla „obložena opukovými kameny v rakvi“ (*Frolík 2015a*, s. 92). Pohřeb v rakvi, kterou nespojovaly železné hřebíky, nebo nějaká podobná konstrukce (schrána) by tak byl téměř výlučným důkazem o použitém dřevu na studovaném pohřebišti. Hrob IIN062 v interiéru kostela je specifický. Podle nálezů přímo v něm a podle otisků v maltě hrobku překrývala dřevěná deska. Pravděpodobný hrob IIN031 (1,5 m dlouhé prkno – *Frolík 2015a*, s. 92) a hrob IIN080 (zlomky dřeva nebo rozložené dřevo – *Frolík 2015a*, s. 176) nelze posoudit.²⁴⁰ Chronologicky náleží používání dřeva převážně do období před polovinou 12. století, přesněji před rokem 1135 (hroby IIN001 – IIN003, IIN009, IIN013, IIN028, IIN030, IIN031, IIN037, IIN077 – IIN080). Nejstarší a přesně datovatelný je hrob IIN062 (915–918). Do období 12.–13. století náleží hroby IIN038, IIN039, IIN044 a IIN047.

Kámen se v hrobové jámě (*Obr. 128A, 128B*) používal buď jednotlivě (do počtu tří), dále k úplnějšímu obložení a také k (částečnému) překrytí kostry, obvykle v kombinaci s obložním. Přítomnost ojedinělých kamenů v osmi hrobech se zdá nahodilá. Ve třech případech se kameny nacházejí v oblasti hlavy (IIN041 – jeden kámen; IIN040 – jeden u lebky, jeden u pravého ramene; IIN024 – tři kameny u lebky a levého ramene), ale žádný (snad s výjimkou hrobu IIN024, kde je jeden kámen postaven na výšku) nepůsobí přesvědčivě, kameny mohly být náhodnou částí zasypu. V dalších třech případech se kameny našly u nohou (IIN003 – tři podél pravé nohy²⁴¹; IIN034 – tři u chodidel podél úzké strany hrobové jámy; IIN045 – jeden rozměrný kámen u pravé strany pánve a u stehenní kosti). V hrobě IIN010 byl objeven jeden kámen u pravé ruky. V hrobě IIN053 byl kámen postavený na užší hranu popsán na severní straně hrobové jámy (tj. u levé strany zemřelého), ale nelze rekonstruovat, u jaké části kostry se původně nacházel. Hrob IIN062 (hrobka) je odlišný, zde byly dva kameny nalezeny pod lebkou pohřbeného (kníže Spytihněv I.).

²³⁷ Hroby IIN003, IIN007, IIN010, IIN015, IIN024, IIN030, IIN034, IIN035, IIN040 – IIN042, IIN044 – IIN046, IIN053, IIN062, IIN075, IIN076.

²³⁸ Hroby IIN001, IIN002, IIN009, IIN013, IIN028, IIN031, IIN037 – IIN039, IIN047, IIN077 – IIN080.

²³⁹ Celkově bylo tedy dřevo nějakým způsobem využito v 18 hrobech (22,2 %).

²⁴⁰ Stejně neurčitá je zmínka o některém z hrobů ve skupině IIN034 až IIN038. Deníkový záznam zmiňuje použití dřeva (rakve) u tří hrobů (*Frolík 2015a*, s. 97).

²⁴¹ V tomto případě mohlo jít o celistvější obložení, protože horní polovinu kostry (hrobu) zničila mladší zeď.

Obr. 127: Praha – Hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže. Hrob IIN078, patrný stěny dřevěné rakve. Č. neg. 84024.

Fig. 127: Prague Castle, Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross; grave No. IIN078, image showing traces of wooden sarcophagus; negative No. 84024.

Úplnější obložení je doloženo ve čtyřech hrobech. V jednom případě se musíme spolehnout na slovní popis (IIN030 – „*kostra obložená opukovými kameny*“²⁴² – Frolík 2015a, s. 92). V hrobě IIN007 se obložení v podobě řady kamenů dochovalo podél celé jižní (pravé) strany kostry; druhou stranu nelze posoudit, byla odkopána mladším zásahem. U hrobu IIN015 se na pravé straně dochovaly čtyři kameny, na levé tři – u stehů, pánve a hlavy. V hrobu IIN042 jsou kosterní pozůstatky obklopeny poměrně pravidelně rozmístěnými kameny uspořádanými do nesouvislé řady na jižní a severní straně pohřbeného.

U pěti hrobů bylo zjištěno částečné překrytí kosterních zbytků, někdy kombinované s různou měrou dochovaným obložení. Pouhé překrytí pozorujeme u hrobu IIN035 (pravou ruku překrývá plochý kámen, snad obložení u pravé nohy). Zemřelého v hrobě IIN044 překrývaly větší (ploché?) kameny celého kromě hlavy (Obr. 129). Menší kameny kolem kostry indikují obložení. Dětský hrob IIN045 vykazoval obložení většími kameny u dolních končetin, přičemž kameny zčásti (nezáměrně?) překryly kotník a prsty levé nohy a pravé části pánve a prstů pravé ruky. Na jiném kameni částečně spočívá lebka a levá lopatka (Obr. 130). V hrobě IIN075 bylo zemřelé dítě obloženo kameny za všech stran a jeden velký plochý navíc překryl dolní část pravé nohy.²⁴³ U hrobu IIN076 se musíme spolehnout na slovní popis, který uvádí obložení kostry a kameny „*i na povrchu těla ... lebku rozdrtil kámen na ní ležící*“ (Frolík 2015a, s. 167).

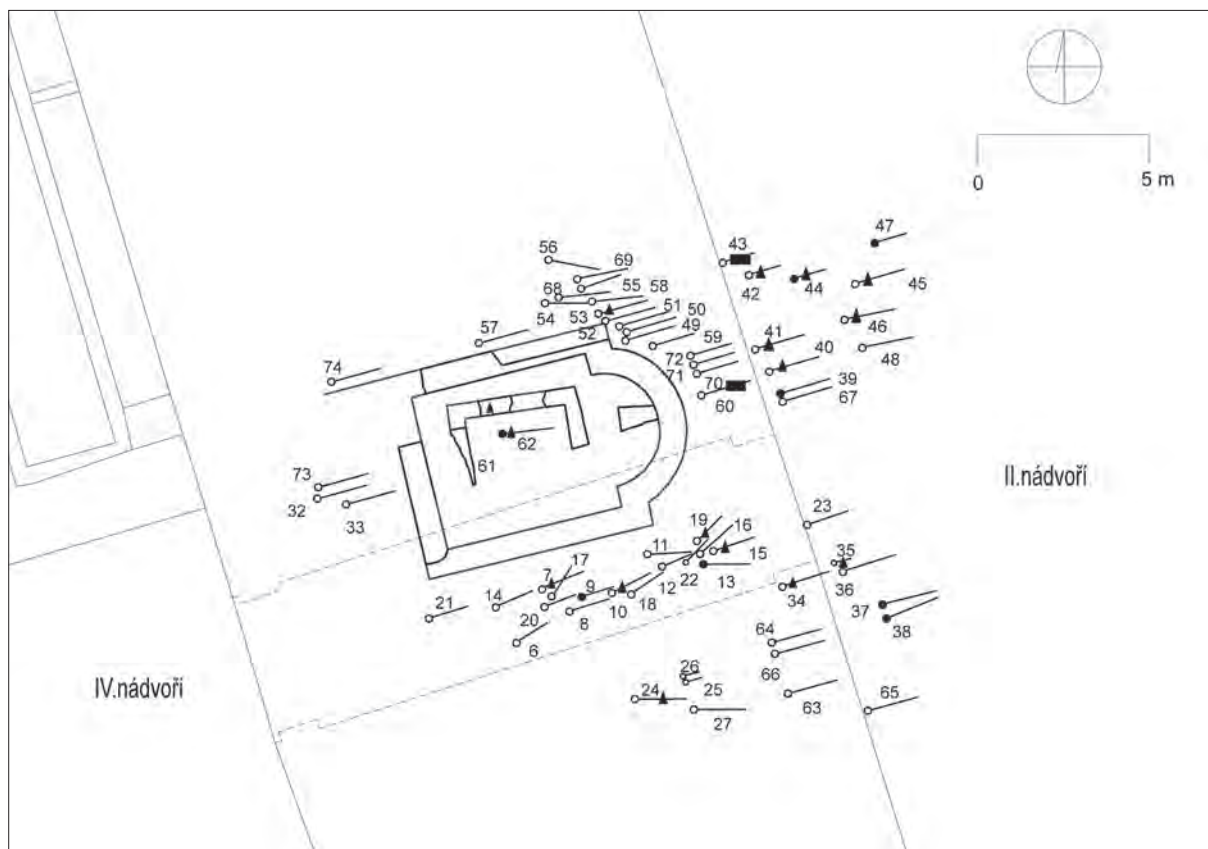
Nepříliš často se při pohřbívání na Pražském hradě používala nezdobená kamenná obdélná deska. Méně určitých informací je o hrobě IIN060, v němž ani nebyla zkoumána situace pod deskou (Obr. 131).²⁴⁴ Obdobná deska zakrývala také dětský hrob IIN043 (Obr. 132). Její rozměry se neuvádějí, na horní straně však byla hladká, na spodní nerovná. Hrob II019 je z plochých opukových desek sestavená neúplná hrobka, poškozená mladšími zásahy (Obr. 88). Kamenné desky, původně dlaždice, se na jižní straně dochovaly tři, na západní jedna a jedna také na straně severní. Rozměry hrobky nejsou uvedeny. Na deskách/dlaždicích byly zjištěny stopy malty (Frolík 2015a, s. 79), byly tedy druhotně použity (ze starší stavební etapy přilehlého kostela?).

²⁴² Totéž je uvedeno a načrtnuto na skice terénní situace (Frolík 2015a, s. 90, obr. 4/36).

²⁴³ Popis zmiňuje „*nad kostrou*“ dva kameny (Frolík 2015a, s. 166).

²⁴⁴ „*Červená náhrobní pískovcová deska se dvěma otvory na povrchu ... dlouhá 65 cm*“ (Frolík 2015a, s. 137).

Obr. 128A: Praha – Hrad. Hroby s použitím dřeva (zvýrazněno kroužkem), kamene (zvýrazněno trojúhelníkem) nebo s kamennou náhrobní deskou (zvýrazněno obdélníkem). Okolí kostela P. Marie. Podklad K. Vytejková, vyhotovil autor.

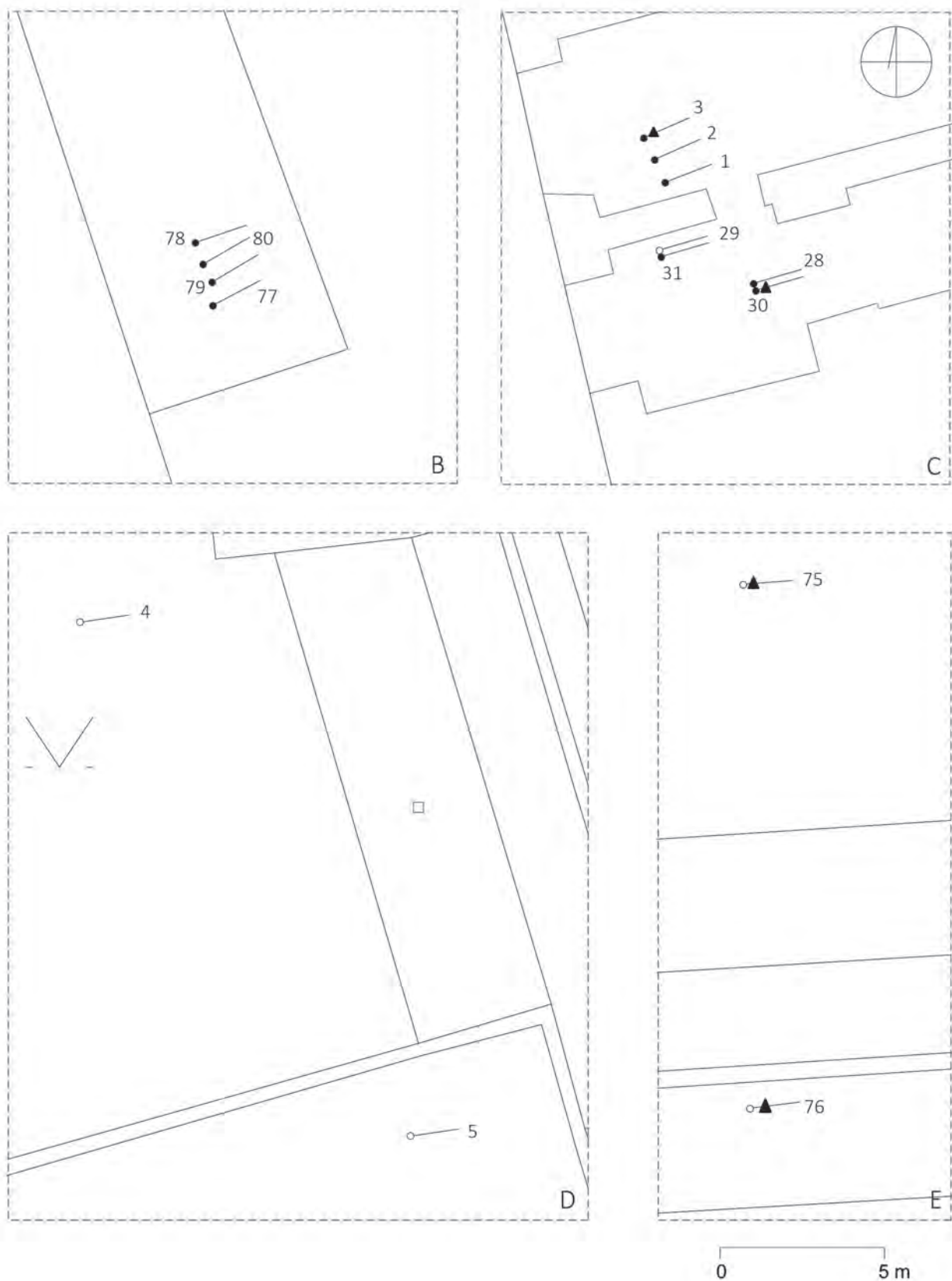
Fig. 128A: Prague Castle; graves using wood (marked with ring), stone (marked with triangle) or a tomb slab (marked with rectangle); Surroundings of the Church of the Virgin Mary, after K. Vytejková, created by the author.

K hrobům s využitím kamene náleží také oba hroby z interiéru kostela. Starší tumbu (IIN061) tvořil původně obdélný útvar o úplném východozápadním rozměru 3,8 m a neúplném (protože poničeném mladším zásahem) severojižním 2,95 m. Síla zdí/stěn, lícovaných pouze do interiéru, činila 0,4 až 0,45 m, maximální dochovaná výška 0,25 m. Původní výšku stěn nelze stanovit. Dno tvořila maltová podlaha s hlinitokamenitým podkladem a malta podlahy plynule přecházela na vnitřní stěny tumby jako omítka. Jak byla tumba původně překryta nelze určit.

Mladší hrobka (IIN062) byla vložena do tumby, do jejíž podlahy byla vyhloubena obdélná jáma o hloubce 0,35 m, která byla následně obezděna s lícem pouze na vnitřní straně. Zdivo bylo široké 0,13–0,2 m a dochovalo se do výšky 0,33 m. Délka hrobky činí až 1,93 m, šířka až 0,6 m. Na dno byla položena maltová podlaha. Po uložení zemřelého (zemřelých) byla hrobka překryta látkou a následně dřevěnou deskou, na niž byla pravděpodobně nanášena vrstva malty (Frolík 2015a, s. 150). Uvažované překrytí kamennou deskou není průkazné.

Časově přesně zařadit je možné pouze oba hroby v interiéru kostela (IIN061 – po 882–884 a IIN062 – 915–918). Do staršího horizontu užívání hřbitova náleží také kamenná schránka v hrobě IIN019 (10.–11. století).²⁴⁵ Hrob s pískovcovou náhrobní deskou IIN043 patří do nejmladší etapy používání hřbitova (12.–13. století). Hrob IIN060 nelze přesněji zařadit, můžeme pouze nepřímě odvodit, že je mladší než základové zdivo apsidy kostela (nejspíše tedy také 12.–13. století). V obou případech však hroby patří do období, kdy se používal tento způsob označení pohřbu (Hanuliak 1979). Úplnější obložení bylo zjištěno v hrobech ze starší fáze pohřbívání, tj. z 10.–11. století (IIN007, IIN015), event. před r. 1135 (IIN030). Jeden případ náleží do období 12.–13. století (IIN042). Obdobně je tomu u hrobů, v nichž alespoň část

²⁴⁵ Toto časové zařazení nastoluje otázku původu druhotně použitých kamenných desek/dlaždic, protože v interiéru kostela jsou podobné použité až v nejmladší podlaze. Pokud by byly z podlahy přístavku, musel by zaniknout velmi brzy.

Obr. 128B: Praha – Hrad. Hroby s použitím dřeva (zvýrazněno kroužkem), kamene (zvýrazněno trojúhelníkem) nebo s kamennou náhrobní deskou (zvýrazněno obdélníkem). Ostatní části pohřebiště. Podklad K. Vytejšková, vyhotovil autor.

Fig. 128B: Prague Castle; graves using wood (marked with ring), stone (marked with triangle) or a tomb slab (marked with rectangle); Other parts of the cemetery, after K. Vytejšková, created by the author.

Obr. 129: Praha – Hrad, II. nádvoří. Hrob IIN044 s výrazným překrytím kostry kameny. Výřez z plánu 4/5+5/4-0124. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha.

Fig. 129: Prague Castle, Second Courtyard; grave IIN044, skeleton clearly covered with stones, section of plan No. 4/5+5/4-0124; archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague.

Obr. 130: Praha – Hrad, II. nádvoří. Hrob IIN045 s výrazným obložení opukovými kameny. Č. neg. D6543.

Fig. 130: Prague Castle, Second Courtyard; grave IIN045, clearly lined with limestones; negative No. D6543.

Obr. 131: Praha – Hrad, II. nádvoří. Hrob IIN060 s kamennou náhrobní deskou. Č. neg. 6513.

Fig. 131: Prague Castle, Second Courtyard; grave IIN060 with stone slab; negative No. 6513.

Obr. 132: Praha – Hrad, II. nádvoří. Hrob IIN043 s kamennou náhrobní deskou. Výřez z fotografie ve *Význam* 1951.

Fig. 132: Prague Castle, Second Courtyard; grave IIN043 with stone slab; detail of a photograph from *Význam* 1951.

kamenů kosterní ostatky překrývá (11.–12. století hroby IIN035, IIN075 a II076). Hrob IIN046 je datován do 12. a hrob IIN044 až do 12.–13. století. Hroby s ojediněle použitými kameny pocházejí většinou z poslední etapy existence hřbitova (12.–13. století – IIN024, IIN040, IIN041) nebo z období jen o málo staršího (12. století – IIN034, II053). Snad ještě starší jsou hroby IIN03 (před r. 1135) a IIN045 (11.–12. století); zdá se, že hrob IIN010 je nejstarší (10–11. století).

Ve třech případech bylo při pohřbu použito dřevo i kámen (hroby IIN003, IIN030 a IIN044). Pozice kamenů a stop dřeva v hrobě IIN003 naznačuje, že zemřelý v rakvi (?) mohl být pohřben mezi kameny existujícího obložení. Stejně tomu tak bylo pravděpodobně také u hrobu IIN030. U IIN044 musíme předpokládat, že rakev (?) pohřbeného následně zakryly velké kameny. Možná je však také interpretace, že zemřelý byl uložen na desce a teprve tu kameny překryly. Jako zajímavost doplňme, že hrob IIN062 (hrobka) obsahuje všechny posuzované prvky (dřevo, kámen a navíc i zvláštní úpravu – zděnou hrobku).

Z celkového závěru ohledně využívání dřeva vyplývá, že pro pohřbívání se po celou dobu existence pohřebiště pravděpodobně téměř výhradně používaly rakve (v jeho starší časové etapě snad dokonce ještě více). Po celou dobu trvání pohřebiště se používal také kámen (*Obr. 134*). Zdá se však, že náročné formy jeho úpravy souvisejí pouze s počátečním obdobím (hroby v interiéru kostela, event. jeho starší etapy – hrob IIN019 vně kostela).

S ohledem na možný vztah hrobů především z etážové části pohřebiště je důležité se zastavit u hloubky jednotlivých hrobů (*Obr. 133*). Již *I. Borkovský* (1953, s. 168–169) si povšiml, že některé hroby jsou uloženy velmi mělko a odvozoval z toho, že terén kolem kostela byl druhotně snížen.²⁴⁶ Proto se budeme této otázce věnovat podrobněji. Hloubku můžeme s velkou či menší přesností stanovit u 49 hrobů (65 %), což je v porovnání s ostatními sledovanými jevy relativně vysoké číslo.

Při posuzování hloubky rozdělujeme hroby do několika skupin. U hrobů na východním okraji pohřebiště (u Středního křídla a v jeho interiéru) lze hloubku určit v osmi případech. Hroby IIN077 až IIN080 jsou zahlobeny pouze 0,1 m do příslušné vrstvy (uloženina 1125). V důsledku složitého terénního vývoje po ukočení pohřbívání se úroveň terénu zcela jednoznačně snížila, avšak zjistit, kde se nacházela, když z ní byly hroby hloubeny, není možné, a tudíž nelze ani stanovit původní hloubku hrobových jam. Skupina hrobů objevená v roce 1948 vykazuje rozdílné hloubky (IIN028 – 0,1 m; IIN029 – 0,5 m; IIN030 – 0,4 m; IIN031 – 0,9 m /?/). Hloubku hrobových jam odvozujeme od zahlobení do „*hnědé jílovité navážky, opuky*“ (*Frolík 2015a*, s. 90, obr. 4/36), kterou překrývá vrstva interpretovaná jako stavební k románské hradbě z roku 1135 (a která sama poškodila dva hroby). S výjimkou IIN031 je zřejmé, že i zde byl snížen terén, z něhož byly hrobové jámy hloubeny, ale ani v tomto případě jeho původní úroveň neznáme. Snížení nejspíše souvisí s terénními úpravami poté, co byla postavena románská hradba (*Obr. 133B*).

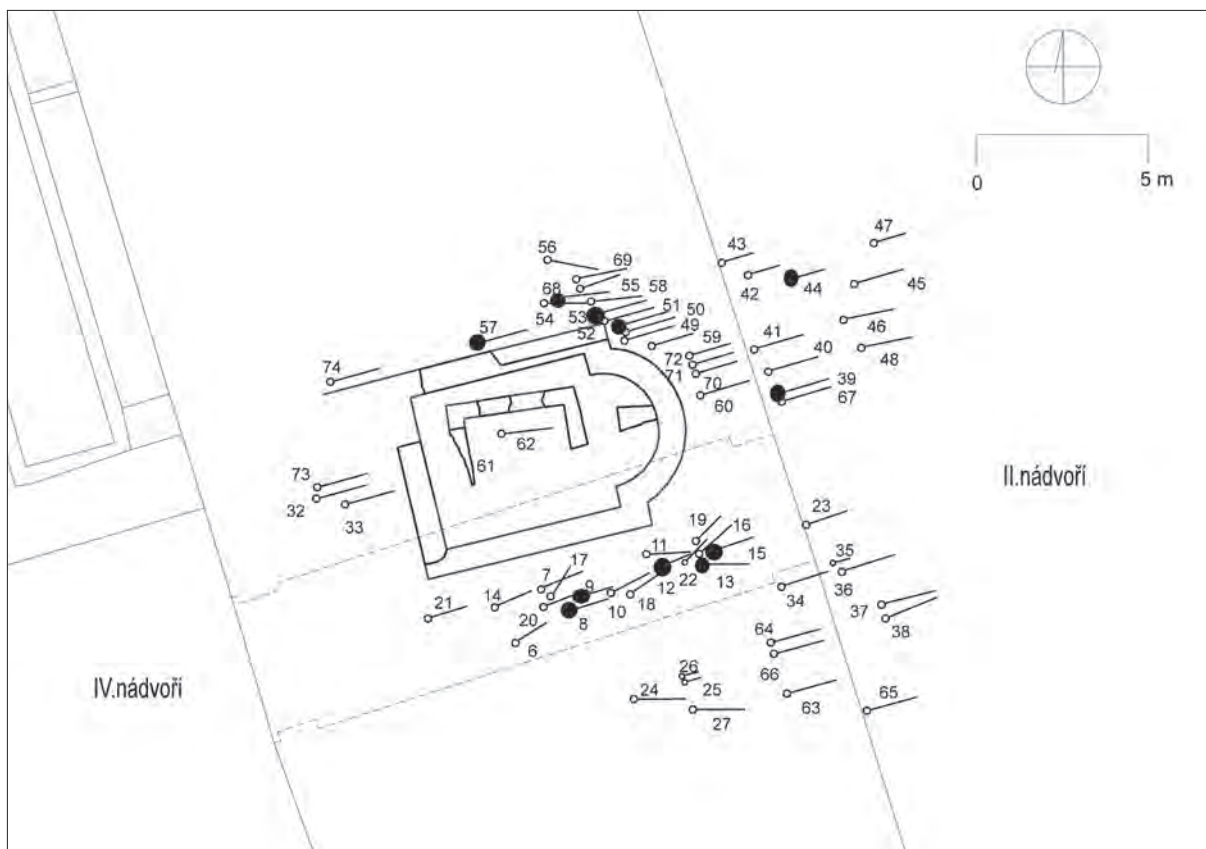
Hrobů, které řadíme k řadové části pohřebiště a u nichž můžeme hloubku hrobové jámy určit, je pouze osm (IIN024, IIN039 – IIN041, IIN043, IIN044, IIN075 a IIN076). Ani od této skupiny však nemáme k dispozici plnohodnotné údaje. U IIN075 a IIN076 známe velikost zahlobení do podloží (0,5 a 0,65 m), nikoli úroveň, z níž se hrobové jámy kopaly. U hrobu IIN024 můžeme určit, že jáma byla hluboká méně než 1,32 m (víme, v jaké úrovni ležela kostra a v jaké povrch navážky, která celý hrob překryla). U skupiny hrobů na II. nádvoří severně od průjezdu na IV. nádvoří známe úroveň podloží u kostry i povrchu hřbitovní vrstvy a předpokládáme, že z ní se hrob kopal. Hloubka hrobové jámy pak vychází u IIN039 na 0,1 m, u IIN040 na 0,83 m (z toho 0,24 m je zahlobení do podloží), u IIN041 na 1,03 m (z toho 0,41 m je zahlobení do podloží), u IIN043 na 0,5 m²⁴⁷ a u hrobu IIN044 na 0,2 m.²⁴⁸ Řadíme sem též hrob IIN023, u něhož skica dovoluje určit hloubku jámy na asi 0,5 m. Z této skupiny se zdá jako relevantní údaj o hrobech IIN040 a IIN041 a zřejmě také IIN043, i když to vypadá, že hloubka hrobu byla relativně malá (hraniční – asi 0,6 m). U zbylých dvou hrobů muselo dojít ke snížení úrovně terénu, takže byl pravděpodobně nerovný, jinak by mezi sousedními hroby (IIN039 a IIN040) nemohl být tak velký rozdíl.

Další skupinou hrobů, kterou můžeme posoudit společně, jsou pohřby jižně od kostela, původně překryté podlahou přístavku. U 15 ze 17 hrobů můžeme hloubku hrobové jámy díky dochovanému řezu

²⁴⁶ „*Neporušené kostry první vrstvy shora spočívaly 10 – 15 cm pod červenou spálenou vrstvou z požáru kostela. ... Kostry u starší apsidy byly uloženy velmi mělce, 10 – 20 cm pod povrchem terénu, na němž ležela spálená vrstva z požáru kostela. Před stavbou mladšího kostela byl okolní terén pravděpodobně vyšší a byl snížen patrně teprve za stavby mladšího kostela. Hroby patřící k mladšímu kostelu jsou uloženy hlouběji, je jich však celkem málo. Velká většina pohřbů je mělce uložena a patří proto spíše ke staršímu kostelu.*“ Můžeme jen litovat, že *I. Borkovský* neuvedl konkrétní hroby, které měl na mysli, což by asi bylo obtížné, protože je neočísloval.

²⁴⁷ 0,5 m je hloubka hrobové jámy pod náhrobní pískovcovou deskou. Údaj by měl být úplný (když se přičte tloušťka náhrobní desky, odhadem do 0,1 m), protože předpokládáme, že deska byla v úrovni terénu a viditelná.

²⁴⁸ Údaj 0,2 m může souviset se dnem hrobové jámy, ale také s úrovní zbytků dřeva (prkna) na severní straně hrobové jámy. Pak by byla hrobová jáma hlubší.

Obr. 133A: Praha – Hrad. Hroby s hloubkou hrobové jámy do 0,3 m. A – okolí kostela P. Marie. Podklad K. Vytečková, vyhotovil autor.

Fig. 133A: Prague Castle, graves with and depth up to 0.3 m; Surroundings of the Church of the Virgin Mary, after K. Vytečková, created by the author.

určit²⁴⁹ – kolísá mezi 0,06 až 0,7 m.²⁵⁰ S výjimkou dvou hrobů hlubších než 0,6 m (IIN007, IIN017) jsou zbývající údaje velmi nízké až minimální (nejméně 0,06 m), takže je zřejmé, že i zde byla úroveň terénu snížena (Obr. 133A). Nabízí se souvislost s budováním zděného přístavku a položením podlahy z opukových dlaždic, pro kterou bylo potřebné zplanýrovat/srovnat terén. Míru snížení terénu však nelze určit.²⁵¹

Etážová část pohřebiště zahrnuje hroby západně, severně a východně od kostela. Západně od něj můžeme posoudit dva hroby (IIN032, IIN073), oba s téměř stejnou hloubkou (0,6 a 0,62 m). Dokumentovaný řez (Frolík 2015a, s. 95, obr. 4/40) naznačuje, že údaj je úplný. Jinak bychom museli předpokládat snížení úrovně terénu při nějaké události, která s větším časovým odstupem předcházela výstavbě západní stěny kostela (a mezi výstavbou a snížením terénu byly uloženy vrstvy o mocnosti 0,24 m).

U skupiny hrobů u apsidy, konkrétně u hrobů odkopaných při stavbě v roce 1952, jsou údaje neúplné. Pro ně lze odvodit hloubku hrobové jámy 0,4 m (IIN070, IIN071) nebo 0,9 m (IIN072, toto číslo však nemusí být přesné). Zdá se, že odpovídající hloubku má pouze hrob IIN072. U zbývajících dvou (pokud je údaj z neúplné dokumentace odvozen správně) by muselo dojít ke snížení terénu.

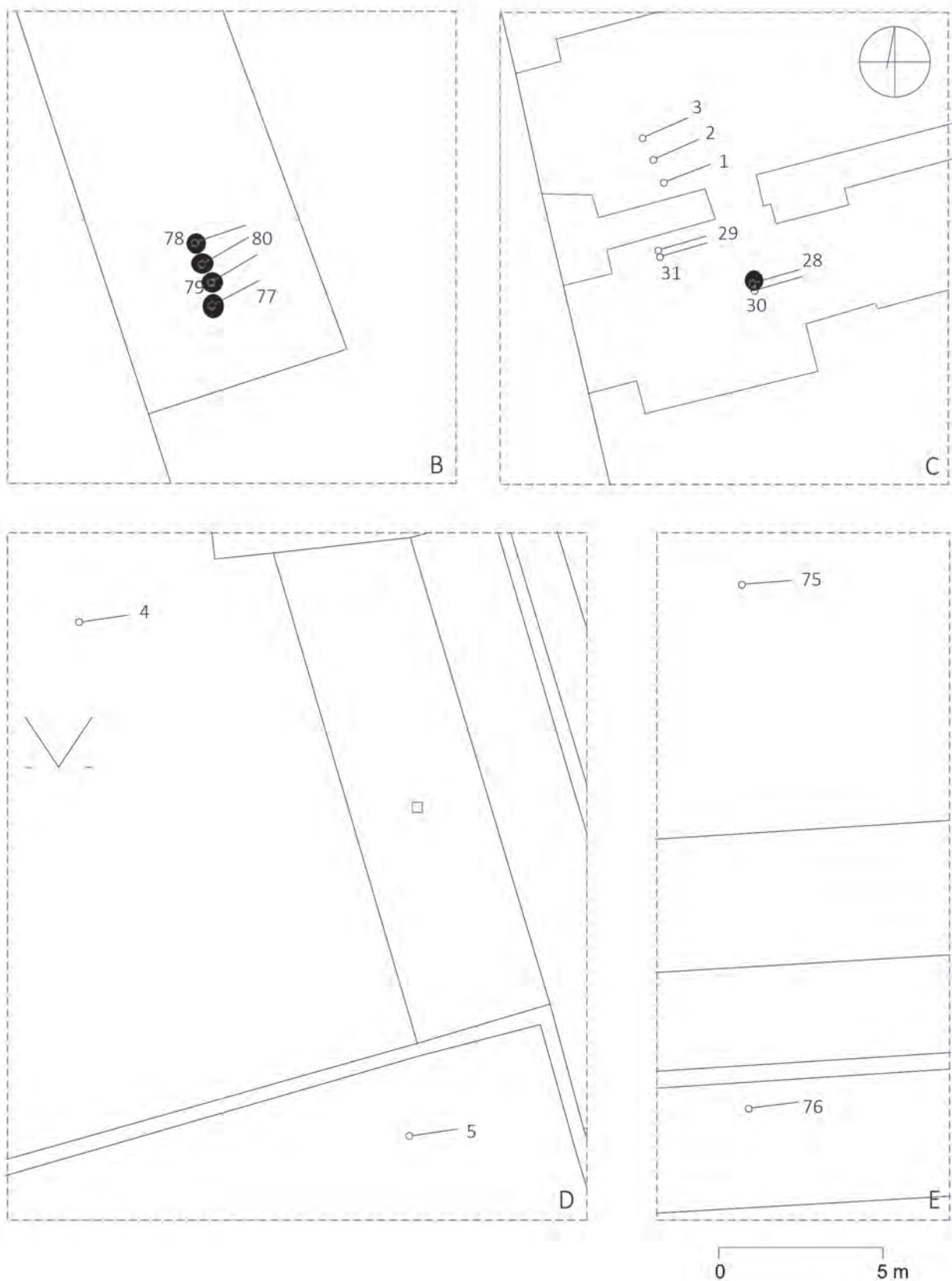
Směrem k severu následuje trojice hrobů IIN049 až IIN051 s hloubkami minimálně 0,48 m (IIN049), minimálně 0,63 m (IIN050)²⁵² a minimálně 0,25 m (IIN051). Pouze u hrobu IIN050 se údaj zřejmě blíží (rovná?) původní hloubce. Pokud tomu tak je, hrobová jáma byla hloubena z rozhraní mezi základovým (zdivo 907) a nadzemním (zdivo 903) apsidy (Frolík 2015a, s. 122, obr. 4/48). Je pravděpodobné, že i pro zbývající dva platila podobná původní hodnota, dochovaný údaj (0,48 m a 0,25 m) je odvozen od současné

²⁴⁹ U hrobů IIN020 a IIN022 není možné údaj určit.

²⁵⁰ Nejnížší je u hrobů IIN012 (0,08–0,3 m) a IIN013 (0,06–0,12 m), nejvyšší u IIN007 (0,63 m) a IIN017 (0,66–0,7 m).

²⁵¹ Pokud bychom brali hodnotu 0,6 m pro hloubku hrobové jámy jako minimální, bylo by to nejméně o 0,5 m.

²⁵² Pro hrob IIN050 byla dokumentována dochovaná mocnost zásypu v hrobové jámě 0,33 m. Nejméně 0,3 m je nutné připočítat jako terény odstraněné při výzkumu v letech 1950–1952.

Obr. 133B: Praha – Hrad. Hroby s hloubkou hrobové jámy do 0,3 m. Ostatní části pohřebiště. Podklad K. Vytejková, vyhotovil autor.

Fig. 133B: Prague Castle, graves with and depth up to 0.3 m; Other parts of the cemetery; after K. Vytejková, created by the author.

terénní situace, u níž nevíme, o kolik ji snížil archeologický výzkum. Hrob IIN051 však překryla vrstva 158 (*Frolík 2015a*, s. 126, obr. 4/75), která překrývá i další hroby v okolí (viz níže). Lze tedy předpokládat, že zde byl terén druhotně snižen (tj. nejprve se odkopala horní část hřbitovní vrstvy, tj. vrstva 156, a následně se uložila vrstva 158).

Nízké hodnoty sledujeme také u skupiny hrobů severně od severovýchodního nároží loď kostela (IIN053 – 0,3 m; IIN054 – 0,48–0,6 m; IIN055 – 0,4 m; IIN056 – 0,38 m; IIN057 – 0,3 m; IIN068 – 0,3 m a IIN069 – 0,35 m). Předpokládané minimální hloubce se blíží pouze hrob IIN054, pro ostatní platí, že původní úroveň terénu byla snížena (*Obr. 133A*). Stratigrafická situace je zčásti stejná jako u již zmíněného hrobu IIN051, protože IIN053 také překrývá uložení 158. Hroby IIN054, IIN055, IIN056, IIN068 a IIN069 jsou překryty vrstvou spáleniště (vrstva 160), která ukončila existenci kostela. Ke snížení úrovně terénu však došlo již před požárem. U hrobu IIN057 (0,3 m) známe jenom údaj o dochované výšce zásypu, jiné (stratigrafické) vztahy se nedochovaly.

U hrobů v interiéru kostela se zachovala maximální výška zdiva (a tedy i hloubka) tumby (hrob IIN061) 0,28 m, z pozůstatků destrukce zdi však vyplývá, že původně se zdivo tumby dochovalo výše. O kolik bylo sníženo, nelze z terénní situace nebo starší dokumentace zjistit.²⁵³ Relativně mělká je hrobka (hrob IIN062) – 0,33 m; tato hodnota je zřejmě úplná. Zahloubení proti podlaze v kostele však bylo původně vyšší (minimálně 0,61 m, přičtena je hloubka tumby – hrobu IIN061), ale ani tak není úplné, protože koruny zdív tumby byly druhotně sníženy.

Plošné snížení terénu evidujeme u většiny hrobů, u nichž můžeme posoudit hloubku hrobové jámy. Jde o důsledek složitého vývoje na ploše pohřebiště, kde se kromě hrobů nacházejí také části obranného systému Pražského hradu (hroby na východním okraji II. nádvoří a ve Středním křídle) a sídlištní situace (vrstvy s bohatým keramickým obsahem). Snížení úrovně terénu můžeme na východním okraji spojit s výstavbou kamenné románské hradby v roce 1135 a následujících letech. Terén v bezprostředním okolí kostela P. Marie snížily pravděpodobně stavební práce na jeho jižní straně (přistavění jižního přístavku). Úroveň podlahy (256,22 m n. m.) přibližně odpovídá úrovni cesty, která ke kostelu vedla od jihu (256,15 m n. m. a 256,38 m n. m. pro místa nejbližší k přístavku – *Frolík 2015a*, s. 18, obr. 3/13). Jaká byla úroveň terénu po stranách cesty, nelze jednoznačně určit.²⁵⁴

Ke snížení terénu došlo též na severní straně kostela, při uvažované minimální hloubce hrobové jámy 0,6 m by činilo nejméně 0,3 m. Poté se terén dále vyvíjel (vrstva 158), ale zdá se, že nové hroby se již nehlobily. Žádný dokumentovaný neprotíná vrstvu 158 a i nehlubší zkoumaný hrob IIN054 tato vrstva překrývá. Pak kostel postihl požár, po němž zanikl. Nakolik se snížení terénu týkalo také východní strany kostela, tj. kolem apsidy a východněji od ní, je nejasné. U hrobů IIN049 a IIN050 se mohla dochovat jejich původní hloubka a totéž by platilo i pro IIN072 (je-li hloubka správně určena). Na straně druhé byla u některých hrobů úroveň terénu vzhledem k dochované hloubce snížena (IIN051 – je nejbližší ke skupině hrobů severně od kostela; IIN039 a IIN044). Je možné, že snížení terénu severně a severovýchodně od kostela bylo plošné (nebo ve větším rozsahu), ale východně od kostela z nějakého důvodu jenom lokální. Takové (dnes zaniklé) proměny úrovně terénu popsali *I. Borkovský (1953, s. 144²⁵⁵, s. 168²⁵⁶)*.

253 Pokud bychom objem destrukce ze zdiva tumby (uložení 108) matematicky převedli na zdivo, zvýšila by se jeho koruna asi o 0,3 m (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 93).

254 Povrch terénů dochovaných po stranách cesty (jako jediná místa, kde snad lze potřebné údaje odvodit) se nachází na úrovni 256,95 m n. m. (západně od cesty), 256,69 m n. m. (východně od cesty) a 256,53 m n. m. (úroveň shořelé dřevěné stavby západně od cesty). Terény byly prozkoumány převážně pouze do úrovně 12. až 1. poloviny 13. století. V době stavby přístavku mohly být o něco níže.

255 „Vnější líc severní stěny kostela nebylo celý vidět, neboť zde na některých místech během staletí narůstal terén. Vzhled terénu na sever od kostelapo požáru byl takový, že u východního oblouku mladší apsidy byl kopeček do poloviny výšky apsidy, severní stěna apsidy až k nárožní pískovcové desce byla volná až k povrchu černého terénu, po kterém se chodilo v době existence mladší apsidy.“

256 „Černý terén hřbitova východně od apsidy tvořil původně vyvýšeninu asi 90 cm vysokou, která se táhne až k apsidě. Směrem k severu se černý terén snižuje a klesá na výšku 50 – 60 cm.“

Číslo hrobu	Hrobová jáma	Hloubka	Dřevo	Kámen	Poloha Rukou	Poloha nohou	Orientace Poznámka
H01	-	není jasná úroveň, z níž hloubeno	po stranách a pod kostrou	-	-	natažené	V-Z
H02	-	-	po stranách, za hlavou, pod kostrou	-	podél těla	natažené	V-Z
H03	-	-	pruh podél levé nohy	dva kameny u levé stehenní kosti	-	natažené	V-Z
H04	-	-	-	-	-	-	-
H05	-	-	-	-	-	-	JZ-SV?
H06	-	0,45 m (od mladší podlahy)	-	-	podél těla	natažené	V-Z
H07	-	0,63 m (od mladší podlahy)	-	opukový kámen na jižní straně, pět u horní poloviny těla, postavené na úzkou hranu, jeden kámen u kolena	podél těla	natažené	V-Z
H08	-	rameno 255,79; 0,32m (od mladší podlahy)	-	-	podél těla	natažené	V-Z záušnice v zásypu
H09	-	0,3 m (od mladší podlahy)	na bocích a nad kostrou	-	podél těla	natažené	V-Z
H10	-	0,43 m (od mladší podlahy)	-	jeden opukový kámen postavený na výšku u pravé ruky	pravá podél těla?	natažené	V-Z
H11	-	0,46 m (od mladší podlahy)	-	-	podél těla	natažené	V-Z
H12	-	0,08–0,3 m (od mladší podlahy)	-	-	-	-	druhotně přesunutě
H13	-	0,06–0,12 m (od mladší podlahy)	po stranách a pod kostrou	-	pravá podél těla?	natažené?	korálek v zásypu
H14	-	kostra 255,79, podlaha 256,22; hl. 0,37 m	-	-	-	-	V-Z
H15	-	0,24–0,44 m (od mladší podlahy)	-	řada čtyř kamenů na S straně u hlavy + jeden u levého stehna, na J straně tři kameny u pánve a stehna	pravá natažená	-	V-Z

Číslo hrobu	Hrobová jáma	Hloubka	Dřevo	Kámen	Poloha Rukou	Poloha nohou	Orientace Poznámka
H16	-	0,25–0,58 m (od mladší podlahy)	-	-	pravá natažená	pravá natažená	V–Z
H17	-	0,66–0,7 m (od mladší podlahy)	-	-	-	-	JZ–SV
H18	-	-	-	-	podél těla	natažené	V–Z
H19	-	0,42 m (od mladší podlahy)	-	hrobka z kamenných dlaždic	-	-	-
H20	-	-	-	-	levá podél těla	natažené	V–Z
H21	-	-	-	-	-	-	V–Z
H22	-	-	-	-	-	-	-
H23	-	0,5 m?	-	-	-	-	Z–V
H24	V konec zaoblený	kostra 256,00, povrch břidly 257,32	-	tři menší kameny na S straně	natažené	mírně pokrčené	V–Z
H25	-	-	-	-	natažené?	-	V–Z
H26	-	-	-	-	podél těla	natažené	V–Z
H27	-	-	-	-	-	-	V–Z
H28	-	cca 0,1 m	dřevo nad, rakev?	-	podél těla	-	V–Z
H29	-	-	-	-	-	natažené	V–Z
H30	-	cca 0,4 m	„v rakvi“	obložení opukovými kameny	-	-	V–Z
H31	-	cca 0,9 m?	prkno 1,5 m dlouhé	-	-	-	V–Z?
H32	-	0,6 m	-	-	podél těla	natažené	V–Z
H33	-	-	-	-	-	-	-
H34	-	kostra 256,25	-	tři kameny v úzké V stěně hrobu (v nohách)	-	mírně pokrčená pravá noha	V–Z
H35	-	-	-	nad pravou pánví plochý kámen (překrytí), další kámen u stehna	podél těla	natažené	V–Z
H36	-	kostra 256,1	-	u hlavy velký opukový kámen postavený na výšku	-	natažené	V–Z
H37	-	kostra 256,15	dřevo pod	-	podél těla	natažené	V–Z
H38	-	kostra 256,12	dřevo pod	-	-	pravá mírně pokrčená	V–Z
H39	-	za hlavou 255,5; u kostry 255,82 (0,1 m od povrchu hřbitovní vrstvy)	dřevo na obou stranách	-	podél těla	natažené	V–Z

Číslo hrobu	Hrobová jáma	Hloubka	Dřevo	Kámen	Poloha Rukou	Poloha nohou	Orientace Poznámka
H40	-	povrch hř. vrstvy 255,5; hrana jámy v úrovni podloží 254,91; dno jámy 254,67	-	kameny?	podél těla	natažené?	V-Z
H41	úzká?	povrch hř. vrstvy 255,5; hrana jámy v úrovni podloží 254,88; dno jámy 254,47	-	opukový kámen za hlavou na užší straně, jeden u levé pánve?	podél těla	-	V-Z
H42	-	255,43 (úroveň kamenů?)	-	nepřavidelná řada na jižní a severní straně, skupina kamenů za hlavou	-	-	V-Z
H43	-	255,72 povrch desky, hl. hrobu asi 0,5 m	-	kamenná deska, 2,2x0,5 m	podél těla	natažené	V-Z, záušnice
H44	-	255,7 povrch kamenů, 255,5 dřevo? nebo dno hrobové jámy	prkno? na S straně	překrytí kostry velkými plochými? kameny, pás drobných kamenů na S straně	-	-	V-Z
H45	obdélná?	255,75 dno hrobové jámy?	-	velký opukový kámen u pravé pánve a stehna	pravá podél těla, levá směřuje do pánve	natažené	V-Z záušnice, olověný korál
H46	-	255,87 dno hrobové jámy?	-	obložení opukovými kameny, jeden vpravo od lebky, dva podél levé nohy (jeden překrývá zčásti), jeden u pravé pánve a stehna	podél těla	natažené	V-Z
H47	-	255,56 dno hrobové jámy	dřevo? vlevo od hlavy	-	-	-	V-Z
H48	-	255,89 dno hrobové jámy	-	-	-	-	V-Z
H49	bez úpravy	hl. min. 0,48 m, dno jámy 254,98; nejvyšší úroveň výplně 255,43	-	-	-	-	V-Z

Číslo hrobu	Hrobová jáma	Hloubka	Dřevo	Kámen	Poloha Rukou	Poloha nohou	Orientace Poznámka
H50	-	dno jámy 255,07; nejvyšší úroveň výplně 255,4 (+ 0,3 m odebráno)	-	-	podél těla	natažené	JV-SZ
H51	-	hl. 0,25 m, dochovaný povrch výplně 255,32; kosti paže 255,1	-	-	pravá podél těla	-	V-Z
H52	-	dno 254,97	-	-	-	-	-
H53	ploché dno, š 0,45 m	dno 254,97, hl. jámy 0,3 m	-	jeden na výšku postavený kámen na S straně	-	-	-
H54	dno mělce mísovitě prohnuté š 0,45, stěny se rozevírají	dno 254,89 – 255,04, hl. jámy 0,48-0,6 m (255,29)	-	-	-	natažené	V-Z
H55	-	dno 254,9; hl. 0,4 m	-	-	-	-	-
H56	-	dno 254,9, hl. 0,38	-	-	podél těla	natažené	V-Z
H57	-	hl. 0,3 m	-	-	-	natažené	V-Z
H58	-	lebka 254,93	-	-	-	-	-
H59	-	-	-	-	-	-	V-Z
H60	-	povrch desky 256,01	-	pískovcová deska, š 0,65 m	-	-	-
H61	zděná tumba, podlaha	3,8 x min 2,1, síla zdi 0,45 m, max výška 0,25 m	-	-	-	-	-
H62	zděná hrobka	1,93 x 0,6 m, zeď 0,2 m, max hl. 0,33 m	krycí deska?	dva opukové kameny pod hlavou	podél těla?	natažené	V-Z
H63	-	-	-	-	podél těla	-	V-Z
H64	-	-	-	-	-	-	-
H65	-	-	-	-	-	-	-
H66	-	-	-	-	-	-	-
H67	-	dno 255,62	-	-	-	-	-
H68	-	kosti 254,99; hl. 0,3 m	-	-	pravá podél těla	-	V-Z
H69	-	kosti 255,03; hl. 0,35 m	-	-	pravá podél těla	-	V-Z
H70	-	dno 255,4, hl. min. 0,4 m	-	-	-	-	-
H71	-	dno 255,4; hl. min. 0,4 m	-	-	-	-	-
H72	-	dno 254,95; hl. 0,9 m?	-	-	-	-	-
H73	-	hl 0,62 m	-	-	pravá podél těla?	-	V-Z

Číslo hrobu	Hrobová jáma	Hloubka	Dřevo	Kámen	Poloha Rukou	Poloha nohou	Orientace Poznámka
H74	-	-	-	-	-	-	-
H75	-	hl. 0,5 m v podloží?	-	obložení opukovými kameny na všech stranách, plochý kámen překrýval dolní část pravé nohy	podél těla	natažené	V-Z
H76		hl. 0,65 v podloží	-	obložení kameny, i na povrchu těla a lebce	pravá podél těla, levá na bříše	natažené	V-Z
H77	bez úpravy, ploché dno	hl. 0,1 m	rakev (boky, úzká stěna, víko)	-	-	natažené	V-Z
H78	bez úpravy, ploché dno	hl. 0,1 m	rakev (boky, úzká stěna, víko)	-	-	natažené	V-Z
H79	bez úpravy, ploché dno	hl. 0,1 m	rakev (boky, dno, víko)	-	-	natažené	V-Z
H80	bez úpravy, ploché dno	hl. 0,1 m	Dřevo	-	-	-	-
H81	-	-	-	-	-	-	-

Obr. 134: Přehled úpravy hrobové jámy, její hloubky (s doplněnými niveletami, pokud jsou známy), užití kamene a dřeva a polohy kostry.

Fig. 134: Overview of grave-pit types, depths (level data added, if known), use of stone and wood and skeleton position.

6.6. MANIPULACE S OSTATKY

Superpozice a přítomnost lidských kostí v zásypu jednotlivých hrobů a ve vrstvách mezi nimi naznačuje určitou nejasnost při posuzování způsobu ukládání zemřelých, která se týká především části pohřebiště s řadovým uspořádáním. Již jsme zmínili, že superpozice, dokládající narušení staršího hrobu při hloubení mladšího, jsou na II. nádvoří ojedinělé. Antropologicky identifikovaných jedinců je však mnohem více, a to i s přihlédnutím ke skutečnosti, že se antropologický materiál dochoval jenom zčásti. Ve skupině hrobů IIN034 až IIN038 a IIN065 (tj. jižně od průjezdu na II. nádvoří) bylo v zásypech a vrstvách kolem nich identifikováno minimálně 13 dalších jedinců. Na ploše severně od průjezdu na II. nádvoří bylo ve skupině hrobů IIN039 až IIN048 a IIN067 ve stejných terénních situacích zjištěno minimálně 26 dalších jedinců (počty podle *Becker 2000*). Také v torzovitě dokumentované situaci skupiny hrobů v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu (IIN024 až IIN027, IIN063, IIN064, IIN066) evidujeme v zásypech dvou hrobů (IIN063 a IIN066) kosti osmi dalších jedinců (+ jeden další ve vrstvách). Kostí logicky pocházejí ze starších hrobů, ale v terénní dokumentaci postrádáme jejich stopy (*Frolík 2013*, s. 97). Obdobně je tomu s některými nálezy. Z hrobu IIN045 byla vyzdvížena celá lahovitá nádoba (př. č. 13277), nalezená pod pravým ramenem (*Frolík 2015a*, s. 115–116), ale hrob nepatrně zahloubený do podloží žádný starší pohřeb nenarušil (a nenarušil ani sídlištní objekt jako situaci, ve které by se mohla celá nádoba zachovat). Obdobně bylo torzo nádoby objeveno pod levou rukou dětské kostry v sousedním hrobě IIN046 (*Frolík 2015a*, s. 117–118). Ani tento hrob s kostrou v úrovni podloží nenarušil starší situaci (*Frolík 2013*, s. 100).

Kosterní pozůstatky dalších osob ve dvou skupinách, které můžeme lépe posoudit, poskytují množství, které by počet hrobů přibližně ztrojnásobilo (jižně od průjezdu sedm hrobů + 13 dalších jedinců; severně od průjezdu 11 hrobů + 26 dalších jedinců). V interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu nemůžeme tento údaj vzhledem k absenci většiny antropologického materiálu určit, ale se dvěma hroby souvisí minimálně devět dalších jedinců (jako doklad intenzivnějšího pohřbívání?).²⁵⁷

Vysvětlení této situace napomáhá obdobné zjištění z pohřebiště v Lumbeho zahradě, kde bylo v 148 hrobech pohřbeno 149 jedinců. Dalších 21 jedinců bylo doloženo pouze jako příměs v 15 hrobech. Zjištění celistvějších částí kostry jako pozůstatku staršího pohřbu (Frolík 2014, s. 40–41) lze považovat za důkaz, že na místě starší hrobové jámy byl vyhlouben nový hrob. Obdobně tomu nejspíše bylo také v řadové části pohřebiště u kostela P. Marie, protože jedině tak lze vysvětlit absenci torz starších hrobů či celistvěji dochovaných koster ve vrstvě, do níž byly hroby uloženy. Zároveň to znamená, že hroby byly nějak (zřetelně) označeny, protože jinak by nebylo možné vyhloubit nový výkop nad starším pohřbem tak přesně. Takovým příkladem je i hrobka (IIN062) v interiéru kostela. Zemřelá žena byla uložena ke kosterním ostatkům dříve zemřelého muže. Vzhledem k umístění hrobu a jeho úpravě nepochybně o jeho jednoznačném povrchovém označení. Dochování staršího kosterního materiálu v podobě izolovaných kostí (nejčastěji jediná kost) také vypovídá o tom, že těmto ostatkům byla věnována pouze malá pozornost. Nemáme doložen žádný případ, že by byly starší ostatky shrnuty ke kraji hrobové jámy nebo nějakým způsobem přemístěny. Zdá se, že ty, které se nedostaly druhotně do zásypu hrobové jámy, se rozpadly na povrchu hřbitova.

Tento poznatek velmi ztěžuje úvahy o počtu hrobů (pohřbených) na jakémkoli pohřebišti, kde bude zjištěn. Celkové počty budou spíše podhodnocené.

6.7. DEMOGRAFIE POHŘEBIŠTĚ

Pro stanovení demografické charakteristiky pohřebiště vycházíme z antropologických analýz *M. J. Beckera* (2000, 2001) a *P. Stránské* (2015a, 2015b, 2017). Antropologický materiál je k dispozici celkem z 50 hrobů (+ další jako příměs ve hřbitovní vrstvě). Pro alespoň základní rozlišení (např. dítě x dospělý) můžeme využít také fotodokumentaci, která se dochovala k dalším 26 hrobům.²⁵⁸ Vzhledem dohledání části nezvěstného materiálu se celková čísla mírně liší od již publikovaných (Frolík 2013, Frolík 2014, Frolík 2015a).

Celkový (minimální) počet jedinců z pohřebiště je stanoven také podle počtu lidských kostí, nejen ze hřbitovní vrstvy, ale i z druhotně přemístěných mladších zásypů a navážek. Nelze u nich očekávat jiný původ než z rozrušených hrobů pohřebiště (Obr. 135). Takto bylo zjištěno 218 jedinců (Obr. 136).²⁵⁹ Kdyby hroby s neurčenými nebo nedochovanými jedinci obsahovaly vždy po jedné kostře, stoupl by jejich počet na 240.

Nerovnoměrné rozložení hrobů vede při stanovení celkové charakteristiky k opatrnosti. Prvotní posouzení zastoupení pohřbených dětí a dospělých vychází z rozdělení na tři části (okolí kostela P. Marie; Střední křídlo + u kaple sv. Kříže; IV. nádvoří) s rozdílnými počty hrobů (50, devět, tři).²⁶⁰ V uvedených třech skupinách je počet zemřelých dětí rozdílný.²⁶¹ V okolí kostela P. Marie činí poměr dětí a dospělých 15 x 35 (tj. v procentech 30 % x 70 %), ve skupině hrobů v interiéru Středního křídla a u kaple sv. Kříže

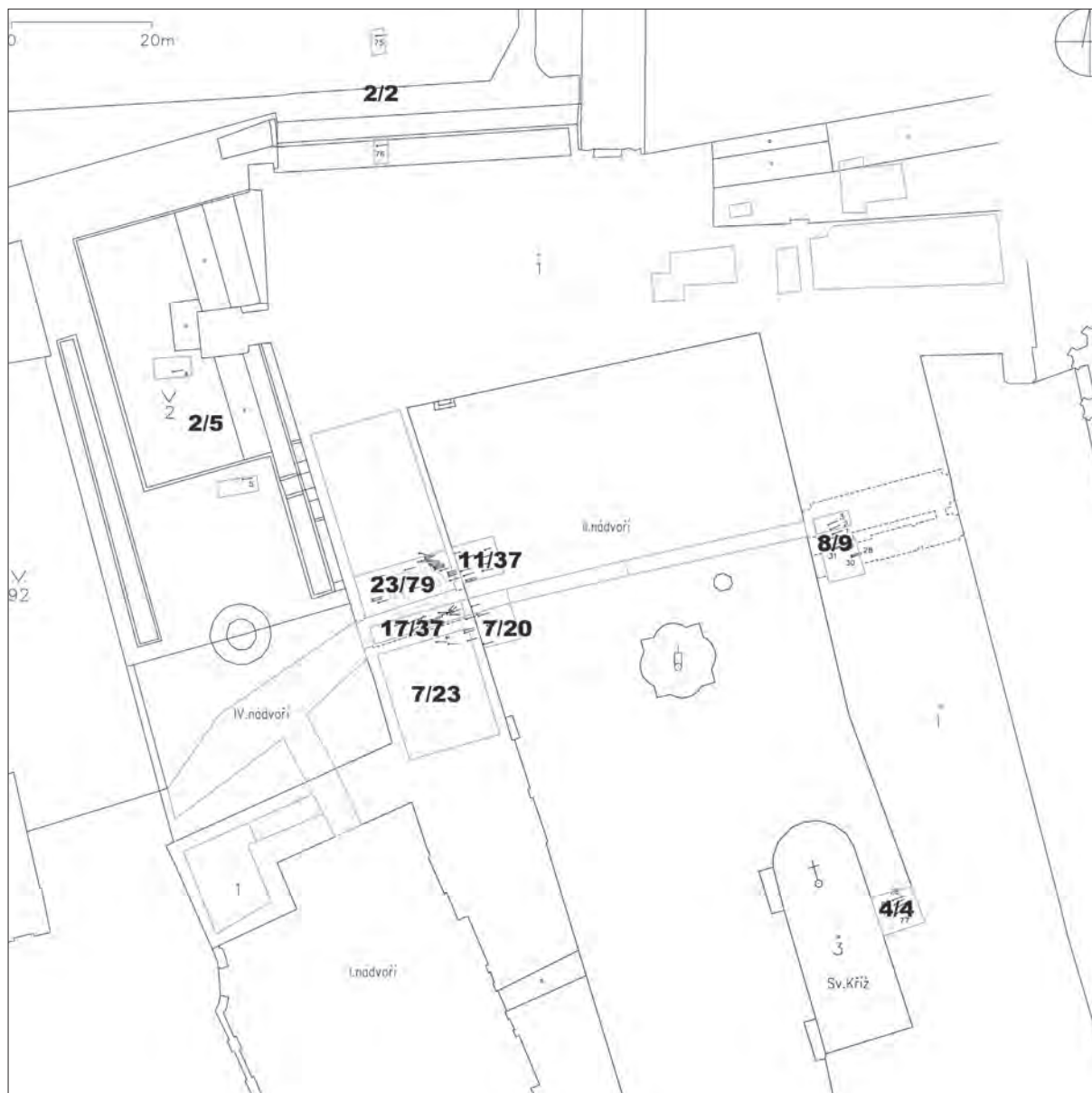
²⁵⁷ Při započítání všech hrobů se poměr změní na sedm hrobů + 16 dalších jedinců. Porovnáme-li tyto počty s počtem hrobů a jedinců v etážové části pohřebiště, vzájemný poměr se překvapivě příliš neodlišuje: průjezd mezi II. a IV. nádvořím – 18 hrobů + 33 dalších jedinců; plocha kolem kostela P. Marie – 22 hrobů + 56 dalších jedinců. Kostí dalších 11 byly nalezeny (jako minimálně terciérně přemístěné) v mladších navážkách (vrstvy břidlových navážek a výplň příkopu).

²⁵⁸ Uvedená čísla nelze využívat zcela přímočaře. Z 31 hrobů, u nichž není k dispozici antropologický materiál, ho několik vůbec neobsahovalo. V hrobě IIN019 se buď nedochoval, nebo nebyl vyzdvižen. Hrob IIN031 byl dokumentován na řezu, ale nezkoumán. Hrob IIN060 byl zničen. Tumba – hrob IIN061 nebyl pravděpodobně vůbec použit a v IIN080 se kosti nedochovaly. Ani všechny hroby s kostrovým materiálem nebyly podrobeny analýze (IIN051 a IIN055). Antropologický materiál z nich nebyl vyzdvižen (byl ponechán na místě).

²⁵⁹ Připočítáno je pět jedinců náležejících do souboru bez př. č., který *M. Becker* (2000, s. 314–315) považoval za tehdy chybějící př. č. 13272 a jenž byl dodatečně identifikován v roce 2015.

²⁶⁰ V celkových počtech je zohledněna skutečnost, že hrob IIN062 obsahoval dva intencionálně uložené zemřelé (kniže Spytihněv I. a jeho manželka), tj. celkem 60 jedinců. Nejsou započítány hroby, u nichž není možné ani toto základní pozorování.

²⁶¹ Obdobně jako u dalších analyzovaných pohřebišť (např. pohřebiště v Lumbeho zahradě) se jedinci kategorie „iuvenis“ (13–20 let) řadí mezi dospělé. V kosterním materiálu byli takto určeni čtyři v hrobech a dalších sedm jako příměs.

Obr. 135: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří a Severozápadní křídlo. Počty hrobů a počty identifikovaných jedinců na jednotlivých analyzovaných plochách. Podklad Geo.cz, vyhotovil autor.

Fig. 135: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard and North-Western Wing; amount of graves and identified individuals in individual areas; after Geo.cz, created by the author.

je 1 x 8 (tj. 11,1 % x 88,9 %), u tří posuzovatelných jedinců ze IV. nádvoří jsou čísla pouze orientační (2 x 1, tj. 66,7 % x 33,3 %). Pokud posuzujeme antropologický materiál nalezený pouze jako příměs v zásepech hrobových jam nebo z vrstev, do nichž byly hroby hloubeny, anebo z těch, které hroby překryly (tj. druhotně přemístěný materiál), hodnoty se u největší skupiny u kostela P. Marie dost změnil. Konkrétně na 75 dětí (51 %) a 72 dospělých (49 %). Ve dvou zbývajících nelze tuto hodnotu pro malý počet jedinců posuzovat (Střední křídlo – navíc pouze jeden dospělý; IV. nádvoří – pouze tři jedinci se stejným poměrem jako pohřbení, tj. 2 x 1).²⁶²

Sečteme-li tato čísla, bude poměr v okolí kostela P. Marie následující: 90 dětí (45,7 %) ku 107 dospělým (54,3 %). U zbývajících dvou skupin se poměr téměř nezmění (Střední křídlo 1 : 9; IV. nádvoří 4 : 2).

²⁶² Popsané hodnoty také ukazují, jak zavádějící by mohla být podobná čísla, pokud by byla k dispozici jenom malá část pohřebiště nebo se nepočítal druhotně přemístěný materiál z výplní hrobů či „hřbitovní“ vrstvy.

Na celém pohřebišti (pro další úvahy směrodatný údaj) je uloženo 95 dětí (44,6%) a 118 dospělých (53,4 %).²⁶³ Mezi pohřebišti z Hradu a nejbližšího zázemí jde o nejvyšší zastoupení.²⁶⁴

Mezi dospělými bylo v hrobech v okolí kostela P. Marie identifikováno sedm mužů a 18 žen (28% : 72%). Kostí nalezené jako průměr poskytují odlišný poměr (27 mužů x 33 žen, tj. 45% x 55%), celkově tedy 34 mužů (40%) a 51 žen (60 %).²⁶⁵ Ostatní dvě skupiny nelze posoudit. Ze IV. nádvoří známe pouze dvě ženy a ze Středního křídla šest žen a dva dospělé. Celkové číslo platné pro všechny hroby zvyšuje zastoupení žen (34 mužů x 59 žen, tj. 36,6% x 63,4 %). Index maskulinity činí 576.²⁶⁶

Ohledně věkového rozvrstvení populace je téměř polovina mužů (34 jedinců) věkové kategorie „adultus“ (15 jedinců, 44,1 %). Vyšší věkové kategorie (maturus, senilis) jsou zastoupeny téměř stejně (sedm a osm jedinců). Převážně torzovitě doložený antropologický materiál nedovoluje uvažovat o nějaké konkrétní příčině zvyšující úmrtnost právě ve věkové skupině „adultus“ (20–40 let). Pouze jedna osoba náleží do skupiny „iuvenis“.

U žen (59 jedinců) nejvyšší – poloviční – zastoupení ve skupině „adultus“ nepřekvapuje, spojíme-li ho s vyšší úmrtností při porodech (30 osob). Do této skupiny můžeme pravděpodobně započítat též věkový stupeň „iuvenis“ (celkem 34 žen, 57,6 %). Ve vyšších věkových kategoriích je počet žen přibližně stejný jako mužů (*Obr. 137 a Obr. 138*).

Obdobně můžeme posoudit věkové rozvrstvení u dětí (*Obr. 139*). Nadpoloviční počet je doložen ve skupině „infans II“ (0,5–6 let), do níž náleží ostatky celkem 51 dětí (51,6 %). Obvykle se vyšší úmrtnost v tomto věku spojuje s přechodem na běžnou stravu (podobně také pohřebiště v Lumbeho zahradě s 51,3% – *Frolík 2014*, s. 41–42). Úmrtí ve vyšším dětském věku (infans III – 30,5%) převažuje nad úmrtími brzy po narození (infans I – 12,6 %), které je obvykle častější (na pohřebišti v Lumbeho zahradě 27,6% – *Frolík 2014*, s. 41–42).²⁶⁷

Počet dětí je možné také posoudit podle vztahu ke kostelu, eventuálně k možné preferenci některé části pohřebiště pro dětské pohřby. I přes nízký počet hrobů se děti v okrajových částech pohřebiště nalézají (Střední křídlo – jeden hrob; IV. nádvoří – dva hroby a další dva jako průměr). V okolí kostela P. Marie se jich nejvíce nachází v okolí apsidy a u severovýchodního nároží lodě (tři hroby a dalších 23 dětí jako průměr) a také v průjezdu jižně od kostela, tj. v místě pozdějšího jižního přístavku (tři hroby a dalších 22 jako průměr). Směrem k jihu se počet snižuje (v interiéru Severozápadního křídla dva hroby a 11 jako průměr; na II. nádvoří jižně od průjezdu dva hroby a čtyři děti jako průměr). Klesá také dále na východ od apsidy (na II. nádvoří severně od průjezdu pět hrobů a 14 dětí jako průměr). Zdá se, že plocha u apsidy a jižně od kostela byla z hlediska dětských hrobů preferována (srovnej *Becker 2000*, s. 332). Vysoké zastoupení dětských kostí jako průměr ve výplních a vrstvách v těchto místech (51 jedinců, tj. více než polovina všech dětských ostatků) svědčí nepřímě o intenzitě pohřbívání a zároveň vysoké míře narušení původní situace.

Antropologický průzkum, byť z velké části na torzovitěm materiálu, se také mohl zabývat zdravotním stavem populace (*Becker 2000, 2001*). V několika případech byly zjištěny záněty v čelistech, zjevně v souvislosti s nedostatečnou péčí o zuby (př. č. 13123, IIN045, IIN059 – *Becker 2000*, s. 300, 301, 307–308). Se záněty souvisí také změny na kostech nohou objevené v hrobě IIN064 (*Becker 2000*, s. 314, 319–320). Doložena jsou také zhojená zranění (hroby IIN016 – žebra, př. č. 13269 – pravá noha; př. č. 13270 – levá ruka – *Becker 2000*, s. 311–312; *Becker 2001*, s. 22–23). Velmi zajímavé je upozornění na možný případ lepry (př. č. 13196 – *Becker 2000*, s. 309).

Souhrn demografických údajů může s vědomím všech možných nepřesností přispět také k úvahám o celkové velikosti pohřebiště (přesněji počtu pohřbených) a na základě toho k hypotéze o velikosti komu-

²⁶³ Při započtení zmíněného souboru bez přírůstkového čísla bude poměr činit 98 dětí ku 120 dospělým, a tudíž se zastoupení dětí zvýší na 44,9%. Mimo možnosti posouzení zůstává 22 hrobů. Při počtu jedinců z výplní hrobů pracujeme s údajem, který může být poněkud nadhodnocený. Již *M. J. Becker (2000, 2001)* upozornil na opakovaný výskyt odlišných kostí jedinců téhož věku a/nebo pohlaví v blízkém okolí či výplních některých hrobů a dokonce úspěšně dohledal kosti téhož jedince ve dvou různých souborech (např. soubory př. č. 13131 + 13381; 13133 + 13139 + 13140 – *Becker 2000*). Jeden jedinec tak může být započítán několikrát (viz tabulka demografie pohřebiště). Poměr mezi jednotlivými posuzovanými kategoriemi se však nemění. Na straně druhé jsme již konstatovali pravděpodobný zánik kostí neurčitelného počtu jedinců, což by počty pro změnu navyšovalo.

²⁶⁴ Další je pohřebiště v Lumbeho zahradě (44,4%) a Střešovice/Triangl (44,2% – *Frolík 2014*, s. 84).

²⁶⁵ Dalších 12 jedinců je zařazeno pouze s označením „dospělí“.

²⁶⁶ Eventuálně 583 při započtení nelokalizovaného souboru. Hodnota se poněkud liší od dříve publikovaného údaje (708 – *Frolík 2014*, s. 84, tabulka 2). Příčinou je zjištění/doplnění předtím nezvěstného antropologického materiálu. V porovnání s jinými hradními pohřebišti se pozice pohřebiště nemění.

²⁶⁷ Na nízké zastoupení skupiny infans I při mírně odlišných číslech poukázal již *M. Becker (2000, s. 331–332)*. Pouze hypotetická je možnost, že relativně nízké zastoupení věkového stupně infans I na kostelním hřbitově může souviset s tím, že tyto zemřelé děti byly z neznámých důvodů pohřbívány jinde (*Becker 2000*, s. 332).

nity, která zde pohřbívala. Při stanovení intenzity pohřbívání vycházíme z údajů počtu hrobů na dílčích zkoumaných plochách a také z předpokladu o možné velikosti pohřebiště ve dvou variantách (viz výše). Při pokusu o určení počtu pohřbených se kalkuluje se dvěma údaji – počtem hrobů a počtem osob, které na stejném prostranství zjistil antropologický výzkum. Dále se počítá s rozdílem mezi plochou, na níž bylo pohřbívání interpretováno jako etážové (nejbližší okolí kostela P. Marie, zejména severně a východně od něho, a také v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím) a s ostatními částmi pohřebiště, na nichž můžeme pohřebiště charakterizovat nejspíše jako řadové. Na místě zahrnutém do uvažované celkové rozlohy pohřebiště předpokládáme také pohřbívání řadové.

Na etážové části pohřebiště (mimo interiér kostela) je doloženo 39 hrobů a ostatky nejméně 109 osob.²⁶⁸ Ve zbývající části se nachází 37 hrobů a kosterní ostatky nejméně 94 jedinců.²⁶⁹ Pokud počet hrobů porovnáme s plochou, na níž byly nalezeny (*Mařík 2009*, s. 139–140), vychází jeden hrob na 4,3 m² (0,23 hrobu/m²); budeme-li počítat všechny zjištěné osoby, získáme údaj o jedné osobě na 1,5 m² (0,65 osoby/m²). Rozdílné údaje pro jednotlivé dílčí části pohřebiště naznačují vyšší hustotu v místech blíže ke kostelu P. Marie a nižší na jeho okraji.²⁷⁰ Pokud bychom tyto průměrné údaje vztáhli na celou maximálně uvažovanou plochu pohřebiště, dospějeme pro plošně menší variantu (2400 m²) k počtu 558 hrobů a 1600 pohřbených osob. Při plošně větší variantě vzroste počet na 1023 hrobů a 2933 osob. Zjištěné údaje však musíme chápat pouze jako orientační, protože zůstává mnoho neznámých. Je-li tato úvaha správná, vychází pohřebiště u kostela P. Marie jako pohřební areál s nejvyšším původním počtem pohřbených, a to včetně pohřebiště na Loretánském náměstí (minimálně 721 hrobů, celkový počet osob nelze určit – *Boháčová – Blažková 2011*).²⁷¹ Je také pravděpodobné, že skutečný počet pohřbených mohl být ještě o něco vyšší. Při uvažovaném opakovaném pohřbívání do stejné hrobové jámy (viz výše) a zániku neurčené části kosterních otatků ze starších hrobů na povrchu nebo v povrchových vrstvách nelze určit, kolik hrobů (pohřbených) zaniklo beze stop.²⁷²

S vědomím nepřesnosti ohledně uvažovaných čísel se můžeme pokusit o stanovení, jak velká komunita na pohřebišti, jehož existenci lze vymezit daty 885–1255, tj. na celkově 370 let, pohřbívala. Při uvažovaném menším rozsahu by skupina čítala asi 38–108 osob (tj. 1,51–4,32 pohřbu za rok), při větším rozsahu by zahrnovala asi 69–266 osob (2,76–10,62 pohřbu za rok). Oba údaje nic nepochybují o možnosti rozdílné intenzity pohřbívání a o nerovnoměrném využívání jednotlivých částí pohřebiště během jeho existence, kterou naznačila jeho analýza (viz výše).²⁷³ V případě, že by se některá část pohřebiště po nějakou dobu nepoužívala, by velikost pohřbívající komunity narůstala. Údaje související s předpokládaným větším rozsahem pohřebiště se zdají příliš vysoké (až 266 osob), reálnější se zdají být čísla odpovídající menšímu rozsahu pohřebiště (tj. skupina 38 až 108 osob). Spodní hranice koresponduje s horním předpokládaným počtem komunity pohřbívající na pohřebišti v Lumbeho zahradě (*Frolík 2014*, s. 43). Celkový známý počet pohřbů na Pražském hradě a v blízkém okolí vede k odhadu počtu jeho obyvatel na méně než 250 osob (*Frolík 2014*, s. 92), jenž se zdá velmi nízký. Příklon k vyššímu odhadu počtu předpokládaných pohřbů na pohřebišti na II. nádvoří by počet obyvatel Hradu o něco zvýšil a přiblížil uvažované velikosti komunity žijící na Hradě (500 osob?).

268 V okolí kostela P. Marie je to 21 hrobů (72 osob), v přilehlém průjezdu 17 (37 osob).

269 Na II. nádvoří severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím jde o 11 hrobů (37 osob), jižně od průjezdu sedm (20 osob), v interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu sedm (23 osob). V průjezdu a v průchodu mezi II. a III. nádvořím je to osm hrobů (devět osob), v zákoutí u kaple sv. Kříže čtyři (čtyři osoby). Mimo výpočet zůstávají nálezy v ploše severně od kostela P. Marie (čtyři osoby), na IV. nádvoří (dva hroby, pět osob) a severně od Španělského sálu (dva hroby, dvě osoby). Nelokalizovaný soubor bez přírůstkového čísla (pět osob) není zahrnut.

270 Poměr mezi počtem hrobů a minimálním počtem osob pro tři dílčí části (II. nádvoří severně od průjezdu a jižně od průjezdu a v interiéru Severozápadního křídla) činí 3,36, 2,86 a 3,28 osoby na jeden hrob. Podstatně nižší je údaj pro Střední křídlo (1,13) a zákoutí u kaple sv. Kříže (1).

271 Neurčen zatím zůstává možný počet hrobů na III. hradním nádvoří, doloženo jich je 245. Naděje na objevení dalších hrobů je vzhledem k prozkoumanosti této plochy jenom malá. Ostatní pohřebiště ve vnitřním areálu Pražského hradu jsou plošně menší (pohřebiště ve Starém královském paláci a jeho okolí /VJOP/ – 45 hrobů /*Tomanová 2016*/; pohřebiště u baziliky sv. Jiří – 34 hrobů /*Mašterová 2016*/ a pohřebiště v Jiřské ulici a Purkrabství – nejméně pět hrobů /*Matiášek – Tomková 2016*/) a jejich rozsah je alespoň přibližně znám.

272 Zánik blíže neurčené části kosterních ostatků konstatoval také rozbor pohřebiště v Lumbeho zahradě (*Frolík 2014*, s. 40, 43).

273 Pro intenzitu pohřbívání se počítá s údajem o čtyřech zemřelých ve skupině 100 osob za rok. Při výpočtu opřeném pouze o počet hrobů (81) a stejnou délku pohřbívání vychází průměrně 0,21 pohřbu za rok (jeden za pět let). Pokud bychom údaj přepočítali na doložené jedince, zvýší se na 0,63 za rok (jeden pohřeb za dva roky). Velikost komunity užívající pohřebišť pak vychází jenom na 5–16 osob. Takto nízký údaj přesvědčivě naznačuje, že známe jenom malou část pohřebiště, protože si nelze představit, že by jeden hřbitov sdílela tak malá komunita.

Číslo hrobu	Př. č.	Pohlaví	Věk	Citace	Poznámka
H01	11833		Dospělý	<i>Frolík 2015a, 59</i>	
H02	11835		Dítě	<i>Frolík 2015a, 60</i>	
H03	11836		Dospělý	<i>Frolík 2015a, 61</i>	
H04	-		-	<i>Frolík 2015a, 63</i>	Nedochováno
H05	12070	A) Žena	58 +/-10 let	<i>Becker 2001, 10-11</i>	
		B) Žena	45 +/-10 let	<i>Becker 2001, 10-11</i>	
		C) Dítě	6 +/-2 roky	<i>Becker 2001, 10-11</i>	
		D) Dítě	Novorozenec	<i>Becker 2001, 10-11</i>	
H06	12179 / Ao876	Dítě	5 let	<i>Becker 2001, 16</i>	15/10/1930 <i>Muž?? - MB</i>
H07	12180 / Ao953	Žena	35 +/-7 let	<i>Becker 2001, 16-17</i>	15/10/1930 <i>12194Y nebo V-MB</i>
H08	12181 / Ao877			<i>Frolík 2015a, 69</i>	Nedochováno <i>=12194BB</i>
H09	12182 / Ao884	Žena??	48 +/- 10 let	<i>Becker 2001, 18-19</i>	15/10/1930
H10	12183/ Ao916	Žena	17,5 +/- 1 rok	<i>Becker 2001, 19</i>	12/10/1930 <i>Žena-MB =12194U</i>
H11	12184 / Ao904	Dítě	5,5 +/- 1 rok	<i>Becker 2001, 19</i>	15/10/1930
H12	12185 / Ao980	A) Iuvenis	15,5 +/- 2 roky	<i>Becker 2001, 20-21</i>	15/10/1930 <i>Žena? - MB</i>
		B) Dítě	1-2 roky	<i>Becker 2001, 20-21</i>	<i>=12194C - MB</i>
		C) Iuvenis	11 +/- 3 roky	<i>Becker 2001, 20-21</i>	<i>=12194R = 12194Q - MB</i>
		D) Dítě	4-5 let	<i>Becker 2001, 20-21</i>	<i>=12184? - MB</i>
H13	12186 / Ao983	A) Dítě	Novorozenec, asi 1,5 měsíce	<i>Becker 2001, 21</i>	15/10/1930 <i>=12194A - MB</i>
		B) Žena???	50 + let	<i>Becker 2001, 21</i>	<i>=12194X - MB</i>
H14	12187/ Ao970	Žena	20 let	<i>Becker 2001, 21-22</i>	15/10/1930
H15	12188 / Ao922	Dítě	10 +/- 2 roky	<i>Becker 2001, 22</i>	15/10/1930 <i>=12194S - MB</i>
H16	12189 / Ao894	Muž	65 +/- 5 let	<i>Becker 2001, 23</i>	15/10/1930
H17	12190 / Ao919	A) Muž	15,5 +/- 1 rok	<i>Becker 2001, 23</i>	12/10/1930
		B) Dítě	10-12 let	<i>Becker 2001, 23</i>	<i>12194R=12185C nebo 12194S=12188 - MB</i>
H18	12191 / Ao879	Žena	16 +/- 3 roky	<i>Becker 2001, 24</i>	15/10/1930
H19				<i>Frolík 2015a, 79</i>	Nedochováno
H20				<i>Frolík 2015a, 80</i>	Nedochováno
H21	12193			<i>Frolík 2015a, 81</i>	Nedochováno <i>=12194Y - MB</i>
H22	12192 / Ao872	Žena	48 +/- 5 let	<i>Becker 2001, 23</i>	15/10/1930 <i>=12194Z - MB</i>
H23	12214 / Ao871	Muž???	60+ let	<i>Becker 2001, 12</i>	Souvislost pouze pravděpodobná
H24			Dospělý	<i>Frolík 2015a, 86</i>	Nedochováno
H25		Dítě?		<i>Frolík 2015a, 87</i>	Nedochováno
H26		Dítě?		<i>Frolík 2015a, 88</i>	Nedochováno
H27				<i>Frolík 2015a, 88</i>	Nedochováno
H28	12700	Žena	Adultus II	<i>Stránská 2017, 3</i>	
H29				<i>Frolík 2015a, 91</i>	Nedochováno

Číslo hrobu	Př. č.	Pohlaví	Věk	Citace	Poznámka
H30	12701	Žena	65+ let	Becker 2001, 26	24/05/1948
H31				Frolík 2015a, 92	Nedochováno
H32			Dospělý	Frolík 2015a, 94	Nedochováno
H33	13144	Dítě	8 +/-1 rok	Becker 2000, 303–304	
H34	13119		Dospělý	Frolík 2015a, 97–98	Nedochováno
H35		Dítě		Frolík 2015a, 99	Nedochováno
H36			Dospělý	Frolík 2015a, 100	Nedochováno
H37			Dospělý	Frolík 2015a, 101	Nedochováno
H38	13118	Dítě	11 let	Becker 2000, 299	=13109B Žena??? – MB
H39		Dítě?		Frolík 2015a, 105	Souvislost s př. č. 13269–13273
H40				Frolík 2015a, 108	Souvislost s př. č. 13269–13273
H41				Frolík 2015a, 109–110	Souvislost s př. č. 13269–13273
H42	13268	Dítě	Infans II	Stránská 2017, 3	Souvislost s př. č. 13269–13273
H43	13139	Dítě	5 let	Becker 2000, 302	=13140C Žena??? – MB
H44				Frolík 2015a, 114	Souvislost s př. č. 13269–13273?
H45	13131	Žena	45 +/- 10 let	Becker 2000, 300–301	=13381D
H46	13133	Dítě	5 +/- 0,5 let	Becker 2000, 301	=13139=13140C
H47	13134	Dítě	11 let	Becker 2000, 302	=13109B =13140B
H48				Frolík 2015a, 120	Nedochováno
H49	4/95 – 5, 26	Žena	40 +/- 10 let	Becker 2000, 324	Hrob B/95 těž sáček 3
H50	13193	A) Dospělý	Adultus	Becker 2000, 323–324	Možná 1 kostra, hrob A/95 =13183A nebo =13191D
	4/95 – 21	B) Muž	35 +/- 10 let	Becker 2000, 323–324	Možná 1 kostra, hrob A/95 těž sáčky 3+5
H51				Frolík 2015a, 126	Ponechán na místě, hrob C/95
H52	13163	Dospělý		Stránská 2017, 3	Ponechán na místě, hrob D/95
		Dítě	Infans III	Stránská 2017, 3	
H53				Frolík 2015, 129	Nedochováno, hrob I/95
H54	4/95 –12,16,18	A) Žena???	43 +/- 7let	Becker 2000, 324–325	Hrob E/95
		B) Dítě	7 let +/- 5 měsíců	Becker 2000, 324–325	Hrob E/95
		C) Dítě	6–10 let	Becker 2000, 324–325	Hrob E/95 =13183B
H55				Frolík 2015a, 132	Ponechán na místě, hrob H/95
H56	4/95 –13	Dospělý	50+ let	Becker 2000, 326	Hrob G/95
H57	4/95 –22,23,25	Muž	Adultus	Becker 2000, 326	
H58				Frolík 2015a 135	Nedochováno
H59	13194	Žena??	43 +/- 7 let	Becker 2000, 307–308	

Číslo hrobu	Př. č.	Pohlaví	Věk	Citace	Poznámka
H60				<i>Frolík 2015a</i> , 137	Nedochováno
H61				<i>Frolík 2015a</i> , 138–142	Tumba, zřejmě nepoužita
H62	13253	A) Muž	65 let	<i>Becker 2000</i> , 342–346	Spytihněv I.
		B) Žena	50 + let	<i>Becker 2000</i> , 342–346	Manželka Spytihněva I.
		C) Žena	28 +/- 8 let	<i>Becker 2000</i> , 342–346	Příměs
H63		Dospělý?		<i>Frolík 2015a</i> , 151	Nedochováno
H64	13462	Žena	70 +/- 10let	<i>Becker 2000</i> , 319–320	
H65	13363	Dospělý	Adultus I–II	<i>Stránská 2015a</i> , 3	
H66	13463	A) Žena	26 +/- 5 let	<i>Becker 2000</i> , 320–322	
		B) Žena??	17 let	<i>Becker 2000</i> , 320–322	
		C) Dítě	6 +/- 1,5 roku	<i>Becker 2000</i> , 320–322	Muž? – MB
		D) Dítě	4,5 +/- 1 rok	<i>Becker 2000</i> , 320–322	Muž??? – MB
		E) Dítě	2,5 +/- 1 rok	<i>Becker 2000</i> , 320–322	
		F) Muž	Adultus	<i>Becker 2000</i> , 320–322	
H67				<i>Frolík 2015a</i> , 154	Souvislost s př. č. 13269–13273
H68	4/95 –17,18	Muž	40 +/- 10let	<i>Becker 2000</i> , 325–326	Hrob F/95
H69		Dítě		<i>Frolík 2015a</i> , 156	Nedochováno
H70				<i>Frolík 2015a</i> , 157	Nedochováno
H71				<i>Frolík 2015a</i> , 157	Nedochováno
H72				<i>Frolík 2015a</i> , 158	Nedochováno
H73				<i>Frolík 2015a</i> , 158	Nedochováno
H74	13154	Dítě	7 +/- 3 roky	<i>Becker 2000</i> , 304–305	=13185
H75	14231	Dítě	Infans III, 9–10 let	<i>Stránská 2015b</i> , 3	
H76	14232	Dítě	12 let	<i>Becker 2001</i> , 12	Žena? – MB
H77	47,197	Žena	Adultus?	<i>Becker 2001</i> , 119	
H78	189	Žena???	Adultus???	<i>Becker 2001</i> , 119	
H79	188	Žena	40 +/- 5 let	<i>Becker 2001</i> , 119	
H80				<i>Frolík 2015</i> , 176–177	Kosti nenalezeny
H81	D1	A) Žena?	Adultus, 30–40 let	<i>Stránská 2015b</i> , 3	Nalezeny „kostry“ – Fiala 1929, 1
		B) Dospělý		<i>Stránská 2015b</i> , 3	
Výplně a vrstvy	12194	A) Dítě	Novorozenec, 0,2 roku	<i>Becker 2000</i> , 292–295	
		B) Dítě	1,2 roku	<i>Becker 2000</i> , 292–295	
		C) Dítě	1,5 roku	<i>Becker 2000</i> , 292–295	
		D) Dítě	1,7 roku	<i>Becker 2000</i> , 292–295	

Číslo hrobu	Př. č.	Pohlaví	Věk	Citace	Poznámka
		E) Dítě	1,7 roku	Becker 2000, 292–295	
		F) Dítě	2 roky	Becker 2000, 292–295	
		G) Dítě	2,5 roku	Becker 2000, 292–295	
		H) Dítě	3 roky	Becker 2000, 292–295	
		I) Dítě	3,5 roku	Becker 2000, 292–295	
		J) Dítě	4 roky	Becker 2000, 292–295	
		K) Dítě	4,5 roku	Becker 2000, 292–295	
		L) Dítě	4,5 roku	Becker 2000, 292–295	
		M) Dítě	5 let	Becker 2000, 292–295	
		N) Dítě	5,5 roku	Becker 2000, 292–295	
		O) Dítě	6 let	Becker 2000, 292–295	
		P) Dítě	6,5 roku	Becker 2000, 292–295	
		Q) Dítě	8 let	Becker 2000, 292–295	Žena? 7,5 let – MB
		R) Dítě	8 let ?	Becker 2000, 292–295	Muž, 5 let – MB
		S) Dítě	10 let	Becker 2000, 292–295	Muž – MB
		T) Dítě	15 let	Becker 2000, 292–295	
		U) Dospělý	17 let	Becker 2000, 292–295	
		V) Žena ???	Adultus	Becker 2000, 292–295	
		W) žena ???	75 + let	Becker 2000, 292–295	
		X) Žena ???	65 +/- let	Becker 2000, 292–295	
		Y) Žena	Adultus	Becker 2000, 292–295	
		Z) Žena	Adultus	Becker 2000, 292–295	
		AA) Muž	Adultus	Becker 2000, 292–295	
		BB) Muž	Adultus	Becker 2000, 292–295	
	12215	Žena	Adultus	Becker 2001, 13	
	12216 /Ao898	Muž	Adultus	Becker 2001, 13	05/11/1930
	13096	A)	Adultus	Becker 2000, 297	
		B) Dítě	1 +/- 1 rok		
		C) Dítě	Novorozenec, 1–2 měsíce		
	13099	Dítě	1,2 roku	Becker 2000, 297	Žena?? – MB
	13101	Dítě	6 +/- rok	Becker 2000, 297	

Číslo hrobu	Př. č.	Pohlaví	Věk	Citace	Poznámka
	13104	A) Muž	50 let	Becker 2000, 337	=13168
		B) Žena??	Adultus	Becker 2000, 337	
		C) Muž	60 let	Becker 2000, 337	
		D) Dítě	5 let	Becker 2000, 337	=13145B Žena??? – MB
		E) Dítě	3 roky	Becker 2000, 337	=13181B
		F) Dítě	10 let	Becker 2000, 337	=13183B
		G) Dítě	Novorozenec	Becker 2000, 337	=13183C=13198B
		H)	Juvenis, asi 16 let	Becker 2000, 337	=13181E=13191
		I) Dítě	5–6 let	Becker 2000, 337	=13183F=13191D =13198 Muž? – MB
	13105	A) Muž	55 let	Becker 2000, 337	
		B) Žena	Adultus	Becker 2000, 337	
		C) Dítě	4,5 roku	Becker 2000, 337	=13145B Žena??? – MB
	13106	A) Žena???	Adultus	Becker 2000, 337	
		B) Dítě	0,5 roku	Becker 2000, 337	
	13109	A) Muž??	Adultus	Becker 2000, 337	=13122A
		B) Dítě	11 let	Becker 2000, 337	=13134 Žena??? – MB
		C) Muž	65+ let	Becker 2000, 337	
		D) Žena	70+ let	Becker 2000, 337	
		E) Dítě	4,5 roku	Becker 2000, 337	=13105C Žena??? – MB
		F) Dítě	1–2 roky	Becker 2000, 337	
	13122	A) Muž?	65 let	Becker 2000, 299	
		C) Muž	65+ let	Becker 2000, 299	
		D) Žena	70+ let	Becker 2000, 299	
		E) Dítě	4,5 roku	Becker 2000, 299	=13105C Žena??? – MB
	13123	A) Muž??		Becker 2000, 300	=13122C =13109A
		B) Žena???		Becker 2000, 300	=13122D
		F) Dítě	1–2 roky	Becker 2000, 300	
		F ^c) Dítě	1–2 roky	Becker 2000, 300	
	13124	Žena	Adultus	Becker 2000, 300	
	13126			Becker 2000, 300	=13104
	13127	A) Muž	20–25 let	Becker 2000, 300	
		B) Žena	Adultus	Becker 2000, 300	=13135
	13135	Žena?	60+/-	Becker 2000, 302	
	13137	Žena	Adultus	Becker 2000, 302	
	13140	A) Muž	Adultus	Becker 2000, 303	
		B) Dítě	12–14 let	Becker 2000, 303	=13134 Muž – MB
		C) Dítě	5 let	Becker 2000, 303	13139
	13141	A) Žena???	Adultus	Becker 2000, 303	=13382C
		B) Dítě	5–6 let	Becker 2000, 303	=13382F
	13145	A) Žena	Adultus	Becker 2000, 304	
		B) Dítě	5 +/- 1 rok	Becker 2000, 304	=13104D
	13149	Muž?	Maturus /adultus	Becker 2000, 304	
	13151	A) Muž	Adultus	Becker 2000, 304	=13152
		B)	Iuvenis??	Becker 2000, 304	=13140B
	13152	Muž??	70+ let	Becker 2000, 304	=13151

Číslo hrobu	Př. č.	Pohlaví	Věk	Citace	Poznámka
	13155	A) Dítě	Infans III	Stránská 2017, 3	
		B) Dospělý		Stránská 2017, 3	
	13156	A) Muž	Adultus	Becker 2000, 305	
		B) Žena	Adultus	Becker 2000, 305	
	13158	A) Dítě	Infans I	Stránská 2017, 4	
		B) Dítě	Infans II	Stránská 2017, 4	
		Dospělý		Stránská 2017, 4	Více jedinců
	13168	Muž??	50 + max. 10 let	Becker 2000, 305	=13104C=13126C =B2/1995
	13171	Dospělý		Stránská 2017, 3	Více jedinců?
	13173	A) Dítě	Infans II	Stránská 2017, 4	
		B) Dospělý		Stránská 2017, 4	Více jedinců?
	13181	A) Žena??	Adultus	Becker 2000, 305	=13194 nebo =13104B Sonda B1/1995
		B) Dítě	3 +/- 1 rok	Becker 2000, 305	=13104E
	13182	Muž	Adultus	Becker 2000, 306	Sonda B2/1995
	13183	A) Dospělý	Adultus	Becker 2000, 306	=13381A =13198C =13104A Sonda B1/1995
		B) Dítě	10 +/- 2 roky	Becker 2000, 306	
		C) Dítě	Novorozenec	Becker 2000, 306	=13198B
	13185	A) Muž	Adultus	Becker 2000, 306	
		B) Žena	Adultus	Becker 2000, 306	
		C) Dítě	15 +/- 2 roky	Becker 2000, 306	Žena – MB
	13191	D) Dítě	5–6 let	Becker 2000, 306–307	=13198A
		E)	Iuvenis, asi 16 let	Becker 2000, 306–307	=13185C
	13195	Žena???	65 +/- 10 let	Becker 2000, 308	Pod 13194 (=hrob H059)
	13196	Žena?	40 +/- 5 let	Becker 2000, 309	Pod 13194 (=hrob H059)
	13198	A) Dítě	6 let	Becker 2000, 309–310	=13191A Muž?? – MB
		B) Dítě	Novorozenec	Becker 2000, 309–310	
		C) Muž??	Adultus	Becker 2000, 309–310	=13183A
	13269	Žena	68 +/- 10 let	Becker 2000, 311	Kostra 1
	13270	A) Žena??	63 +/- 10 let	Becker 2000, 312	Kostra 2 13269 + 13270 musely být blízko sebe Hrob IIN039??
		B) Dítě	2,2 roku	Becker 2000, 312	=13272F/b. č.
	13271	A) Žena?	55 +/- 5 let	Becker 2000, 312–313	Kostra 3
		B) Dítě	Asi 10 let	Becker 2000, 312–313	=13273C =13274B
		C) Dítě	Plod/ novorozenec 7,5–9 měsíců	Becker 2000, 312–313	
	13272	Dítě	5 let +/- + rok	Stránská 2015a, 2	Kostra 4
	13273	A) Muž	50 +/- 5 let	Becker 2000, 314	Kostra 5
		B) Dospělý	Adultus??	Becker 2000, 314	
		C) Dítě	8–12 let	Becker 2000 314	= 13271B =13274B

Číslo hrobu	Př. č.	Pohlaví	Věk	Citace	Poznámka
	13274	A) Žena	Adultus	Becker 2000, 314	
		B) Dítě	8–12 let	Becker 2000, 314	=13271B =13273C =13272C ?
	13276	Dospělý		Stránská 2017, 3	Obratel
	13364	A) Dítě	1,25 roku	Becker 2000, 315–316	Zásyp hrob IIN064
		B) Dítě	Asi 3–4 roky	Becker 2000, 315–316	
		C) Muž???	Adultus	Becker 2000, 315–316	
	13366	Dítě	Asi 1,5 roku	Becker 2000, 316	
	13381	A) Muž	50	Becker 2000, 316	Pod hrobem IIN045 =13382B =13183A =13198C
		B) Dítě	12–14 let	Becker 2000, 316	13382E
		C) Dítě	1,25 roku	Becker 2000, 316	=13382G
		D) Žena	Adultus	Becker 2000, 316	=13131
	13382	A) Žena	40 let	Becker 2000, 317–318	
		B) Muž	50+ let	Becker 2000, 317–318	=13381A
		C) Žena	65+ let	Becker 2000, 317–318	
		D) Žena???	Adultus	Becker 2000, 317–318	=13131
		E) Dítě	Asi 11,5 roku	Becker 2000, 317–318	Žena – MB
		F) Dítě	5 let	Becker 2000, 317–318	
		G) Dítě	1 rok	Becker 2000, 317–318	
		H) Dítě	3,5 měsíce	Becker 2000, 317–318	
	13384	A) Muž???	Adultus	Becker 2000, 318–319	
		B) Dítě	Novorozenec, 0–2 měsíce	Becker 2000, 318–319	
	4/95 – 19	Muž		Becker 2000, 326	Sonda F5 (=severně od B2)
	4/95 – 24	Dospělý	Adultus?	Becker 2000, 326	Sběr
	4/95 – 29	Žena	Adultus	Becker 2000, 326	Sonda F2
	Bez čísla	A) Muž	Adultus	Becker 2000, 313–314	Becker považoval za 13272
		B) Žena	Maturus	Becker 2000, 313–314	
		C) Dítě	8 let	Becker 2000, 313–314	
		D) Dítě	1,5 roku	Becker 2000, 313–314	
		E) Dítě	1 rok	Becker 2000, 313–314	
		F) Dítě	2-3 roky	Becker 2000, 313–314	

Obr. 136: Demografie pohřebiště. Hroby, výplně a vrstvy s přítomností lidských kostí a jejich antropologické určení.

Fig. 136: Demography of the cemetery; graves, backfill and layers containing human bones and anthropological classification.

	<i>Muži</i>		<i>Ženy</i>	
Iuvenis	1	2,9%	4	6,8%
Adultus I	1	2,9%	7	11,8%
Adultus II	1	2,9%	5	8,5%
Adultus	13	38,2%	18	30,5%
Maturus I	3	8,9%	5	8,5%
Maturus II	3	8,9%	8	13,6%
Maturus	1	2,9%	-	-
Senilis	8	23,5%	11	18,6%
Dospělý	3	8,9%	1	1,7%
C e l k e m	34		59	

Obr. 137: Zastoupení jednotlivých věkových kategorií mezi muži a ženami. Kosterní materiál z hrobů, jejich výplní i vrstev je hodnocen společně.

Fig. 137: Representation of individual age categories in men and women; skeletal remains from the graves, their backfill and layers assessed together.

	<i>Muži</i>		<i>Ženy</i>	
Iuvenis	1	2,9 %	4	6,8%
Adultus	15	44,1 %	30	50,9%
Maturus	7	20,6 %	13	22%
Senilis	8	23,5 %	11	18,6%
Dospělý	3	8,9 %	1	1,7%
C e l k e m	34	100%	59	100%

Obr. 138: Zastoupení jednotlivých věkových kategorií mezi muži a ženami. Souhrn podle základních věkových stupňů. Kosterní materiál z hrobů, jejich výplní i vrstev je hodnocen společně.

Fig. 138: Representation of individual age categories in men and women; summary based on basic age categories; skeletal remains from the graves, their backfill and layers assessed together.

	<i>Hroby</i>		<i>Zásypy</i>		<i>Celkem</i>	
Infans I	-	-	12	15,6%	12	12,6%
Infans II	6	33,3%	43	55,8%	49	51,6%
Infans III	7	38,9%	22	25,6%	29	30,5%
Dítě	5	27,8%	-	-	5	5,3%
	18		77		95	

Obr. 139: Zastoupení věkových kategorií u dětí.

Fig. 139: Representation of individual age categories in children.

6.8. POROVNÁNÍ S OSTATNÍMI POHŘEBIŠTI PRAŽSKÉHO HRADU

Analýza vybízí ke srovnání s dalšími pohřebišti raného středověku na Pražském hradě, v jeho severním předpolí a také na Hradčanech (*Boháčová – Blažková 2011; Frolík a kol. (ed.) 2014; Frolík a kol. 2016; Frolík – Smetánka 2014; Tomková (ed.) 2005; 2006*). Pohřebiště u kostela P. Marie se od všech dosud detailně publikovaných liší právě tím, že je kostelní (s výjimkou fragmentu pohřebiště baziliky sv. Jiří – *Mašterová 2016*).²⁷⁴ Další odlišností je etážový způsob pohřbívání, který je považován za typický právě pro kostelní pohřebiště. I zde však nacházíme možnost srovnání, a to jak s pohřebištem u baziliky sv. Jiří, tak i na pohřebištech s kostely nesouvisejícími, na nichž etážové pohřbívání zčásti také překvapivě zjišťujeme – na Loretánském náměstí (*Boháčová – Blažková 2011*) a vně jižního opevnění Pražského hradu (*Tomanová 2016*). Od dosud detailně vyhodnocených pohřebišť se hřbitov u kostela P. Marie odlišuje také delším trváním, které přesáhlo hranici, kdy bylo ukončeno pohřbívání (starší část 11. století) na pohřebištech severního předpolí Pražského hradu, jimž byla dosud věnována největší pozornost (Královská zahrada /KZ/, Jízdárna /V-JÍZ/, Lumbeho zahrada /Z-JÍZ/, Jelení ulice/Lumbeho zahrada /JEL-LZ/, Střešovice-Triangl /SC/ a Prašný Most/Milady Horákové /PM/). Hranici 11. století překračují také pohřebiště na Loretánském náměstí²⁷⁵, u baziliky sv. Jiří a vně jižního opevnění Hradu, i když zde jenom nepatrně (konec pohřbívání se předpokládá k roku 1135, kdy byly postaveny románské hradby – *Tomanová 2016*, s. 79).²⁷⁶

Především můžeme porovnat demografické charakteristiky jednotlivých pohřebišť. Počtem jedinců je pohřebiště v okolí kostela P. Marie v tuto chvíli druhým nejpočetnějším (218 jedinců) v areálu Pražského hradu a třetím nejpočetnějším vůbec. Nejvíce hrobů (721 + x, *Frolík a kol. 2016*, s. 7) bylo zkoumáno na Loretánském náměstí, ale jen částečně dochovaný antropologický materiál s nejistými nálezy okolnostmi nedovoluje detailní analýzu. Velký počet jedinců je dán především rozsáhlým zastoupením zlomkovitého kosterního materiálu ze zásypu hrobů a ze „hřbitovní“ vrstvy mezi nimi. V bezprostředním okolí kostela P. Marie počet jedinců zjištěných jako příměs převyšuje počet jedinců v hrobech (např. u severovýchodního nároží lodě kostela jen dvě děti v hrobech a dalších 28 jako příměs; jižně od kostela čtyři děti v hrobech a dalších 21 jako příměs). Podobnou charakteristiku vykazuje pouze pohřebiště vně jižního opevnění (25 jedinců v hrobech + minimálně 44 jako příměs). Není jisté náhodou, že tato dvě pohřebiště spojuje etážové pohřbívání.²⁷⁷

Pohřebiště na II. nádvoří patří k těm s vysokým počtem zemřelých dětí (44,6 %), podobné zastoupení zjišťujeme na pohřebišti v Lumbeho zahradě (44,4%) a také na pohřebišti Střešovice/Triangl (44,2 %). Blíží se jim také pohřebiště v okolí Starého královského paláce (VJOP) – 40,85 %. Z hlediska zastoupení mužů a žen náleží pohřebiště u kostela P. Marie k těm, kde značně převažují ženy (63,4 %) nad muži (36,6 %). Tento jev sledujeme zejména na pohřebištech severního předpolí (20–37,5 % mužů). Předpokládanému přibližně stejnému zastoupení se blíží jen pohřebiště Střešovice/Triangl a pohřebiště na III. nádvoří (*Obr. 140*).²⁷⁸

Ostatní charakteristiky je velmi obtížné srovnávat, především pro velkou fragmentárnost nálezů. Vhodným příkladem je pohřebišti u baziliky sv. Jiří – ani jeden hrob neposkytl kompletní kostru (JK –

274 Z úvah je vyloučena „stavba s apsidou“, tj. uvažovaná církevní stavba na pohřebišti na Loretánském náměstí (*Boháčová – Blažková 2011*, s. 89–91). Přímý doklad o existenci kostela dochovaná dokumentace neposkytuje a argumentace doklady nepřímými nemůže chybějící data nijak nahradit a jenom celkovou situaci zatemňuje. („Výsledky komplexní analýzy pohřebiště totiž naznačují, že kostel mohl na zkoumané ploše pohřebiště opravdu stát, a to jak ve variantě kostela dřevěného, tak i mladší, honosnější stavby, zbudované pomocí malty. Toto konstatování ale může být dnes jen pracovní hypotézou, která musí být ověřena jak detailním a cíleně k této problematice zaměřeným studiem dochovaných pramenů, tak zejména jejich konfrontací s výsledky bádání srovnatelných soudobých lokalit, tedy v měřítku přesahujícím české prostředí.“)

275 Pro detailní srovnání nelze publikované (dílní) závěry z větší části využít.

276 Jen orientačně můžeme pohřebiště u kostela P. Marie srovnat s jinými pohřebišti u románských kostelů. Původně řadové pohřebiště s následným zahušňováním hrobů a přechodem k etážovému zjistil podle předběžné zmínky výzkum v blízkosti kostela Povýšení sv. Kříže ve Vrbně u Mělníka (*Štefan – Varadzin 2007*, s. 43–44). Etážové pohřbívání naopak nezaznamenáváme na pohřebišti v Radomyšli (*Nechvátal 1999*). Malý počet dalších prozkoumaných lokalit spojuje absentující nebo zcela nedostatečná publikace potřebných detailů (např. i obě citované publikace postrádají celkový plán /!./).

277 Zároveň jsou příkladem, že při demografické analýze se musí uvažovat i o lidských kostech nalezených jako příměs v hrobové jámě nebo ve vrstvách v okolí hrobu. Tím se zásadně odlišují od starších řadových, zejména venkovských pohřebišť.

278 Extrémní údaje vykazuje pohřebiště na dvorku za bazilikou sv. Jiří (JK – *Mašterová 2016*), kde je v nevelkém vzorku zastoupeno pouze 10 % mužů a velmi málo dětí (18,55 %). Toto pozorování odpovídá předpokladu, že pohřebiště bylo vyhrazeno členkám zdejšího ženského kláštera. Údaje problematizuje velké množství neurčitelných jedinců a velmi torzovitý antropologický materiál. Navíc je větší část hrobů s velkou pravděpodobností novověká.

	<i>Děti</i>	<i>Dospělí</i>	<i>Z toho muži</i>	<i>Z toho ženy</i>	<i>Index maskulinity</i>	<i>Celkem určeno</i>
IIN	95/44,6%	118/53,4%	34/36,6%	59/63,4%	576	213
Z-JÍZ	76/44,4%	95/55,6%	21/24,5%	65/76,5%	323	171
V-JÍZ	16/26,2%	45/73,8%	9/37,5%	15/62,5%	600	79
JEL-LZ	4/25%	12/75%	2/20%	8/80%	250	16
STK	3/20%	12/80%	2/29%	5/71%	400	15
SC Triangl	23/44,2%	29/55,8%	9/47,4%	10/52,6%	900	55
PM	29/37,2%	49/62,8%				78
IIIN	18/12%	199/88%	92/49%	96/51%	958	236
IIIN-monolit	2/11%	16/89%	5/31%	11/69%	455	18
VJOP	24/34,78%	45/65,22%	8/42,1%	11/57,9%	727	69
JK	5/18,55%	27/81,45%	1/10%	9/90%	111	32

Obr. 140: Zastoupení dětí a dospělých, mužů a žen na jednotlivých pohřebištích Pražského hradu a jeho zázemí. Z-JÍZ – Lumbeho zahrada; V-JÍZ – Jízdárna; JEL-LZ – Jelení ulice/Lumbeho zahrada; STK – Strahovský klášter; SC – Strahovská cihelna; PM – Prašný most/Milady Horákové; IIN – II. nádvoří/kostel P. Marie; IIIN – III. nádvoří; VJOP – vně jižního opevnění; JK – Jiřský klášter.

Fig. 140: Representation of children and adults, men and women in individual cemeteries of Prague Castle and in its vicinity; Z-JÍZ: Lumbe Garden; V-JÍZ: Riding School; JEL-LZ: Stag Street/Lumbe Garden; STK: Strahov Abbey; SC: Strahov brickworks; PM: Powder Bridge/Milady Horákové Street; IIN: Second Courtyard/Church of the Virgin Mary; IIIN: Third Courtyard; VJOP: outside the south fortification; JK: St George's Convent.

Mašterová 2016). Torzovitě dochované jsou z převážné části také hroby pohřebiště v okolí Starého královského paláce (VJOP), a to zčásti kvůli svahovým posunům v důsledku postdepozicičních procesů a zčásti kvůli omezené ploše pro výzkum (část hrobů pokračovala do nezkoumaného terénu – *Tomanová 2016*). Obě pohřebiště lze charakterizovat jako etážová (u baziliky sv. Jiří v úplnosti – doložena je až pětinasobná superpozice; u pohřebiště VJOP zčásti – část v interiéru u románské fáze paláce také vykazuje až pětinasobnou superpozici). Tím se blíží pohřebišti u kostela P. Marie (až sedminásobná superpozice).

Jen málo srovnávacích údajů je k dispozici o úpravě hrobové jámy. Pečlivý výzkum především ve Starém královském paláci identifikoval u 27 ze 45 stopy dřeva (60 %), obvykle v podobě stop na bocích kostry, nad ní a pod ní, tj. vyšší zastoupení než u kostela P. Marie (17 %). U baziliky sv. Jiří je podobné srovnání ošidné, protože jenom malá (ale přesně neurčitelná) část náleží ranému středověku (bezpečně tři a pravděpodobně čtyři další ze 27, známky dřeva doloženy ve třech případech). Stopy dřeva jsou interpretovány jako pozůstatky rakví, které byly sestaveny bez hřebíků. Tím se velmi blíží nálezům z pohřebiště u kostela P. Marie.

U kamene je situace opačná. Na pohřebišti VJOP ho evidujeme u 14 hrobů (31 %), u kostela P. Marie v 18 případech (22 %), u baziliky sv. Jiří pouze v jednom nejasném případě (snad obložení u nohou). Na pohřebišti VJOP však není kámen použit tak rozmanitě, evidujeme jen kámen/kameny u lebky (dva případy), jednou jako obložení, jednou kameny položené přes kostru. V jednom případě kumulace kamenů naznačuje, že byly položeny na rakev. Tuto úpravu od kostela P. Marie neznáme. Zbývající doklady jsou však sporné, ojedinělé kameny nad kostrou nejspíše nebudou označovat hrob, ačkoli jsou tak interpretovány (*Tomanová 2016*, s. 36, 50). Předpokládaly by nepravděpodobně mělké hrobové jámy (méně než 0,3 m /!/). Pouze jedenkrát zjišťujeme použití dřeva i kamene (kámen byl vložen do mezery mezi rakví a stěnou hrobové jámy) oproti dvěma (možná třem) případům od kostela P. Marie. Způsob, jakým byly dřevo i kámen použity, je u srovnávaných (a srovnatelných) pohřebišť stejný, liší se jen míra zastoupení jednotlivých jevů či chronologie; na pohřebišti u kostela P. Marie se dřevo i kámen používaly až do ukončení pohřbívání (tj. do 13. století), na pohřebišti VJOP končí již s rokem 1135 (vzhledem ke konci celého pohřebiště).²⁷⁹ U baziliky sv. Jiří tento jev nemůžeme posoudit. Společným rysem je také malá hloubka hrobových jam, která však vyplývá u všech srovnávaných pohřebišť z druhotného snížení terénu během dalšího vývoje zkoumaných ploch. Na pohřebišti VJOP ještě přibývají svahové posuny.

279 Zejména použití kamene minimálně do 13. století by patrně nebylo bez početnějších příměsí keramických zlomků v hrobových zásepch prokazatelné a svádělo by ke staršímu chronologickému zařazení.

Ze stejných důvodů je obtížné posoudit záměrné druhotné zásahy do koster a nevelké odchylky od základního uložení (orientace východ–západ, poloha s nataženýma rukama i nohama). Vzájemné porušení hrobů a postdepoziční procesy jsou zřejmě hlavní příčinou nepravidelností a odchylek v uložení kosterních ostatků, a to ve větší míře než u kostela P. Marie. V menší míře jde o kontakt se sídlištními situacemi. U baziliky sv. Jiří pohřbívání zřejmě ukončilo starší sídlištní aktivity (objekt s keramickým souborem ze staršího 10. století př. č. 14157 – *Frolík 2001; Frolíková-Kaliszová 2013*, s. 120–121, obr. 12). Hroby na pohřebišti VJOP obsahují starší keramickou příměs, vkládaly se tedy do blíže nepoznaných vrstev, uložených před valovým opevněním, které následně (po ukončení pohřbívání) překryly mladší vrstvy (hroby v suterénu Ludvíkova křídla) nebo s nimi byly v těsném kontaktu (hroby západně od románského knížecího paláce). Na rozdíl od pohřebiště u kostela P. Marie zjišťujeme, že při hloubení mladší hrobové jámy (hroby VJOP22 – zde ve zvláštním výklenku či výběžku hrobové jámy – a VJOP25) byly kosti staršího hrobu záměrně odsunuty. V hrobě VJOP45 byla žena pohřbena na břicho s rukama pod tělem a měla vyvrácenou lebku.

Celkově zjišťujeme na detailně publikovaných etážových pohřebištích podobnou situaci. Poznání užívaných pohřebních zvyklostí však mohou rozšiřovat jedině další výzkumy s pečlivě vedenou dokumentací.

7. HLEDÁNÍ A NALÉZÁNÍ ZÁPADNÍHO PŘEDHRADÍ

Při posuzování významu pohřebiště a kostela P. Marie se nevyhneme otázce jeho polohy v rámci (současného) hradního areálu. Již od objevu kostela se diskutuje o charakteru místa či osídlení plochy kolem kostela a jeho vztahu k hradní akropoli na stávajícím III. hradním nádvoří a ploše východně od něho. Systematické poznávání plochy západně od románské hradby probíhající Středním křídlem začalo mnohem později než výzkumy na akropoli, což může být příčinou mnoha dosud nezodpovězených otázek. V následujícím textu shrneme základní poznatky o ploše současného I., II. a IV. nádvoří, do níž klademe raně středověké západní předhradí Pražského hradu.

7.1. KOMUNIKAČNÍ SCHÉMA

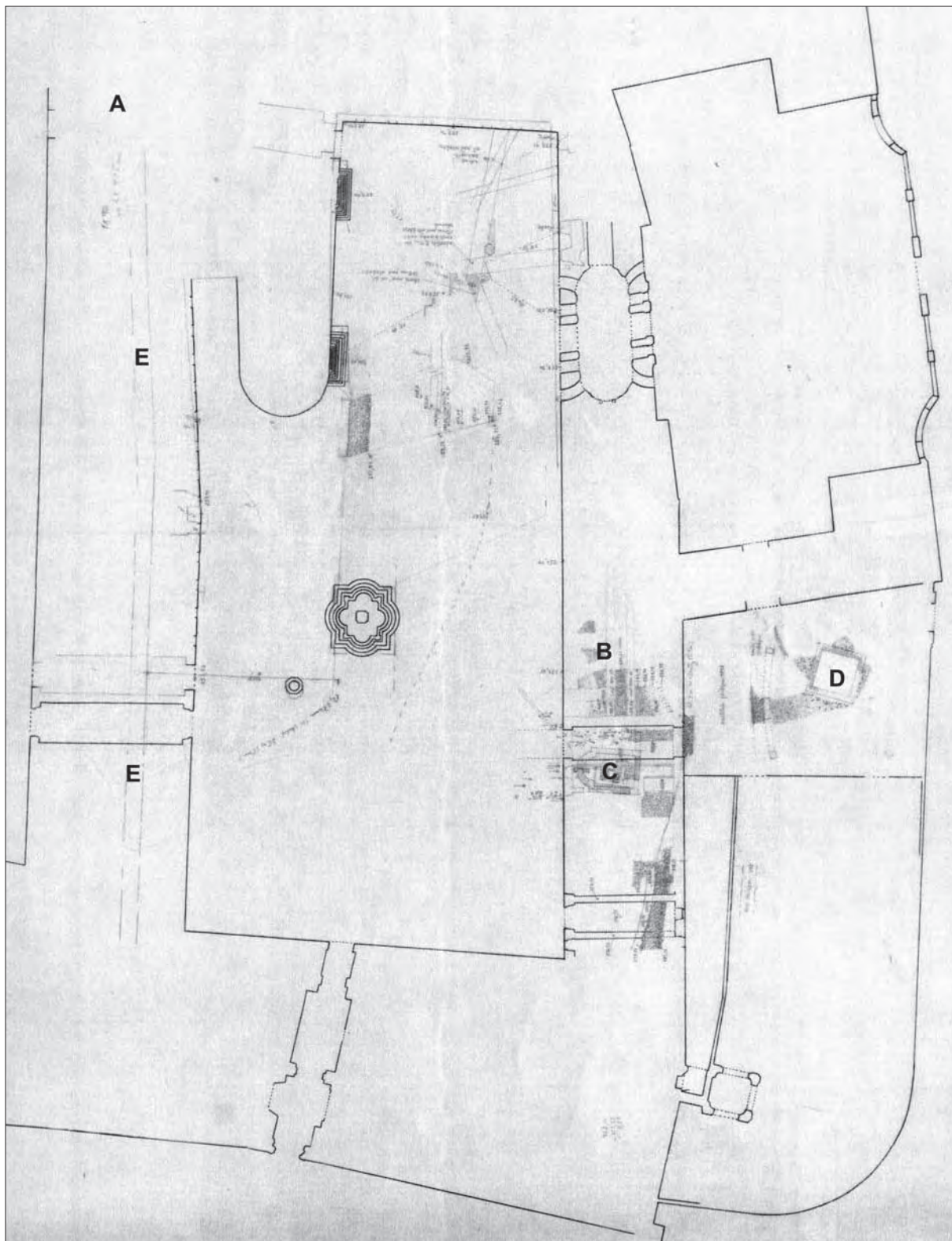
Východiskem pro pochopení celkové situace na prostranství od západní linie opevnění akropole je znalost komunikačního schématu. Základní rysy odvodil I. Borkovský (1953). Hlavní vstup do akropole byl v jihovýchodním nároží současného II. nádvoří v sousedství románské Bílé věže. Místo je fixováno průběhem cesty, která k němu v několika úrovních směřuje z III. hradního nádvoří (Borkovský 1969, s. 73–75; Frolík – Smetánka 1997, s. 89–90).¹⁸⁸ Po překonání předpokládané brány cesta směřovala severozápadním směrem ke kostelu P. Marie. Její největší úsek byl objeven a zkoumán v interiéru Severozápadního křídla (viz výše – Obr. 42 a Obr. 141). Informace o eventuálních odbočkách nebo dalších cestách, které by vycházely z brány vedle Bílé věže, nemáme.¹⁸⁹ Pozice cesty je zřejmá k jižní straně kostela a před jeho západní průčelí. Další průběh předpokládáme západním směrem na současné Hradčanské náměstí. Přesné její pokračování však neznáme. Vydlážděná plocha byla zjištěna v jižní části IV. nádvoří v okolí románské stavby (viz níže). Zda je součástí popisované cesty, nebo vlastní cesta pokračovala jinudy, není zřejmé. Podle skutečnosti, že kostel P. Marie stál v blízkosti brány, lze soudit, že se pravděpodobně odchylovala mírně k jihu, ale polohu této předpokládané brány neznáme. Na jediné celistvěji zkoumané ploše v tzv. Severním výběžku cesta ani brána nalezeny nebyly.

I. Borkovský (1953, s. 132, 168, obr. 1) zmiňuje severně od kostela P. Marie další cestu („dlážděné cesty vzdálené 11–12 m severně od kostela“), která měla směřovat k Jelenímu příkopu a propojovat hradní areál s pohřebištěm u Jízdárny a být současná s kostelem P. Marie (Obr. 59). Z jedné ze sond skutečně známe valounkovou dlažbu (její maximální známá plocha je dána velikostí sondy), ale to je vše, co lze prokázat. Nálezová situace není datována a určit nelze ani směr, pokud skutečně jde o cestu (a nikoli například o zpevnění plochy v okolí nenalezeného objektu).¹⁹⁰ Na druhé straně je nesporné, že hradní areál musel být propojen s pohřebišti severním předpolím, jak předpokládal i I. Borkovský. Prostřednictvím výzkumu pohřebiště za Jízdárnou (Lumbeho zahrada) známe pravděpodobné vyústění této cesty na severní straně Jeleního příkopu právě u tohoto pohřebiště (Frolík 2014, s. 10). Kde však tato cesta sestupovala do Jeleního příkopu na jižní straně, nevíme. V současnosti jsou tyto spojnice dvě. Jednou je cesta pod Šternberským palácem, další je až v Kanovnické ulici. Ani u jedné nevíme, kdy vznikla, ovšem větší význam měla vždy Kanovnická ulice. Cesta pod Šternberským palácem by mohla být pokračováním Borkovským předpokládané cesty. Je však nezbytné prokázat raně středověké stáří této komunikace a doložit existenci brány. Musíme si položit otázku, zda by komunikace a víceméně zvláštní brána byla zřízena pro několik málo pohřbů ročně (pro jednotlivá pohřebiště – Lumbeho zahrada, Jízdárna – vychází průměrně statisticky jeden až jeden a půl pohřbu ročně, velikost zbývajících pohřebišť – Královská zahrada, Jelení ulice/Lum-

¹⁸⁸ Zpochybňování interpretace odhalených dřevěných a kamenných povrchů jako povrchů cesty (Boháčová 1999, s. 704–707; Boháčová 2001, s. 262–263) se míjí s výpovědí archeologických pramenů (Frolík 2000, s. 106–108).

¹⁸⁹ Pozice hlavního vstupu do akropole hradíště a následně do areálu vymezeného románským opevnění znamená, že hlavní cesta probíhající Hradem ve směru východ-západ se v tomto místě odchyluje od průběhu, který víceméně kopíroval vrchol hlavního hřbetu. Vysvětlení hledáme ve spojnici s malostranským podhradím, které muselo existovat. Cesta by se za branou rozdělovala a její jižní větev by (pravděpodobně serpentinou) směřovala na Malou Stranu. Reliktem tohoto přístupu jsou Nové zámecké schody a jejich původní vyústění do příkopu před románskou hradbou (Frolík 2006, s. 181–182). Podobně již K. Guth (1934, s. 697): „Proto nutno klásti bránu valového opevnění do jihozápadního rohu, v blízkosti velké hradní studně. Do ní vedla pravděpodobně cesta v místech Nových zámeckých schodů.“

¹⁹⁰ I. Borkovský (1953, s. 134–135) uvažuje o jejím pokračování východním směrem. V tomto případě je překvapivé, že nebyla zachycena při výzkumu plochy II. nádvoří severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím.

Obr. 141: Praha – Hrad, II. a IV. nádvoří, Střední a Severozápadní křídlo. Terénní situace zkoumané I. Borkovským. A – místo brány vedle Bílé věže, hlavní vstup na akropole hradiště; B – cesta ke kostelu P. Marie; C – kostel P. Marie; D – románská stavba na IV. nádvoří; E – románská hradba z roku 1135. Uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha.

Fig. 141: Prague Castle, Second and Fourth Courtyard, Central and North-Western Wing; areas surveyed by I. Borkovský; A: area of the gate by the White Tower, main entrance to the inner ward; B: road to the Church of the Virgin Mary; C: Church of the Virgin Mary; D: Romanesque house in the Fourth Courtyard; E: Romanesque fortification wall from 1135; Archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague.

beho zahrada je neznámá).¹⁹¹ Na komunikaci ústící u pohřebiště Lumbeho zahrada nenavazuje žádná další cesta (na rozdíl od Kanovnické ulice), která by zprostředkovávala spojení se vzdálenějším okolím. Nepřímé okolnosti svědčí spíše pro prioritu Kanovnické ulice.

Prokazatelné informace o komunikačním schématu musíme prozatím omezit na spojnicu mezi branou vedle Bílé věže a kostelem P. Marie.¹⁹² Stejně tak musíme konstatovat, že od výzkumu I. Borkovského v padesátých letech 20. století poznání komunikačního schématu v okolí kostela P. Marie nijak nepokročilo.

7.2. SÍDLIŠTNÍ SITUACE

Máme-li se zabývat zasazením situace kostela P. Marie a pohřebiště (eventuálně jednotlivých skupin hrobů) do širších terénních situací, je nezbytné podrobněji popsat výsledky několika dalších záchranných výzkumů. Větší pozornost věnujeme těm, při nichž byla provedena detailní dokumentace terénní situace, která může doplnit výpověď (někdy limitovanou) výzkumu v okolí kostela P. Marie. Z tohoto důvodu se nebudeme zabývat rozsáhlým výzkumem spojeným s úpravou IV. hradního nádvoří („Na baště“) do současné podoby, který se uskutečnil v roce 1930 (*Deník 1929–1934*) – k němu se však dochovala jen strohá terénní dokumentace. Zkoumané situace navíc zachytily především vrcholně středověké a raně novověké terénní relikt. Raně středověké terény byly pouze bodově zjištěny ve značných hloubkách od tehdejšího (i současného) povrchu, jak dokládá dokumentace k hrobům IIN004, IIN005, IIN075 a IIN076 (*Frolík 2015a*, s. 62–64, 165–168). I kusé informace však můžeme využít při úvahách o původní konfiguraci terénu v těchto místech.

S výzkumem na IV. hradním nádvoří souvisí odkryv pozůstatků románského domu v jižní části tohoto nádvoří (*Frolík 1987*, s. 33–41). V tak zvaném Severním výběžku, tj. palácovém křídle, které oddělovalo I. a IV. hradní nádvoří, se za ztížených podmínek uskutečnil v letech 1986–1987 záchranný archeologický výzkum (*Frolík 1997a*, *Hurajčíková 2014*). Výzkum přináší, navzdory všem narušením a poničením terénní situace, jako dosud jediný detailní informace o terénní situaci západně od kostela P. Marie (*Obr. 142*). Další výzkumy s detailně dokumentovanou terénní situací jsou situovány u východní strany II. nádvoří nebo přímo ve Středním křídle, které odděluje II. a III. nádvoří. V roce 2010 byl proveden záchranný archeologický výzkum v jižní a východní části kaple sv. Kříže v jihovýchodním rohu II. nádvoří (*Frolíková 2012*; *Frolíková – Matišek 2012*). Výzkum se uskutečnil v těsném západním sousedství plochy s hroby IIN077–IIN080 (*Frolík 2015a*, s. 169–177). V letech 1982–1993 se realizoval rozsáhlý záchranný archeologický výzkum v Císařské konírně Severního traktu Pražského hradu. Z hlediska problematiky, kterou se zabýváme, je důležitá sondáž z roku 1987 u vnějšího líce románské hradby z r. 1135. Sonda byla situována vůči hradbě a terénní situaci obdobně jako hroby IIN001–IIN003 a IIN028–IIN031 z let 1929 a 1948. V přízemí Středního křídla se záchranné archeologické výzkumy realizovaly v letech 2001–2002, 2008 a 2010 (*Frolíková-Kaliszová 2009*; *2011*). Situovány však byly na vnitřní straně románské hradby, a se sledovanou problematikou proto přímo nesouvisejí.

7.2.1. JIŽNÍ ČÁST IV. NÁDVOŘÍ

Jižní část IV. nádvoří („Na baště“) protnul výkop pro štolu v roce 1930, a to v rámci stejné akce, při které byly zjištěny hroby v průjezdu mezi II. a IV. nádvořím (viz výše – *Obr. 3/N*). Hloubení štoly a s nimi spojený archeologický výzkum zde trval minimálně od 26. května 1930 do 12. srpna 1930. Z hlavní větve štoly se oddělovalo několik odboček. Jedna z nich se odpojovala jižním směrem, aby prošla průjezdem v tzv. Severním výběžku na I. hradní nádvoří. Odbočka byla lokálně rozšířena o plochu pro základ projektované, ale nikdy nerealizované kašny (*Obr. 142*). Archeologické práce probíhaly během prací výkopových a stavebních, což bezpochyby snížilo jejich kvalitu.

Vývoj (stratigrafii) lze rekonstruovat na základě popisu v terénním deníku (*Deník 1929–1934*, s. 1198–1202) – výjimečně byl také publikován (*Borkovský 1949*, s. 64–66, 77–78). Stejně jako u ostatních akcí z tohoto období mají význam i poznámky k nálezům v přírůstkovém seznamu (*Katalog I*, př. č. 12075–12157).

191 Pokud bychom hypoteticky předpokládali pro všechna pohřebiště přibližně stejnou velikost, dostaneme se k maximálně šesti pohřbům za rok.

192 V literatuře se objevila úvaha (*Borkovský 1949*, s. 62–63) o existenci cesty (a logicky i brány), která by někde v místech současného průjezdu mezi II. a III. nádvořím opouštěla III. nádvoří (akropoli) a směřovala na dnešní II. nádvoří. Tento předpoklad nemá žádnou oporu v archeologické situaci. Při úvahách o dalších cestách a zejména dalších branách je nezbytné si uvědomit, že navyšování počtu bran by snižovalo obranyschopnost celého hradiště.

Obr. 142: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Terénní situace odhalené výzkumem v roce 1930. A – románský dům (OBJ. I); B – románská zeď (OBJ. II); C – kostel P. Marie; D – příkop z roku 1278; E – cesta ke kostelu. Plán uložen v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, upravitel autor.

Fig. 142: Prague Castle, Fourth Courtyard; areas unearthed during the excavation of 1930; A: Romanesque house (feature I); B: Romanesque wall (feature II); C: Church of the Virgin Mary; D: moat from 1278; E: road to the church; plan in the archive of the Prague Castle Department, Institute of Archaeology, Prague, altered by the author.

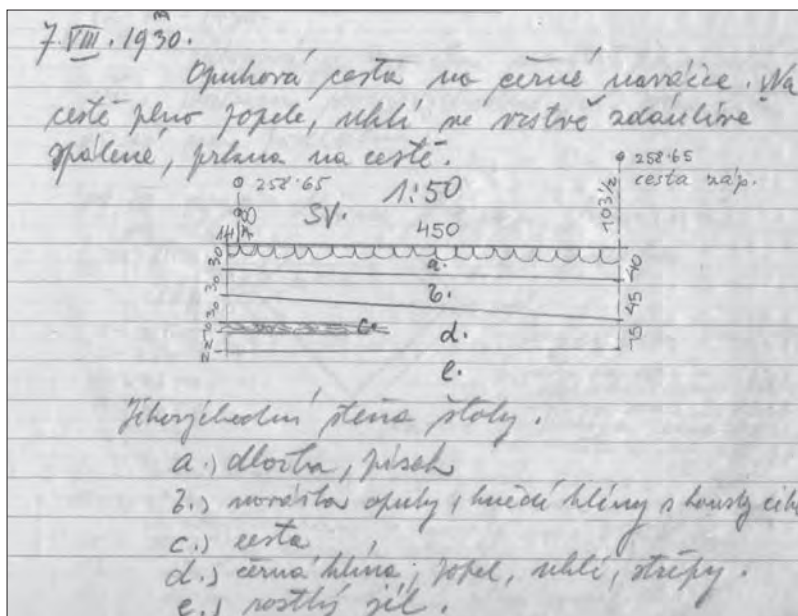
Objektem, jemuž byla při výzkumu věnována největší pozornost, byla románská stavba, k níž se vztahuje i popis terénní situace (OBJ. I). Vně stavby se na rostlém jílovitém podloží překrývajícím níže položenou skálu („rostlá břidlice“ v úrovni 255,72 m n. m.) nacházela 15–50 cm silná „černá hlína“ (též „černé bláto“). Na povrchu této vrstvy následovala vrstva, kterou autor výzkumu interpretoval jako cestu.¹⁹³ Na „cestě“ (úroveň 256,69 m n. m. a 256,61 m n. m.) v blízkosti stavby ležel popel, uhlíky, mazanice a množství spálených prken (spáleniště).¹⁹⁴ Jinak se na „cestě“ nalézal „černý blátovitý terén“, silný 25–30 cm („navážka černého bláta“ – úroveň 256,9 m n. m.). Promíchan byl popelem a ke zdivu přiléhal. Jeho vztah ke zmíněnému spáleništi je nejasný. „Černý blátovitý terén“ byl překryt 40 cm silnou jílovitou navázkou, nad níž se již nacházela tehdejší dlažba nádvoří (Obr. 143).¹⁹⁵

¹⁹³ „7. VIII. 1930. Opuková cesta na černé navážce. Na cestě plno popele, uhlí ve vrstvě zdánlivě spálené, prkna na cestě ... d) černá hlína, popel, uhlíky, střepy.“ (Deník 1929–1934, s. 1197)

¹⁹⁴ Podle publikace (Borkovský 1949, s. 66) na západní a východní straně; podle plánu sign. 10001-0183 v Archivu Pražského hradu na všech stranách.

¹⁹⁵ Popis terénní vlně objevené stavby není zcela jednoznačný, existují rozdíly mezi popisem v publikaci a v terénním deníku. Skica průřezu není zcela srozumitelná.

Obr. 143: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Řez terénem u románského domu (OBJ. I). Skica z terénního deníku 1929 až 1932, s. 1197.

Fig. 143: Prague Castle, Fourth Courtyard; section at the Romanesque house (feature I); sketch from the excavation diary of 1929–32, p. 1197.

Uvnitř stavby byla na jílovitém podloží 16–32 cm silná „jílovitá hnědá navážka, promíchaná maltou, na povrchu ušlapaná“, která byla interpretována jako „dlažba“ (tj. podlaha místnosti). Na jejím povrchu se snad nalézala mazanice, při stěnách stavby 2–10 cm silná vrstvička malty, opět spojovaná s (mladší) podlahou.¹⁹⁶ Na maltě byla 15 cm silná vrstva popela a uhlíků. V rozích objektu byla překryta zříceným zdivem stavby, které vytvořilo uprostřed proláklínu (jeho síla dosahovala 50–105 cm). Povrch zdi byl rozpraskán. Překryt byl „žlutkou“ a opukou, promíchanou maltou a pískem. Toto spáleništní a zánikové souvrství překrývá „horní jílovitá navážka“, bezpochyby totožná s jílovitou navážkou vně stavby.¹⁹⁷ Rozdíl v mocnosti souvrství vně a uvnitř ukazuje na to, že stavba byla zahloubena. Konkrétní údaj se nedochoval – podle skici lze odvodit, že mohlo činit asi 1,1 m (Obr. 144).

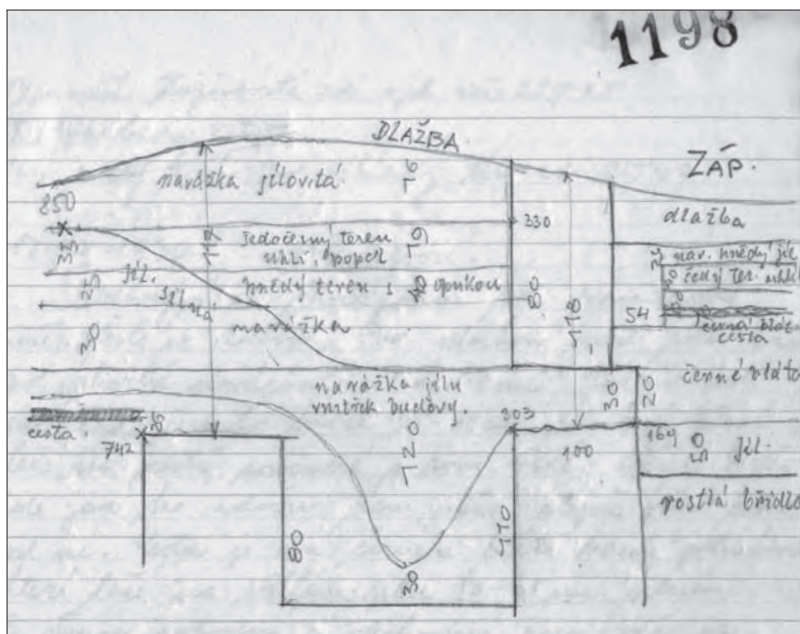
Nejvýznamnějším nálezem jsou pozůstatky kamenné stavby (OBJ. I – v literatuře běžně označovaný jako „věžovitá kamenná stavba“, Borkovský 1949, s. 77; tjž 1969, s. 96). Stavba měla čtvercový půdorys o vnitřních rozměrech 5,2 m × 5,2 m. Řádkové kvádríkové zdivo bylo zděno na maltu a bylo silné 0,65–0,7 m. Lícováno bylo bezpečně dovnitř, vnější líc byl odhalen částečně na jižní a východní straně. Ze stavby archeologové odhalili celou jižní a východní stěnu, severní jen při severozápadním nároží v délce 0,9 m. Západní zeď byla odkryta v délce 1,6 m při jihovýchodním nároží. V jižní zdi byl výklenek o šíři 0,4 m a hloubce 0,25 m (Deník 1929–1934, s. 1200).¹⁹⁸ Vstup byl pravděpodobně původně v západní (?) stěně, jak svědčí část ostění portálu patrného na fotografii (Obr. 145) u jihozápadního nároží. Byl však zazděn, což dosvědčuje, že stavba prošla během své existence stavebními úpravami. Místo nového vstupu nebylo odkryto. Muselo se nalézat v neodrytých částech východní a západní zdi. Informace o podlaze nejsou

¹⁹⁶ Podle ne zcela jednoznačných údajů by se tato podlaha měla nacházet na úrovni 254,98–255,12 m n. m. (Deník 1929–1934, s. 1198).

¹⁹⁷ „14. VIII. 1930. Odkrývá se jihozápadní roh románské věže. Čistí se zdivo. Pod dlažbou nad rom. věží jest jílovitá navážka, silná 40 cm, pod ní jest navážka černého bláta 25–30 cm silná, která leží na cestě současné s rom. věží. Černé bláto jde jen ke zdivu rom. věže, stejně jako cesta pod ní. Cesta je na černém blátě 40 cm silném, které leží na rostlém jílu 50–65 cm silném. Ze strany západní a východní rom. věže na opukové cestě jest plno popela a uhlí z požáru věže. Východně věže na cestě jsou větší uloženy popela a spálené hlíny spolu se střepey zcela červenými od požáru.“

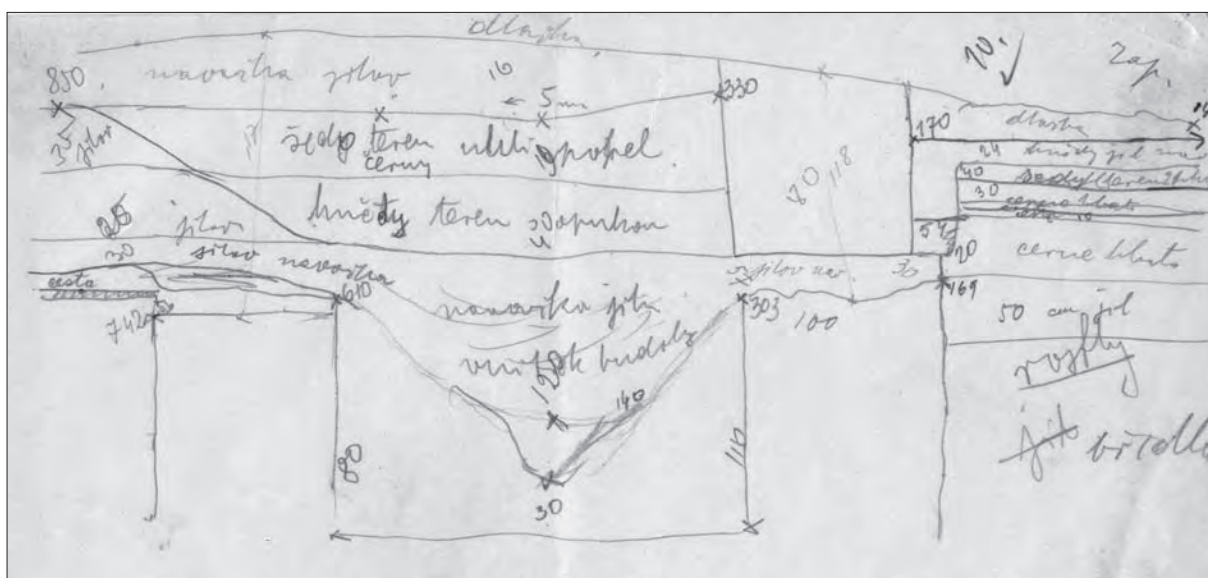
Uvnitř věže je jílovitá navážka, která jest nad černým blátem. Zdivo věže jest zničené, pokryté žlutkou a opukou, místy silnou 50 cm. Žlutka smíchaná maltou a pískem a s jistou pravděpodobností můžeme předpokládati, že jsou to zřícené střepey. Stěny jsou zříceny dovnitř ze strany východní, takže uprostřed věže je prohlubenina v podlaze. Na zdech plno popela, uhlí, spálené hlíny. Pod ssutinami silnými 50–105 cm jest v rozích vrstva popela a uhlí 15 cm silná, ve které nacházejí se hřebíky se střepey a střepey. Podlaha hliněná.“ (Deník 1929–1934, s. 1199)

¹⁹⁸ Viz též: „18. VIII. Opukové kvádríky – z vyklenku v západní stěně románské věže.“ (Katalog 1). V přírůstkovém seznamu jsou světové strany pootočený. Správná orientace vyplývá z publikovaného plánu (Borkovský 1949, s. 65).

Obr. 144: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Řez terénem v interiéru románského domu (OBJ. I). A – Skica z terénního deníku 1929 až 1932, s. 1198; B – Terénní skica volně vložená do terénního deníku.

Fig. 144: Prague Castle, Fourth Courtyard; section of the interior of the Romanesque house (feature I); A: sketch from the excavation diary of 1929–32, p. 1198; B: sketch from the field, loosely inserted in the excavation diary.

B

zcela jednoznačně.¹⁹⁹ Domnívám se, že „hnědá jílovitá navážka“ s vypáleným povrchem v interiéru stavby vznikla či byla navezena v době stavby a její povrch tvořil podlahu. Zda je malta na ní nalezená druhou podlahou, jak se zdá z údajů výkopce a skutečnosti, že se stavba v průběhu své existence upravovala, či je jen maltou opadanou ze zdi (např. při zániku), není zcela jasné. Podezřelá je její kolísající mocnost (0,02–0,10 m) a skutečnost, že se nacházela jen podél stěn (Borkovský 1949, s. 66). Podle množství mazanice a trámů v okolí stavby je pravděpodobné, že se nad kamennými zdmi nacházela ještě dřevěná konstrukce omazaná hlínou (další patro).

Jihovýchodně od stavby byl dokumentován 3,6 m dlouhý fragment zdi (OBJ. II – délka je odvozena z plánu – v publikaci I. Borkovského /1949, s. 78/ se uvádí délka 1,1 m) o síle 0,26 m a výšce 0,24 m (jde o údaj dochované výšky, původní není známa a z dochované dokumentace není ani odvoditelná – Obr. 142/B a Obr. 146). Založena byla do vrstvy „černého terénu doby knížecí“, nejstarší vrstvy nad podloží. Zeď byla zděna na hlínu, jednoznačný je pouze líc obrácený k východu. Pro určení stáří je k dispozici pouze

¹⁹⁹ „18. VIII. 1930. Románská věž. Při rozebírání podlahy v rom. věži, která byla z malty 2–10 cm silné (hlavně pod stěnami) našel se kostěný hřeben a tuhané střepy z velkých nádob. Podlaha pod maltou byla z jílovité hnědé navážky promíchané maltou o síle 16–32 cm, nasypaná na rostlé skále, tak že se zdá, že původní podlaha byla na skále, kde jsou zbytky popole u záp. stěny a byla postupně nasypaná.“ (Deník 1929–1934, s. 1201)

Obr. 145: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Románský dům (OBJ. I), jižní partie západní stěny s částí ostění zazděného vstupu. Č. neg. 1396.

Fig. 145: Prague Castle, Fourth Courtyard; Romanesque house (feature I), south part of the west wall with the remains of walled-up door jambs, negative No. 1396.

Obr. 146: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Torzo románské zdi (OBJ. II). Č. neg. 1380.

Fig. 146: Prague Castle, Fourth Courtyard; torso of Romanesque wall (feature II); negative No. 1380.

skutečnost, že zeď porušil příkop Přemysla Otakara II. (*Borkovský 1949*, s. 78). *I. Borkovský (1949*, s. 78) vyslovil názor, že zanikla současně s výše popsanou věžovitou stavbou.

Z dochovaných informací vyplývá poměrně jednoduchá situace. Na původně nezastavěné ploše byl postaven kamenný čtvercový jednoprostorový dům, v literatuře interpretovaný jako „věž“ nebo „věžovitá stavba“ (*Borkovský 1949*, s. 64–66). Interpretaci vylučuje nevelká síla stěn (jen 0,65–0,7 m) a skutečnost, že objekt byl přístupný z úrovně okolního terénu (minimálně v první etapě své existence). Stavba měla původně hliněnou podlahu. Během své existence byla upravována (přesun vstupu a pravděpodobně nová maltová podlaha). Kromě nejasně popsaného výklenku nemáme žádné doklady dalšího vnitřního vybavení. Objekt sloužil podle nalezeného inventáře (keramika, hřeben, prsten), velmi pravděpodobně jako obytný. Kolik měl podlaží, nevíme. Výpočet kubatury spadlého zdiva (pouze však do interiéru), ukazuje zhruba na 1,3 m výšky destruovaného zdiva. I když výšku dochovaného zdiva jen odhadujeme, neměla by konečná výška přesáhnout tři metry. Svědčí to o tom, že kamenné podlaží bylo nejspíše pouze jedno. Shodně dřevo, uhlíky a mazanice nasvědčují existenci dřevěné nástavby (patra). O krytině a vzhledu střechy rovněž nemáme žádné informace (*Obr. 147 až Obr. 149*).

Rezignovat musíme na interpretaci torza románské zdi jihovýchodně od „věže“. Zachycený fragment zdi umožňuje maximálně úvahu o podezdívce blíže neznámého objektu. Nesoučasnost obou staveb naznačuje značná hloubka, v níž bylo torzo zdi nalezeno (2,8 m – *Borkovský 1949*, s. 78).²⁰⁰

²⁰⁰ Zeď byla interpretována jako „ohradní zeď kostelního okrsku P. Marie“ a čtvercová stavba jako „zvonice“, spojena se zprávou z roku 1255 o zřízení zvonice (*Borkovský 1949*, s. 77–78).

Obr. 147: PPraha – Hrad, IV. nádvoří. Románský dům (OBJ. I) během výzkumu. Pohled od jihu. Č. neg. 1411.

Fig. 147: Prague Castle, Fourth Courtyard; Romanesque house (feature I) during the excavation, view from the south; negative No. 1411.

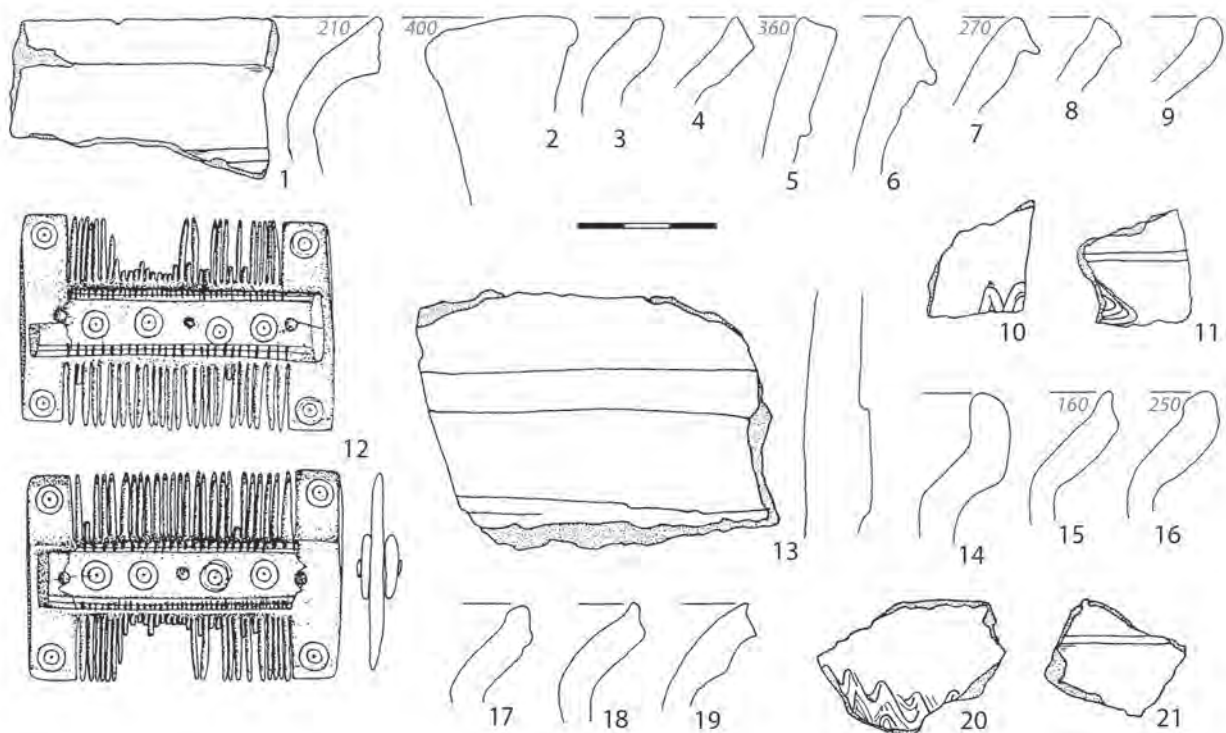
Obr. 148: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Románský dům (OBJ. I) během výzkumu. Pohled do výkopu od východu. Č. neg. 1402

Fig. 148: Prague Castle, Fourth Courtyard; Romanesque house (feature I) during the excavation; view of the moat from the east; negative No. 1402.

Obr. 149: Praha – Hrad, IV. nádvoří. Románský dům (OBJ. I), pohled do interiéru od severovýchodu. Č. neg. 1395.

Fig. 149: Prague Castle, Fourth Courtyard; Romanesque house (feature I), view of the interior from the north-east; negative No. 1395.

Obr. 150: Praha – Hrad, IV. nádvoří. 1-9, 12, 13 – př. č. 12108; 10 – př. č. 12119; 11, 14-16 – př. č. 12118; 17-21 – př. č. 12086. 10 – kost, ostatní keramika. Kreslil autor.

Fig. 150: Prague Castle, Fourth Courtyard; 1-9, 12, 13: Inv. No. 12108; 10: 12119; 11, 14-16: 12118; 17-21: 12086; 10: bone, other pottery finds; drawn by the author.

Málo je známo o terénech východně od obou staveb, tj. v pruhu terénu mezi nimi a kostelem P. Marie. Probíhal tudy příkop, jehož zjištěná západní stěna byla obezděna. Příkop zničil všechny starší terény. Mezi ním a čtvercovou stavbou se podloží nacházelo v hloubce 1,75 m (úroveň 255,47–255,63 m n. m.) a na něm 0,15 m silná vrstva malty. Překryta byla vrstvou spálené hlíny.²⁰¹

Chronologické zařazení se opírá o částečně dochovaný archeologický materiál. Pro románskou stavbu („věž“) jsou jí soubory př. č. **12108**²⁰², **12118**²⁰³, **12119**²⁰⁴ spojované se starší fází existence (s její hliněnou podlahou). S mladší maltovou podlahou souvisejí soubory př. č. **12117**²⁰⁵, **12121**²⁰⁶, **12156**²⁰⁷. Jen rámcově můžeme datovat torzo románské zdi (OBJ. II), protože dochovaný soubor (př. č. **12086**²⁰⁸) pochází podle popisu ze situace starší než zeď a situace stejně staré (nebo i mladší).

V souborech spojených se starší podlahou jsou zastoupeny skupiny „kalichovitá“ (15 zl.), „zduřelá“ (22 zl.), „H2“ (2 zl.) a „OST“ (2 zl. – *Obr. 150/1–16*). Podle nejmladších zlomků se pohybujeme v pokročilém 12. nebo starším 13. století. U souboru z mladší podlahy (a před zánikem stavby) se složení příliš neliší („kalichovitá“ – 14 zl.; „zduřelá“ – 21 zl.; „H2“ – 15 zl.; „OST“ – 11 zl. – *Obr. 151/1–12, 14–17*). Ke skupině „zduřelá“ náleží i rekonstruovaná nádoba s odpovídající profilací okraje (*Obr. 151/17*). Snad

²⁰¹ „19. VIII. 1930. [...] Jihovýchodně od věže čtyři metry, ve hloubce 135 cm jest spálená hlína, popel uhlí a pod ním ve hloubce 175 cm jest na rostlém jílů vrstva malty 15 cm silná.“ (*Deník 1929–1934*, s. 1202)

Pro představu o dosažených hloubkách lze doplnit údaje o povrchu terénu v době výzkumu – u vstupní branky z Hradčanského náměstí – 257,69 m n. m., u průjezdu na II. nádvoří – 257,55 m n. m.

²⁰² Př. č. **12108** – 13. VIII. Střeby – uhlí přímo z podlahy román. věži pod zříceným a navezeným materiálem. 38 zl. keramiky.

²⁰³ Př. č. **12118** – 16. VIII. Střeby – z ušlapané podlahy pod vrstvou malty uvnitř románské věži. 14 zl. keramiky.

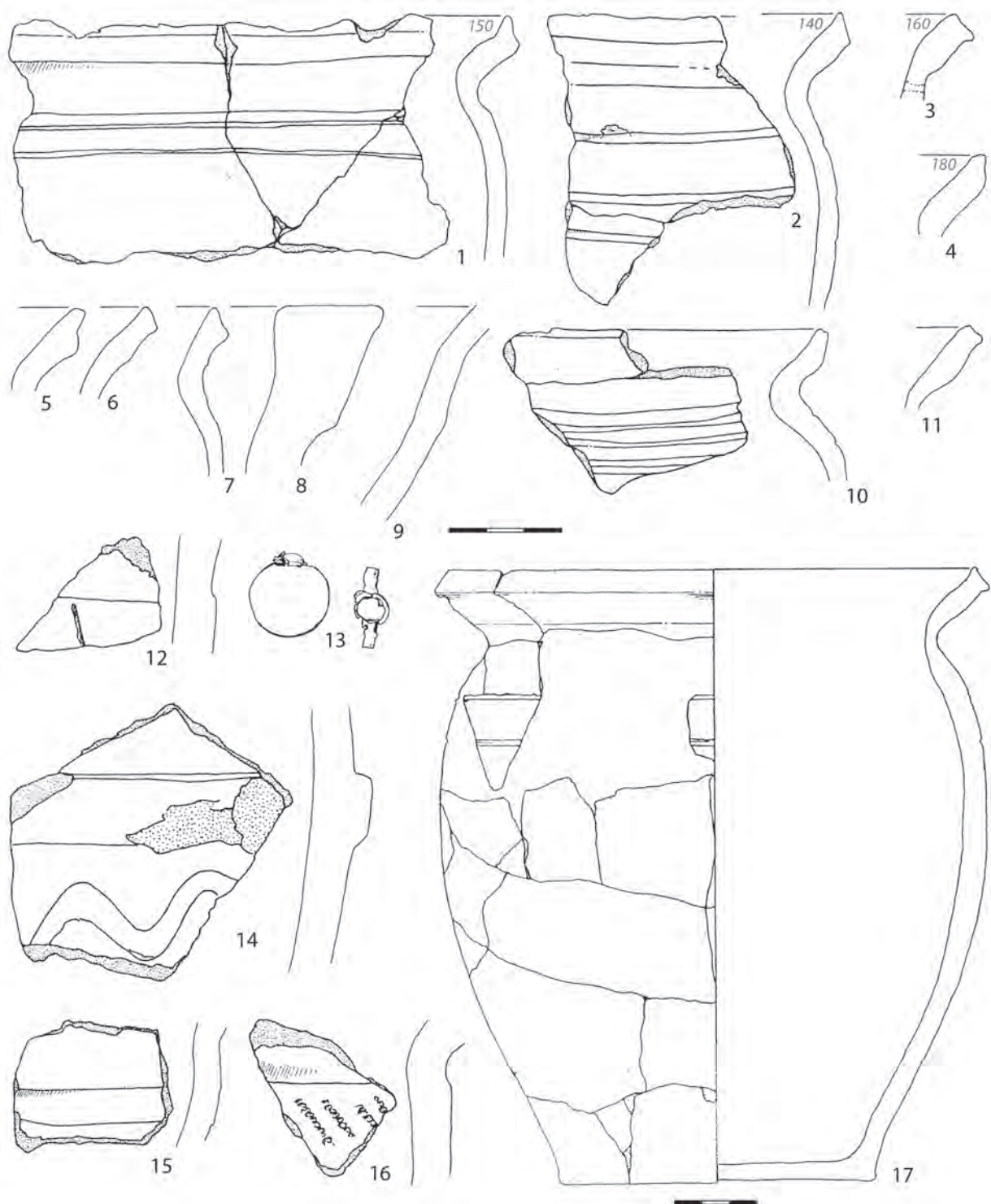
²⁰⁴ Př. č. **12119** – 16. VIII. Hřeben koštěny – nalezený při rozebírání podlahy pod maltou uvnitř rom. věži.

²⁰⁵ Př. č. **12117** – 16. VIII. Střeby – nalezené při rozebírání podlahy z vrstvy malty, uvnitř rom. věži. 58 zl. keramiky.

²⁰⁶ Př. č. **12121** – 15. VIII. Střeby, z popěle nad vrstvou malty (podlahy) uvnitř román. věži pod ssutinami. 19 zl. keramiky.

²⁰⁷ Př. č. **12156** – 12. VIII. Střeby pod ssutinami zdi román. věži na podlaže maltové – Celá nádoba ve střepech. 4 zl. keramiky + celá rekonstruovaná nádoba. Přičítat můžeme i př. č. **12144** – 14. VIII. Prsten bronz. s kamínkem – nalezený v maltě podlahy uvnitř román. věži.

²⁰⁸ Př. č. **12086** – 13. VI. Střeby. 12 st. nalezené pod základy a okolo románské zdi, v severní přípojce k sondě pro kašnu. 21 zl. keramiky.

Obr. 151: Praha – Hrad, IV. nádvoří. 1-2, 5-10, 12, 14-16 – př. 12117; 3, 17 – př. č. 12156; 4, 11 – př. č. 12121; 13 – př. č. 12144. 13 – bronz, ostatní keramika. Kreslil autor.

Fig. 151: Prague Castle, Fourth Courtyard; 1-2, 5-10, 12, 14-16: Inv. No. 12117; 3, 17: 12156; 4, 11: 12121; 13: 12144; 13: bronze, other pottery finds; drawn by the author.

jen narůstající zastoupení skupiny „OST“ naznačuje (kromě stratigrafie), že jde o soubor nepatrně mladší. Nepočtený soubor, spojený se zdí (OBJ. II), by mohl být o něco málo starší (2. polovina 12. století) vzhledem k absenci skupiny „OST“ („kalichovitá“ – 6 zl.; „zduřelá“ – 8 zl.; „H2“ – 5 zl.; *Obr. 150/17-21*). Pro celkovou situaci je důležité, že románské stavby – vzhledem k rozdílné hloubce, v níž byly objeveny a mírně odlišnému datování – náleží nejméně ke dvěma fázím, souběžným s mladší fází kostela P. Marie. Mohutné spáleniště dokládá i společný zánik a jeho totožnou příčinu.

7.2.2. SEVERNÍ VÝBĚŽEK

Nejblíže ploše zkoumané kolem kostela a zároveň plochou, jež byla podrobena záchrannému archeologickému výzkumu moderními metodami, je interiér tzv. Severního výběžku – tedy palácové křídlo oddělující I. a IV. hradní nádvoří. Nálezy a dokumentace byly také podrobně zpracovány a publikovány (Frolík 1997a; Hurajčíková 2014). Archeologický výzkum se uskutečnil v období únor až červen 1997, a to na ploše již dříve poškozené staršími zásahy a také částečným vytěžením archeologických terénů před zahájením výzkumu. Vyhlobeno bylo celkem šest sond (sondy I–VI), jež zachytily až 1,5 m mocné sídlištní souvrství a které bylo možno rozdělit až na 10 sídlištních horizontů starších 13. století (Obr. 3/M). Toto souvrství poskytuje vhodné srovnání pro sídlištní souvrství zejména jižně od kostela P. Marie (plocha jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím).

Podloží byla v celé ploše zvětralá skála (uloženina 123=313=401=501=611) v úrovni 256,87–257,46 m n. m., přičemž její úroveň stoupá směrem k východu. Na ní se uložil půdní horizont (uloženina 122=310=402=502=556A=613) s povrchem v úrovni 256,99–257,55 m n. m. s mocností kolísající v rozmezí 0,1–0,41 m (sonda IV). Nelze zjistit, zda jde o původní mocnost, nebo jestli byla druhotně snížena. Ke snížení se kloníme v případě hodnoty kolem 0,1 m. V některých sondách byl půdní horizont zcela odstraněn (sonda II, zčásti sonda V). Na tomto podloží se uložily jednotlivé sídlištní horizonty, jejichž počet byl v sondách rozdílný jako důsledek proměnlivé intenzity sídlení i na relativně nevelké ploše (sonda I celkem 10 horizontů, sonda III pouze čtyři horizonty – Frolík 1997a, s. 83, tab. I).

V sondě I byl nejstarší horizont vyčleněn jako pravěký (horizont I/1) – tvoří jej zkulturněný půdní typ. Nejstarší raně středověký horizont (I/2) tvoří rozměrná kúlová jamka dokládající existenci dřevěné zástavby (Obr. 152). Také následující horizont I/3 představuje skupina drobných kúlových jamek (Obr. 153). Horizonty I/2 a I/3 jsou spojeny s technologickými skupinami keramiky „H1“ a „J“ (Obr. 101/1, 3–6). Následující horizont I/4 (Obr. 101/2, 4–5, 7–15, 23) reprezentují dvě kulturní jámy a keramická skupina „kalichovitá“ (Frolík 1997a, s. 77–78). Pátý horizont (I/5) zastupuje žlábek nejasného účelu s nástupem skupiny „zduřelá“. Zbývající horizonty v sondě I (horizonty I/6 až I/10) dokládají pouze sídlištní vrstvy bez stop objektů a s postupným nástupem skupin „HK“, „CMD“ a „S/T“ (Frolík 1997a, s. 78).

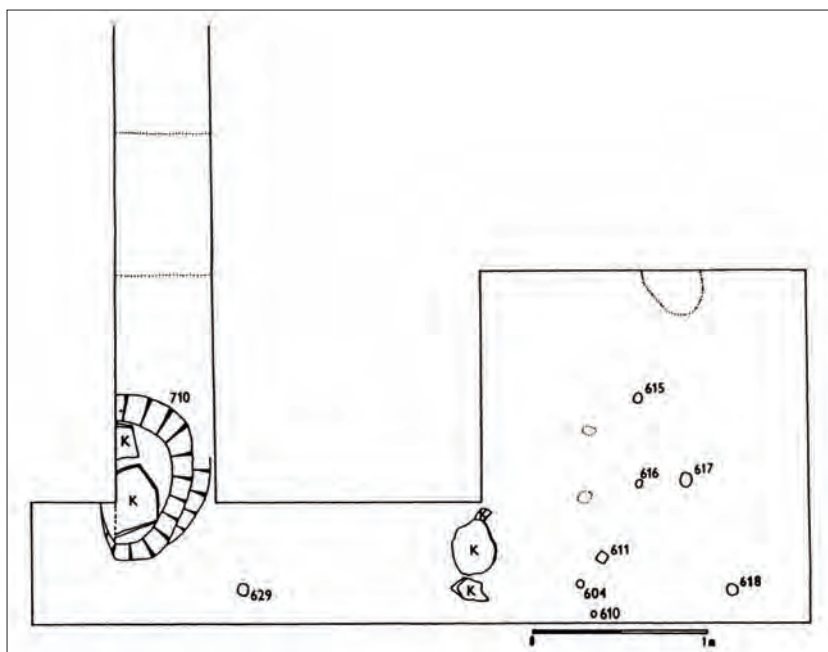
V ostatních sondách je situace jednodušší. Skupina „kalichovitá“ je spojena se třemi následnými horizonty v sondě IV. Konkrétně je dokládá dřevěné nároží, snad srubové stavby (horizont IV/1), objekt nejasného účelu (IV/2) a žlábek signalizující rohovou část neznámé stavby (IV/3). V sondách V a VI jsou horizonty s převahou skupiny „kalichovitá“ dokonce čtyři. Nejstarší (V/1) tvoří skupina kúlových jamek, následně sídlištní vrstvy se dvěma kúlovými jamkami (V/2), následně mělký jámový objekt (V/3) a po něm opět kúlová jamka (V/4).

Skupina „zduřelá“ kromě sondy I provází horizont III/1, reprezentovaný žlábkem (jde o týž žlábek jako v sondě I – horizont I/5). Výraznější objekt současného horizontu je část polozemnice v sondě IV (horizont IV/4). Následnému horizontu IV/5 náleží pouze torzo sídlištní vrstvy (Frolík 1997a, s. 78–80). Horizontu I/6 s převažující keramikou skupiny „HK“ odpovídá horizont IV/6 v sondě IV doložený pouze sídlištní vrstvou. Současný (nebo o něco mladší) by mohl být horizont III/2, ve kterém byl prozkoumán velký jámový objekt se dvěma kúlovými jamkami na dně.

V mladších horizontech se již objevuje skupina světlé, obvykle červeně malované keramiky („CMD“). V sondě III jí představují dva horizonty (III/3, III/4), které tvoří pouze sídlištní vrstvy. Oproti tomu v sondě V sem náleží rozsáhlý zahlobený objekt se dvěma kúlovými jamkami při stěně (horizont V/5). Další (a poslední) dva horizonty (V/6 a V/7) spojené se skupinou „CMD“ tvoří pouze sídlištní vrstvy bez objektů. Poslední horizont (V/8) spojený již se skupinou „S/T“ zastupuje kruhový či oválný objekt s drobnou kúlovou jamkou na dně (Frolík 1997a, s. 78–83).

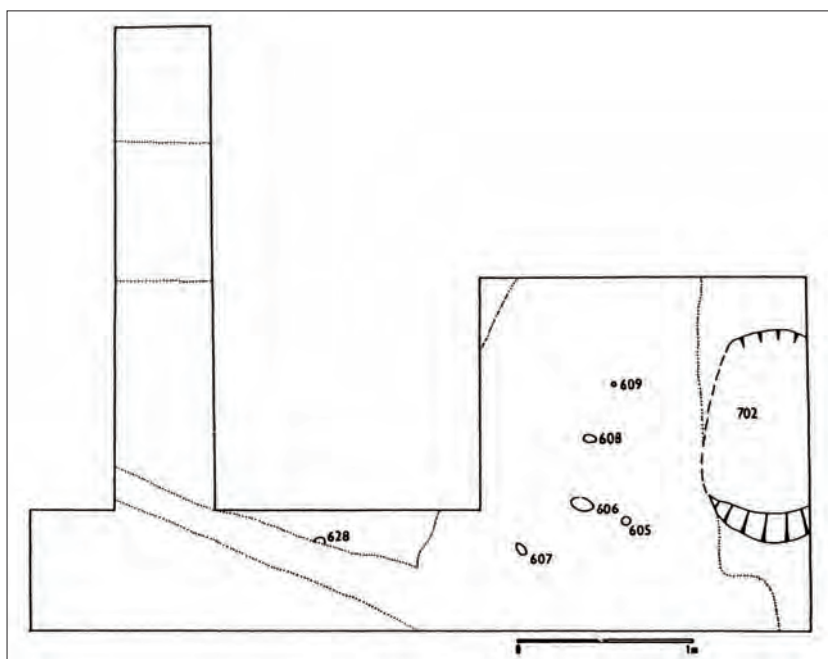
Přibližně stejně mocné souvrství jako v okolí kostela P. Marie (a v jižní části IV. nádvoří) bylo důsledkem složitého vývoje osídlení. Naznačuje, že stejně strukturované mohlo být i souvrství („černý románský terén“, „černá vrstva“) v této části; tato skutečnost však nebyla během tehdejšího výzkumu rozeznána/sledována. Chronologie osídlení v Severním výběžku je odvozena pouze z datování keramiky. Terénní zjištění nelze propojit s absolutními daty – snad s výjimkou možného konce osídlení při hloubení příkopů v roce 1278. Pro souvrství v Severním výběžku platí, že nejintenzivněji je doloženo osídlení, v němž převládají skupiny „kalichovitá“ a „zduřelá“. Především starší horizonty reprezentují jen nevelké soubory keramických fragmentů, i když sídlištní horizonty dokládají vícefázové osídlení.²⁰⁹ Pro posuzování vývoje osídlení a změn, které to znamenalo pro terénní situaci, je důležitý závěr o velkém pohybu keramických zlomků

²⁰⁹ Nejstarší horizonty I/2 a I/3 obsahovaly pouze pět zlomků keramiky (Hurajčíková 2014, s. 48). Společně s druhotně přemístěnými zlomky náleží skupině „H1“ celkem jen 21 zlomků (Obr. 101). Změnu v charakteru osídlení (nebo zacházení s odpadem?) dokládá následný horizont I/4=IV/1=V/1 spojený s nástupem skupiny „kalichovitá“. Poskytl 230 zlomků keramiky.

Obr. 152: Praha – Hrad, Severní výběžek. Sonda I, povrch podloží (uloženina 122) s nejstaršími objekty (křivými jamkami), horizont I/2. Kreslil autor.

Fig. 152: Prague Castle, Northern Spur, trench I, subsoil surface (sediment 122) with the oldest features (post pits), horizon I/2, drawn by the author.

Obr. 153: Praha – Hrad, Severní výběžek. Sonda I, úroveň uloženin 114 a 119, horizont I/3. Kreslil autor.

Fig. 153: Prague Castle, Northern Spur; trench I, sediment level 114 and 119, horizon I/3, drawn by the author.

a jejich přesunu i do nejmladších zjištěných situací (keramika skupiny „H1“ v horizontech s keramickou skupinou „zduřelá“). Naopak keramiku z nejmladších horizontů obsahuje povrch půdního typu v místech, v nichž se starší situace kompletně odstranily (např. v sondě III).²¹⁰

7.2.3. KAPLE SV. KŘÍŽE

Interiér kaple sv. Kříže situované v jihovýchodním rohu II. hradního nádvoří nebyl až do roku 2010 podroben archeologickému výzkumu (*Obr. 3/0*). Kaple vznikla na místě starších staveb ze 16. století až v letech 1753–1755 (*Frolíková – Matiašek 2012*, s. 514–515). Kaple je umístěna na pruhu terénu, který se podle starších hypotéz nacházel mezi dvěma příkopy opevnění Pražského hradu. Západně od kaple probíhal jeden z příkopů, který v roce 1278 zřídil Přemysl Otakar II. V jeho ploše zanikly všechny starší terény.

²¹⁰ Lokálně omezená sondáž (např. omezená jenom na SIII) by při posuzování podobné situace kladla počátky osídlení až do tohoto období (tj. pokročilé 12. nebo 13. století).

Východně od kaple byl situován další příkop, jež se považoval za příkop před románskou hradbou z roku 1135. I zde starší terény zanikly. Interiér kaple nabízel možnost poznat tyto, jinde odstraněné, situace.

V jižní části kaple byl zachycen okraj příkopu ve směru východ–západ, jehož hranu lemovala „zídka“ z opukových kamenů. Nález je interpretován jako část jižní linie valového opevnění, „zídka“ je zbytkem čelní kamenné plenty valu. Nález patří podle keramických zlomků do 10. století (Frolíková – Matiašek 2012, s. 516–517). Podle nejistých náznaků mělo opevnění dvě fáze. Jeho zánik souvisí s výstavbou románského opevnění po roce 1135. Zachycený fragment opevnění je prvním dokumentovanou částí jižní linie opevnění západního předhradí (Frolíková – Matiašek 2012, s. 519). Na plochách, které nebyly postiženy mladšími zásahy, se objevovaly vrstvy a objekty s keramikou s okraji se zduřelou profilací, dále velké vzhůru vytažené okraje rozměrných nádob²¹¹ a keramika pokrytá bílým přetahem.²¹² Terénní situace je spojena s výskytem propálených míst a vrstev a nasvědčuje spíše pyrotechnickým (?) aktivitám než požáru. Někdy v tomto období se snížila úroveň terénu, a to více v jižní části než severní (Frolíková – Matiašek 2012, s. 520). Mladší vývoj je spojen s existencí gotických a mladších staveb, a především se snížením terénu v okolí stavby, která tak jako jediná v jižní části II. nádvoří uchovává jeho původní úroveň (Frolíková 2012, s. 13). Znamená to, že poznání počátečních etap osídlení je v okolí kaple nedostupné.

7.2.4. CÍSAŘSKÁ KONÍRNA, SONDA I/1987

Záchranný archeologický výzkum v ploše Císařské konírny trval velmi dlouho a sestával z několika dílčích etap (Boháčová 1996c). Do západní části sálu, značně poškozené nedokumentovanými výkopy, které vyhloubila stavební firma, se výzkum přesunul v roce 1987. Z hlediska historické situace se tato plocha nacházela vně románského opevnění (Obr. 3/L). V ploše sálu bylo zachyceno jeho severozápadní nároží. Sondáž zahájená v roce 1987 měla lépe poznat souvrství uložené před západním lícem románské hradby. Vyměřena zde byla sonda I/1987, a to u jižní zdi sálu v části nenarušené předchozími výkopy. Terén se zkoumal od tehdejší úrovně podlahy až na podloží. Další dvě sondy (II/1987 a III/1987) vyměřené severněji ve snížené úrovni, však v roce 1987 dokončeny nebyly a nepodařilo se to ani v závěrečné etapě výzkumu v letech 1992–1993. Sonda I měla rozměry 3,6 m × 1,8 m a delší osou byla orientována ve směru sever–jih. Zkoumaná terénní situace nedosahovala ve spodních částech sondy stejné šířky (tj. 1,8 m) a v důsledku bednění se zúžila až na 1,1 m. Na jižní straně sonda přiléhala k jižní stěně sálu. Její východní hrana se nacházela asi 4,5 m od vnějšího (západního) líce románské hradby. V sondě bylo dokumentováno až 5,8 m mocné souvrství (Obr. 154 až 156).

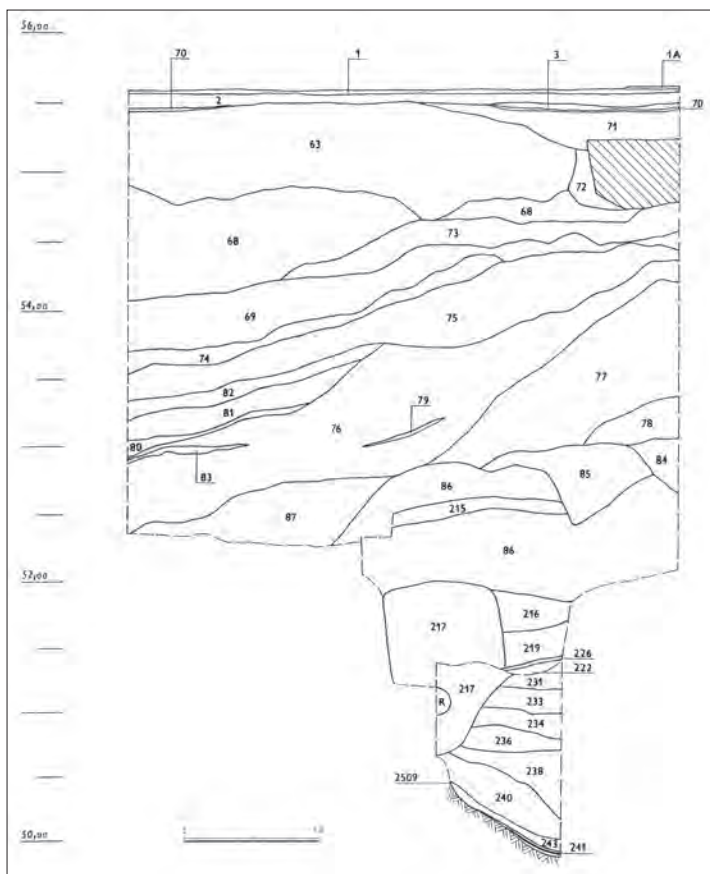
Dno sondy a nejnižší dokumentovanou situaci představovalo světle hnědé jílovité podloží. Podloží se svažuje východním směrem, a to v rozmezí 250,35 až–250,18 m n. m. (v severní části sondy), event. 250,36–249,8 m n. m. (v jižní části sondy). Celková velikost zachyceného svahu není zřejmá, protože pokračoval mimo sondu východním i západním směrem. V popsané proláklíně se uložilo několik vrstev o celkové mocnosti až 0,5 m, které ji postupně vyrovnaly (244 – šedá jílovitohlinitá s dřevy; 241 – šedý jíl; 243 – žlutý pruhovaný jíl s kameny; 240 – šedožlutá vrstva, místy cihlově hnědá s kamínky, uhlíky a zlomky dřeva; 246 – žlutá jílovitá s kameny; 247 – šedá jemná hlinitojílovitá; 245 – šedá jemná hlinitá; 240A – šedožlutá vrstva, místy cihlově hnědá s kamínky, uhlíky a zlomky dřeva). Další vrstvy již mají přibližně vodorovný povrch o celkové mocnosti 0,85–1 m (239 – šedá hlinitojílovitá, místy s uhlíky; 238=238A – šedohnědá hlinitá s uhlíky, místy více do hněda; 237 – černá hlinitá s velkým množstvím uhlíků; 236 – šedozelená vrstva s opukovými kameny; 235 – oranžovošedá hlinitá s velkými opukovými kameny; 234 – oranžová hlinitá s opukovými kameny, ulehlá a tvořící kru; 233 – šedozelená jemná jílovitá; 232 – šedá jílovitá s uhlíky a opukovými kameny). Povrch tím dosáhl úrovně 251,25 až 251,46 m n. m.

Ve stejné úrovni se charakter souvrství mění. Na povrchu vrstvy 232 se uložila vrstva 231B o mocnosti až 0,2 m (šedá hlinitojílovitá s proplásky popela a úlomky dřeva). Na ní byla zjištěna 0,04 m (lokálně až 0,1 m) silná vrstvička jemné šedé a žluté písčité (vrstva 230), která se nacházela pouze v jižní části sondy na ploše o rozměrech 1,2 m × 1 m (všemi směry vyjma severního pokračovala do nezkoumané plochy). Na severní straně byla lemována nepravidelnou řadou kamenů ve směru východ–západ, mezi nimiž se nacházela šedozelená výplň s uhlíky (vrstva 248 – Obr. 157). Vrstva 230 měla téměř rovný povrch (251,36 až 251,47 m n. m.). Řada kamenů lemující její okraj měla povrch v úrovni 251,44 až 251,49 m n. m.

Následovalo poměrně chaotické ukládání více vrstev, převážně o malé mocnosti. Některé se nacházely severně od výše popsané řady kamenů (221=231 – šedá jílovitá), jiné jižně od ní (229 – žlutá jílovitá s opukovými kameny; 228 – žlutozelená jílovitá s opukovými kameny). Další vrstvy již tuto hranici nere-

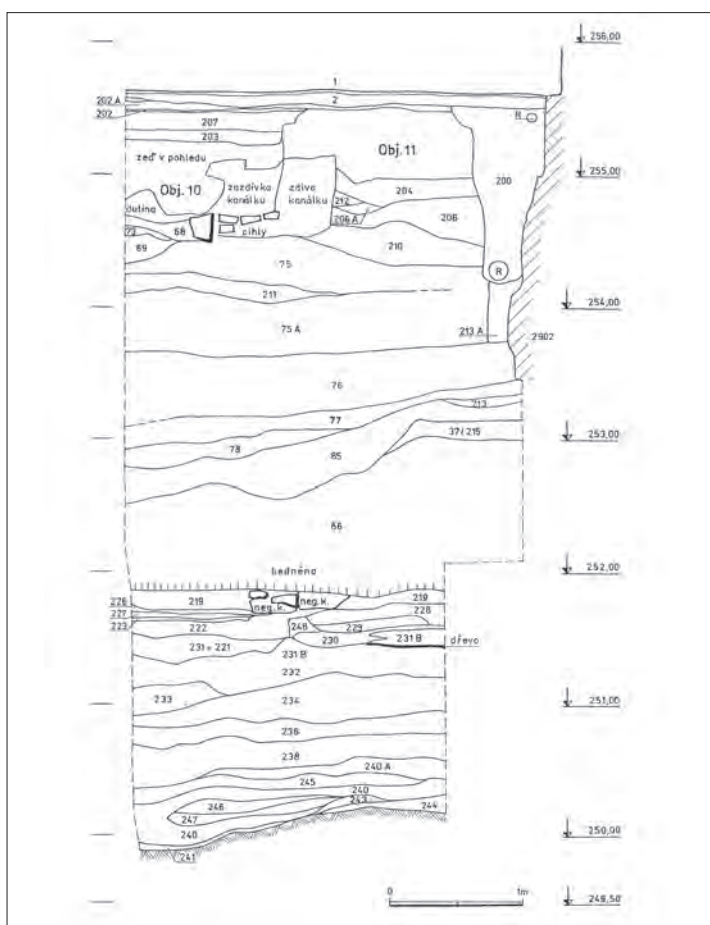
²¹¹ Podle popisu keramické hmoty náležející skupině „H2“.

²¹² Nejčastěji se objevuje ve skupině „HK“.

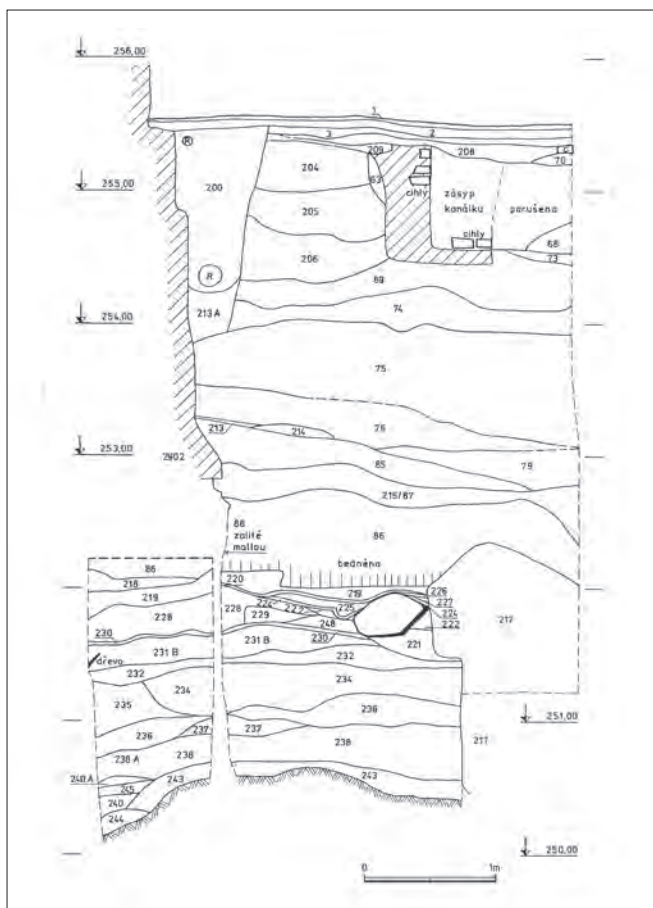
Obr. 154: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987, řez IX. Podle *Boháčová 1996c*.

Fig. 154: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987, section IX; after *Boháčová 1996c*.

Obr. 155: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987, řez XII. Podle *Boháčová 1996c*.

Fig. 155: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987, section XII; after *Boháčová 1996c*.

Obr. 156: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987, řez XIII. Podle *Boháčová 1996c*.

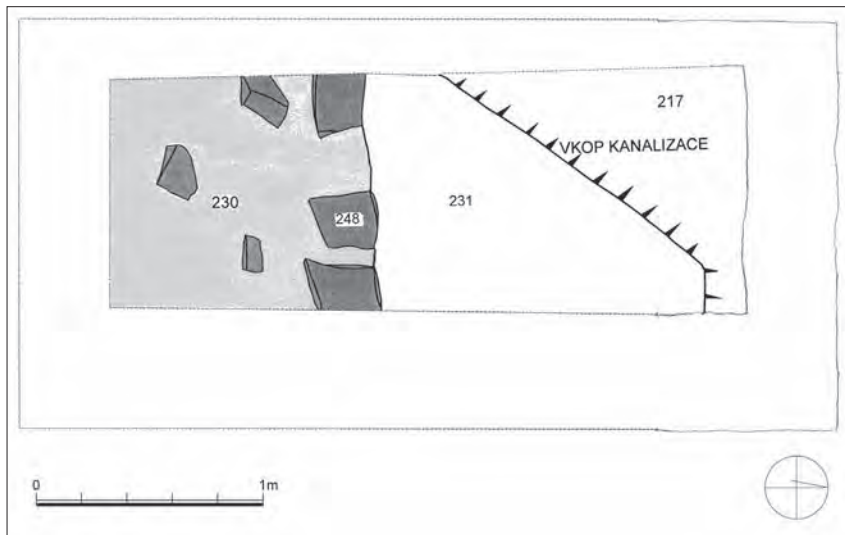
Fig. 156: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987, section XIII; after *Boháčová 1996c*.

spektovaly (222 – šedá nazelenalá s rozloženým dřevem a uhlíky; 223 – šedá nazelenalá s úlomky dřeva, uhlíky a mazanic; 224 – šedobéžová prachovitá/popelovitá; 225 – šedá nazelenalá s množstvím dřeva a uhlíků; 226 – narůžovělá mazanice; 227 – šedá nazelenalá s množstvím dřeva a uhlíků; 220 – hnědá propálená, místy popelovitá). Následná vrstva 219 (šedá, místy nazelenalá hlinitá) znamenala sjednocení celé plochy. V rámci tohoto souvrství byly dokumentovány dvě kamenité destrukce přibližně ve směru východ–západ nacházející se nad řadou kamenů (vrstva 248), nebo severně od ní. Jedna byla dokumentována v úrovni vrstev 223 a 224 (*Obr. 158*), druhá v úrovni povrchu vrstev 228 a 220 (*Obr. 159*). Souvrství tím dosáhlo úrovně 251,9– 252,15 m n. m. Zmínit je nutné ještě výkop pro novodobou kanalizaci, jenž byl ražen hornickým způsobem a který narušil západní a severní stranu souvrství (vrstva 217).

Další vývoj se již týká vrcholně středověkého a novověkého vývoje. Je spojen s planýrkami a zavážkami, existencí vrcholně středověkého příkopu a postavením budovy konírny Rudolfem II. Vývoj souvrství se uzavřel v úrovni 255,62 m n. m.

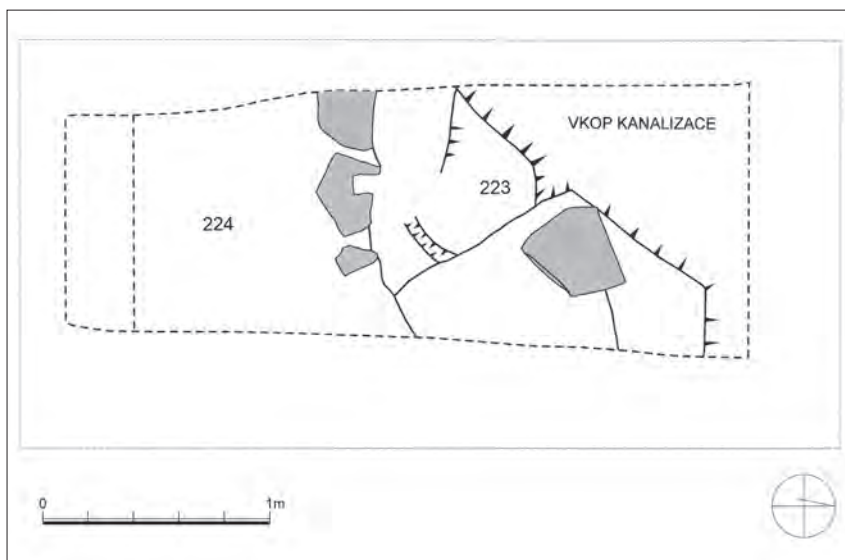
Interpretace popsané situace jí rozděluje na několik etap (*Obr. 160*). Spodní souvisí s existencí příkopu před valovým opevněním, z něhož byla zachycena část západní stěny tvořící v těchto místech podloží. Příkop se postupně zanášel splachy, eventuálně byl záměrně zaplňován odpadem. Této etapě náleží nejen nejstarší vrstvy (244, 243, 241, 239), ale i všechny následující až do úrovně vrstvy 232. Odpadový charakter vrstev naznačuje přítomnost úlomků dřeva nebo uhlíků nebo jemné jílovité vrstvy (charakteru naplaveniny/splachu). Vrstvu 230 a řadu kamenů (vrstva 248) lze interpretovat jako zbytek dřevěné povrchové stavby na kamenné podezdívce.²¹³ Vrstva 230 byla její podlahou. Rozměry stavby nelze určit, je však jisté, že pokračovala (kromě dalších) směrem k hradbě. Starší vrstvu 231B můžeme interpretovat jako podklad pro podlahu, eventuálně planýrku pro vytvoření místa pro stavbu. Chaoticky uložené vrstvy nad

213 Nálezová zpráva (*Boháčová 1996c*, s. 20) tuto situaci popisuje pouze v obecné rovině („[...] Pod nimi se nacházelo mocné souvrství mírně k západu skloněných vrstev (jeho baze je tvořena vrstvami 76, 87, 214), nasedajících na nepravidelně uložené vrstvy se značným podílem jílů, opuky a v nižších úrovních s četnými pozůstatky dřev. V jedné z těchto úrovní byla dokumentována souvislá horizontální plocha rozpadlého dřeva (230) s několika pravidelně uspořádanými kameny (248) lemovanými nevýrazným žlábkem [...]“). Na základě popisu je interpretace bez detailního studia dokumentace velmi obtížná (příslušné plány nálezová zpráva neobsahuje!). V některých publikacích (*Boháčová 1994*, s. 16, obr. 2) téže situace není sonda I/1987 dokonce vůbec zanesena.

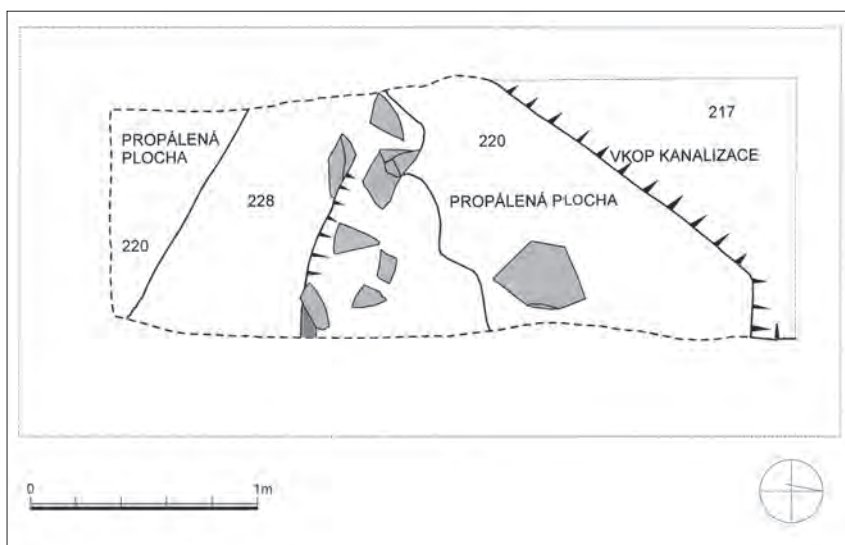
Obr. 157: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987, úroveň uložení 230 a 248 (torzo stavby). Kreslil autor, digitalizace M. Frolík.

Fig. 157: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987, sediment level 230 and 248 (torso of a house), drawn by the author, digitized by M. Frolík.

Obr. 158: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987, úroveň uložení 223 a 224 (torzo nebo destrukce stavby). Kreslil autor, digitalizace M. Frolík.

Fig. 158: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987, sediment level 223 and 224 (torso of a house or its destructive layers), drawn by the author, digitized by M. Frolík.

Obr. 159: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987, úroveň uložení 228 a 220 (destrukce stavby). Kreslil autor, digitalizace M. Frolík.

Fig. 159: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987, sediment level 228 and 220 (destructive layers of the house), drawn by the author, digitized by M. Frolík.

podlahou (vrstvou 230)²¹⁴ a kamenité destrukce svědčí o jejím zániku v důsledku nešťastné/násilné události (vrstvy 220, 221=231, 222 až 229). Dokladem je také přítomnost mazanice, uhlíků a popela. Po této události byl terén zplanýrován (vrstva 219).

Pro datování byly z celého nálezového souboru vybrány významnější části, a to vzorek z nejstarší části výplně příkopu (vrstva 239) a z povrchové části této výplně (vrstvy 233, 234 a 236). Posoudíme rovněž vrstvu 231B (tj. pod podlahou dřevěné stavby), dále nálezy přímo z podlahy (vrstva 230) a také nálezy z jejích zánikových vrstev (221=231, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228 a 229). Jako poslední byla posouzena vrstva 219 (planýrka nad zaniklou stavbou). Studovaný vzorek považujeme za reprezentativní (2357 zl./17006 g), i když v rámci souvrství nerovnoměrně rozložený.

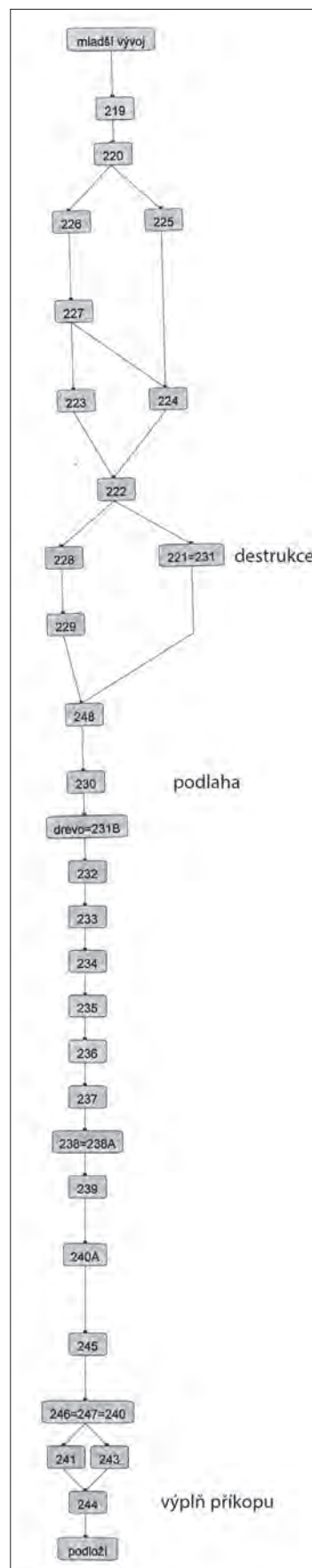
Z uloženiny 239 (sáček 781) byly získány pouze čtyři keramické zlomky, z toho dva skupiny „kalichovitá“ (76 g, včetně jednoho okraje s kalichovitou profilací, oba zdobené hřebenovými vlnicemi). Druhý nalezený okraj, také kalichovité profilace, náleží ke skupině „HK“ (25 g). Zbývající zlomek náleží skupině „JK“ (8 g)

Z povrchových vrstev příkopu (uloženiny 233, 234, 236 – Tab. 108 a Tab. 109/1–4) jsme získali mnohem větší množství keramických zlomků (246 zl./3503 g). Převažuje zastoupení technických skupin, které považujeme za starší. Nejpočetnější je skupina „JK“ (88 zl./902 g), v níž bylo identifikováno 11 okrajových zlomků (osm kalichovitých, dvě nepravá okruží, jeden jednoduše profilovaný – Tab. 108/2, 4–6, 8, 12–14, 21, 23, 27). Váhově dominuje skupina „kalichovitá“ (86 zl./1609 g), která zahrnuje devět okrajových zlomků (čtyři nepravá okruží, po dvou okrajích s profilací kalichovitou a archaicky zduřelou a jeden jednoduše profilovaný – Tab. 108/3, 7, 10, 17–18, 20, 22, 24–25). Třetí nejpočetněji zastoupenou je skupina „HK“ (45 zl./454 g) s pěti okrajovými zlomky (čtyři nepravá okruží, z toho tři s bílým malováním a jeden jednoduše profilovaný – Tab. 108/1, 9, 11, 15–16). Početněji jsou zastoupeny skupiny „J“ (13 zl./81 g) a „zduřelá“ (8 zl./50 g, z toho jeden okraj se zduřelou profilací – Tab. 109/1). Zbývající skupiny jsou doloženy ojediněle (skupina „H1“ – 3 zl./23 g; „H2“ – 2 zl./48 g). Výjimkou je pouze rozměrný jeden jednoduše profilovaný okrajový zlomek skupiny „tuha“ zdobený plastickou páskou a vrypy, a to kvůli své hmotnosti (336 g – Tab. 108/19).

Promíšený charakter mají keramické zlomky z vrstvy 231B (319 zl./3964 g – Tab. 109/5–42 a Tab. 110/1–5, 7–8, 10–12, 14–16). Nejpočetněji je zastoupena skupina „JK“ (93 zl./753 g) se šesti okrajovými zlomky (tři s profilací nepravého okruží, dva jednoduše profilované a jeden zduřelý – Tab. 109/7, 15, 34 a Tab. 110/7, 12, 15). V rámci této skupiny se objevuje jednou hřebenová vlnice (Tab. 109/41). Další početně zjištěnou skupinou je „H2“ (57 zl./790 g), ve které zlomky pocházejí, pokud můžeme určit, z rozměrných zásobnicových nádob s typickou okrajovou profilací velkého vzhůru vytaženého okraje (4 zl. – Tab. 109/18–21). Jeden zlomek z těla nádoby má v rámci této skupiny odlišné provedení a pravděpodobně je mimopražského původu (východní Čechy?). Skupinu „zduřelá“ reprezentuje 48 zl. (555 g) včetně devíti okrajových zlomků (7× zduřelá profilace, 2× nepravé okruží – Tab. 109/6, 11, 22, 24–25, 36, 38 a Tab. 110/11, 14). Přibližně stejně početná je skupina „kalichovitá“

Obr. 160: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987. Harrisův diagram terénní situace. V programu ArchEd1.4 vytvořil autor.

Fig. 160: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987; Harris matrix of the layers created with ArchEd1.4 by the author.

²¹⁴ Uhlíky z této vrstvy však z podlahy nejspíše nepocházejí, protože zastoupené druhy (olše, bříza, borovice) se interpretují jako palivové dříví (Kočárová 2015).

(37 zl./527 g, která obsahuje čtyři okrajové zlomky tří různých profilací – jednoduché, nepravého okruží, archaicky zduřelé – *Tab. 109/8–9, 12 a Tab. 110/10*, v této skupině se také objevuje větší zlomek nádoby zdobený hřebenovými liniemi – *Tab. 110/1*) a skupina „HK“ (37 zl./578 g, též s pěti okraji, třemi kalichovitými a dvěma jednoduše profilovanými – *Tab. 109/5, 16, 26, 32 a Tab. 110/8*). Početněji je zastoupena i skupina „TM“ (26 zl./611 g), ve které vyšší hmotnost ovlivňuje přítomnost rekonstruovatelného tvaru misky s jednoduše profilovaným okrajem (2 zl./264 g – *Tab. 109/35 a Tab. 110/5*). Identifikováno bylo šest jednoduše profilovaných okrajů a jeden v podobě nepravého okruží (*Tab. 109/10, 14, 23, 27, 30–31, 33 a Tab. 110/16*). Jeden zlomek (6 g) z těla misky této skupiny je na vnitřní straně pokryt polevou a lze ho určit jako tzv. mortarium (Čiháková – Hrdlička 1990), jiný zlomek je pravděpodobně mimopražského původu (7 g). Zbývající skupiny jsou zastoupeny nepoččetně (skupina „J“ – 9 zl./72 g včetně jednoho okraje s profilací nepravého okruží – *Tab. 109/13*; skupina „S/T“ – 7 zl./50 g se dvěma okraji, jedním jednoduchým a jedním malým vzhůru vytaženým – *Tab. 109/17, 29*; skupina „OST“ – 5 zl./28 g, jeden okraj v podobě nepravého okruží – *Tab. 109/28*).

Jen malé množství nálezů jsme vyzdvihli z podlahové vrstvy 230 (9 zl./253 g – *Tab. 110/6, 9, 13, 17*). Zastoupena je skupina „H2“ (146 g), s jedním velkým vzhůru vytaženým okrajovým zlomkem ze zásobnicové nádoby (*Tab. 110/17*) a jedním zlomkem zdobeným hřebenovým vrypem, jehož provedení ukazuje na mimopražskou provenienci (*Tab. 110/9*). Po dvou zlomcích evidujeme u skupin „HK“ (16 g, jeden okraj v podobě nepravého okruží – *Tab. 110/6*) a „OST“ (7 g). Jedním okrajovým zlomkem v podobě nepravého okruží je zastoupena skupina „zduřelá“ (77 g – *Tab. 110/13*), skupina „JK“ (7 g).

Zánikové souvrství stavby poskytlo (uloženiny 221 = 231, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228 a 229) celkem 301 keramických zlomků (3588 g – *Tab. 111 a Tab. 112/1–2*) pestrého zastoupení jednotlivých keramických skupin. Nejpočetněji je zastoupena skupina „H2“ (76 zl./1046 g), a to téměř v úplnosti zlomky z velkých zásobnicových nádob s velkými vzhůru vytaženými okraji (7 zl. – *Tab. 111/5, 14, 17–18, 25, 30–31*). Překvapivě početná byla skupina „JK“ (63 zl./534 g), mezi okrajovými zlomky (4 zl.) evidujeme dvě nepravá okruží a dva jednoduše profilované okraje (*Tab. 111/19, 24, 27, 32*). Další tři keramické skupiny se objevují v přibližně stejném množství – „kalichovitá“ (41 zl./628 g, včetně tří okrajových zlomků – dvě nepravá okruží, jeden archaicky zduřelý – *Tab. 111/2, 22, 29*); „HK“ (40 zl./309 g, se třemi okrajovými zlomky – po jednom jednoduše profilovaném, kalichovitým a nepravém okruží – *Tab. 111/4, 13 a Tab. 112/2*) a „zduřelá“ (40 zl./480 g včetně tří okrajů se zduřelou profilací a po jednom nepravém okruží a jednom jednoduše profilovaném – *Tab. 111/1, 3, 8, 21 a Tab. 112/1*). Ostatní skupiny jsou zastoupeny s klesající tendencí – „TM“ (17 zl./330 g, z toho čtyři jednoduše profilované zlomky – *Tab. 111/9, 15, 23, 28*) a „J“ (13 zl./111 g, jeden okraj jednoduše profilovaný, druhý s profilací nepravého okruží – *Tab. 111/6, 20*). Další se objevují jenom jako jednotlivosti – „tuha“ (3 zl./106 g), „OST“ (3 zl./8 g), skupina „neurč“ (3 zl./10 g) a „S/T“ (1 zl./19 g). Objevuje se i jeden zlomek pravěký (7 g).

Poslední posuzovaný soubor se zabývá početnou keramikou (478 zl./5589 g) z vrstvy planýrky (219 – *Tab. 112/2–44 a Tab. 113*), po níž následuje odlišný (a mladší) stratigrafický vývoj. Složení keramického souboru je velmi pestré. Nejvíce je zastoupena skupina „H2“, a to jak poččetně, tak i váhově (113 zl./1795 g), přičemž většina fragmentů náleží rozměrným zásobnicovým nádobám často s výzdobou rytou šroubovicí. Okraje jsou velké vzhůru vytažené (sedm zl.) nebo s profilací nepravého okruží (tři zlomky – *Tab. 112/10–16, 37–39*). Druhou nejpočetnější skupinou je „zduřelá“ (101 zl./841 g), přičemž profily u devíti okrajů je zduřelá, u jednoho kalichovitá a jednou zjišťujeme nepravé okruží (*Tab. 111/1, 3–5, 8–9, 17, 19–20, 24, 26*). Přibližně stejně jsou zastoupeny skupiny „kalichovitá“ (50 zl./817 g, dva okraje s profilací nepravého okruží – *Tab. 111/22, 44*), „JK“ (69 zl./641 g, celkem šest okrajů s typově rozmanitými profilacemi – dva jednoduše profilované, dva kalichovité, a po jednom archaicky zduřelém a nepravém okruží – *Tab. 111/21–22, 29, 31, 34, 41*) a HK (63 zl./586 g, se sedmi okraji – tři nepravá okruží, dva jednoduše profilované a po jednom kalichovitým a zduřelým okrajem – *Tab. 111/2, 7, 23, 25, 28, 32, 40*). Méně, ale přibližně stejně jsou přítomny skupiny „TM“ (27 zl./334 g, čtyři jednoduše profilované okraje – *Tab. 111/27, 35–36, 42*) a „tuha“ (25 zl./371 g, pokud lze určit, tak ze zásobnic). Zbývající skupiny jsou zastoupeny méně („OST“ – 12 zl./79 g; „S/T“ – 8 zl./68 g; „J“ – 7 zl./42 g včetně dvou jednoduše profilovaných okrajů – *Tab. 111/18, 30*) nebo jednotlivě („neurč“ – 2 zl./10 g; „pravěk“ – 1 zl./5 g).

Shrneme-li poznatky z výše podaného výčtu (*Obr. 161 a Obr. 162*), můžeme stratigraficky nejstarší soubor (vrstva 239) zařadit nejspíše do 11. století, což by odpovídalo interpretaci splachu do příkopu před valovým opevněním, a to v jeho starší etapě. Převažující zastoupení starších keramických skupin („J“, „JK“, „kalichovitá“, „HK“) přetrvává i u později uložených vrstev pod dřevěnou stavbou (233, 234, 236). Objevuje se ovšem také skupina „zduřelá“, která by měla chronologicky následovat. Vrstvy by měly být o něco mladší než předchozí soubor (2. polovina 12. století?) s tím, že zčásti obsahují druhotně přemístěný materiál (přítomnost skupiny „H1“). Nelze jednoznačně určit, zda jsou výsledkem samovolného ukládání v již značně zaplněném (nefunkčním) příkopu, nebo záměrnou planýrkou. Za tu považujeme následnou

<i>KUSY</i> <i>počet/procenta</i>	<i>uloženina</i> <i>239</i>	<i>uloženiny</i> <i>233,234,236</i>	<i>uloženina</i> <i>231B</i>	<i>uloženina 230</i>	<i>uloženiny 220,</i> <i>221=231,</i> <i>222 – 229, 248</i>	<i>uloženina 219</i>
Pravěk	-	-	-	-	1/0,34	1/0,21
H1	-	3/1,22	-	-	-	-
J		13/5,29	9/2,82	-	13/4,36	7/1,47
JK	1/25	88/35,77	93/29,15	1/11,11	63/21,14	69/14,5
Kalichovitá	2/50	86/34,96	37/11,6	-	41/13,76	50/10,5
HK	1/25	45/18,29	37/11,6	2/22,22	40/13,42	63/13,24
H2	-	2/0,81	57/17,87	3/33,34	76/25,5	113/23,74
TM	-	-	26/8,15	-	17/5,71	27/5,67
Tuha	-	1/0,41	-	-	3/1	25/5,25
OST	-	-	5/1,57	2/22,22	3/1	12/2,52
Zduřelá		8/3,25	48/15,05	1/11,11	40/13,42	101/21,22
S/T		-	7/2,19	-	1/0,34	8/1,68
	4	246	319	9	298	476

Obr. 161: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987. Zastoupení technologických skupin keramiky podle počtu zlomků.

Fig. 161: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987; representation of individual technological pottery groups according to the number of fragments (in numbers/percent).

<i>VÁHA</i> <i>počet/procenta</i>	<i>uloženina</i> <i>239</i>	<i>uloženiny</i> <i>233,234,236</i>	<i>uloženina</i> <i>231B</i>	<i>uloženina 230</i>	<i>uloženiny 220,</i> <i>221=231, 222 –</i> <i>229, 248</i>	<i>uloženina 219</i>
Pravěk	-	-	-	-	7/0,2	5/0,08
H1	-	23/0,66	-	-	-	-
J		81/2,33	9/1,82	-	111/3,1	42/0,72
JK	8/7,34	902/25,9	753/19	7/2,76	534/14,92	641/11,49
Kalichovitá	76/69,72	1609/46,2	527/13,29	-	628/17,55	817/14,64
HK	25/22,94	434/12,49	578/14,58	16/6,32	309/8,63	586/10,5
H2	-	48/1,38	790/19,93	146/57,71	1046/29,23	1795/32,16
TM	-	-	611/15,41	-	330/9,22	334/5,98
Tuha	-	336/9,6	-	-	106/2,96	371/6,7
OST	-	-	28/0,71	7/2,76	9/0,25	79/1,42
Zduřelá		50/1,44	555/14	77/30,42	480/13,41	843/15,1
S/T		-	50/1,26	-	19/0,53	68/1,21
	109	3483	3964	253	3579	5581

Obr. 162: Praha – Hrad, Severní křídlo, Císařská konírna. Sonda I/1987. Zastoupení technologických skupin keramiky podle váhy zlomků.

Fig. 162: Prague Castle, Northern Wing, Imperial Stables; trench I/1987, representation of technological pottery groups according to the fragment's weight (in grams/percent).

vrstvu 231B s bohatým zastoupením keramických skupin. Chronologicky podstatné je početné zastoupení skupin „zduřelá“ a „H2“, obdobně jako objevení skupiny „TM“. S odkazem na ně lze usoudit, že se nacházíme ve 12. století. Hojnou přítomnost starších skupin („J“, „kalichovitá“) považujeme za reziduum, u skupin „JK“ a „HK“ nelze rozhodnout, zda jsou také reziduální, nebo pokračováním vývoje těchto skupin do mladšího období. Pro pokročilou část 12. století (nebo ještě mladší období? – starší 13. století) svědčí přítomnost skupiny „S/T“. Nálezy z podlahy dřevěné stavby (vrstva 230) jsou málo početné (9 zl.) a pro přesnější datování je lze jen obtížně využít. Signifikantní je přítomnost skupiny „zduřelá“ a „H2“.

Chronologicky velmi blízké (stejně?) je zařazení souboru ze zánikových vrstev stavby (vrstvy 220,

221 = 231, 222 až 229). Překvapivě převažuje skupina „H2“, pro datování má význam početná přítomnost skupiny „zduřelá“ a „TM“, které naznačují datování do 12. století s možností přesahu až do počátku 13. století. Chronologicky starší skupiny („J“, „JK“, „kalichovitá“) jsou opět reziduem, přičemž část vrstev je druhotně přemístěná (přítomnost pravěkého keramického zlomku). Obdobně je tomu u nejmladší posuzované vrstvy 219, v níž dominují skupiny „H2“ a „zduřelá“. Neodporuje tomu ani přítomnost skupin „TM“, „OST“ a „S/T“. Opět se setkáváme se silnou reziduální příměsí podloženou přítomností pravěkého keramického zlomku a relativně početnou přítomností skupiny „J“.

Vývoj terénu v sondě I/1987 zachytil část příkopu, který se mohl nalézat před valovým opevněním; část jeho západní stěny tvořila nejnižší dosaženou úroveň. Nelze vyloučit ani souvislost s románskou hradbou, tj. vznik po roce 1135. Souvislost s jejím postavením však nelze přímo prokázat. Příkop se zanášel, nebo byl zaplňován. Výplň se časově člení do dvou etap. Spodní část obsahuje keramiku z 11. století (s možným přesahem do století následujícího). V povrchové části jsme získali keramiku 2. poloviny (?) 12. století nebo i počátku století 13. Zaplnění obou částí mohlo nastat samovolně (eroze) nebo i záměrně (uloženiny s rozměrnějšími keramickými fragmenty).

Povrchovou část vyplnila planýrka (vrstva 231B) a také zachycený fragment dřevěné stavby obojí z období pokročilého 12. nebo staršího 13. století. Chronologicky nepříliš odlišné jsou soubory ze zánikových vrstev stavby a následné planýrky. Pokud bychom uvažovali o dominantním postavení skupiny „S/T“ v pokročilém 13. století, posuzovaná část stratigrafie do tohoto období nedosahuje.²¹⁵ Celkově lze vývoj v sondě I/1987 charakterizovat jako dynamický.

Dřevěná stavba byla zjištěna ve vzdálenosti asi čtyři metry od vnějšího líce románské hradby a pokračovala v neznámém rozsahu směrem k němu. Při obvyklé velikosti dřevěných staveb na Pražském hradě s délkou stěny mezi třemi až pěti metry (Frolík 1987; Boháčová – Frolík – Tomková – Žegklitz 1988; Frolík – Smetánka 1997, s. 90–93) mohla stavba stát v odstupe pouhého jednoho až tří metrů od hradby. Přítomnost této stavby víceméně vylučuje (alespoň po nějakou dobu) existenci příkopu před lícem románské hradby.²¹⁶ Pro interpretaci celkové situace je také důležité, že stavba zanikla velmi pravděpodobně v důsledku požáru.

7.3. OPEVNĚNÍ

O otázce opevnění a průběhu jeho jednotlivých prvků západně od románské hradby z roku 1135 se v poslední době hojně diskutuje. Nejnovější literatura se poněkud překvapivě shoduje, že západní stranu západního předhradí nelze linií nějakého opevnění jednoznačně doložit. Nová interpretace buď předhradí zcela vylučuje (Boháčová – Herichová 2008, s. 289–291),²¹⁷ nebo linii opevnění posunuje dále k západu (Blažková – Matišek – Kozáková – Kočár 2015, s. 28, 35, obr. 15). Shoda existuje pouze v tom, že další opevnění se nacházelo ještě západněji, nebo přesněji, že existují závažné indicie, že areál Hradčan až k Loretánskému náměstí byl opevněn blíže zatím málo poznaným způsobem.

Závažným argumentem pro tezi popírající existenci západní linie opevnění předhradí v místech před vstupem na I. a IV. hradní nádvoří v intencích původní interpretace I. Borkovského (1960, s. 334–336)²¹⁸ je dosavadní absence jeho jednoznačných dokladů. Čelní kamenná plenta opevnění byla na třech místech a ve dvou fázích doložena na Slévárenském dvorku, tj. na severní straně opevnění (Boháčová 2001, s. 228–

²¹⁵ I když je obtížné určit interval mezi jednotlivými etapami vývoje (keramickými soubory, které je reprezentují), proměna zastoupení jednotlivých technologických skupin poukazuje na jeho vývoj, a to i tehdy, když zohledníme větší reziduální příměs, event. mladší intruze. Složení souboru také naznačuje, že zejména skupina „JK“ může mít velmi dlouhý vývoj, který nemusí být kontinuální. Lze jen litovat, že výzkum tohoto zajímavého souvrství nešlo rozvinout do většího měřítka.

²¹⁶ Z tohoto hlediska jsou chybné i všechny publikované hmotové rekonstrukce (např. Boháčová 1994, s. 9, obr. 1).

²¹⁷ Text existenci předhradí popírá a pracuje s hypotézou, že předhradím byly celé Hradčany. Formulace o příkopech, které zbudoval Přemysl Otakar II., podle všeho naznačuje, že autorky uvažují o variantě, že zde vůbec žádný příkop před tím nebyl. Zaniklý příkop v linii před I. hradním nádvořím se označuje jako „uměle vyhloubený předěl“, nebo „západní stěna umělého zářezu probíhajícího východní částí Hradčanského náměstí“. Na obrázku 4 (s. 265) je však příkop zobrazen. Valové opevnění, probíhající Středním křídlem a příkop před ním jsou zobrazeny chybně.

²¹⁸ I. Borkovský odvozoval existenci příkopu z existence rokle, která měla předělovat hradčanský ostroh nebo alespoň dvou proti sobě ležících terénních zářezů (roklí), propojených příkopem. Zajímavé je, že důvodem pro hledání další opevňovací linie, byl stejný důvod, tj. nedostatečnost opevnění, které vede Středním křídlem. Podle původní interpretace pozůstatků nalezených v průchodu a průjezdu mezi II. a III. hradním nádvořím mělo jít o jednoduchý násep s dřevěnou stěnou (palisádou) na vrcholu. Interpretace vycházela ze sporých pozůstatků tohoto opevnění, navíc převážně odstraněných pozdějšími stavebními zásahy. V současnosti víme, že se zde nacházela regulární dřevohlinitá hradba s roštovou konstrukcí a čelní kamennou plentou (Frolíková-Kaliszová 2011).

229, obr. 30A a 30B). Datování obou fází odpovídá dvěma zjištěným etapám opevnění akropole. Západně od současného severního průjezdu na II. nádvoří již zachycena nebyla. Obdobně bylo torzo plenty a stěny příkopu před ní zjištěno také na jižní straně II. nádvoří v interiéru kaple sv. Kříže (*Frolíková – Matiašek 2012*). I zde pokračování západním směrem mimo interiér kaple neznáme. Důvodem absence jeho pozůstatků mohou být rozsáhlé terénní zásahy. Povrch nádvoří vně kaple sv. Kříže byl v pozdějším vývoji snížen a na severní straně se západně od průjezdu na II. nádvoří nachází křídlo se Španělským sálem s rozsáhlými suterény. Svou úlohu mohla sehrát také odlišná terénní konfigurace. Zjištěním, že severně od Španělského sálu a západně od něho (na IV. nádvoří) byly hroby registrovány v hloubkách 8,5–12 m, jsme se již zabývali. Podloží se nacházelo ještě o něco hlouběji. Je tedy možné, že pozůstatky opevnění kopírující průběh terénu, existují hlouběji, než prozatím zasáhly dokumentované výkopy. Hloubkové údaje dokládají, že na severní straně se do úbočí ostrohu zařezávala rokle, a to v šíři současného IV. nádvoří. Jak vyúsťovala na jižní straně a kde, zřejmě není. Průběh podloží známe torzovitě z okolí románského domu. V tomto místě je podloží doloženo v úrovni 255,47–255,63 m n. m., tj. 2,3 –2,8 m od současného povrchu. Jižněji, v interiéru Severního výběžku registrujeme podloží v intervalu 256,87–257,46 m n. m. Celkově tedy (podle předpokladu) postupně stoupá až k vrcholové části ostrohu (nejspíše na I. nádvoří).

Poznatky o opevnění z prostoru I., II. a IV. hradního nádvoří je potřeba posuzovat také ve vztahu ke zjištěným reliktním opevnění Hradčan (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*). Zjištěny byly nesporně na jižní straně ostrohu na Hradčanském náměstí v sousedství Salmovského paláce. Zde je dokládá (spodní) část příkopu a torzo čelní opukové plenty valového opevnění (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 16–20). Opevnění je potvrzeno v linii východ–západ a zatím nejasným způsobem muselo navazovat na opevnění jižní strany Hradu. Nalezenou situaci je datováno do druhé poloviny 9. až počátku 10. století. Nejblíže doloženým torzem je již zmíněná část čelní plenty (?) a část stěny příkopu v interiéru kaple sv. Kříže na II. nádvoří (*Frolíková – Matiašek 2012*).

Za další doklady opevnění Hradčan se pokládají relikty příkopovitého útvaru, který jsme identifikovali v areálu Salmovského paláce (čp. 186/IV) na jižní straně Hradčanského náměstí a také před jeho severním průčelím. Útvar je vykládán jako pozůstatek příkopu, který v těchto místech předěloval hradčanskou ostrožnu (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 28–30). Stratigrafická situace reliktu před průčelím paláce dokládá, že je určitě starší než románský dům, který byl založen do jeho výplně a sám zanikl ve 12.–13. století.²¹⁹ Z níže prozkoumané části výplně pochází keramika datovaná do 9. až počátku 10. století. Pokračování příkopu směrem k jihu má dokládat terénní situace dokumentovaná přímo v Salmovském paláci. Není však natolik jednoznačná, aby interpretace byla bezproblémová. Původně byla považována za zásep/výplň zahloubené stavby ze 13. století se stěnami obloženými opukovými kameny spojovanými hlínou. Pro jednoznačnou interpretaci by bylo nejlépe provést nový archeologický odkryv jen zčásti prozkoumané situace. Ne zcela jednoznačný doklad příkopu pochází ze severní strany náměstí (objekt čp. 61/IV), v němž je doložen pouze ve stěně výkopu a datován jen rámcově do konce 9. až první poloviny 11. století (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 30–31). Za další reliktní opevnění označujeme kamenitou vrstvu (výška 1,4 m, šířka 2,2 m) uloženou do schodovitého zářezu v podloží na jižním svahu ostrohu ve Schwarzenberském paláci (čp. 185/IV) s širokým datovacím intervalem 9. až 1. poloviny 13. století (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 30–32). Jako poslední známé relikty tohoto opevnění byly interpretovány části raně středověkých souvrství v areálu Trautmannsdorfského paláce čp. 180/IV předběžně datované do 10–11. století. Zapuštěna je do nich základová část gotické hradby (*Frolík 2007b; 2011b*). Dokumentované relikty vyznačují západní linii předpokládaného raně středověkého opevnění Hradčan (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 31).

Souhrn poznatků o opevnění Hradčan upozorňuje také na neantropogenní terénní relikty v podobě zářezů do svahů a hran ostrohu, původně nejspíše nevelkých strží a erozních rýh (Radnické schody, Schwarzenberský palác, Toskánský palác – *Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 31). Uvedený přehled dokládá, že v raném středověku byl areál Hradčan opevněn, i když detailní podoba opevnění a jeho pravděpodobné proměny, které naznačuje různorodost prozatím zachycených reliktních a různé chronologické zařazení, unikají našemu poznání. O to zásadnější je vztah k opevnění západní části Pražského hradu, zejména k uvažovanému opevnění/vymezení západního předhradí.

²¹⁹ Údaj je převzat z textu (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 29), na přílehlém vyobrazení (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, obr. 16) je datování posunuto do mladšího období (13.–14. století).

8. CELKOVÁ INTERPRETACE

8.1. VÝVOJ KOSTELA PANNY MARIE A POHŘEBIŠTĚ KOLEM NĚHO

8.1.1. POHŘEBIŠTĚ

Hlavním záměrem práce byla analýza a zařazení do souvislostí především pohřebiště u kostela P. Marie (*Obr. 78*). Vznik pohřebiště jednoznačně souvisí s jeho postavením. Na rozdíl od starších úvah dnes nemůžeme prokázat žádný pohřeb, který by předcházela vzniku kostela (srovnej *Borkovský 1953*, s. 169; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 90–92). Nejstaršími hroby jsou tumba (IIN061) a hrobka (IIN062) v interiéru kostela. U hrobů vně kostela se jako nejstarší jeví hrob IIN005 z IV. nádvoří, i když rovněž v tomto případě nesmíme zapomenout, že datování se odvíjí od keramiky z vrstvy, do níž byl hrob zahlouben. Celkové posouzení ukazuje, že se u kostela začalo pohřbívat až po určité době, vymezené jako etapa „10.–11. století“ (22 hrobů). Hroby se kumulují u jižní strany kostela, ale do stejné etapy náleží i nejvzdálenější zjištěná skupina v zákoutí u kaple sv. Kříže (*Obr. 117*). Důvod absence hrobů z doby bezprostředně po založení kostela neznáme, přítomnost keramických nálezů naznačuje spíše existenci sídlištních situací. Zajímavá je pravděpodobná časová souvislost s koncem pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu, kde nejmladší hroby klademe do počátku 11. století (příznačný je hrob H125 s denárem knížete Jaromíra z pohřebiště v Lumbeho zahradě – *Frolík 2014*, s. 72). Pohřebiště se postupně prostorově rozšiřovalo především jižním a jihovýchodním směrem (etapa 11.–12. století, dalších 31 hrobů), ovšem do této kategorie náležejí i hroby v interiéru Středního křídla (*Obr. 118*). Využívání pohřebiště v blízkém okolí i v nejvýchodněji doložené skupině snad naznačuje, že se pohřbívalo i v nezkoumaném (zničeném?) prostoru mezi nimi. Jen torzovitě dokumentované uspořádání hrobů nasvědčuje jeho řadovému spořádání. Nejmladší etapa (12.–13. století, 23 hrobů) je spojena s přechodem k etážovému pohřbívání v nejbližším okolí kostela (s výjimkou jižní strany, kde vznikl přístavek). Rozšiřování a zahušťování pohřebiště narušovalo starší sídlištní situace a také části hrobů navzájem (*Obr. 119*). Doloženy jsou šestinásobná a čtyřnásobná superpozice. Sídlištní situace se na pohřebiště a do bezprostřední blízkosti kostela vrátily ještě před jeho zánikem. Znamená to, že kostel nějakou dobu (část staršího 13. století?) existoval, ale již se u něho nepohřbívalo. Zvláštní složení nalezené keramiky (značný podíl zásobnic a rozměrných zásobnicových nádob) naznačuje určité specifické řemeslo nebo skladovací funkci. Pokud bychom se pokusili porovnat délku existence kostela (882–884 až asi 1230–1250) a dobu používání pohřebiště, je asi až o 100 let kratší.

Jen hypoteticky můžeme naznačit velikost pohřebiště (*Obr. 124*). Při uvažovaném propojení skupin hrobů kolem kostela P. Marie a ve východní části II. nádvoří, se dostáváme k celkové ploše 2400 m², kterou však bude obtížné exaktněji prokázat kvůli narušení ploch mezi částmi pohřebiště mladšími zásahy. Ještě větší by byla plocha, pokud bychom zapojili pohřby ze IV. nádvoří a hrany Jeleního příkopu.¹⁸⁸

Orientace a poloha zemřelého, úprava hrobové jámy, využití dřeva a kamene (*Obr. 128*) nevybočují ze zvyklostí na jiných mladohradištních pohřebištích s několika nejednoznačně dokumentovanými výjimkami (např. opačná orientace hrobu IIN023). Použití kamene je stejné (18 hrobů) jako využití dřeva a zahrnuje všechny základní kategorie (několik kamenů, regulérní obložení, překrytí zemřelého, náhrobní deska, kamenná hrobka). Hroby v interiéru kostela jsou nejstaršími středověkými kamennými hrobovými konstrukcemi zděnými na maltu v Čechách a oprávněně se spojují s pohřby panovníků. Stopy po použití dřeva naznačují převažující používání dřevěných rakví (11 hrobů). Oba materiály byly použity jenom u čtyř hrobů. Díky příměsi keramických zlomků v zásypech můžeme především užití kamene při úpravě hrobové jámy doložit až do konce užívání hřbitova (13. století).¹⁸⁹

Hroby byly pravděpodobně na povrchu nějakým způsobem označeny, i když vně kostela to lze jednoznačně doložit pouze u hrobů překrytých pískovcovými náhrobními deskami (IIN043, IIN060 – *Obr. 131* a *Obr. 132*). Nepřímým dokladem pro značení je zjištěné opakované pohřbívání do stejné hrobové jámy – ovšem s odstraněním ostatků staršího pohřbu (pohřbů). Zdá se, že se takto přemístěnému kosternímu materiálu věnovala jen malá pozornost. V důsledku toho nelze dobře zjistit původní počet pohřbených a ztížený jsou i navazující úvahy o demografii pohřebiště. Doložit však můžeme, že se plocha u apsidy

188 U hrobů IIN075 a IIN076 lze obtížně určit průběh valového opevnění, které vedlo po severním okraji hradního areálu. Zdálo by se, že v místech hrobů (podle současné konfigurace terénu) by se vychylovalo severním směrem. Vzhledem k pouze bodové znalosti průběhu podloží nelze rekonstruovat (zatím) vzhled této části hradního ostrohu.

189 Na pohřebišti bez přídavek a nálezů z hrobové výplně by se o takto mladém datování nejspíše neuvažovalo.

a jižně u kostela preferovala pro pohřby dětí, a to se značnou intenzitou (kosti 51 dětí z 90 byly zjištěny pouze jako příměs).

Terénní situace také doložila, že terén hřbitova byl téměř ve všech částech dodatečně snížen, v některých místech i opakovaně. Nasvědčuje tomu malá hloubka hrobových jam (*Obr. 134*). Na východním okraji pohřebiště se snížila úroveň terénu v souvislosti s výstavbou kamenné hradby po roce 1135 (což zároveň pohřbívání v těchto místech ukončilo). V bezprostředním okolí kostela můžeme snížení úrovně terénu dát do souvislosti s úpravou terénu pro výstavbu tzv. mladšího kostela, a to v interiéru i vně (mladší 11. – starší 12. století). Zřejmě další snížení úrovně povrchu se z neznámých důvodů odehrálo severně od kostela v etapě 12.–13. století.

Antropologické analýzy prokázaly nejméně 240 jedinců – doložení však jsou nejednotně. K dispozici (dochovány) jsou ostatky 218 jedinců (*Obr. 135*). Zastoupení dětí a dospělých, ale i poměr mužů a žen dokládá význam kostí ze zásepů hrobových jam nebo hřbitovní vrstvy, protože jejich započítání mění jednotlivé charakteristiky, pokud bychom pracovali jenom s regulérně pohřbenými jedinci. Projeví se to zejména na zastoupení dětí (44,6 %), které je mezi pohřebišti Pražského hradu a jeho (severního) předpolí nejvyšší. Stejně jako na dalších hradních pohřebištích mezi dospělými značně převažují ženy (63,4 %). Pokus o stanovení velikosti komunity, která na pohřebišti pohřbívala, vede k rozmezí 38–108 osob při uvažovaném menším prostoru pohřebního areálu. Při maximální možné ploše mohla pohřbívající komunita čítat až 266 osob (což se zdá být již příliš vysoké číslo).

Posuzované charakteristiky ukazují, že hřbitov prodělával poměrně dynamický vývoj, a to jak plošně, tak při kontaktu s okolními sídlištními situacemi. Především narušování sídlištních situací, a v důsledku toho možnost alespoň rámcově chronologicky zařadit většinu hrobů, umožnilo, abychom detailněji poznali pohřební zvyklosti v období 12. a 13. století, což je na většině jiných stejně starých pohřebišť obtížné. Pohřebiště u kostela P. Marie je tak první, u kterého to bylo přes všechny obtíže s neúplnou dokumentací možné.

8.1.2. KOSTEL P. MARIE

Analýza pohřebiště a sídlištních situací v okolí kostela P. Marie, především pozorování vyplývajících z výzkumu v letech 1950–1952 dovoluje, abychom také popsali počátky a vývoj kostela P. Marie. O jeho identitu a datování byla svedena emocionálně zabarvená diskuse záhy poté, co byl objeven (*Cibulka 1958; Borkovský 1960; Libal 1966; Merhautová-Livorová 1983*). Poznatky z výzkumu byly podrobeny v letech 1995 a 1996 zmiňované revizi (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 17–96), která se pokusila vyrovnat s nejasnostmi, jež vyplývaly ze základní publikace výzkumu (*Borkovský 1953*), i s rozdílnostmi, které vyplynuly z revize. Tehdy byly také shrnuty další, do té doby publikované názory a interpretace na podobu kostela. Výsledkem bylo uspořádání faktů, které nebylo v rozporu s interpretací stavby jako kostela P. Marie, i když nemohlo úplně vysvětlit všechny nejasnosti (především polohu kostela v hradním areálu). Novou interpretaci poznatků z let 1995 a 1996 přinesla další revize, která se zabývala především tzv. starším kostelem a jeho počátky (*Maříková-Kubková – Herichová 2015*) a zčásti popřela závěry z let 1995 a 1996.

Nebudeme připomínat vývoj názorů na identitu a podobu kostela. Spíše porovnáme fakta zjištěná zpracováním pohřebiště a pokusíme se je komparovat s poznatky o kostele. Základní otázkou je, zda jsou nalezené pozůstatky skutečně relikty kostela P. Marie. Pro jeho lokalizaci máme jenom omezené množství písemných zpráv. V příběhu o knížetě Bořivoje a o vzniku kostela, jak je známe z Kristiánovy legendy, víme, že kostel byl založen „*in ipsa civitate Pragensis*“.¹⁹⁰ Další údaj poskytuje Kosmova kronika a rok 1092, kdy knížetě Břetislava II. přivítal biskup Kosma „*in porta civitatis ante templum S. Mariae*“ (*Kosmas II, 50; FRB II 1874; Bretholz (ed.) 1923*). Podobnou lokalizaci uvádí také Dalimil („*druhý svatě Márie na Pražě, ot velikých vrat ihned na dráze*“ /*FRB III 1882*, s. 49/, v jiné rukopisné variantě „*o velikých vrat jdúc na dráze*“ – *Borkovský 1949*, s. 15), ovšem v době Dalimilově kostel již nestál, takže jde o převzatou informaci ze zdroje, který neznáme. Další zprávy spojené s kostelem již údaje o umístění postrádají – jako například zpráva o postřižinách sv. Václava.¹⁹¹ S kostelem P. Marie se také spojuje zpráva v druhém pokračování Kosmovy kroniky z roku 1255 („*Když pak kníže (pozn. – Přemysl Otakar II.) vycházel z hradu pražského, zdvihla se*

¹⁹⁰ „[...] učinil /Bořivoj/ Bohu všemohoucímu slib ... že vystaví baziliku ke cti blahoslavené Matky boží a věčně neporušené Panny Marie, když se vrátí, bez prodlení hleděl splnit svůj slib na samém hradě Praze.“ (Kristiánova legenda – *Kolár 1988*, s. 87, viz též *Borkovský 1949*, s. 16).

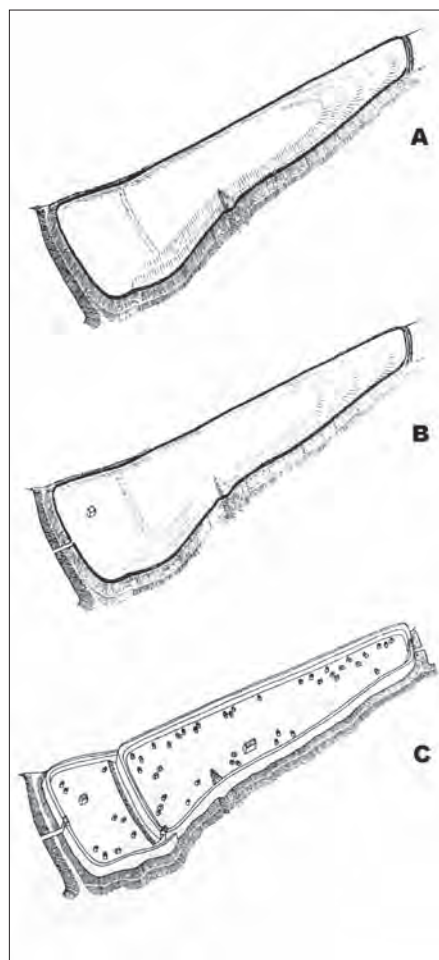
¹⁹¹ „Když /sv. Václav/ povyrosl a bylo třeba mu udělat postřižiny ... v chrámě svatě Marie byla proň odzpívána mše, a potom biskup vzal hochu a postavil jej na rohu stupně před oltářem a požehnal jej ... A tak požehnaním byl postřižen [...]“ (První staroslověnská legenda – *Králik 1969*, s. 54, viz též *Borkovský 1949*, s. 17)

mohutná vichřice, spojená s vírem. Jednoho jezdce, který jel za knížetem, svrhla s mostu před hradem. Zvonice také dřevěná se zvony ve zdech Panny Marie sesula se v tu dobu, když vichřice s velkou silou dorážela, a mnoho jiných zřícenin vzniklo ve městě i po usích.“ – Borkovský 1949, s. 14; FRB II 1974, s. 310). Ze zprávy však nevyplývá prostorová souvztažnost mezi východem z Hradu či mostem a kostelem P. Marie.

Hypotézy o poloze kostela uvedl a jejich a podrobnou analýzu všech zpráv provedl již I. Borkovský (1949). Jasný je jen vztah kostela a brány. Pouze kostel nalezený v roce 1950 svou polohou těmito údajům odpovídá. V sousedství východní brány u Černé věže není žádný kostel doložený a ani mnohem větší prozkoumaná plocha než v padesátých letech minulého století nepřinesla jakékoli doklady o jeho existenci.¹⁹² Velká pozornost byla vždy věnována románskému kostelu neznámého zasvěcení na III. nádvoří a blízké jižní bráně v sousedství románského knížecího paláce. Pozůstatky kostela neznámého zasvěcení jsou však mladší a ani existence jižní brány není pro dobu před výstavbou románského opevnění po roce 1135 jednoznačně prokázána (Frolík – Smetánka 1998, s. 298–300). Vně opevnění v místech před románskou jižní branou je doloženo pohřebiště (Tomanová 2016), dokonce zčásti s etažovými pohřbíváním. Během výzkumu se však nenalezly žádné stopy eventuální církevní stavby a ani doklady stavebního materiálu nebo stavebních destrukcí. Navíc by tato stavba stála mimo areál Pražského hradu.

Poloze v blízkosti brány (a chronologickému zařazení) odpovídá při současném stavu znalostí pouze nalezený kostel. Obtížnější je vysvětlení jeho polohy v areálu Pražského hradu. Lokalizace do hradního areálu naráží na problém umístění mimo hradní akropoli, která je obvyklá pro kostely na dalších přemyslovských (Budeč, Levý Hradec) nebo i slavnickovských hradíšcích (Malín, na Libici nacházíme kostel na akropoli i na předhradí – pro jeho datování chybí potřebná chronologická opora). Problém se stal ještě naléhavějším, když byla zpochybněna existence západního předhradí. V případě, že bychom pod pojem „*in ipsa civitate Pragensis*“ zahrnuli také (celý!) areál Hradčan s prozatím velmi torzovitě doloženým raně středověkým opevněním (Blažková – Matišek – Kozáková – Kočár 2015), stál by kostel P. Marie v hradním areálu.¹⁹³

S jinou variantou počítala hypotéza o dočasném sjednocení plochy akropole a západního předhradí (Frolík – Smetánka 1997, s. 53, 55, 59, 62–63; Obr. 163) v období mezi zánikem tzv. nejstaršího příkopu a postavením nejstaršího valového opevnění v období vlády Spytihněva I. (895–915); vycházela z charakteru vrstev, které tzv. nejstarší příkop vyplnily s poukazem na jejich

Obr. 163: Praha – Hrad. Rekonstrukce vývoje hradu. A – cca 850 až 882/884, tj. po zániku tzv. nejstaršího příkopu (naznačen depresí); B – 882/884 až 895; tj. po postavení kostela P. Marie; C – po 895, tj. po postavení dřevohlinitého opevnění. Podle Frolík – Smetánka 1997.

Fig. 163: Prague Castle, reconstruction of the architectural development; A: ca 850–882/4, i.e. after filling up the ‘oldest’ moat (visible as depression); B: 882/4–95, i.e. after the Church of the Virgin Mary was built; C: after 895, i.e. after the construction of the earthen rampart; after Frolík – Smetánka 1997.

192 V této souvislosti je vhodné připomenout, s jakými argumenty se musel I. Borkovský vypořádat (1949, s. 32) při vyvrácení hypotéz o kostele P. Marie jako podvěžní kapli jižní věže baziliky sv. Jiří („[...] panovník nemusel přijít na hrad hlavní branou, neboť tou vedla obchodní a hospodářská komunikace, a právě snad proto se mu ani nehodila, neboť kníže vstoupil obvyklou západní branou, musel by se dlouze brátí kolem hospodářských budov, než by konečně dospěl do vnitřního hradu. Dále tam tehdy leželo spáleniště svatovítské baziliky (shořela 1091), takže západní brána se v tu dobu nehodila ke slavnostnímu přijetí. Tenkrát snad výjimečně sloužila ke vstupu východní brána, stojící hned za klášterem svatojiřským, v těsném sousedství intronisačního místa.“ – Cibulka 1933, s. 25–26). Přes veškerou úctu k dílu J. Cibulky, jím navrhované řešení odpovídá spíše úryvku z historického románu než vážnému vědeckému argumentu. Navíc již od roku 1915 bylo doloženo, že uvedená kaple je integrální součástí baziliky a pochází z téže stavební etapy jako jižní věž a přilehlá loď (Guth 1916).

193 Pod tento pojem však také musíme zahrnout i opevněný areál na Malé Straně (Čiháková 2002; Čiháková – Havrda 2009), o němž předpokládáme, že byl zatím neznámým způsobem připojen k Pražskému hradu (a Hradčanům). Zároveň tato interpretace předpokládá, že v době postavení kostela P. Marie (před 885) již existovalo opevnění/vymezení areálu „*in ipsa civitate Pragensis*“.

sídlištní/smetištní charakter (Boháčová – Frolík 1991, s. 564–567). Tato hypotéza byla následně odmítnuta s tím, že výplň příkopu uvedený charakter nemá a je (jednorázovou) závazkou vytvářející předpoklad pro postavení valu (Boháčová – Herichová 2008, s. 289). Odmítavá argumentace však přehlédla, že nejméně na jednom místě překrývá výplň příkopu dřevěné prkno/trám (sondáž ve Středním křídle jižně od průjezdu mezi II. a III. nádvořím – Frolíková-Kaliszová 2009, s. 72, obr. 9). Na jiném místě překrylo těleso valu a jeho plenta žlábek s dřevěným trámem, který byl přerušen vyhloubením příkopu před valem (Frolíková-Kaliszová 2009, s. 71–72, obr. 8 a 9). Obě torza dřev spadají stratigraficky právě do období po zániku nejstaršího příkopu a před postavením valového opevnění. Určit, k jakým konstrukcím náležela, není pro omezenou plochu sond možné. Složitější vývoj naznačil výzkum severně od průjezdu mezi II. a III. nádvořím v letech 2008 a 2010, a to i se stopami požáru (Frolíková-Kaliszová 2017).¹⁹⁴ Znovu je potřeba upozornit i na souvrství smetištního charakteru na Slévárenském dvorku, které překrývá těleso valového opevnění (Frolík – Smetánka 1997, s. 53; Frolík – Smetánka 1998, s. 301), a mělo by tedy náležet starší fázi osídlení. Jižním směrem na plochu s tímto souvrstvím navazuje prostor (tzv. lakovna), na němž byl prozkoumán srubový dům. Vrstvy z doby jeho obývání poskytly keramiku s jednoduše profilovanými nebo límcovitými okraji. Stavba překryla vrstvy s ještě starší keramikou (Frolíková-Kaliszová 2013, s. 115). Dendrochronologicky je nejstarší fáze stavby datována intervalem „874 + max. 4 roky“ (Dvorská – Boháčová 1998, Taf. 6).¹⁹⁵ Obě zmíněné plochy postrádají vztah k fázi s tzv. nejstarším příkopem, ale dokládají poměrně intenzivní sídlení v době před postavením valového opevnění.¹⁹⁶ Mezi zánikem tzv. nejstaršího příkopu a postavením valového opevnění tedy existovalo období (nejspíše nepříliš dlouhé), kdy Středním křídlem žádné opevnění nevedlo. Tato hypotéza dovoluje i při velmi malém množství jednoznačných faktů umístit kostel P. Marie na akropoli, byť jen do doby postavení valového opevnění.

Do obtíží se znovu dostáváme při lokalizaci blízkosti hradní brány, protože vzdálenost od předpokládaných vstupů (nejspíše v místech dodnes existujících hlavních komunikačních tahů) je příliš velká. Zohlednit bychom mohli dobu, kdy byly jednotlivé údaje zaznamenány. Kristiánova legenda zachycuje stav na konci 10. století (pokud se přikloníme k jejímu staršímu datování). Již v této době by muselo existovat opevnění Hradčan v naznačeném rozsahu, ale archeologie to (zatím?) nemůže potvrdit, nebo vyvrátit. Pro rok 1092 by však musela obranná linie s branou existovat v blízkosti kostela, protože všechny ostatní uvažované vstupy do areálu Hradčan jsou vzdáleny několik set metrů. Tuto linii s branou můžeme lokalizovat podle tradiční představy o západním předhradí, ale i její posun do prostoru před Arcibiskupský palác by této definici snad ještě vyhovoval.¹⁹⁷ Nepřímé doklady o poloze některých hrobů a jejich vztahu k valovému opevnění akropole ukazují, že nějaká linie západně od kostela existovala. Ať již posuzujeme vztah kostela a brány jakkoli, není jeho poloha v tomto bodě snadno vysvětlitelná.¹⁹⁸

Počátky kostela spojujeme s knížetem Bořivojem I. a konkrétně s pozůstatky tzv. staršího kostela. Podle výkladu některých legend¹⁹⁹ byl zakladatelem kostela až kníže Spytihněv I. *Ivan Borkovský* (1953,

194 Lze doufat, že při budoucím výzkumu bude příležitost zkoumat tuto pozoruhodnou situaci na větší ploše. Vzhledem k využívání Středního křídla je pravděpodobné, že tomu může být i za několik desetiletí.

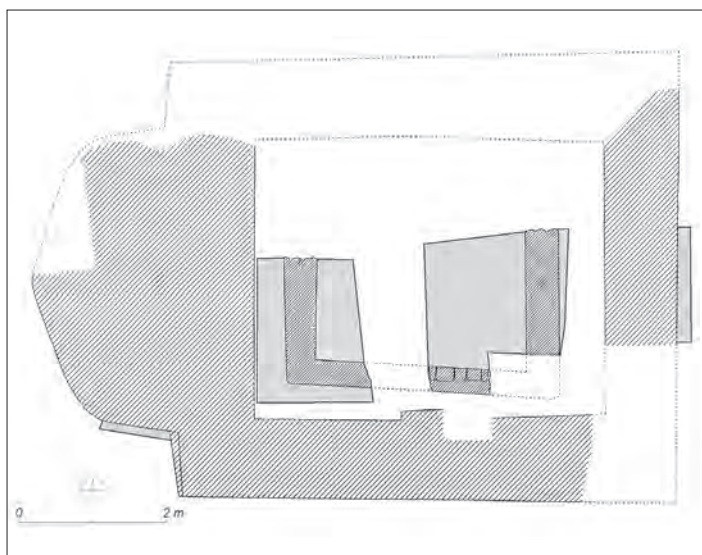
195 Pro stavbu byla získána dvě data. Jedno je vyjádřeno jako „po 874“; druhé „868 + max. 10“. Poslední prokazatelné letokruhy náležejí do roků 864 a 849, zbývající jsou odhadem dendrologa o dochovaném a chybějícím podílu bělového dřeva. Zejména u druhého dřeva se zdá rozdíl příliš veliký – až 30 let (!).

196 Charakteristický je také relativně malý počet keramických zlomků, který se váže na tyto situace (existence srubu – 17 zlomků, zánik srubu – 25 zlomků). Počet zlomků výrazně narůstá s nástupem keramiky s kalichovitými okraji (první vrstva po zániku srubu) – 168 zlomků (Frolíková-Kaliszová 2013, s. 115).

197 Zprávu z roku 1092 lze vyložit i způsobem, že by kostel nestál u brány do akropole z vnitřní strany, ale před ní. I tady by vzdálenost mezi kostelem a branou ještě mohla být vyjádřena jako vzájemný lokalizační vztah. V takovém případě by odpadl problém s hledáním brány (a obranné linie) západně od kostela.

198 Řešení by opět nabízela hypotéza o dočasném sjednocení hradní plochy v rozsahu pozdější akropole a západního předhradí v době po zániku tzv. nejstaršího příkopu a před postavením nejstaršího valového opevnění knížetem Spytihněvem I., tj. právě v době vlády knížete Bořivoje I. (Frolík – Smetánka 1997, s. 63). Pro její potvrzení, či vyvrácení jsou nezbytné další výzkumy tzv. nejstaršího příkopu ve Středním křídle.

199 Legenda *Crescente fide* („Týž /Spytihněv/ vystavěl chrám svatě boží rodičky Marie a jiný k počtě svatého Petra [...]“); *Gumpoldova legenda* („[...] /Spytihněv/ a novou horlivostí, vystavěl chrámy Boží k uctívání nejbhlašenější Rodičky Panny Marie a svatého knížete apoštolů.“) a *Druhá staroslověnská legenda* („[...]Spytihněv, syn Bořivojův [...] očistil se křtem svatým a novou horlivostí jsa zánícen, zbudoval dva chrámy na čestnou paměť Boha a jeho blahoslavené Rodičky Marie, jakož i svatého knížete apoštolů Petra [...]“) – Králík 1969, s. 30, 39 a 185 viz též *Borkovský* 1949, s. 17.

Obr. 164: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, kostel P. Marie. Šedě vyznačena maximální dochovaná plocha, na níž se mohly dochovat pozůstatky staršího kostela. Řídkou šrafurou vyznačena zdiva mladšího kostela v úrovni základů, dosud považovaná za pozůstatky staršího kostela; hustou šrafurou dochovaná zdiva tzv. tumbky (hrob IIN061). Podklad podle *Borkovský 1953*, vyhotovil autor.

Fig. 164: Prague Castle, North-Western Wing, Church of the Virgin Mary; maximum area with possibly preserved remains of the older church marked with grey; thin hatching marks the stonework of the younger church on the basement level, still considered the remains of the older church; dense hatching marks the preserved walls of the so-called vault (grave IIN061); after *Borkovský 1953*, created by the author.

s. 177–178) připisal na základě této skutečnosti Spytihněvově aktivitě tzv. mladší kostel.²⁰⁰ Určité obtíže s tímto výkladem si však zřejmě uvědomoval, a to především s podobou mladšího kostela, jež neodpovídala předpokládanému vzhledu předrománské stavby.²⁰¹ Tato interpretace také zřejmě překryla jiné možnosti výkladu, zvlášť při tehdy ještě neustálených představách o datování raně středověké keramiky (*Frolík – Smetánka 1998*, s. 300). Plně to potvrdila revize z let 1995–1996, která situovala stavbu mladšího kostela až do 11. století s následnými, ještě mladšími úpravami (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 92–95).

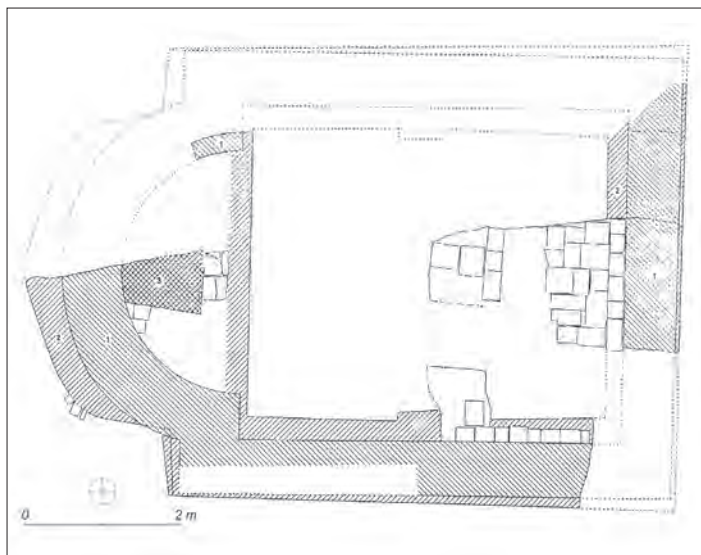
Analýza terénní situace ve vztahu k pohřbívání znovu potvrdila, že jde skutečně o dvě následné stavby, dále ale zmenšila rozsah dochovaných částí tzv. staršího kostela (*Obr. 164*). Ke starší stavbě náležela především tumba a do ní vložená hrobka (hroby IIN061 a IIN062). Zdivo apsidy (zdiva 907, 903) je v celém rozsahu až dílem mladší stavební etapy. Zda tato zdiva překryla nějakou starší konstrukci, není zřejmé (a nejspíš ani ověřitelné). Nejasné zůstává pouze přiřazení základového zdiva severovýchodního nároží lodě a navazující partie západním směrem (zdivo 906). Zdivo apsidy je k němu přizděno, mohlo by tedy být starší, ale může rovněž jít o technologickou záležitost. Nasvědčovalo by tomu i porušení staršího hrobu (IIN052), z jehož výplně pocházejí keramické zlomky datovatelné do 10. století (viz výše). Hrob je tudíž mladší než výstavba staršího kostela.

Rozsah této starší stavby lze určit jen podmíněně (*Obr. 164*). Pohřby, které s ní souvisejí, jsou dochovány v pruhu terénu podél jižní strany kostela. Obdobně registrujeme hroby v nevelkém odstupu od západní stěny mladšího kostela. Podobné pozorování nelze učinit pro severní stranu kostela (s výjimkou hrobu IIN052). Situování hrobů u severní strany apsidy ukazuje, že sem starší stavba také nezasahovala. Celkové rozměry starší stavby se tedy příliš nelišily od mladšího kostela, ovšem přesnější podobu a stavební provedení rekonstruovat nemůžeme.²⁰² Z terénní situace jednoznačně vyplývá, že se v interiéru mladšího kostela nikde nedochovala původní úroveň terénu z doby existence starší stavby. Obdobně je tomu i vně kostela. Několik velmi mělkých hrobů souvisejících se starším kostelem dokládá, že před výstavbou mladšího kostela byla úroveň terénu snížena.

²⁰⁰ Legendy nejmenují místo (místa), na nichž měl kníže Spytihněv I. kostel P. Marie a kostel sv. Petra založit. Kostely tohoto zasvěcení najdeme na Budči, přičemž u rotundy sv. Petra a Pavla se o založení knížetem Spytihněvem nepochybuje (*Bartošková 2014*, s. 57–66). Nedaleký kostel P. Marie se považuje za mladší (*Bartošková 2014*, s. 104–110), ale nic nebrání položit jeho stavbu již před rok 915. Zvlášť je-li mezi pohřby hrob s denárem bavorského vévody Jindřicha I. (948–955). Na možnost, že jde o budečské kostely, upozornil již *I. Borkovský (1949*, s. 16, pozn. 14; *1953*, s. 178).

²⁰¹ „Kdybychom však např. přihlíželi jen k vyspělé technice zdiva svatováclavské rotundy a neměli k tomu zpráv obsažených v *Kosmově kronice* a v *legendách*, pak bychom jistě podle dosavadních zkušeností rotundu datovali jako stavbu pokročilou, nejméně do 12. století.“ (*Borkovský 1953*, s. 164). Revize nálezové situace a zdiva pozůstatků rotundy sv. Víta ukázala, že zdivo popisované *I. Borkovským* je skutečně mladší, konkrétně z přestavby rotundy po roce 1039 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 145–208).

²⁰² Uvažovat můžeme i o dřevěném kostele, možná na kamenné podezdívce. V takovém případě ale překvapuje vyspělá podoba tumbky. Náležely by stavba kostela a stavba tumbky dvěma stavebním etapám (v rozmezí kolem pěti let?).

Obr. 165: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, kostel P. Marie. Rozsah stavebních pozůstatků mladšího kostela. 1 – zdiva mladšího kostela v nadzemní úrovni; 2 – zdiva mladšího kostela v úrovni základů, dosud považovaná za pozůstatky staršího kostela; 3 – oltář. Rozsah podlahy z dlaždic není zachycen v dochovaném rozsahu. Podle *Borkovský 1953*, upravil autor.

Fig. 165: Prague Castle, North-Western Wing, Church of the Virgin Mary; extent of the remains of the later church; 1: stonework of the later church on above-ground level; 2: stonework of the later church on basement level, still considered the remains of the older church; 3: altar; extent of the tile paving, not documented in the preserved extent; after *Borkovský 1953*; created by the author.

Podoba tzv. tumbly se dochovala pouze částečně a podle terénní situace byla posuzovaná část celá zahloblena pod úroveň tehdejšího terénu. Nelze nijak doložit, že vyčnívala nad úroveň, po níž se chodilo v době její existence.²⁰³ Je-li správná hypotéza o jejím snížení jižně od kostela o asi 0,5 m (podle malé hloubky hrobů) a při předpokladu stejné úrovně terénu vně i uvnitř stavby, nemuselo by zdivo tumbly vyčnívat nad tehdejší povrch. Tento závěr je důležitý při posuzování další podoby stavby. Pokud měl starší kostel přibližně stejný rozsah jako mladší, vyplňovala by tumba větší část jeho plochy. Toho si byl vědom již *I. Borkovský (1953, s. 161)* a rozpor řešil úvahou o patrové stavbě (v přízemí tumba, v patře bohoslužby). Dochovaná terénní situace však neobsahuje nic, co by hypotézu o patrové stavbě podporovalo.²⁰⁴ Nemůžeme ani jednoznačně určit, zda byl starší kostel zděný. Poslední revize nálezové situace rozpor překlenula hypotézou o existenci pouhé pohřební kaple (*Maříková-Kubková – Herichová 2015, s. 71–72*), jejíž interiéru vyplňoval nad podlahu vyčnívající sarkofág. Znamenalo by to, že se kostel P. Marie nacházel jinde (nedaleko?) a pohřební kaple/mauzoleum je jinou, samostatnou stavbou.²⁰⁵

Mnohem snazší je rekonstruovat podobu mladšího kostela, který se zachoval včetně vyšších partií nadzemního zdiva (*Obr. 165*). Před jeho stavbou byl terén srovnán (snížen!) na přibližně stejnou úroveň, která přibližně odpovídá rozhraní základového a nadzemního zdiva. Kostel měl obdélnou loď s apsidou na východní straně. Základové zdivo apsidy snad vyplnilo jakousi nepravidelnost v podloží, jak naznačuje jeho nepravidelný průběh. Přestavba (podle rozsahu spíše novostavba) nepočítala se zachováním tumbly s hrobkou a před položením podlahy byl jejich interiéru zavezen (*Obr. 69*).²⁰⁶ Součástí kostela byl také přístavek na jižní straně, jehož celková podoba nám však uniká (*Obr. 28*). Na současnost výstavby usuzujeme ze stejného provedení západní zdi a její přímé návaznosti na západní zeď kostela. Stejně je také provedení podlahy, která je na téže úrovni jako v kostele. Ten byl nejméně jednou opravován (položení nové podlahy, přestavba oltáře).

Během existence mladšího kostela terén okolo něj nerovnoměrně narůstal. Na jižní straně jej víceméně fixoval přístavek a jeho podlahy. Nepravidelně narůstal kolem apsidy, kde *I. Borkovský* uvádí nevelkou vyvýšeninu (*Borkovský 1953, s. 168*). Na severní straně byl alespoň zčásti snížen, jak dokládají mělké hrobové jámy pohřbů souvisejících s mladším kostelem.

²⁰³ Podle rekonstrukce v rámci revizního výzkumu bylo odvozeno, že zdivo tumbly mohlo být ještě o 0,3 m vyšší nad dochovanou úroveň.

²⁰⁴ V žádné publikaci, ve které se objevuje úvaha o tzv. starším kostele jako patrovém, se neřeší přístup do prvního patra.

²⁰⁵ Nálezová situace však byla posouzena chybně, např. i v takových detailech, jako je rozhraní základového nebo nadzemního zdiva či rozčlenění zdiva apsidy do více fází (viz popis nálezové situace výše). Mnohá tvrzení jsou pouze konstatována, ale nedoložena. Příkladem může být úvaha o pravoúhlém presbytáři, který mělo mauzoleum mít (viz též *Wihoda 2015, obr. na s. 76*). Podle ní se pravoúhlý presbytář pokračoval východním směrem až za linii dochovaného základového zdiva apsidy. Dokumentovaná nálezová situace to však vylučuje.

²⁰⁶ Toto pozorování je asi největší interpretační změnou proti revizi z let 1995 a 1996, kdy se předpokládalo, že povědomí o existenci tumbly a hrobky zaniklo až s vložením mladší podlahy do mladšího kostela (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000, s. 93–94*). Navíc průběh vrstev ukazuje, že teprve po zavezení interiéru tumbly vznikla nad hrobkou proláklna a v ní další uložení. Znamená to, že až do zavezení byl v hrobce dutý prostor, což zase indikuje její překrytí (např. deskou).

Tradiční interpretace zániku kostela počítá s rokem 1255 a zprávou Letopisů o zřícení zvonice ve zdech kostela P. Marie (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 94–95). Rozbor nálezů, především keramiky, v konfrontaci s uvedenou zprávou naznačuje poněkud jiný vývoj. Podle pozorování *I. Borkovského (1953*, s. 136–137) kostel vyhořel (což dokládá i terénní situace vně stavby), ale vrstvy spáleniště byly z interiéru odstraněny. Snad jako příprava na jeho obnovu (?). To se však již nestalo a kostel a okolí bylo zavezeno břidlovými navážkami souvisejícími s hloubením příkopů v roce 1278. Požár se nedotkl pouze kostela, ale i jeho okolí (románská stavba na IV. nádvoří; dřevěná stavba/stavby jižně kostela; snad i dřevěná stavba v sondě I/1987 v Severním křídle). Nebyl tedy lokálně omezený, nezanechal však stopu v písemných pramenech. Zpráva z roku 1255 s ním nesouvisí, a jelikož v kostele a jeho okolí nejsme schopni identifikovat objekt, který by se dal ztotožnit s uvedenou zvonící, může jít i o jiný svatostánek.²⁰⁷ Nejmladší keramika ze zánikových vrstev (viz výše) naznačuje poněkud starší datování (1. třetina 13. století?). Znamenalo by to, že kostel stál jako zřícenina několik desetiletí, aniž se dočkal obnovy. Pravděpodobně byl již vyřazen z liturgického provozu. Pohřbívání ustalo ještě o něco dříve (viz výše).

8.2. ZÁPADNÍ PŘEDHRADÍ

8.2.1. VYMEZENÍ, PŘÍKOPY Z ROKU 1278

Západní předhradí v době, v níž se Pražský hrad podobal raně středověkému hradišti, vymezuje současné I., II. a IV. hradní nádvoří (*Obr. 2*). Toto prostranství nebylo vždy jednoznačně přiřazováno k areálu Pražského hradu.²⁰⁸ Úvahy o jeho přesném vymezení, zejména o existenci „*přirozené rokle*“ jako předělu mezi předhradím a plochou západně od něho, se objevují až po nalezení kostela P. Marie (*Borkovský 1960*, s. 333). Podle písemných zpráv se kostel nacházel v areálu Pražského hradu a v blízkosti brány.²⁰⁹

Do doby objevu kostela však nebyla podoba západní části hradního areálu předmětem většího zájmu, který se logicky soustřeďoval na zásadní objevy na III. hradním nádvoří.²¹⁰ Myšlenka o existenci předhradí v těchto místech s možným přesahem do Hradčanského náměstí se objevuje již před zahájením archeologických výzkumů (*Fiala 1922*). Přesnější úvahu nacházíme u *K. Gutha (1934*, s. 805), poté informací přebírá *J. Böhm (1941*, s. 537).²¹¹ Na jeho význam následně upozornil právě až *I. Borkovský*, když sem hypoteticky umisťoval ještě nenalezený kostel P. Marie (*Borkovský 1949*, s. 79–81) a poukázal na doklady osídlení na IV. nádvoří (např. shořelá románská stavba – *Borkovský 1949*, s. 64–66).²¹² Stejně uvažovali

²⁰⁷ Alternativně bychom mohli uvažovat, že zvonice stála v ploše příkopu, hloubeného západně od kostela, a tudíž zcela zanikla.

²⁰⁸ „*Rozsah hradu v 10. století byl značně menší než dnes. Jeho valové opevnění západní straně bylo v místě dnešního příčného křídla mezi II. a III. nádvořím [...] Stejně jen hypoteticky možno určit i východní konec hradu. Mohl být v místech románské černé věže, ale mohl být také na západ od ní. Tato druhá možnost zdá se pravděpodobnější, pozorujeme-li spád Jiřské ulice, která rychle počíná klesati hned za klášterem sv. Jiří. Snad v těchto místech byla opět přirozená příční průrva nebo rokle, která zesilovala valové opevnění.*“ (*Guth 1934*, s. 694). Citát dokládá, že podobně mlhavá představa panovala o východním konci hradního areálu, a také ukazuje, na základě jakých skutečností se existence opevňovacích linií odvozovala.

²⁰⁹ Viz přehled písemných zpráv výše.

²¹⁰ Obdobně tomu bylo i s představou o východním konci Pražského hradu. Plocha za klášterem sv. Jiří se do hradního areálu vůbec nepojímala (*Chaloupecký – Květ – Mencl 1948*, s. 47, obr. 1) a tato představa přetrvávala ještě v roce 1955 (*Boháčková 2001*, s. 188, foto 1). Teprve výzkum v areálu Purkrabství přiřčlenil Opyš Pražského hradu jako východní předhradí k valem opevněnému hradišti (*Borkovský 1962; Borkovský 1969*, obr. 62). Na základě revize archeologických pozorování, při níž nebyla potvrzena existence opevnění a příkopu mezi akropolí a východním předhradím, byla východní část hradního ostrohu definována také jako součást akropole (*Frolík – Smetánka 1997*, s. 79–80).

²¹¹ „*Na západ od vlastního hradu, v místech prvního a druhého nádvoří a snad i dnešního Hradčanského náměstí, bylo asi předhradí s obydlími řemeslníků a otroků, pravděpodobně také ohrazené valovým opevněním.*“

²¹² V propracovanější podobě se objevuje v době, kdy již byly pozůstatky kostela objeveny: „*Již K. Guth vyslovil názor, že na západní straně hradu směrem k Hradčanskému náměstí bylo předhradí, a r. 1950 na konferenci historiků a archeologů nesetněkrát zdůrazňoval a dokazoval toto předhradí J. Böhm. Poznatky o výzkumu jiných hradišť to jen potvrzují. Byly zde objeveny zbytky základů dvou starobylých kostelů, [...] byly zasvěceny P. Marii [...] Dále byly v blízkosti kostela odkryty zbytky spálených domů [...] A to vše nasvědčuje, že zmíněná plocha byla osídlena a také opevněna, že byla součástí staročeského hradiště a že s ním souvisela.*“ (*Borkovský 1960*, s. 336).

i další badatelé (*Význam 1951*, s. 21–22).²¹³ Identifikací pozůstatků kostela P. Marie na předělu mezi II. a IV. nádvořím se totiž vynořila otázka, proč byl postaven právě zde. O interpretaci, že by tento nejstarší kostel na Pražském hradě nebyl umístěn v jeho areálu, se vůbec neuvažovalo. Představa o rozsahu a podobě západního předhradí se stala přes trvající nejasnosti ohledně opevnění pevnou součástí podoby Pražského hradu (*Borkovský a kol. 1964*, s. 46–47²¹⁴; *Borkovský 1969*, s. 51–52, 143²¹⁵).

Přetrvávající otázkou je existence a podoba opevnění, které přehrazovalo na východní straně předhradí hradčanský ostroh. Nepřímé doklady pro existenci obranné linie západně od kostela P. Marie vydává rekonstrukce náleзовé situace hrobů podél vnější strany valového opevnění ve Středním křídle. Hrobové jámy se hloubily do příkopu před valem, který byl z valné části zaplněn splachy. Kombinace obojího (zaplnění příkopu, hroby) zcela jistě snižovala obranyschopnost této linie opevnění. Pokud přetrvávala po určitou dobu, nabízí se vysvětlení, že existovala jiná linie, která nedostatky linie prvé vyvažovala.

Terénní situace na IV. hradním nádvoří naznačuje, že se zde původně nacházel dosti hluboký zářez (rokle) do severního svahu hradního ostrohu. Podobný mohl být také na jižní straně (zde to naznačuje průběh vrstevnic, ale jednoznačný doklad dosud nemáme). Dvě protilehlé rokly, zvláště byly-li hlubší/rozměrnější, podstatným způsobem zkracovaly délku (a snižovaly i objem vykopané zeminy) příkopu, který by je propojil a vytvořil linii opevnění. V dalším vývoji se tento příkop dále upravoval a jeho proměny mohly setřít stopy raně středověkého stavu.²¹⁶ G. Blažková a J. Matiašek uvažují o takovém předělu až v areálu Salmovského paláce s tím, že existenci původně přirozeného zářezu na jižní straně naznačují archeologicky dokumentované situace (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 35). Další průběh zářezu/příkopu přes Hradčanské náměstí až k severnímu svahu doložen nemáme.

Díky zprávě o obnově opevnění z roku 1278 víme, že se na této straně Hradu nacházely tři příkopy. Dva měly být vyhloubeny nově a jeden obnoven. Interpretace této zdánlivě jednoznačné zprávy však

---

213 J. Filip: „Při této příležitosti nelze však ustát na zjištění onoho úseku Hradu, kde je kostel umístěn. Poloha kostela a situace v jeho sousedství jasně naznačují, že naše dosavadní představy o pražském hradě nejsou ve všem správné a že také nebylo správné, když jsme ve vědecké práci zaostřovali svou pozornost především k třetímu nádvoří. Nám archeologům se stále stává zřejmější, že i pražský hrad snad měl jedno nebo dvě předhradí – jak bývají na českých hradištích 9. a 10. století – která přesahovala dnešní plochu pražského hradu a sahala až na Hradčanské náměstí. Dosavadní pravěké nálezy z těchto míst a staroslovanské nálezy ze sousedního prostoru před Černínským palácem nutí k přemýšlení, zdali pražský hrad nevznikl na místě již dříve důležitým a zdali jeho slovanská tradice není starší, než se domníváme.“

214 „V letech 1958–1959 se s konečnou platností zjistilo, že knížecí sídlo na hradčanském ostrohu se v 9.–10. stol. dělilo na tři části, z nichž každá měla svou funkci. Západní část od Hradčanského náměstí až k střednímu traktu dnešního Hradu byla předhradím vymezeným na západě hlavním opevněním. Na předhradí byly srubové stavby, zde stál nejstarší hradní kostel, zasvěcený panně Marii, založený na rovné ploše návrší knížetem Bořivojem ještě před výstavbou hradiště, nejspíše na místě předkřesťanského kultovního místa. Při zbudování hradiště byl tento kostel pojat do západního předhradí, podle písemných pramenů při cestě u hlavní brány.“ Jako areál vymezený příkopem je rekonstruováno i po postavení románského opevnění, konkrétně k r. 1230 (*Borkovský a kol. 1964*, obr. na s. 62).

215 „Na západní straně sahala hradiště patrně k přirozené roklí, procházející, jak jsme se již zmínili, napříč návrším od Jeleního příkopu arcibiskupskou zahradou a přes Hradčanské náměstí. Této rokly bylo nepochybně použito jako příkopu již v nejstarších dobách [...] Opevnění západního předhradí nad roklí na Hradčanském náměstí nebylo poznáno, protože celá část od Jeleního příkopu až k Novozámeckým schodům byla poškozena budovami přemístování terénu a nebyla zde příležitost k rozvinutí archeologického výzkumu na větší ploše, aby jím mohlo být dosaženo nejstarší opevnění z 9. stol. Proto, mluvíme-li o nejstarším opevnění na západní straně Hradu, vyslovujeme jen pravděpodobnost podepřenou o výše zmíněnou roklí, která měla funkci příkopu napříč návrším. Opevnění musíme předpokládat na východním svahu rokly.“

„[...] na západním předhradí, u kostela P. Marie, kde byly zjištěny zbytky spálených dřevěných staveb, bydlili patrně kněží tohoto kostela a konečně [...] také knížecí služebnictvo.“

216 Výzkum tohoto zaniklého příkopu byl dosud minimální. Jeden řez byl dokumentován v sousedství Arcibiskupského paláce (*Boháčková – Herichová 2008*, s. 283, obr. 24), druhý v prostoru nad Kajetánkou (*Blažková 2011*). Řez v sousedství Arcibiskupského paláce se využívá k argumentaci o mladším původu příkopu, který má porušovat vrstvu s obsahem „materiálově variabilní hrnčiny odpovídající produkci sklonku raného středověku“ (snad tato pythická formulace naznačuje datování do 12. století – poznámka J. F.). Publikovaný řez však jednoznačně dokládá, že vrstva je porušena základovým vkopem pro zeď Arcibiskupského paláce a vztah mezi vrstvou a stěnou příkopu se nedochoval.

Předpokládané reliktury raně středověké hradby se na jeho východní straně také dosud neobjevily. Příčina je pravděpodobně obdobná – chybějící archeologické odkryvy. V místě IV. nádvoří se mohou ukrývat ve značných hloubkách; navíc hluboko uložené terény byly dokumentovány pouze bodově. Pozůstatky hradby se nenašly ani při výzkumu v tzv. Severním výběžku (*Frolík 1997a*) ani v chodníku před vstupem na I. nádvoří (*Blažková 2003*). Terén zde byl pravděpodobně druhotně snížen, protože skalní podloží se nacházelo bezprostředně pod současnou dlažbou a jejím podkladem.

není bez problémů.²¹⁷ Za nově vykopaný příkop můžeme vcelku jednoznačně prohlásit ten, který vede západně od kostela P. Marie a byl v letech 1950–1952 částečně prozkoumán (*Obr. 42 a Obr. 141*).²¹⁸ Dalším nově vykopaným příkopem, pokud ten před I. nádvořím již existoval, by musel být příkop probíhající středem II. nádvoří. Příkop před Hradem na Hradčanském náměstí však jako jediný není obezděn (podle /jediného dokumentovaného/ řezu u Arcibiskupského paláce – *Boháčová – Herichová 2008*, s. 283, obr. 24), proto může jít o druhý nově hloubený příkop.

Nejednoznačná je informace o třetím příkopu „blíže hradní zdi“ (= románské hradby z roku 1135) a jeho obnově. Hroby před valem a románskou hradbou pocházejí podle analýzy spíše z období před jejím postavením po roce 1135. Příkop se zde však nenacházel ani přesněji neurčitelnou dobu po postavení hradby, jak dokládá situace v severní části nádvoří (sonda I/1987 s torzem dřevěné stavby – viz výše) a rovněž skutečnost, že zde zůstaly zmíněné hroby.

Kdy byl vyhlouben příkop, který vede podél západní strany kaple sv. Kříže a jenž objevil a zčásti zkoumal I. Borkovský, nelze na základě existujících nálezů určit (*Obr. 142*). V souladu s kronikářským záznamem je na jedné straně obezděn (*Borkovský 1969*, s. 66–67, obr. 26 – *Obr. 6*). Jeho severní vyústění v Severním křídle je však bez obezdění (*Boháčová – Herichová 2008*, s. 284, obr. 25). Neodpovídají také rozměry uváděné ve zprávě z roku 1278.²¹⁹

Situaci komplikuje existence příkopu (příkopovitého útvaru) – objektu 1522 – *Obr. 24 a Obr. 25*). Pravděpodobně porušuje zkoumané hroby IIN077 až IIN080 (datované do 11. století). Narušený zbytek se zdá být navíc nerovnoběžný s románskou hradbou. Mohlo by jít o starší pokus, jak vyhloubit příkop před románskou hradbou, který by z chronologického hlediska mohl následovat poměrně záhy po postavení románské hradby. Neodporuje tomu ani datování hrobů IIN001 až IIN003 a IIN028 až IIN031. Příkop 1522 byl vyplněn vrstvami s nepočtenou keramikou 13. století (spíše jeho starší části), mohl tedy před románskou hradbou existovat (a zároveň znemožnit další pohřbívání v těchto místech), ale pouze dočasně. Porovnáme-li známou sekvenci příkopů v části II. nádvoří u kaple sv. Kříže s řezem všech zjištěných příkopů v Severním traktu (*Boháčová – Herichová 2008*, s. 284, obr. 25), zjišťujeme určité rozdíly, nebo naopak shody. I zde je románská hradba postavena do příkopu před valovým opevněním (na citovaném obrázku zcela vlevo, plošné znázornění *Boháčová – Herichová 2008*, s. 285, obr. 26). Před základem románské hradby je zachycen další příkop (výkop 509 – jeho západní stěnu v partii při dně zkoumala sonda I/1987 v Severním traktu – viz výše). Po jeho zaplnění a výrazném zvýšení terénu byl západně od něho vyhlouben další mohutný příkop se stěnami bez obezdění. Nabízí se interpretace, že starší příkop před románskou hradbou je pokračováním příkopu 1522 ze zákoutí u kaple sv. Kříže. Chronologicky by to možné bylo, pokud připustíme, že spodní část jeho výplně je v úplnosti druhotně přemístěná (datována je do 11. století – viz výše). Horní část výplně může být jeho závázkou na konci 12. století nebo na počátku století 13., přičemž takto vzniklá rovná plocha se využila k postavení stavby na podezdívce a s dřevěnou podlahou. Toto využití však nemělo dlouhého trvání, protože terén byl následně zvýšen asi o dva metry a z nové úrovně byl hlouben mladší příkop.

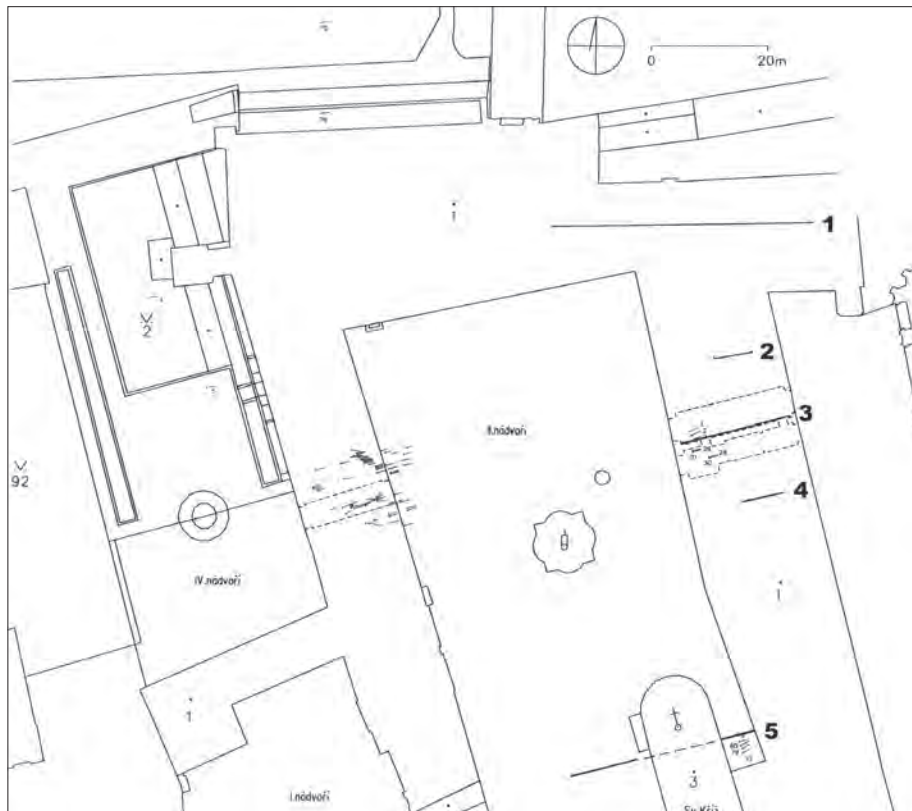
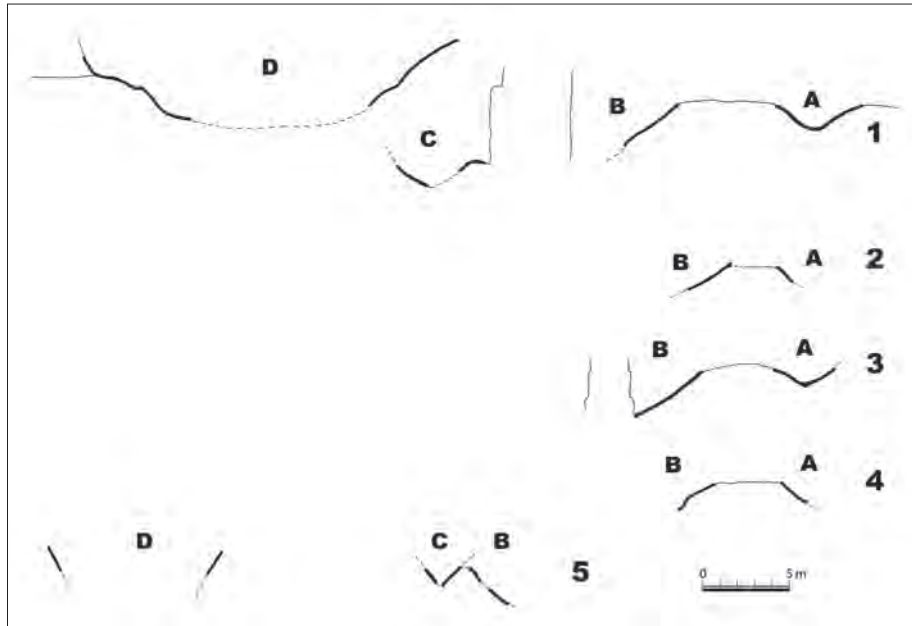
Naznačená interpretace by řešila problém s existencí tzv. dvojitého příkopu před valovým opevněním v Severním traktu (*Boháčová 2001*, s. 213–218), který není v jiných úsecích opevnění doložen (*Obr. 166*). Obnovení příkopu „blíže hradní zdi“ bychom museli chápat jako jeho faktické znovuyhloubení v pozmeněné trase. Příkop by také nebyl opatřen obezdívkou v celé trase, protože v Severním traktu žádnou nemá. Zároveň bychom dospěli k poměrně dynamickému vývoji ve východní části II. nádvoří po postavení románské hradby. Bezprostředně (či v nějakém menším odstupu?) byl před románskou hradbou vyhlouben relativně nevelký příkop (v Severním traktu šířka asi 6 m, hloubka 1,5 až 1,6 m; v zákoutí u kaple sv. Kříže dochovaná šířka 2,4 m, hloubka 1,5 m), který nebyl udržován (nebo byl záměrně zavezen) a brzy (na počátku 13. století) zanikl. Na jeho místě vznikla nejméně jedna stavba, která ovšem zanikla v důsledku požáru. Následovala terénní úprava a po ní v roce 1278 vyhloubení příkopu. Povědomí o původním příkopu však muselo přetrvat, protože v roce 1278 byl považován za „starý“:

217 „Toho roku byly vykopány dva příkopy před Pražským hradem, jeden s kameny a jiný větší bez kamenů o šířce 40 loket a hloubce 30. Délka obou sahala od říčky Brusky až k Oboře. Byl obnoven i starý, který je blíže hradní zdi; z jedné strany byl opatřen vápennou zdí. Jeho druhá strana nebyla obnovena. Jeho šířka byla 40 loket a hloubka 50.“ (*Pokračovatelé Kosmovi*, s. 153).

„Hoc etiam anno duo fossata facta sunt ante Pragense castrum, unum cum lapidibus et alius maius sine lapidibus in latitudine XL cubitorum, in profunditate XXX, longitudo utrisque protendebatur a rivulo Bruska usque ad Oboram. Renovatum est et antiquum, quod est propius muro castris, ab una parte muro caementato erectum est. Alia pars eis non est renovata; Latitudo eis XL, cubitorum, et altitudo L erat.“ (*FRB II 1874*, s. 302–303).

218 Vrstvy břidlových navážek včetně větších kamenů, zčásti dochované dodnes, a překrývající nejen vlastní kostel, ale i terény v jeho bezprostředním okolí se odůvodněně interpretují jako výhoz z nového příkopu.

219 Příkop měl být hlubší než širší. Ve skutečnosti je to naopak (*Borkovský 1969*, s. 66).

Obr. 166: Praha – Hrad, II. nádvoří a Střední křídlo. Archeologicky dokumentované řezy jednotlivými příkopy. A – tzv. nejstarší příkop (9. stol.); B – příkop před valovým opevněním (poč. 10. stol. až 1135); C – příkop před románskou hradbou (2. pol. 12. stol.); D – příkop z roku 1278. Poloha řezů: 1 – Severní trakt; 2 – Střední křídlo severně průjezdu mezi II. a III. nádvořím; 3 – průjezd mezi II. a III. nádvořím a západně od něho; 4 – Střední křídlo jižně průjezdu mezi II. a III. nádvořím; 5 – II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže a západně kaple. Vyhotožil autor.

Fig. 166: Prague Castle, Second Courtyard and Middle Wing; documented sections of individual moats; A: 'oldest' moat (9th century); B: moat in front of the ramparts (beginning of 9th century to 1135); C: moat in front of the Romanesque fortification wall (2nd half of the 12th century?); D: moat from 1278; position of the sections: 1: Northern Wing; 2: Middle Wing north of the passage of Second and Third Courtyard; 3: passage between Second and Third Courtyard and west of it; 4: Middle Wing south of the passage of Second and Third Courtyard; 5: Second Courtyard, corner at the Chapel of the Holy Cross and west of the chapel; created by the author.

Předpokládaný příkop v ploše Hradčanského náměstí mezi Salmovským a Arcibiskupským palácem by v této době již neexistoval. Jeho výplň je datována do 12.–13., event. 13. století (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 35). Příčinu zániku určit nedovedeme, avšak z kontextu je zřejmé, že musela být významná.

Uspořádání poznatků podle zprávy z roku 1278 neodstraňuje veškeré nejasnosti. Jednoznačná se zdá situace prostředního příkopu. Příkop na Hradčanském náměstí odpovídá údajům o neobezděném příkopu (pokud vztáhneme jediný dokumentovaný řez na celý příkop). U příkopu nejbližší románské hradbě na II. nádvoří jen zčásti odpovídá údaj o obezdění a také obnově, která je spíše nahrazením jedné linie zaniklého příkopu linií novou.

Situaci před rokem 1278 však opakovaně naznačuje nedostatečnost (neúplnost) obranné linie, vedoucí dnešním Středním křídlem.²²⁰ Po nějakou (delší) dobu byl příkop před ním zaplněn natolik, že se v něm pohřbívalo. Jeho obranná funkce je potlačena. Po postavení románské hradby se situace opakuje. Nevelký příkop je brzy zlikvidován a až do roku 1278 není před románskou hradbou žádný. Obě popsané situace proto naznačují, že západně od linie opevnění ve Středním křídle existovala nějaká další obranná linie. Dalším nepřímým důkazem je také skutečnost, že se kostel P. Marie popisuje jako součást hradního areálu.²²¹

Pro lokalizaci uvažované obranné linie se nabízejí dvě možnosti. Setrvat u hypotézy, že příkop před Hradem na Hradčanském náměstí měl staršího předchůdce (včetně nadzemního opevnění), který mohl být v roce 1278 (převážně) již zaniklý, nebo akceptovat interpretaci depresí pod západním křídlem Salmovského paláce jako pozůstatku hledané obranné linie. Přes rozsáhlé odkryvy v prostoru paláce se však v této souvislosti nenalezl očekávaný pozůstatek opevnění nadzemního. V roce 1278 tato linie zaniká a posouvá se směrem ke Hradu. I to je jev dosti neobvyklý. Linie opevnění vykazují obvykle značnou konzervativnost a v případě areálu Pražského hradu a Hradčan jedinou známou změnu. Ostatní linie od svého zřízení přetrvaly v nezměněné poloze. Pokud zanikly, nově je již nenahrazovaly (tak zanikly dva příkopy na I., II. a IV. nádvoří v souvislosti se stavebními úpravami této části Hradu od 16. století).

8.2.2. OSÍDLENÍ

Počátky sídlištního využití plochy, pokud pomineme nepočtené zlomky pravěké keramiky kultury knovízské, zaznamenáváme v období 9. století. Nelze však přesněji určit, kdy se během něj v těchto místech usadili první obyvatelé. Podle zatím nečetných keramických zlomků (Severní výběžek, objekt 10) tomu bylo již ve „starší části 9. století“ (*Boháčová – Frolík 1991*, s. 572–573). Přesnější charakteristika je obtížná především pro velmi malý počet keramických zlomků jako pomůcky pro datování a také pro určení charakteru nalezených objektů.²²² Stejně osídlení předpokládáme i na místě, kde byl později postaven kostel P. Marie – i když ho dokládají pouze druhotně přemístěné keramické zlomky z tohoto období (technologická skupina „H1“ a pravděpodobně část zlomků tuhové keramiky – *Obr. 99 a Obr. 100*). Jedinou možnou výjimkou může být objekt (výkop 501, vyplněný vrstvou 134) zahluobený do podloží v interiéru

220 Této skutečnosti si povšiml, byl na základě jiných nálezů a s jinou argumentací, již I. Borkovský.

„Proto musíme předpokládati, že v této době se nalézala na západní straně hradiště, na poměrně rovné ploše, silnější fortifikační síť. Jak rozsáhlá ta síť byla a z čeho se skládala, zatím nevíme [...] Předně víme, že mohutná hradební zeď románská s věžemi, stavěná do příkopu valového opevnění po výstavbě zesílená vyhloubením příkopu, byla za Přemysla Otakara II., aby mohla plnit svou funkci a čelit útokům ze západní strany, zesílena ještě dvěma novými hlubokými příkopy, které byly vážnou překážkou útočícím. Za druhé víme, že byl tehdy obnovován původní starší příkop západně hradební zdi soběslavské a že byl přizpůsoben tehdejší válečné technice výstavbou kamenné zdi na svahu příkopu, čímž se stal odolnějším proti sesouvání. Zeď, zesilující východní svah příkopu, je vzdálena od stěny soběslavské hradby směrem západním 11,90 m; z toho je vidět, že i původní příkop nebyl těsně pod její západní stěnou. ... Zanesený příkop u hradební zdi a jeho obnova ukazuje na to, že na západ od hradební zdi bývaly asi také starší valové násypy a příkopy, které po staletích byly zaneseny a rozpadlé; nebyly sice v roce 1278 obnoveny, ale podle potřeby obranné techniky byly tehdy na jiném místě zřízeny nové [...] Jak jsme již slyšeli, zdá se, že příkop na II. nádvoří sledoval přirozenou rokli; tento poznatek bude ještě třeba ověřiti.“ (*Borkovský 1949*, s. 59–60).

„Domnívám se, že právě na západní, lehce přístupné a důležité straně hradiště, vystavěného na rozhraní 9.–10. století, byla zřízena mohutnější síť opevnění, nežli bylo slabé opevnění, zjištěné v průjezdu před západním průčelím svatovítského dómu. Jistě zde bylo několik valových násypů a příkop.“ (*Borkovský 1949*, s. 61).

221 Předpoklad, že by se jako hradní areál chápala celá plocha Hradčan, jak je v extenzivním pojetí vykládán možný rozsah opevněné plochy, je v rozporu se skutečností, že kostel P. Marie stál v blízkosti hradní brány.

222 Malý počet keramických zlomků je pravděpodobně pro některé nejstarší sídlištní situace na Hradě typický. Ve Středním křídle pochází z vrstev a objektů, náležejících několika stratigrafickým fázím, které předcházejí výstavbě valového opevnění, z výzkumu v letech 2001–2002 jen sedm zlomků a z výzkumu v roce 2010 celkem 14 zlomků keramiky (*Frolíková-Kaliszová 2013*, s. 111).

kostela (viz výše). Popsaná situace nejspíše není v souladu s hypotézou o možné sídelní prioritě západní části hradního areálu (západního předhradí) před východní částí ostrohu (tj. Pražského hradu v rozsahu vymezeném románskou hradbou, která se s vyšší frekvencí objevuje v poslední době (*Blažková – Matiašek – Kozáková – Kočár 2015*, s. 35; opatrně *Maříková-Kubková – Herichová 2015*, s. 72).²²³ Z prostoru, který vymezuje románská hradba, však známe torza sídlištních situací s keramikou 9. století v souborech čítajících desítky až stovky keramických zlomků (např. soubory předcházející výstavbě nejstaršího valového opevnění – *Boháčová 2001*).

Významným zásahem do zdejší sídelní situace jistě bylo vystavění kostela P. Marie – ať již jeho nejstarší podoba byla jakákoli. V nálezové situaci jeho existenci negativně vymezuje téměř úplná absence límcovitě profilovaných okrajů na ploše kostelem (jenom dva zlomky z druhotně přemístěných situací – *Obr. 102*). Sídelní aktivity v bezprostředním okolí kostela zřejmě ustaly, ale na ostatních místech jsou alespoň nepřímo doloženy situace s převažující keramikou s kalichovitou profilací okraje (10.–11. století). Taková vrstva existovala na II. nádvoří na ploše jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím a (a méně přesvědčivě) na ploše severně od průjezdu. Způsob, jakým se dělal odkryv v padesátých letech 20. století, nedovolil identifikovat v rámci vrstvy/souvrství objekty (snad s výjimkou dláždění jižně od průjezdu), i když je musíme předpokládat, jak naznačuje situace v Severním výběžku. Podle stejné nepřímého vymezení podobná vrstva/souvrství pokračovala i do interiéru Severozápadního křídla jižně od průjezdu.

Součástí terénní situace zřejmě byla již od počátku osídlení komunikace, cesta vedoucí od brány do akropole severozápadním směrem ke kostelu (*Obr. 42*). Její další západní vedení není jednoznačné, ale jistě pokračovala směrem do areálu současných Hradčan. Komunikace zřejmě na delší dobu fixovala úroveň terénu. Ten pravděpodobně narůstal v jejím okolí, tudíž cesta časem dostala podobu jakéhosi úvozu.

Osídlení východně od cesty postupně překrýval (převrstvoval) rozšiřující se hřbitov. Jeho nejstarší část (10.–11. století) je doložena jižně od kostela. Na zbývajícím prostranství, jak se zdá, mohlo osídlení (nebo alespoň odkládání odpadu) přetrvat až do 12. století.

Sídlištní využívání však pokračovalo zřejmě bez přerušování západně od cesty. Archeologický výzkum se zde nepropracoval do situací starších než 12. století (předchozí etapy dokládá pouze druhotně přemístěná keramika). Neúplně prozkoumané situace naznačují existenci nejméně dvou dřevěných staveb s kůlovou konstrukcí, a to jižně od jihozápadního nároží lodě kostela. Kromě nich zde existovaly jistě i další objekty, které však výzkum nerozeznal (keramický soubor tvořený nejméně dvěma celými nádobami a torzem další). Nálezy nijak nenaznačují sociální charakteristiku obyvatel těchto staveb. *I. Borkovský (1969, s. 89)* je spojoval s kněžími kostela P. Marie. Nálezy (snad s výjimkou záhadné „sceatty“) nedokládají mimořádné prostředí. Celkově se tato torzovitě poznaná situace neodlišuje od stejně starých sídlištních situací situovaných západněji v interiéru Severního výběžku (zde kůlové stavby doplňují ještě torza zahloubených obydlí/polozemnic a žlábků). Nejhonosnější byla románská stavba („věž“) objevená v jižní části IV. nádvoří, která je součástí stejného sídelního areálu. Jde o obytnou stavbu (ze zánikového horizontu známe kromě celé nádoby ještě hřeben a prsten), která svým provedením signalizuje vyšší sociální prostředí, ale konkrétní osobě či instituci jí připsat nemůžeme. Uvažovaný obranný charakter („věž“) vylučuje vstup do přízemí. Kamenné přízemí pravděpodobně neslo ještě dřevěné patro, celkové komunikační schéma však neznáme. Torzo další románské zdi naznačuje, že stavba nemusela být jediná. Svým charakterem (a zčásti i nálezovým fondem) se blíží objektům nalezeným ve východní části Hradčanského zázemí (dům situovaný v parčíku – *Frolík 1988*; dům před průčelím Salmovského paláce – *Mašterová 2017*). Také jejich datování je obdobné.

Ve starší části (na počátku?) 13. století pohřbívání kolem kostela postupně (?) ustalo, jak dokládají nálezově početné soubory se zlomky tuhových zásobnic a rozměrných nádob technologické skupiny „H2“ (*Obr. 104 a Obr. 107*). Jejich velká koncentrace v blízkém okolí kostela (tuhové zásobnice) a východně od něho (tuhové zásobnice a zásobní nádoby skupiny „H2“) naznačuje změnu využívání plochy – snad pro bližší neurčitelné řemeslo nebo skladování (potraviny?). Tyto aktivity pravděpodobně doprovázel vznik sídlištní vrstvy (vrstev). Jediným prokazatelnějším dokladem je „černá vrstva“ u apsidy kostela (vrstva 158?). Pravděpodobně zde existovaly i výkopy/objekty (soubor př. č. 13125 tvořený téměř jenom zlomky tuhových zásobnic). Zda s touto keramikou souvisí „ohnišť“ a propálená místa (jižně od průjezdu na II. nádvoří), nelze již určit. Popsaná sídlištní situace na většině plochy zanikla v důsledku požáru, který postihl kostel, jeho blízké okolí (a vytvořil vrstvu spálenišť) a také stavbu na IV. nádvoří a plochu jižně od průjezdu. Následný vývoj dokládají vrstvy břidlových navážek, jež souvisejí s vyhloubením příkopů v roce 1278, které výrazně proměnily celý areál a jeho využívání. Mladší vývoj již sledován nebyl.

²²³ Jako první tuto představu pravděpodobně formuloval *L. Hrdlička (1997)* – lze doložit, že na základě nesprávných východisek o plošném vývoji hradního areálu.

Odlišně se vyvíjela východní část II. nádvoří a přilehlé Střední křídlo. Nejstarší situace jsou spojeny s existencí opevnění, které právě tímto křídlem vedlo a vymezovalo na západní straně od postavení valového opevnění za vlády knížete Svyatopluka I. akropoli Pražského hradu. Před valem byl vyhlouben příkop, který se však začal záhy zanášet splachy a odpadem. Přestože byl nejméně jednou vyčištěn, podobný vývoj pokračoval, takže místo příkopu se zde na konci 11. století nacházela pouze nehluboká deprese, která se využívala jako hřbitov. Pro vývoj sídlištních situací nebyl v tomto místě příliš velký prostor. O existenci sídlištních vrstev (situací) vně příkopu svědčí pouze keramika, která se dostala do výplně zkoumaných hrobů. S postavením románské hradby po roce 1135 zde pohřbívání ustalo. Před hradbou byl v odstupu (co do délky i času) vyhlouben relativně nevelký příkop, který však pravděpodobně nefungoval příliš dlouho – v Severním křídle byl vyplněn navážkami a planýrkami. Na jeho místě byla postavena dřevěná stavba na podezdívce. Pro podrobnější poznání pásu terénu mezi románskou hradbou a příkopem vyhloubeným středem II. nádvoří v roce 1278 dosud nemáme dost údajů. Negativně působí i skutečnost, že nejméně jižní část II. nádvoří (s výjimkou interiéru kaple sv. Kříže) byla v pozdějším vývoji snížena a raně středověké terény zde zanikly.

Přes torzovité poznání plochy II. nádvoří a i nádvoří I. a IV. je doložen kontinuální vývoj od staršího (?) 9. století až do století 13., který se neliší charakterem zkoumaných situací z jiných částí hradního areálu. Intenzita osídlení v jednotlivých částech kolísá, ale další hradní plochy jsou na tom podobně.

9. ZÁVĚR

Analýza pohřebiště v okolí zaniklého kostela P. Marie a jeho zařazení do širších souvislostí přinesly množství nových poznatků. Kostel nebyl založen na neosídleném místě. Pokud pomineme stopy osídlení z období kultury knovízské, dokládající využití hradní ostrožny již v pravěku,²²⁴ nacházíme nevýrazné stopy využívání plochy v 9. století. O jaký způsob šlo, však nelze určit. Relativní malé množství nálezů odpovídá obdobné situaci v nedalekém Severním výběžku a ve Středním křídle a je pro toto období (alespoň na Pražském hradě) zřejmě typické.

Pro výstavbu kostela bylo vybráno místo na ploše mírně skloněné k severu. Výběr konkrétního místa zůstává neobjasněn. Mladší hradní kostely jsou naopak situovány na hřbetu hradního ostrohu (sv. Jiří, sv. Vít a také sv. Mořic) v co nejvyšší poloze. Starší představu o založení kostela na místě předkřesťanského kultu (*Borkovský 1953*, s. 175, 177) nelze nijak potvrdit.²²⁵ Již výše bylo naznačeno, že volba polohy kostela je záhadou i z hlediska výběru místa v hradním areálu. V období předbořivojovském a po výstavbě valového opevnění za jeho následovníka Sptyihněva I. stojí kostel mimo hradní akropoli, což z něj činí výjimku vzhledem k ostatním nejstarším kostelům v Čechách.²²⁶ Řešení nabízí hypotéza o dočasném sjednocení hradní plochy právě za Bořivoje I., kdy zánik nejstaršího vymezení akropole (tzv. nejstarší příkop) a jeho převrácením situacemi sídlištního charakteru dokládají výzkumy ve Středním křídle (*Frolíková-Kaliszová 2017*). Jinou možnost nabízí pojetí výrazu „*in ipsa civitate Pragensi*“ Kristiánovy legendy jako opevněného areálu, který zahrnul také celé prostranství Hradčan.²²⁷ Situování kostela na neobvyklém místě zůstává i do budoucna výzvou k vyřešení a je jedním z problémů, se kterým se bez jasného viditelného výsledku potýkal již I. Borkovský.

Pokročit se podařilo v otázce jeho stavebního vývoje, i když s výsledkem, že podobu nejstarší stavební fáze neznáme a jsme pouze schopni doložit, že se nacházel na místě tzv. mladšího kostela. Absence průkazných (zděných) pozůstatků stěn kostela navozuje hypotézu o jeho dřevěné podobě, byť ji také nelze prokázat. V jeho interiéru byla (pod podlahou) zbudována tzv. tumba (hrob IIN061). Z doby existence staršího kostela se nedochovala terénní úroveň, která by naznačovala podobu podlahy nebo terénu vně stavby. Všechny indicie dokládají, že byl terén v neznámém rozsahu později snížen uvnitř i vně kostela.²²⁸ Tumba byla následně využita pro zahloubení menší hrobky (IIN062), v níž byl pohřben muž a žena. Podle šperků, jimiž byla ozdobena pohřbená žena, jakož i skutečnosti, že jde o nejstarší hradní pohřeb v interiéru církevní stavby, již I. Borkovský (1953, s. 180–181) odvodil, že mužem je kníže Sptyihněv I. († 915) a ženou jeho, jménem neznámá, manželka († asi 918). Na této interpretaci se od té doby nic nezměnilo, byť přetrvávají obtíže s věkem pohřbeného muže, který se zdá být pro Sptyihněva I. dost vysoký.²²⁹

V nejstarším období (9. až 10. století) se kolem kostela velmi pravděpodobně nepohřbívalo. Možnou, ale nikoli jistou, výjimkou je hrob IIN005 severně od kostela v místě současného IV. nádvoří. Početnější skupinu hrobů (22) zařazujeme až do období (pokročilého) 10. až 11. století. Absence hrobů naznačuje, že kostel v uvedeném období plnil jinou (specifickou) funkci, kterou neumíme jednoznačně vymežit. Jedinou konkrétně zmíněnou historickou událostí, kterou s ním můžeme spojit, jsou postřiziny sv. Václava. Chronologické zařazení nejstarší skupiny hrobů lze spojit s koncem pohřbívání na pohřebištích v severním předpolí Hradu, které spadá do počátku 11. století. Výskyt skupiny hrobů (IIN077 až IIN080) na okraji zčásti zaplněného příkopu před valovým opevněním akropole může naznačovat rychlé rozšíření pohřební plochy. S rozšiřujícím se plochou pohřebiště se také objevuje otázka rozčlenění prostranství v okolí kostela.

²²⁴ Ještě starší jsou doklady osídlení z období kultury řivnáčské (*Frolík – Smetánka 1997*, s. 40–41; *Kolektiv 2003*, s. 40–41).

²²⁵ Úvaha o pohanském kultovním místě se nijak neprojevila v hledání dokladů, které by ji prokázaly. Ani v současnosti není zřejmé, jaké stopy by vlastně kultovní místo měly dokládat.

²²⁶ Rotunda sv. Jiří na Řípu by toto kritérium naplňovala, avšak v literatuře stále opakovaný údaj o jejím původu v 10. století nelze nijak prokázat. Nejstarší věrohodný údaj je až z roku 1126 (*Merhautová 1971*, s. 306–307).

²²⁷ Při tomto uvažování však musíme do plochy „Prahy“ zahrnout také opevněný areál Malé Strany.

²²⁸ Tento závěr nedovoluje bezproblémově uvažovat o variantě, že tumba byla nadzemní a vyplňovala prostor kostela natolik, že by musel být pro běžný liturgický provoz patrový (řešení I. Borkovského), ale ani o variantě, že jde o „pouhé“ mauzoleum a vlastní kostel se nacházel jinde (řešení J. Maříkové-Kubkové a I. Herichové). V místech zkoumaných v okolí nebyly identifikovány pozůstatky jakékoli další církevní stavby.

²²⁹ Datování a interpretace byly potvrzeny dvěma následnými revizemi (*Smetánka – Vlček – Eisler 1983*; *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*, s. 78–79). K určení věku zemřelých z hrobu IIN061 – *Becker 2000*, s. 342–346; *Vlček 1997*, s. 86–96; *Sláma 2001*; *Černý – Stránská 2001*; *Brůžek – Likovský – Brůžek 2002*; *Becker 2017*).

Můžeme předpokládat, že hlavní komunikační osa, tj. cesta od brány na akropoli v jihovýchodním rohu II. nádvoří, směřující ke kostelu (ale původně ven z osídlené plochy), v této době již existovala a vytvořila západní hranici pohřebiště pro celou dobu jeho trvání.²³⁰ Rozšiřující se pohřebiště ukončilo zdejší sídlištní aktivity, které dokládají torzovitě dokumentované úseky stratigrafie a příměsí v zásypu některých hrobů. Nejpočetnější skupinu hrobů datujeme do etapy 11. až 12. století (celkem 31). Hroby evidujeme na všech stranách kolem kostela, rozšiřují se jižním směrem i k severu, kde dosahují až k hraně Jeleního příkopu. Konec pohřbívání do hrobů před opevněním akropole můžeme datovat rokem 1135, kdy se začalo budovat románské opevnění a kdy pohřebiště dosáhlo největšího rozsahu. Předpokládáme, že jako pohřební areál byla vyčleněna celá severní část dnešního II. nádvoří, i když netušíme, zda byla využita celá (spíše nikoli). Pokud bychom chtěli charakterizovat pohřebiště, bylo pravděpodobně řadové. Nakolik se mohlo těsně u kostela přeměnit již v této době v etažové, není pro intenzivní vzájemné narušení jednotlivých pohřbů zcela zřejmé.

Někdy v této etapě se uskutečnila zásadní přestavba kostela. Pro stavební akci je přesnější charakteristika jako novostavby, protože ze starších konstrukcí nebylo do nové budovy převzato nic. Stavba nerespektovala ani hřbitov, protože nejméně jeden hrob byl narušen severovýchodním nárožím lodě (IIN052). V interiéru byla jen zčásti respektována tumba a hrobka. Oba objekty nebyly zničeny, ale tumba byla snížena a oba hroby následně zavezeny a překryty podlahou z nezdobených kamenných dlaždic. Rozbor dochovaných částí starších situací, úrovní základového ústupku novostavby a hloubky části hrobů náležejících ke staršímu kostelu prokazuje, že úroveň terénu byla před výstavbou nového kostela snížena. Rozsah snížení je obtížné stanovit, ovšem minimální hodnota by odpovídala 0,3 m. Ke kostelu byl na jižní straně připojen otevřený přístavek, jenž byl vybaven stejnými dlaždicemi jako interiér. Otvíral se směrem k cestě, která ke kostelu směřovala z akropole. Existenci staršího přístavku, který byl spojován se starší etapou kostela, nelze jednoznačně prokázat.

Poslední etapu pohřbívání datovanou do etapy 12. až 13. století reprezentuje 23 hrobů. V těsném okolí kostela se pohřbívání převážně proměňuje z řadového na etažové. Úprava hrobových jam se až do konce pohřbívání neodlišuje od zvyklostí doložených na jiných mladohradištních (zčásti i středohradištních) pohřebištích. Jejich používání se tím prokazatelně prodlužuje nejméně do starší části 13. století.

Z pohřbívání byla vyřazena plocha před opevněním akropole. Místo starších pohřbů zaujal alespoň na čas příkop. Po jeho zániku se již v těchto místech znovu nepohřbívalo. Rekonstrukce stratigrafické situace prokázala, že před zánikem kostela se v jeho nejbližším okolí vytvořila sídlištní situace spojená s přítomností většího množství tuhových zásobnic a rozměrných zásobnicových nádob skupiny „H2“. Znamená to, že pohřebiště se přestalo využívat ještě před tím (první třetina 13. století?). Důvody ukončení pohřbívání určit nemůžeme.

Kostel vyhořel stejně jako zástavba v blízkém okolí. Zaniklé části stratigrafie byly interpretovány způsobem, že spáleniště uvnitř kostela bylo vyklizeno jako příprava na jeho obnovu, která již nenastala. Definitivně kostel zanikl roku 1278, což znamená, že jeho vyhořelé torzo, kolem něhož se již nepohřbívalo, stálo dokonce několik desetiletí.

Při zpracování nálezů jsme vyhodnotili také sídlištní situace západně od cesty ke kostelu. Archeologicky zkoumaná část chronologicky pokrývá období současně s nejmladší etapou pohřbívání a existence kostela. Doložena je nejméně jedna dřevěná stavba, která zanikla při stejném požáru jako kostel. Osídlení zde po něm pokračovalo a zaniklo až s hloubením příkopů v roce 1278, kdy bylo převrstveno stejnými navážkami jako kostel. Jelikož byla zavezena i cesta vedoucí ke kostelu (a podle předpokladu dál k bráně), muselo se rovněž změnit komunikační schéma (tj. nejspíše byla posunuta brána vedoucí do hradního areálu z dnešních Hradčan, směrem k jihu?).

Souhrn v předchozím textu nezakrývá, že na některé důležité otázky jsme nenalezli uspokojivou odpověď (zejména ohledně polohy kostela v rámci hradního areálu). Při dalším bádání však bude třeba respektovat některá zjištění, která lze považovat za potvrzená. Pokud je nebudou uznávat nová řešení, nemohou platit.

1. Vycházíme-li z kusých nearcheologických informací ohledně lokalizace kostela P. Marie, jediný nález církevní stavby v hradním areálu, který těmto skutečnostem odpovídá, je kostel nalezený v roce 1950.²³¹

2. Z hlediska chronologie uvedená interpretace také odpovídá. Pro vyvrácení tohoto argumentu by

²³⁰ V blízkosti cesty se kromě hrobů jižně od kostela nacházel také hrob IIN065, který je zároveň nejižněji situovaným hrobem u kostela.

²³¹ Vyjdeme-li z lokalizace do sousedství brány, můžeme ještě doplnit, že dosažená úroveň archeologického poznání okolí jednotlivých raně středověkých vstupů do Hradu (brána v sousedství Bílé věže, brána vedle Černé věže a jižní brána) víceméně vylučuje nález nějaké další, dosud neznámé církevní stavby v těchto místech.

musela být závažným a průkazným způsobem zpochybněna dosavadní chronologie záušnic s očkem a hrozníčkovitých náušnic. Muselo by se prokázat jejich možné datování nejméně do pokročilého 10. století, event. ještě později.

3. V uvedeném období se v interiéru církevních staveb pohřbívali pouze členové vládnoucí dynastie (pokud pomineme církevní činitele). Spytihněv I. a jeho manželka jsou stále nejpravděpodobnější hypotézou.²³²

4. Jediným dochovaným průkazným pozůstatkem (tzv. staršího) kostela, který založil Bořivoj I., je tzv. tumba (hrob IIN061) a v něm vyhloubená hrobka – IIN062. Dále lze vymezit alespoň přibližně rozsah prvotního kostela, nikoli však jeho konkrétní podobu a ani materiál, z něhož byl postaven. Rozlohou se blížil mladšímu kostelu.

5. Kolem kostela se začalo pohřbívat až s určitým odstupem (druhá polovina 10. století).²³³

6. Kostel byl v intervalu pokročilého 11. nebo staršího 12. století radikálně přestavěn (či spíše znovu postaven). Příčinu přestavby (devastace kostela?) nelze jednoznačně určit. Při rekonstrukci zaniklo povědomí o hrobech v interiéru.

7. Přestavbě předcházelo snížení úrovně terénu (jako příprava staveniště), které odstranilo části starších situací a značně zkomplikovalo jejich poznání.

8. Kolem kostela se přestalo pohřbívat delší dobu před jeho zánikem (starší 13. století, snad první třetina tohoto století).

9. Mezi zánikem kostela a koncem pohřbívání (13. století) se v blízkosti kostela vyvinuly sídlištní situace spojené s blíže neurčitelnými hospodářskými (řemeslnými?) aktivitami.

10. Kostel zanikl v důsledku požáru; zprávu z roku 1255 však nelze průkazně s touto událostí spojit.

11. Definitivní zánik kostela a následně i ke ztrátě povědomí o něm vedlo k vyhloubení příkopů v roce 1278.

Zpracování výsledků archeologického výzkumu z okolí kostela P. Marie, především z let 1950–1952, ale i starších plošně omezených akcí (1929, 1948), přineslo i některé metodické podněty.

Pro pohřebiště tohoto typu (s mnoha stratigrafiemi a složitými vztahy k okolní terénním situacím) je zřejmě charakteristické, že se jednotlivé hroby datují spíše na základě vzájemných (stratigrafických) vztahů a relací k okolním objektům než podle nálezu přímo z hrobů. Velmi stoupá význam nálezu ze zásypů hrobových jam, ovšem při jejich zpracování je nezbytná značná opatrnost. Pro většinu hrobů také nejsou k dispozici všechny obvyklé informace (poloha zemřelého, úprava hrobové jámy apod.) – opět především v důsledku četných vzájemných narušení. Nejlépe poznatelná je tudíž závěrečná fáze pohřbívání.

Jako nezbytná se jeví znalost dobových dokumentačních technik a soudobého názoru na datování keramiky, na kterou navazuje stálá kontrola a ověřování údajů v dokumentaci mezi sebou navzájem. Je nutné mít na paměti, že se vrstvy a některé terénní situace označovaly vžitými názvy (často interpretačního charakteru, a proto zavádějícími, ale opakovaním vžitě). Jistě není třeba připomínat detailní znalost dokumentace (terénních deníků, plánů, fotografií, přírůstkových seznamů), která se neomezuje jen na zkoumaný výsek situace, nýbrž pracuje i s údaji z blízkých zkoumaných ploch. Nezbytné také je pečlivě studovat a oddělovat náleзовou rovinu (s jednoznačnými vztahy, jež lze doložit v dokumentaci) od bezprostředních a často bezděčných interpretací, které se následně dostaly do publikací jako ověřené skutečnosti.²³⁴

Na straně druhé se nepotvrdil obecně a stále častěji sdílený názor, že základní informace staršího náleзовého fondu postupem času od realizace výzkumu nenávratně ztrácejí hodnotu, a tudíž je jeho zpracování neproveditelné nebo zbytečné. Dokonce i přes zčásti nedochovanou dokumentaci se podařilo rekonstruovat základní stratigrafické a terénní vztahy (byť s některými mezerami). K negativnímu názoru na práci se staršími fondy²³⁵ je také potřeba doplnit, že pro výzkumy některých významných památek byl v minulosti shromážděn konečný náleзовý soubor a nové informace a nálezy již nelze získat (platí to pro řadu lokalit, nejen pro Pražský hrad). Proto nezbyvá nic jiného než se pokusit informačně vytěžit fond, který je k dispozici. Ačkoli se může ukázat, že nálezy a dokumentace skutečně neposkytnou potřebné údaje (nejčastěji

232 Čistě teoreticky bychom museli uvažovat o neznámých členech přemyslovské dynastie, které nedokládají písemné prameny. I přes nejistotu v připsání kosterních ostatků konkrétním knížatům, schází z vládnoucích osob do roku 1000 pouze ostatky knížete Bořivoje I.

233 Toto datování je do budoucna možné ještě zpřesnit pomocí přírodovědných metod (radiokarbonové datování).

234 A bez možnosti ověřit je v nálezech či dokumentaci se nedají téměř odhalit, zvlášť jsou-li „kryté“ autoritou významného badatele.

235 „Rozsáhlý soubor keramických zlomků z výzkumu 20. let není dosud zpracován. V 60. letech byl však Borkovským zdokumentován výběr keramiky z tohoto výzkumu [...] Jejich výpovědní hodnota, zejména neznáme-li genezi tohoto jevu, je tedy problematická.“ (Boháčová 2001, s. 205).

a nejspíše pro ztrátu náleзовých okolností při nedostatečné péči v depozitáři), i tak jsou pro další úvahy o lokalitě podstatné. S dříve publikovanými, obvykle předběžnými a potřebnou dokumentací nedoplňenými závěry, se musí nadále zacházet s nutnou opatrností, protože je nelze zpětně verifikovat.

Autor věří, že způsob zpracování keramiky může být inspirací pro práci s dalšími soubory. Nepopírá, že akcentuje zejména technologické vlastnosti (makroskopicky pozorovatelné) keramických zlomků, které dovolují do rozboru zapojit také atypickou keramiku (nejen počtem kusů, ale i hmotností), čímž se množství nálezů dostává u většího počtu souborů na úroveň, kterou lze statisticky posoudit. Dalším významným sledovaným rysem je profilace okraje. Postoupit hlouběji by se jistě dalo také při sledování výzdobných motivů. Na straně druhé je nezbytné udržet typologické schéma a počet vymezených a sledovaných rysů v „rozumné“ míře, která jediná dovoluje pracovat a porovnávat větší soubory mezi sebou.²³⁶

Zpřístupnění rozsáhlého náleзовého souboru rovněž pokusem o „edici pramene“, tedy takového zveřejnění archeologických nálezů, které dovoluje převážnou většinu závěrů přímo ověřit (čímž naplňuje charakteristiku archeologie jako vědy) nebo alespoň omezuje nutnost vracet se i při banální verifikaci závěrů přímo k materiálu. Zároveň se tak fixuje stav náleзовého fondu k datu publikace a nálezy jsou chráněny před ztrátou náleзовých okolností, které mohou při práci s nimi znamenat velký problém.

Kostel P. Marie (a pohřebiště kolem něho) je jedním z nejvýznamnějších objektů z počátku Pražského hradu. Jeho objevení je archeologickým příběhem s dobrým koncem o uváženě a odůvodněné predikci a možnosti ji brzy ověřit. Následná diskuse pomohla zásadně posunout význam archeologických nálezů a jejich interpretace pro jiné historické disciplíny. Zároveň poukázala na silné i slabší stránky, které tento historický pramen má. Ani tato publikace, splácející zpřístupněním všech archeologických nálezů téměř sedmdesátiletý dluh, nevyřešila veškeré otázky a problémy, které jsou s nejstarším dochovaným hradním objektem spojeny. Snad ale napomohla naznačit odpovědi alespoň na některé z nich.

---

236 Jinými slovy – vyhnout se situaci, kdy bude v souboru o 50 zlomcích vymezeno např. 30 skupin (technologických, profilací okrajů apod.). Základním rysem je, že keramický zlomek naplňuje většinu prvků vymezené skupiny, ale jen málokterý úplně všechny.

SOUHRN / SUMMARY

THE CEMETERY IN THE SECOND COURTYARD AND BY THE CHURCH OF THE VIRGIN MARY AT PRAGUE CASTLE: PART II. ANALYSIS

1. INTRODUCTION

The results of the excavations in connection with the search for the vanished Church of the Virgin Mary have been the subject of a number of publications, although they have never been published in their entirety (*Borkovský 1953; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000; Maříková-Kubková – Herichová 2015*). However, the publication of the finds and also of the discussion is restricted to the church itself or to the uncovered remains of it. Only marginal attention was paid to the cemetery surrounding the church and to the vicinity of the church in general. Surprisingly, only samples from the cemetery and the settlement finds have been published. The first volume of this work gathered all finds and records relating to burying in the Second and Fourth Courtyards (*Frolík 2015a*); while this volume is concerned with the reconstruction of the results of the fieldwork, based on the incompletely preserved documentation, find analyses, an overall analysis of the cemetery, and tries to anchor the cemetery in the broader relations of the development of Prague Castle.

2. THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF THE WEST PART OF PRAGUE CASTLE

Archaeologists were at work in the west part of Prague Castle (First, Second and Fourth Courtyards; *fig. 2*) for the first time in 1929 (*fig. 3*). This year, burials were found in the passage between the Second and Third Courtyard (*fig. 9*) and in the passage between the Second and Fourth Courtyard in 1930. Burials were also found in 1948 when a pedestrian passage between the Second and Third Courtyard was established (*fig. 10*). Between 1946 and 1952, a vast excavation took place in the interior of the North-West Wing, which led to the discovery of the Church of the Virgin Mary (*Borkovský 1949; Borkovský 1953*). The preserved remains in the church and in its surroundings were subject to a re-excavation in 1995 and 1996 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*). In the course of the last large excavations in 1992, burials were found in the corner at the Chapel of the Holy Cross (*Tomková 1995*). Other more or less well recorded works in the Second Courtyard (*fig. 5–8*) did not yield any graves.

We can only tentatively reconstruct the working procedure of earlier archaeological excavations. The preserved excavation records contain information of the recording techniques. They stress verbal description; sections were documented almost exclusively in sketches and largely stylized (*fig. 11 and 12*). General views were preferred to detailed maps. A number of otherwise unrecorded details from the field is witnessed by the find catalogues (*Katalog 1 and 2*). Almost all locations were photographed; however, the quality of the images differs. During the aerial unearthing of the site, some parts were paid more attention, most of the interest concentrated on the remains of the church and its interior.

3. RECONSTRUCTION OF THE FIELDWORK RESULTS

The excavated area can be divided into a number of independent parts. One group consists of the graves found in the Central Wing in 1929 and 1948 and at the Chapel of the Holy Cross in 1992, i.e., on the outer margin of the Second Courtyard (graves IIN001–IIN003, IIN028–IIN031 and IIN077–IIN081: *fig. 3/A, B, C and 16–26*). The graves in the Second Courtyard south of the passage between the Second and Fourth Courtyard form a distinct assemblage (IIN023, IIN034–IIN038, IIN065: *fig. 3/E, F and 27–34*), and another one is represented by the graves north of the same passage (IIN039–IIN048 and IIN067: *fig. 3/D and 35–38*). The graves in the area south of the passage, in the interior of the North-West Wing were examined separately (IIN024–IIN027, IIN063, IIN064 and IIN066: *fig. 3/I, 27, 42, 73–77*), and so were the graves in the passage itself (IIN006–IIN022: *fig. 3/H, 4, 11–12, 39*) and finally those in the area north of the passage, i.e. in the immediate vicinity of the Church of the Virgin Mary (IIN032, IIN033, IIN049–IIN060, IIN068–IIN074) including those in the church interior (IIN061, IIN062: *figs. 3/G, 13, 35, 40–72*). An independent group are solitary graves in the Fourth Courtyard and those north of the Spanish Hall (IIN004, IIN005, IIN075 and IIN076: *fig. 3/J, K and 78*).

4. ANALYSIS OF THE FINDS

In all phases of the archaeological excavation, a large number of finds was gathered, mostly pottery, animal bones (*Petříčková 2000*, pp. 355–98) and fragments of building material. Other finds are preserved only in small amounts, but received the more attention (*Borkovský 1953; Kubková 1997; Smetánka – Vlček – Eisler 1983; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*).

Among the non-ceramic finds, the earrings and temple rings from four graves were regarded most important, especially the assemblage of two silver grape-shaped earrings and a temple ring with an eyelet from grave IIN062 (*fig. 80*). These grave goods were analysed in more detail (*Smetánka – Vlček – Eisler 1983; Frolík 2014*) and dated in accordance with the interpretation as the grave of Duke Spytihněv I and his spouse (died around 918). The temple rings from graves IIN038, IIN043 and IIN045 (*fig. 79/1–8*) were placed into the 12th century. Other exemplars stem from the layers between the graves and date back to the 10th–12th centuries (*fig. 79/9–25*). Among the glass finds belongs a segmented bead of blue glass (*fig. 81*), dated into the timespan of the 10th–11th centuries and fragments of glass rings (*fig. 82/1–5*). Their dating is rather based on the ceramic fragments from this layer (2nd half of the 12th – 1st half of the 13th century). Of a certain interest are three fragments of corroded glass of a dark-blue to grey colour (*fig. 82/6–8*), which, theoretically, may have been used in the church interior (stained glass?). Earlier, a small sheet of iron with two rivets and punched decoration on the edge was analysed (*fig. 83*); it is the fragment of a fitting from an unidentifiable item from either the end of the 9th or from the 10th century. The art-historical analysis of the statue of a crucified Jesus Christ (*fig. 84*) arrived at a dating to the end of the 10th century and an origin in the South German realm (*Kubková 1997*). This item would have come to Bohemia only some time later. Ceramic fragments from the same layer are dated into the period between the second half of the 12th century and the first half of the 13th century. A still enigmatic item is represented by the so-called *sceatta* (*fig. 85*). It is a find from a settlement context and dated on grounds of accompanying pottery into the 12th to 13th centuries. The original interpretation as an imitation of an Anglo-Saxon coin from the first half of the 10th century (*Radoměský 1951; Borkovský 1953; Borkovský 1969*) has, in view of the item's shape and contradictions in chronology, become untenable (*Scull – Naylor 2016*). Innumerable items of iron and iron slag (*fig. 86*), bones (*fig. 87/1–2*) and a polished stone wheel (*fig. 87/3*) are of no help for a detailed chronology.

The use of ceramic fragments as a basic dating tool is not restricted to this site. The chronology of Prague's pottery was established in the 1970s (*Pavlu 1971*). Radiocarbon dating (*Čiháková 2012*) and dendrochronology (*Čiháková – Drobny 1999*) brought about a breakdown in pottery analysis. The evaluation of ceramic finds from the surroundings of the Church of the Virgin Mary is based on a complex study of all finds from Prague Castle (*Frolík 1987; 1995; 1997a; 1999; 2014; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*). The fragments are classified on grounds of two basic categories; one of them being the rim section, the other the production technique. Of complementary importance is decoration, specifically, the decoration technique (*fig. 89*).

The analysis also includes absolute data available for the church, such as the date of its erection in 882–4 based on a reconstruction of historical events (*Frolík – Smetánka 1997; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*). We may consider a second absolute date in connection with the destruction of the church, which is partially based unequivocal data (perhaps 1255, 1278 at the latest). Another event providing an absolute date is the construction of the Romanesque fortification wall around Prague Castle, which started in 1135. Although this date is not directly connected to St Mary's Church, it concerns the group of the easternmost burials.

All preserved assemblages were analysed in view of the above mentioned criteria and dating derived from this analysis was, whenever possible, used in the interpretation of the results of the fieldwork (*fig. 90*). The ceramic material has been depicted almost entirely in view to enable a verification of the conclusions (all rim fragments, examples of decoration, especially from the shoulders, bottoms with marks and all unusual fragments) and has been supplied with information on technology groups (*Tab. 1–107*).

The ceramic finds have also been evaluated as a group in view to capture some general tendencies of their development. There is no clear evidence of a prehistoric development in the whole excavated area. The presence of prehistoric features, however, is proven by residues of prehistoric pottery in later layers (*fig. 97 and 98*), which all belong to the Knovíz culture. The beginnings of the early medieval settlement remain unclear. At best, settlement is witnessed by ceramic fragments of technological group 'H1' from the 9th century that there have been found in all excavated areas (*fig. 99 and 100*).

Pottery with collar rims is witness of a settlement from the time of the beginning of the church (*fig. 102 and 103*). These fragments as well were found on the whole surface with the exception of the area of Church of the Virgin Mary (only two fragments in secondary position). It is not clear, whether this

is the result of mere coincidence or whether it proves that the area was not settled and therefore proves the existence of a church. We were also tracking the technological group of 'graphite' ware. Some of the fragments belong to massive storage vessels (*fig. 104*), a concentration of which was surprisingly found in the vicinity of the Church of the Virgin Mary. A smaller part of graphite pottery stems from the 9th–10th centuries (*fig. 105*) and from the timespan between 11th and 13th centuries (*fig. 106*). This pottery type was not produced in Prague. It is a large group consisting mainly of fragments of large (storage) vessels and belongs to technological group 'H2'. Most of the fragments of this group appeared in the Second Courtyard north of the passage between Second and Fourth Courtyard, i.e. east of the Church of the Virgin Mary (*fig. 107*). Contrary, the share of ceramic groups that clearly appear only in the 13th century is dwindling; this is light, mostly red-painted pottery ('CMD' group), pottery with 'prehistoric' rendering of the surface and pottery group 'VS1' (*fig. 108* and *109/1–2*). Changes in ceramic production are accompanied by the emergence of new shapes (pans, pitchers with spouted handles, vessels with handle and spouts: *fig. 109/3–7*). A small amount of fragments stems from the outside of Prague, perhaps from East or North Bohemia (*fig. 109/8–10, 15*). The most numerous group of imported pottery are vessels with notches on the rims (*fig. 110* and *111*). Less common shapes were bottles (*fig. 112/1–2, 5–6*) and bowls or plates (*fig. 112/9–25*). We have also discovered fragments of bowls with glaze on the inside called *mortaria* (*fig. 109/13*), which date back to the 12th century, and the fragment of a melting pot (*fig. 109/16*). Ceramic fragments from the Church of the Virgin Mary (*fig. 113*) that may well stem from a single vessel are witness to a unique shape. According to the spout, it may be an *aquamanile* used before the fire (the fragments were re-burned). Marks on the bottom are usually followed, although there is no general agreement on what they mean (*Varadzin 2005; 2007*). In this case, 55 fragments with bottom marks have appeared; sometimes the mark is fragmentary (*fig. 114* and *115*).

To specify absolute dating, we have used radiocarbon dating in the case of six graves (IIN003, IIN06, IIN009, IIN016, IIN018 and IIN022). Grave No. IIN003 dates back to the timespan between 995 and 1155 (95% probability). The intersection of the interval of the remaining five graves from beneath the floor of the southern annex gives the dates 1039–1152. These dates point to a start of the burials south of church only long after the church was erected, obviously in the beginning of the 11th century, and the burials ceased in the 12th century, which corresponds to the time of the erection of the annex and of a new paving in the interior. Indirectly this delimits the dating of the church's renovation.

Individual graves could be dated based on the find analysis, the stratigraphy and the radiocarbon data (*fig. 116*). Chronologically they form four groups, the oldest of which are in the church interior (IIN061 and IIN062) and perhaps also graves IIN005 and IIN004 north of the church (*fig. 78*). Twenty-two graves belong into the timespan 'between 10th and 11th century' (*fig. 117*), i.e. all graves beneath the floor of the south annex, the graves in the corner at the Chapel of the Holy Cross and the southernmost grave in the west part of the Second Courtyard (IIN065). Most numerous is the grave assemblage from the '11th–12th centuries' (a total of 31 graves: *fig. 118*). The burial ground was enlarged to the south and east, but both northernmost graves (IIN075 and IIN076) belong to them as well. The last group stem from the '12th–13th centuries' (23 graves: *fig. 119*). Burying in front of the Romanesque wall in the east part of the Second Courtyard ends at this time. North, east and south of the church the density of the cemetery grows. Grave IIN052 (*fig. 117*), disturbed by the north-east corner of the church nave, represents a certain exception. Stratigraphically, it should also be older than grave IIN053, in which case it would precede the timespan of the '11th–12th centuries'.

5. INTERPRETATION OF THE FIELDWORK RESULTS

The findings and the position of the graves in the east part of the Second Courtyard and in the Middle Wing (IIN001–IIN003, IIN028–IIN031, IIN077–IIN081) are similar. All are situated in front of the earthen rampart, which delimited the inner ward after around 900. The graves are situated in the moat in front of the fortification. When individual graves were dug, the moat was to a high degree filled with alluvial sediments. Burials ceased at this site in the course of the construction of the Romanesque fortification after 1135; two of the graves were disturbed by the wall itself (*fig. 21* and *22*). The lower limit falls somewhere into the 11th century. The youngest element in the field is a later moat, which was dug in front of the Romanesque wall from 1135, which is filled with layers containing pottery from the early 13th century.

The results of the fieldwork in the west part of the Second Courtyard (south of the passage between the Second and Fourth Courtyard, north of the passage and facing the passage in 1930) are similar. They include the graves IIN023, IIN034–IIN048, IIN065 and IIN067. The reconstructed situation south of the passage is quite simple. Above the subsoil, rising southwards, was a dark layer of unknown depth, which

was probably composed of sublayers. The oldest finds can be safely dated into the 11th century, possibly into the preceding century. The graves were dug into this layer and are covered with a layer with 12th- and 13th-century pottery. The early medieval development closes with visible traces of a fire.

The area north of the passage between Second and Fourth Courtyard allows for a comparable interpretation as in the case of the area south of the passage. Contrary to the area south of the passage, no information is available about a more complicated composition of the dark layer above the subsoil. A hint to the composition is the presence of pottery fragments from the 10th and 11th century in the backfill of some of the graves. The burials can be dated the same way as in case of the area south of the passage. The burial layer was covered with traces of a fire disaster. The finds stem from the later 12th and the beginning of the 13th century or from the 13th century only. The assemblage of accession No. 13125 shows a specific composition, including a large amount of fragments from graphite storage vessels with rim profiles in the shape of a club. The assemblage points to some sort of storing or handicraft. *I. Borkovský (1953)* paid much attention to a number of these finds. He related them to a pre-Christian cult, which would have been practiced on the site of the later church and perhaps even after the church was erected. More than half of the ceramic fragments belong to the 12th or 13th centuries, a time, when a survival of heathen cult practice in the area of Prague Castle seem virtually impossible.

The area in the north part of the North-Western Wing includes two groups. One in the passage between the Second and Fourth Courtyard (graves IIN006–IIN022) and one in the interior of the wing with the preserved walls of St Mary's Church. Most of the graves were found here (IIN032, IIN033, IIN049–IIN062, IIN068–IIN074). As soon as 1930, a Romanesque wall was discovered in the passage, which during the 1950-2 excavation clearly turned out to be the west wall of an annex on the south front of the church paved with stone tiles. With the construction of this annex, burying ceased, and therefore this is one of the best defined burial groups from the time of the church (graves IIN006–IIN022). The graves are dated into the timespan between the later 10th century and the later 11th or even beginning of the 12th century. We cannot confirm the existence of an earlier building phase that would have belonged to an earlier church. The fieldwork indicates a sort of log building by the south-western church corner (*Borkovský 1949*). The relation to the church itself is not entirely clear; the relevant earth block was destroyed by modern building projects.

Most attention has always been paid to the findings north of the passage, especially to the remains of the Church of the Virgin Mary. A detailed analysis of the finds, a comparison with the 1950s observations, the conclusions of the 1995 and 1996 re-excavation (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*) as well as the latest interpretation (*Maříková-Kubková – Herichová 2015*) allow for new conclusions. The church was founded in an area softly declining to the north (not on the summit of the rocky crest as the other churches at the castle). The church was founded into an older anthropogenic soil horizon. The construction of the church was, based on the results of the fieldwork and subsequent discussion (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*) divided into the phases. The older one was attributed to the vault and the later grave in the church interior (graves IIN061 and IIN062). The revision of the finds has shown that the first building phase cannot be unequivocally consigned to any part of the preserved church walls. From the first building phase not even the pavement level is preserved, so that we cannot decide whether the vault (grave IIN061) overtopped the pavement or not. Subsequently, a smaller walled tomb (grave IIN062) was inserted into the mortar ground of the vault, from which the torsos of two skeletons are preserved that are being interpreted as the burials of Spytihněv I (died 915) and his nameless wife (died around 918). The detailed study of the photographs of the terrain on the outside of the apse (*fig. 48–52*) has proven that the pit for the foundation wall was dug into a mighty layer with older burials (*fig. 53 and 54*) and therefore cannot be linked to the older church, but witnesses rather intensive burial activity in its surroundings. The later church (foundation wall 900, above-ground walls 903) respected the former building, only with the exception of the vault (grave IIN061). The vault interior was not afflicted by the construction, although it was filled up with sediments and debris from outside the church. The vault lining was damaged only from the outside. At the same time, an unknown portion of the vault walls was dismantled. As a whole, the floor level in the church interior was lowered, although, we are not able to estimate to which extend. The vault with the new grave was filled up and covered with pavement. The analysis revision results have confirmed our conclusion about at least one renovation (older altar replaced by a younger one: *Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*).

The development of the terrain outside the church can be reconstructed only partially. East and north of the church, the earlier and more complicated stratigraphy was homogenized by repeated burying into a single 'burial' layer. At the north-east corner of the church and its apse, a small part of the terrain has been preserved from the time preceding the construction of the apse (*fig. 45–47*). Only later, burying at

this place started with the creation of a burial layer and the apse was founded into this layer (walls 907 and 903). The disruption of the edge of the foundation walls by grave IIN059 shows that burying continued also after the erection of the apse. According to *I. Borkovský's* description (1953), a black earthy layer was deposited on the offset of the apse foundations, which was disturbed by burial pits (fig. 35). This would mean that burying stopped a certain time before the decline of the church. The fire debris lies only above this layer. The situation north of the church is best documented in trench pit B2, which consists almost entirely of the burial layer sequence with the remains of superimposed graves (fig. 46 and 47). Most of the graves lay directly beneath the soil level, in their original position, since they were covered by a partially preserved debris layer, which is proven by a secondary lowering of the soil level, whatever the purpose may have been.

The largest continuous surface was discovered in the interior of the North-Western Wing south of the passage between the Second and Fourth Courtyard. The stratigraphy, which was documented here, can be divided into three sections. A pebble walkway led diagonally from the north-west to the south-east (fig. 49). It continued onto a pebble surface west of the southern annex. Graves IIN024–IIN027, IIN063, IIN064 and IIN066 were documented east of this way. An interesting situation was recovered west of this path. We found a complicated stratigraphy mainly from the early part of the 13th century but perhaps also from the preceding century. Most probably, these layers contained features (overseen by the excavator), from which stem assemblages of the fragments and torsi of ceramic vessels (fig. 120/1, 2, 5). The layers also contained fire debris, probably from the same fire that had destroyed the church and also a wooden pole building (fig. 13 and 42). The archaeological excavation did not come deeper than the 12th-century layers. A (dislocated) assemblage from the 10th century obviously shows that some of the archaeological layers were older, which, however, was not excavated. For the interpretation it is of importance that the find assemblages did not contain any human bones nor do they attest any stone-built early medieval buildings. The early medieval situation in the Fourth Courtyard, north of the Spanish Hall is only insufficiently documented. The subsoil level was reached only in some points. The reason for this is the extreme depth of the subsoil and of the uncovered graves (9.5–11 m). We know only very little about overall stratigraphy above these graves. Despite the insufficient knowledge of the layers above the graves and of the course of the subsoil and its surface, we can safely say that in this spot it sloped northwards.

6. ANALYSIS OF THE CEMETERY

The study of the cemetery is based on the preserved excavation records pertaining to a total of 81 graves. From 50 graves anthropological material has been preserved, an at least fragmentary documentation is preserved in case of 76 graves (fig. 122). The graves spread across a large area (fig. 78). We consider the graves surrounding the Church of the Virgin Mary and those in the east part of the Second Courtyard an integral part of this cemetery. The graves occurred in an excavated area of about 330 m². If we included the surface of Second Courtyard between the graves, the cemetery would grow to about 2,400 m² (fig. 124A). If we include the area north of the church delimited by individually discovered graves (IIN004, IIN005, IIN075 and IIN076) the overall surface covers an area of 4,400 m² (fig. 124B). If we are right, then only an eighth or thirteenth of the whole cemetery has been excavated yet.

Some of the graves are arranged in rows (in the Second Courtyard and south of the passage; fig. 125). On the other side, the in the close vicinity of the Church of the Virgin Mary, on its north, east and west side and similarly south of the church, in the passage between the Second and Fourth Courtyard the burials are situated one above the other. The delimited area reached on the north into a distance of 2 m from the church walls and 3 m southwards. Burials in storeys are characterized by superposition. Most complicated was the situation at the north-east church corner (seven superimposed graves). Close to the apse and in the passage between Second and Fourth Courtyard up to fourfold superposition occurs.

In 62 of 81 cases, we know the orientation of the bodies. With one exception, the head points to the west and the feet to the east corresponding to the habit of this time. A reversed orientation shows only grave IIN023. The body posture can be evaluated in a minority of graves. Most often the dead rested on their back with arms along the body and stretched legs (stretched arms in 31 graves, stretched legs in 32). Deviations in the arm position occurred in two graves (fig. 126A). The position of the legs was different in two graves (fig. 126A, B). The description of irregularities in the posture and orientation would be incomplete without grave IIN062 containing two burials.

The adaptation of the burial pits can best be judged by the use of timber or stone. Eighteen graves contained limestones in various positions (fig. 127A, B). In two cases the stones were used as grave slabs (IIN043, IIN060: fig. 131 and 132). Three times the tomb was lined with the stones (IIN019, IIN061 and

IIN062: *fig. 88*). Stones were used in a total of 23 graves. Timber is attested in fewer cases (14 examples). Four graves used both timber and stone (IIN003, IIN30, IIN044 and IIN062).

A timber coffin seems to have been present in 11 graves. The vault in the church (IIN062) was covered with a wooden board. The use of timber prevails in the period before the mid-12th century, specifically before 1135 (13 graves). Four of these graves date back to the 12th–13th centuries. Among the burial pits containing stone (*fig. 128A, B*) are such with only few stones (up to three) and such with a more complete lining (IIN007, IIN015, IIN030, IIN042) and those with an (at least partially) covered skeleton, most often in combination with lining (IIN035, IIN044, IIN045, IIN075 and IIN076). Most laborious were the constructions in the church interior (IIN061, IIN062), which at the same time represent the oldest burials (before 918). The other examples of the use of stone stem from the broad interval from 10th to the beginning of the 13th century.

We have also evaluated the depth of the burial pits (*fig. 133*); information has been preserved in 49 cases. Four of these graves are situated in the east part of the Second Courtyard, where the soil level was lowered in connection with the erection of the Romanesque fortification wall after 1135 (*fig. 134B*). The burial group around the Church of the Virgin Mary provides examples of quite shallow burial pits in the annex south of the church (in connection with a new paving), and so does the group north of the church and by the apse (*fig. 134A*). The soil was lowered already during the existence of the cemetery, before the demolition of the church.

It is difficult to estimate secondary manipulation with the skeletal remains, mainly in case of superimposed burials. In the row graves, a repeated use of the pits is attested, a high number of bones from different individuals appear in the backfill. The occurrence of isolated human bones (most often only one piece) proves that the mortal remains were not paid much attention. There is no single attestation of piling the bones up on the margin of the pit or moving them in any regulated way. Remains that did not find their way into the pits would have decayed on the surface of the cemetery.

To determine the demography of the buried we can work with 50 graves and a larger number of human bones mixed up in the backfill of the pits and in the surrounding layers. From photographs we are able to evaluate only partially additional 26 graves. The overall (minimum) number of individuals from the graveyard was estimated from the human bones not only in the cemetery layers but also from the secondarily moved bones in later backfills (*fig. 135*). This way we came at 218 individuals. If the graves with indeterminable or not preserved individuals contained at least one skeleton, the total number of individuals would amount to 240. The whole cemetery contained a total of 95 children (44.6%) and 118 adults (53.4%). This is the highest number among all graveyards from the castle and its vicinity. 34 of the adults were men and 59 women (i.e. 36.6% × 63.4%). The masculinity index is 576 (*fig. 136*). The anthropological survey was also concerned with the state of health of the population (*Becker 2000; 2001*). There is evidence of inflammation in the jaws (IIN045 and IIN059), inflammatory changes in the leg bones (IIN064) and healed injuries (IIN016). Of special interest are possible occurrences of leprosy (assemblage accession No. 13196).

Even if we take into account possible inaccuracies, the summary of the demographic data is able to contribute to the estimation of the overall size of the cemetery. There were (outside the church interior) 39 superimposed burials with the remains of at least 109 individuals. The remaining part of the cemetery consists of 37 graves with skeletal remains of at least 94 persons. Comparing the number of graves with the overall surface of the cemetery (*Mařík 2009*), we can count with one grave per 4.3 m² (0.23 graves/m²); counting all individuals, there is one individual in 1.5 m² (0.65 persons/m²). If we apply this average data on the smaller estimate of the cemetery surface (2,400 m²) we can estimate 558 graves and 1,600 buried individuals. With the larger variant the number grows to 1,023 graves and 2,933 persons. However, the data can be used for orientation and being aware of the imprecision of the numbers, we can try to estimate the size of the community using this cemetery. The cemetery was used from 885 to 1255, i.e. for a maximum of 370 years. In case of a smaller estimate of the cemetery's extent it would be a group of about 38–108 persons (i.e. 1.51–4.32 burials per year), if the cemetery was larger we would have to count around 69–266 persons (2.76–10.62 burials per year).

Our analysis calls for a comparison with other early medieval cemeteries at Prague Castle and in its northern vicinity and also in Hradčany (*Boháčová – Blažková 2011a; 2011b; Frolík (ed.) et al. 2014; Frolík et al. 2016; Frolík – Smetánka 2014; Tomková (ed.) 2005; 2006*). The burial ground in the Second Courtyard belongs among those with a large representation of children (44.6%), it can be compared to the representation in the cemetery in the Lumbe Garden (44.4%) and also in the graveyard Střešovice/Triangl (44.2%). The 40.85% of the cemetery around the Old Royal Palace (VJOP) is slightly lower. Women (63.4%; men: 36.6%) clearly dominate the cemetery around the Church of the Virgin Mary. In this respect, it can be compared to the cemeteries in the northern vicinity of the castle (20–37.5% men; *fig. 140*).

Our observations from the cemetery at Church of the Virgin Mary are of importance for the beginnings of churchyards and the related end of the row graves. The use of row graves should end by the beginning of the 12th century (*Klápště 2005; Štefan – Varadzin 2007*). At this time, graveyards should have moved to the churches of the newly established parish system. Nonetheless, it is not easy to prove burials around 12th-century churches, especially because the studied graves are characterized by an absence of datable finds. It looks as if there was a certain hiatus between the end of the row burials and the beginning of churchyards. The cemetery around the Church of the Virgin Mary also shows the typical poverty, but most of the graves can at least be dated on the grounds of ceramic fragments from the backfill of the pits. It has turned out that the burial pits from the 10th or 11th centuries were used into the beginning of the 13th century. At the same time a number of graves disappeared as a result of the introduction of superimposed burials that irretrievably destroyed the oldest graves. The above-mentioned ‘hiatus’ is a result of the absence of finds which would allow for a more detailed chronology. Actually, the development continued fluently at least into the beginning of the 13th century.

7. IN SEARCH OF THE WESTERN BAILEY

Considering the importance of the cemetery around the Church of the Virgin Mary, we have to take into account its position within the whole castle area. Since the discovery of the church, almost exclusively the appearance of the site and the settled area around the church and its relation to the inner ward in the Third Courtyard and east of it have been discussed.

The knowledge of the road network represents a good starting point for understanding the overall situation in the area beyond the western fortification line of the inner ward. *I. Borkovský (1953)* arrived at a basic outline. The main entrance to the inner ward was situated in the south-east corner of today’s Second Courtyard, in the neighbourhood of the Romanesque White Tower. The road led from the gate to the north-east, to the Church of the Virgin Mary; the largest section of this road was discovered and excavated in the interior of the North-Western Wing (*fig. 42, 141*). The route of the road is clear south of the church and in front of its western face. The road continued westwards, to today’s Hradčanské Square.

If we want to position the Church of the Virgin Mary and its cemetery into the broader surroundings, we have to summarize the results of some other rescue excavations. In 1930, the south part of the Fourth Courtyard (*fig. 3/N*) yielded the remains of a Romanesque house (*fig. 142–5, 147–9*) with a ground floor made of stone and perhaps a wooden first floor, which was to become the victim of a fire. To the south-east of it, the torso of another Romanesque wall was excavated (*fig. 142/B and 146*). Both structures are dated into the later 12th or early 13th century (*fig. 150 and 151*). The Romanesque buildings belong among two different building phases, which parallel the later building phases of the Church of the Virgin Mary. The mighty fire debris witnesses the destruction of all three buildings.

The area situated closest to the church, which at the same time was subject to a modern rescue excavation, is the interior of the Western Spur, the palace wing between the First and Fourth Courtyard (*Frolík 1997a; Hurajčíková 2014*). In the trench pits an up to 1.5-m thick settlement layers were found that could be divided into up to ten different settlement horizons from the early 13th century (*fig. 3/M*). The oldest of them belongs to the prehistoric Knovíz culture. The two subsequent horizons contain the remains of wooden buildings (*fig. 152 and 153*), which are connected with the ceramic technological groups ‘H1’ and ‘J’ (*fig. 101/1, 3–6*). The following horizon is already related to pottery with calyx-shaped rims (*fig. 101/2, 4–5, 7–15, 23*), i.e. from the early 10th century. The following phase, with the remains of above-earth structures and pit houses, lasted into the 13th century (groups ‘CMD’ and ‘S/T’). The settlement layers are almost as thick as in the case of the surroundings of the Church of the Virgin Mary and indicate that stratigraphy could have been more complicated here than indicated in the preserved excavation records. The layers from the Northern Promontory show that the most intense settlement is dominated by calyx-shaped and bead-rim pottery. In particular, the oldest horizons have provided only small assemblages of ceramic fragments despite a multi-phase settlement.

The Chapel of the Holy Cross (*fig. 3/O*), the interior of which was subject to an archaeological excavation in 2010 (*Frolíková 2012; Frolíková – Matiašek 2012*) is stated in the eastern corner of the Second Courtyard. Its construction in 1753–5 replaced an older building from the 16th century. The south part of the chapel has preserved the border of an east-west moat lined with a limestone wall. This find has been interpreted as a part of the southern line of the earthen rampart and can be dated by ceramic fragments into the 10th century (*Frolíková – Matiašek 2012*). The preserved parts showed layers with features containing 12th- and 13th-century pottery. While the later development is connected with Gothic and even later buildings and shows traces of lowering the soil level around the building, which this way is the only location in the Second Courtyard preserving the original soil level (*Frolíková 2012*).

The rescue excavation in the area of the Imperial Stable situated in the Northern Wing of the north part of the Second Courtyard (*fig. 3/L*) proceeded in a number of phases (*Boháčová 1996c*). A test pit was dug in 1987 to survey the layer sequence in front of the west face of the Romanesque wall. Trench pit I/1987 yielded an up to 5.8 m-thick stratigraphy (*fig. 154–159*). The lower part of these layers is connected with the existence of the moat in front of the rampart and showed a part of the west side and its gradual filling with alluvial layers and garbage (*fig. 160*). This was followed by levelling, on which a wooden building with stone basis and floor developed. This building most probably burned down. The next development saw the rise of the soil level by garbage. The analysis of the ceramic fragments (*fig. 161 and 162, Tab. 108–113*) proved that the moat in front of the rampart was filled up in the course of the 11th century. The soil was levelled in the 12th century, after the erection of the wooden building; while the destruction layers are only a little bit younger (12th century or beginning of the 13th century). The outer face of the wooden building was situated in a distance of approximately four metres from the outer face of the Romanesque wall. Considering the usual size of wooden buildings at Prague Castle with a side length between three and five metres (*Frolík 1987; Boháčová – Frolík – Tomková – Žegklitz 1988; Frolík – Smetánka 1997*) the distance to the fortification wall would have been between one and three metres. The presence of such a building almost excludes a contemporary existence of a moat in front of the Romanesque wall.

The question of the fortification and of the course of one of its elements west of the Romanesque wall from 1135 has been hotly debated. All agree that the west side of the western bailey does not unequivocally prove any fortification. The new interpretation either neglects the existence of a western bailey (*Boháčová – Herichová 2008*) or moves the fortification line further to the west (*Blažková – Matišek – Kozáková – Kočár 2015*). In three spots in the northern half (*Boháčová 2007*) and recently also on the south side (*Frolíková – Matišek 2012*), however, the western fortification has been found.

The absence of the remains of the fortification in the western part may be explained by a vast levelling of the soil and a different configuration of the subsoil (in the north part the subsoil occurs in depths of 8.5–12 m). In front of today's entrance to Prague Castle was a modern moat, which could have completely destroyed all remains of an older fortification. The absence of proofs of the existence of this fortification line has also been explained by referring to increasing finds of early medieval fortification elements in the whole area of the later Hradčany (*Blažková – Matišek – Kozáková – Kočár 2015*).

8. OVERALL INTERPRETATIONS

Main goal of this work was the analysis and position of the cemetery around the Church of the Virgin Mary (*fig. 78*). Contrary to earlier theories, we are now unable to prove any burial that would have preceded the erection of the church. The oldest burials are the vault (IIN061) and the later grave (IIN062) in the church interior. Burying at the church started only a while after the construction of the church and the first phase dates back to the '10th–11th centuries' (22 graves). The graves are concentrated south of the church, although, to the same phase also belongs the group in the corner of the Chapel of the Holy Cross at the greatest distance from the church (*fig. 117*). The absence of graves from the time immediately after the construction of the church remains unexplained; Ceramic fragments point to the existence of settlement features. Interestingly, there will have been a chronological relation to the end of the cemetery in the northern vicinity of Prague Castle, where burying lasted until the beginning of the 11th century. The cemetery was gradually enlarged, especially to the south and south-east (11th–12th centuries, another 31 graves); but the graves in the interior of the Central Wing belong here as well (*fig. 118*). The latest phase (12th–13th centuries, 23 graves) is marked by superimposed burials in close vicinity of the church (*fig. 119*).

The anthropological analyses have proven the existence of at least 240 individuals in various states of preservation. The remains of only 218 were preserved and were subject to the analyses (*fig. 135*). The representation of children and adults, but also the ratio between men and women, proves the importance of the bone finds in the backfill of the burial pits and of the cemetery layers around the graves. All evaluated characteristics point to a rather dynamic development both in the aerial structure and in the interaction with the surrounding settlement features. Especially disturbing settlement features and the subsequent opportunity to date most of the graves enabled us to a more detailed view of the funeral habits in the 12th and 13th centuries, which would be difficult to gain from most of the other cemeteries of this time.

The evaluation of the finds from the cemetery enables us to make statements on the beginnings of the church, its location and appearance, which in the past was much debated (*Borkovský 1953; Cibulka 1958; Borkovský 1960; Líbal 1966; Merhautová 1983; Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000; Maříková-Kubková – Herichová 2015*). There are only two reports available on the location of the church. Christianus' Legend of St Wenceslas locates it in the area of Prague castle and the Cosmas' Chronicle (for the year

1092) mentions its vicinity to a gate. The neighbourhood of a gate (and related dating) corresponds, to the present state of the art, to one single of the discovered churches. Much more complicated is its position within the area of Prague Castle. The reference to its position within the castle area poses a greater problem since the church was clearly situated outside the inner ward, which is also the case of other Přemyslid hillforts (Budeč, Levý Hradec). Nonetheless, the latest hypothesis includes into the area of Prague Castle also the whole fortified area of Hradčany (*Blažková – Matišek – Kozáková – Kočár 2015*), which would confirm Christianus' reference to its location, but contradict the information on the neighbourhood to the gate. Another interpretation is offered by the hypothesis of a temporary union between the areas of the inner ward and later western bailey (*Frolík – Smetánka 1997; fig. 163*) at the time between filling up the moat from the end of the 9th century and the erection of an earthwork at the time of Spytihněv I (895–915), which is confirmed by settlement layers situated above the backfill of the first moat and which are covered by the earthen rampart (*Frolíková-Kaliszová 2009, 2011*).

The analysis of the fieldwork has once more confirmed that the remains of the church belong to two consecutive buildings, while the extent of the preserved parts of the so-called older church have decreased (*fig. 164*). To the older building belongs the vault and the later inserted tomb (graves IIN061 and IIN062), but none of the preserved walls of the nave and apse. The size of the older building can therefore be estimated only with reservations (*fig. 164*). The so-called vault has been preserved only fragmentarily. We are not able to prove that it originally protruded over floor level. The reconstruction of the appearance of the later church, which has been preserved including more above-ground walls, is much easier (*fig. 165*). A part of the church was also a south annex, its overall shape, however, escapes us (*fig. 28*).

The traditional interpretation puts the end of the church in the year 1255 (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000*). The study of the finds, mainly of the pottery, however, suggests a somewhat different development. According to *I. Borkovský's* observations (*1953*), the church burned down, but the fire debris was removed from the church, perhaps to prepare it for renovation. This, however, did not happen, and in 1278, the ruins were filled up with material from the moat dug in its surroundings. The fire did not only destroy the church, but also the buildings in the neighbourhood (Romanesque building in the Fourth Courtyard, wooden building or buildings south of the church, wooden building in trench pit I/1987 in the Northern Wing). The latest pottery in the destruction layers points to a dating in the earlier part of the 13th century. This would mean that the church would have stood as a ruin for some decades, without being renewed. Burials would have ceased even earlier.

The question of a possible fortification that would have crossed the spur ridge in the western part remains unanswered. Indirect evidence for a fortification line west of the Church of the Virgin Mary is supplied by the analysis of the burials along the outer face of the earthen rampart in the Central Wing. The graves were dug into the moat and filled mainly by alluvial sediments and backfill. Such a weakening of a fortification line presupposes the existence of another fortification further to the west. The same situation is repeated after the erection of the Romanesque wall in 1135. In the course of the 13th century, a moat not far from the face of the wall was filled with backfill. In the Northern Wing (trench pit I/1987) a wooden building was erected in front of the fortification wall.

The beginning of the settlement in the area of the western bailey can be dated to the 9th century. The settlement (remains of pole houses) shows up to two building phases, but there are almost no finds. The erection of the Church of the Virgin Mary was accompanied by vast changes, whatever the first building phase may have looked like. The settlement in the other areas is witnessed by numerous assemblages of pottery with calyx-shaped rims (10th–11th centuries). Since the beginning of the settlement, a road was leading from the gate of the inner ward to the north-west and to the church (*fig. 42*). Its western continuation is not entirely clear, but it must have continued toward today's Hradčany. The settlement east of the road was gradually covered with the growing cemetery, would, however, have continued to exist at least west of the road until the 13th century without interruption. In the first part of the 13th century, burials around the church ceased, and the intermediate vicinity of the church was settled (assemblages with larger amounts of storage vessel fragments). Despite our fragmentary knowledge, we can trace a continuous development from the 9th to the 13th century, the character of which does not differ from other parts of the castle area.

9. CONCLUSION

The preceding summary does not pretend to have answered all important questions in a satisfactory way. The future research, however, will have to respect findings that have been confirmed.

1) The only discovered building complying with the scarce non-archaeological references to the location of the Church of the Virgin Mary is the church discovered in 1950.

2) Our interpretation corresponds to the chronological findings. To disprove this conclusion, we would have to cast serious doubts on the chronology of the temple rings with loop and of the grape earrings. We would have to prove a possible dating at least deep into the 10th century.

3) In the period in question, apart from clerics, only the members of the ruling dynasty were buried in church interiors. Spytihněv I and his wife are still the most likely candidates.

4) The only preserved fragment of the church founded by Bořivoj I before 885 is the vault (grave IIN061) and the later tomb inserted into it (IIN062). In addition, we can at least delimit the extent of the first building phase of the church, but nor its specific appearance or even the building material. It cannot have differed much in size from the later church.

5) Burials around the church started after a certain while (2nd half of the 10th century).

6) The church was either subject to a radical renovation or rather built anew in the later 11th or at the beginning of the 12th century. The reasons for this reconstruction cannot be definitely determined. After this reconstruction, the awareness of the graves in the interior faded.

7) The reconstruction was preceded by the lowering of the soil level (in preparation of the construction site), which led to the removal of older situations and hinders the research.

8) Burying ceased around the church long before the demolition of the church (earlier in the 13th century).

9) In the course of the 13th century, between the abandonment of the church and the end of the cemetery, settlement buildings used for some sort of economic activities (handicraft?) developed around the church.

10) The church was destroyed in a fire disaster, which, however, cannot be convincingly linked to a reference to 1255.

11) The definite end of the church and subsequent loss of its awareness is marked by the excavation of a moat in 1278.

The processing of the results of archaeological fieldwork around the Church of the Virgin Mary has also contributed some methodological considerations. Cemeteries of this kind (with many stratigraphic sequences and complicated relations between individual situations) are characterized by the possibility to date individual burials rather on grounds of mutual stratigraphic relations and their relation to surrounding features, less so from the finds contained in these graves. Of growing importance are the finds in the backfill of the burial pits; their processing, however, requires extraordinary caution. As a consequence of later mutual disturbances between individual burial, we are lacking the usual type of information (body position, adjustment of the burial pits etc.) the majority of cases. Most information is therefore available on the last phase of burying. The often repeated opinion, it was neither possible nor useful to process older excavation records for heavy losses of basic information, has not been confirmed. Despite losses in the documentation, we have been able to reconstruct the basic stratigraphic and aerial relations. The presentation of a vast find assemblage is an attempt at an 'edition of sources', i.e. such a publication of the archaeological findings that will allow the reader to verify the conclusions directly or will at least limit the need to reprocess the finds for a trivial verification. At the same time, we have fixed the state of the material finds and the finds are protected against the loss of find circumstances.

The Church of the Virgin Mary (and the surrounding churchyard) is one of the most important buildings of the beginnings of Prague Castle. Its discovery is a story with a happy ending, a studied and justified prediction and with an opportunity to be verified. This book settles an almost seventy year old debt but does not answer all questions raised in connection with the oldest preserved building at the castle. We hope that it helped to outline at least some of the answers.

Dating of individual graves and dating of their backfill and data important for their chronology				
<i>Grave Number</i>	<i>Dating of grave</i>	<i>Dating of finds from backfill of grave-pit</i>	<i>Description of the grave in literature</i>	<i>Notes</i>
IIN001	before 1135	before 1135	<i>Frolík 2015a, 59</i>	
IIN002	before 1135	before 1135	<i>Frolík 2015a, 60</i>	
IIN003	before 1135	before 1135	<i>Frolík 2015a, 61–62</i>	¹⁴ C: 995–1155 (95%)
IIN004	?		<i>Frolík 2015a, 63</i>	possible relationship with grave IIN005
IIN005	10 th century	1 st half of 10 th century	<i>Frolík 2015a, 64</i>	
IIN006	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 67</i>	under the floor of the southern annex; ¹⁴ C: 1039–1220 (95%)
IIN007	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 68</i>	under the floor of the southern annex; younger than IIN017; older than IIN009
IIN008	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 69</i>	under the floor of the southern annex; younger than IIN010
IIN009	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 70</i>	under the floor of the southern annex; ¹⁴ C: 902–1152 (95%); younger than IIN010 and IIN020
IIN010	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 71</i>	under the floor of the southern annex; older than IIN009, IIN008, IIN018
IIN011	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 72</i>	under the floor of the southern annex; older than IIN012, IIN016, IIN019
IIN012	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 73</i>	under the floor of the southern annex; younger than IIN011
IIN013	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 74</i>	under the layer older than the floor of the southern annex; in the filling segmented glass bead; younger than IIN015
IIN014	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 75</i>	under the floor of the southern annex
IIN015	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 76</i>	under the layer older than the floor of the southern annex; older than IIN013
IIN016	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 77</i>	under the layer older than the floor of the southern annex; ¹⁴ C: 1020–1165 (95%); older than IIN019
IIN017	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 78</i>	under the floor of the southern annex
IIN018	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 78</i>	under the floor of the southern annex
IIN019	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 79</i>	under the layer older than the floor of the southern annex; younger than IIN016
IIN020	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 80</i>	under the floor of the southern annex; older than IIN009
IIN021	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a, 81</i>	under the wall of the southern annex

<i>Grave Number</i>	<i>Dating of grave</i>	<i>Dating of finds from backfill of grave-pit</i>	<i>Description of the grave in literature</i>	<i>Notes</i>
IIN022	10 th – 11 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 82	under the layer older than the floor of the southern annex; ¹⁴ C:1020–1159 (95%); older than IIN016
IIN023	11 th – 12 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 83–84	
IIN024	12 th century – beginning of 13 th century	11 th – 12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 86	covered by layer of 13 th century
IIN025	12 th century – beginning of 13 th century	11 th – 12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 87	covered by layer of 13 th century
IIN026	12 th century – beginning of 13 th century	11 th – 12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 88	covered by layer of 13 th century
IIN027	12 th century – beginning of 13 th century	11 th – 12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 88	covered by layer of 13 th century
IIN028	11 th century – before 1135	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 90	older than Romanesque stonewall; younger than IIN030
IIN029	11 th century – before 1135?	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 91	
IIN030	11 th century – before 1135	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 92	older than Romanesque stonewall; older than IIN028
IIN031	11 th century – before 1135	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 92–93	
IIN032	11 th – 12 th century	10 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 94–95	older than younger phase of the church; younger than IIN073
IIN033	11 th – 12 th century	10 th – 11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 96	older than IIN032
IIN034	12 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 97–98	covered by layer of 13 th century
IIN035	advanced 11 th – 12 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 99	covered by layer of 13 th century
IIN036	advanced 11 th – 12 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 100	covered by layer of 13 th century
IIN037	advanced 11 th – 12 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 101	covered by layer of 13 th century; younger than IIN038
IIN038	12 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 102–104	covered by layer of 13 th century; temple rings of 12 th century; older than IIN037
IIN039	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 105–107	covered by layer of 13 th century; younger than IIN067
IIN040	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 108–109	covered by layer of 13 th century
IIN041	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 109–110	covered by layer of 13 th century
IIN042	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 111	covered by layer of 13 th century; older than IIN043

<i>Grave Number</i>	<i>Dating of grave</i>	<i>Dating of finds from backfill of grave-pit</i>	<i>Description of the grave in literature</i>	<i>Notes</i>
IIN043	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 112–113	covered by layer of 13 th century; temple ring; stone tombstone; younger than IIN042
IIN044	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 114	covered by layer of 13 th century
IIN45	11 th – 12 th century	2 nd half of 10 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 115–116	covered by layer of 13 th century; temple rings and lead bead; 12 th century
IIN046	12 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 117–118	
IIN047	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 119	covered by layer of 13 th century
IIN048	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 120	covered by layer of 13 th century
IIN049	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century – beginning of 13 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 121–122	covered by layer of 13 th century; older than IIN050; younger than IIN052
IIN050	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century – beginning of 13 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 123–125	covered by layer of 13 th century; younger than IIN049; older than IIN051
IIN051	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century – beginning of 13 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 126–127	covered by layer of 13 th century; younger than IIN050
IIN052		10 th and 13 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 127–128	older than wall of the church; older than IIN049
IIN053	12 th century?		<i>Frolík 2015a</i> , 129	covered by layer of 13 th century; older than IIN054; younger than IIN052
IIN054	12 th century	12 th century – beginning of 13 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 130–131	covered by layer of 13 th century; younger than IIN053 and IIN068; older than IIN058
IIN055	12 th – 13 th century		<i>Frolík 2015a</i> , 132	covered by layer of 13 th century; older than IIN069 a IIN056
IIN056	12 th – 13 th century		<i>Frolík 2015a</i> , 133	covered by layer of 13 th century; younger than IIN055
IIN057	12 th – 13 th century?	12 th – 13 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 134–135	covered by layer of 13 th century
IIN058	12 th – 13 th century		<i>Frolík 2015a</i> , 135	covered by layer of 13 th century; older than IIN054
IIN059	12 th – 13 th century		<i>Frolík 2015a</i> , 136	covered by layer of 13 th century; broke the wall of the church; younger than IIN070, IIN071 and IIN072
IIN060	RS4		<i>Frolík 2015a</i> , 137	stone tombstone
IIN061	+/-890 AD		<i>Frolík 2015a</i> , 138–142	duke Bořivoj 1 st ?; older than IIN062
IIN062	915 – 918 AD	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 143–150	duke Spytihněv 1 st and his wife; temple ring with an eyelet and grape-shaped earrings; younger than IIN061
IIN063	12 th century	advanced 11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 151	12 th – older 13 th century
IIN064	12 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 152	

<i>Grave Number</i>	<i>Dating of grave</i>	<i>Dating of finds from backfill of grave-pit</i>	<i>Description of the grave in literature</i>	<i>Notes</i>
IIN065	11 th century	2 nd half of 10 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 153	
IIN066	11 th – 12 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 154	
IIN067	12 th century – beginning of 13 th century	12 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 154	covered by layer of 13 th century; older than IIN039
IIN068	12 th century	12 th century – beginning of 13 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 154–155	younger than IIN054; older than IIN055
IIN069	12 th – 13 th century		<i>Frolík 2015a</i> , 156	covered by layer of 13 th century; younger than IIN055
IIN070	RS4		<i>Frolík 2015a</i> , 157	older than H059
IIN071	RS4		<i>Frolík 2015a</i> , 157	older than H059
IIN072	RS4		<i>Frolík 2015a</i> , 158	older than H059
IIN073	12 th – 13 th century		<i>Frolík 2015a</i> , 158–159	older than younger phase of the church; older than IIN032
IIN074	RS4		<i>Frolík 2015a</i> , 159	12 th – 13 th century?
IIN075	RS4		<i>Frolík 2015a</i> , 166	stone lining
IIN076	RS4		<i>Frolík 2015a</i> , 167	stone lining
IIN077	11 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 170–171	covered by layer of older part of 12 th century
IIN078	11 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 172–173	covered by layer of older part of 12 th century; younger than IN080
IIN079	11 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 174–175	covered by layer of older part of 12 th century
IIN080	11 th century	11 th century	<i>Frolík 2015a</i> , 176–177	covered by layer of older part of 12 th century; older than IIN078
IIN081	before 1135?	-	<i>Frolík 2015a</i> , 178	

11. LITERATURA A PRAMENY

- Bartošková, A. 1999:* Zánikový horizont budečské akropole (ke chronologii raně středověké keramiky) – Der Untergangshorizont des Akropolisburgwalls von Budeč (Zur Chronologie der frühmittelalterlichen Keramik), *Archeologické rozhledy* 51, s. 726–739.
- Bartošková, A. 2011:* Zánik knížecího dvorce na Budči – The demise of the ducal curtis at Budeč, *Archeologické rozhledy* 63, s. 284–306.
- Bartošková, A. 2012:* Basic horizon of development at the foregrounds of the Early Medieval hillfort of Budeč, *Archeologické rozhledy* 64, s. 59–88.
- Bartošková, A. 2013:* Obolus mrtvých a jeho význam pro datování archeologických pramenů – Die Totenobolus und seine Bedeutung für Datierung archäologischer Quellen, *Archaeologia Historica* 38, s. 129–138.
- Bartošková, A. 2014:* Budeč – významné mocenské centrum prvních Přemyslovců – Budeč – an Important Power Centre of the First Přemyslids. Praha.
- Becker, M. J. 2000:* Human Skeletal Remains Recovered from Excavations in the Area of the Church of Virgin Mary, Prague Castle, Czech Republic, In: *Frolík – Maříková – Růžičková – Zeman 2000*, Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen. Praha, s. 289–354.
- Becker, M. J. 2001:* Human Skeletons Excavated from a Series of „cemetery“ Areas Within the Prague Castle, Czech Republic, rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Becker, M. J. 2017:* Spytihněv I (CE 875 – 915), Duke of Bohemia. An Osteobiographic Perspective on Social Status and Stature in the Emerging Czech State, In: *Klaus, H. D. – Harvey, A. R. – Cohen, M. N.*, Bones of Complexity. Bioarchaeological Case Studies of Social Organization and Skeletal Biology. Gainesville – Tallahassee – Tampa – Boca Raton – Pensacola – Orlando – Miami – Jacksonville – Ft. Myers – Sarasota, s. 82–108.
- Blažková, G. 2003:* Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na lokalitě Praha – Pražský hrad. Akce: Mechanický zábranný systém Pražského hradu, *Archiv náleзовých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., čj. 8188/03.*
- Blažková, G. 2011:* Náleзовá zpráva o výsledcích záchranného archeologického výzkumu provedeného v souvislosti se zaváděním plynového osvětlení (č. akce 16058) na lokalitě Praha – Hradčany, ulice Ke Hradu a Hradčanské náměstí, *Archiv náleзовých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.*
- Blažková, G. – Matišek, J. – Kozáková, R. – Kočár, P. 2015:* Raně středověké opevnění na Hradčanech v Praze. Nové poznatky na základě výzkumů z let 2011 a 2013 – Die Frühmittelalterliche Befestigung in Hradschin in Prag. Neue Erkenntnisse anhand der Forschungen aus den Jahren 2011 und 2013, *Staletá Praha* 31/2, s. 16–41.
- Blažková, G. – Vepřeková, J. 2015:* Nálezy hmotné kultury z renesančních odpadních jámek z Pražského hradu. Díl I. Katalog – Material Finds from the Renaissance Waste Pits at Prague Castle. *Castrum Pragense* 13/1.
- Blažková, G. a kol. 2016:* Nálezy hmotné kultury z renesančních odpadních jámek z Pražského hradu. Díl II. Studie – Material Finds from the Renaissance Waste Pits at Prague Castle. *Castrum Pragense* 13/2.
- Boháčová, I. 1993:* Několik poznámek ke studiu raně středověké keramiky. Příspěvek do diskuse – Einige Bemerkungen zum Studium der frühmittelalterlichen Keramik. Beitrag zur Diskussion, *Archeologické rozhledy* 45, s. 508–518.
- Boháčová, I. 1994:* Několik poznámek k opevnění Pražského hradu na sklonku raného středověku a k současnému stavu jeho poznání – Einige Bemerkungen zur Befestigung der Prager Burg am Ende des Frühmittelalters. Der Zeitgenössische Zustand der Erkenntnisse, *Archaeologia Historica* 19, s. 9–17.
- Boháčová, I. 1996a:* Nejstarší stratifikovaná keramika a studium hradištního opevnění Pražského hradu – Die älteste stratigraphierte Keramik und das Studium der frühmittelalterliche Befestigung der Prager Burg, *Archaeologia Historica* 21, s. 483–492.
- Boháčová, I. 1996b:* Nejstarší horizonty severního traktu Pražského hradu a jejich keramický inventář – In: *Kurnatowska, Z. (ed.)*, *Slowiańszczyzna w Europie*, Wrocław, s. 215–235.
- Boháčová, I. 1996c:* Náleзовá zpráva Praha – Hrad, Severní trakt, suterén někdejších Rudolfovců (tzv. víceúčelový sál, lakovna, suterén a prostor průchodu) 1982–1993, *Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., čj. 1555/96.*
- Boháčová, I. 1997:* Keramika přelomu raného a vrcholného středověku z prostoru čp. 39 a 40 ve Vikářské ulici na Pražském hradě – Keramik von der Wande des Früh- und Hochmittelalters im Raum Vikariusgasse Nr. 39 und 40 auf der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 49, s. 86–102.
- Boháčová, I. 1999:* Archeologický areál pod III. nádvořím Pražského hradu. Poznámky k jeho významu a vypovídací hodnotě jeho pramenů v kontextu studia raně středověkého hradu Praha – Das archäologische Areal unter dem III. Hof der Prager Burg. Bemerkungen zur Bedeutung und Aussagekraft der Quellen im Kontext der frühmittelalterlichen Burg Prag, *Archeologické rozhledy* 51, s. 692–714.

- Boháčová, I. 2001:* Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy – Der Prager Burg und ihre Befestigungssysteme, In: *Ježek, M. – Klápště, J. (eds.), Pražský hrad a Malá Strana, Mediaevalia archaeologica 3, s. 179–301.*
- Boháčová, I. 2006:* K historii archeologického zkoumání center raného středověku v Čechách. Příklad ze Staré Boleslavi – Zur Geschichte der archäologischen Erforschung der Zentren im frühmittelalterlichen Böhmen am Beispiel von Stará Boleslav, *Archeologické rozhledy 58, s. 117–128.*
- Boháčová, I. 2008:* The archeology of the dawn of Prague, In: *Boháčová, I. – Poláček, L. (eds.), Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren, Internationale Tagungen in Mikulčice 7. Brno, s. 103–119.*
- Boháčová, I. 2013:* Počátky budování přemyslovského státu a jeho centra – synchronizace výpovědi archeologických pramenů a jejich interpretace – Die Anfänge des Přemysliden Staats und seine Zentren. Synchronisierung der Aussagen archäologischer Quellen und ihre Interpretation, *Archaeologia Historica 38/1, s. 7–25.*
- Boháčová, I. – Blažková, G. 2011:* Pohřebiště na Loretánském náměstí v Praze – Hradčanech. Archeologický výzkum Ivana Borkovského a jeho výsledky – Burial Ground at Loretánské Square in Prague – Hradčany. The archaeological excavation of Ivan Borkovský and results thereof. *Castrum Pragense 11. Praha.*
- Boháčová, I. – Čiháková, J. 1994:* Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus dem ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer, In: *Staňa, Č. (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. zum 11. Jahrhundert, Internationale Tagungen in Mikulčice 1, Brno, s. 173–179.*
- Boháčová, I. – Frolík, J. 1991:* Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu – Neue archäologische Quellen und die Anfänge der Prager Burg, *Archeologické rozhledy 43, s. 562–576.*
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1986:* Bývalý biskupův dům na Pražském hradě – Das ehemalige Bischofshaus auf der Prager Burg, *Archaeologia Historica 11, s. 117–126.*
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988:* Předběžné výsledky výzkumu Pražského hradu v letech 1980–1987 – Vorläufige Ergebnisse der Erforschung der Prager Burg in Jahren 1980–1987, *Archaeologia Historica 13, s. 173–198.*
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Žegklitz, J. 1989:* Jiřské náměstí na Pražském hradě (Shrnutí výsledků 1. etapy výzkumů) – Der Georg-Platz auf der Prager Burg (Ergebnisse der ersten Forschungsetappe), *Archaeologia Historica 14, s. 193–202.*
- Boháčová, I. – Herichová, I. 2008:* Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu – The Early Medieval settlement area in the western part of the Hradčany promontory, *Archaeologica Pragensia 19, s. 275–308.*
- Böhm, J. 1941:* Kronika objeveného věku. Praha.
- Borkovský, I. 1948:* Bořivojův kostel Panny Marie na Pražském hradě, *Památky archeologické – řada historická 43, s. 57–59.*
- Borkovský, I. 1949:* O počátcích pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze. Praha 1949.
- Borkovský, I. 1950:* Objev kostela na Pražském hradě – Odkrytíje novogo kostěla v pražskom zamke – Découverte d'une nouvelle église au Château de Prague, *Archeologické rozhledy 2, s. 188–199, 285, 292.*
- Borkovský, I. 1951:* Hrobka v nejstarším kostele na pražském hradě – Grobnica v samom drevnem kostele v Pražskom zamke – Tombeaux dans le première église du Château de Prague, *Archeologické rozhledy 3, s. 3–6, 17–18, 87, 91–92.*
- Borkovský, I. 1953:* Kostel Panny Marie na Pražském hradě – Kostěl bogorodicy v Pražskom gradě – Église de la Ste Vierge au Château de Prague, *Památky archeologické 44, s. 129–198.*
- Borkovský, I. 1960:* K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě – Zur Frage der ältesten Kirchen auf der Prager Burg, *Památky archeologické 51, s. 332–387.*
- Borkovský, I. 1962:* Opyš Pražského hradu – Opyš, der Ostteil der Prager Burg, *Památky archeologické 53, s. 381–454.*
- Borkovský, I. 1969:* Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
- Borkovský, I. 1999:* O keramice – Über die Keramik, *Castrum Pragense 2, s. 15–20.*
- Borkovský, I. a kol. 1964:* Dějiny Prahy. Praha.
- Bretholz, B. (ed.) 1923:* Cosmae Pragensis Chronica Boemorum (Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag), *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum Nova series II. Berlin.*
- Brůžek, J. – Likovský, J. – Černý, V. 2002:* Současné metody biologické antropologie a jejich využití při hodnocení kostry přisuzované českému knížeti Spytihněvovi I. – Current research methods in biological anthropology and their application in the study of the skeleton attributed to the Bohemian Prince Spytihněv I., *Archeologické rozhledy 54, s. 439–456.*
- Cibulka, J. 1933:* O poloze kostela P. Marie na hradě Pražském. Praha.
- Cibulka, J. 1958:* Templum Sanctae Mariae, *Knihy o Praze, Praha, s. 25–46.*
- Černá, E. 1981:* Skleněné kroužky – prstýnky z Prahy 1 – Klárova – Glas Finger-rings from Klárov, Prague 1, *Archeologické rozhledy 33, s. 393–397.*

- Černý, V. – Stránská, P. 1999: O rozdílech mezi věkem kalendářním a biologickým a o sporech antropologů s historiky, *Archeologické rozhledy* 51, s. 832.
- Čiháková, J. 1984: Pražská keramika 11. – 13. století, In: Ječný, H. a kol., Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města – Prag im Frühmittelalter. Eine der gegenwärtigen Betrachtungswisen der Entwicklung der Přemyslidenstadt, *Archaeologica Pragensia* 5, s. 257–262.
- Čiháková, J. 2001: Raně středověké fortifikace na jižní hranici pražského levobřežního podhradí - Frühmittelalterliche Befestigung an der Südgrenze des Prager Suburbium (linken Ufer), In: Ježek, M. – Klápště, J. (eds.), *Pražský hrad a Malá Strana, Mediaevalia archaeologica* 3, s. 29–135.
- Čiháková, J. 2002: K dosavadnímu stavu poznání raně středověké Malé Strany, *Archeologické rozhledy* 54, s. 738–752.
- Čiháková, J. 2012: Otázky chronologie pražské raně středověké keramiky – A Matter of Prague Ealy Medieval Pottery Chronology, *Staletá Praha* 28, č. 2, s. 91–120.
- Čiháková, J. – Dobrý, J. 1999: Dendrochronologische Bearbeitung der Hölzer aus den archäologischen Untersuchungen des Prager Suburbiums, in: Poláček, L. – Dvorská, J. (eds.), *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie, Internationale Tagungen in Mikulčice* 5, Brno, s. 39–54.
- Čiháková, J. – Havrda, J. 2008: Malá Strana v raném středověku. Stav výzkumu a rekapitulace poznání – Malá Strana (Lesser Town) in Prague in the Early Middle Ages. The current status of archaeological excavations, *Archeologické rozhledy* 60, s. 187–228.
- Čiháková, J. – Hrdlička, L. 1990: Technické misky s polevou v pražské keramice 12. – 13. století – Technische Schalen mit Glasur in der Prager Keramik, *Archaeologia Historica* 15, s. 411–417.
- Deník 1929/2: Hrad Pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek 1929 /24. IV. – 18. VI./ II. (s. 1039–1136). Uložen na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Deník 1929–34: Prodloužení denníku archeologického výzkumu, na Hradě pražským 19. VI. 1929 – 8. I. 1934 (s. 1137–1245). Uložen na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Deník 1946–48: Deník 1. III. 1946 – 7. X. 1948, jednotlivé nestránkované listy. Uložen na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Deník 1946–52: Deníkové zápisy 15. 7. 1946 – 19. 12. 1952, jednotlivé nestránkované listy. Uložen na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Deník 1959–60: Pražský hrad. Sešit 2. Deník 8. 7. 1959 až 18. 3. 1960. Uložen na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Dragoun, Z. 1988: Archeologický výzkum rotundy sv. Jana Křtitele pod Pražským hradem v r. 1986 a 1987 – Archäologische Erforschung der Rotunde St. Johannes-des-Täufers unterhalb der Prager Burg in den Jahren 1986–1987, *Archaeologia Historica* 12, s. 403–416.
- Dragoun, Z. 1998: Nálezy ze záchranného výzkumu na parcele domu čp. 973/I na Národní třídě na Starém Městě pražském – Funde aus der Rettungsgrabung auf der Parzelle des Hauses Nr. 973/I in der Národní-Straße in der Prager Altstadt, *Archaeologica Pragensia* 14, s. 105–121.
- Durdík, T. – Frolík, J. – Chotěbor, P. 1999: Stavební dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě ve středověku a raném novověku – Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palasts auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, *Castrum Pragense* 2, s. 21–112.
- Dvorská, J. – Boháčová, I. 1998: Das historische Holz im Kontext der archäologischen Untersuchungen der Prager Burg, In: Poláček, L. – Dvorská, J. (eds.), *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March, Internationale Tagungen in Mikulčice V. Brno*, s. 55–69.
- Fiala, K. 1922: Starý hrad pražský, *Stavitel* 3, s. 101–111.
- Frána, J. – Tomková, K. 2005: Raně středověký kovový šperk z pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí z pohledu rentgenové-fluorescenční analýzy – Frühmittelalterliche Metallschmuck von den Gräbern der Prager Burg und ihrer Vorfelder aus der Sicht der Röntgenfluoreszenz-analyse, In: Tomková, K. (ed.) 2005a: *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1, Castrum Pragense* 7. Praha, s. 311–332.
- FRB II 1874: *Fontes Rerum Bohemicarum II: Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus* (ed. F. Palacký). Praha.
- FRB III 1882: *Fontes Rerum Bohemicarum III: Rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila* (ed. J. Jireček – J. Emler – F. Tadra). Praha.
- Frolík, J. 1985: K počátkům středověkého osídlení Hlinecka – Zu den Anfängen der mittelalterlichen Besiedlung der Landschaft in der Umgebung von Hlinsko (Böhmen), *Archaeologia Historica* 10, s. 67–73.
- Frolík, J. 1987: K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století. Nepublikovaná kandidátská disertační práce, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
- Frolík, J. 1988: Archeologický výzkum na Hradčanském náměstí v r. 1944 – Archaeological excavations at Hračanské náměstí /Hradčany Square/ in 1944, *Castrum Pragense* 1, s. 137–175.

- Frolík, J. 1990: Zpráva o záchranných pracech ve strojovně pod býv. Rudolfovou konírnou a na přilehlém dvorku, Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., čj. 3358/90.
- Frolík, J. 1995: Bemerkungen zum Studium frühmittelalterlicher Keramik aus komplizierten stratigraphischen Situationen, Slawische Keramik im Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, Terminologie und Beschreibung. Internationale Tagungen in Mikulčice 2. Brno, s. 107–118.
- Frolík, J. 1997a: Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. Příspěvek k počátkům osídlení západního předhradí Pražského hradu. – Die Ausgrabung im sog. Nordausläufer der Prager Burg. Ein Beitrag zu den Anfängen der Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg, *Archaeologica Pragensia* 13, s. 75–92.
- Frolík, J. 1997b: 1215. Praha – Staré Město, obvod Praha 1, Ovocný trh čp. 573, Výzkumy v Čechách 1993 – 1995, s. 242.
- Frolík, J. 1998: Dom biskupi na Zamku Praskim do konca XIII wieku – The residence of the bishop of Prague at Prague Castle till the end of the 13th century, *Acta Archaeologica Waweliana* 2, s. 19–38.
- Frolík, J. 1999a: Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech v letech 1982 – 1985. Vývoj osídlení před rokem 1378. – Archaeological Excavations at Kanovnická ul. 73, Hradčany, 1982–1985. Settlement evolution before 1378, *Castrum Pragense* 2, s. 113–168.
- Frolík, J. 1999b: Dům pražského biskupa na Pražském hradě do konce 13. století na základě archeologického výzkumu v roce 1984 – The Old Provostship at Prague Castle Until the End of 13th Century According to the Excavation in 1984, *Castrum Pragense* 2, s. 109–202.
- Frolík, J. 2000: Pražský hrad v raném středověku. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (eds.), Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), Praha, s. 101–120, 309–16.
- Frolík, J. 2001: Keramik von der Prager Burg. In: Ottonische Keramik. Waren und Formen des 10. Jahrhunderts aus Nord-, Ost- und Mitteldeutschland, Pommern, Schlesien und Böhmen. Zum aktuellen Stand der Forschung. Workshop 18.–19. Juni 2001, Leipzig: Geisteswissenschaftliches Zentrum für Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e. V.
- Frolík, J. 2002a: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na lokalitě Praha – Pražský hrad, Střední křídlo, Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., čj. 6229/02.
- Frolík, J. 2002b: Zamyšlení nad třetím svazkem sborníku „Mediaevalia Arcaeologica“ (K výsledkům výzkumu raně středověkého opevnění Pražského hradu a Malé Strany) – Consideration about the third volume of proceedings „Mediaevalia Arcaeologica“ (About the result of the excavations of the early mediaeval fortifications of Prague Castle and Lesser Town), *Archeologické rozhledy* 54, s. 702–726.
- Frolík, J. 2003: O valech, zamyšleních a archeologii, *Archeologické rozhledy* 55, s. 394–398.
- Frolík, J. 2006: Pražský hrad v 9. a 10. století, In: Sommer, P. (ed.), České země v raném středověku. Praha, s. 175–192.
- Frolík, J. 2007a: Záchranné výzkumy u středověkých kostelů na Chrudimsku a Pardubicku – Rettungsgrabungen bei einigen mittelalterlichen Kirchen in der Umgebung von Chrudim und Pardubice, *Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 68, s. 48–49.
- Frolík, J. 2007b: Praha 1 – Hradčany, Loretánská ulice čp. 180/IV a 314/IV – Trauttmansdorfský palác, In: Dragoun, Z. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2005–2006, Pražský sborník historický 35, s. 305–307.
- Frolík, J. 2010: Počátky středověké Luže. In: Voráček, E. a kol., Luže v dějinách. Díl I., Od počátků středověku do konce 17. století, Luže, s. 27–38, 196–198.
- Frolík, J. 2011a: Počátky pravěkého a středověkého osídlení Skutečska – The oldest trace of human in the Skuteč area – Die Spuren der urzeitlichen Besiedlung in der Umgebung von Skuteč. In: Voráček, E. a kol., Dějiny Skutče, Skuteč, s. 9–20, 366–368, 393, 406, 415.
- Frolík, J. 2011b: Praha 1 – Hradčany, Loretánská ulice čp. 180/IV a 314/IV – Trauttmansdorfský palác, In: Dragoun, Z. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2009–2010, Pražský sborník historický 39, s. 395–397.
- Frolík, J. 2013: Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu – Das Gräberfeld auf dem II. Burghof der Prager Burg, *Archaeologia Historica* 38, s. 91–105.
- Frolík, J. 2014: Pohřebiště v Lumbeho zahradě Pražského hradu. Analýza, chronologie, význam – Cemetery in the Lumbe Gardens of the Prague Castle. Analysis, Chronology, Significance, In: Frolík, J. a kol. (ed.), Pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě. Díl II. Studie. *Castrum Pragense* 12/2, s. 5–128, 431–434.
- Frolík, J. 2015a: Pohřebiště u kostela Panny Marie a na II. nádvoří Pražského hradu – The Burial Grounds at the Church of the Virgin Mary and at the Second Courtyard of Prague Castle, *Castrum Pragense* 14, řada projektu ABG 1. Praha
- Frolík, J. 2015b: Záchranný archeologický výzkum u kostela sv. Martina v Chrasti-Chrašicích (okr. Chrudim) – Rescue Archaeological Survey at St. Martin Church in Chrast-Chrašice (District Chrudim), *Východočeský sborník historický* 28, s. 5–42.
- Frolík, J. 2016: Záchranný archeologický výzkum u kostela sv. Václava v Lažanech u Skutče v roce 2016 – Rescue Archaeological Excavation at the Church of St. Wenceslas in Lažany by Skuteč (E Bohemia) in 2016, *Chrudimský vlastivědný sborník* 20, s. 97–142.

- Frolík, J. a kol. (ed.) 2014:* Pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě. Díl II. Studie. *Castrum Pragense* 12/2. Praha.
- Frolík, J. a kol. 2016:* Pohřebiště ve vnitřním areálu Pražského hradu – Cemeteries in the Inner Area of the Prague Castle, *Castrum Pragense* 15. Praha.
- Frolík, J. – Hazlbauer, Z. – Charvát, P. – Šumberová, R. – Tomášek, M. 2003:* Čáslav – místo pro život. Svědectví archeologie – Čáslav – die Stätte für das Leben. Aussagen der Archäologie – Čáslav – A Place for Living. The Testimony that Archaeology Gives. Praha.
- Frolík, J. – Mácalová, M. – Stránská, P. 2016:* Kostel sv. Václava v Jezbořicích (okr. Pardubice) a počátky pohřbívání u něho – St. Wenceslas Church of Jezbořice (District Pardubice) and Origin of Burials, *Východočeský sborník historický* 30, s. 5–97.
- Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžicková, E. – Zeman, A. 2000:* Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen. *Castrum Pragense* 3. Praha.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1995:* Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny – Chrudim Region (East Bohemia) in the Early Middle Ages. Development of Settlement and Related Structural Changes – Das Chrudimer Land im Mittelalter. Die Entwicklung der Besiedlung und seine strukturellen Probleme. Hradec Králové.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1998:* Chrudim v pravěku a středověku. Obrazy každodenního života – Chrudim in Prehistory and the Middle Ages. Pictures of Everyday Life – Chrudim in der Urgeschichte und im Mittelalter. Bilder aus dem Alltagsleben. Chrudim.
- Frolík, J. – Sigl, J. 2003:* K počátkům hradu Košumberka na Chrudimsku – Zu den Anfängen der Burg Košumberk (Bez. Chrudim), *Archaeologia Historica* 27, s. 61–77.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997:* Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1998:* K archeologickému studiu Pražského hradu, *Archeologické rozhledy* 50, s. 295–307.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 2014:* Pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě. Díl I. Katalog. *Castrum Pragense* 12. Praha.
- Frolíková, D. 2012:* Archeologie v budově kaple sv. Kříže, In: *Kyzourová, I. (ed.), Svatovítský poklad. Katalog stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě. Praha, s. 12–13.*
- Frolíková-Kaliszová, D. 2000:* Pokus o analýzu slovanského pohřebiště v Praze – Motole – Versuch einer Analyse der slawischen Gräberfelds in Prag – Motol, *Památky archeologické* 91, s. 201–249.
- Frolíková-Kaliszová, D. 2009:* Die Anfänge der Prager Burg im Lichte neuer archäologischer Ausgrabungen, In: *Biermann, F. – Kersting, T. – Klamt, A., Siedlungsstrukturen und Burgen im westslawischen Raum, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas* 52, Langenweissbach, s. 65–76.
- Frolíková-Kaliszová, D. 2011:* Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010 – Neue Erkenntnisse zur Entwicklung einer Querbefestigung der Prager Burg – Grabungsergebnisse im Mittelflügel der Prager Burg im Jahr 2010, *Archaeologia Historica* 36, s. 177–191.
- Frolíková-Kaliszová, D. 2013:* O raně středověké keramice z Pražského hradu trochu jinak – Über die Keramik von der Prager Burg in wenig anders, *Archaeologia Historica* 38/2, s. 107–128.
- Frolíková, D. – Matišek, J. 2012:* Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě – Die Archäologie im Gebäude der Heiligkreuzkapelle auf der Prager Burg, *Archaeologia Historica* 37, s. 513–527.
- Guth, K. 1916:* O datování nejstarších částí baziliky sv. Jiří, *Přednáška* 27. června 1916, *Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1915*, s. 65.
- Guth, K. 1934:* Praha, Budeč a Boleslav – Praha, Budeč et Boleslav, *Svatováclavský sborník* I. Praha, s. 686–818.
- Hanuliak, M. 1979:* Hroby pod náhrobními kameňmi v 11. – 14. storočí – Gräber unter Grabsteinen im 11. – 14. Jahrhundert, *Slovenská archeológia* 27/1, s. 167–186.
- Hendrychová, S. – Frolík, J. 2016:* Kostel sv. Václava v Žabonosech (okr. Kolín) a jeho počátky – Die St. Wenzelkirche in Žabonosy (Bezirk Kolín) und ihre Anfänge, *Archaeologia Historica* 41, s. 229–240.
- Hrdlička, L. 1977:* Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze 1 na Starém Městě – Vorbericht über die Ausgrabung im Kinskypalais in Prag 1 – Altstadt. In: *Richter, M. (ed.), Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha, s. 199–215.*
- Hrdlička, L. 1983:* Strategie a taktika současného archeologického výzkumu v historickém jádru Prahy – Strategy and tactics of recent archaeological research in the historical core of the city of Praha (Prague), *Archeologické rozhledy* 35, s. 609–638.
- Hrdlička, L. 1993:* Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky – Bemerkungen zur Chronologie der Prager mittelalterlichen Keramik, *Archeologické rozhledy* 45, s. 93–112.
- Hrdlička, L. 1997:* K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagekraft der stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 49, s. 649–662.

- Hurajčíková, V. 2014:* Příspěvek k počátkům Pražského hradu (doklady a proměny osídlení západního předhradí namístě dnešního tzv. Severního výběžku), nepublikovaná diplomová práce, Ústav pro archeologii, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha.
- Chaloupecký, V. – Květ, J. – Mencl, V. 1948:* Praha románská. Praha, stavební a umělecký vývoj města. Osmera knih díl druhý. Praha.
- Katalog 1:* Seznam při archeologickém výzkumu předmětů nalezených na Pražském hradě od roku 1925, s. 1–397, př. č. 10001 až 12917. Uložen na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Katalog 2:* Pražský hrad. Nálezový materiál – Předmětový katalog č. 2, s. 1–219, př. č. 12918 až 13384. Uložen na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Klápště, J. 1999:* Příspěvek k archeologickému poznávání ulohy mince v přemyslovských Čechách – Ein Beitrag zur archäologischen Erforschung der Rolle der Münzen im Přemysliden Böhmen, *Archeologické rozhledy* 51, s. 774–808
- Klápště, J. 2005:* Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Kočárová, R. 2015:* Pražský hrad – II. nádvoří. Nálezová zpráva o archeobotanické analýze. Uložena na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Kolár, J. 1998:* Středověké legendy o českých světcích. Praha 1998.
- Kolektiv 2003:* Příběh Pražského hradu – Story of Prague Castle. Praha.
- Kos, J. 1960:* Základové půdy staveb Pražského hradu, rukopis uložený v Archivu Pražského hradu, sign. 110608/0086.
- Krajíc, R. 2003:* Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I. – Die Schmiede in Sezimovo Ústí und Analyse der Produkte aus Eisen. Sezimovo Ústí – Archäologie der mittelalterlichen Untertanenstadt 3. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- Králík, O. 1969:* Nejstarší legendy přemyslovských Čech. Praha
- Krumphanzlová, Z. 1974:* Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. – 11. věku v Čechách – Die Chronologie des Inventars aus Dorffriedhöfen des 9. – 11. Jh. in Böhmen, *Památky archeologické* 65, s. 34–110.
- Kubková, J. 1997:* Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pendit, In: *Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. (eds.), Život v archeologii středověku – Das Leben in der Archäologie des Mittelalters – Life in the Archaeology of the Middle Ages – La vie vue par l' archeologie médiévale*, Papers in Honor of Miroslav Richter and Zdeněk Smetánka. Praha, s. 402–407.
- Libal, D. 1966:* K situaci kostela P. Marie na Pražském hradě, *Umění* 14, s. 308–309.
- Mařík, J. 2009:* Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku – Early Medieval Agglomeration of Libice and its Hinterland. Praha.
- Maříková-Kubková, J. – Herichová, I. 2015:* Revize první stavební fáze kostela Panny Marie na Pražském hradě/Hradčanech. Návrat po šedesáti pěti letech – Revisited after 65 years: The first building Phase of the Church of the Virgin Mary at Prague Castle, Hradčany, *Staletá Praha* 31, č. 2, s. 62–75.
- Mašterová, K. 2016:* Areál Jiřského kláštera – Convent of St. George, In: *Frolík, J. a kol., Pohřebiště ve vnitřním areálu Pražského hradu, Castrum Pragense* 15, s. 85–158, 230–231.
- Mašterová, K. 2017:* Objev druhé románské stavby na Hradčanech, In. *Quodlibet, příspěvky k 60. narozeninám Jana Frolíka*, v tisku.
- Mazuch, M. 2013:* Velkomoravské keramické okruhy a tzv. mladší velkomoravský horizont v Mikulčicích. Brno.
- Merhautová, A. 1971:* Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Merhautová-Livorová, A. 1983:* Nejstarší dosud známý kostel na Pražském hradě – Samyj staryj do sich por izvestnyj kostěl na Pražskom kremle – Die bisher älteste bekannte Kirche auf der Prager Burg, *Folia Historica Bohemica* 5, s. 81–93.
- Moucha, V. – Nechvátal, B. – Varadzin, L. et al. 2015:* Vyšehrad. Knížecí a královská akropole. Svědectví archeologie. Praha.
- Nechvátal, B. 1999:* Radomyšl. Raně středověké pohřebiště – Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl. Praha.
- Němečková, V. 1994:* Protokol o determinaci numismatického materiálu (Praha – Staré Město čp. 573), rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Pavůl, I. 1971:* Pražská keramika 12. a 13. století – Prager Keramik des 12. und 13. Jahrhunderts. Praha.
- Parczewski, M. 1982:* Plaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu – Die Głubczicer Hochebene im Frühmittelalter. Warszawa – Kraków.
- Petříčková, J. 2000:* Osteologické nálezy z kostela P. Marie a z kaple P. Marie v Jiřském klášteře, In: *Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A., Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen*. Praha, s. 355–398.

- Pleinerová, I. 1999:* Neobvyklé prvky ve středohradištní keramice z března u Loun – Ungewöhnliche Elemente in der mittelburgwallzeitlichen Keramik aus Březno bei Louny, *Archeologické rozhledy* 51, s. 649–652.
- Pokračovatelé Kosmovi:* Pokračovatelé Kosmovi (Hrdina, K. – Tomek, V. V. – Bláhová, M. eds.). Praha 1974.
- Profantová, N. – Stolz, D. 2006:* Kovové nálezy z hradiště v Tismicích a pokus o interpretaci významu hradiště v raném středověku – Metal Finds from the Enclosure at Tismice and an Attempt at Interpreting the Importance of the Hillfort in the Early Middle Ages, *Archeologie ve středních Čechách* 10/2, s. 793–838.
- Radoměřský, P. 1957:* Olovená „sceatta“ z Pražského hradu a příspěvek k počátkům českého mincovnictví, *Numismatické listy* 6, s. 29–44.
- Richter, M. 1982:* Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera – Hradištko bei Davle, eine Kleinstadt des Ostrover Klosters. Praha.
- Scull, Ch. – Naylor, J. 2016:* Sceattas in Anglo-Saxon Graves, *Medieval Archaeology* 60/2, s. 205–241.
- Sláma, J. 2007:* Antropologie a kníže Spytihněv I., *Archeologické rozhledy* 53, s. 153–154.
- Smetánka, Z. 1973:* Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní – Ein Beitrag zur Problematik der Chronologie der späten Burgwallzeit, *Památky archeologické* 64, s. 463–486.
- Smetánka, Z. 1987:* Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech. Praha.
- Smetánka, Z. – Vlček, E. – Eisler, J. 1983:* Hrobka knížete Spytihněva I. (K chronologii Pražského hradu na přelomu 9. a 10. století) – Usypalnice knjazja Spytigněva I. (K chronologii Pražského kremlja na rubeže 9. a 10. věkov) – Gruft des Fürsten Spytihněv des Ersten (Zur Chronologie der Prager Burg um die Wende des 9. und 10. Jahrhunderts), *Folia Historica Bohemica* 5, s. 61–80.
- Staščíková-Štukovská, D. 1997:* Typologické a technologické aspekty perel z Borovce, In: *von Feeden, U. – Wiczorek, A. (eds.), Perlen, Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994, Kolloquium zur Vor- und Frühgeschichte, Band I. Bonn, s. 259–274, Taf. 21–24.*
- Stránská, P. 2015a:* Antropologický posudek č. 1170. Lidské kostrové pozůstatky z Pražského hradu, II. nádvoří, rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Stránská, P. 2015b:* Antropologický posudek č. 1172. Středověké lidské kostrové pozůstatky z Jeleního příkopu a ze II. nádvoří, rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Stránská, P. 2017:* Antropologický posudek č. 1200. Kostrový materiál ze starých výzkumů z Pražského hradu, rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Světlík, I. 2016:* Praha – Hrad, Český Brod, Milevsko. Výsledky radiouhlíkového datování, rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Světlík, I. 2017:* Praha – Hrad, Jezbořice, Chrašice, Lažany. Výsledky radiouhlíkového datování, rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.
- Štefan, I. 2010:* Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic – An Article on the Chronology and Informative Potential of S-Shaped Rings, *Studia Mediaevalia Pragensia* 9, s. 171–205.
- Štefan, I. – Varadžin, L. 2007:* Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie – Anfänge der Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren in der Aussage der archäologischen Quellen, In: *Hrdina, L. – Zilynská, B. (eds.), Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku, Colloquia mediaevalia Pragensia* 8, s. 33–53.
- Štěpánková, L. 2015:* Středověké osídlení na Hlinecku, Diplomová práce, Katedra archeologie, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové. Hradec Králové
- Tomanová, P. 2016:* Pohřebiště vně jižního opevnění – Cemetery outsider the southern fortification, In: *Frolík, J. a kol., Pohřebiště ve vnitřním areálu Pražského hradu, Castrum Pragense* 15, s. 11–83, 230.
- Tomková, K. 1995:* Praha – Hradčany, obv. Praha 1. Pražský hrad, II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže, *Výzkumy v Čechách* 1990/2, s. 271.
- Tomková, K. 2001:* Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů, I. díl – Levý Hradec im Spiegel der Archäologie I., *Castrum Pragense* 4. Praha.
- Tomková, K. (ed.) 2005a:* Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1, *Castrum Pragense* 7. Praha.
- Tomková, K. 2005b:* Hmotná kultura raně středověkých pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí – Das Grabinventar auf den frühmittelalterlichen Gräberfeldern der Prager Burg und ihrer Vorfeldern, In: *Tomková, K. (ed.) 2005a: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1, Castrum Pragense* 7. Praha, s. 217–304.
- Tomková, K. (ed.) 2006a:* Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.2, *Castrum Pragense* 7. Praha.
- Tomková, K. 2006b:* Raně středověká pohřebiště na předpolí Pražského hradu I – Frühmittelalterliche Gräberfelder auf dem Vorfeld der Prager Burg, In: *Tomková, K. (ed.) 2006a: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.2, Castrum Pragense* 7. Praha, s. 5–128, 278.

- Tomková, K. – Matiašek, J. 2016: Pohřebiště v prostoru mezi Jiřskou ulicí a ulicí u Daliborky – Cemetery located between Jiřská and U Daliborky Streets, In: *Frolík, J. a kol., Pohřebiště ve vnitřním areálu Pražského hradu, Castrum Pragense* 15, s. 159–172, 231.
- Tomková, K. – Zlámalová-Cílová, Z. – Vaculovič, T. 2014: Sklo z pohřebiště v Lumbeho zahradě z pohledu archeometrie – Glass from the Cemetery of Prague – Lumbe's Graden from the View of Archaeology, In: *Frolík, J. a kol. (ed.) 2014: Pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě. Díl II. Studie. Castrum Pragense* 12/2. Praha, s. 129–161.
- Třeštík, D. 1981: Počátky Přemyslovců. Praha.
- Turek, R. 1948: České hradištní nálezy datované mincemi – Les trouvailles Slaves de la Bohême, datées à l'aide des monnaies, *Slavia Antiqua* 1, s. 485–535.
- Turek, R. 1966–1968: Libice, knížecí hradisko X. věku. Praha.
- Váňa, Z. 1956: Lahvovité tvary v západoslovanské keramice – Butylkoobraznyje formy v zapadoslavjanskoj keramice – Die Flaschenformen in der westslawischen Keramik, *Památky archeologické* 47, s. 105–147.
- Váňa, Z. 1958: Mísy v západoslovanské keramice – Die Schüsseln in der westslawischen Keramik, *Památky archeologické* 49, s. 185–247.
- Váňa, Z. 1995: Přemyslovská Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986. Praha.
- Varadzin, L. 2005: Značky na dnech keramických nádob ve středověku – Beitrag zur Kenntnis der Bodenzeichen auf der mittelalterlichen Keramik, *Studia Mediaevalia Pragensia* 5, s. 165–199.
- Varadzin, L. 2007: Značky na dnech keramických nádob ze Staré Boleslavi – Boden Marken auf den Keramikgefäßen aus Stará Boleslav, *Archeologické rozhledy* 61, s. 53–79.
- Varadzin, L. 2010: K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuse) – On the development of strongholds in the heart of Bohemia in regard to Přemyslid domain, *Archeologické rozhledy* 62, s. 535–554.
- Varadzin, L. – Štefan, I. 2007: Raně středověká podhradní osada v Pšovce u Mělníka. Příspěvek k datování mladohradištní keramiky středočeského Polabí – The St Lawrence's Basilica site of the Early Medieval settlement beneath the wals at Pšovka Nera Mělník: A contribution to the dating of Late 'Hillfort' period ceramics of the Labe (Elbe) valley in Central Bohemia, *Archeologické rozhledy* 49, s. 116–127.
- Vlček, E. 1997: Nejstarší Přemyslovcí. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Praha.
- Vochozková, I. 1994: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu, prováděném na základě smlouvy č. 768/94 na lokalitě Praha 1 – Hradčany, Pražský hrad, Severní křídlo, *Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., čj.* 4901/94.
- Vorel, P. 1994: Určení mince (Praha – Staré Město čp. 573), rukopis na pracovišti Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., čj. 150/94.
- Význam 1951: Význam objevu nejstaršího kostelíka na Pražském hradě. Praha.
- Wihoda, M. 2015: První česká království – The First Kingdoms of Bohemia. Praha.
- Zápotocká, M. – Cvrková, M. 1993: Slovanská osada v Ústí n. L. – Krásném Březně. Příspěvek k dataování mladohradištní keramiky severočeského Polabí – Eine slawische Ansiedlung in Ústí n. l. – Krásné Březno. Beitrag zur Datierung der jungburgwallzeitlichen Keramik im nordwestböhmisches Elbegebiet, *Archeologické rozhledy* 45, s. 279 – 314.
- Zápotocký, M. 1978: Slovanské osídlení na Ústecku – Die slawische Besiedlung im Raum Ústí, *Archeologické rozhledy* 30, s. 258–303.
- Žegklitz, J. – Boháčová, I. – Frolík, J. 1988: St. George's Square – Jiřské náměstí, *Castrum Pragense* 1, s. 97–112.

12. POUŽITÉ ZKRATKY / ABBREVIATIONS USED

ARÚ AV ČR	– Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences
cm	– centimetre
č.	– number
č. neg.	– number of negative
čp.	– House Land-registry number
g	– gramme
H	– grave
hl.	– depth
J	– south
JV	– south-east
JZ	– south-west
kol.	– collective
m.	– metre
max.	– maximum
min.	– minimum
mm	– millimetre
m n. n.	– metre above sea level
např.	– for instance
neg.	– negative
NOV	– Modern Era
Obr.	– figure
Obj.	– feature, pit
pozn.	– note
př. č.	– acquisition number or inventory number
r.	– year
RS3	– Early Middle Ages 3 (800 – 1000 AD)
RS4	– Early Middle Ages 4 (1000 – 1200 AD)
S	– north
s.	– page
sign.	– signature/mark
stol.	– century
SV	– north-east
sv.	– Saint
SZ	– north-west
š.	– latitude
Tab.	– table
tj.	– i. e.
tzv.	– so called
V	– east
VS1	– High Middle Ages 1 (1200 – 1300 AD)
VS2	– High Middle Ages 2 (1300 – 1550 AD)
Z	– west
zl.	– fragment
Ø	– diameter

13. PŘÍLOHA / APPENDIX

Příloha vyobrazuje analyzované keramické nálezy ze všech dílčích ploch, souvisejících s pohřby na II. a IV. nádvoří a také nálezy ze sondy I/1987 v Severním křídle. Vyobrazeny jsou všechny okrajové zlomky, převážná část zdobených zlomků, podhrdlí a výběr zlomků ode dna nádoby. Doplněny jsou průměry okrajů nebo dna (v milimetrech), pokud je bylo možné změřit. Uvedena je též informace o technologické skupině každého zlomku.

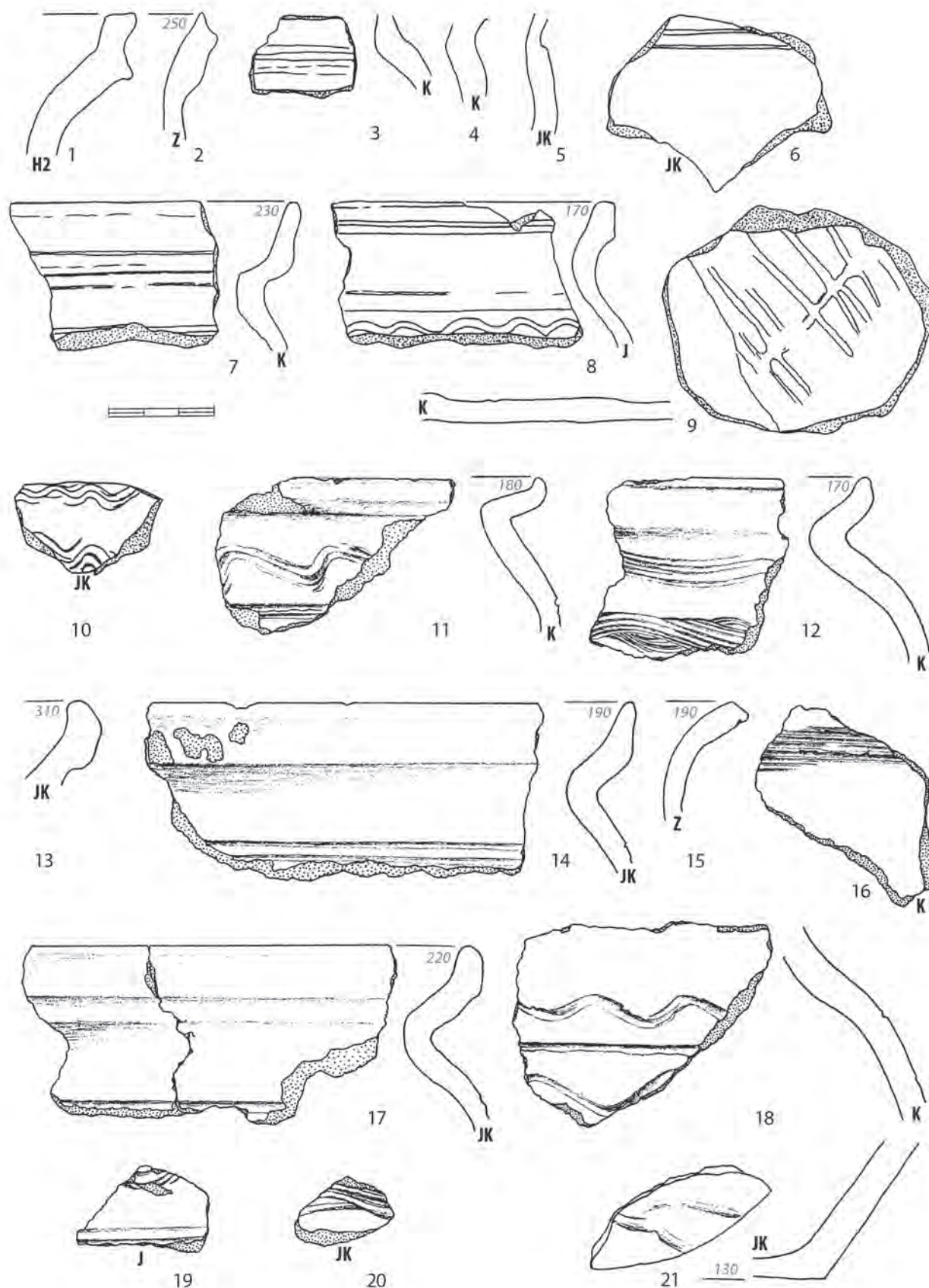
Pro jednotlivé skupiny, definované v textu (kapitola 4) byly vyčleněny následující zkratky: skupina „H1“ (**H1**), „H2“ (**H2**), „J“ (**J**), „JK“ (**JK**), „kalichovitá“ (**K**), „zduřelá“ (**Z**), „HK“ (**HK**), „TM“ (**TM**), „OST“ (**OST**), „S/T“ (**S/T**), „ČMD“ (**CMD**), „tuha“ (**T**), „VS2/NOV“ (**VS2** nebo **VS2/NOV**), „pravěk“ (**P**), „vrcholný středověk 1“ („**VS1**“).

Autory kreseb jsou Š. Dančo, P. Grznár, V. Pincová, V. Uramová a autor.

The appendix shows the analyzed ceramic findings from all sub-areas associated with burials at 2nd and 4th courtyards, as well as findings from the I/1987 probe in the Northern Wing. All rims fragments, the major part of decorated fragments and the selection of fragments from the bottom of the vessels are shown. The diameters of the edges or the bottom (in millimeters) are added if measured. Where it was possible to measure, the diameter of the rim or bottom has been added to ceramic fragments.

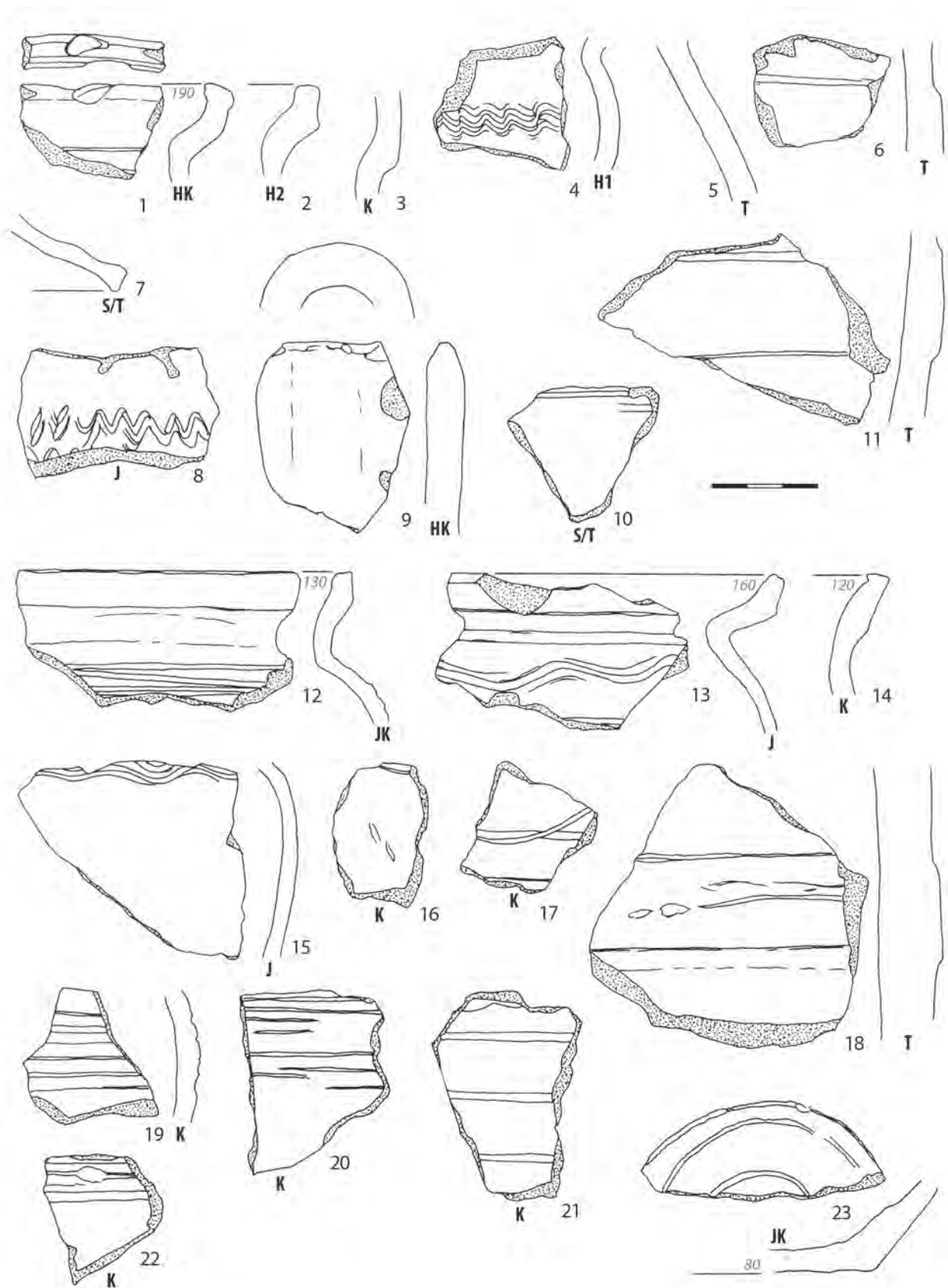
In describing of ceramic fragments, a system was used that was compiled for the processing of the large assemblages from Prague Castle excavations (*Frolík 1987; 1995; 1997a; 1999; Frolík – Maříková-Kubková - Růžičková – Zeman 2000*). Based on macroscopically observable technological traits, the ceramics are categorized into “technological” groups “H1” (**H1**), „H2“ (**H2**), „J“ (**J**), „JK“ (**JK**), „chalice-like“ (**K**), „swollen“ (**Z**), „HK“ (**HK**), „TM“ (**TM**), „OST“ (**OST**), „S/T“ (**S/T**), „red decorated“ (**CMD**), „graphite“ (**T**), „VS2/NOV“ (**VS2** or **VS2/NOV**), „prehistory“ (**P**), „high middle ages 1“ („**VS1**“). In the tables, the abbreviations (above, in bold) are added to every fragment.

The pottery was drawn by Š. Dančo, P. Grznár, V. Pincová, V. Uramová and author.

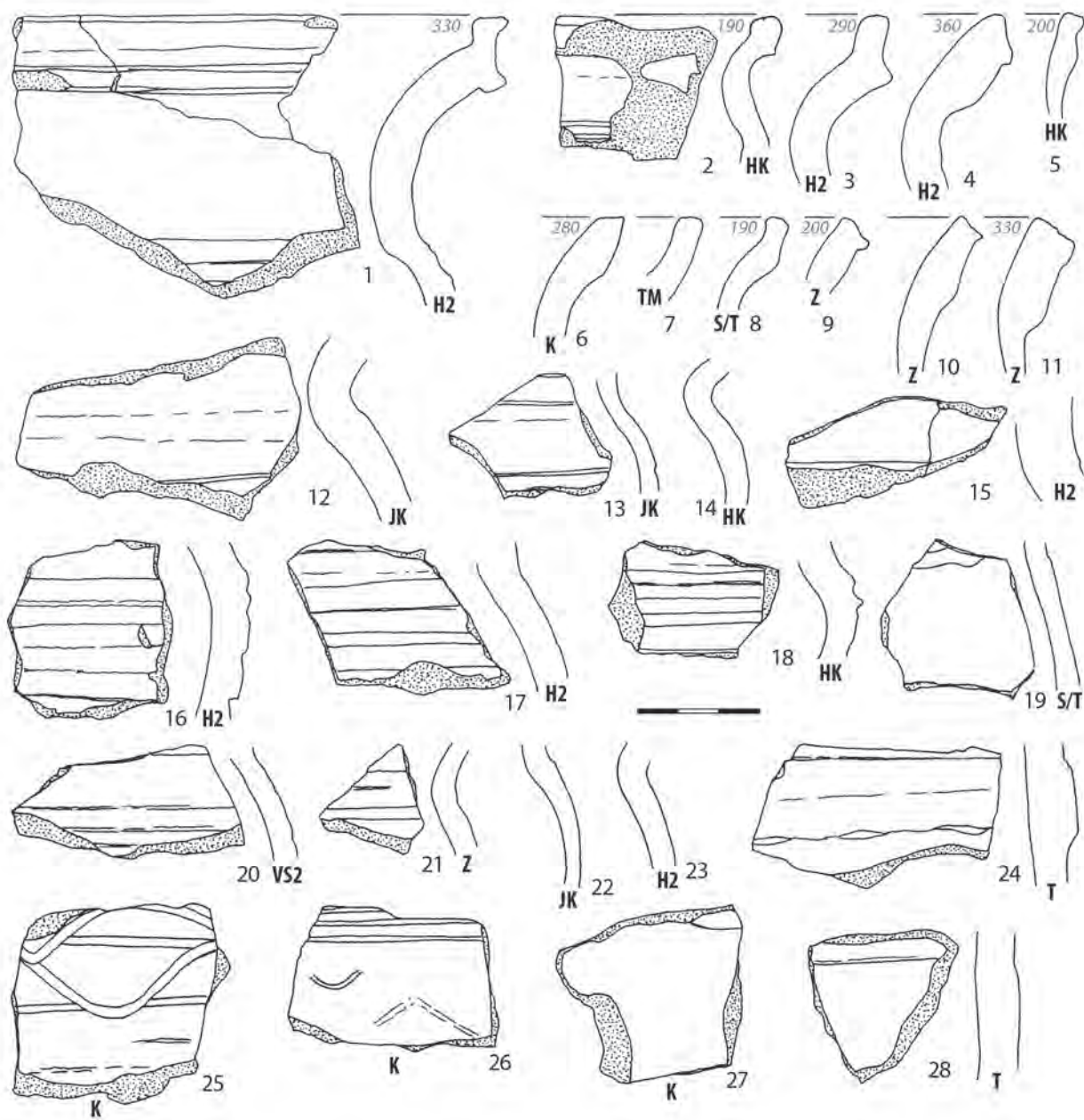
Tab. 1: Střední křídlo, průjezd mezi II. a III. nádvořím 1929. 1-6 – př. č. 11805; 7-9 – př. č. 11818; 10 – př. č. 11887; 11 – př. č. 11807; 12 – př. č. 11809; 13 – př. č. 11804; 14-21 – př. č. 11819.

Tab. 1: Middle Wing, passage between 2nd and 3rd courtyards 1929. 1-6 – Inv. No. 11805; 7-9 – Inv. No. 11818; 10 – Inv. No. 11887; 11 – Inv. No. 11807; 12 – Inv. No. 11809; 13 – Inv. No. 11804; 14-21 – Inv. No. 11819.

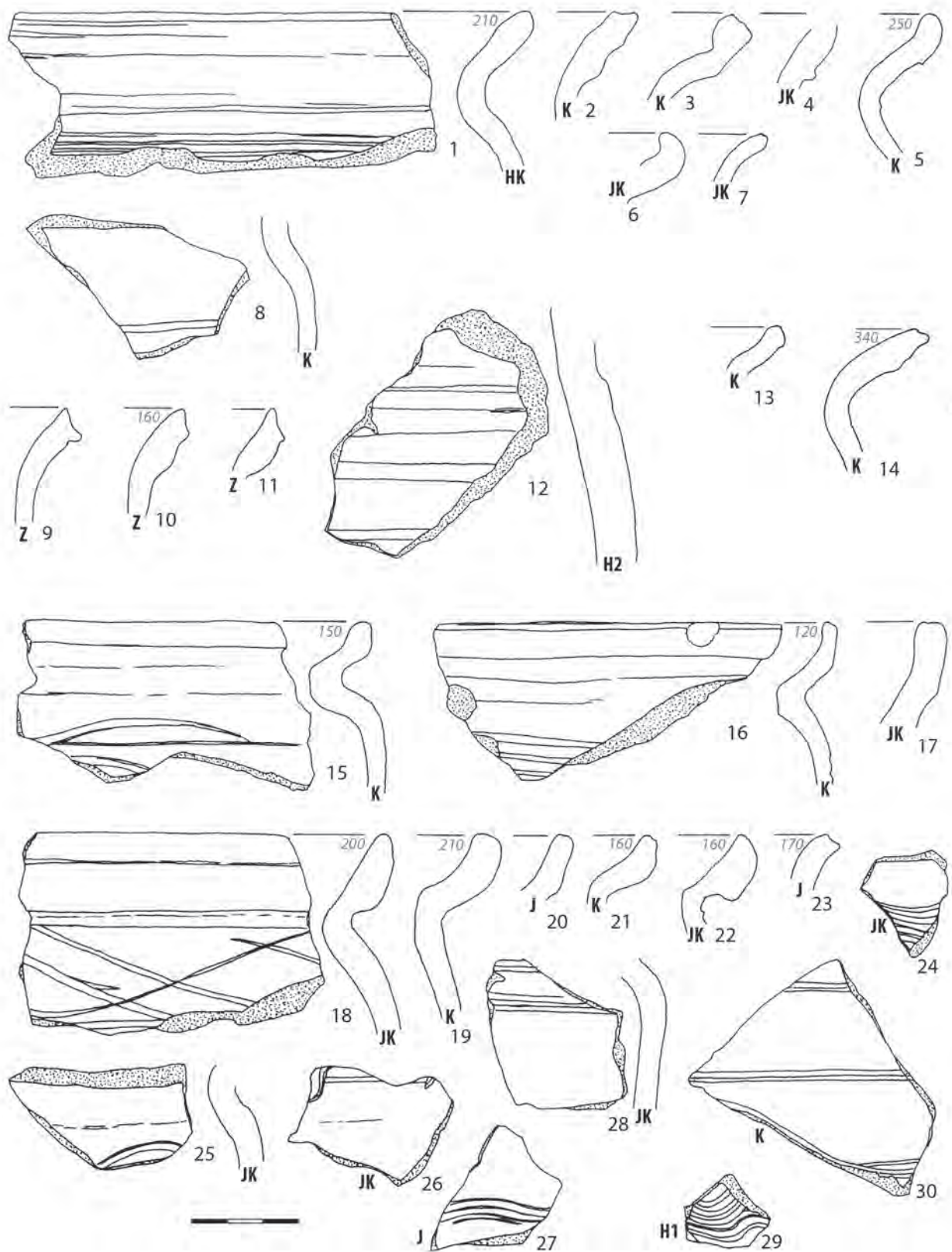
Tab. 2: Střední křídlo, průchod mezi II. a III. nádvořím 1948. 1-11 – př. č. 12698; 12-23 – př. č. 12699.

Tab. 2: Middle Wing, passageway between 2nd and 3rd courtyards 1948. 1-11 – Inv. No. 12698; 12-23 Inv. No. 12699.

Tab. 3: Střední křídlo, průchod mezi II. a III. nádvořím 1948. Př. č. 12703.

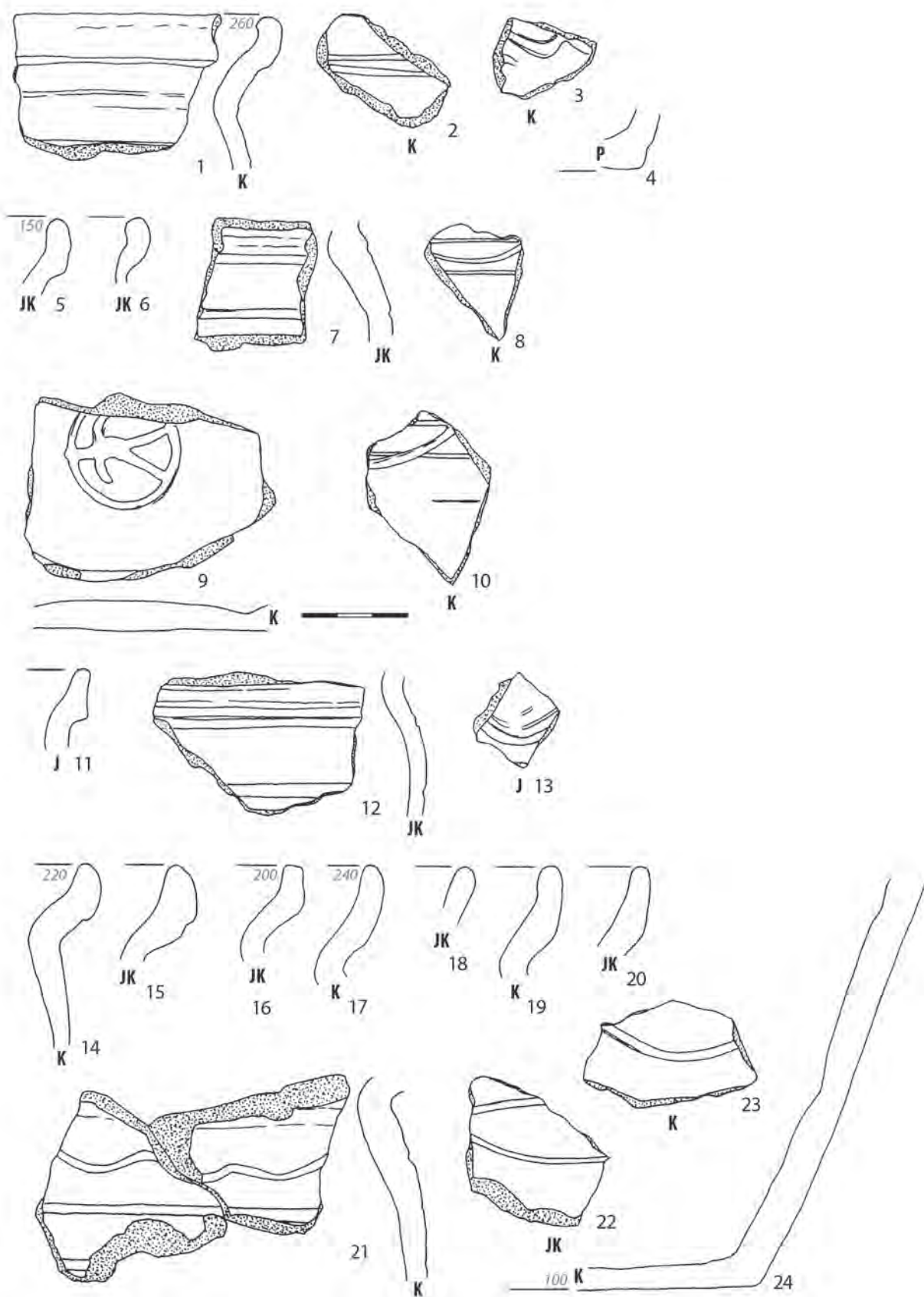
Tab. 3: Middle Wing, passageway between 2nd and 3rd courtyards 1948. Inv. No. 12703.

Tab. 4: II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže 1992. 1-8 – uloženína 1114; 9 – uloženína 1206; 10 – uloženína 1251; 11-12 – uloženína 1212; 13-14 – uloženína 1157; 15-30 – uloženína 1125.

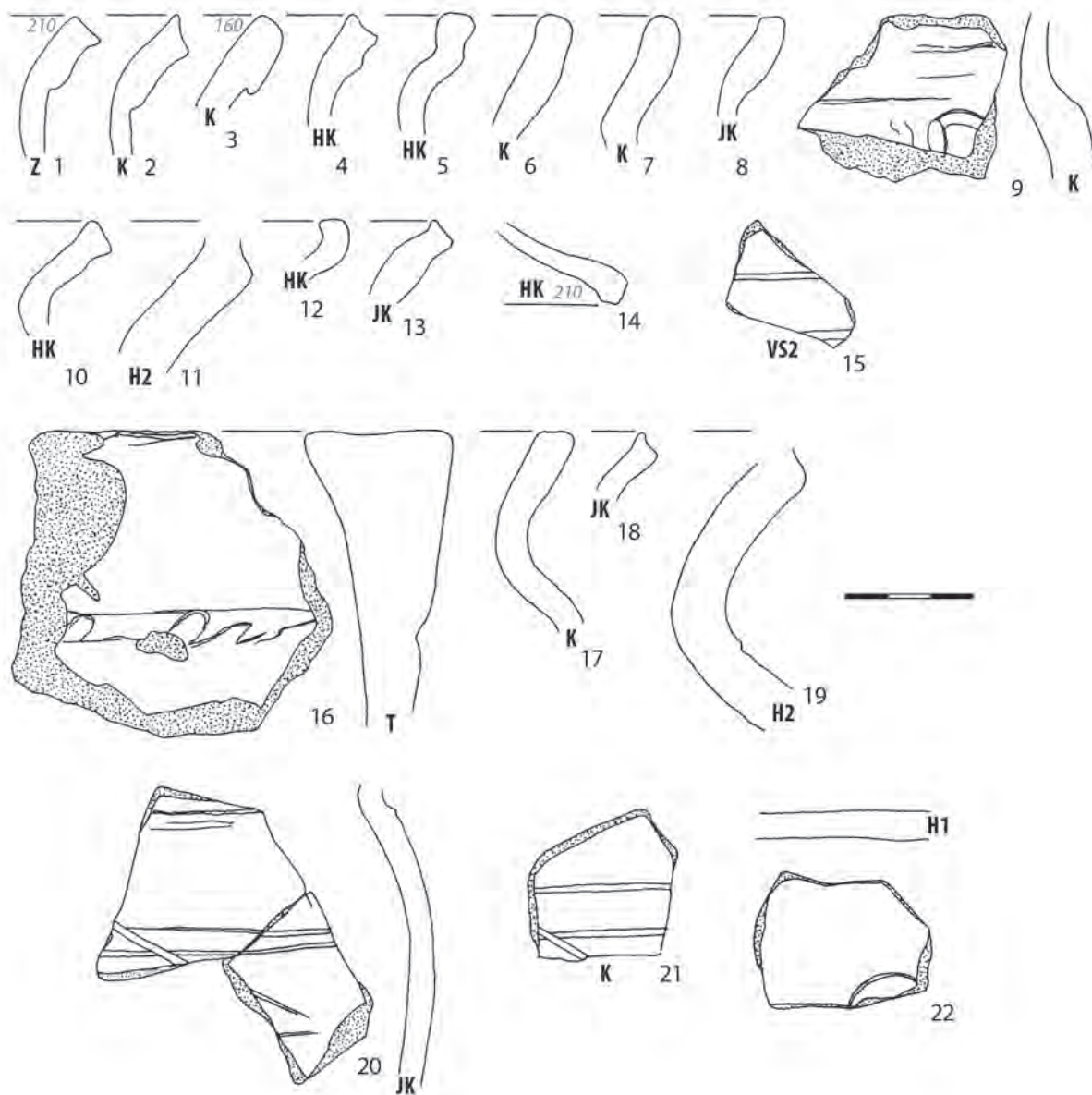
Tab. 4: 2nd courtyard, quiet corner by the Holy Cross Chapel 1992. 1-8 – deposit 1114; 9 – deposit 1206; 10 – deposit 1251; 11-12 – deposit 1212; 13-14 – deposit 1157; 15-30 – deposit 1125.

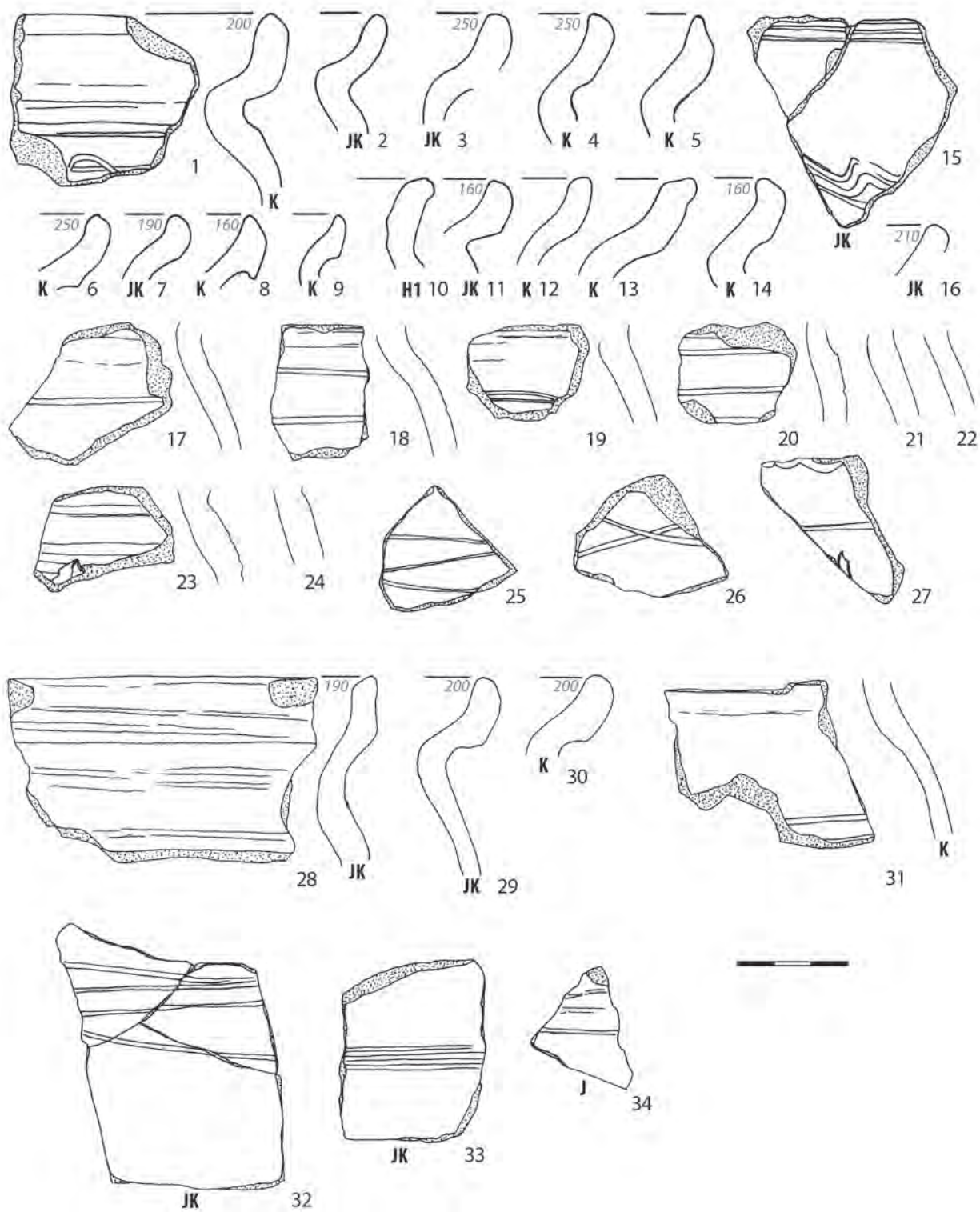
Tab. 5: II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže 1992. 1-4 – uloženína 1185; 5-10 – uloženína 1187; 11-13 – uloženína 1188; 14-24 – uloženína 1189.

Tab. 5: 2nd courtyard, quiet corner by the Holy Cross Chapel 1992. 1-4 – deposit 1185; 5-10 – deposit 1187; 11-13 – deposit 1188; 14-24 – deposit 1189.

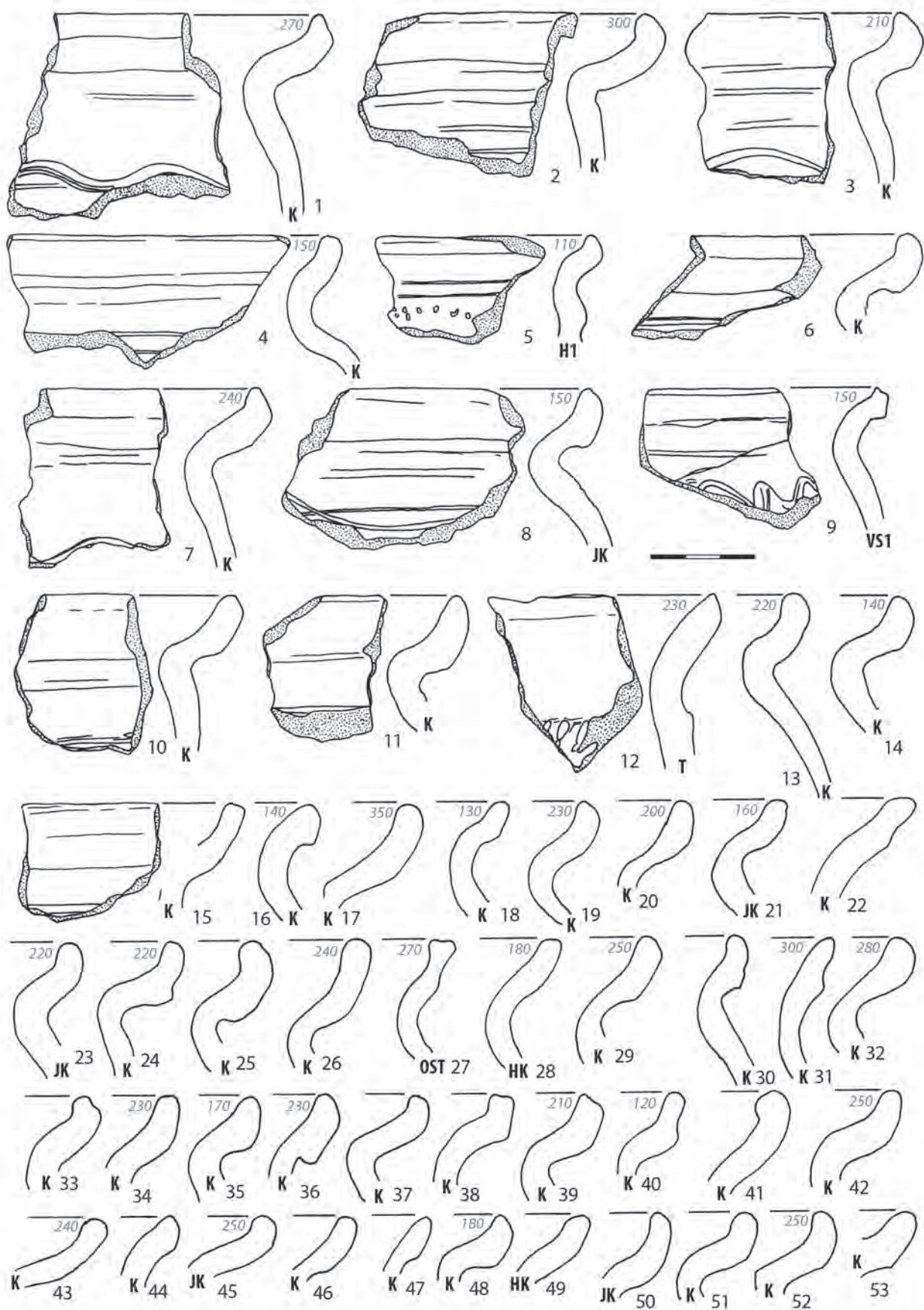
Tab. 6: II. nádvoří, zákoutí u kaple sv. Kříže 1992. 1-15 – uložení 1178; 16-22 – uložení 1159A.

Tab. 6: 2nd courtyard, quiet corner by the Holy Cross Chapel 1992. 1-15 – deposit 1178; 16-22 – deposit 1159A.

Tab. 7: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-27 – př. č. 13141; 28-34 – př. č. 13363.

Tab. 7: Tab. 7: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-27 – Inv. No. 13141; 28-34 – Inv. No. 13363.

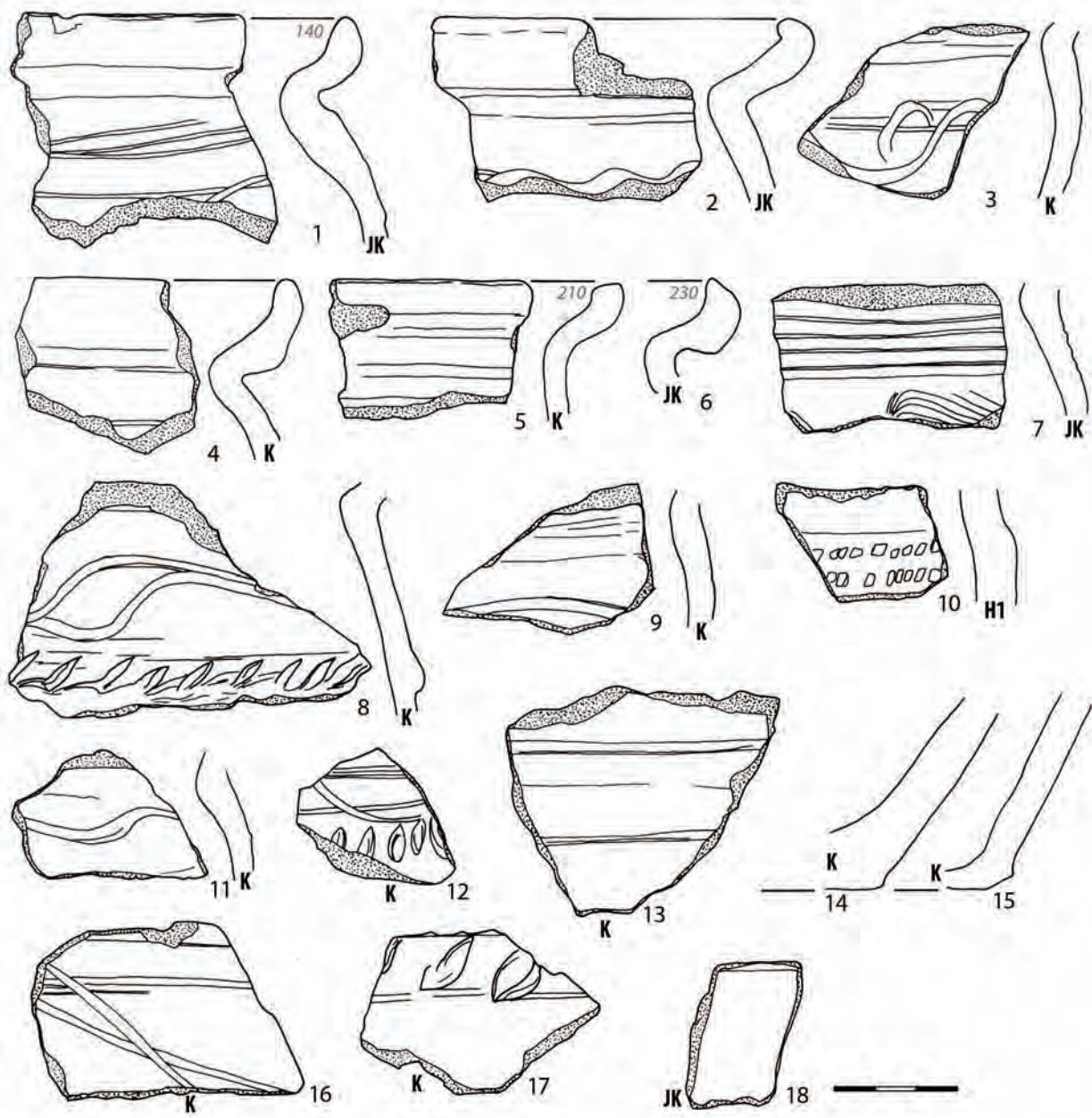
Tab. 8: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13123.

Tab. 8: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13123.

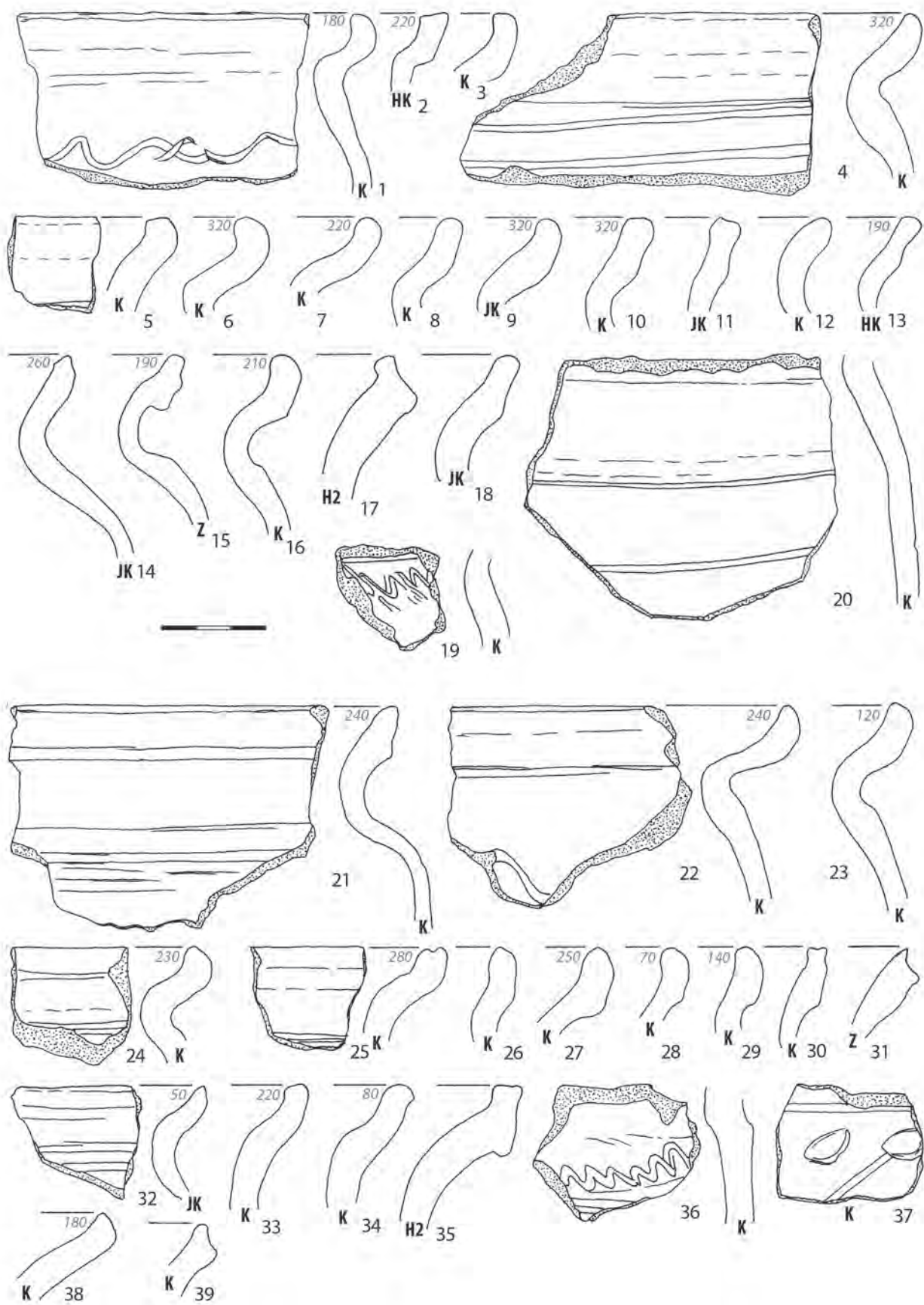
Tab. 9: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13123.

Tab. 9: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13123.

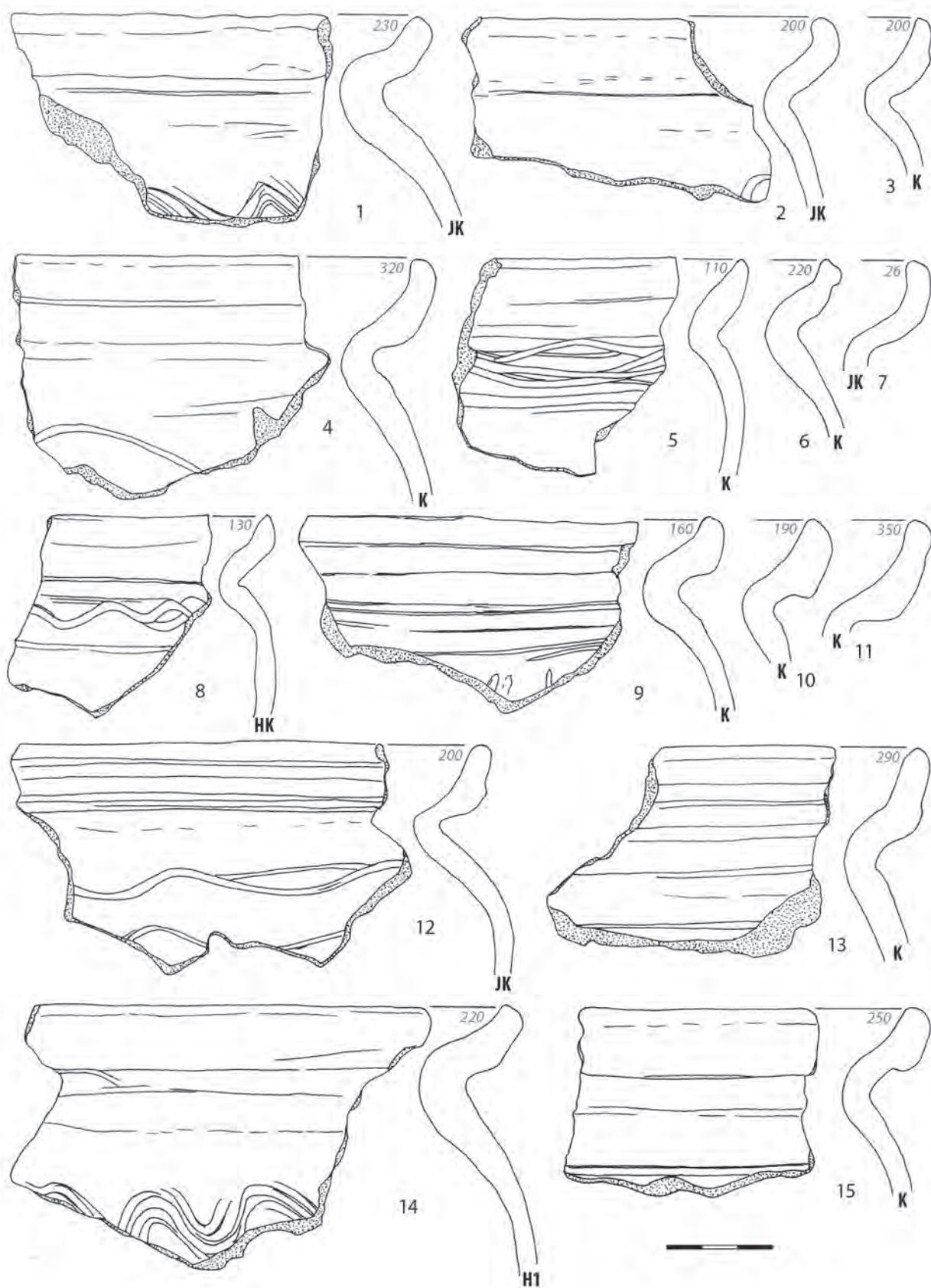
Tab. 10: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13120.

Tab. 10: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13120.

Tab. 11: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-20 – př. č. 13119; 21-39 – př. č. 13117.

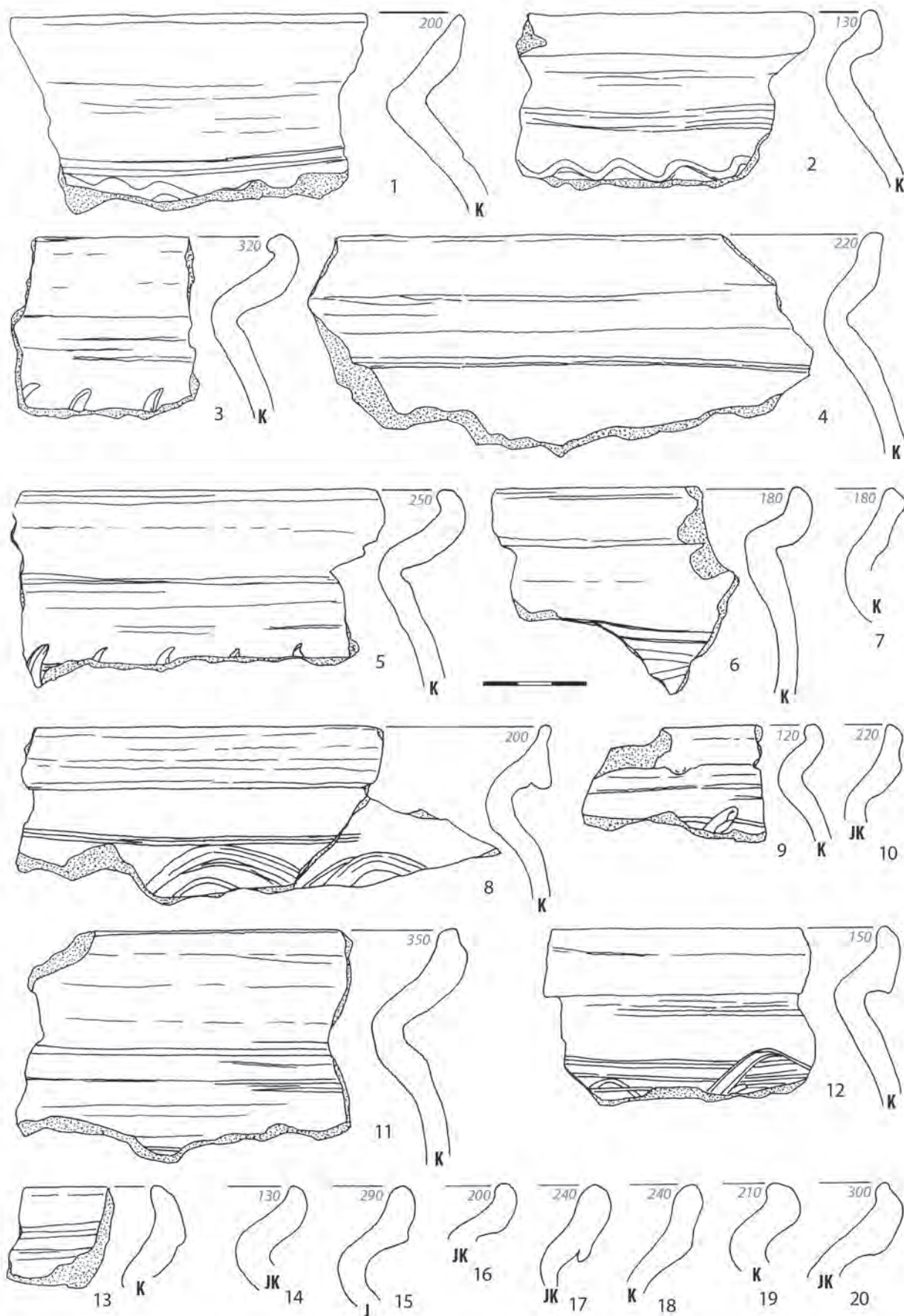
Tab. 11: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-20 – Inv. No. 13119; 21-39 – Inv. No. 13117.

Tab. 12: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

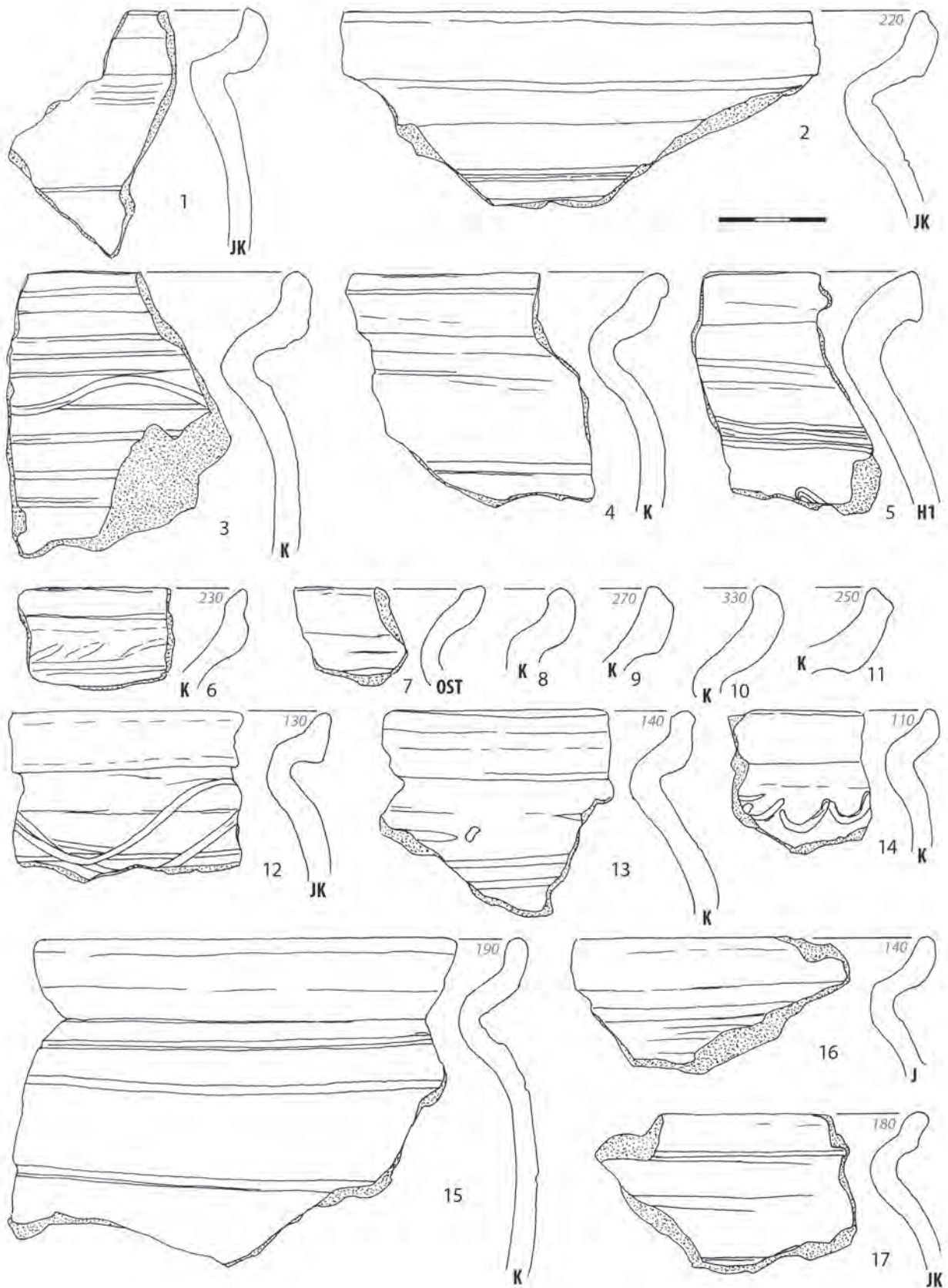
Tab. 12: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

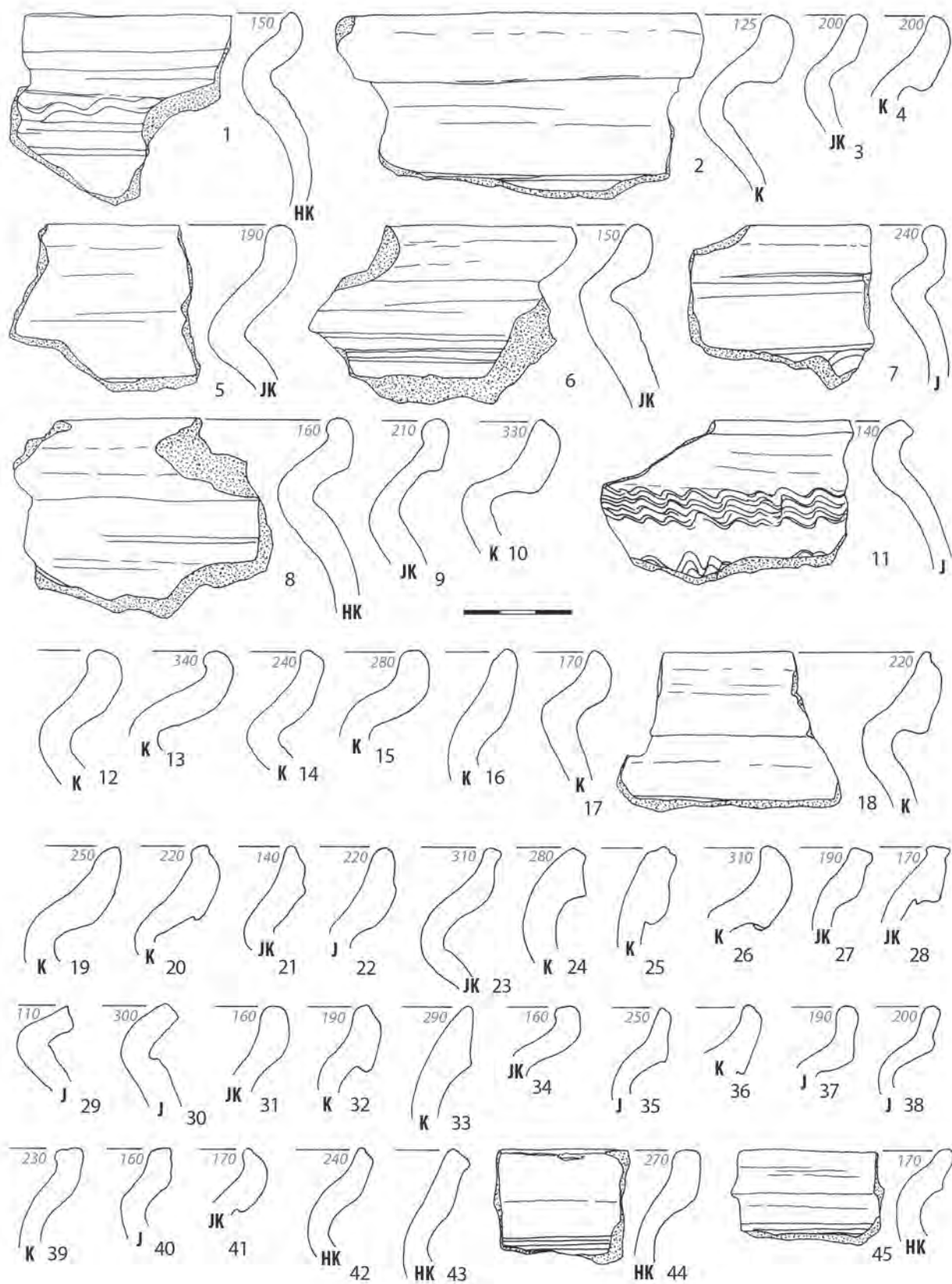
Tab. 13: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

Tab. 13: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

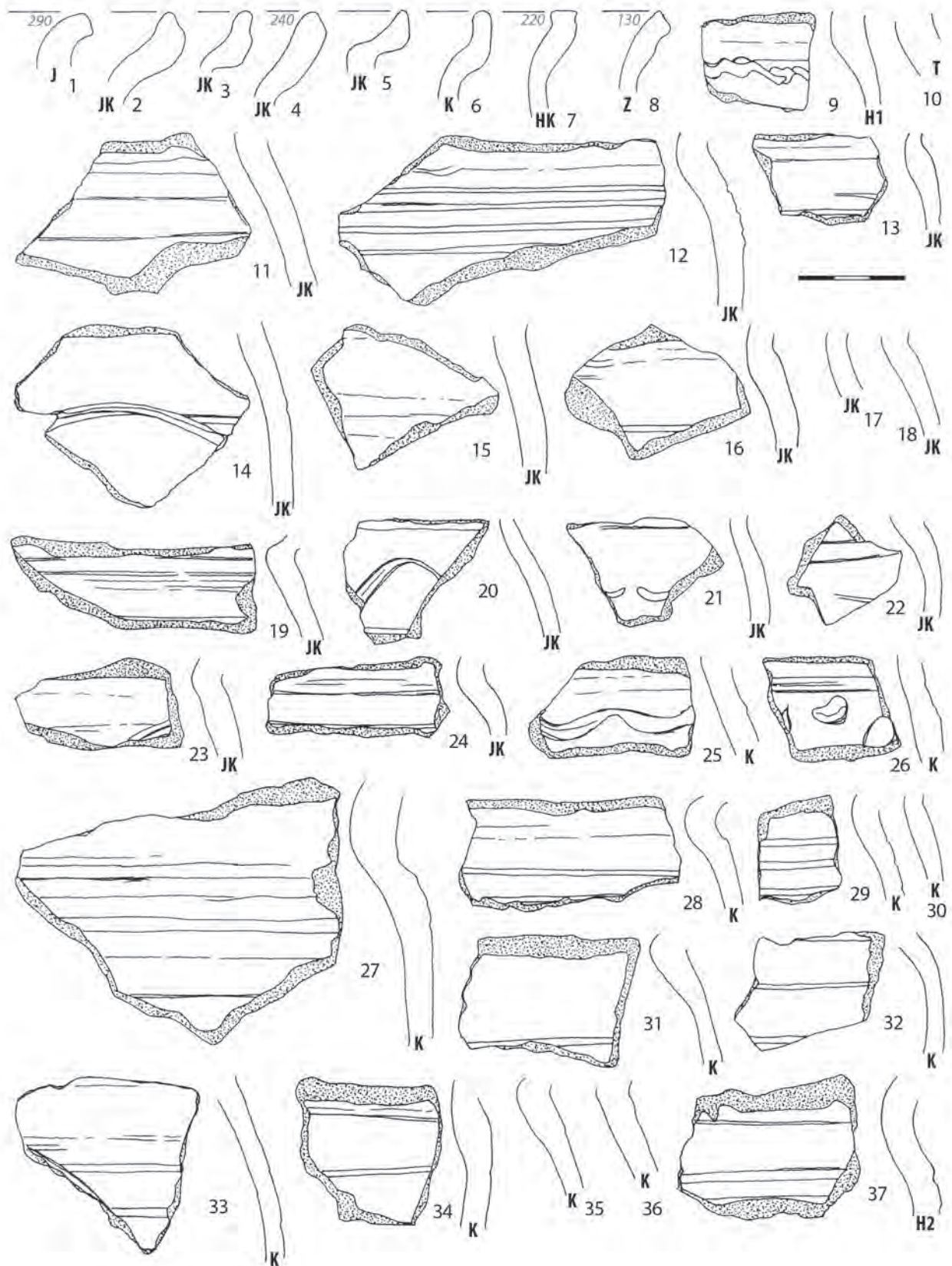
Tab. 14: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

Tab. 14: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

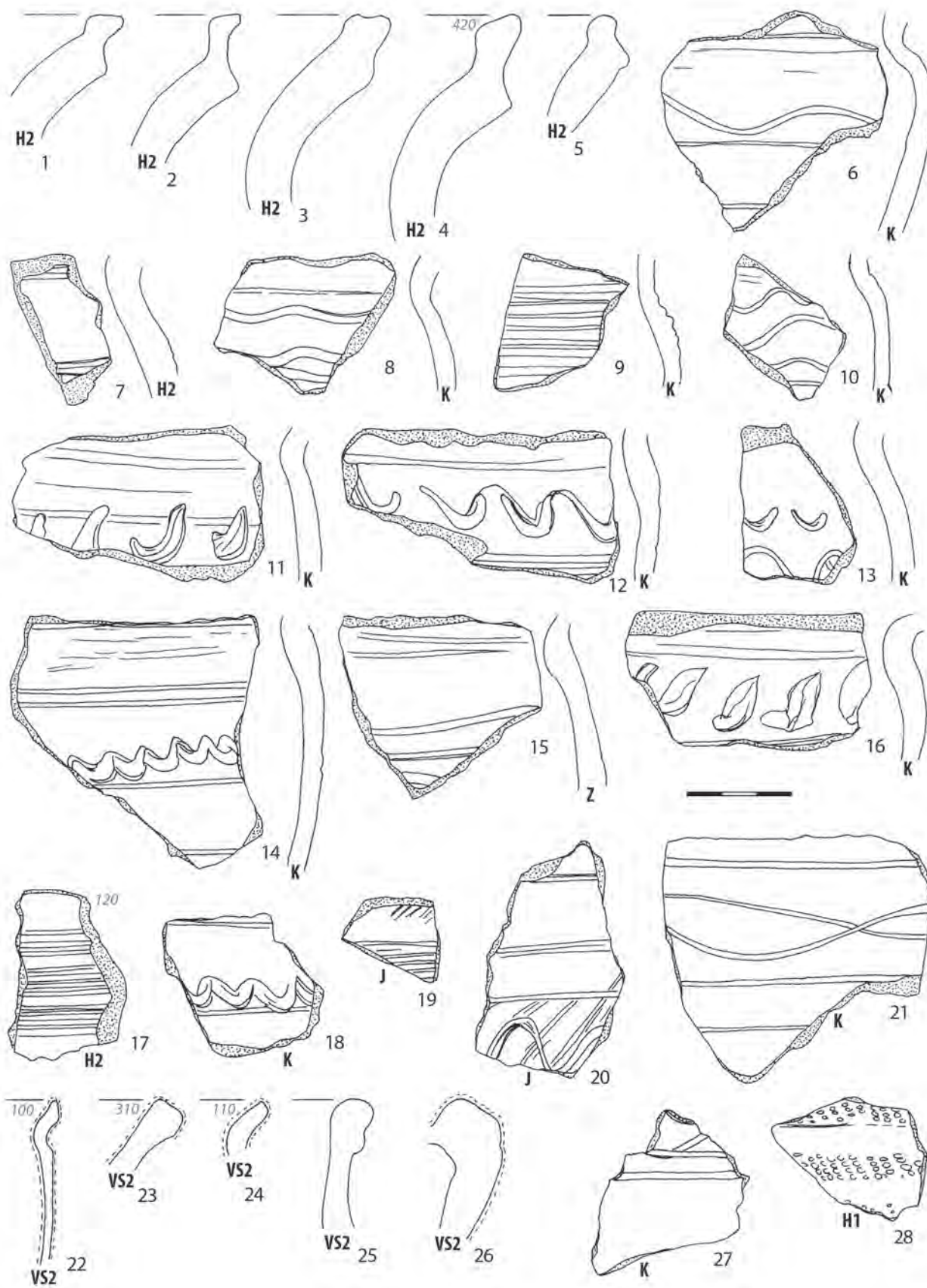
Tab. 15: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

Tab. 15: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

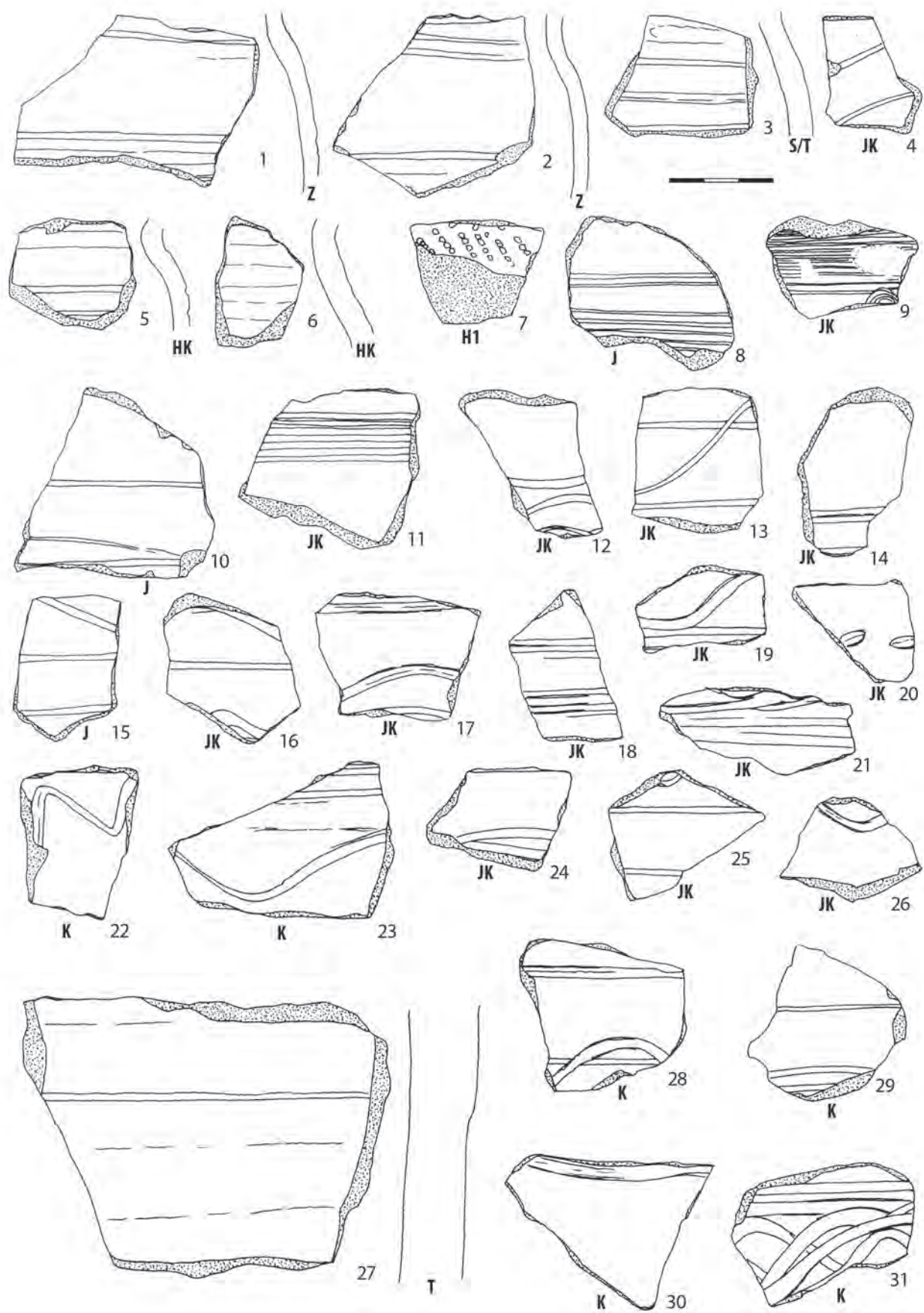
Tab. 16: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

Tab. 16: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

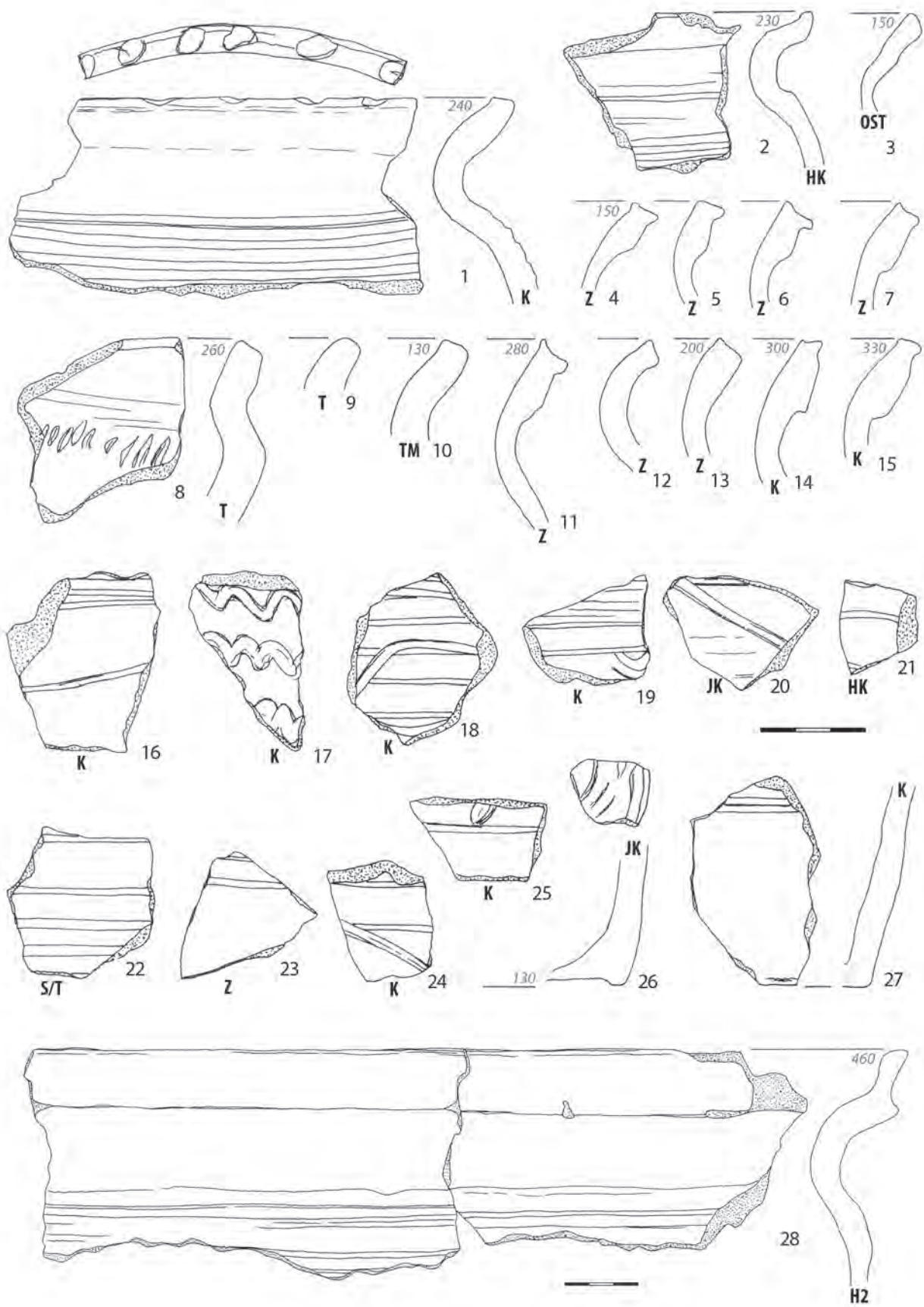
Tab. 17: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

Tab. 17: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

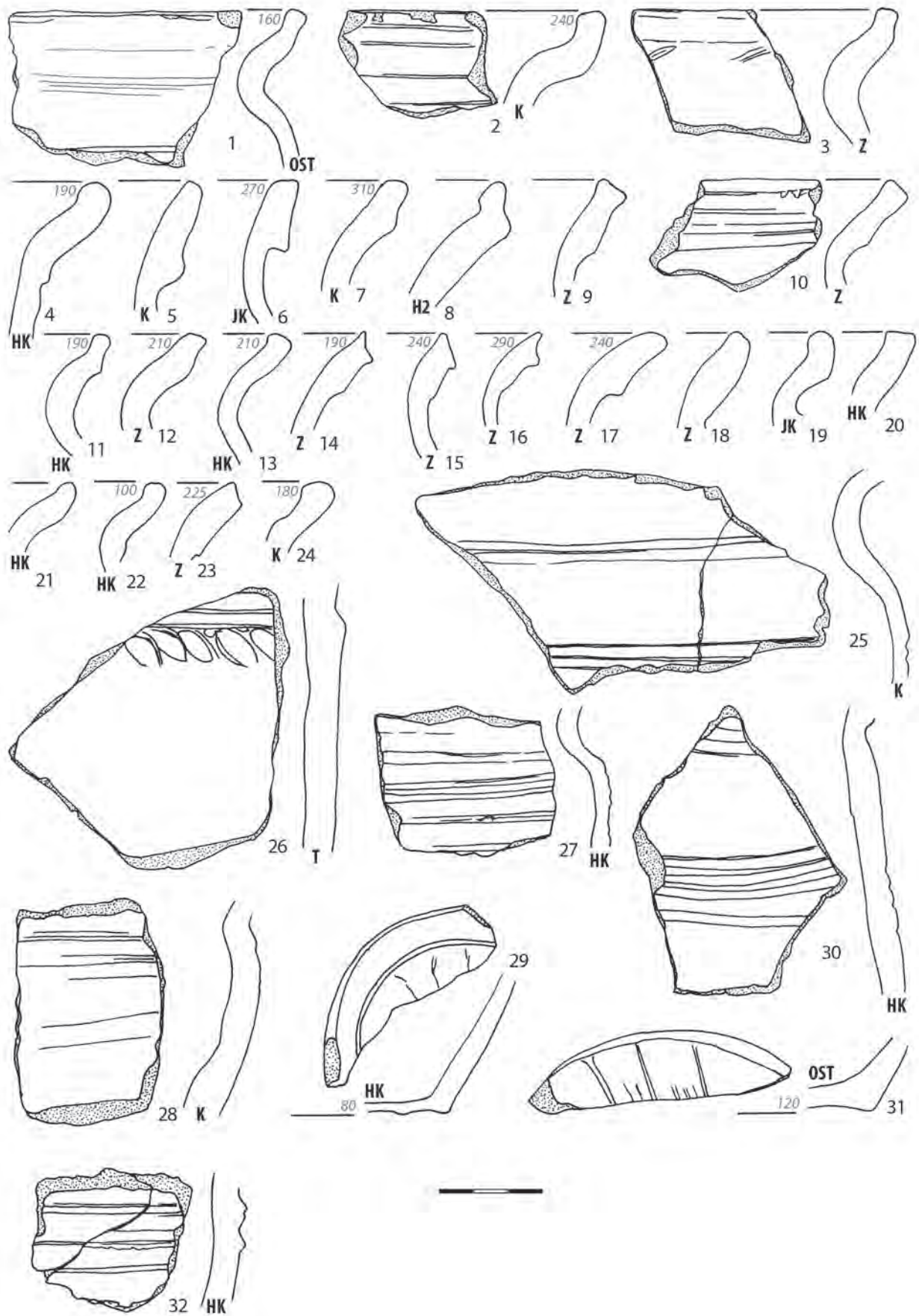
Tab. 18: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

Tab. 18: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

Tab. 19: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13122.

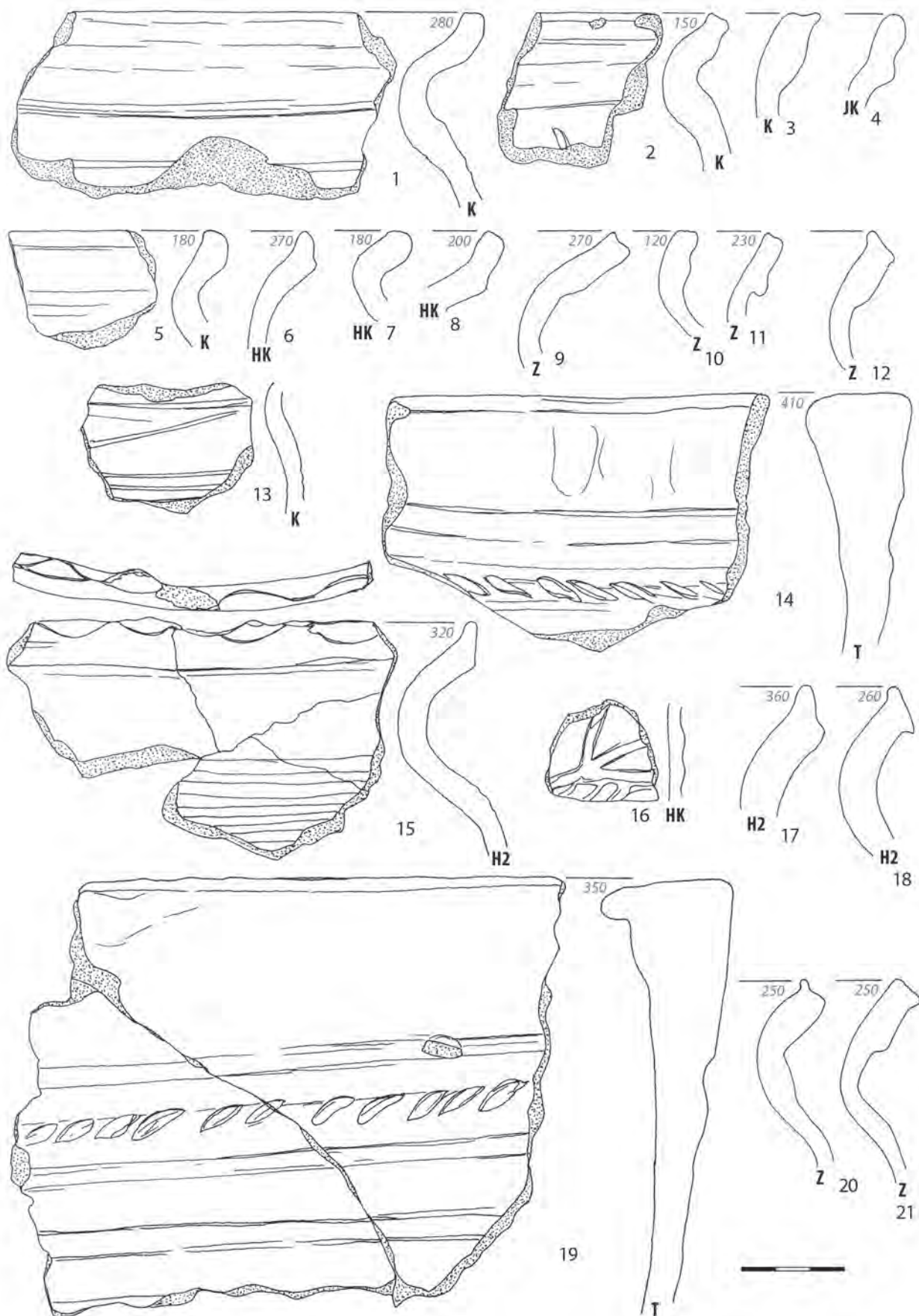
Tab. 19: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13122.

Tab. 20: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13124.

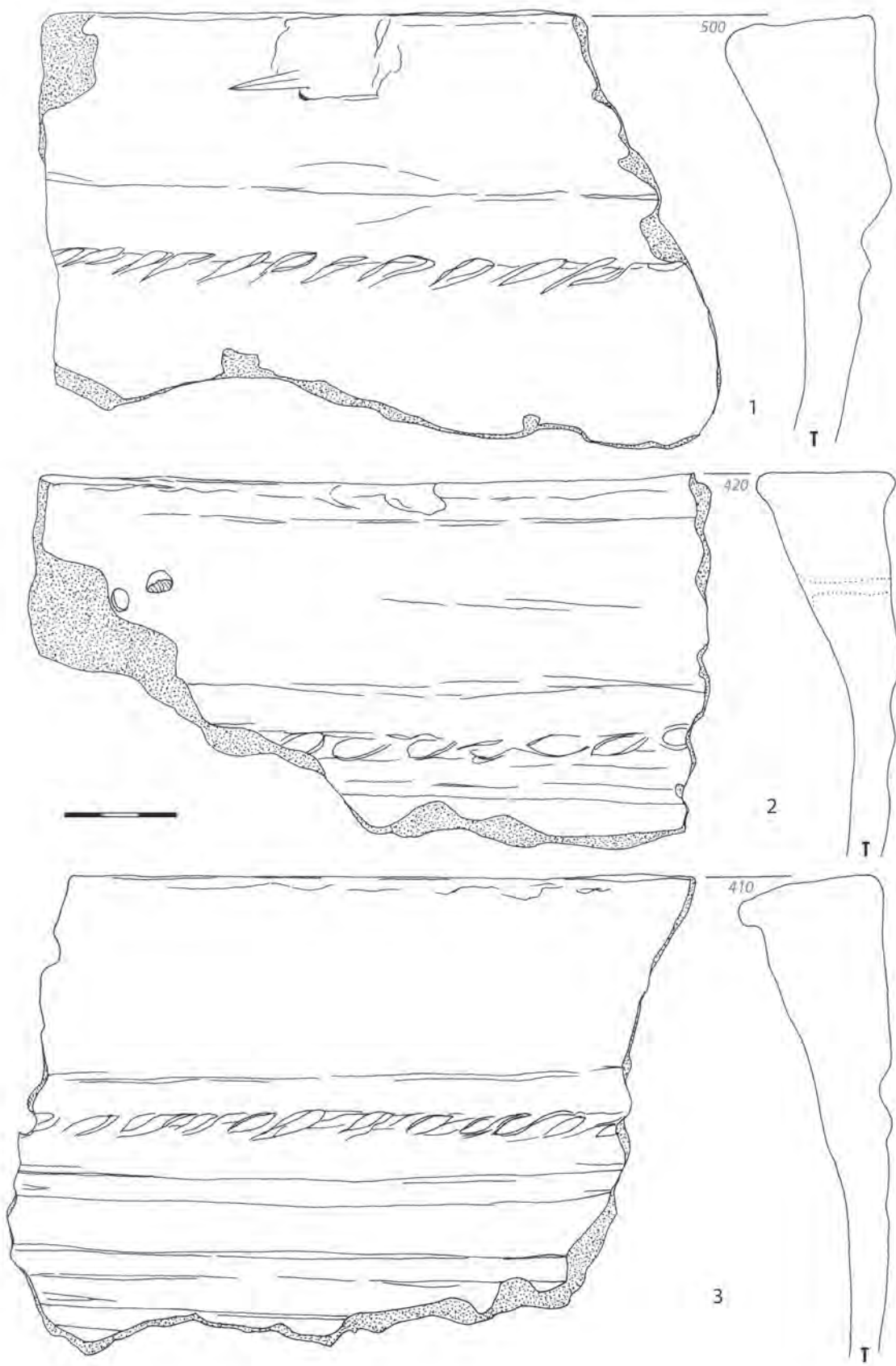
Tab. 20: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13124.

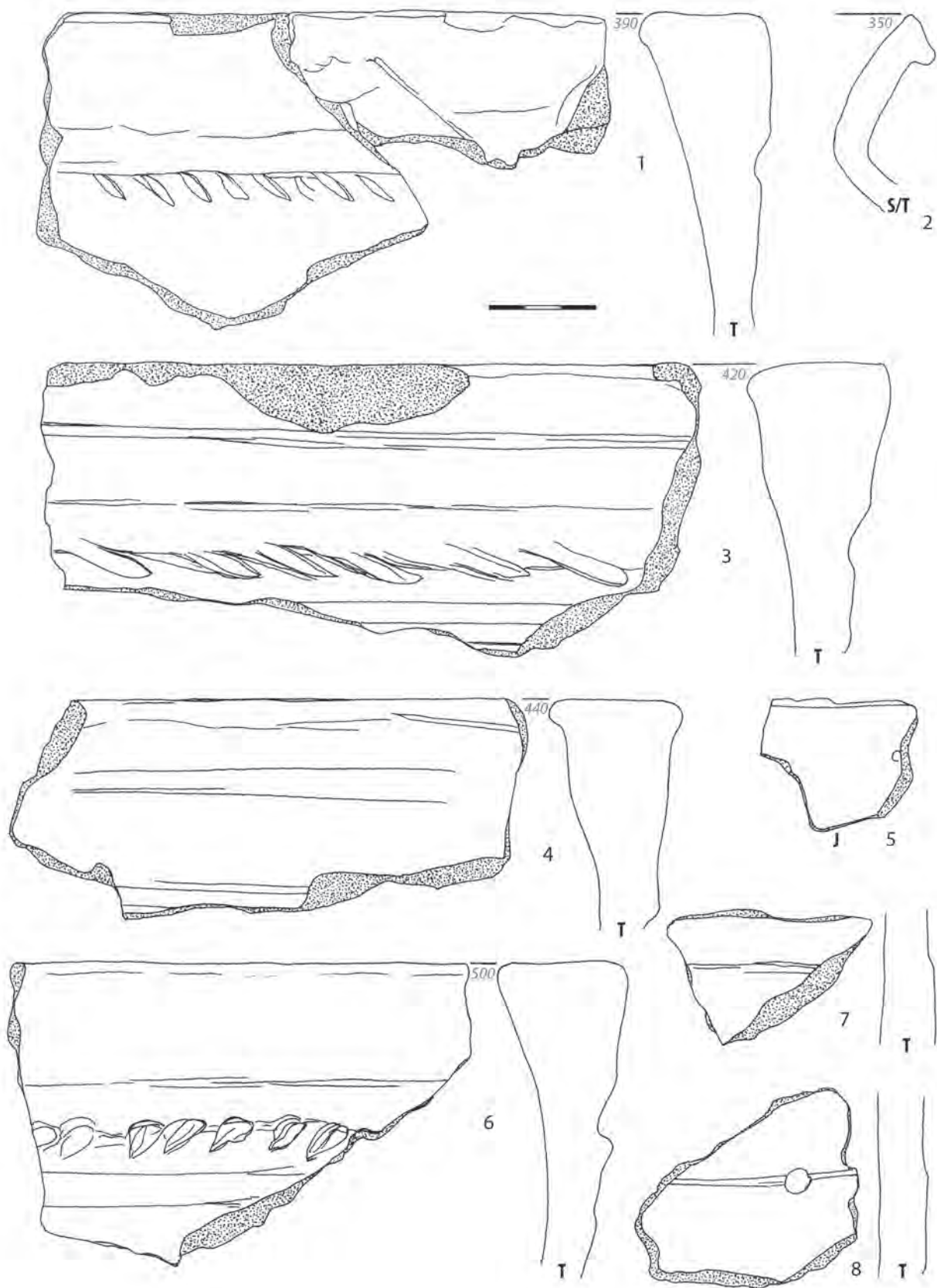
Tab. 21: II. nádvoří, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13126.

Tab. 21: 2nd Courtyard, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13126.

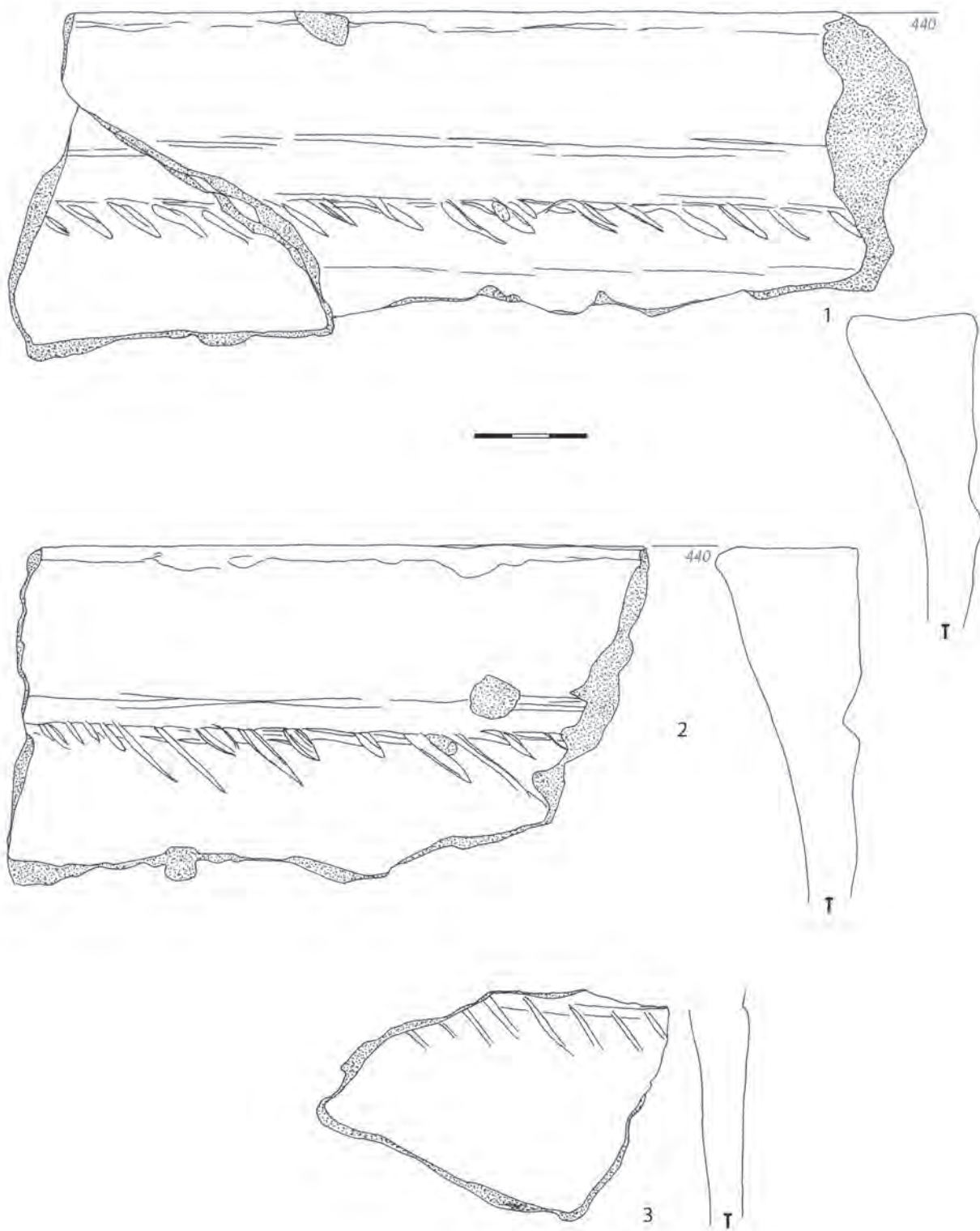
Tab. 22: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13125.

Tab. 22: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13125.

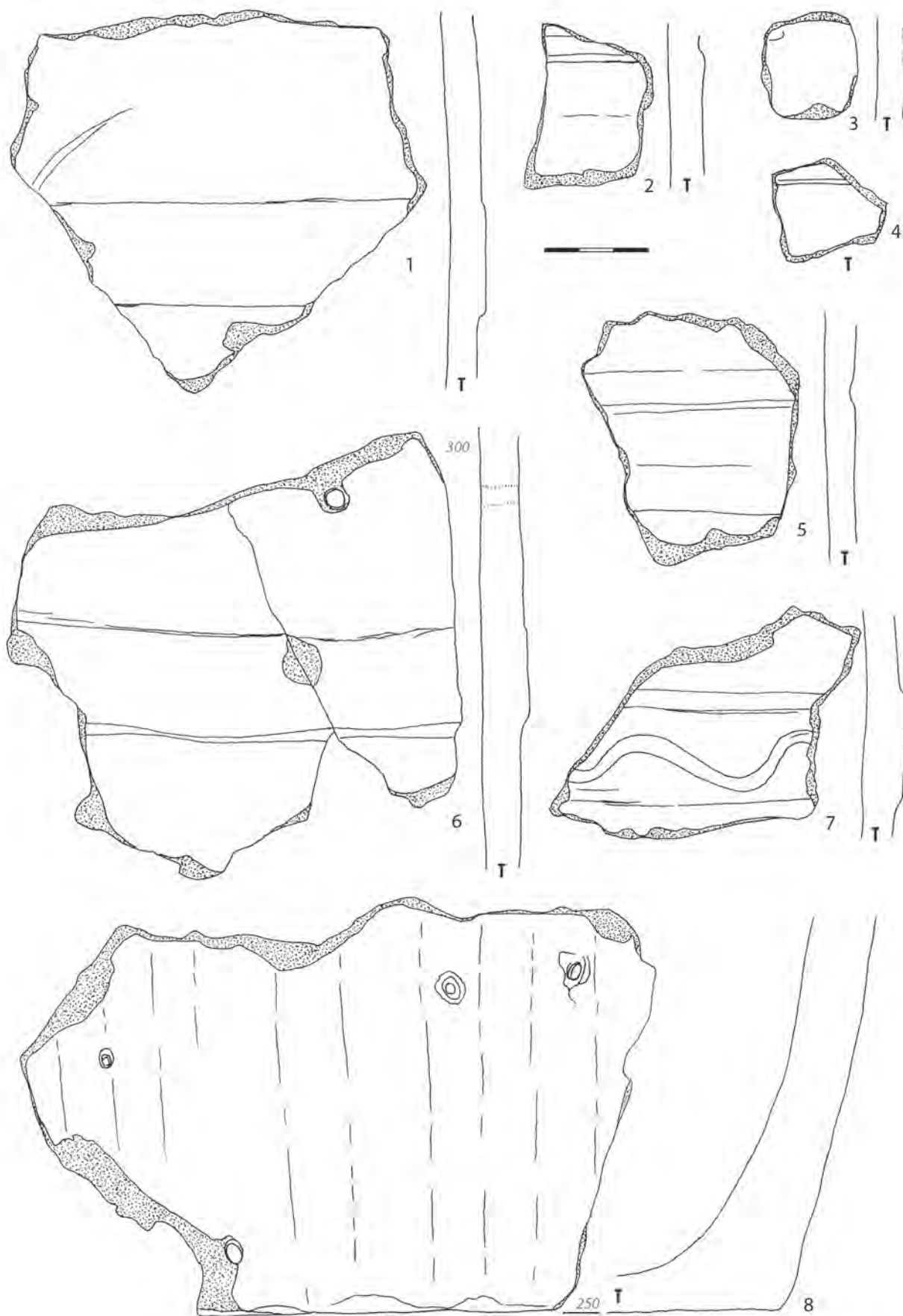
Tab. 23: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13125.

Tab. 23: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13125.

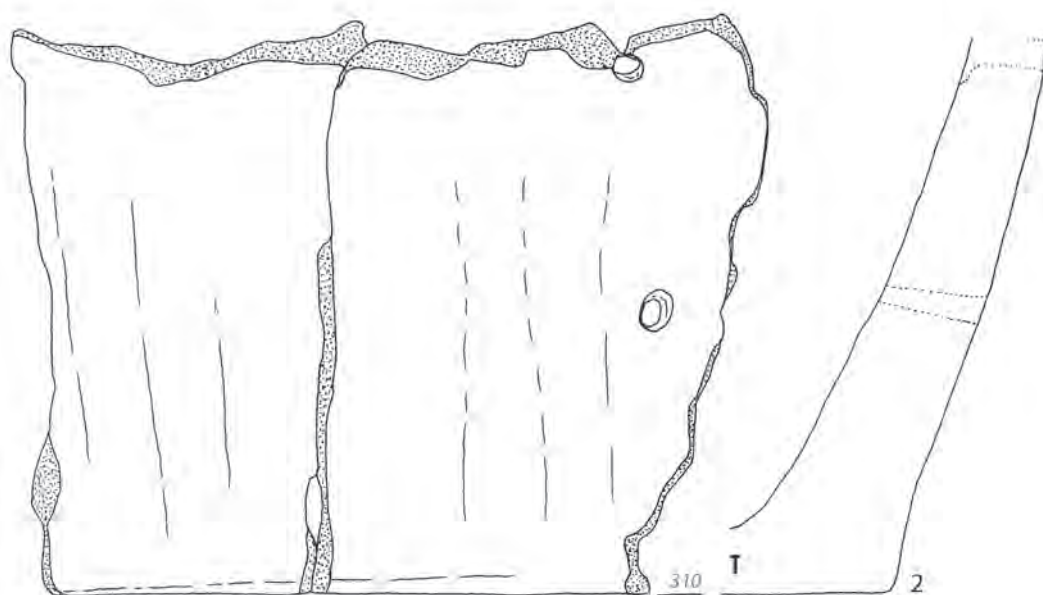
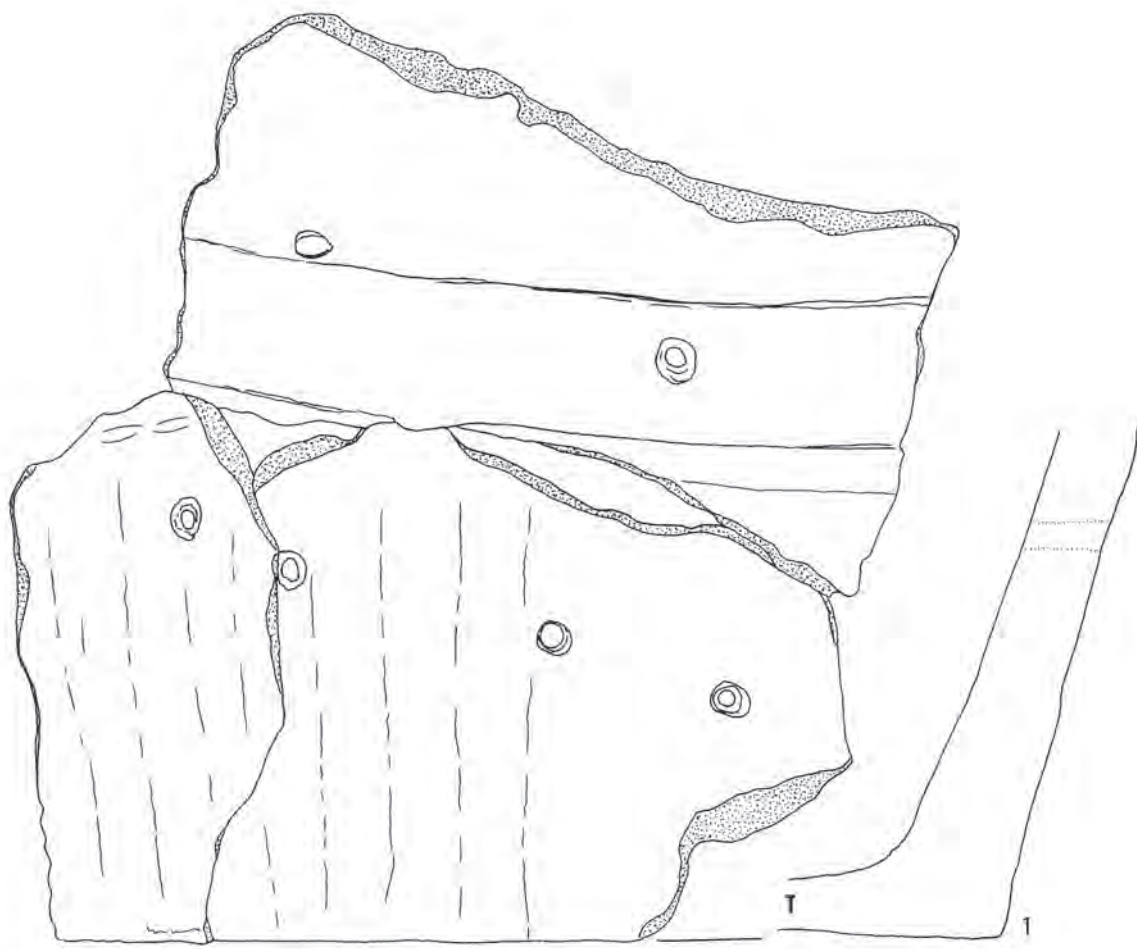
Tab. 24: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13125.

Tab. 24: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13125.

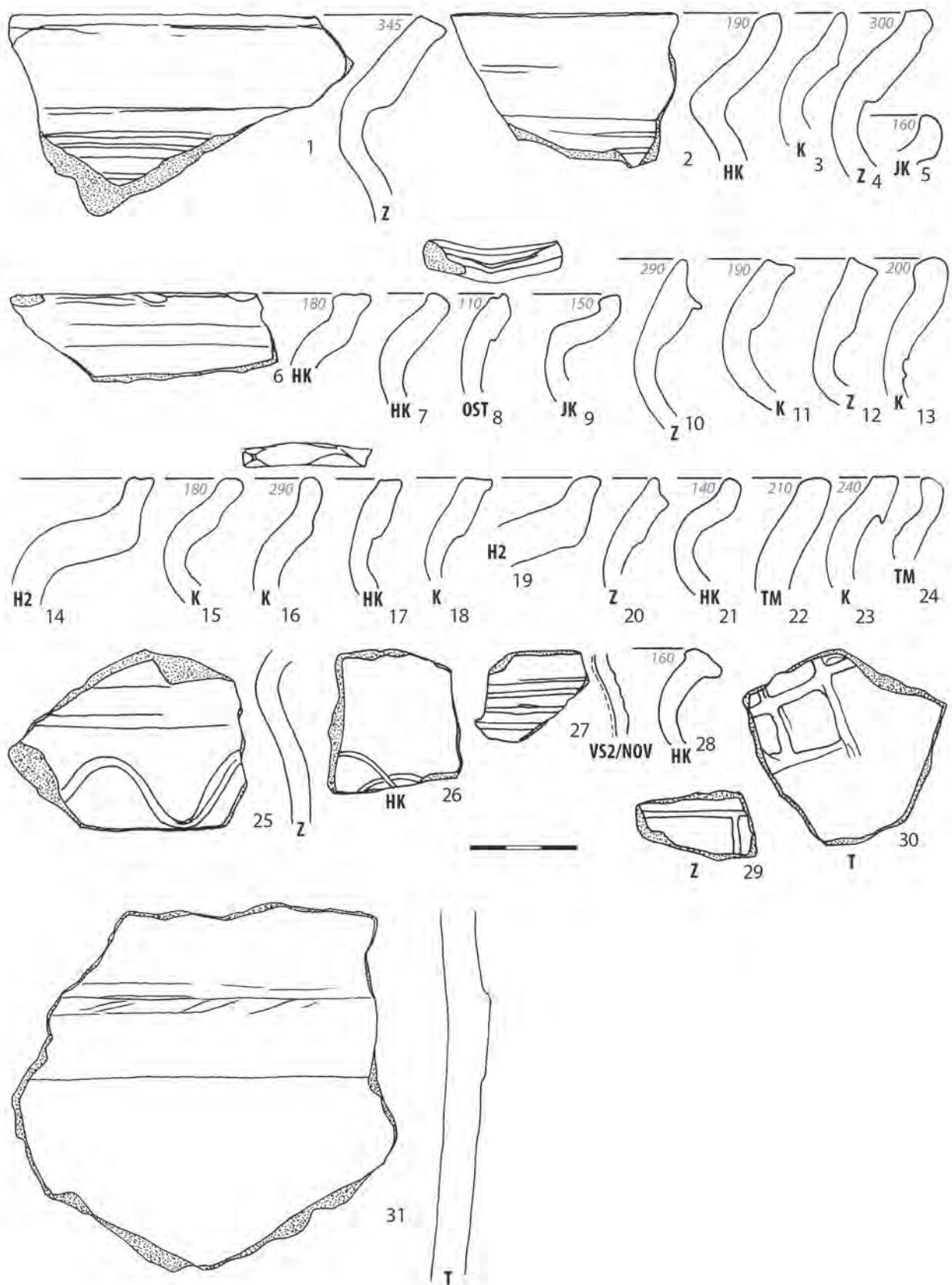
Tab. 25: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13125.

Tab. 25: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13125.

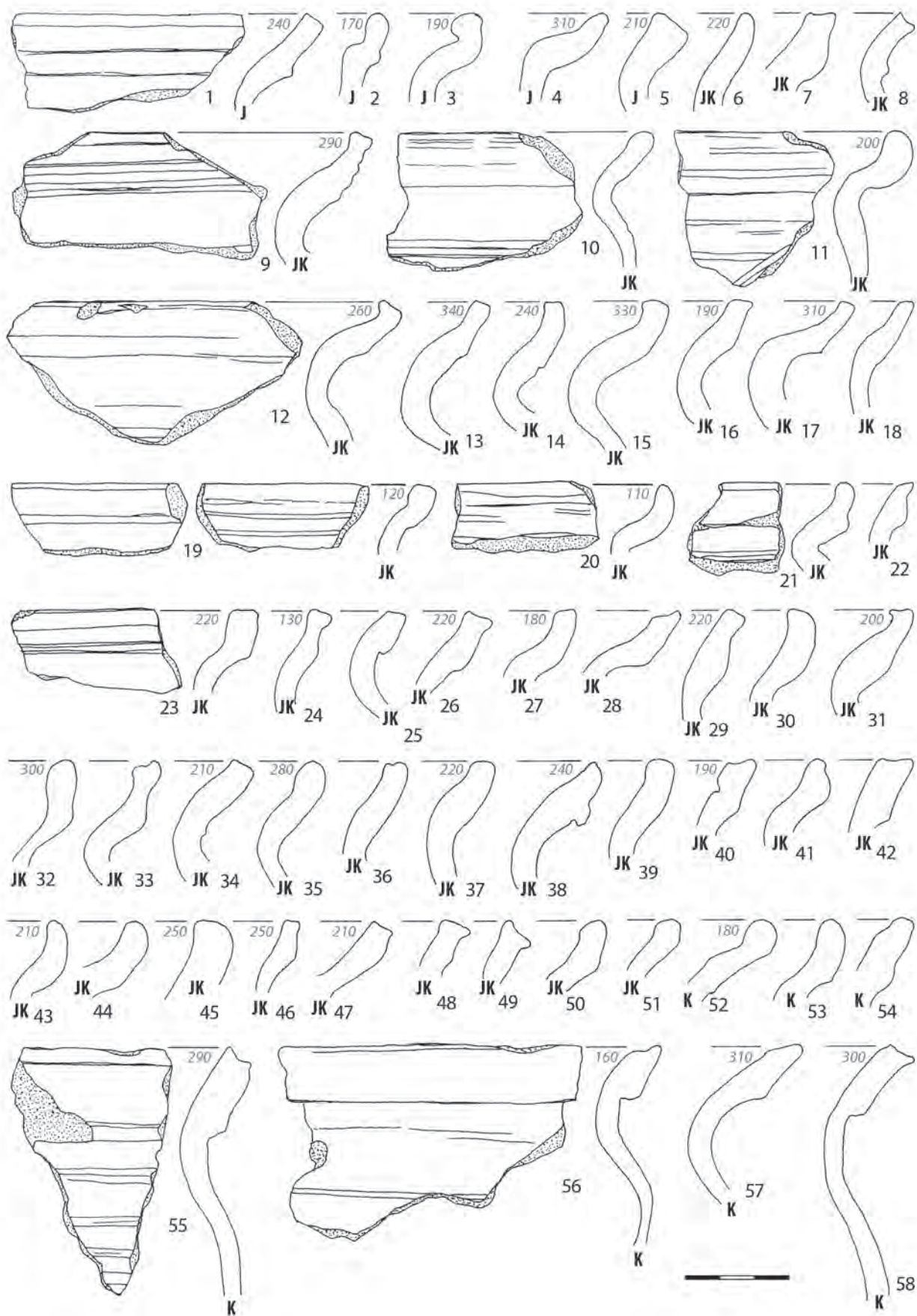
Tab. 26: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13125.

Tab. 26: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13125.

Tab. 27: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-30 – př. č. 13127; 31 – př. č. 13125.

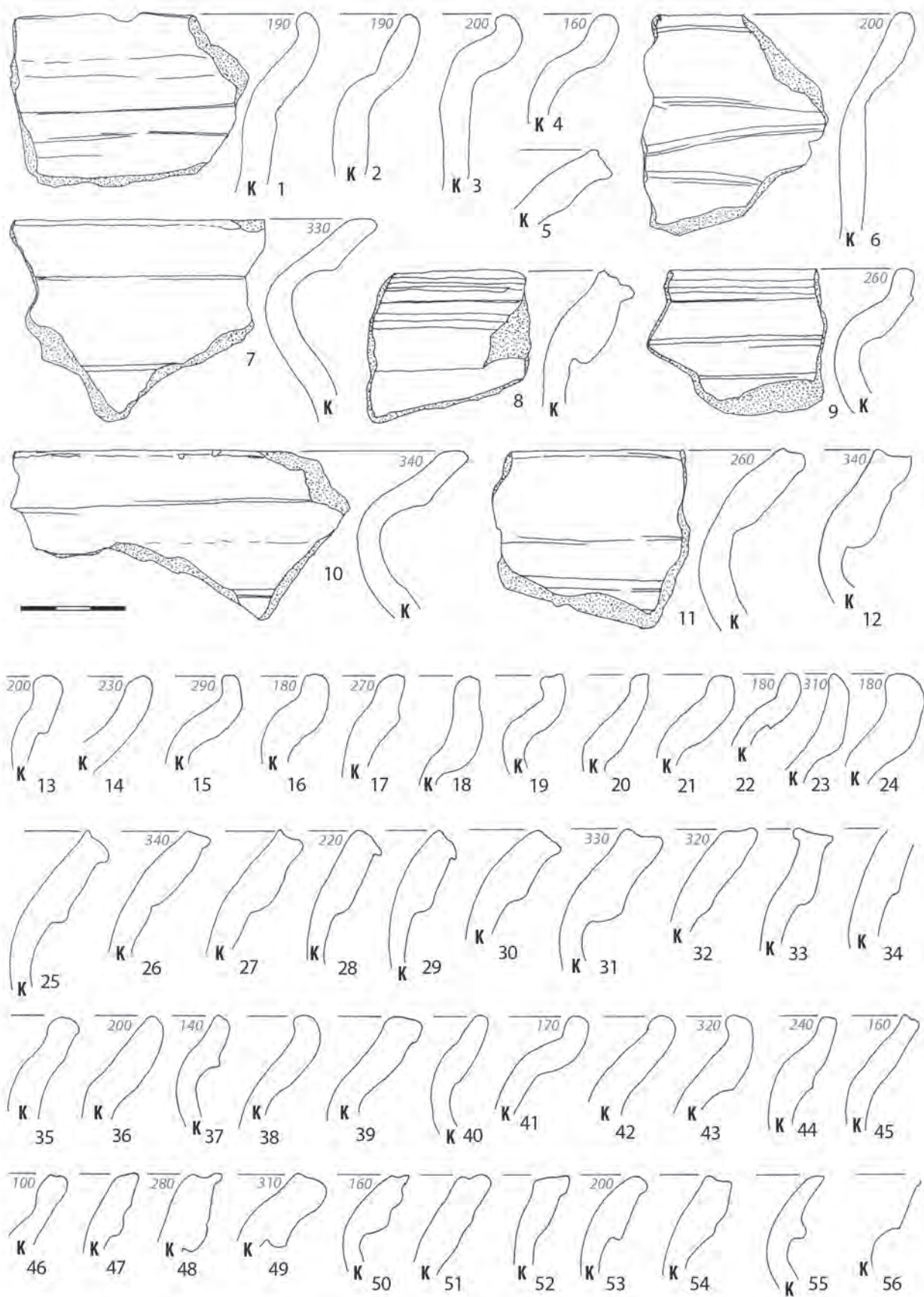
Tab. 27: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-30 – Inv. No. 13127; 31 – Inv. No. 13125.

Tab. 28: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

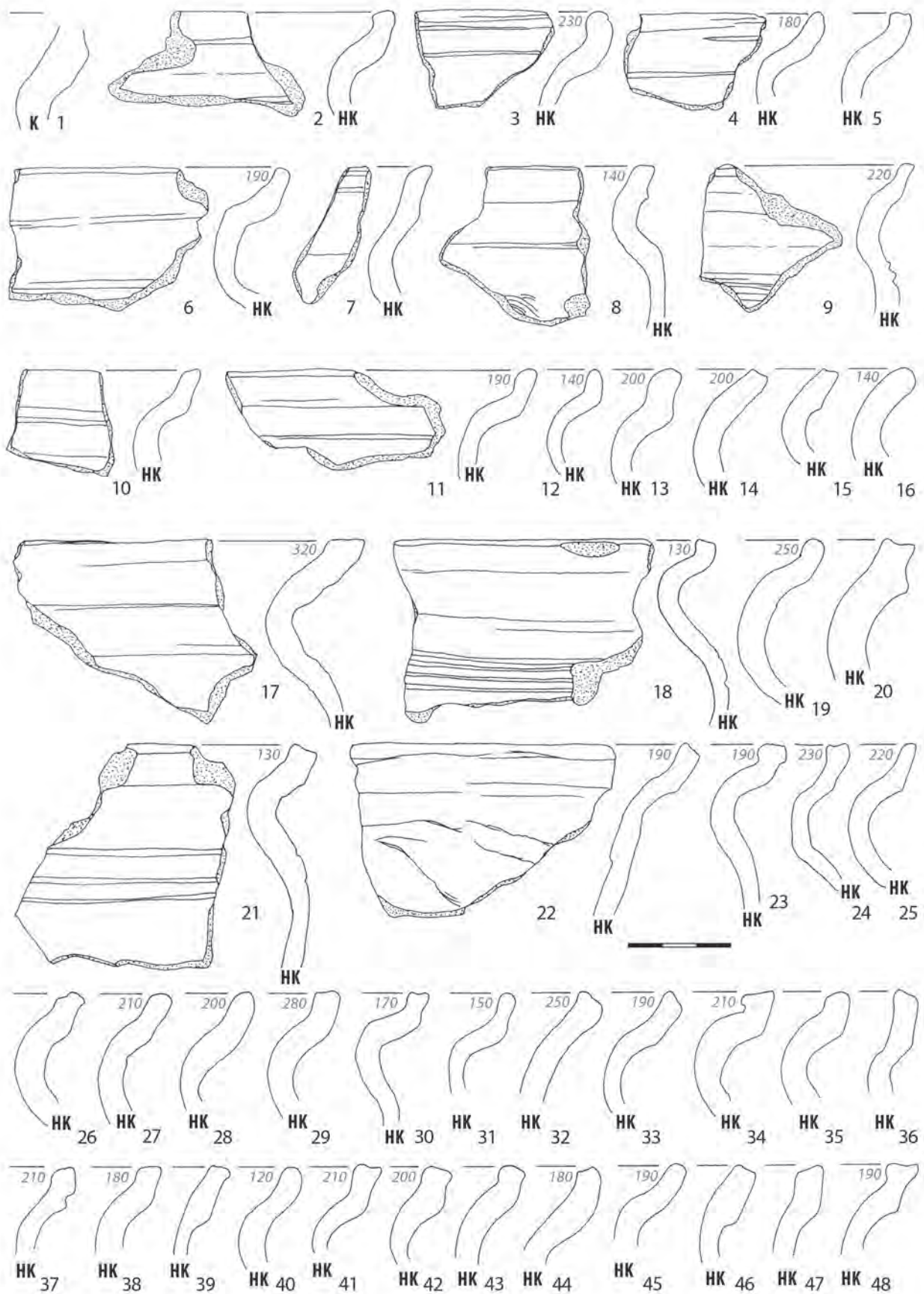
Tab. 28: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

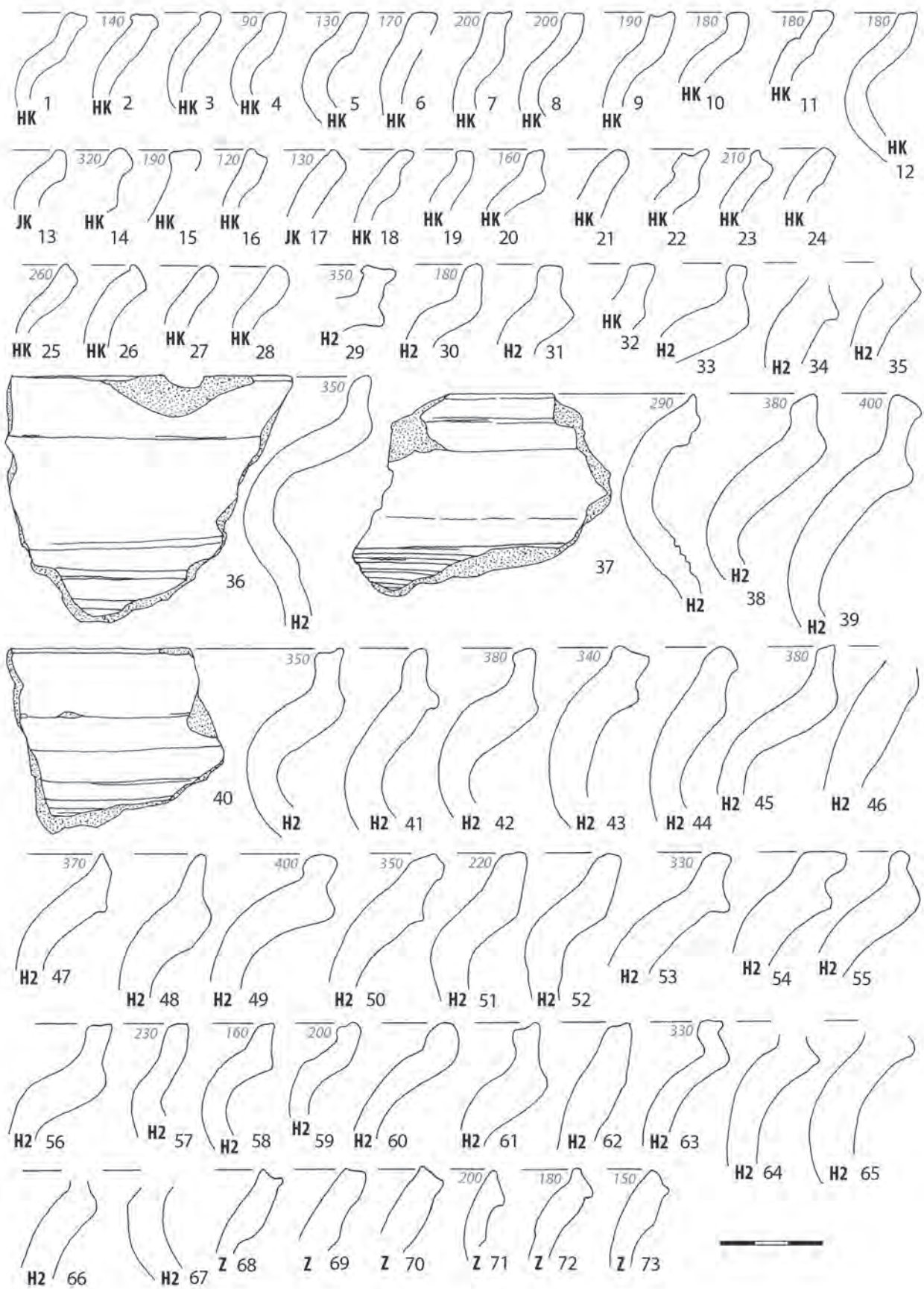
Tab. 29: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

Tab. 29: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

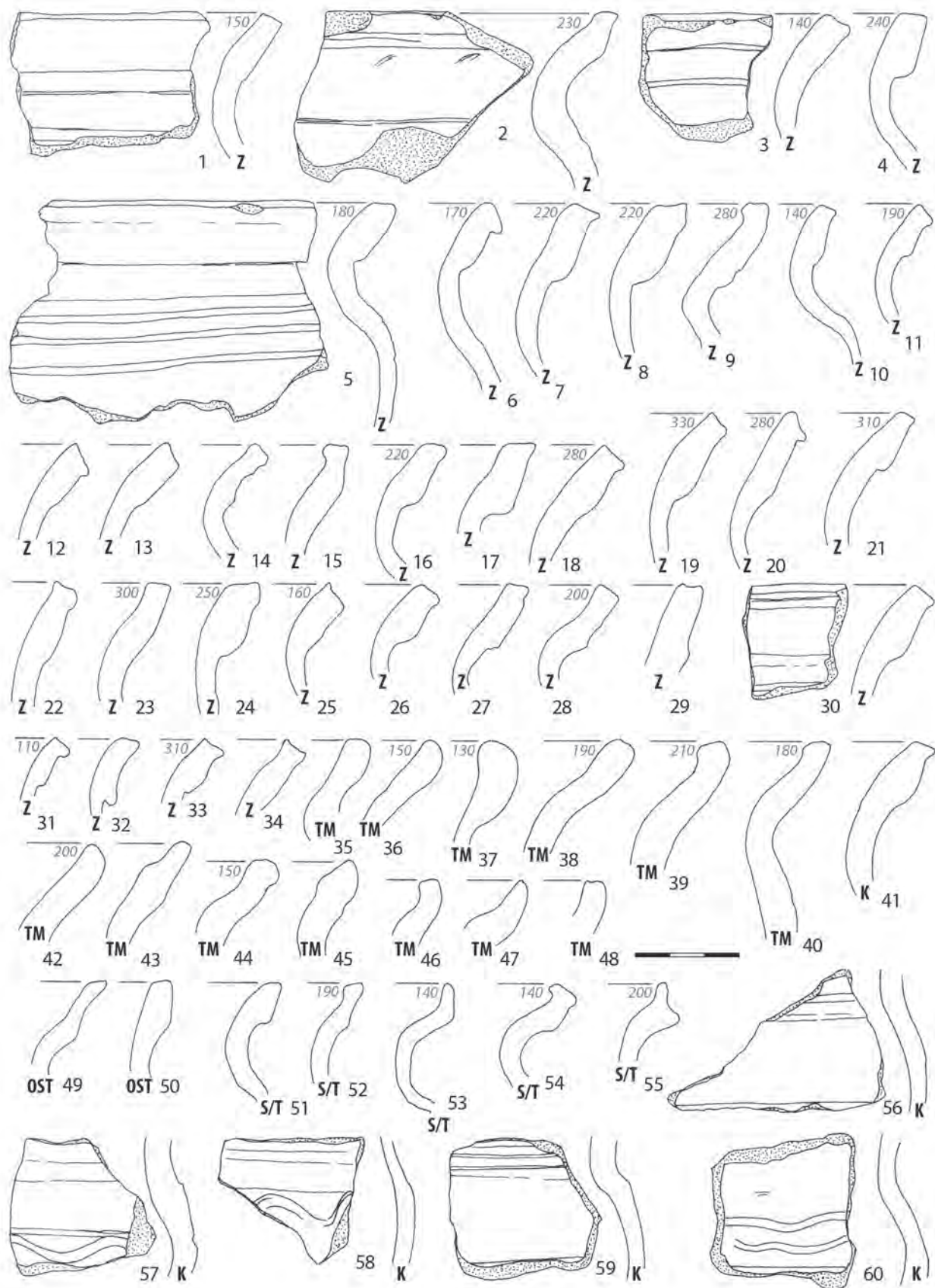
Tab. 30: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

Tab. 30: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

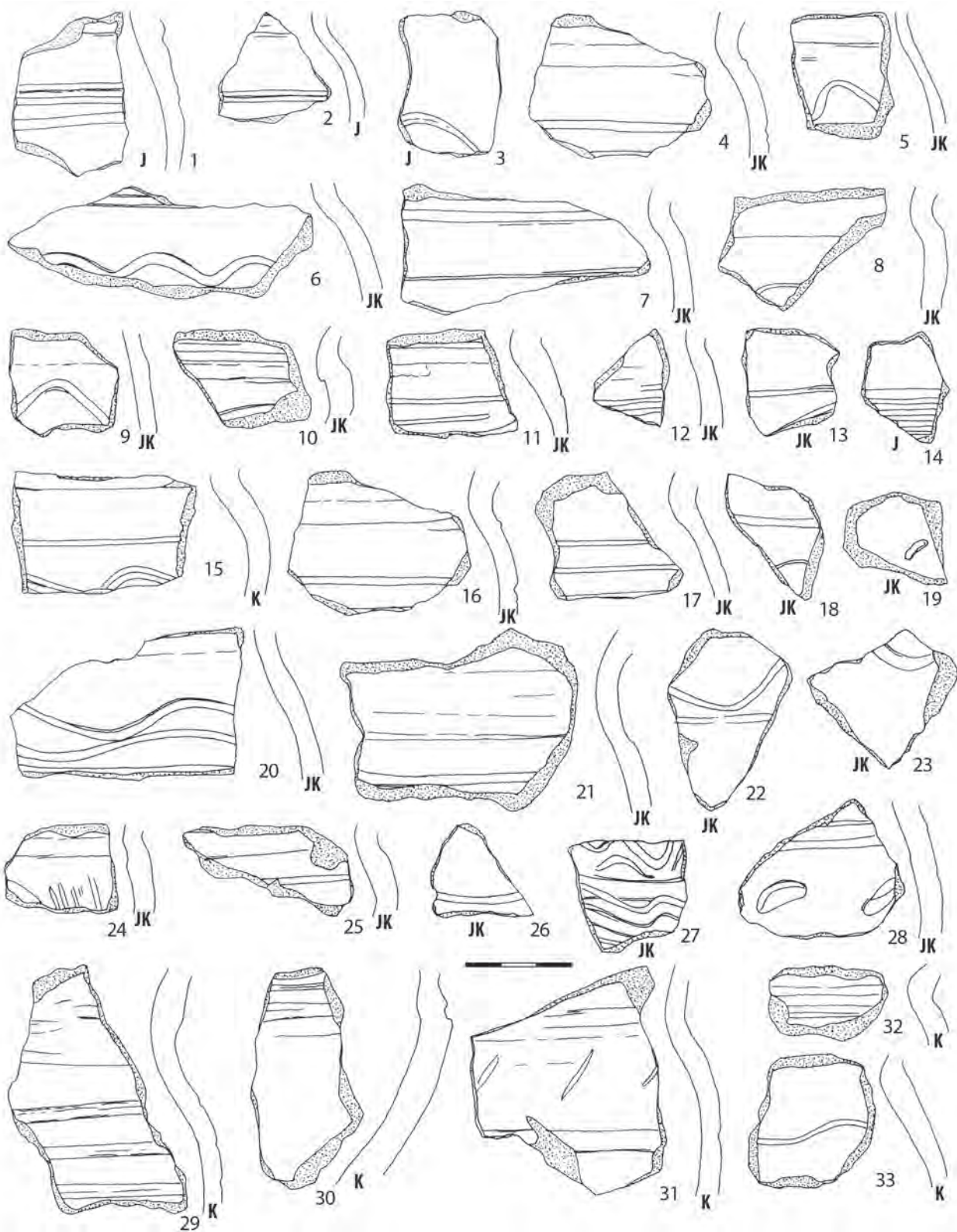
Tab. 31: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

Tab. 31: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

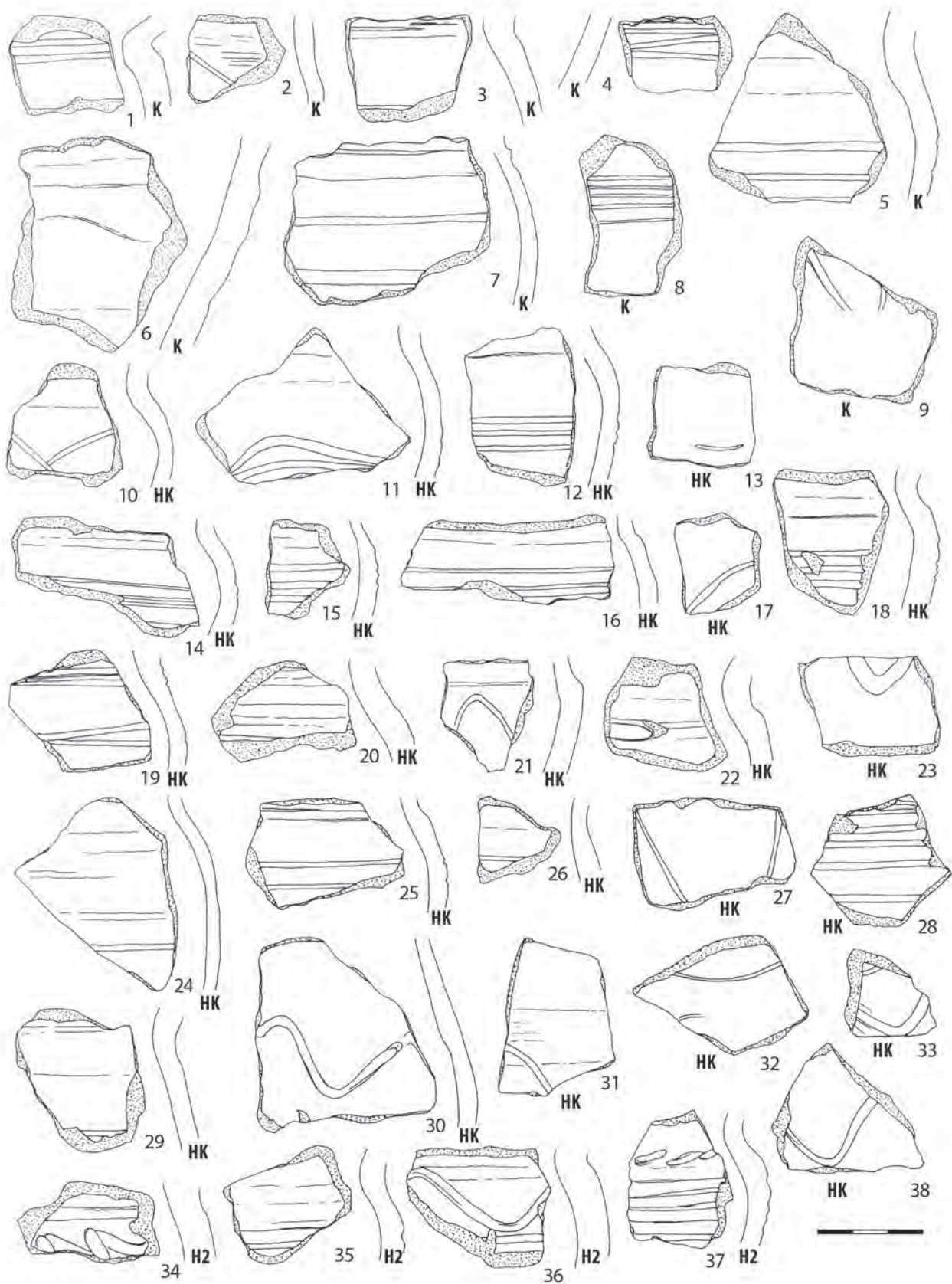
Tab. 32: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

Tab. 32: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

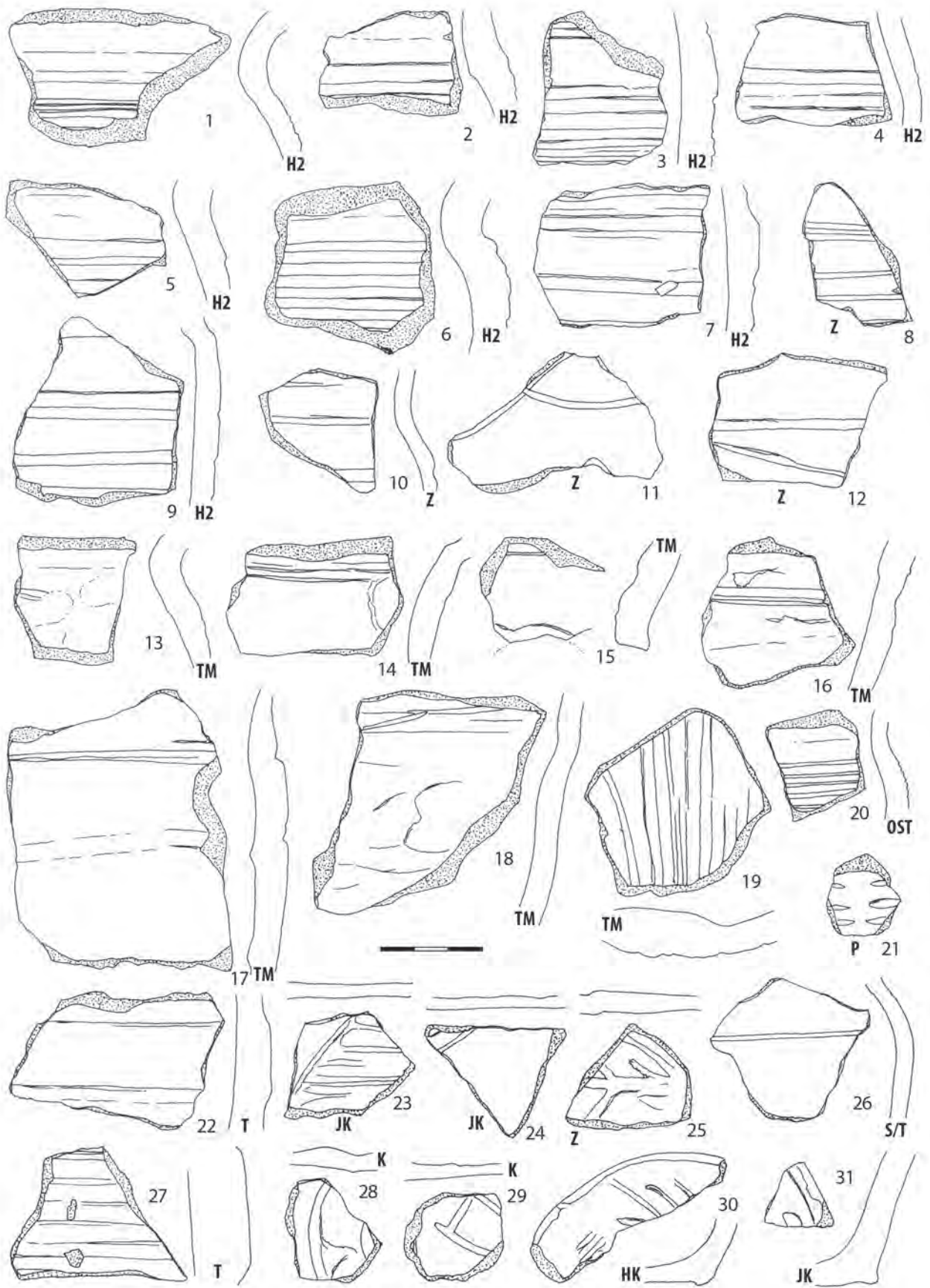
Tab. 33: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

Tab. 33: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

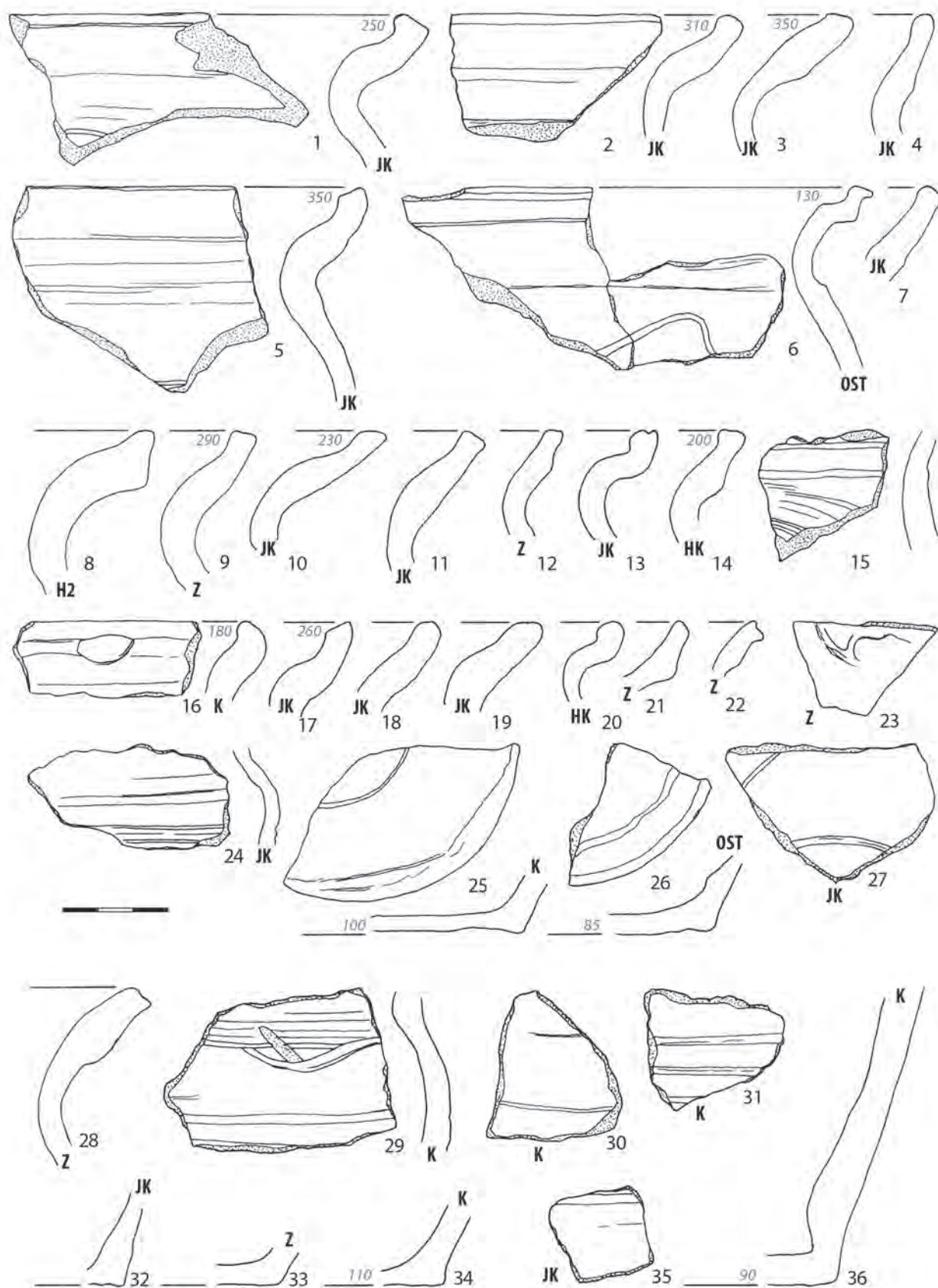
Tab. 34: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

Tab. 34: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

Tab. 35: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13140.

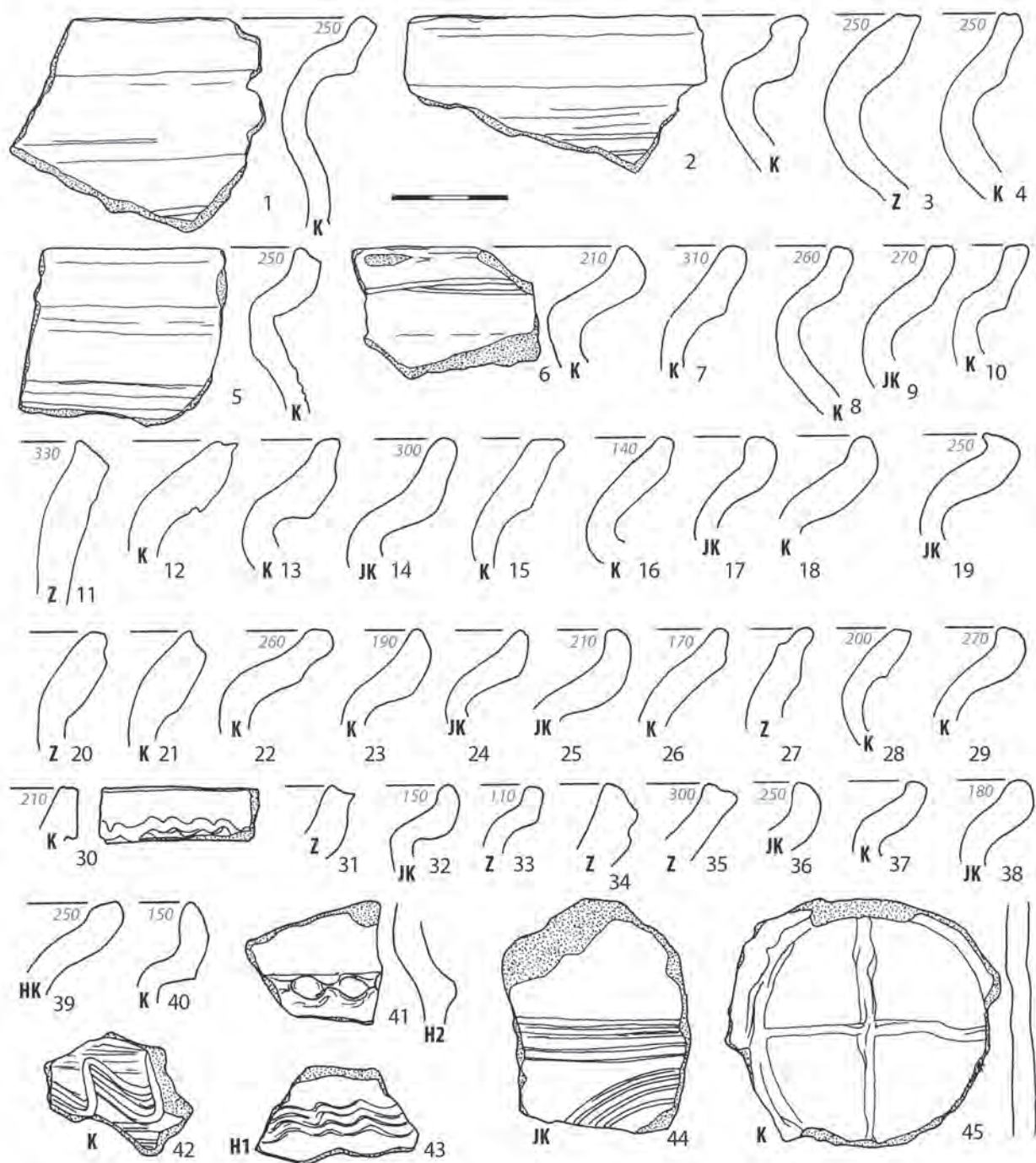
Tab. 35: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13140.

Tab. 36: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-27 – př. č. 13137; 28-36 – př. č. 13133.

Tab. 36: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-27 – Inv. No. 13137; 28-36 – Inv. No. 13133.

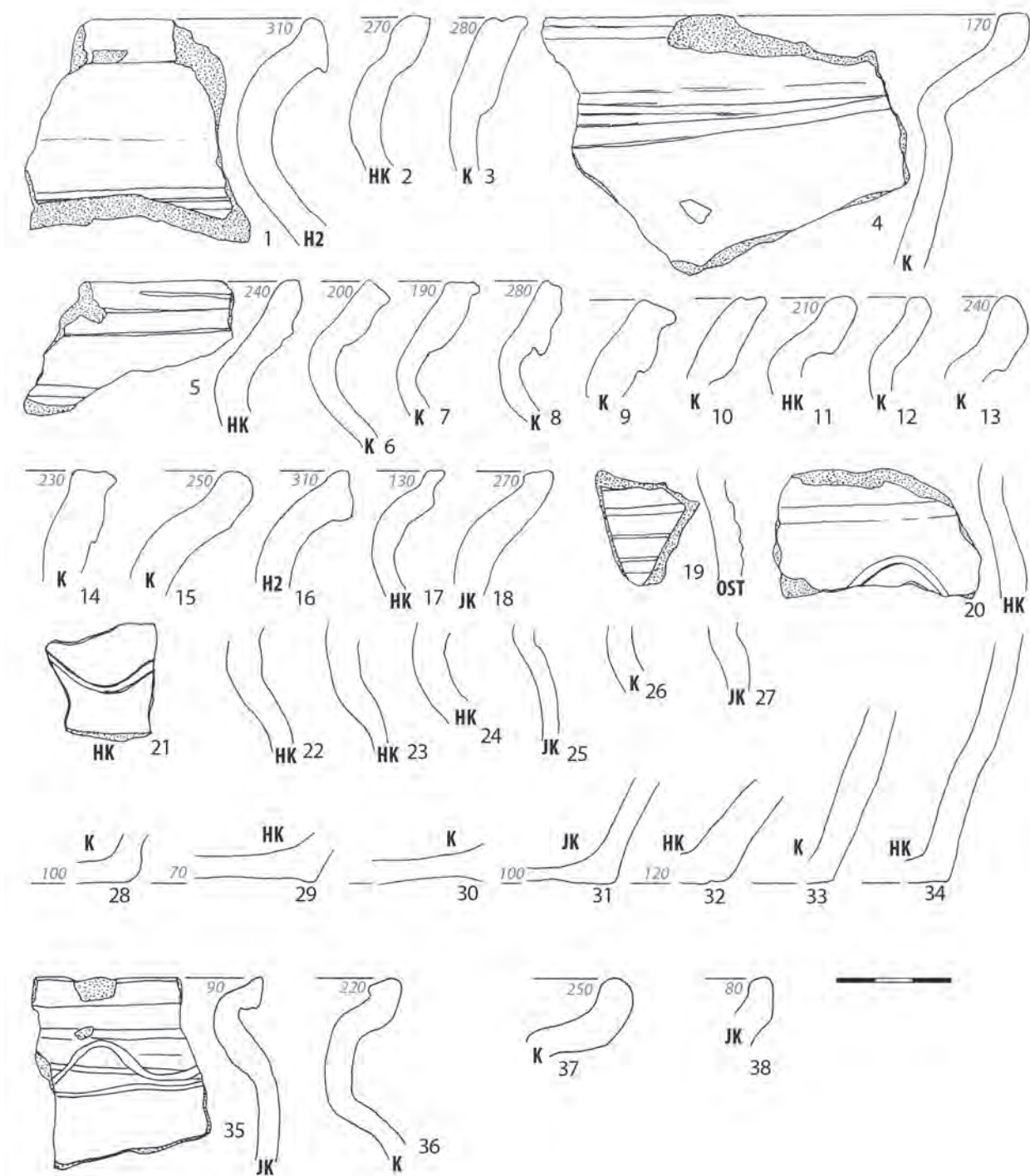
Tab. 37: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13274.

Tab. 37: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13274.

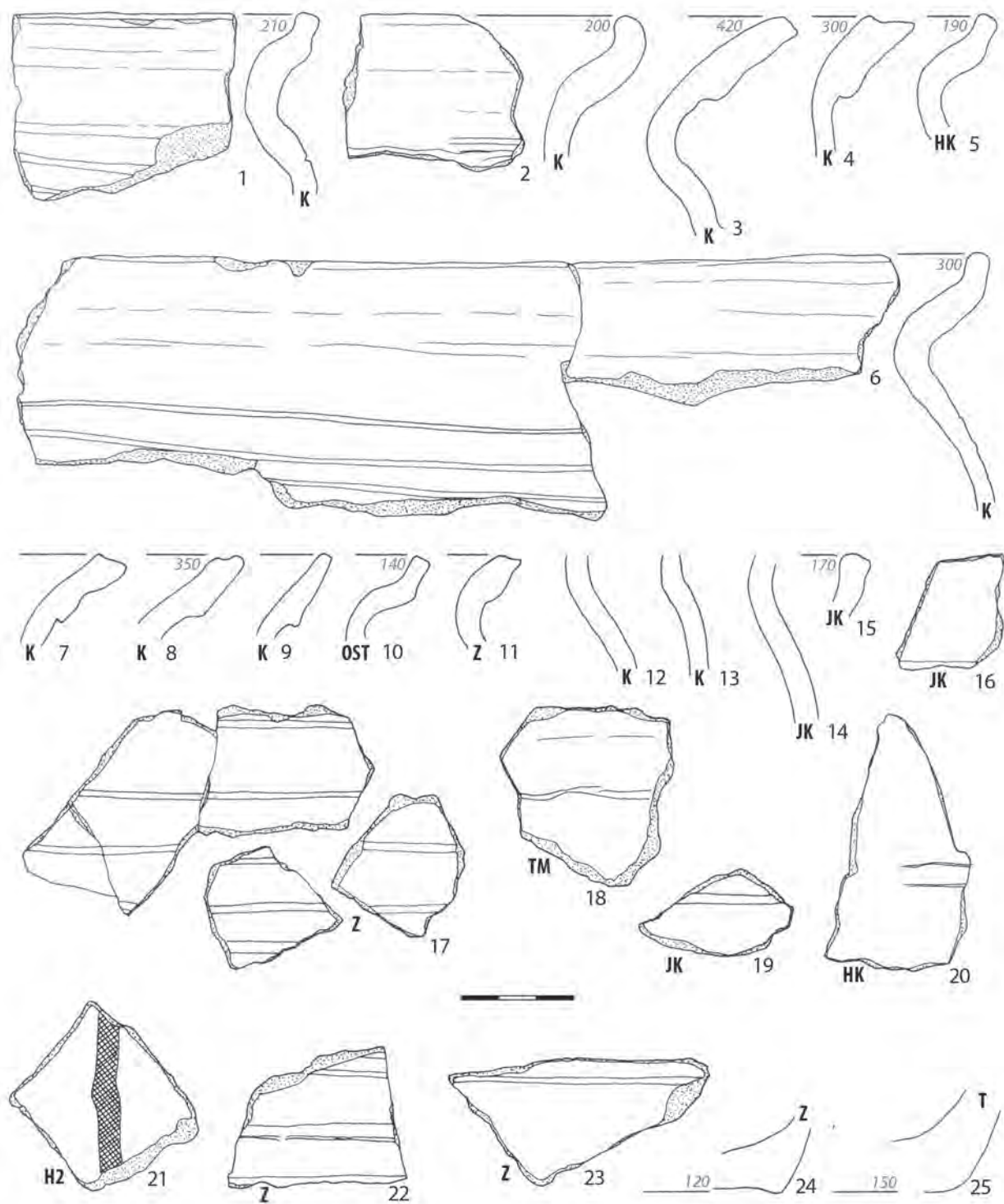
Tab. 38: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13277.

Tab. 38: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13277.

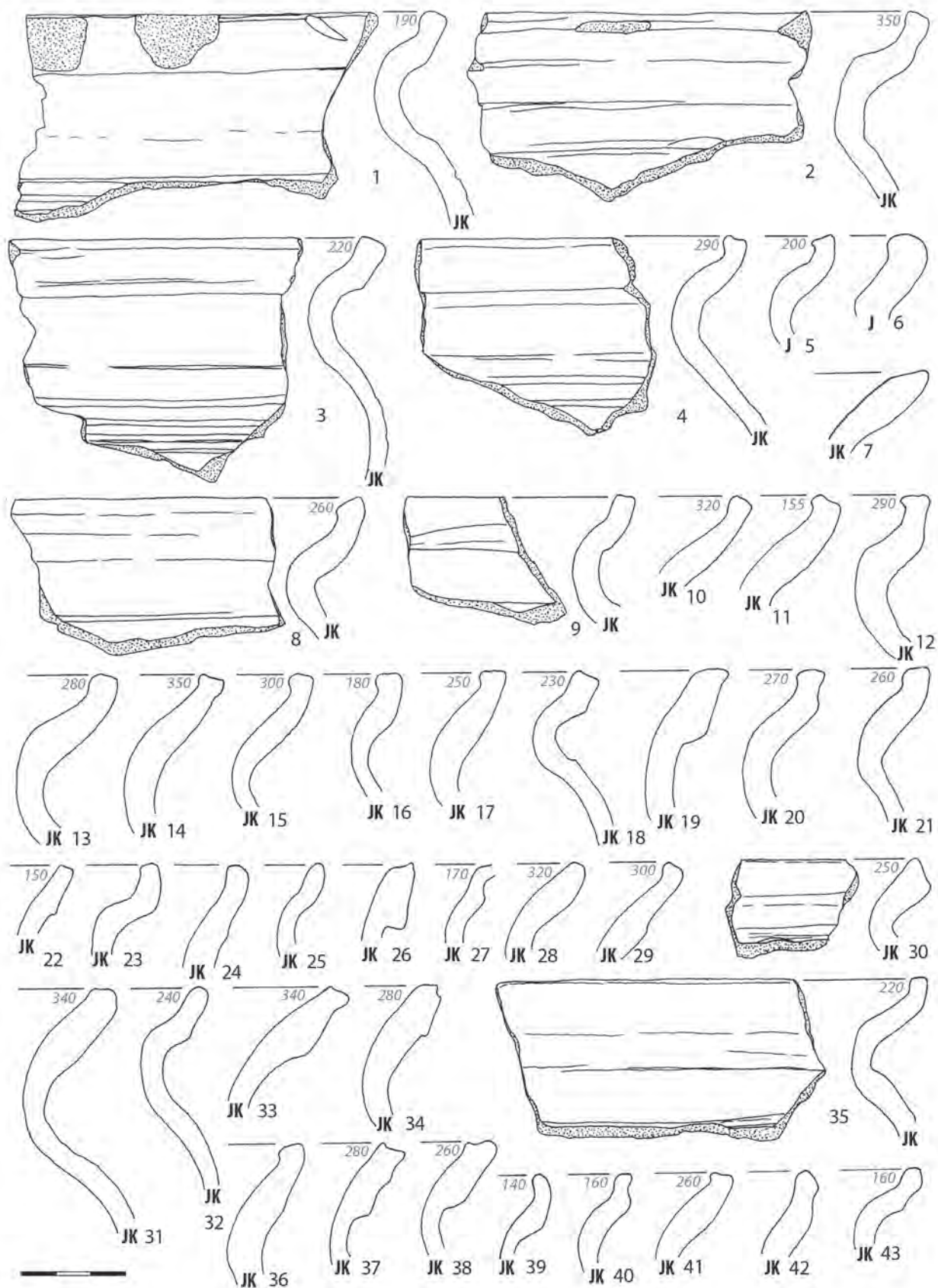
Tab. 39: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-34 – př. č. 13268; 35-36 – př. č. 13269; 37 – př. č. 13273; 38 – př. č. 13270.

Tab. 39: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-34 – Inv. No. 13268; 35-36 – Inv. No. 13269; 37 – Inv. No. 13273; 38 – Inv. No. 13270.

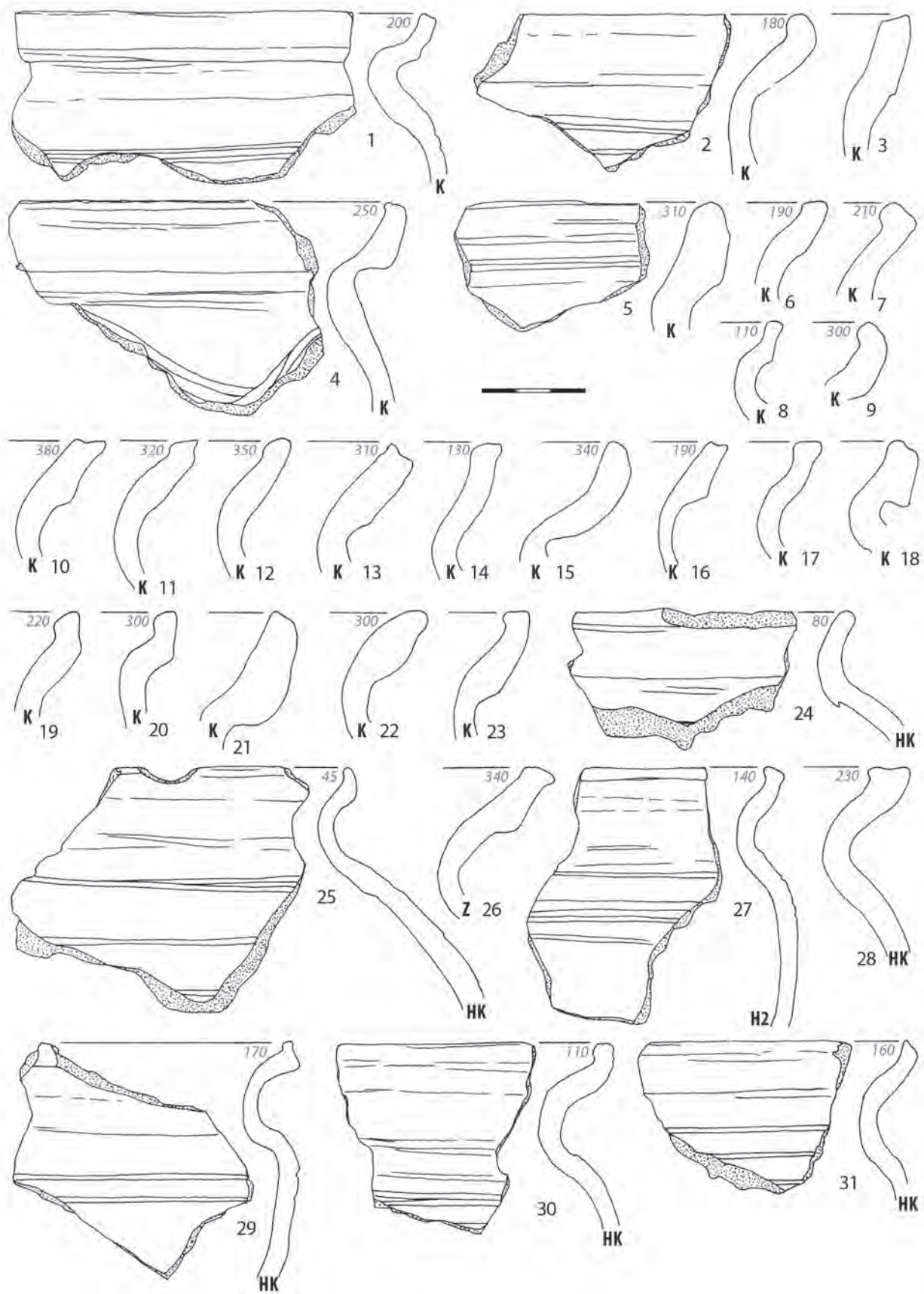
Tab. 40: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13129.

Tab. 40: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13129.

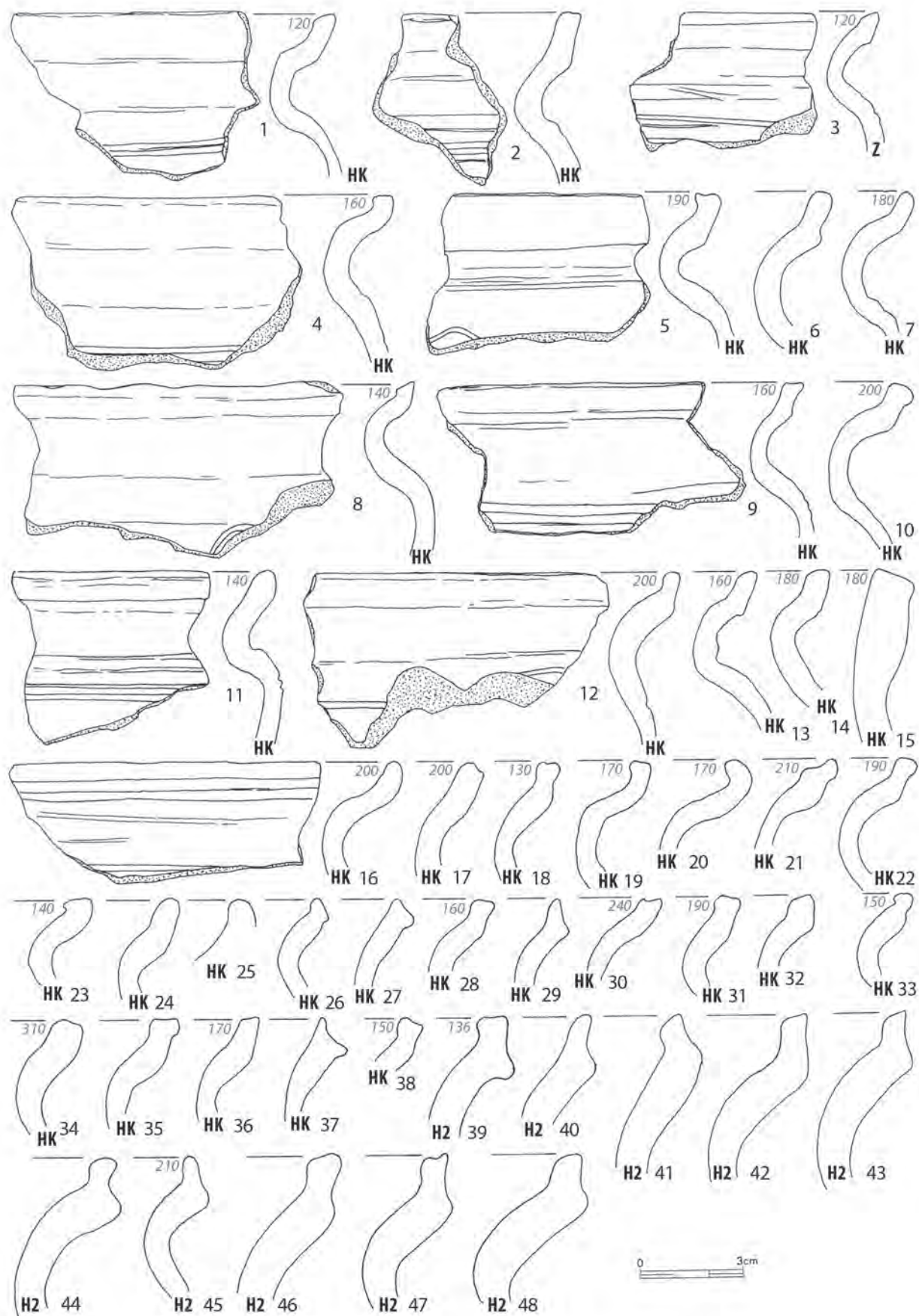
Tab. 41: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 41: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

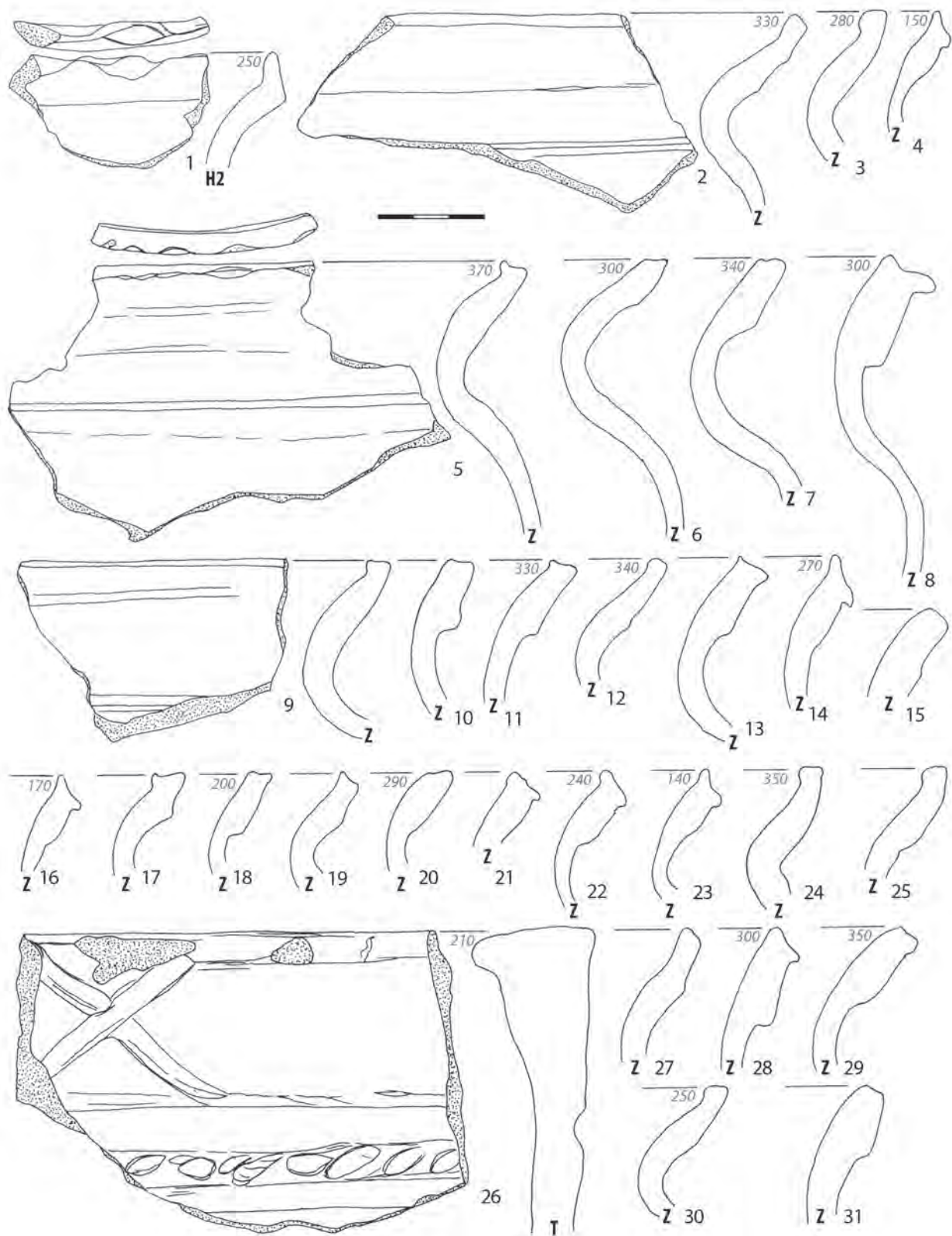
Tab. 42: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 42: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

Tab. 43: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

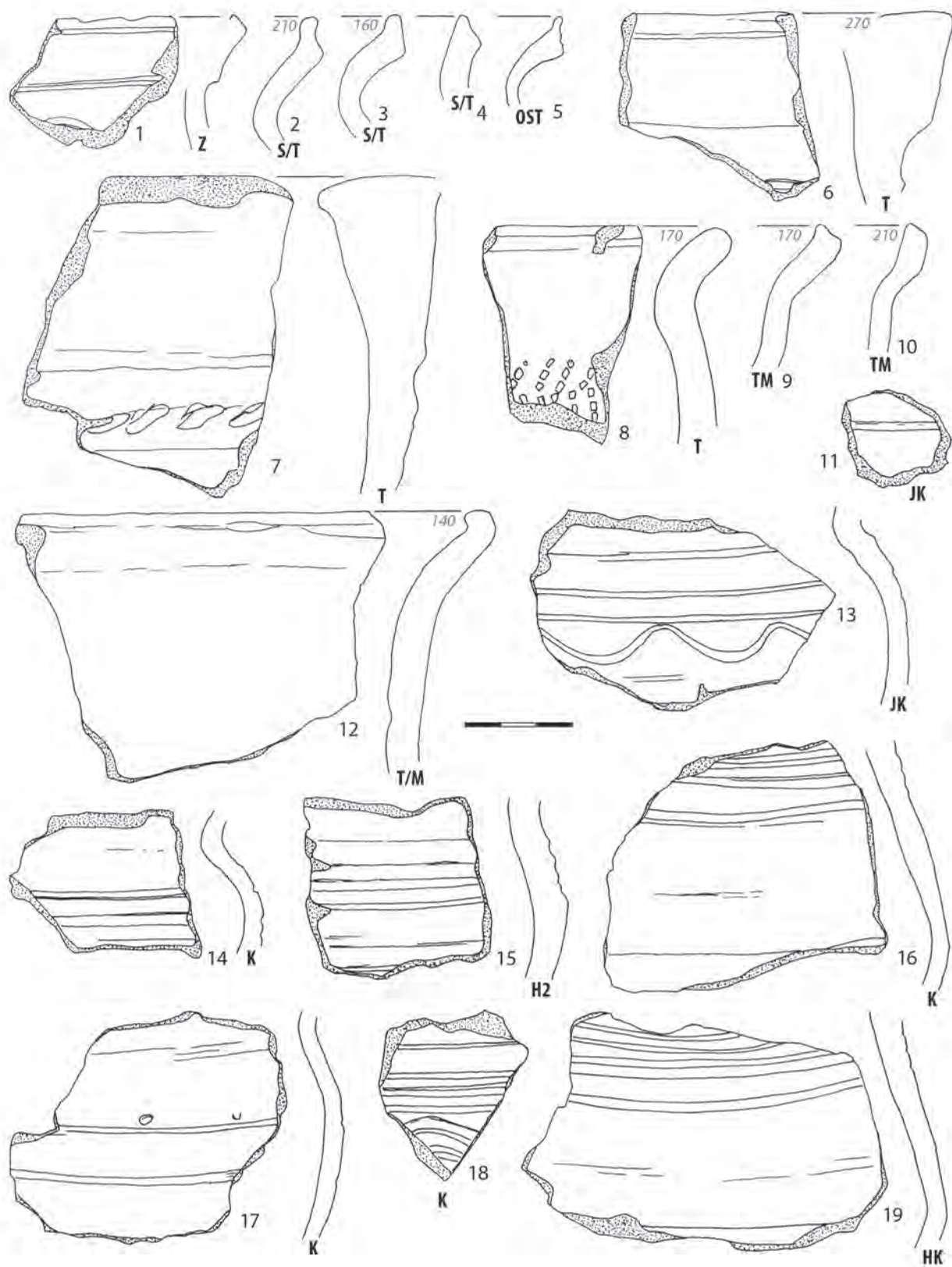
Tab. 43: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

Tab. 44: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

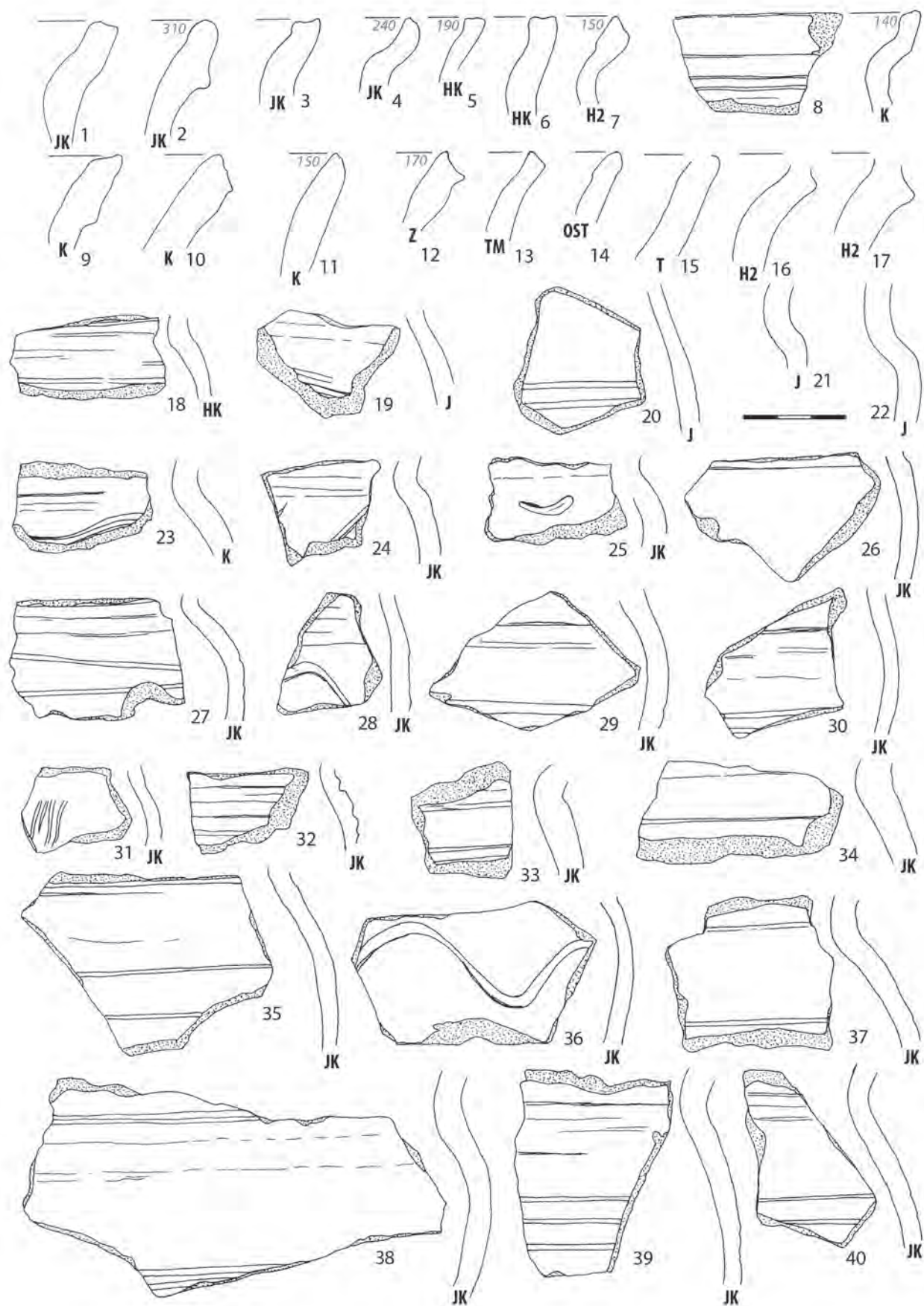
Tab. 44: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

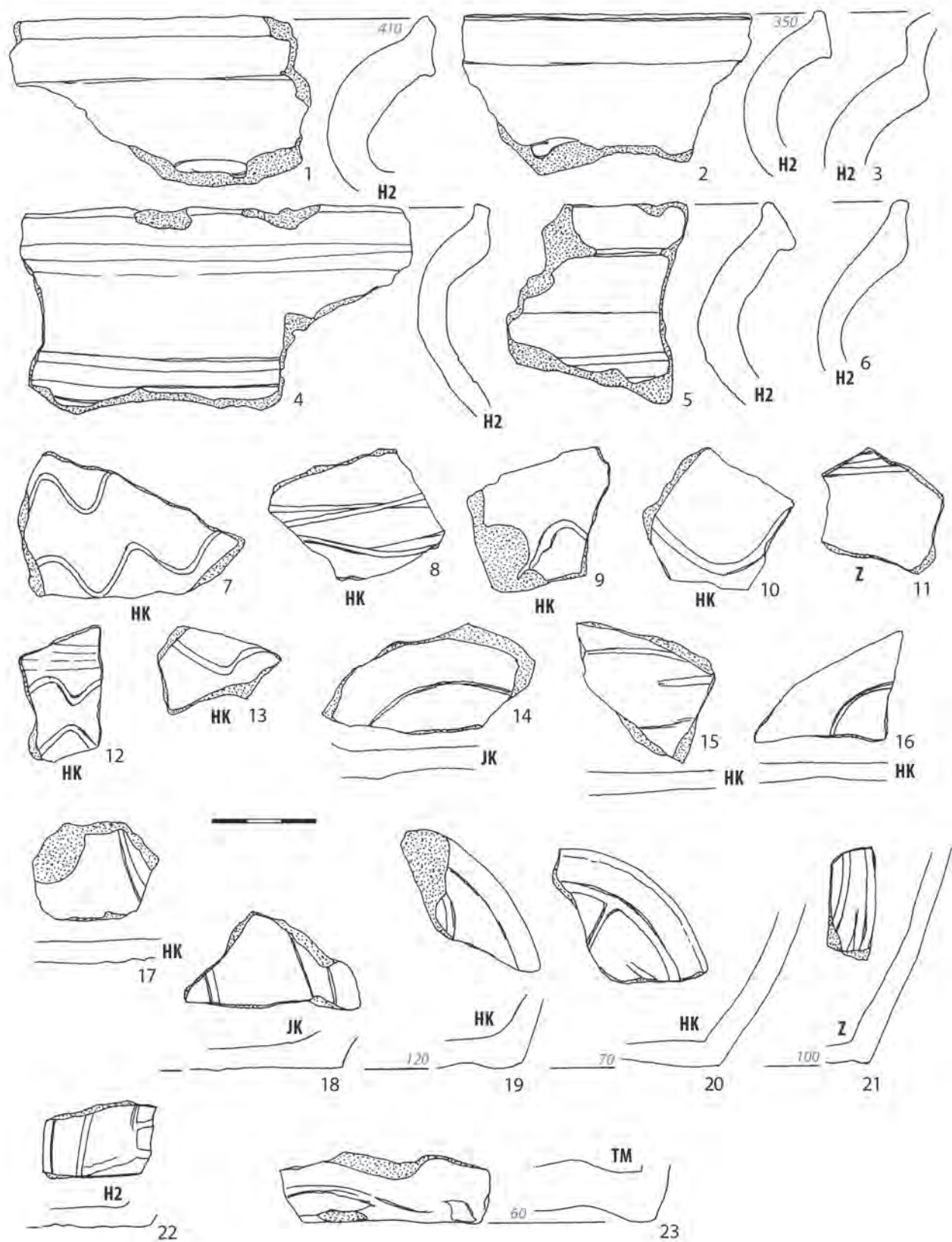
Tab. 45: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 45: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

Tab. 46: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 46: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

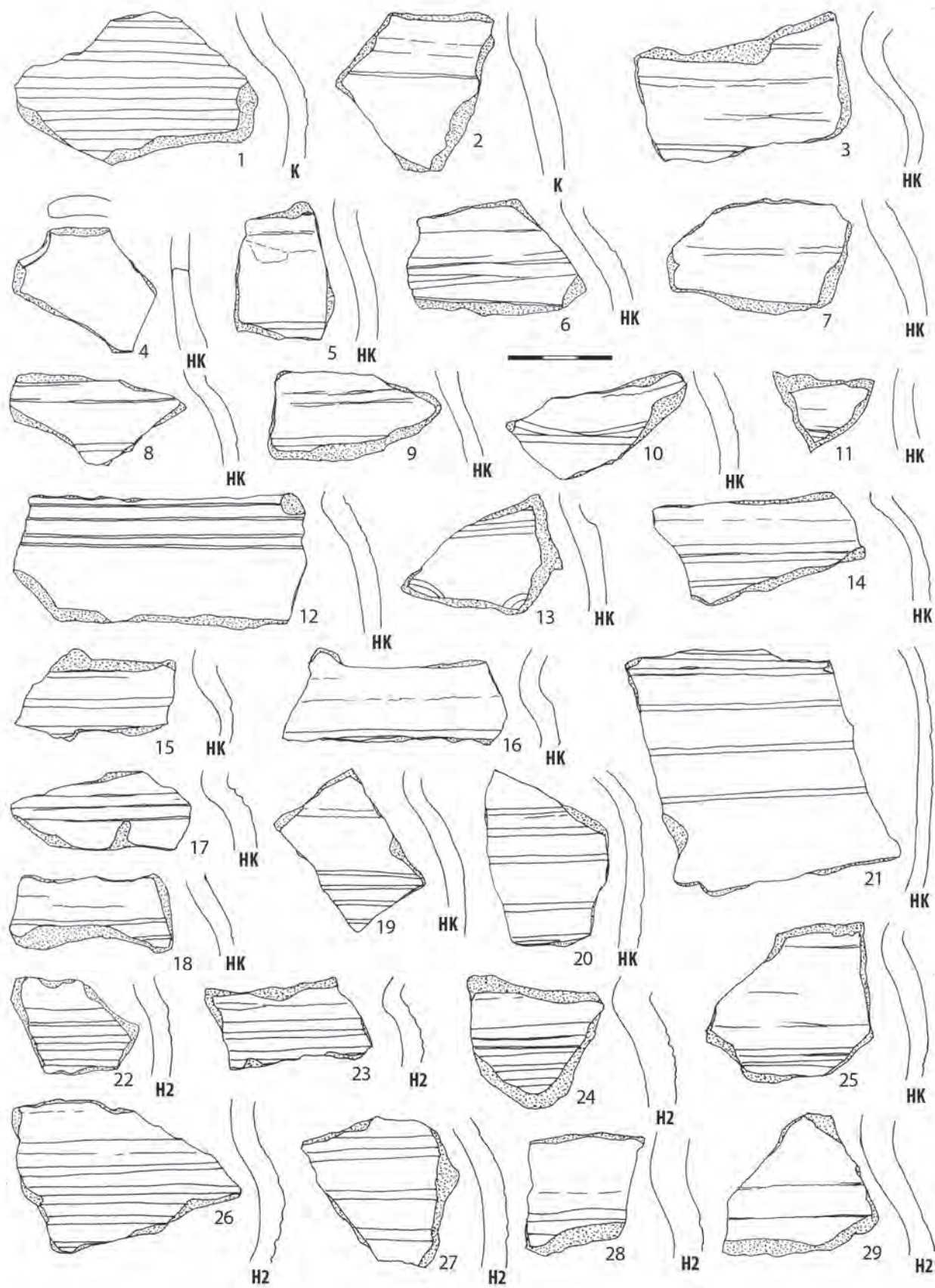
Tab. 47: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 47: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

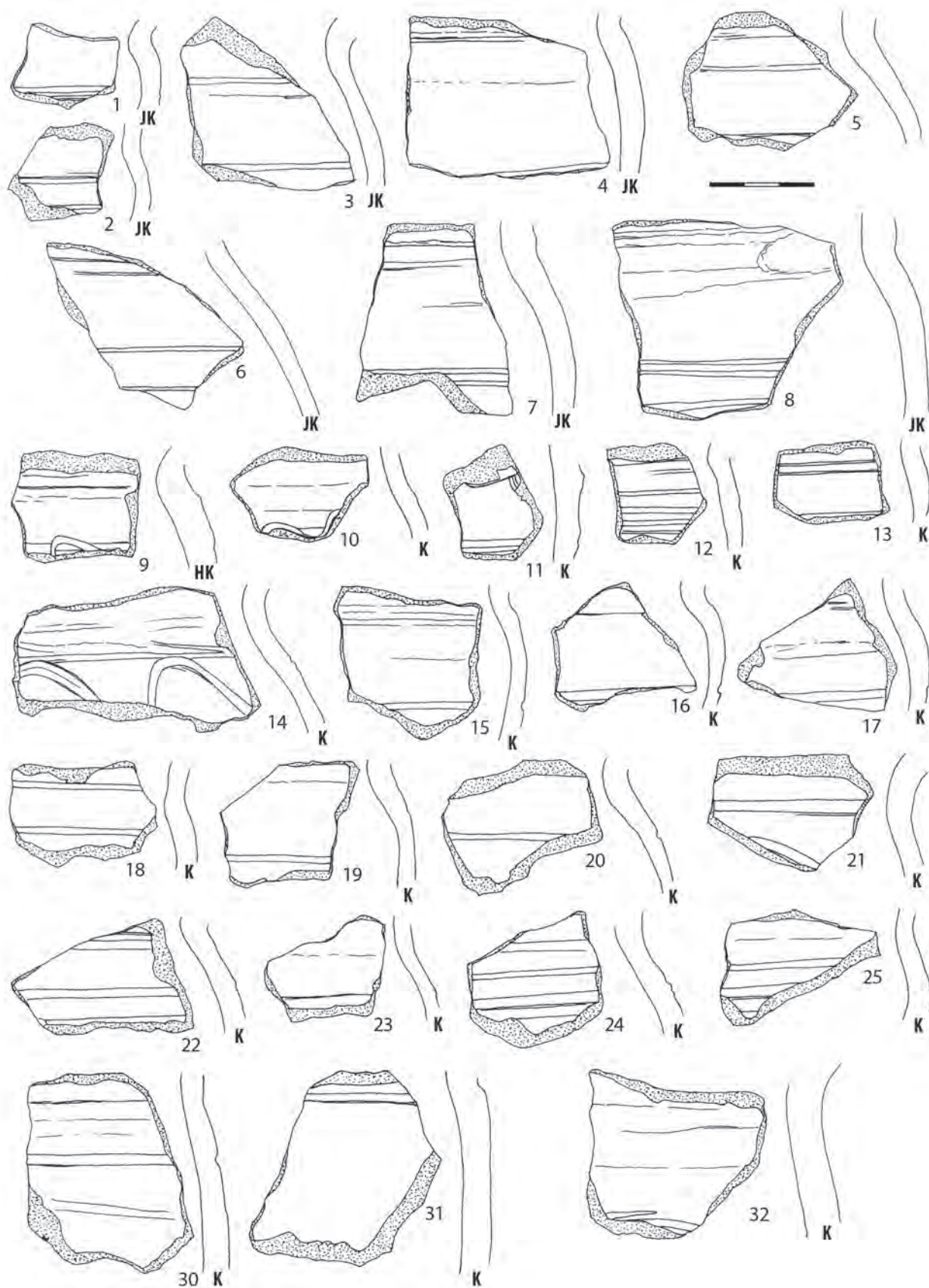
Tab. 48: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 48: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

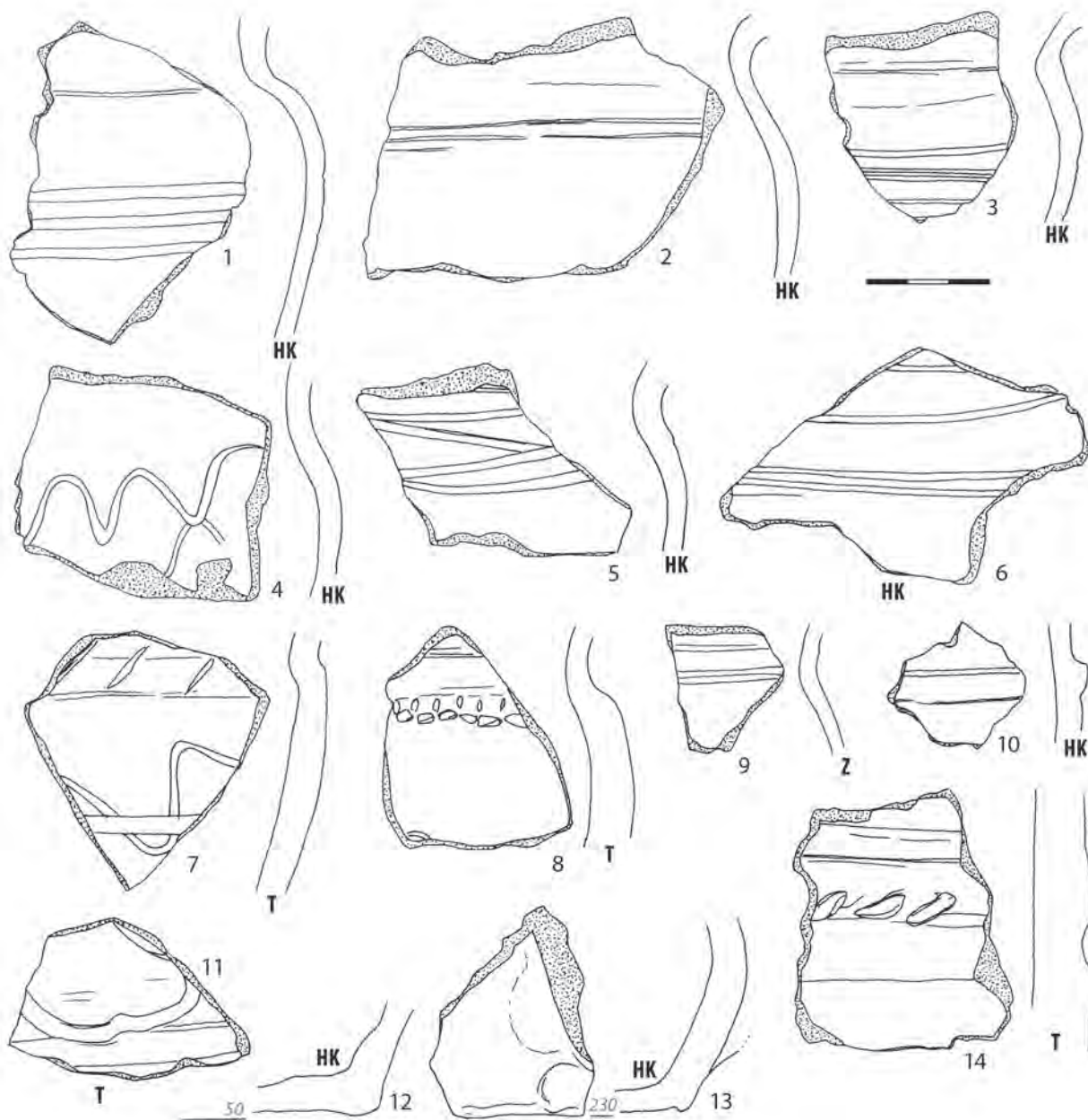
Tab. 49: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 49: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

Tab. 50: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

Tab. 50: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

Tab. 51: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13381.

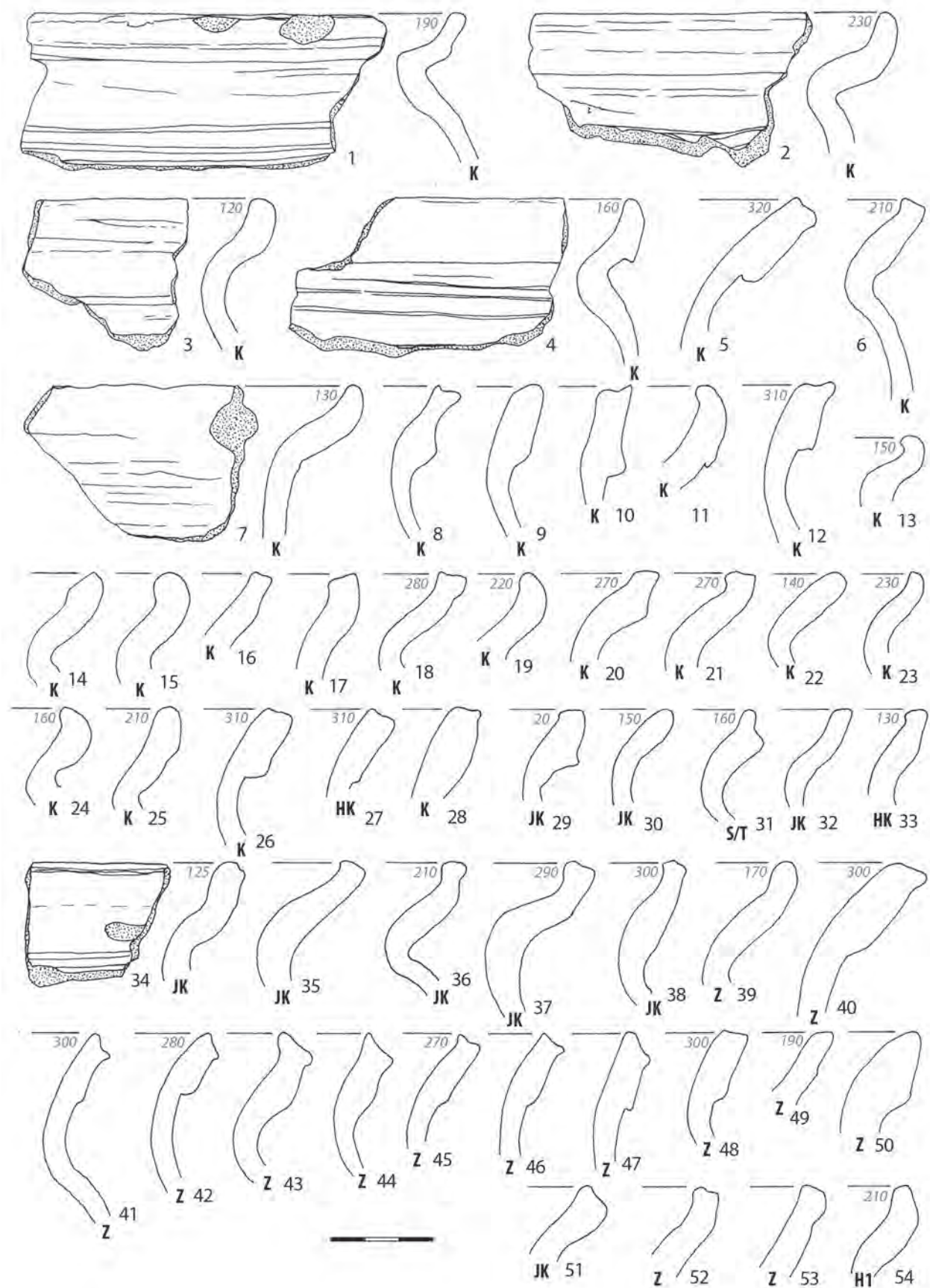
Tab. 51: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13381.

Tab. 52: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13130.

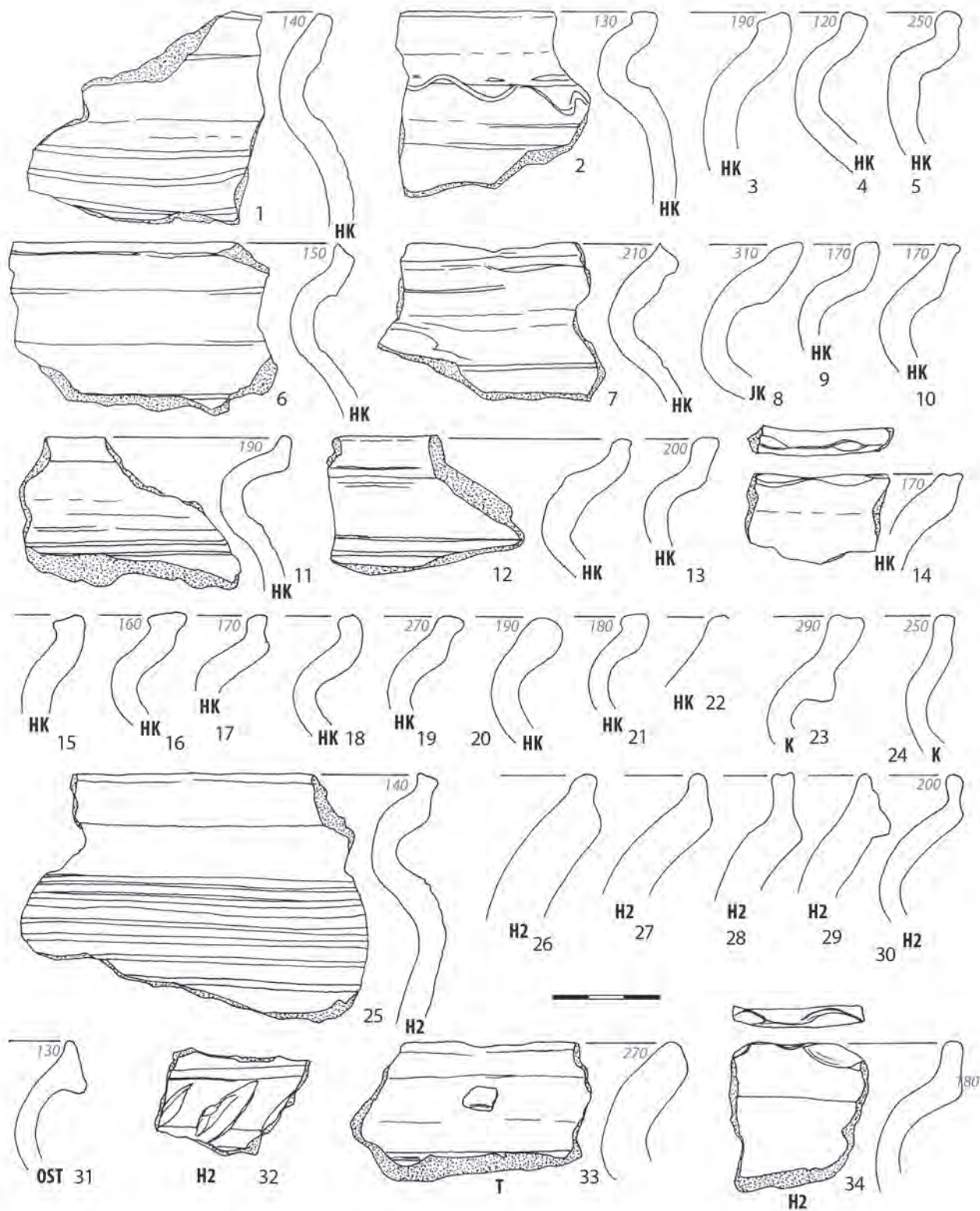
Tab. 52: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13130.

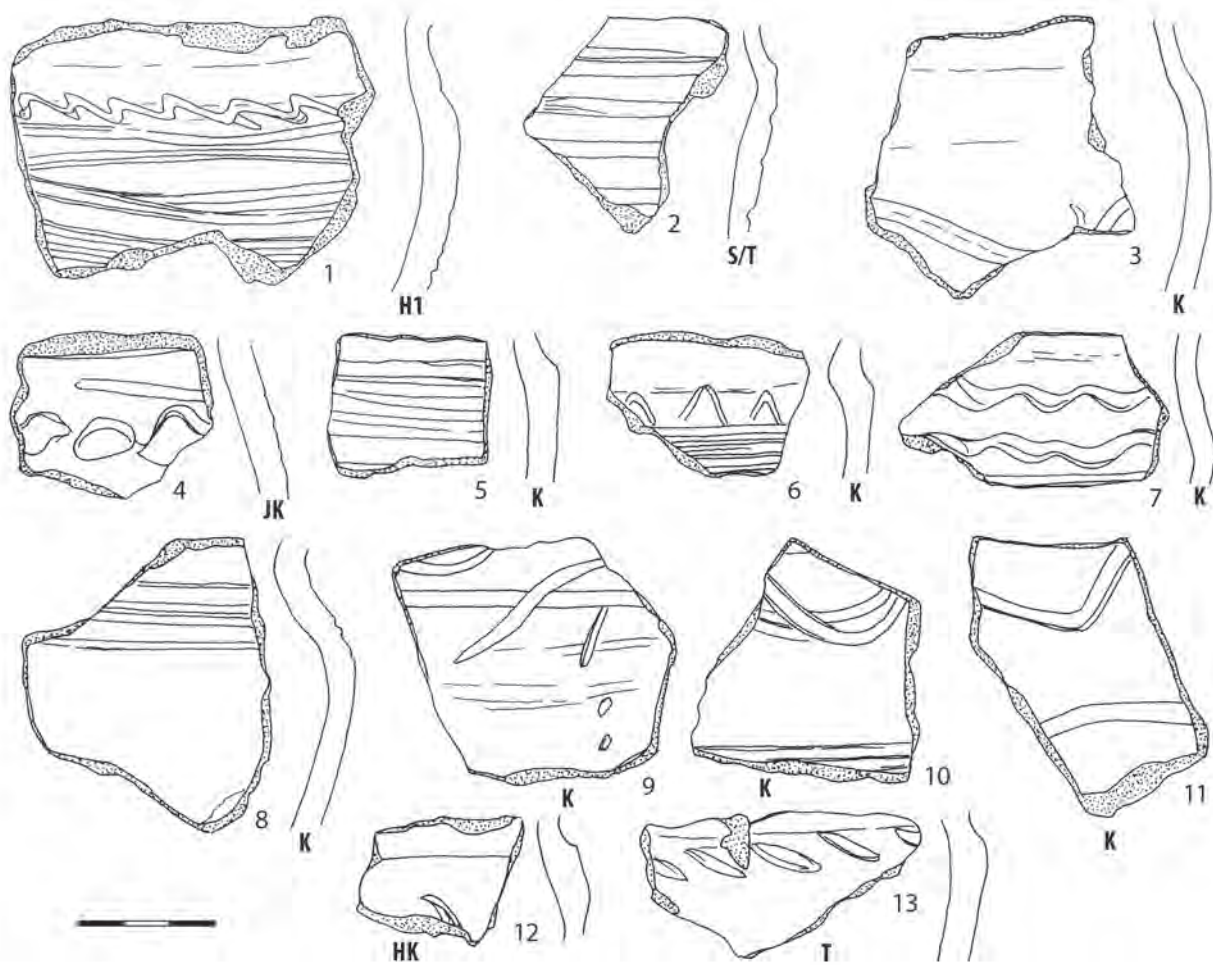
Tab. 53: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13382.

Tab. 53: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13382.

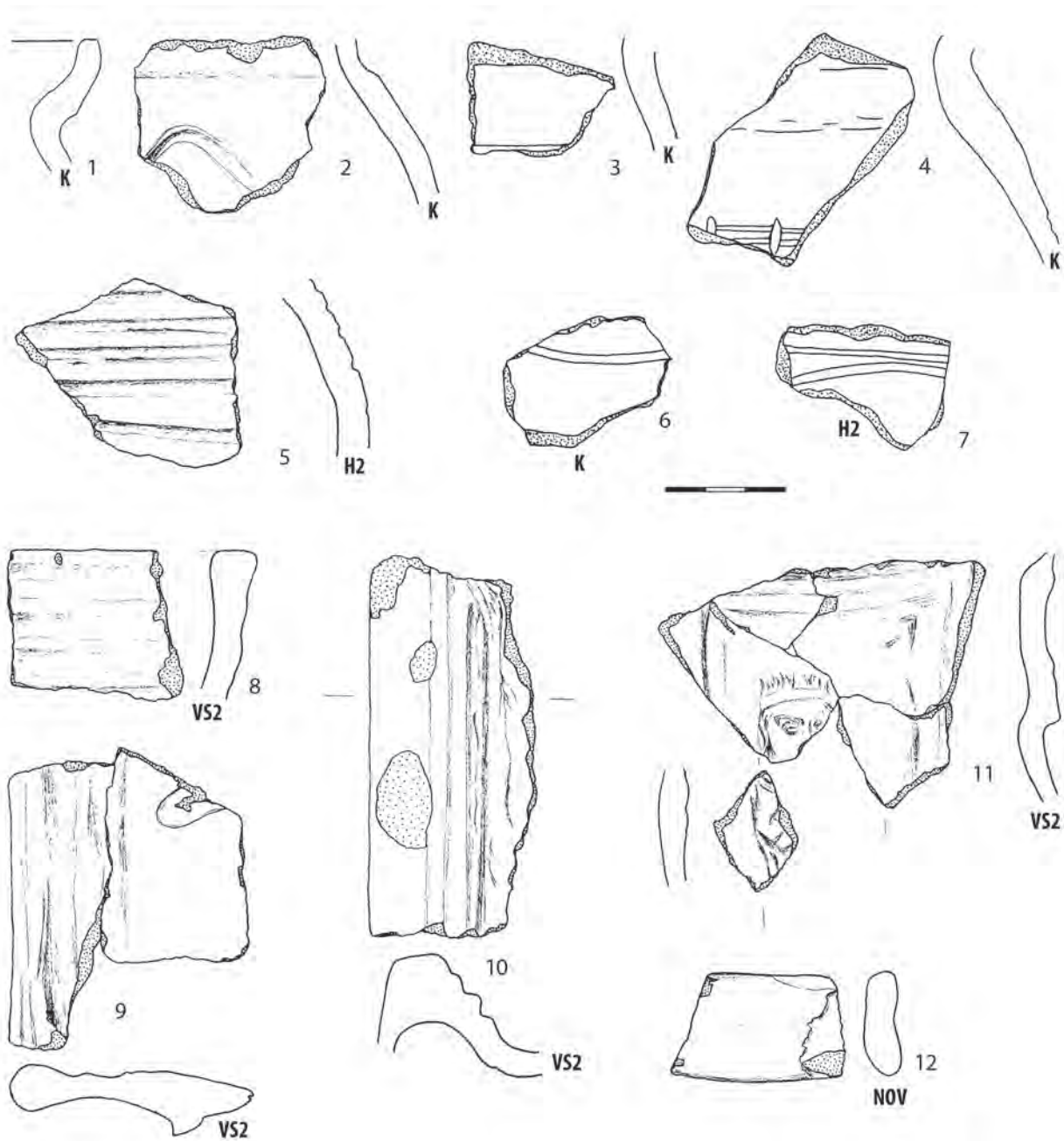
Tab. 54: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13382.

Tab. 54: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13382.

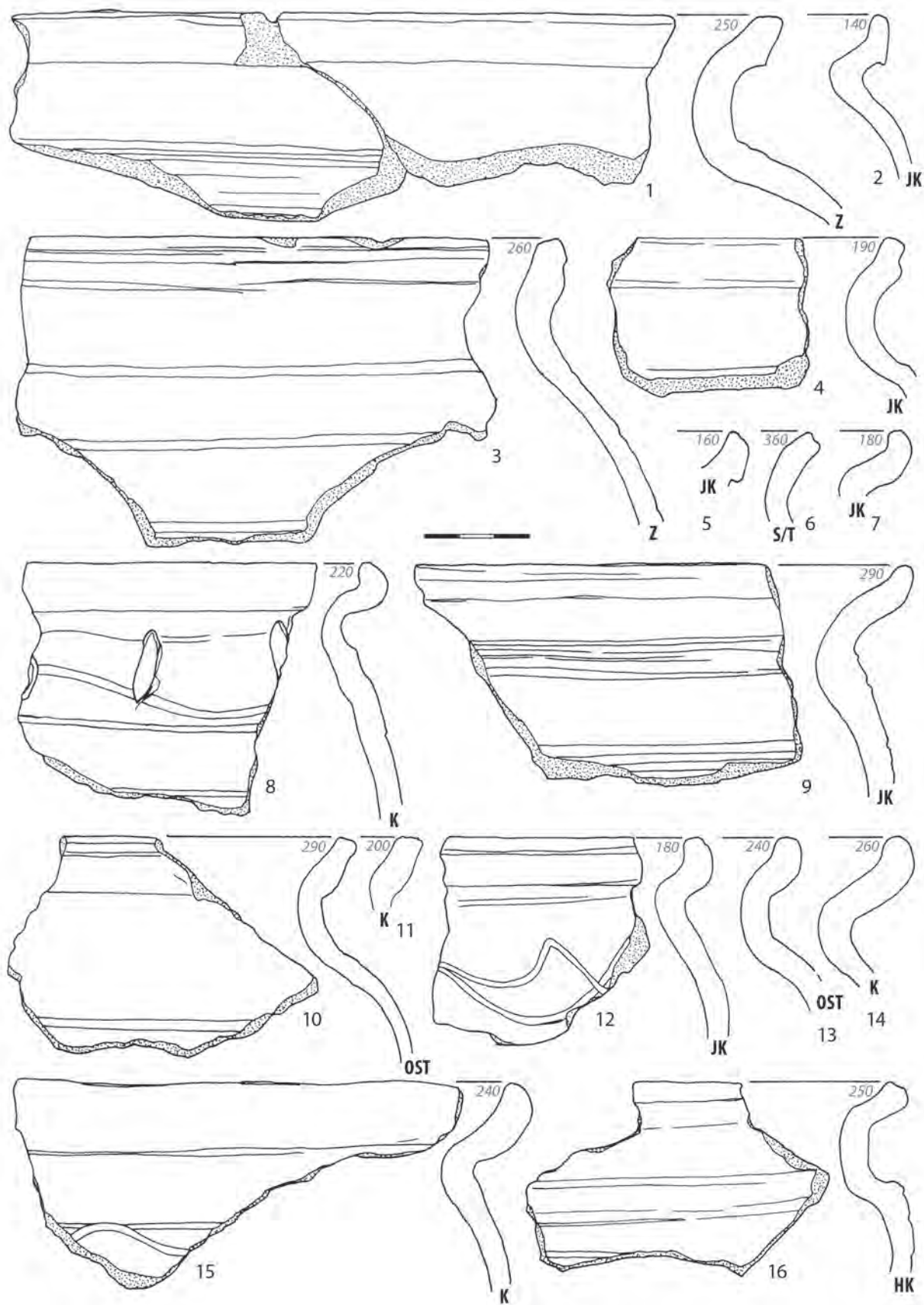
Tab. 55: II. nádvoří, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13382.

Tab. 55: 2nd Courtyard, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13382.

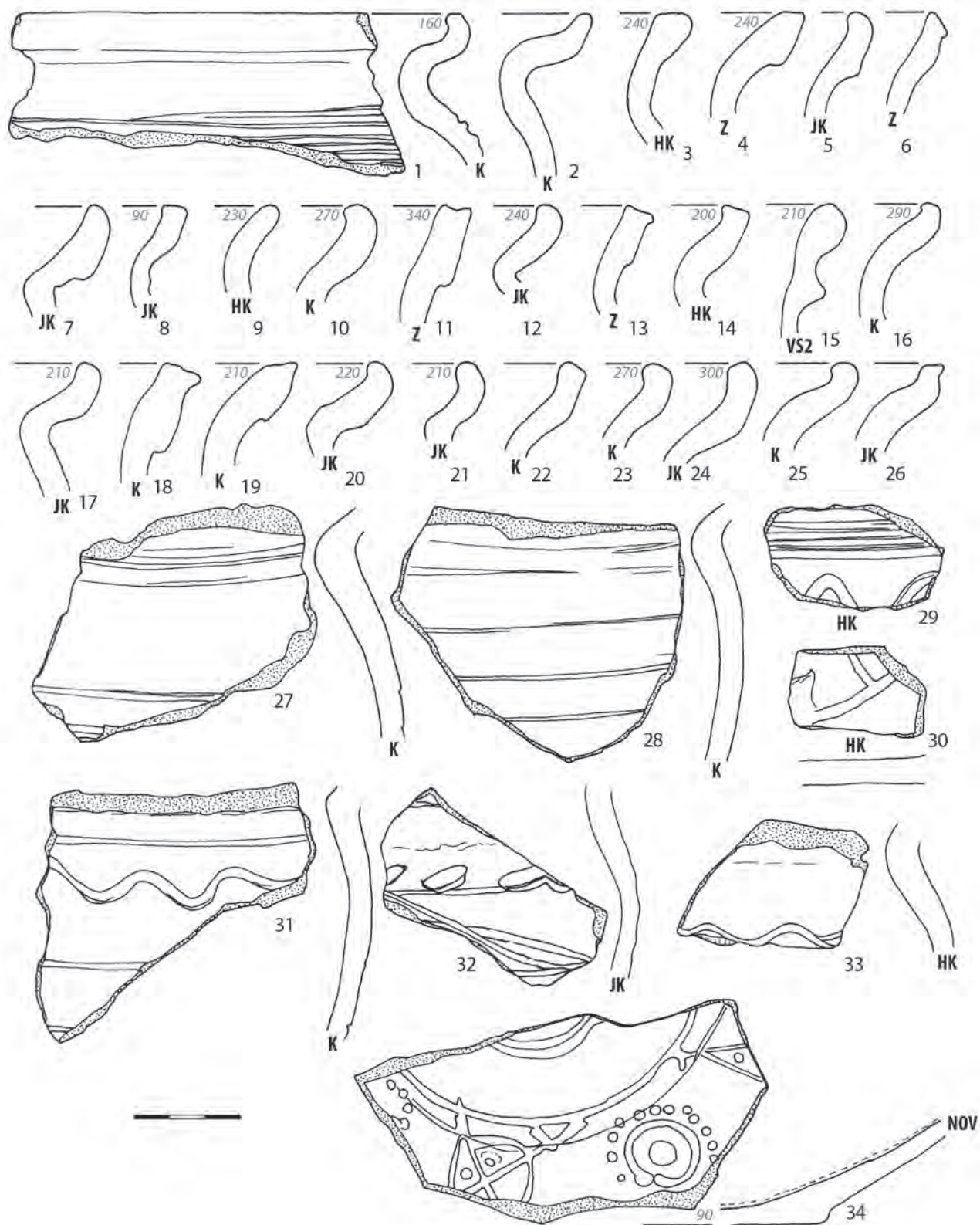
Tab. 56: Severozápadní křídlo, průjezd mezi II. a IV. nádvořím 1930. 1 – př. č. 12194; 2-7 – př. č. 12213; 8-12 – př. č. 12220.

Tab. 56: Tab. 56: North-western Wing, passage between 2nd and 4th courtyards 1930. 1 – Inv. No. 12194; 2-7 – Inv. No. 12213; 8-12 – Inv. No. 12220.

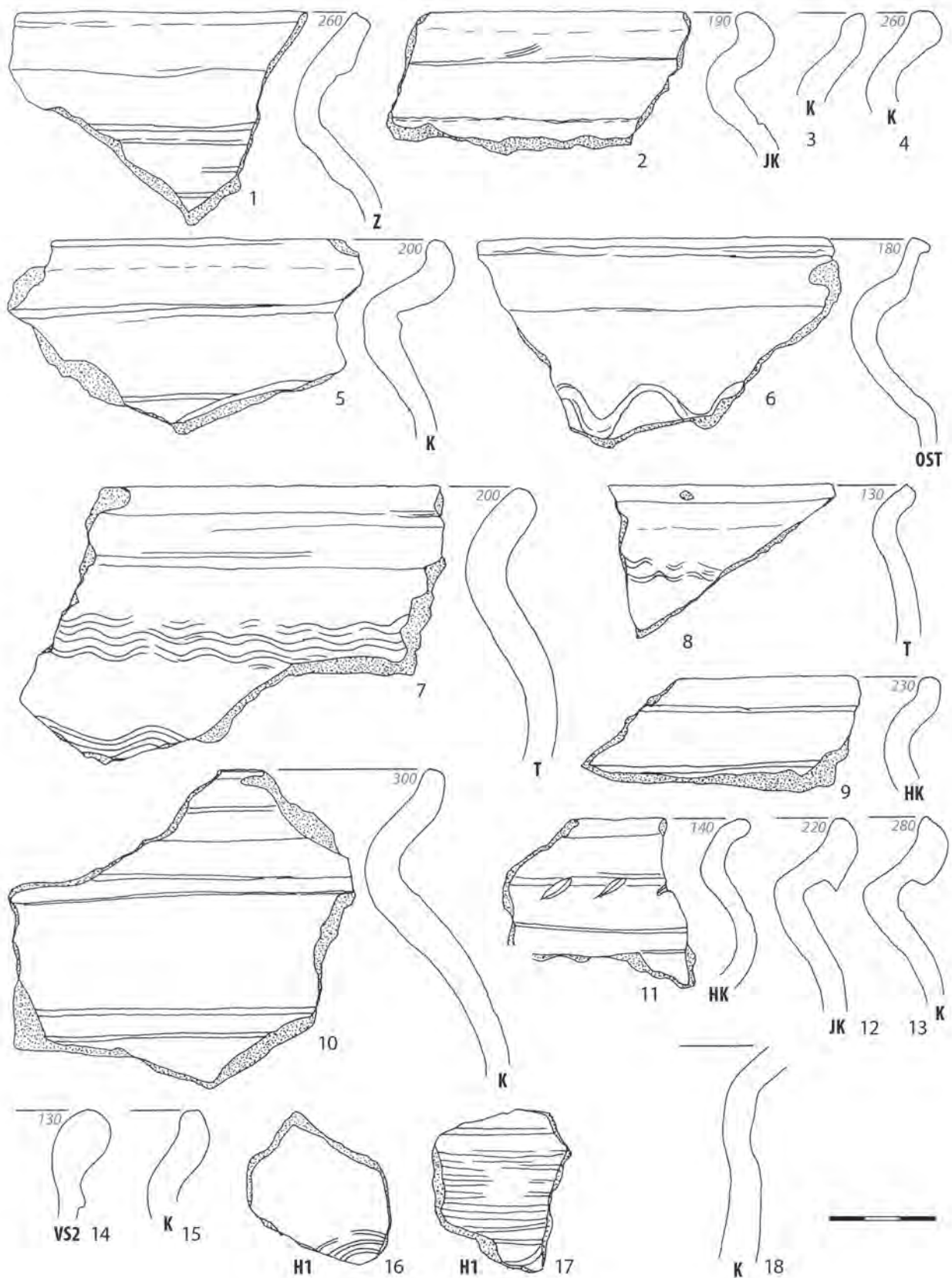
Tab. 57: Severozápadní křídlo, průjezd mezi II. a IV. nádvořím 1930. Př. č. 12215.

Tab. 57: North-western Wing, passage between 2nd and 4th courtyards 1930. Inv. No. 12215.

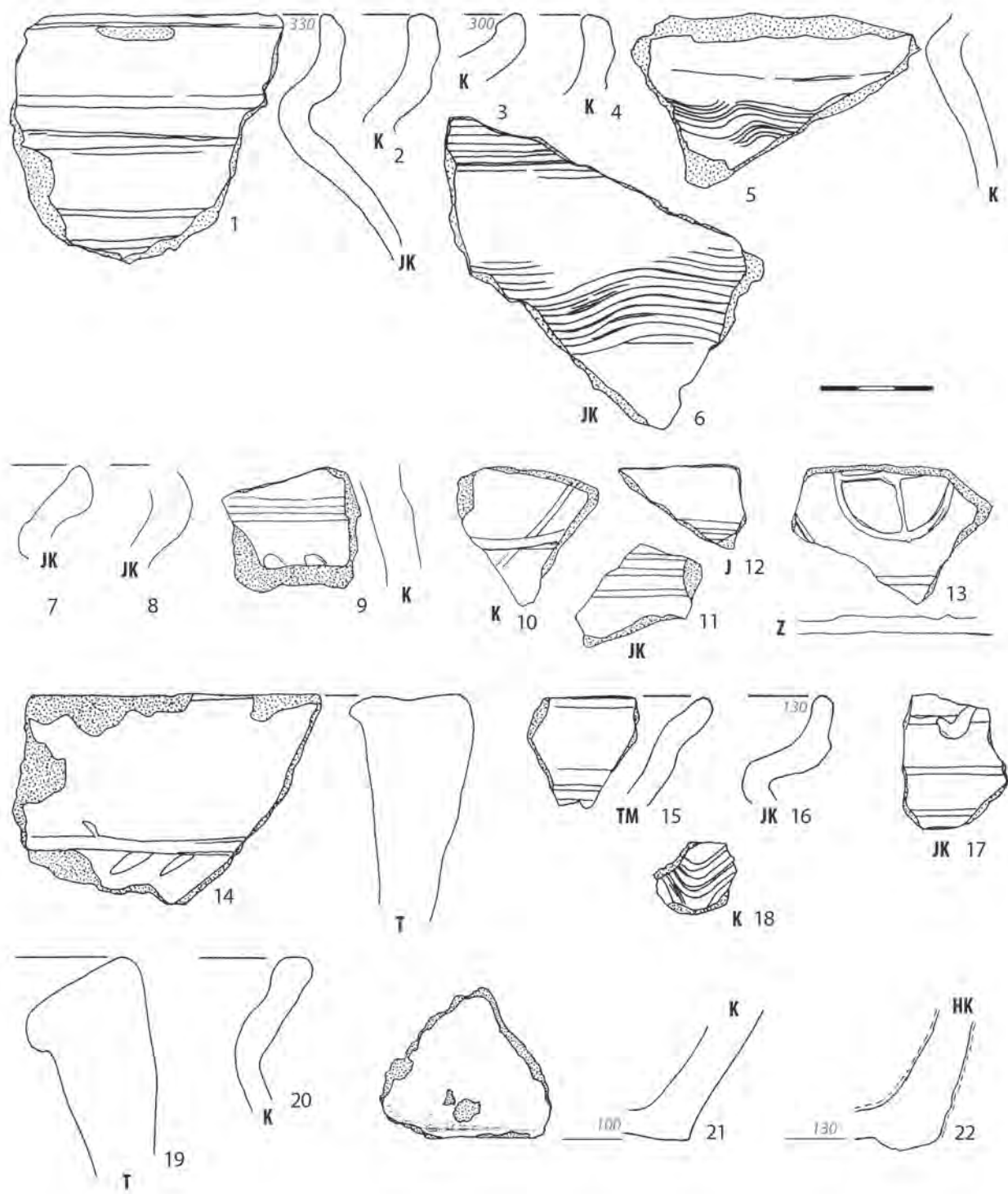
Tab. 58: Severozápadní křídlo, průjezd mezi II. a IV. nádvořím 1930. Př. č. 12215.

Tab. 58: North-western Wing, passage between 2nd and 4th courtyards 1930. Inv. No. 12215.

Tab. 59: Severozápadní křídlo, průjezd mezi II. a IV. nádvořím 1930. Př. č. 12229.

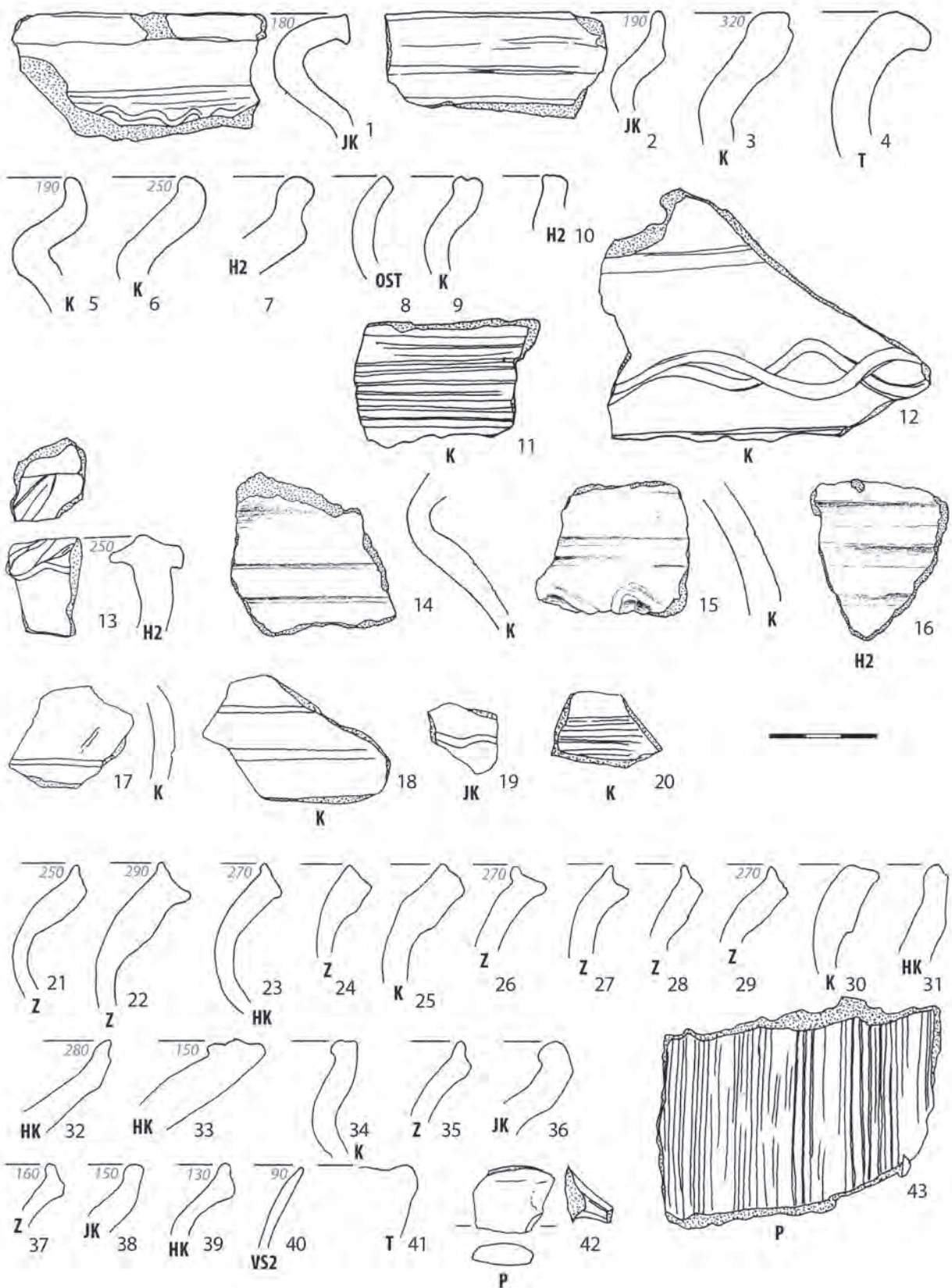
Tab. 59: North-western Wing, passage between 2nd and 4th courtyards 1930. Inv. No. 12229.

Tab. 60: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-6 – př. č. 13145; 7-13 – př. č. 13158; 14-18 – sáček 9/1995; 19-20 – sáček 10/1995; 21 – př. č. 13144; 22 – bez př. č.

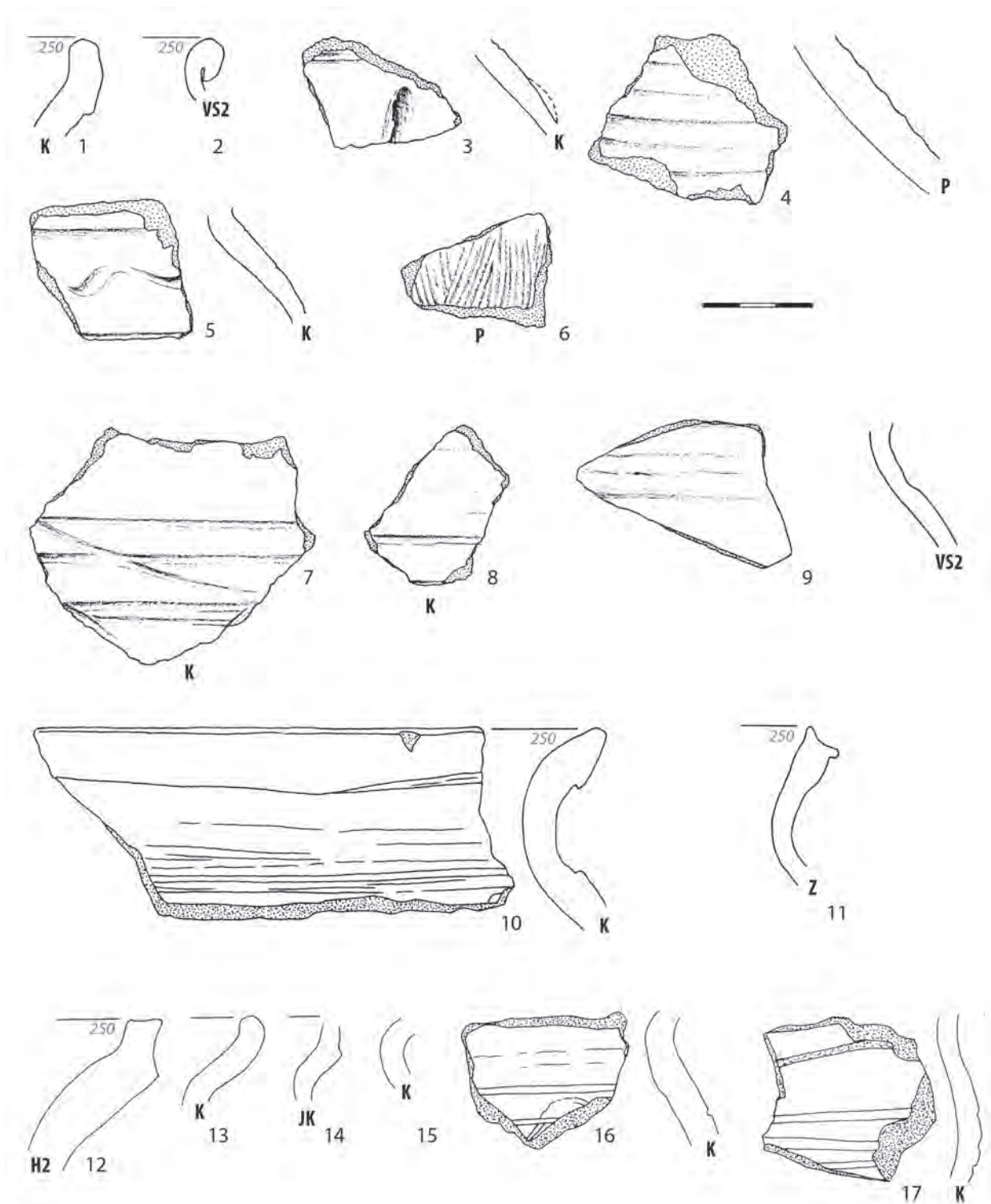
Tab. 60: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-6 – Inv. No. 13145; 7-13 – Inv. No. 13158; 14-18 – bag No. 9/1995; 19-20 – bag No. 10/1995; 21 – Inv. No. 13144; 22 – without Inv. No.

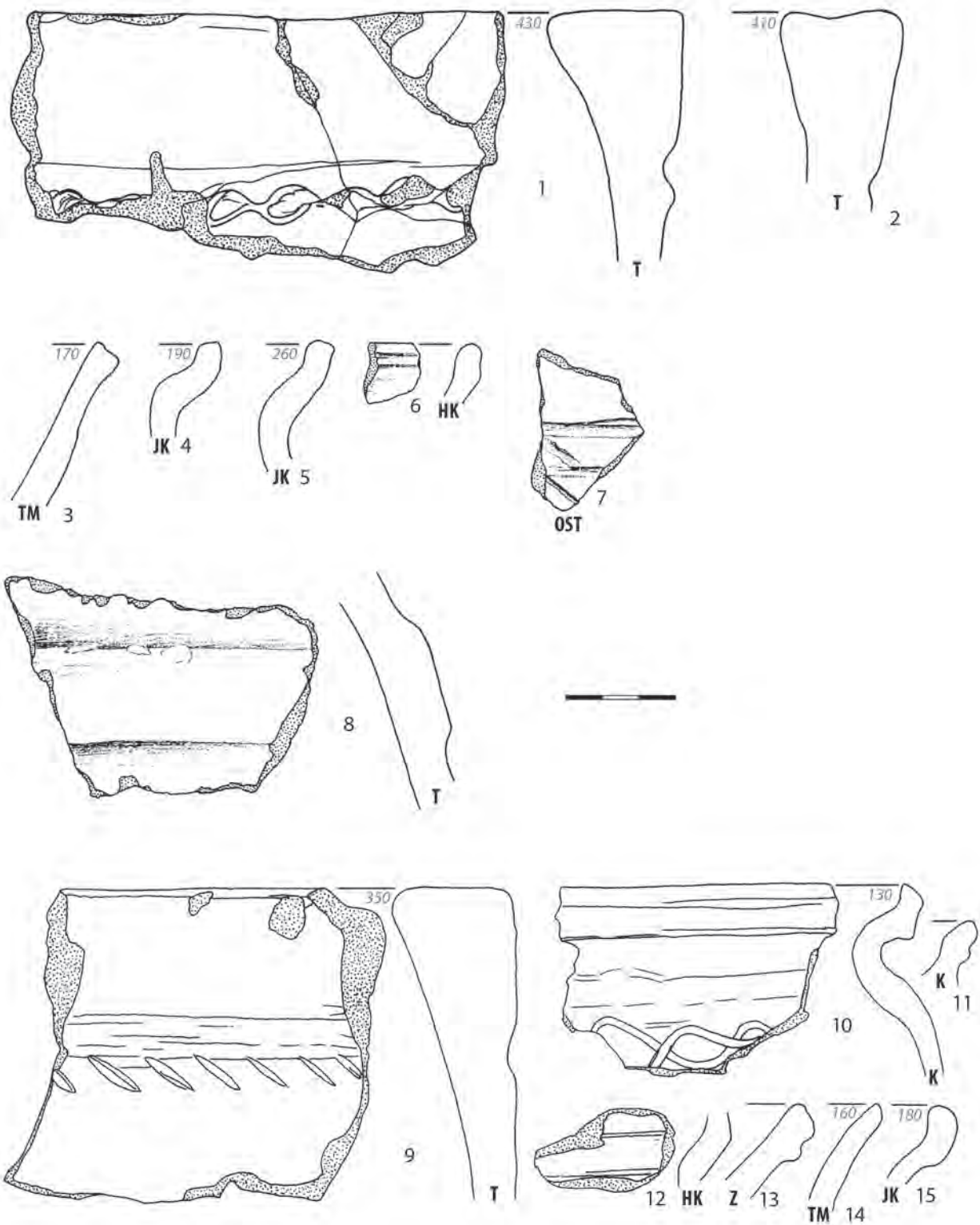
Tab. 61: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-12 – př. č. 13151; 13-16 – př. č. 13153; 17-20 – sáček 25/1995; 21-43 – př. č. 13112.

Tab. 61: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-12 – Inv. No. 13151; 13-16 – Inv. No. 13153; 17-20 – bag No. 25/1995; 21-43 – Inv. No. 13112.

Tab. 62: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-6 – př. č. 13113; 7-8 – př. č. 13161; 9 – př. č. 13176; 10 – př. č. 13199; 11 – př. č. 13166; 12-17 – př. č. 13170.

Tab. 62: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-6 – Inv. No. 13113; 7-8 – Inv. No. 13161; 9 – Inv. No. 13176; 10 – Inv. No. 13199; 11 – Inv. No. 13166; 12-17 – Inv. No. 13170.

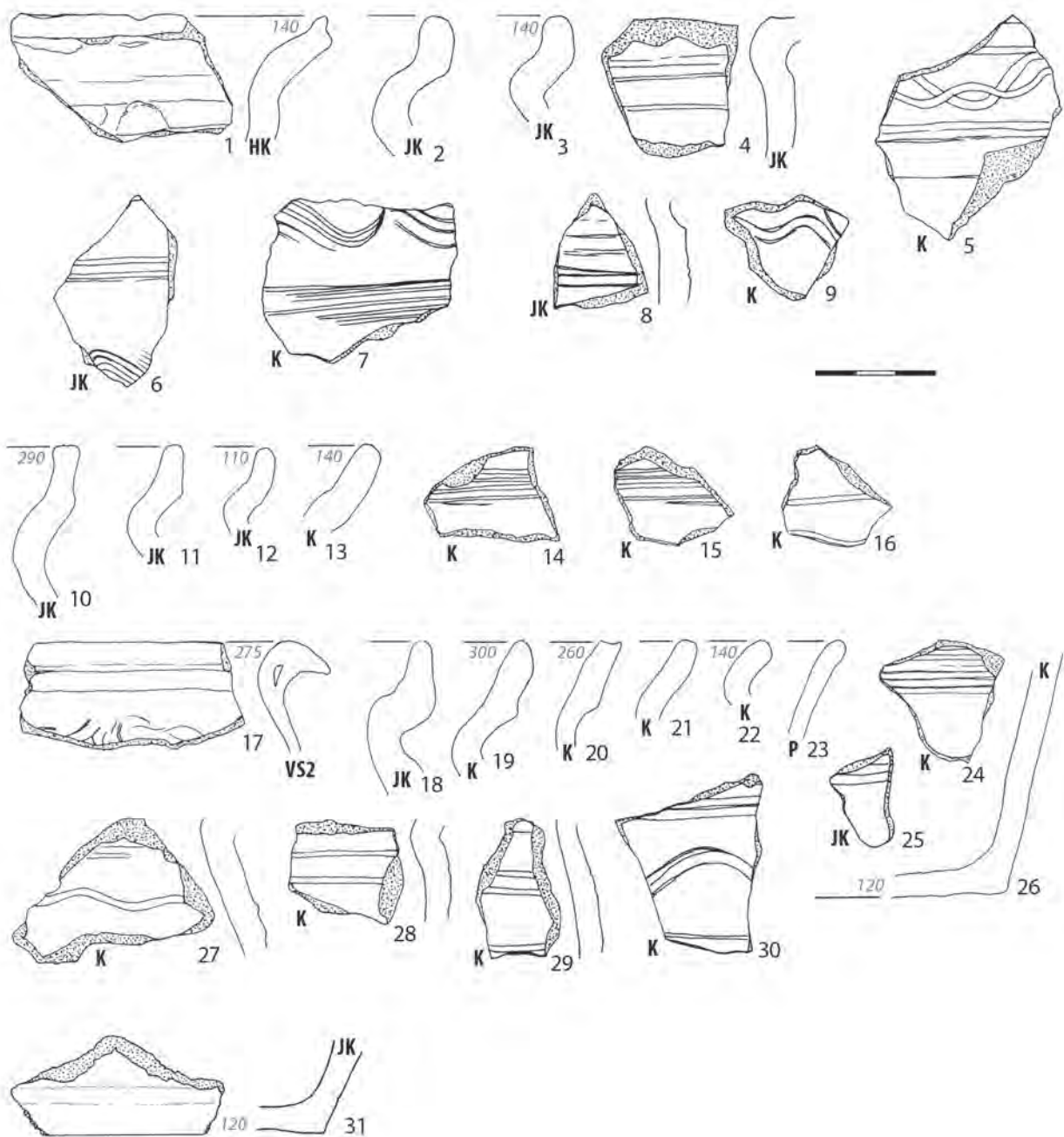
Tab. 63: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-2 – př. č. 13184; 3-7 – př. č. 13186; 8 – př. č. 13188; 9-15 – př. č. 14606.

Tab. 63: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-2 – Inv. No. 13184; 3-7 – Inv. No. 13186; 8 – Inv. No. 13188; 9-15 – Inv. No. 14606.

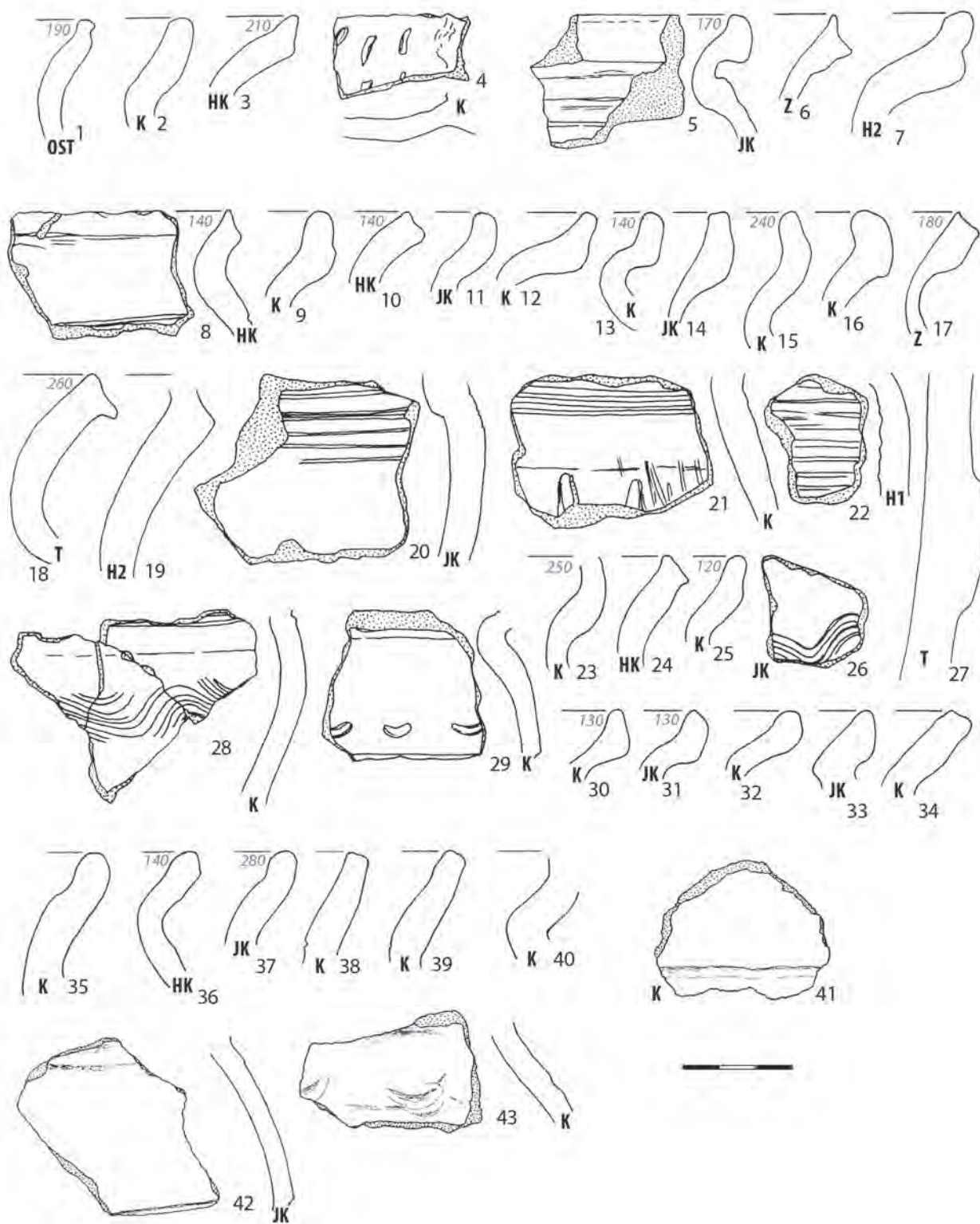
Tab. 64: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-20 – př. č. 13183; 21-43 – př. č. 13191; 44 – př. č. 13200; 45-55 – př. č. 13155.

Tab. 64: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-20 – Inv. No. 13183; 21-43 – Inv. No. 13191; 44 – Inv. No. 13200; 45-55 – Inv. No. 13155.

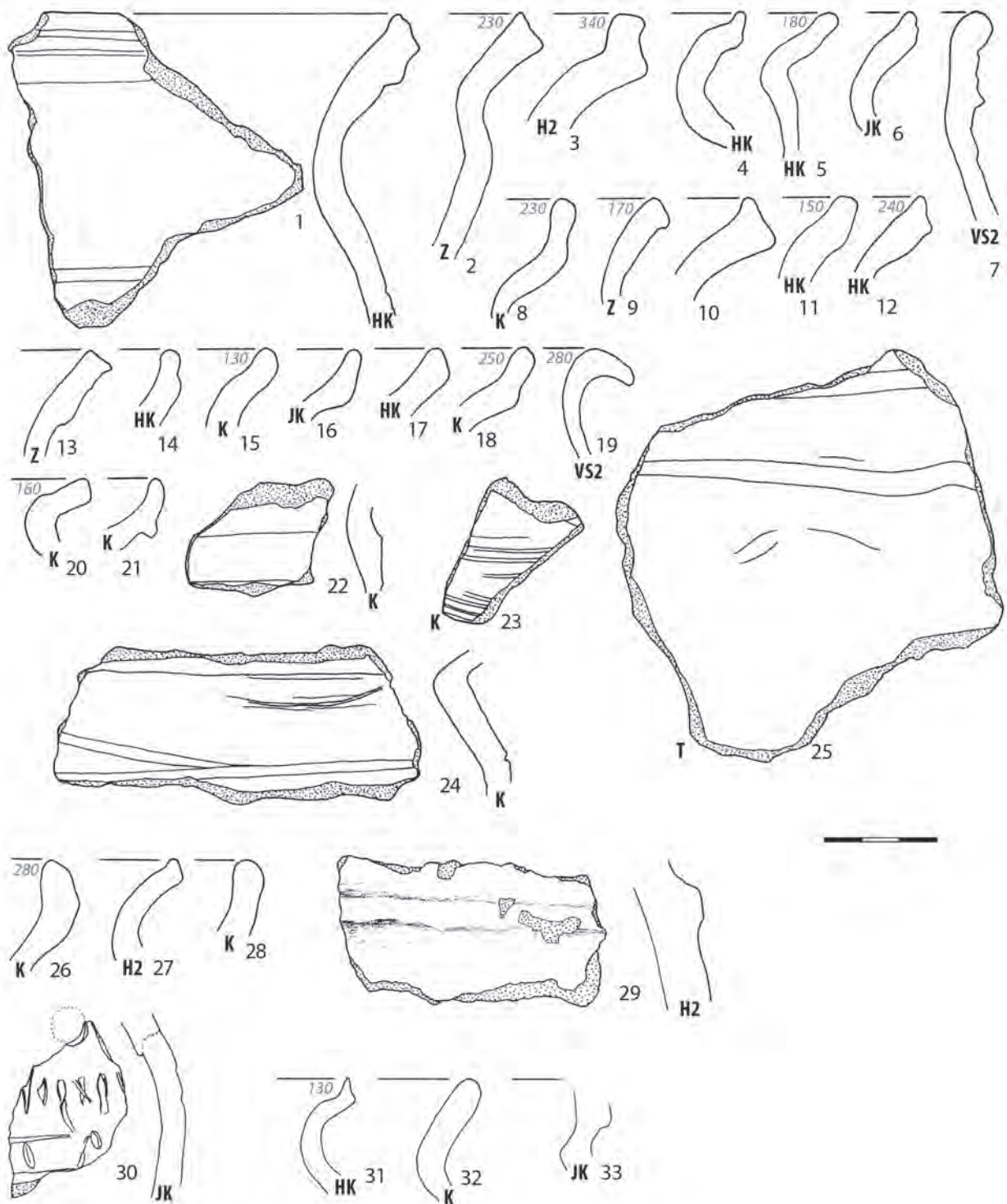
Tab. 65: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-9 – př. č. 13171; 10-16 – př. č. 13173; 17-30 – př. č. 13178; 31 – př. č. 13182.

Tab. 65: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-9 – Inv. No. 13171; 10-16 – Inv. No. 13173; 17-30 – Inv. No. 13178; 31 – Inv. No. 13182.

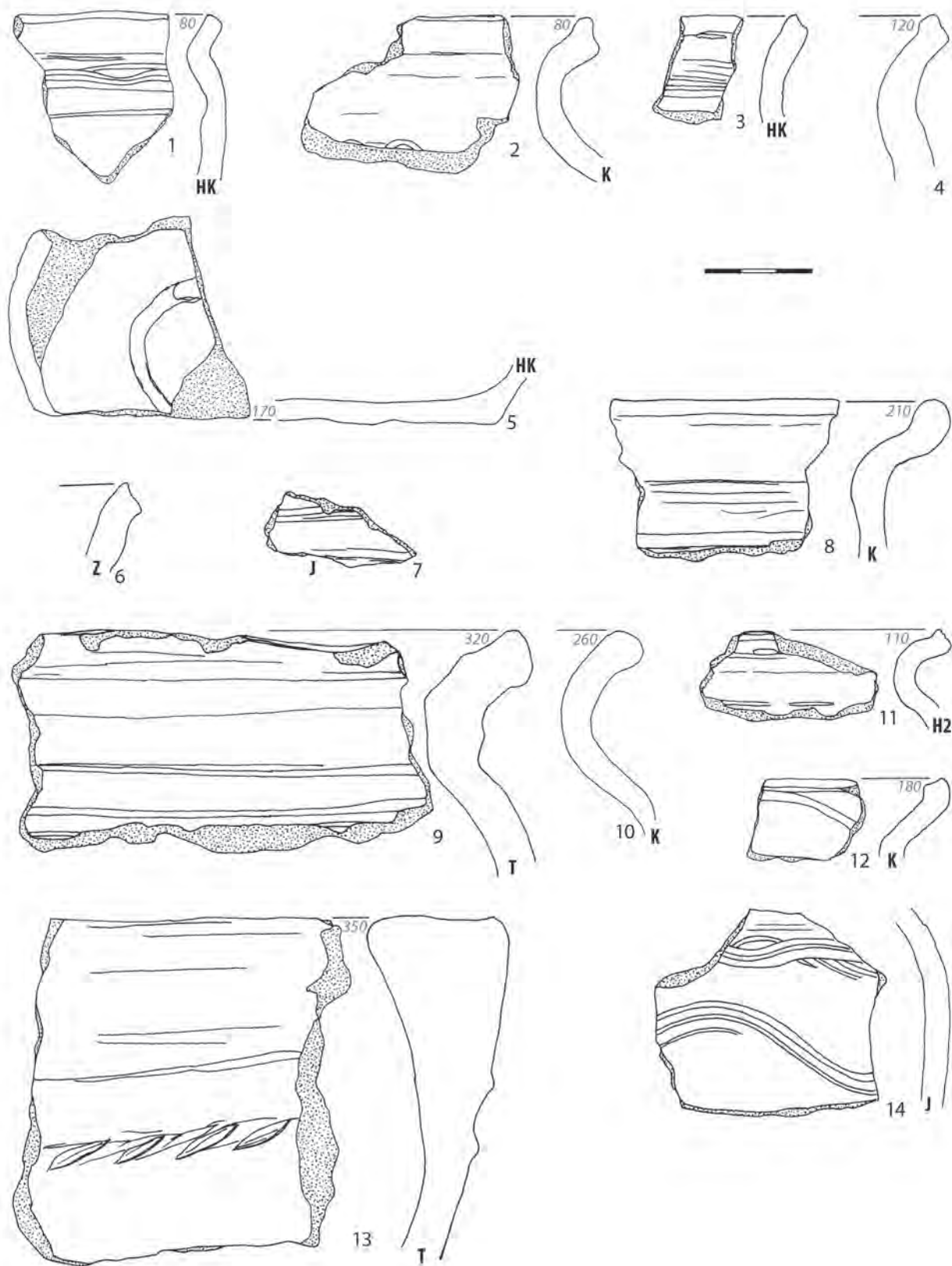
Tab. 66: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-4 – př. č. 13181; 5-34 – př. č. 13180; 35-43 – př. č. 13192.

Tab. 66: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-4 – Inv. No. 13181; 5-34 – Inv. No. 13180; 35-43 – Inv. No. 13192.

Tab. 67: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-25 – př. č. 13168; 26-28 – př. č. 13188; 29 – př. č. 13193; 30 – př. č. 13163; 31 – sáček 18/1995; 32 – sáček 16/1995; 33 – sáček 26/1995.

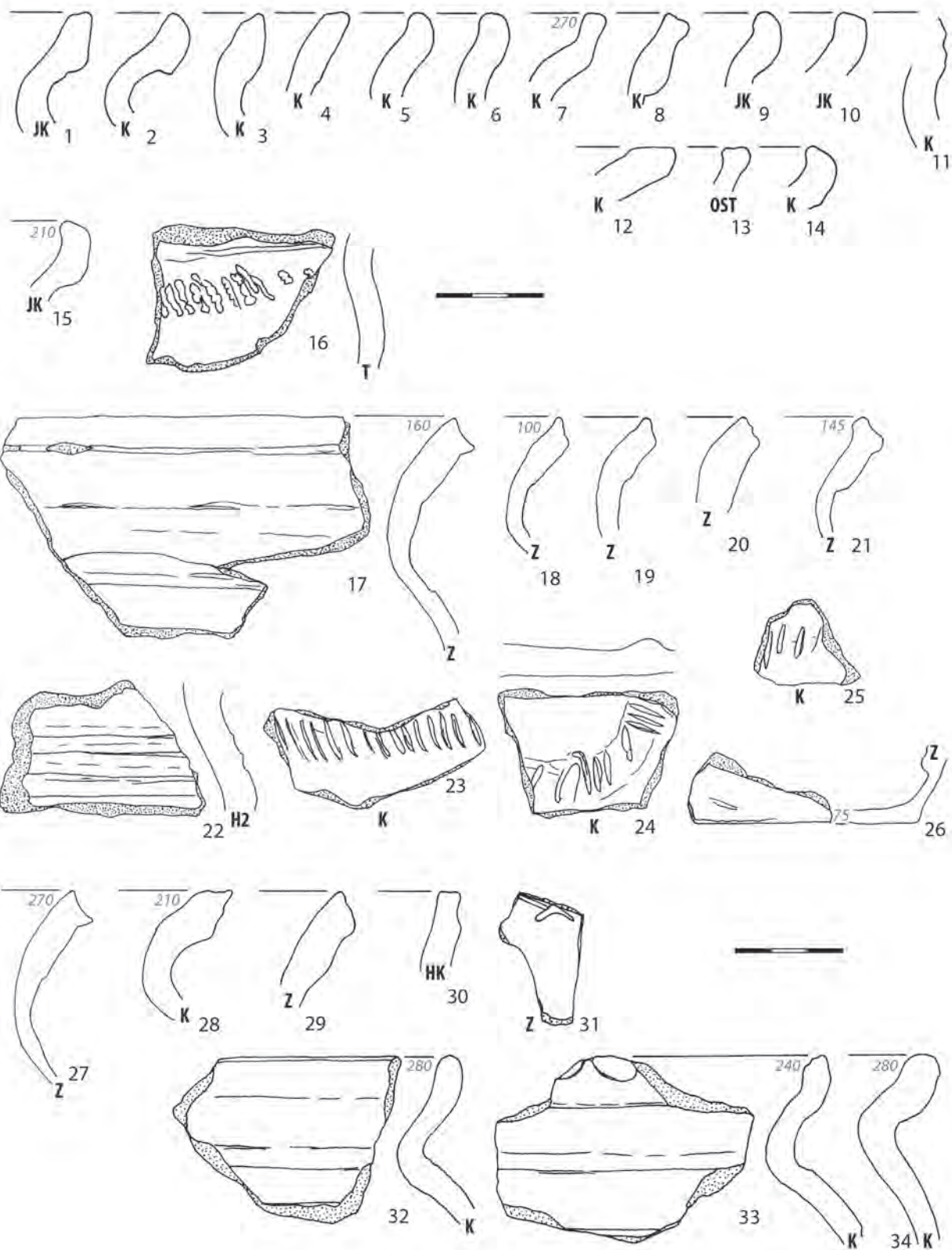
Tab. 67: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-25 – Inv. No. 13168; 26-28 – Inv. No. 13188; 29 – Inv. No. 13193; 30 – Inv. No. 13163; 31 – bag No. 18/1995; 32 – bag No. 16/1995; 33 – bag No. 26/1995.

Tab. 68: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-5 – sáček 17/1995; 6 – př. č. 13197; 7 – sáček 32/1995; 8 – př. č. 13196; 9-14 – př. č. 13189.

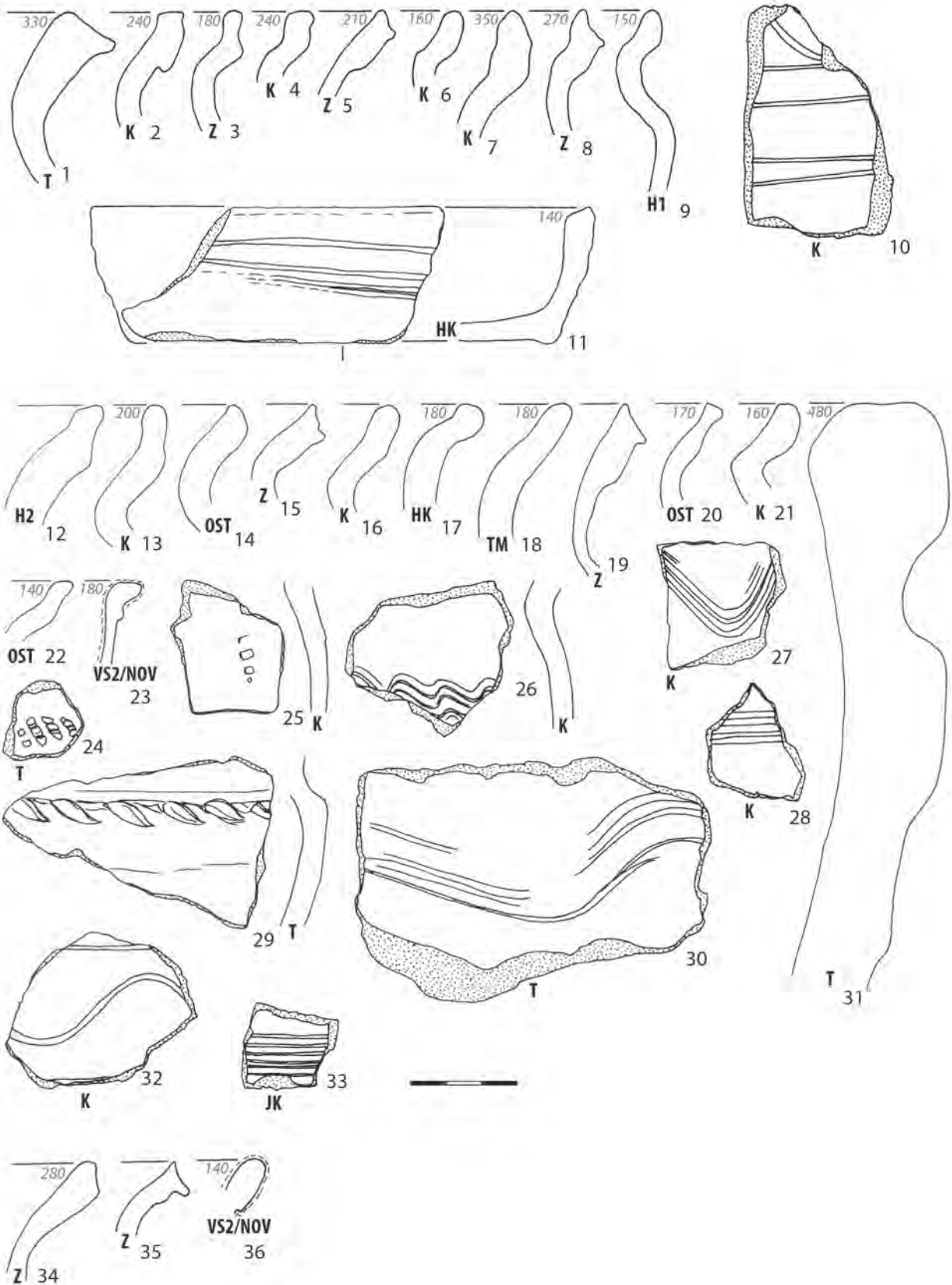
Tab. 68: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-5 – bag No. 17/1995; 6 – Inv. No. 13197; 7 – bag No. 32/1995; 8 – Inv. No. 13196; 9-14 – Inv. No. 13189.

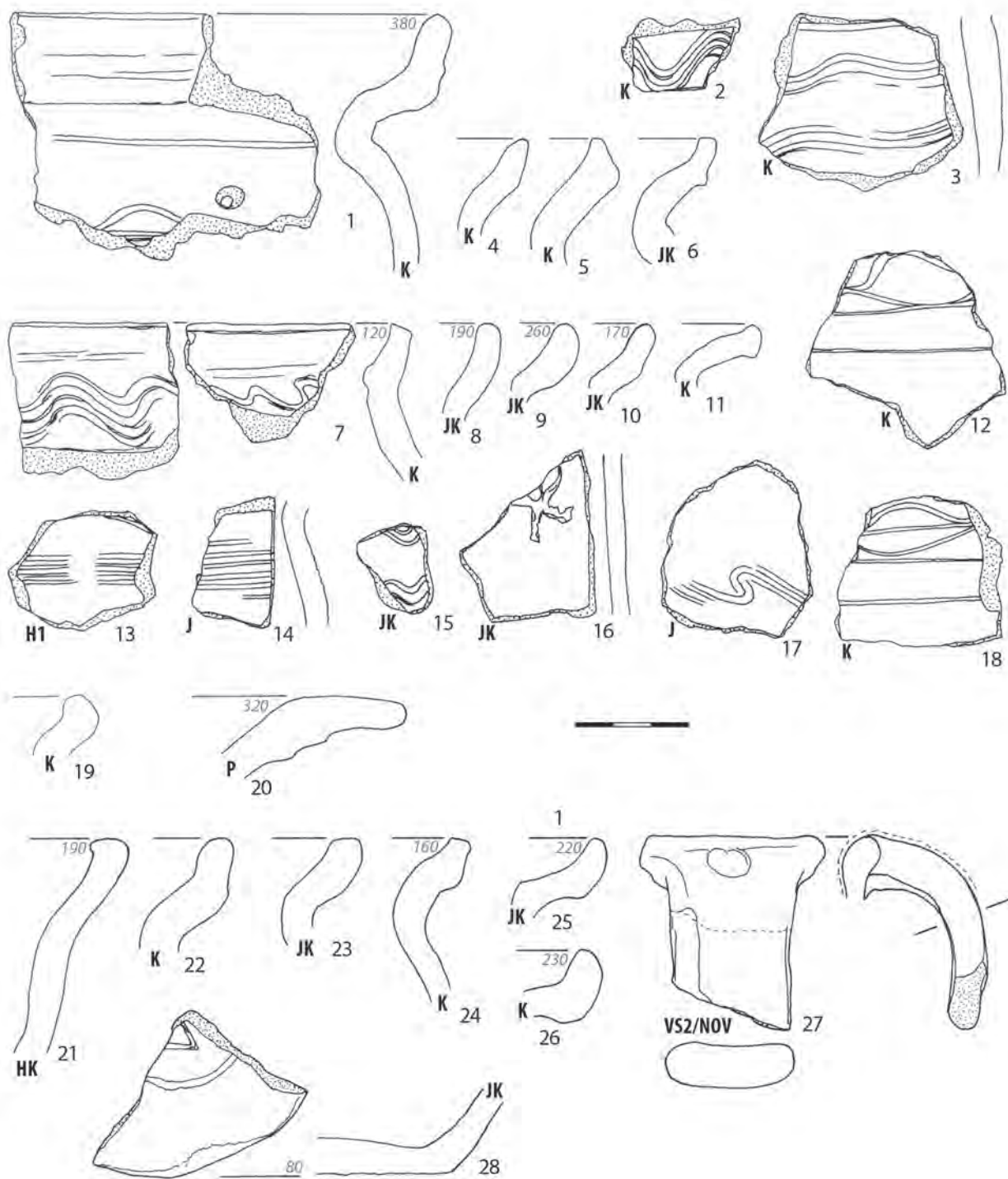
Tab. 69: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-14 – př. č. 13198; 15-16 – sáček 2/1995; 17-25 – sáček 27/1995; 26-30 – sáček 19/1995; 31-33 – př. č. 13104.

Tab. 69: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-14 – Inv. No. 13198; 15-16 – bag No. 2/1995; 17-25 – bag No. 27/1995; 26-30 – bag No. 19/1995; 31-33 – Inv. No. 13104.

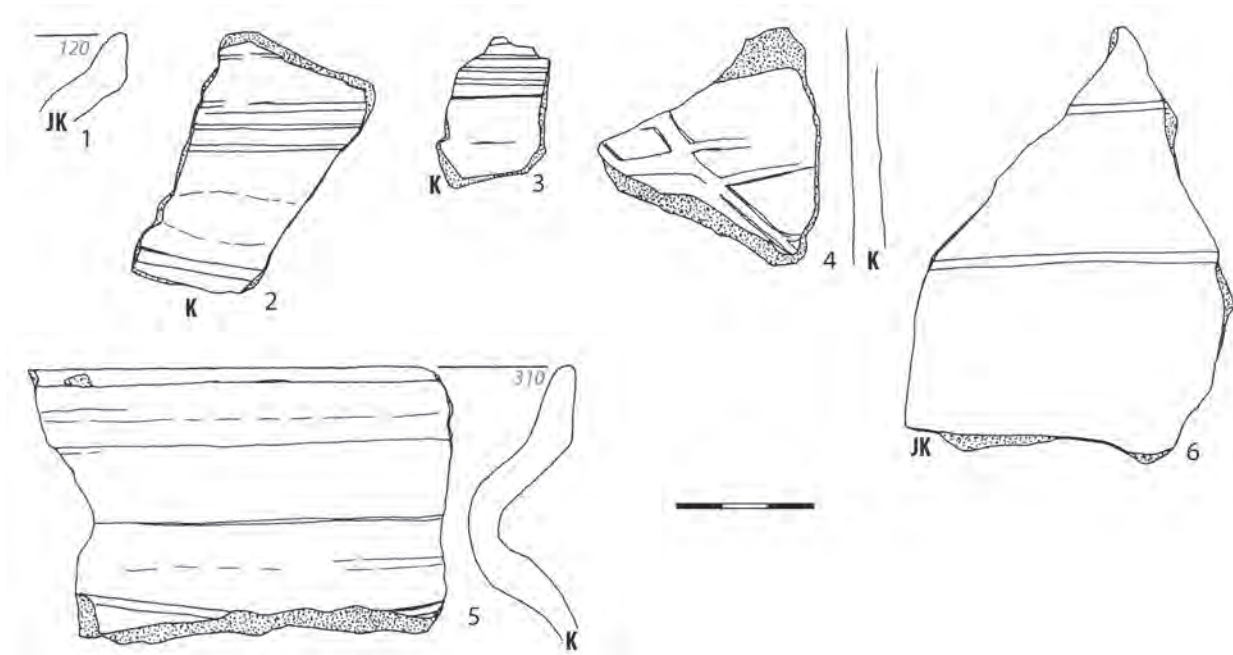
Tab. 70: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-11 – př. č. 13104; 12-33 – př. č. 13106; 34-36 – př. č. 13105.

Tab. 70: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-11 – Inv. No. 13104; 12-33 – Inv. No. 13106; 34-36 – Inv. No. 13105.

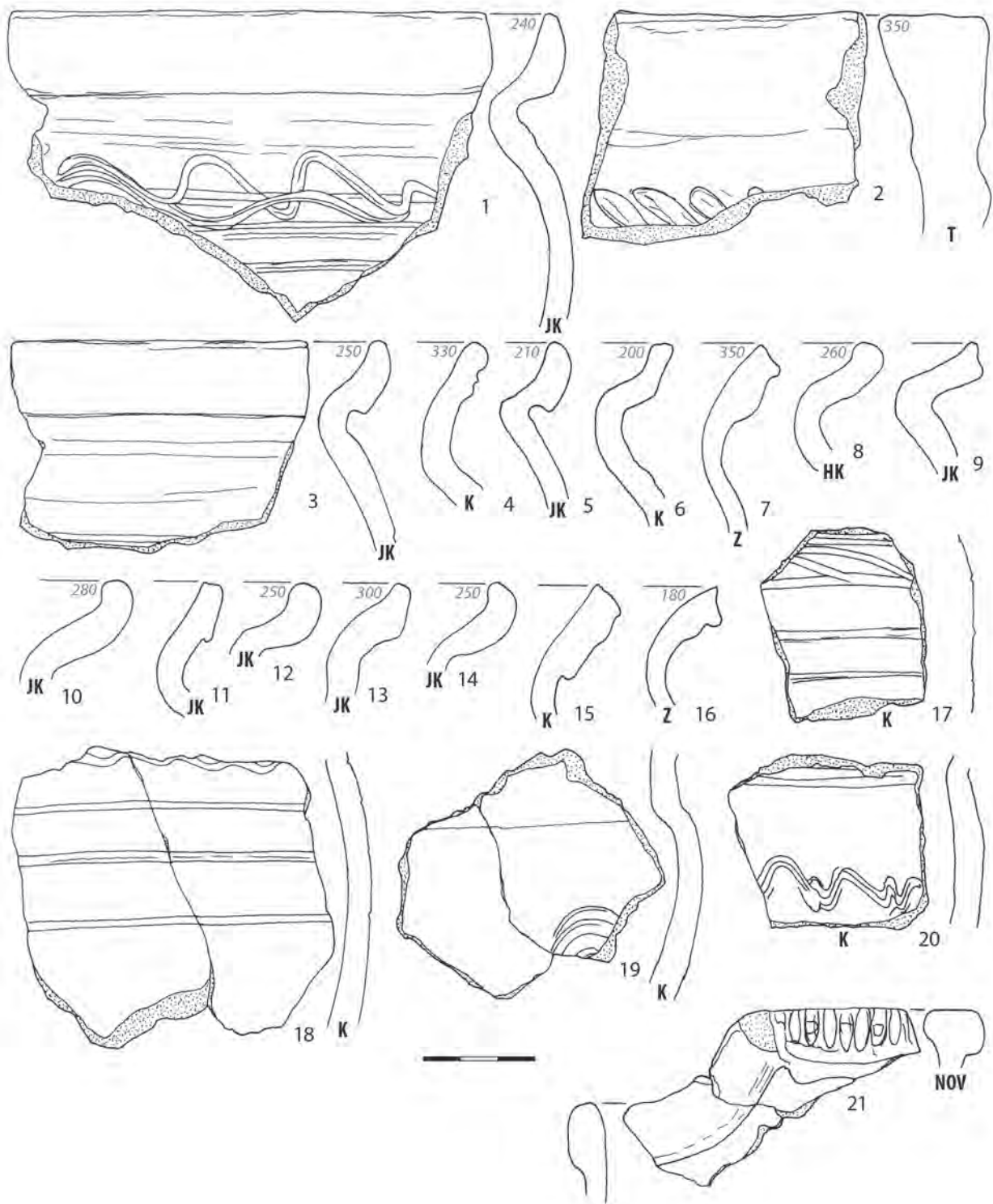
Tab. 71: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-18 – př. č. 13204; 19 – př. č. 13202; 20 – př. č. 13253; 21-28 – př. č. 13201.

Tab. 71: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-18 – Inv. No. 13204; 19 – Inv. No. 13202; 20 – Inv. No. 13253; 21-28 – Inv. No. 13201.

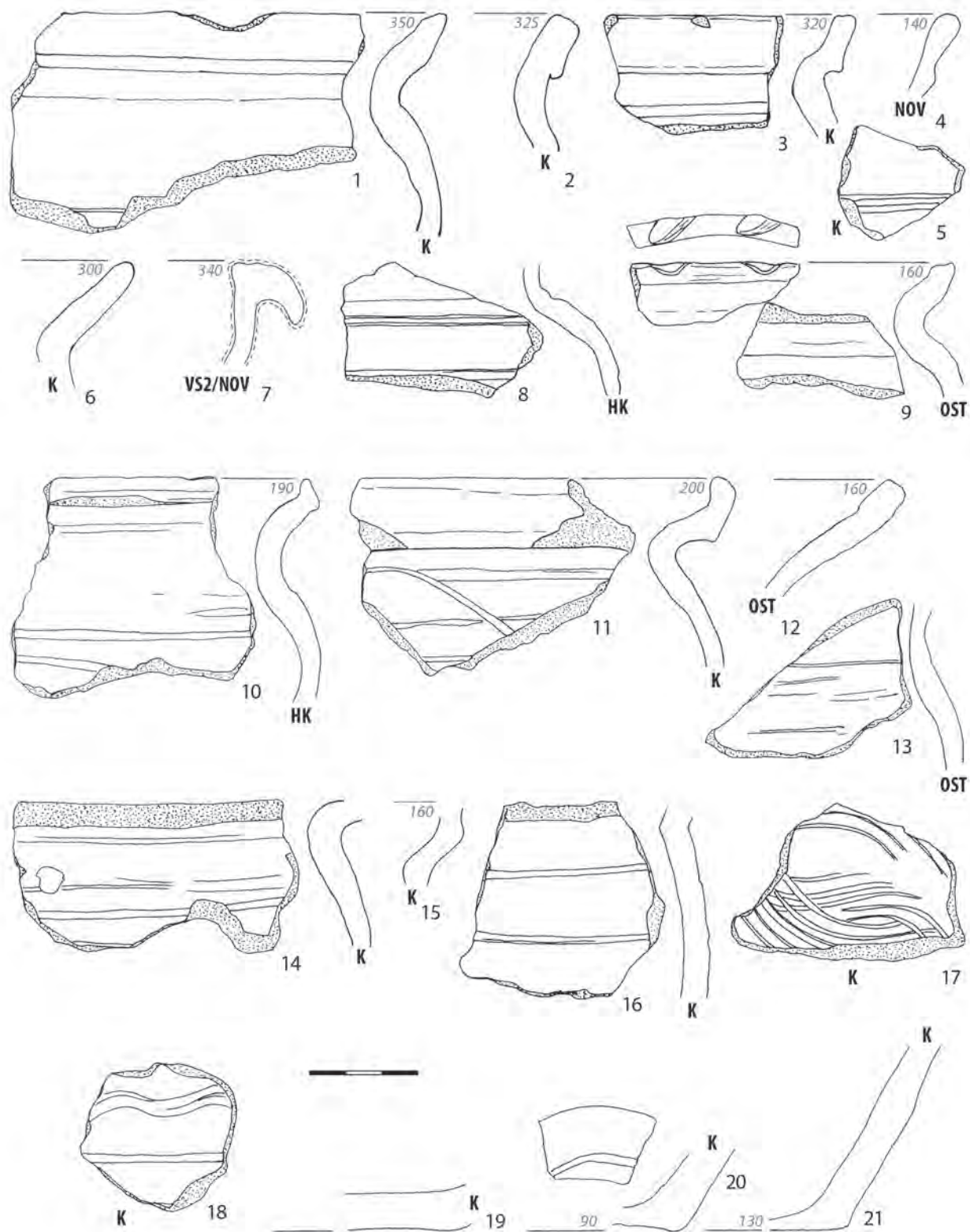
Tab. 72: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-4 – př. č. 13235; 5 – př. č. 13234; 6 – př. č. 13224.

Tab. 72: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-4 – Inv. No. 13235; 5 – Inv. No. 13234; 6 – Inv. No. 13224.

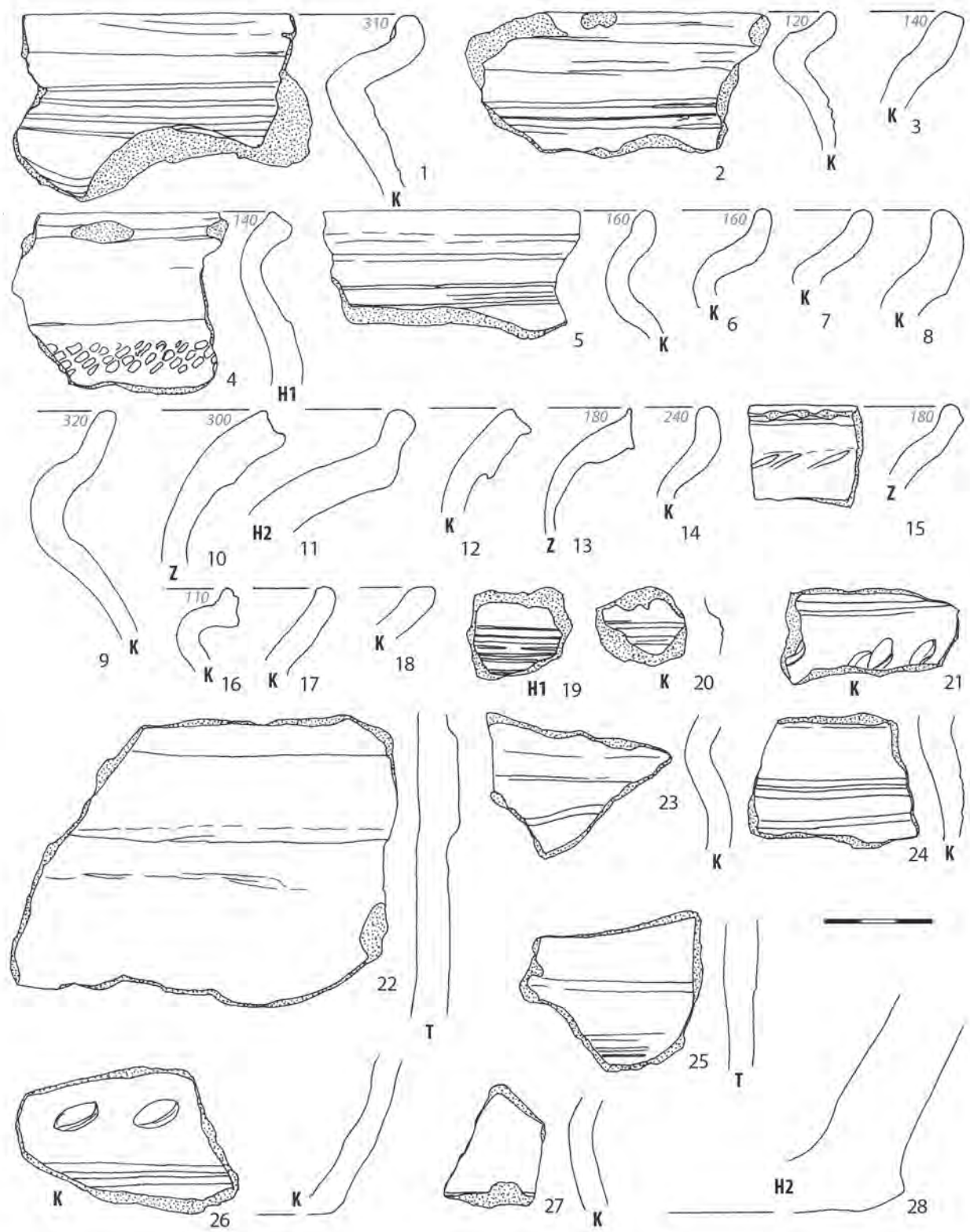
Tab. 73: Severozápadní křídlo, severně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13109.

Tab. 73: North-western Wing, north of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13109.

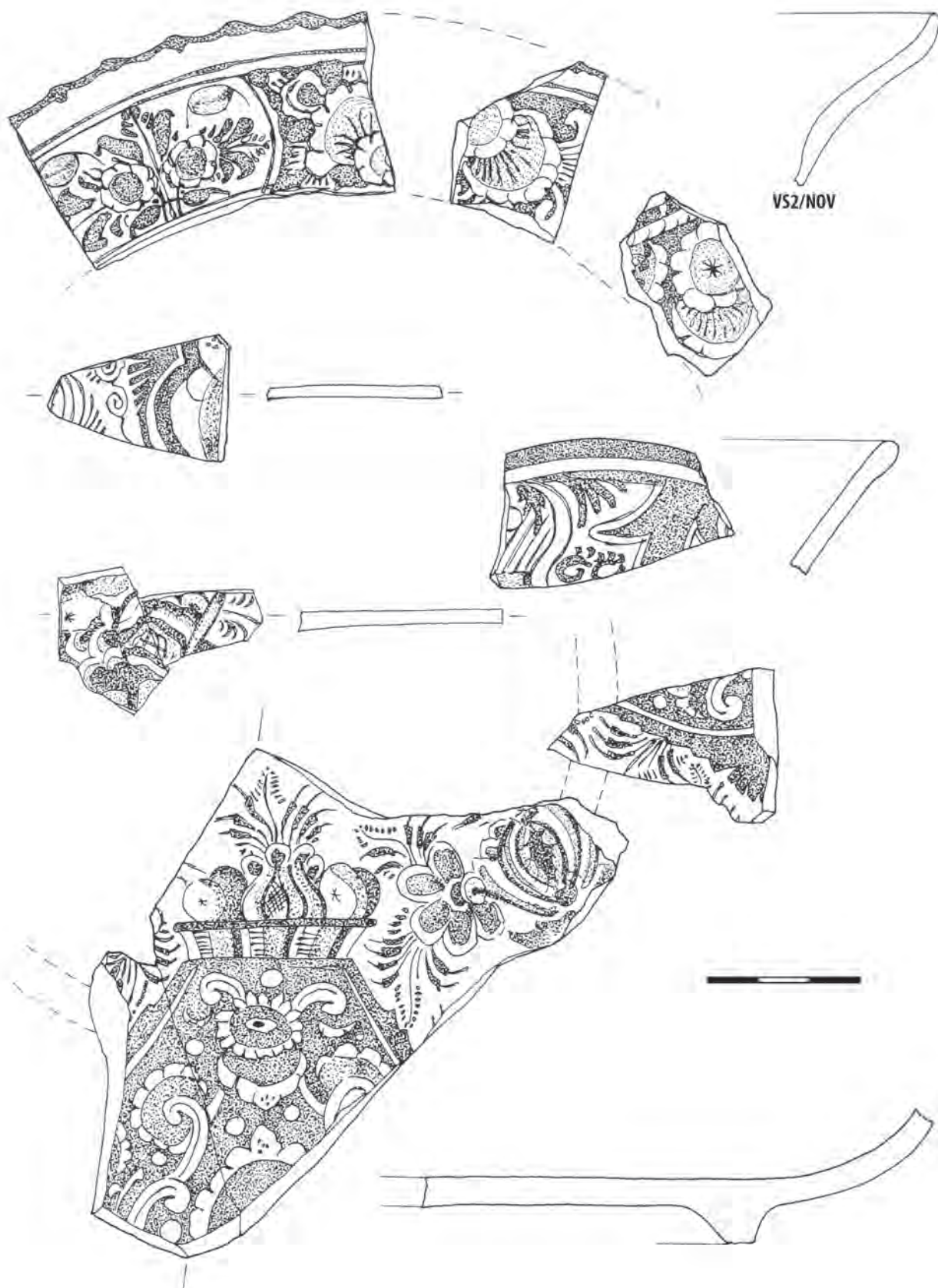
Tab. 74: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-9 – př. č. 13101; 10-13 – př. č. 13071; 14-21 – př. č. 13075.

Tab. 74: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-9 – Inv. No. 13101; 10-13 – Inv. No. 13071; 14-21 – Inv. No. 13075.

Tab. 75: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13073.

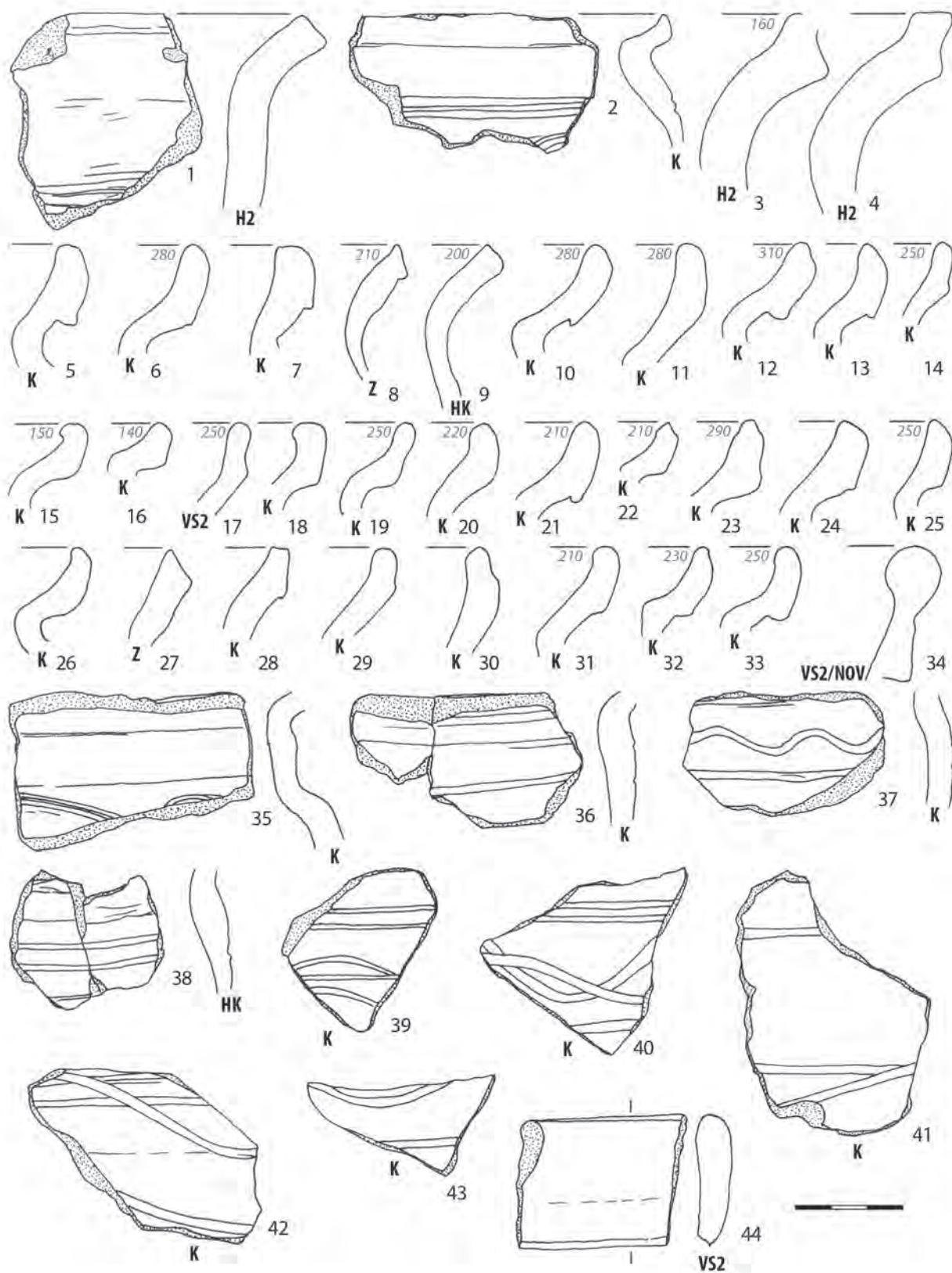
Tab. 75: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13073.

Tab. 76: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13073.

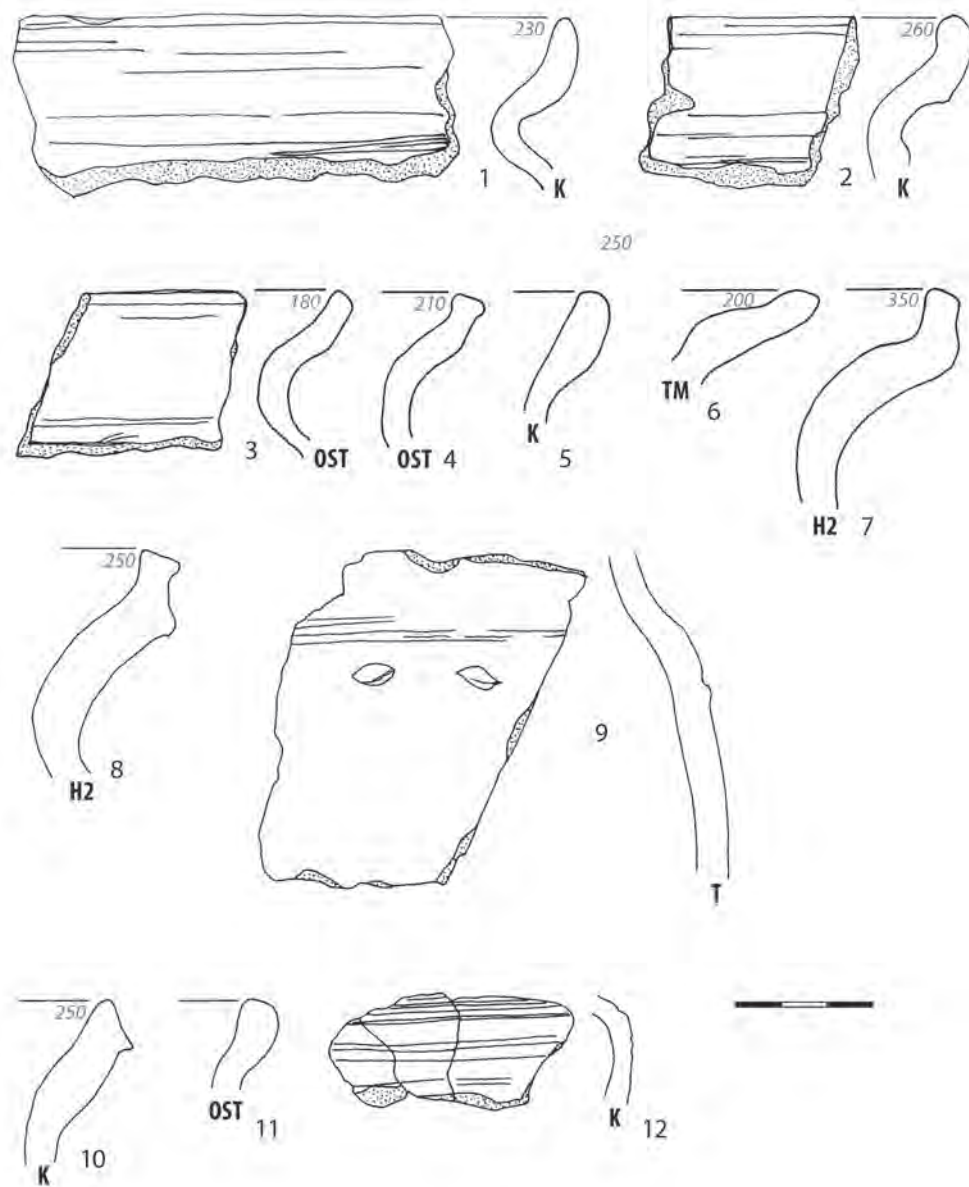
Tab. 76: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13073.

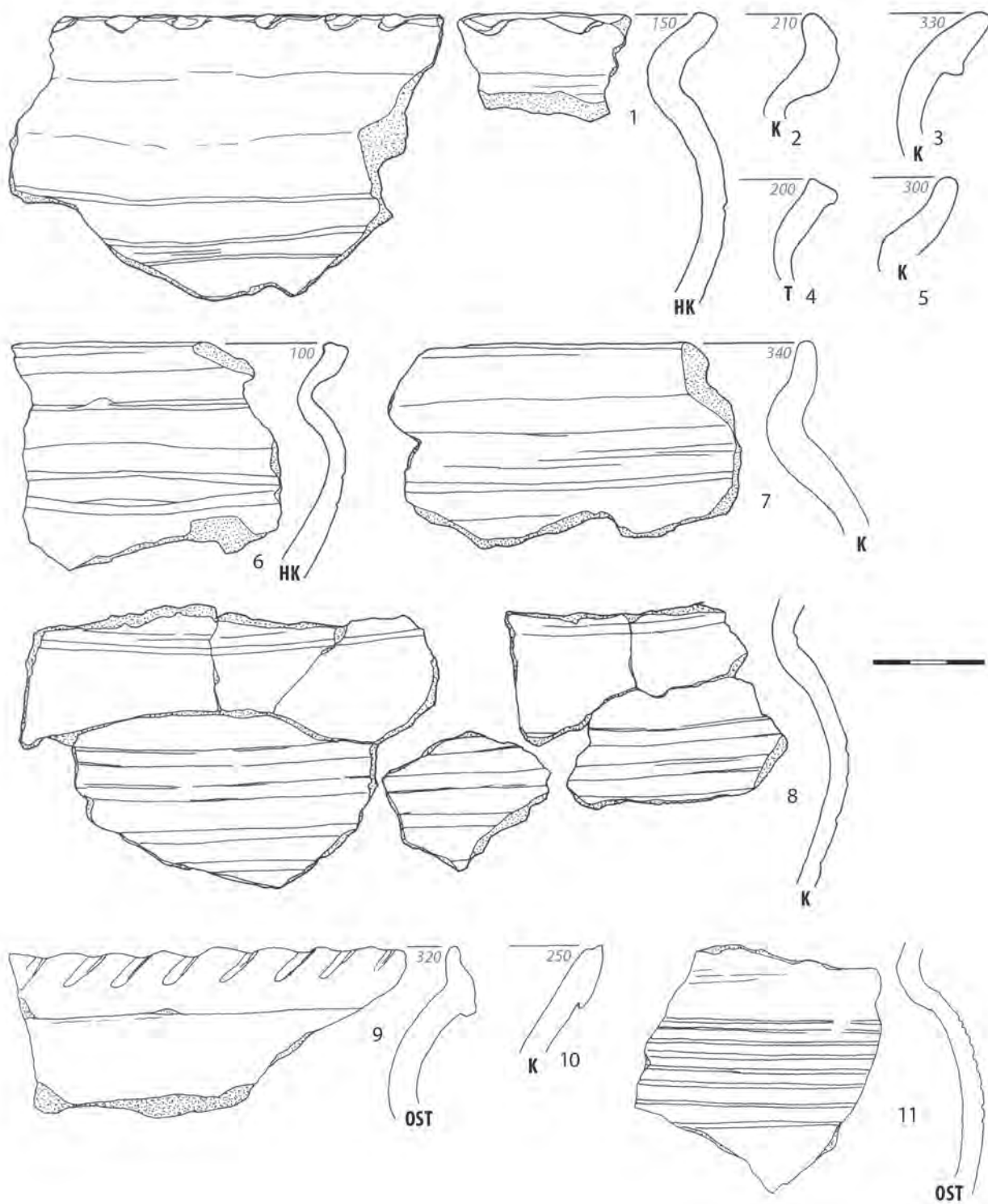
Tab. 77: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13072.

Tab. 77: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13072.

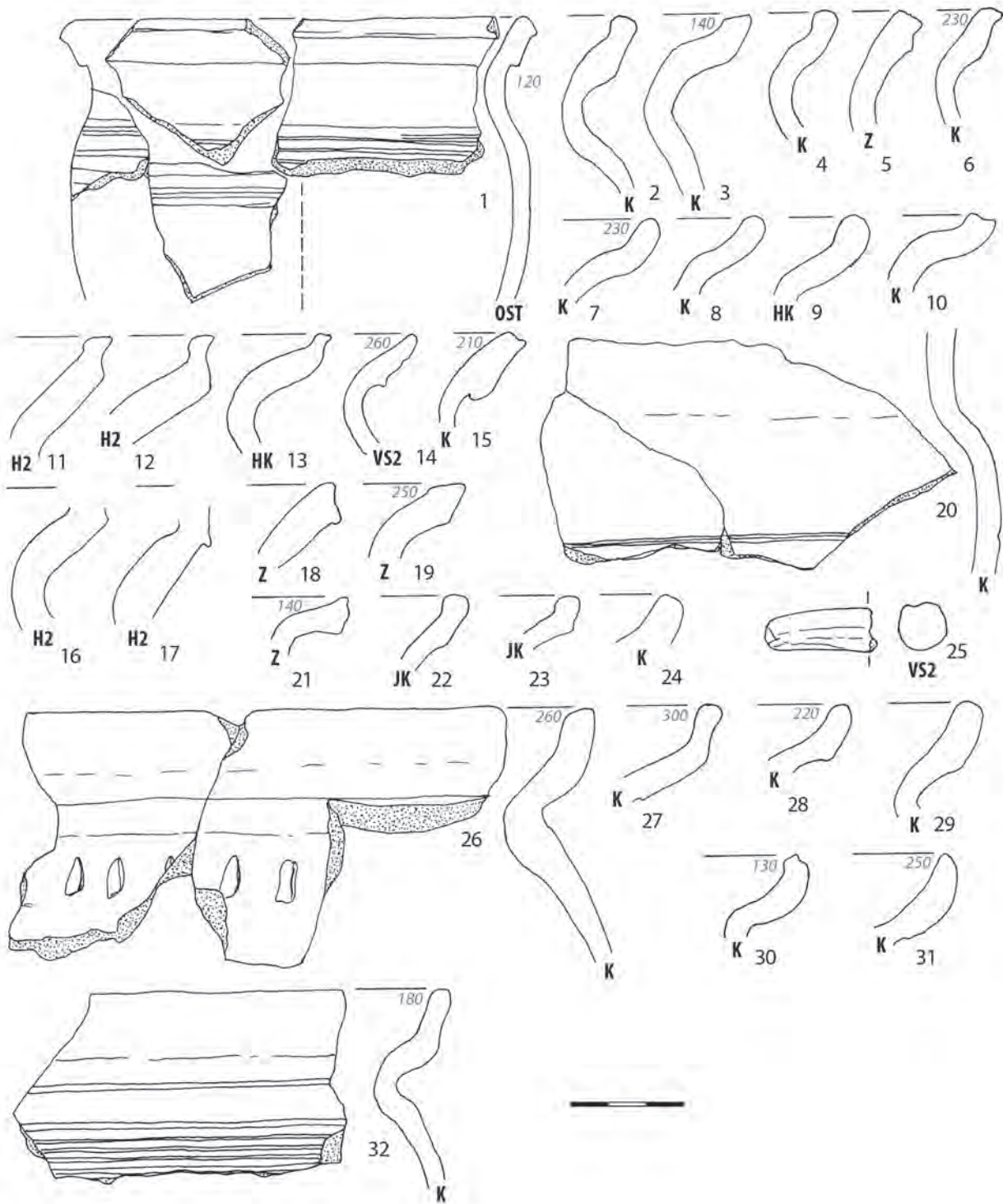
Tab. 78: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-2 – př. č. 13074; 3-7 – př. č. 13142; 8 – př. č. 13081; 9 – př. č. 13082; 10-12 – př. č. 13079.

Tab. 78: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-2 – Inv. No. 13074; 3-7 – Inv. No. 13142; 8 – Inv. No. 13081; 9 – Inv. No. 13082; 10-12 – Inv. No. 13079.

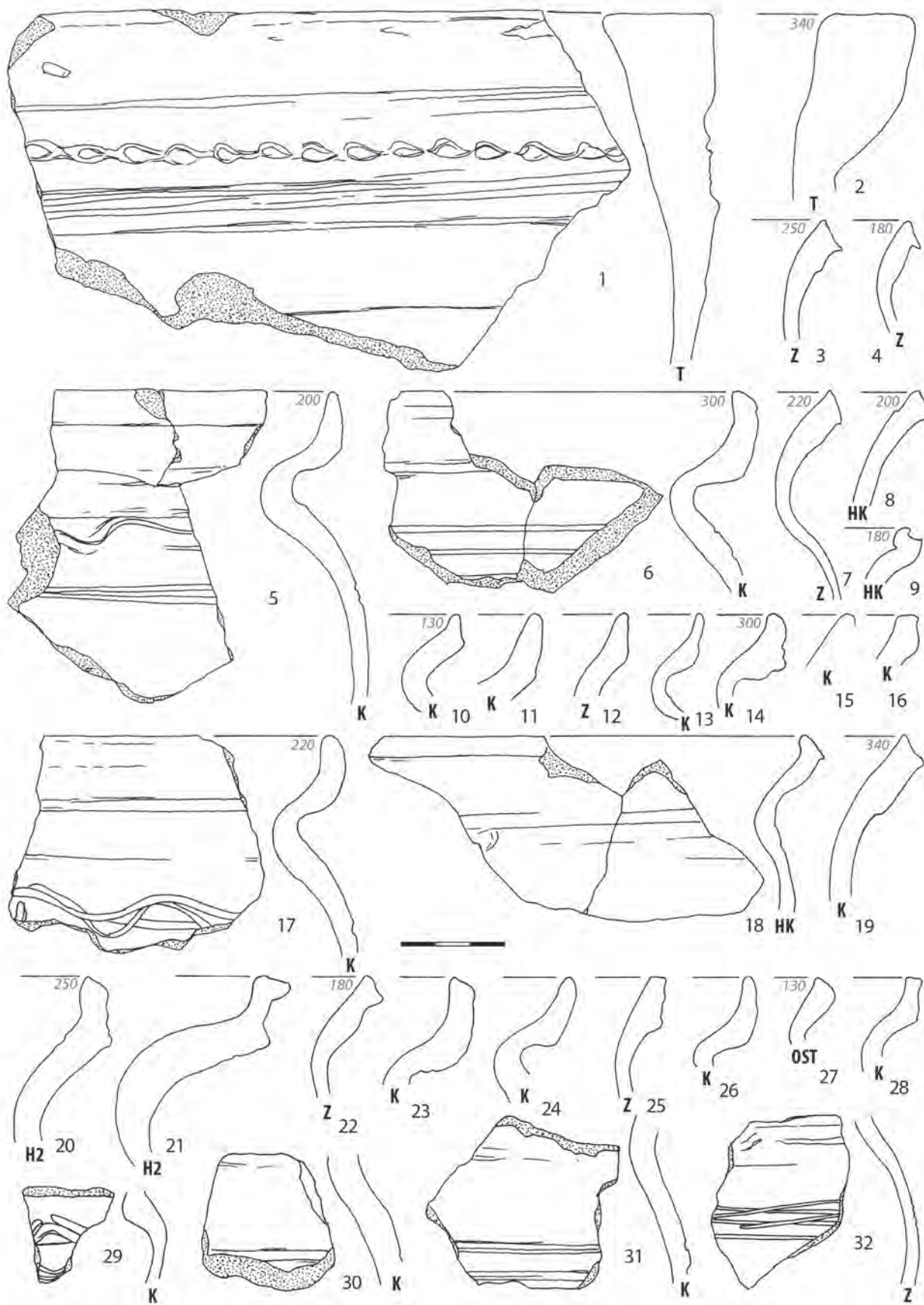
Tab. 79: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-8 – př. č. 13076; 9-11 – př. č. 13083.

Tab. 79: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-8 – Inv. No. 13076; 9-11 – Inv. No. 13083.

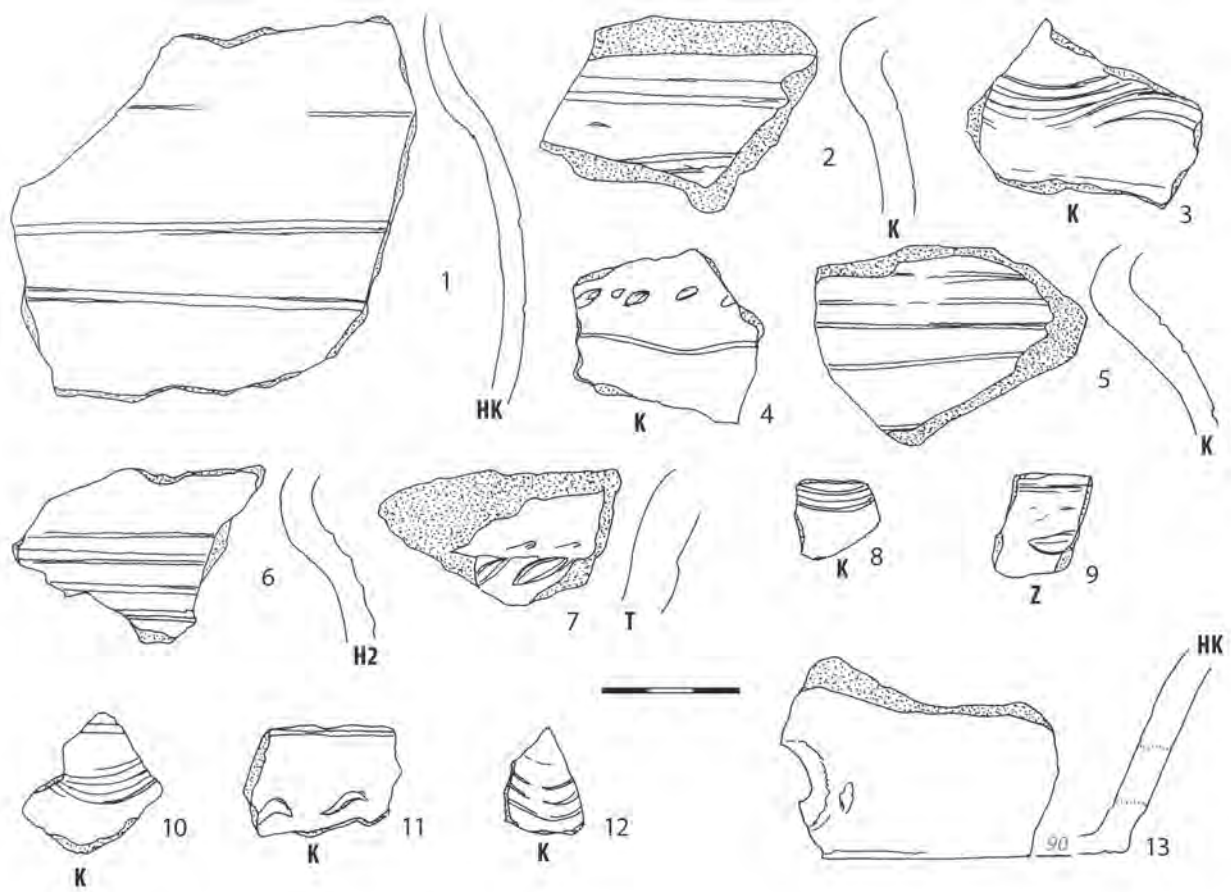
Tab. 80: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-25 – př. č. 13102; 26-32 – př. č. 13100.

Tab. 80: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-25 – Inv. No. 12102; 26-32 – Inv. No. 13100.

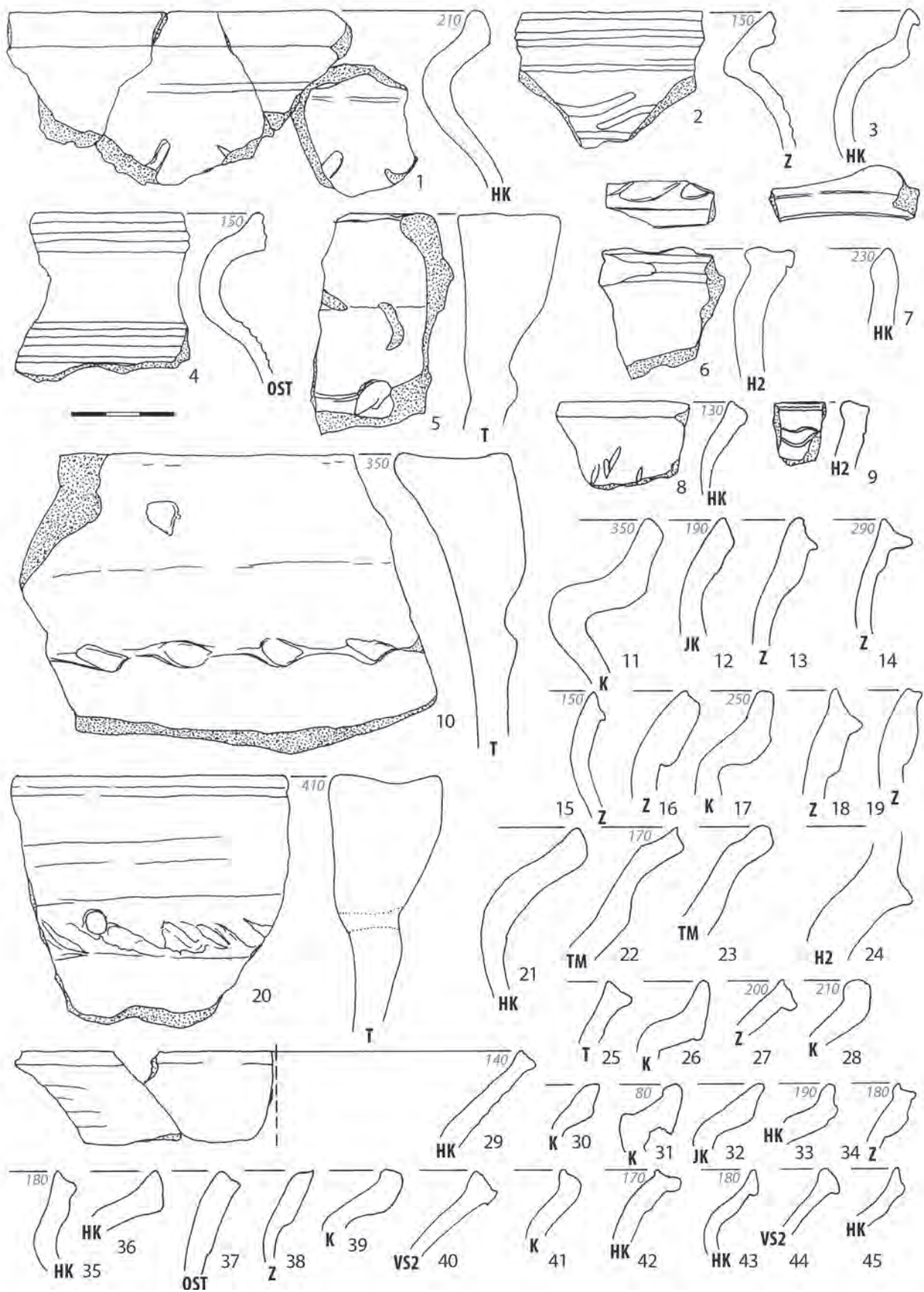
Tab. 81: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13087.

Tab. 81: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13087.

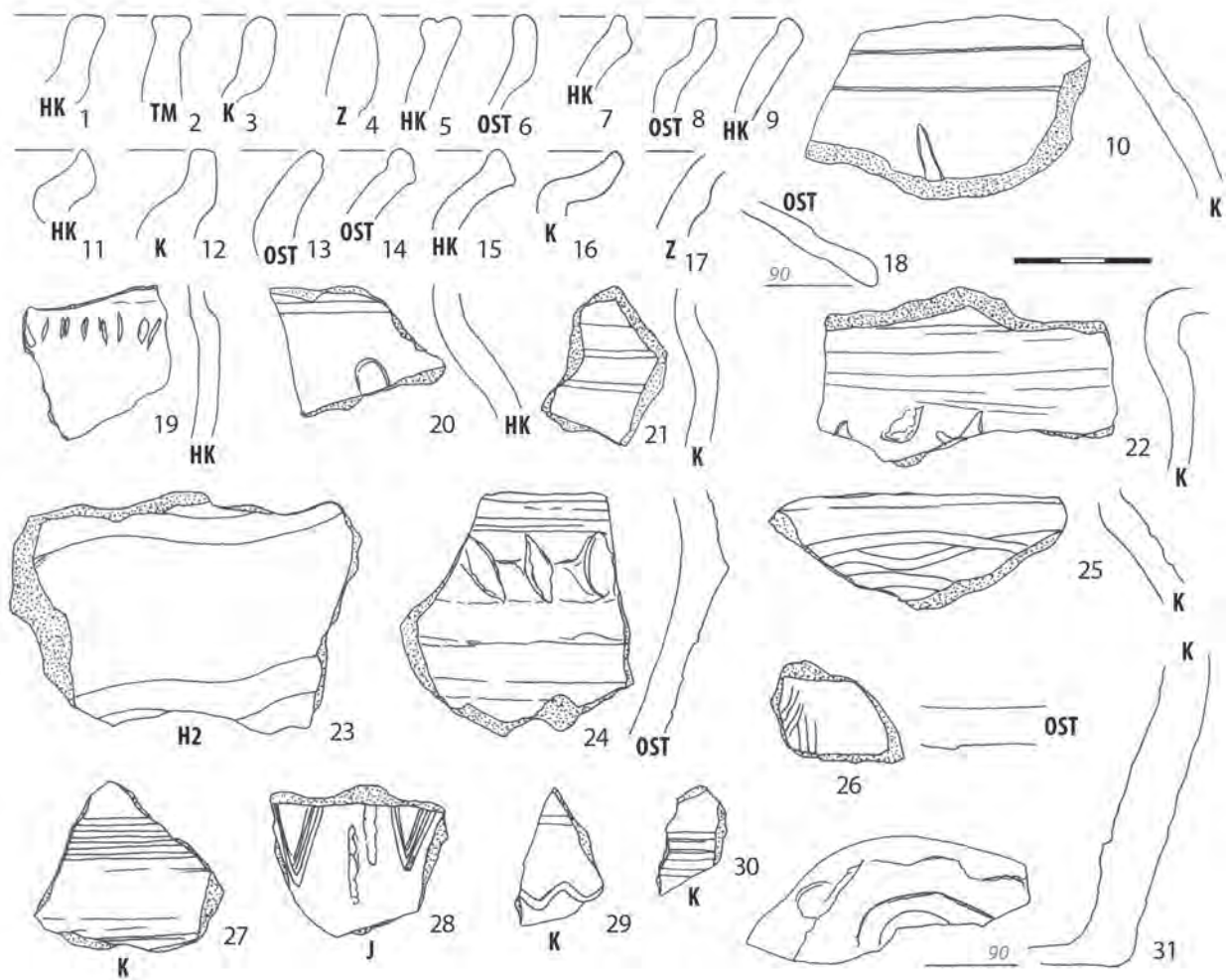
Tab. 82: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13087.

Tab. 82: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13087.

Tab. 83: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13089.

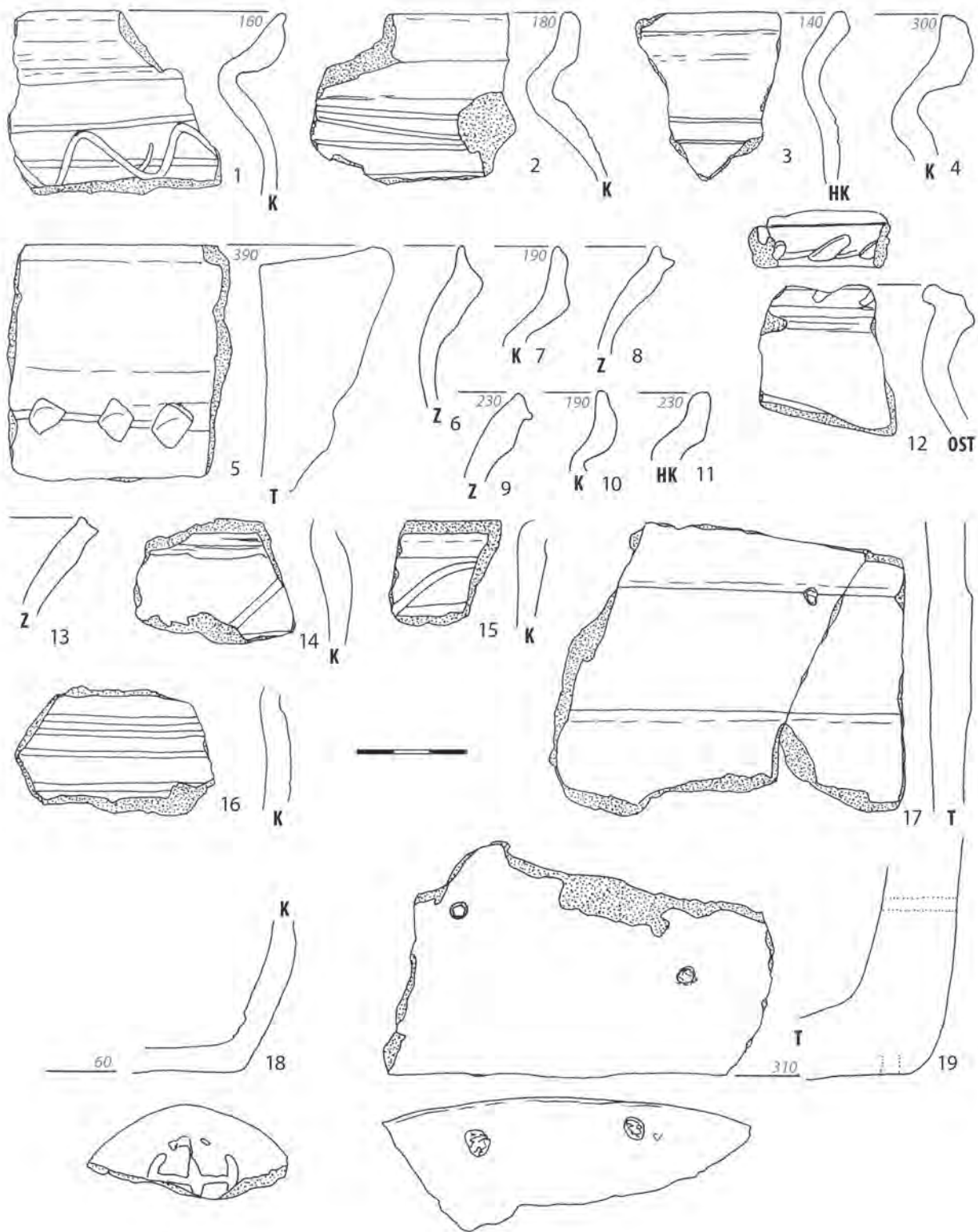
Tab. 83: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13089.

Tab. 84: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13089.

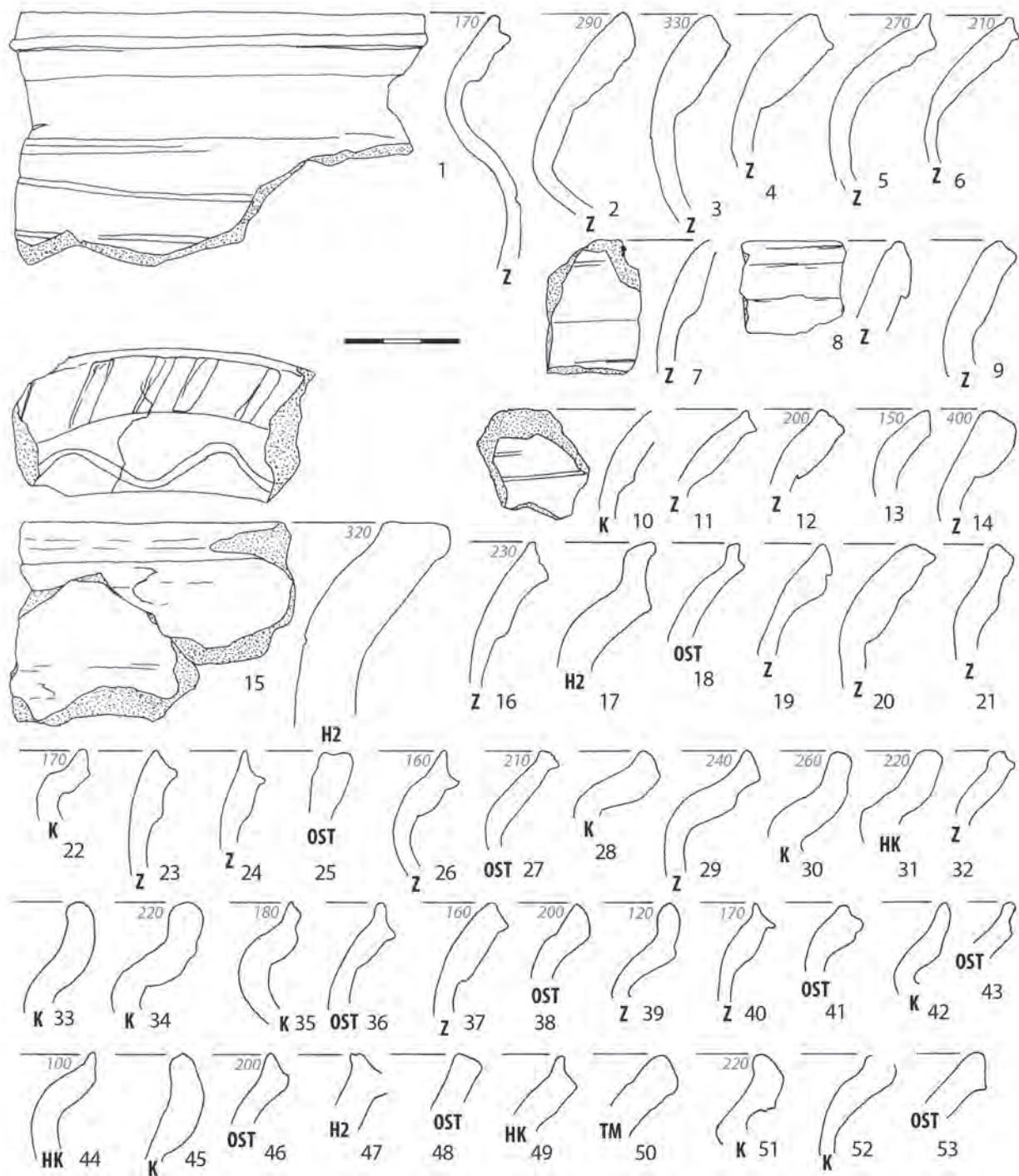
Tab. 84: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13089.

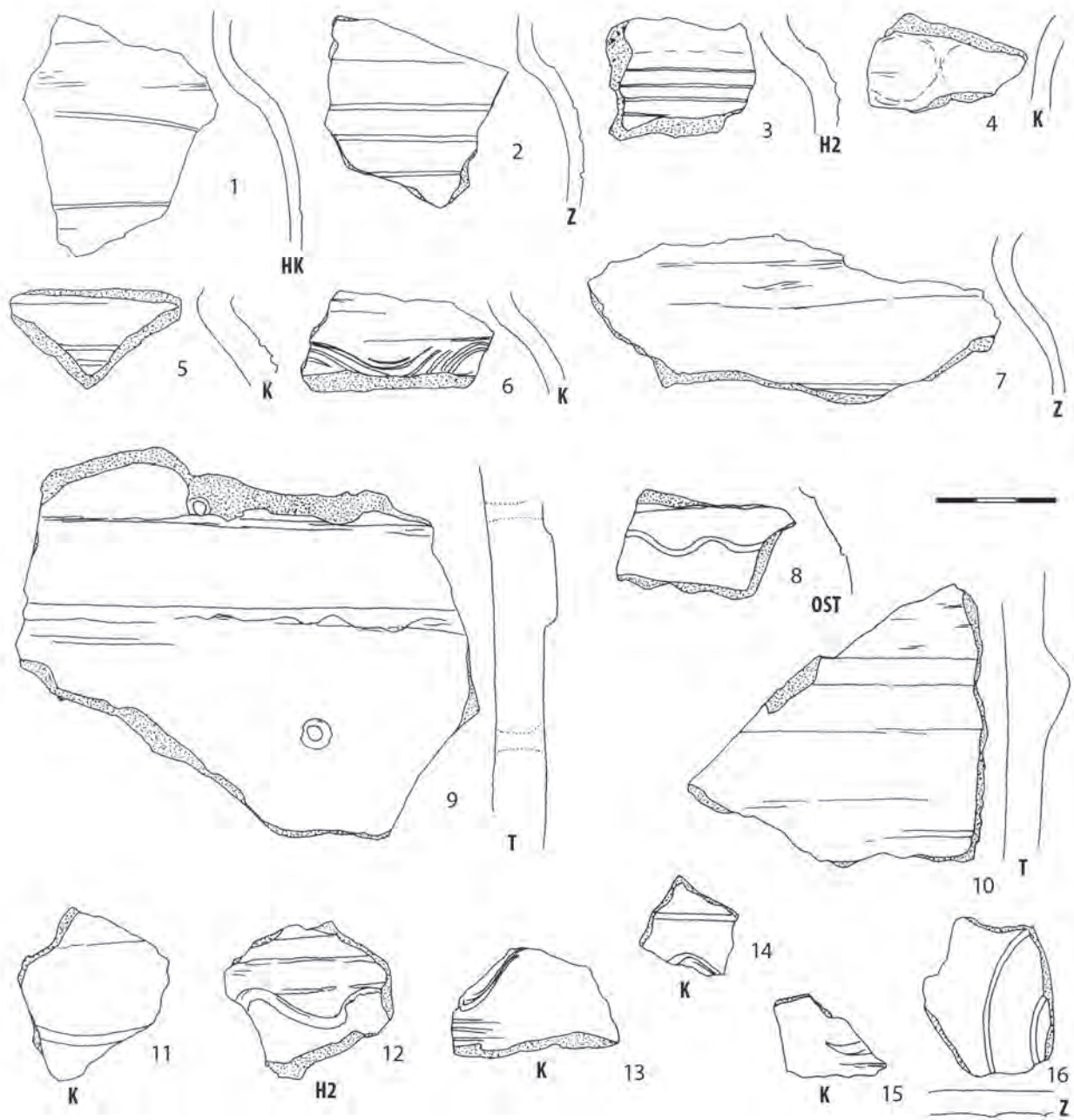
Tab. 85: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13085.

Tab. 85: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13085.

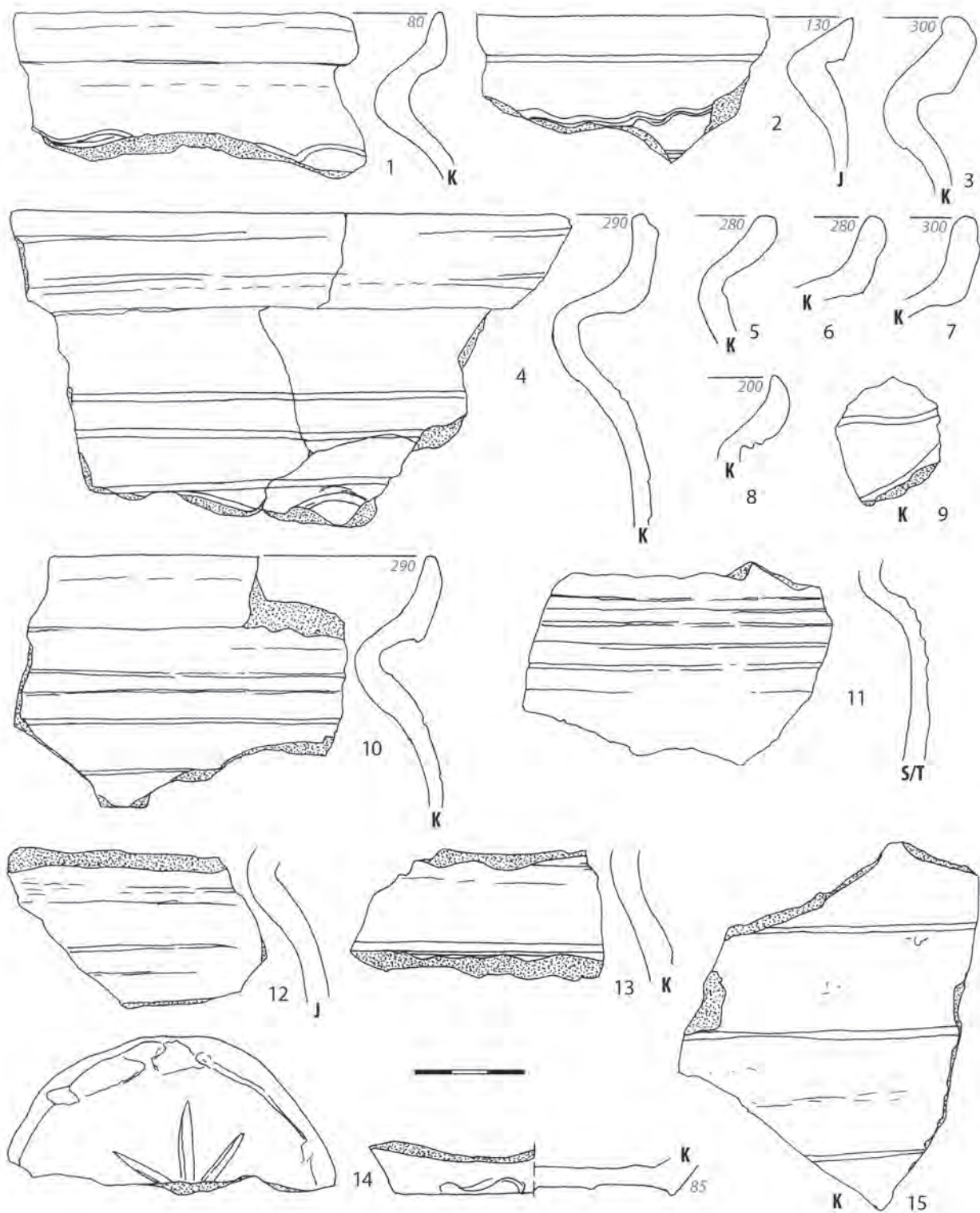
Tab. 86: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13080.

Tab. 86: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13080.

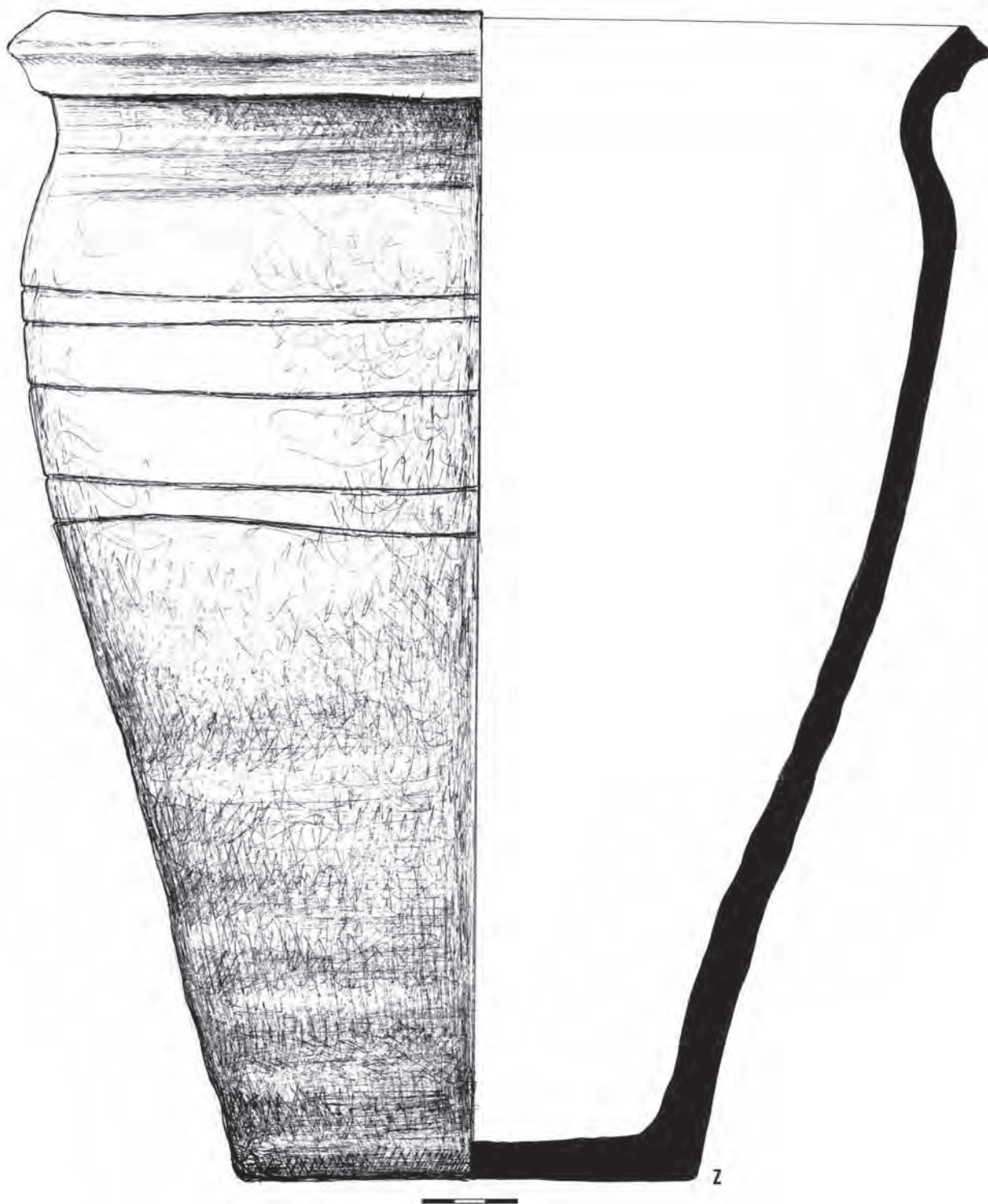
Tab. 87: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13080.

Tab. 87: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13080.

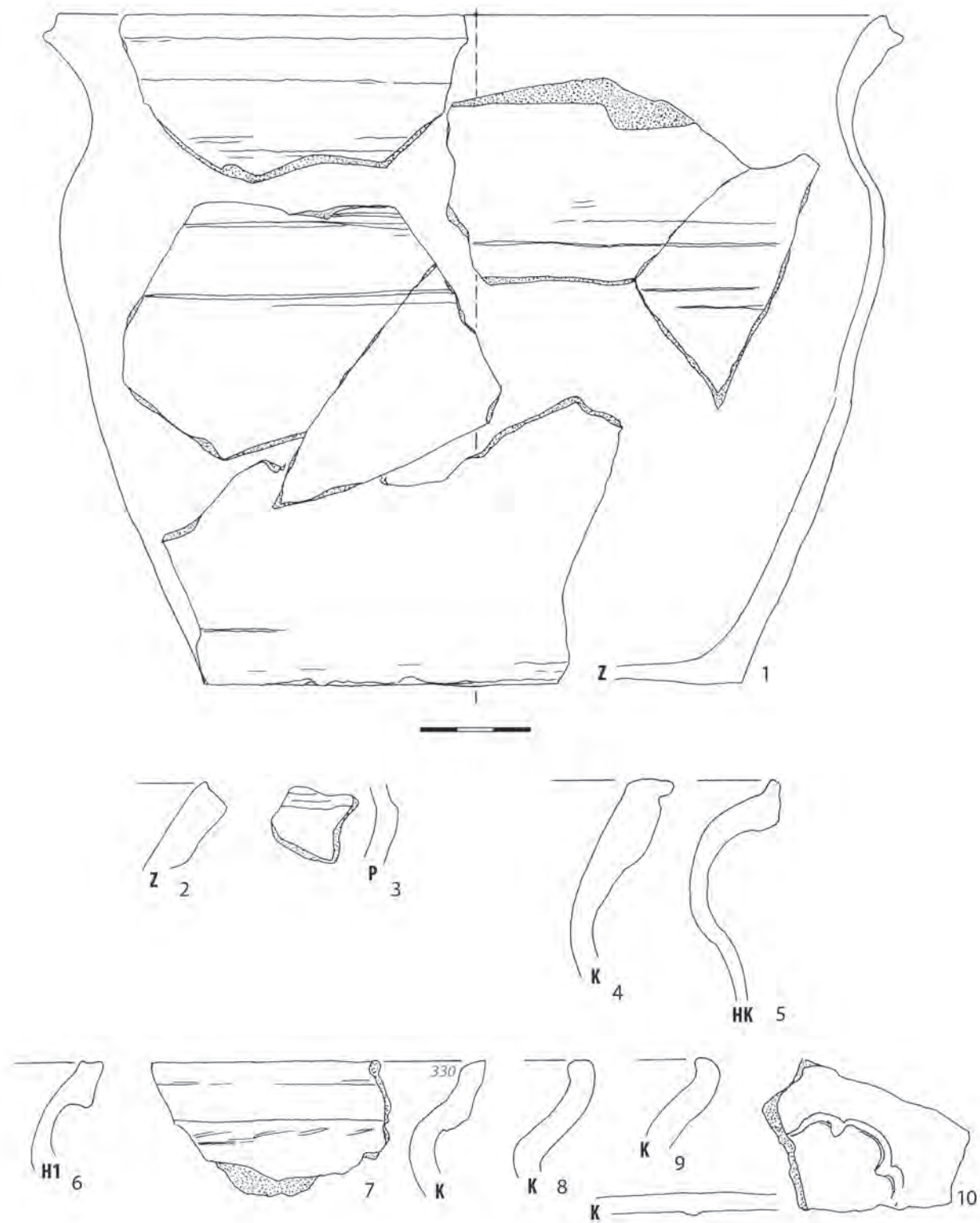
Tab. 88: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13088.

Tab. 88: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13088.

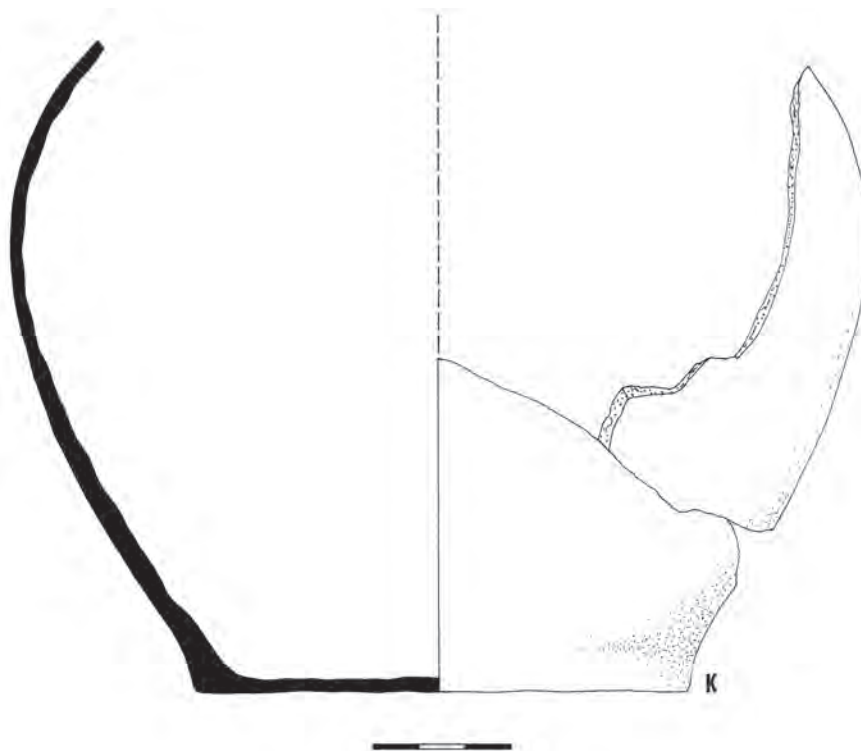
Tab. 89: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13098.

Tab. 89: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13098.

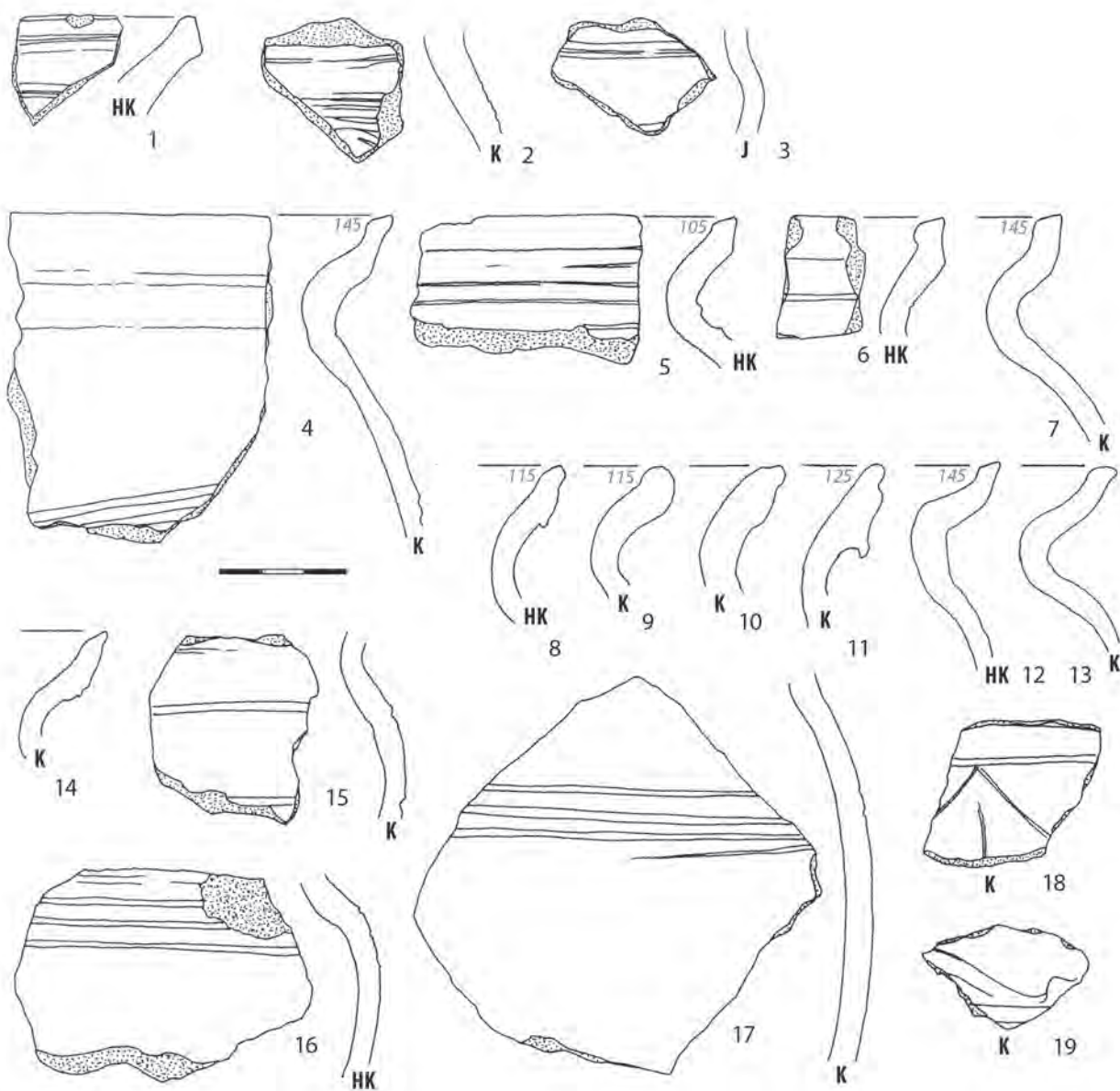
Tab. 90: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-3 – př. č. 13098; 4-5 – př. č. 13091; 6-10 – př. č. 13103.

Tab. 90: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-3 – Inv. No. 13098; 4-5 – Inv. No. 13091; 6-10 – Inv. No. 13103.

Tab. 91: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13091.

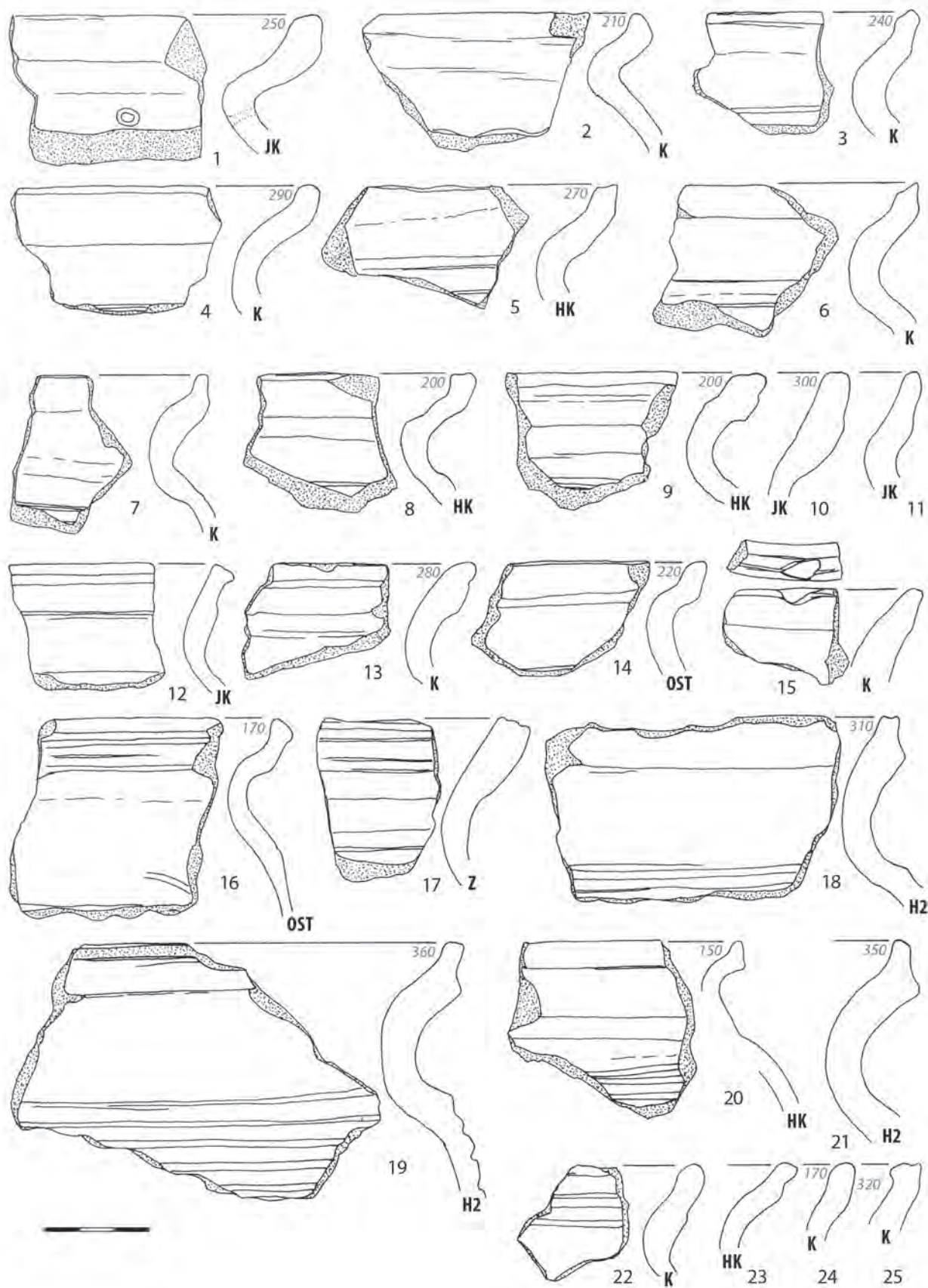
Tab. 91: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13091.

Tab. 92: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-3 – př. č. 13077; 4-19 – př. č. 13086.

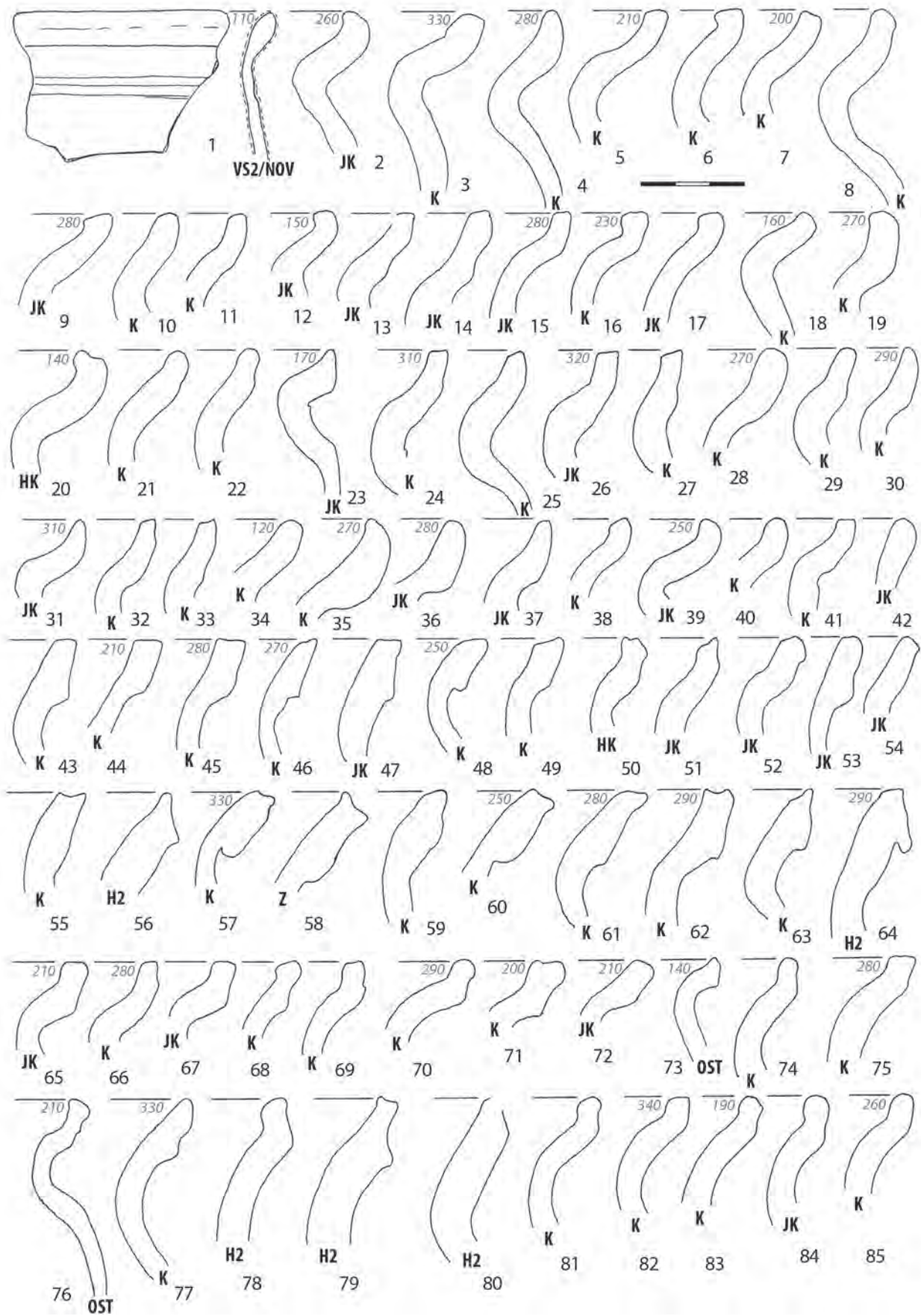
Tab. 92: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-3 – Inv. No. 13077; 4-19 – Inv. No. 13086.

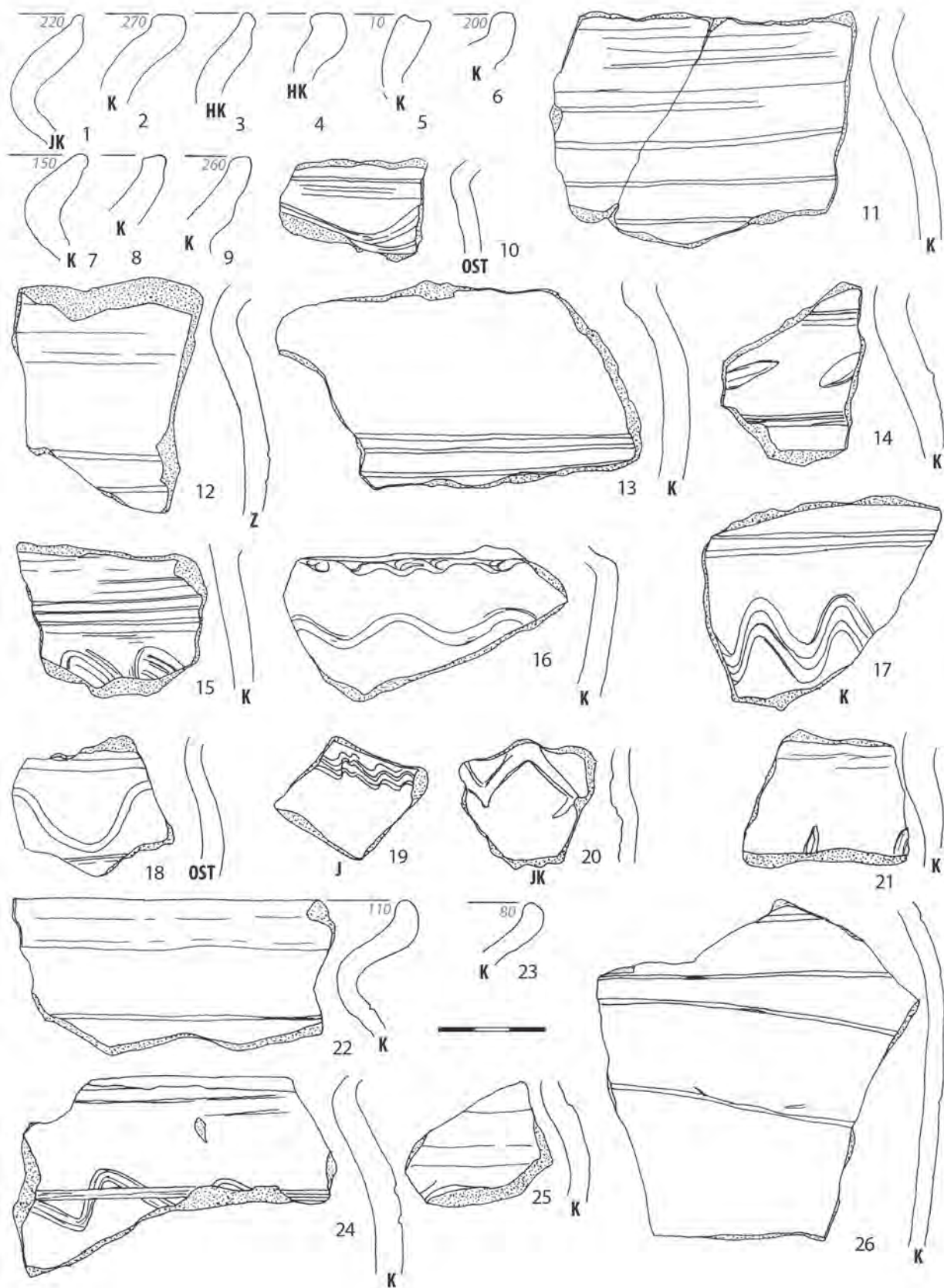
Tab. 93: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13366.

Tab. 93: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13366.

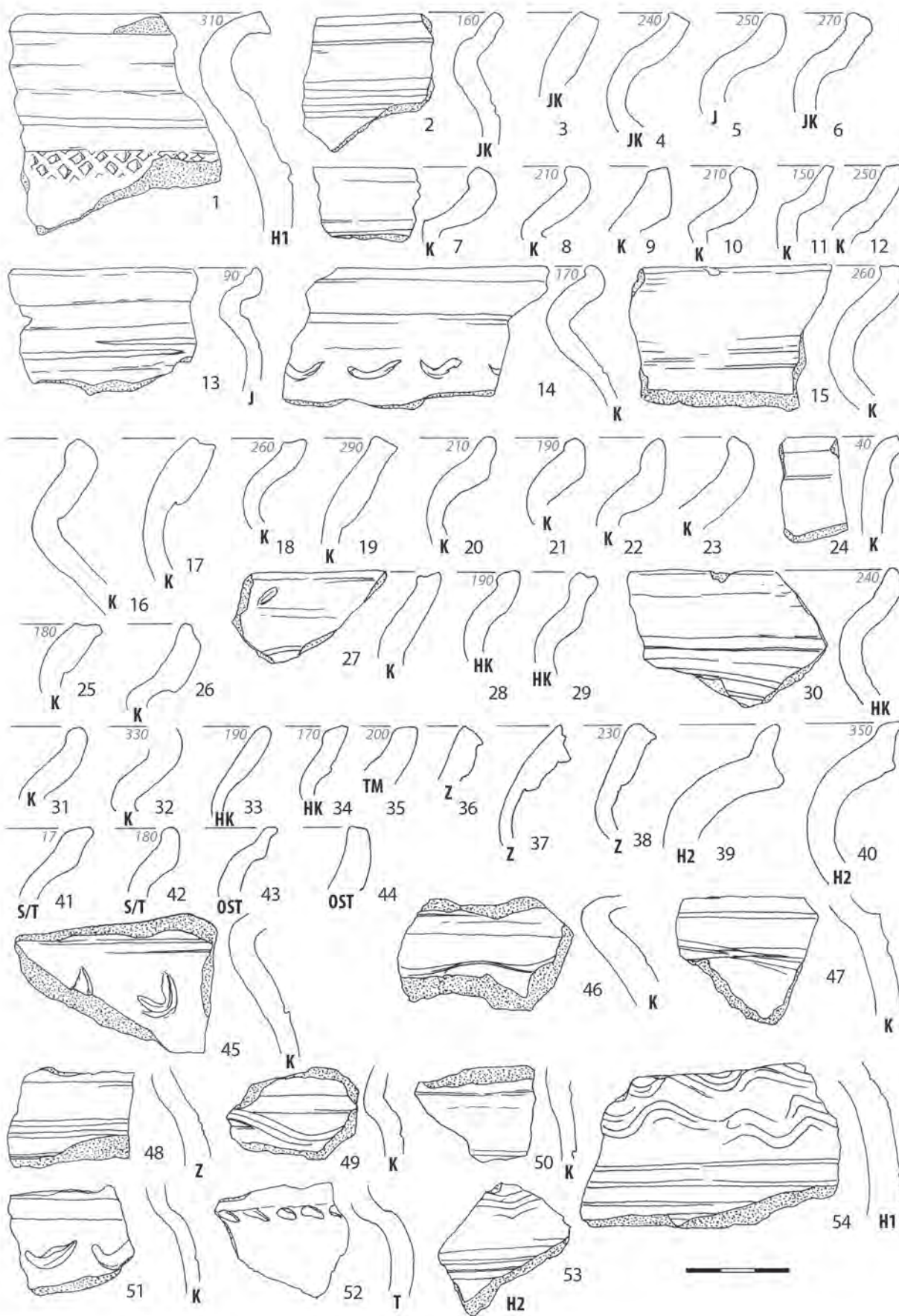
Tab. 94: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13366.

Tab. 94: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13366.

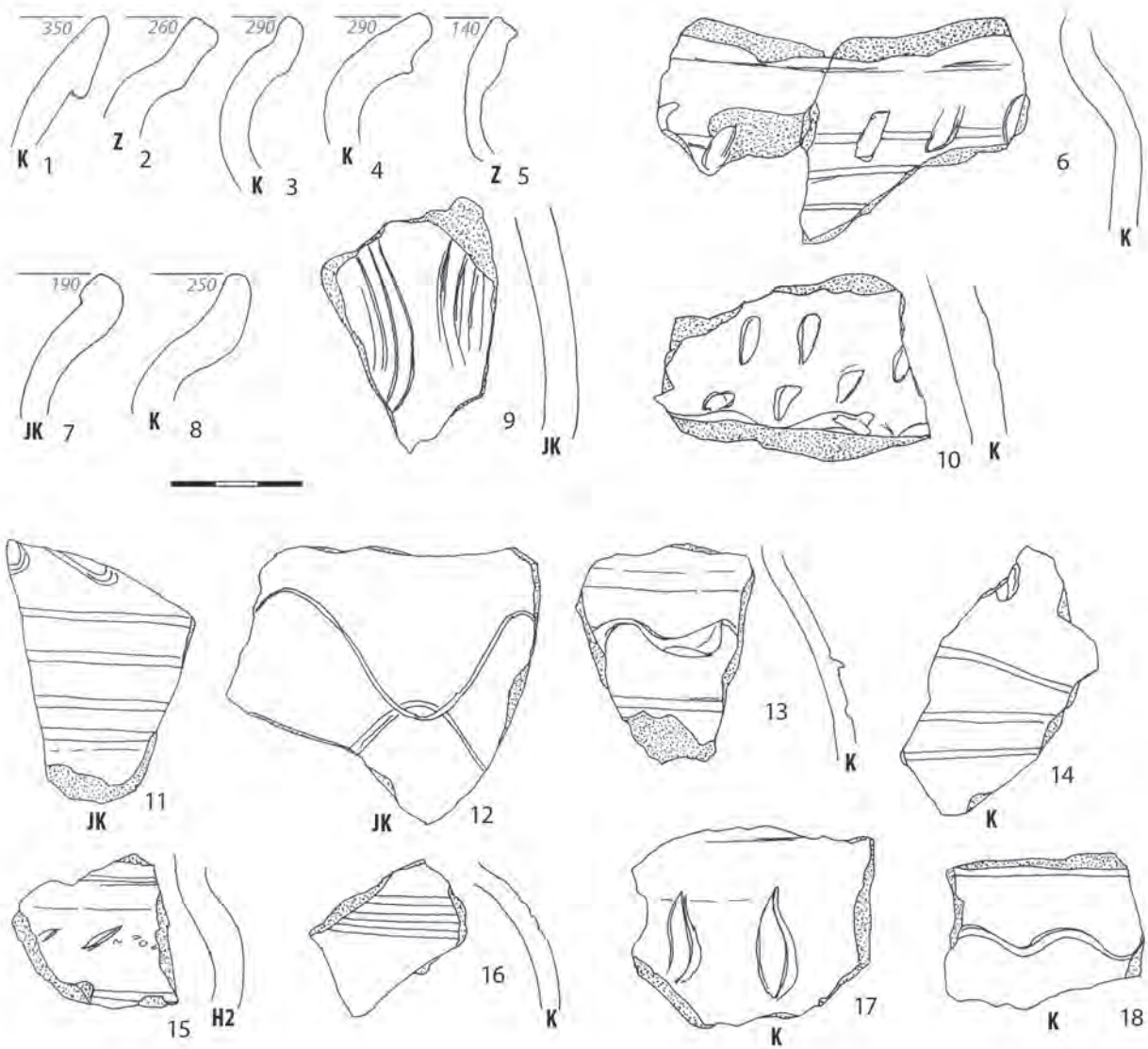
Tab. 95: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-20 – př. č. 13366; 21-26 – př. č. 13094.

Tab. 95: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-20 – Inv. No. 13366; 21-26 – Inv. No. 13094.

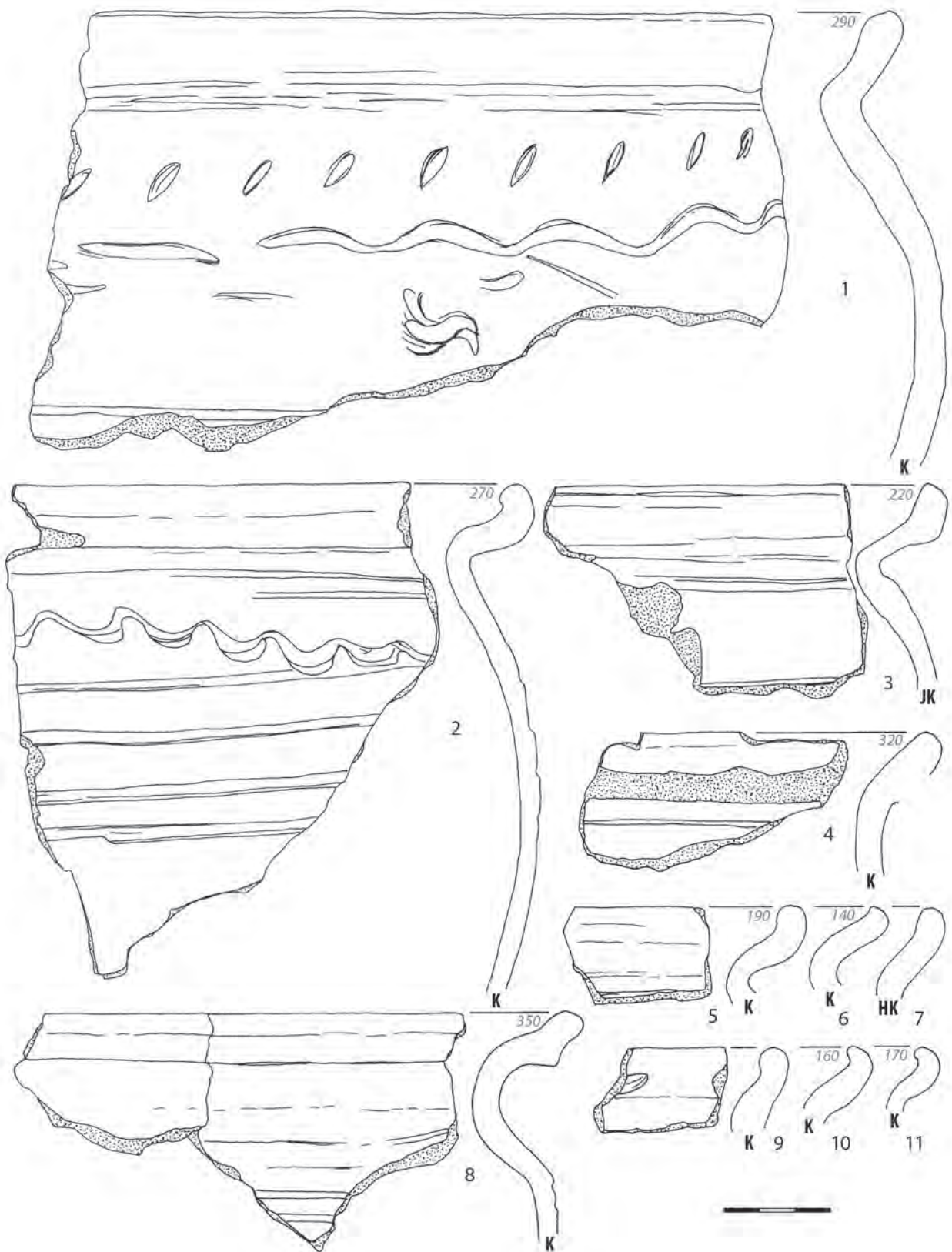
Tab. 96: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13095.

Tab. 96: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13095.

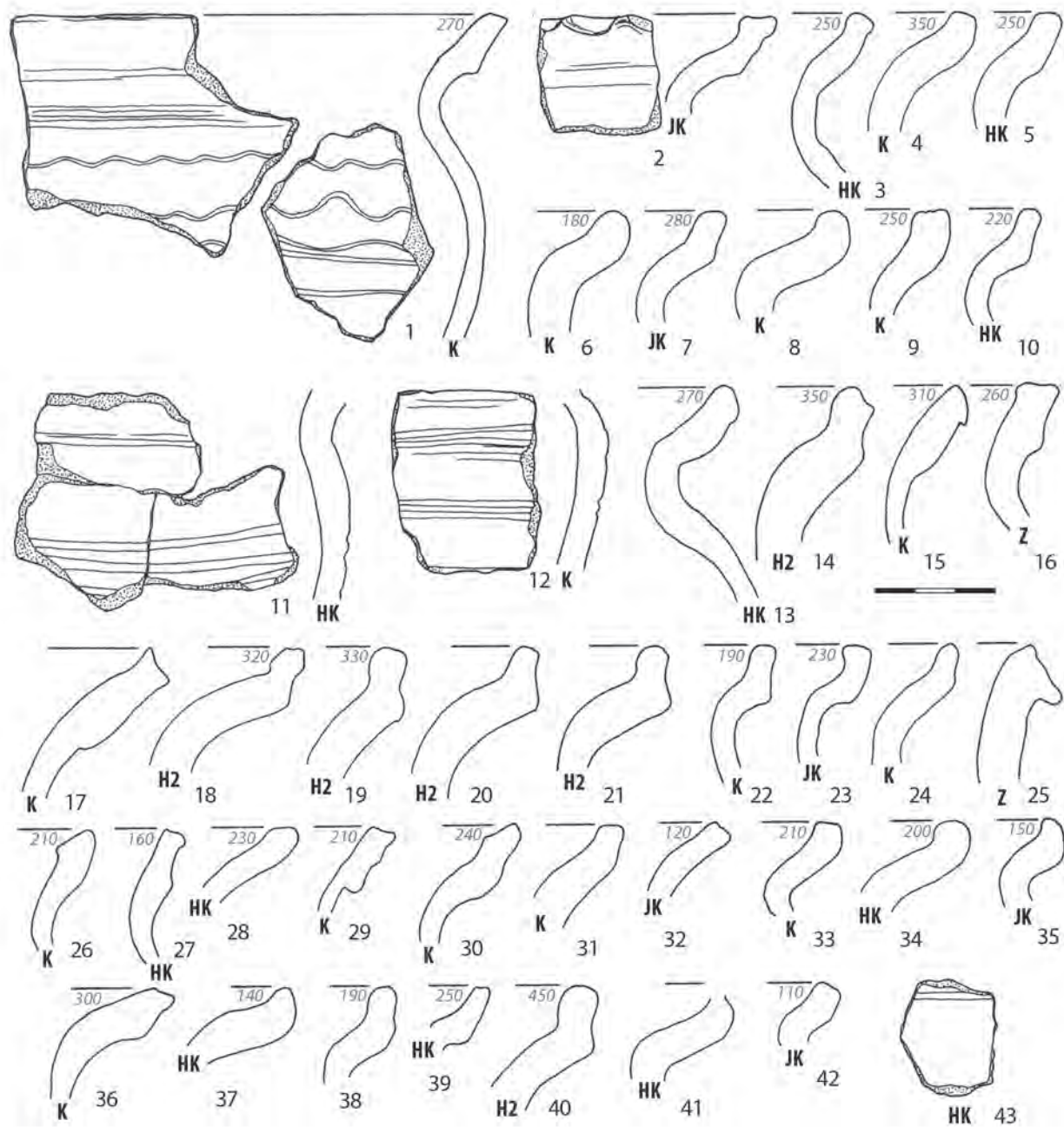
Tab. 97: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-10 – př. č. 13384; 11-18 – př. č. 13095.

Tab. 97: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-10- Inv. No. 13384; 11-18 – Inv. No. 13095.

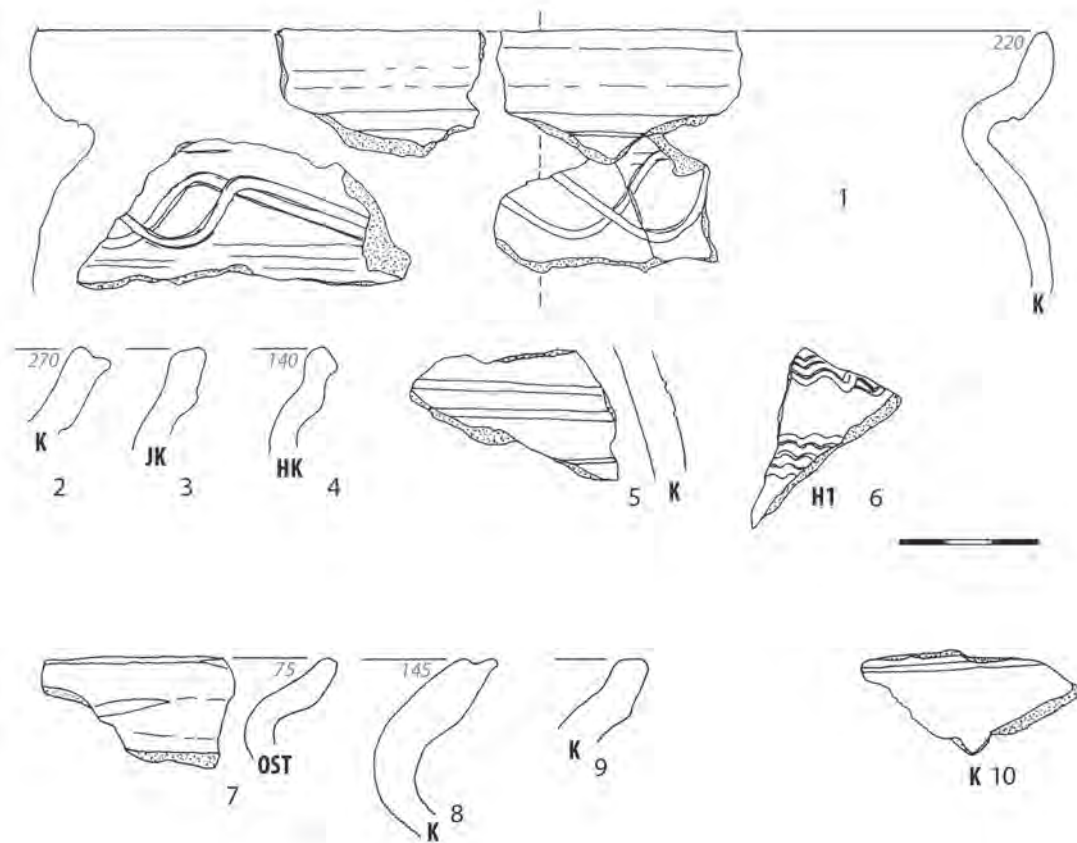
Tab. 98: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13384.

Tab. 98: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13384.

Tab. 99: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13364.

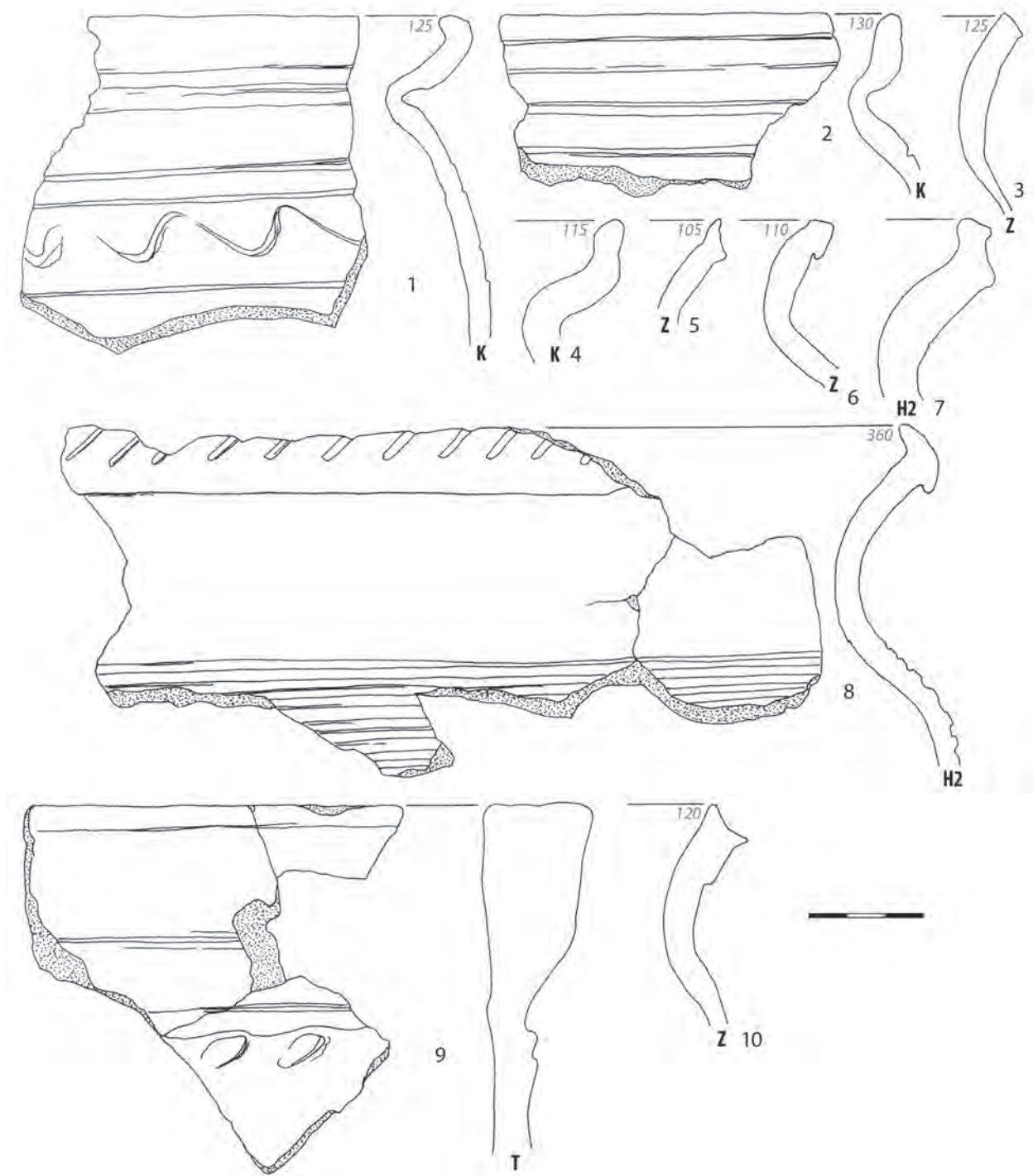
Tab. 99: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13364.

Tab. 100: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. 1-6 – př. č. 13365; 7-9 – př. č. 13099; 10 – př. č. 13463.

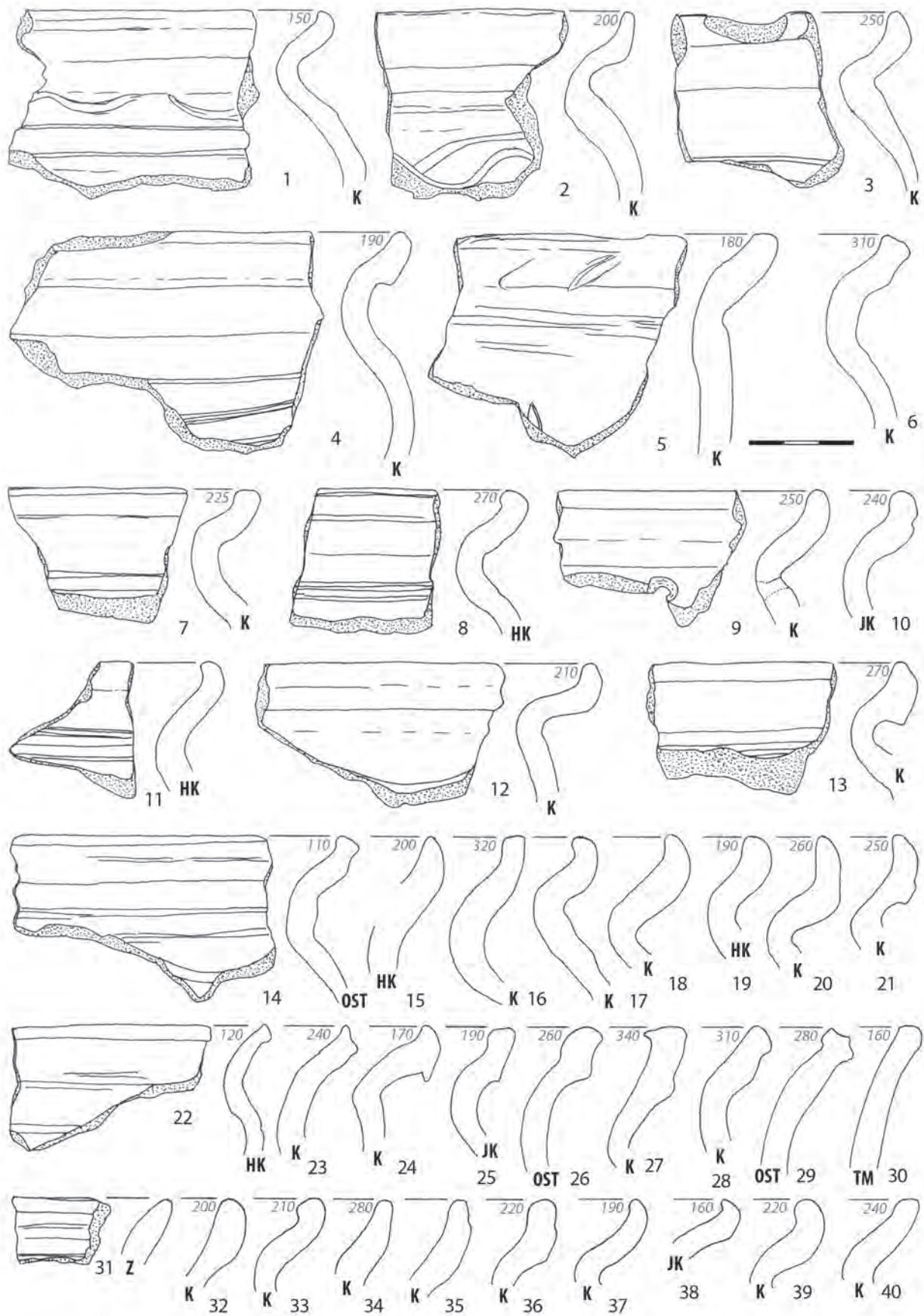
Tab. 100: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. 1-6 – Inv. No. 13365; 7-9 – Inv. No. 13099; 10 – Inv. No. 13463.

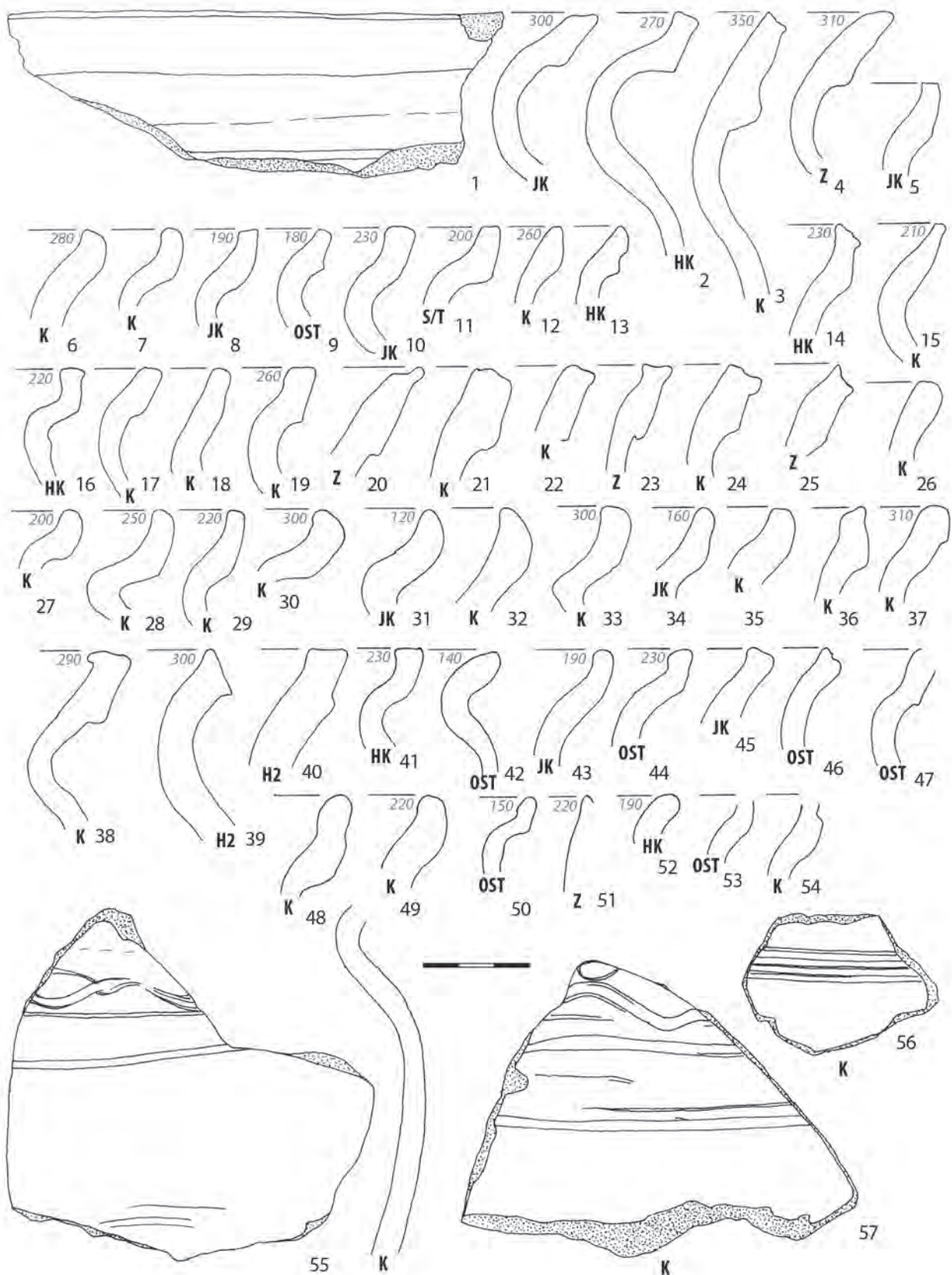
Tab. 101: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13092.

Tab. 101: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13092.

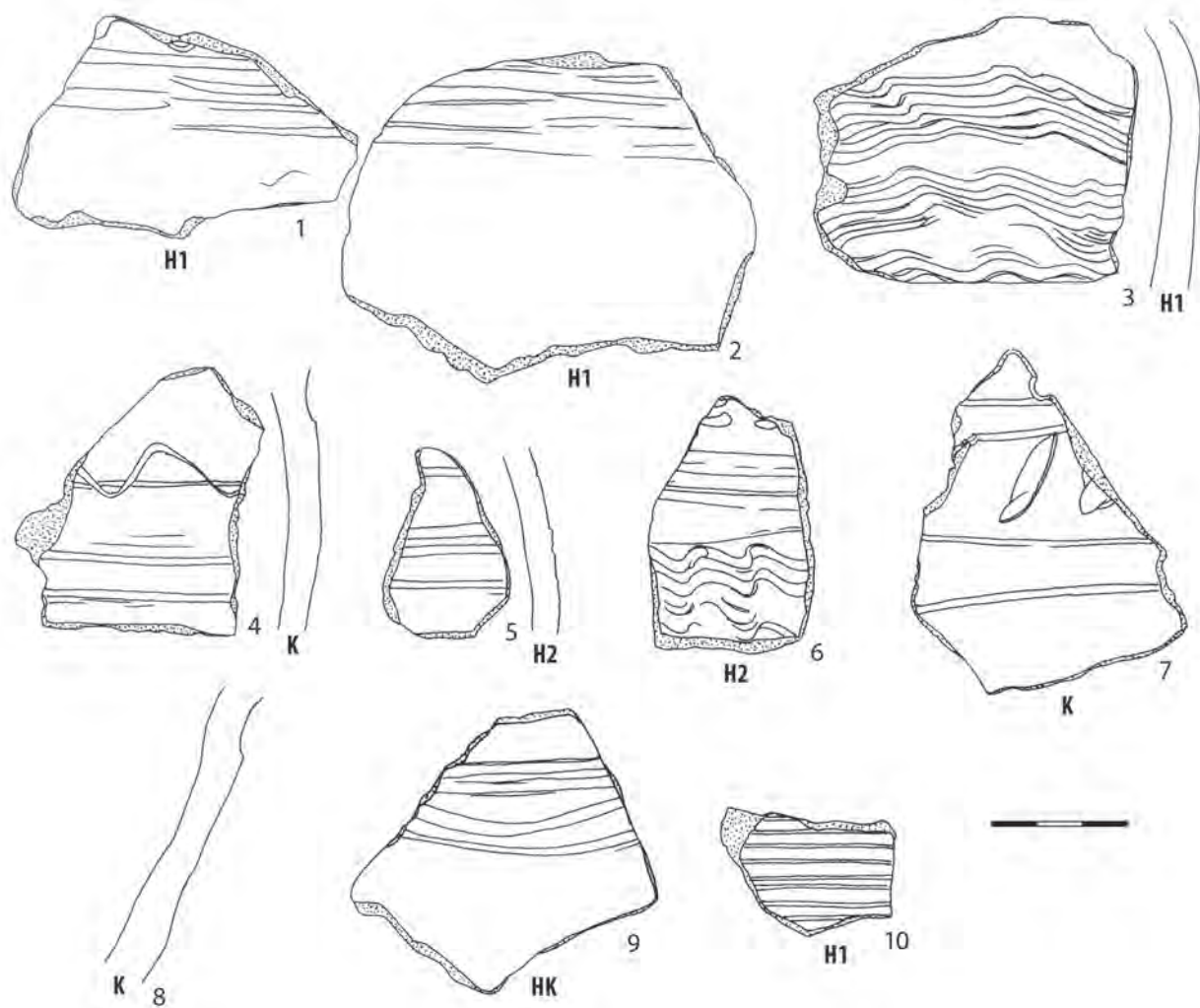
Tab. 102: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13096.

Tab. 102: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13096.

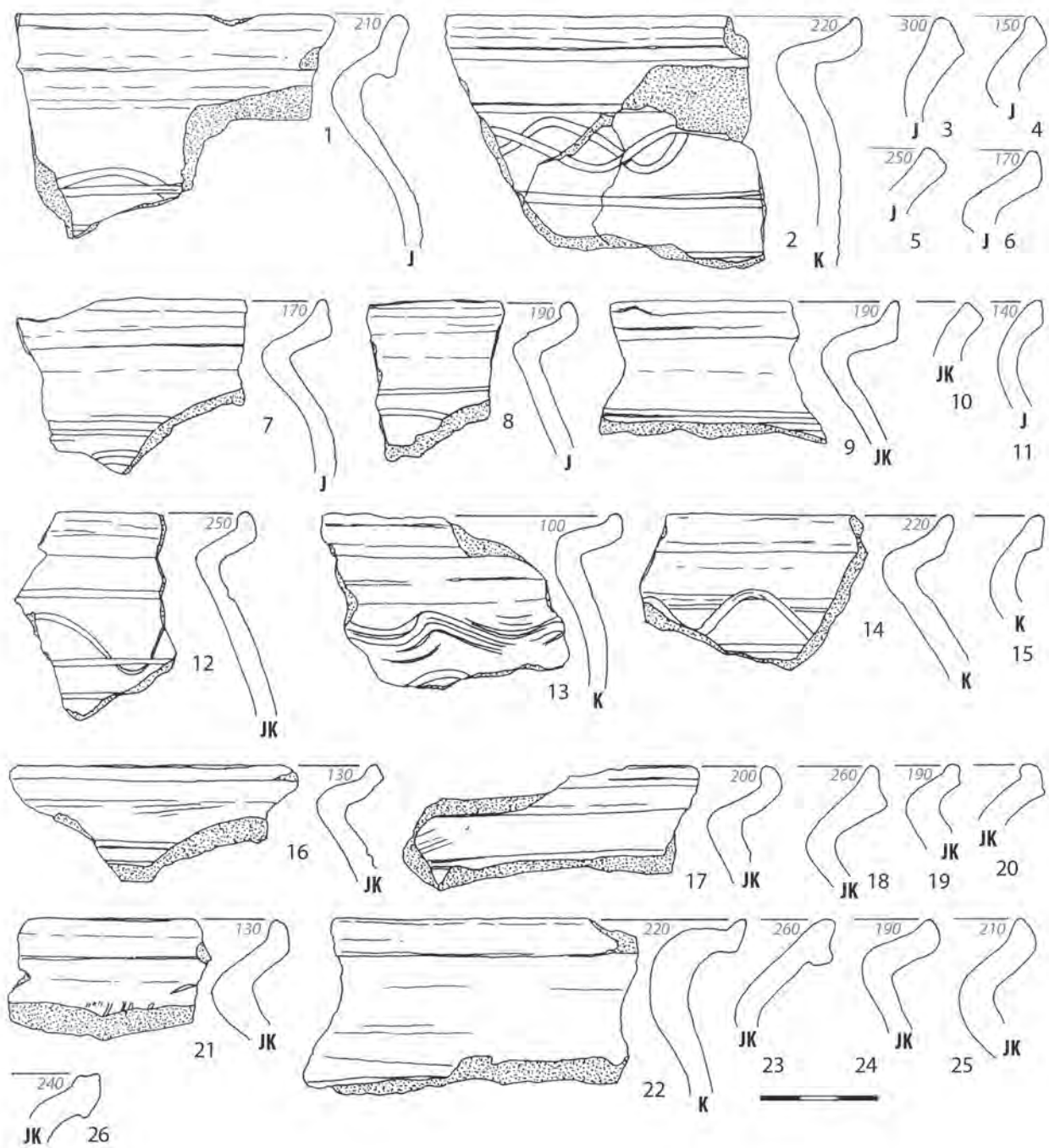
Tab. 103: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13096.

Tab. 103: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13096.

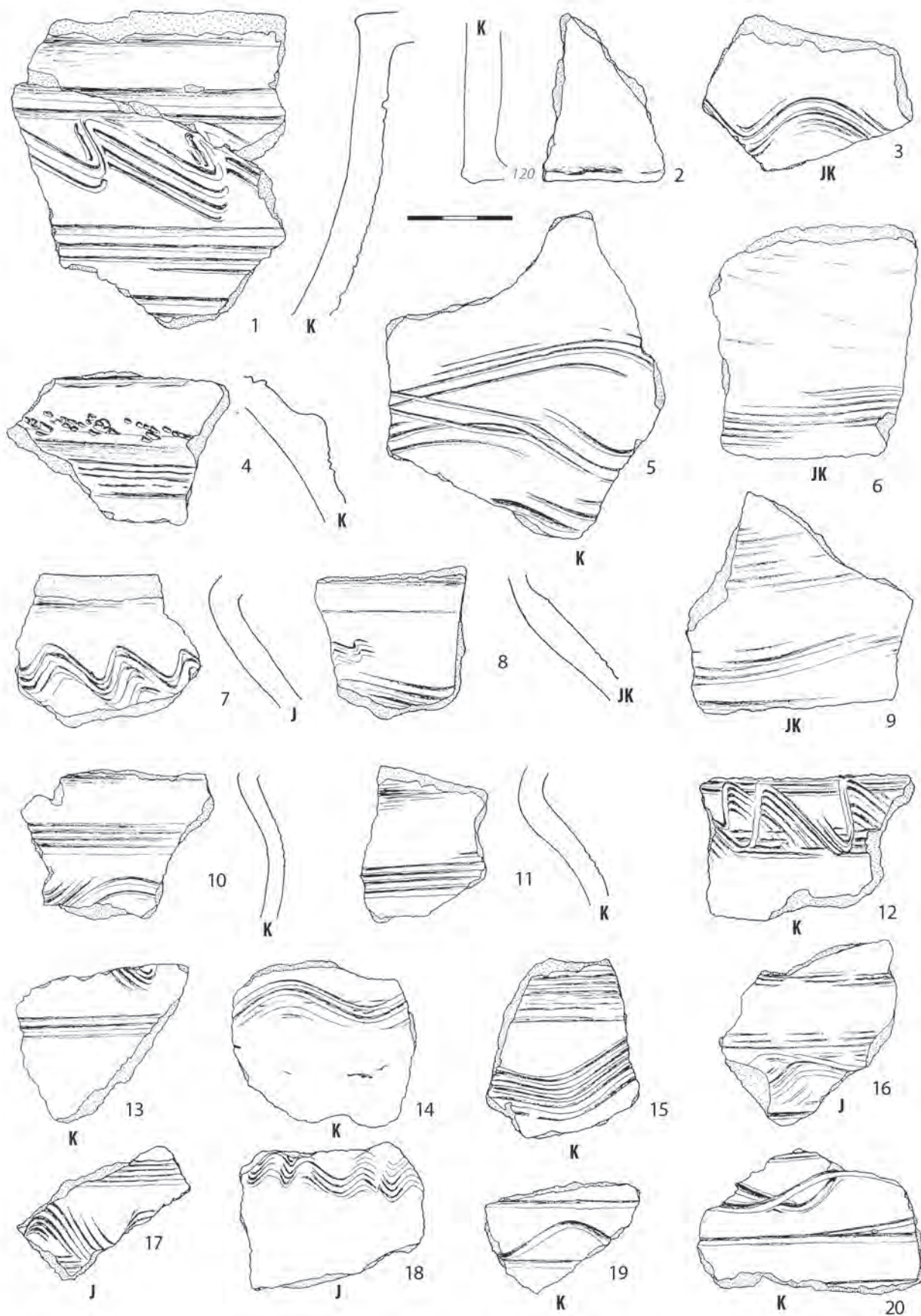
Tab. 104: Severozápadní křídlo, jižně průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Př. č. 13096.

Tab. 104: North-western Wing, south of passage between 2nd and 4th courtyards. Inv. No. 13096.

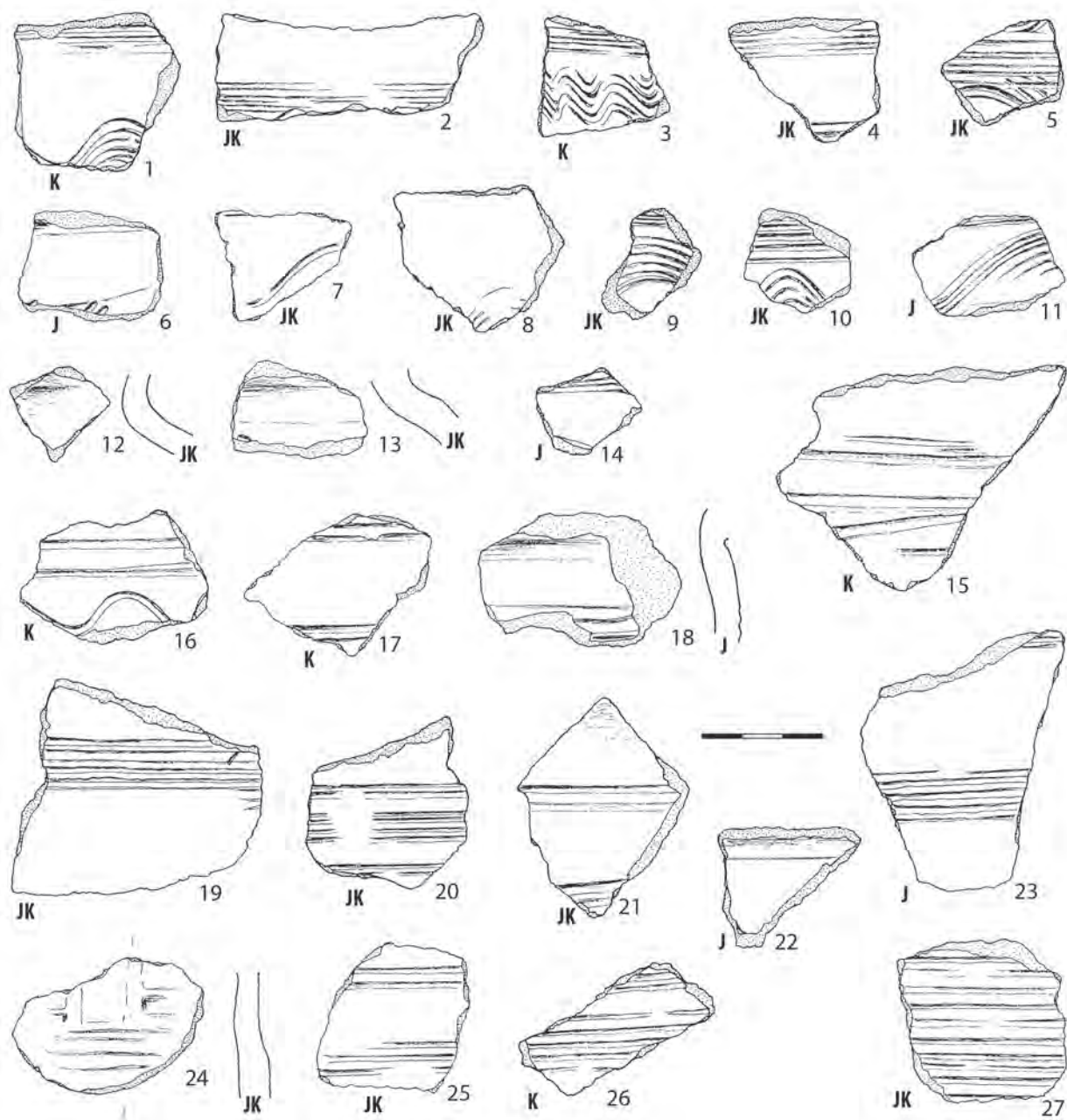
Tab. 105: IV. nádvoří 1930. Př. č. 12072.

Tab. 105: 4th courtyard. Inv. No. 12072.

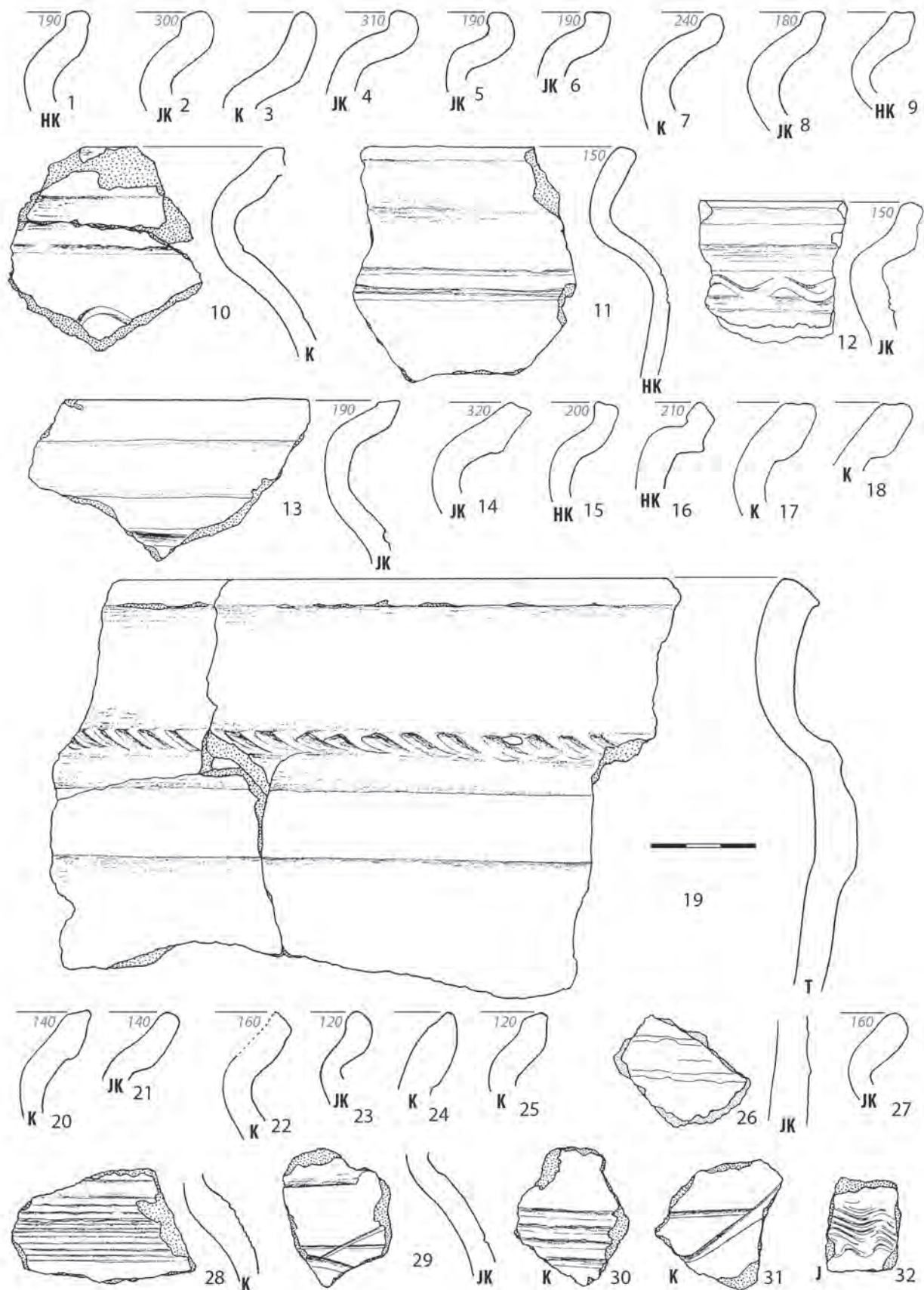
Tab. 106: IV. nádvoří 1930. Př. č. 12072.

Tab. 106: 4th courtyard. Inv. No. 12072.

Tab. 107: IV. nádvoří 1930. Př. č. 12072.

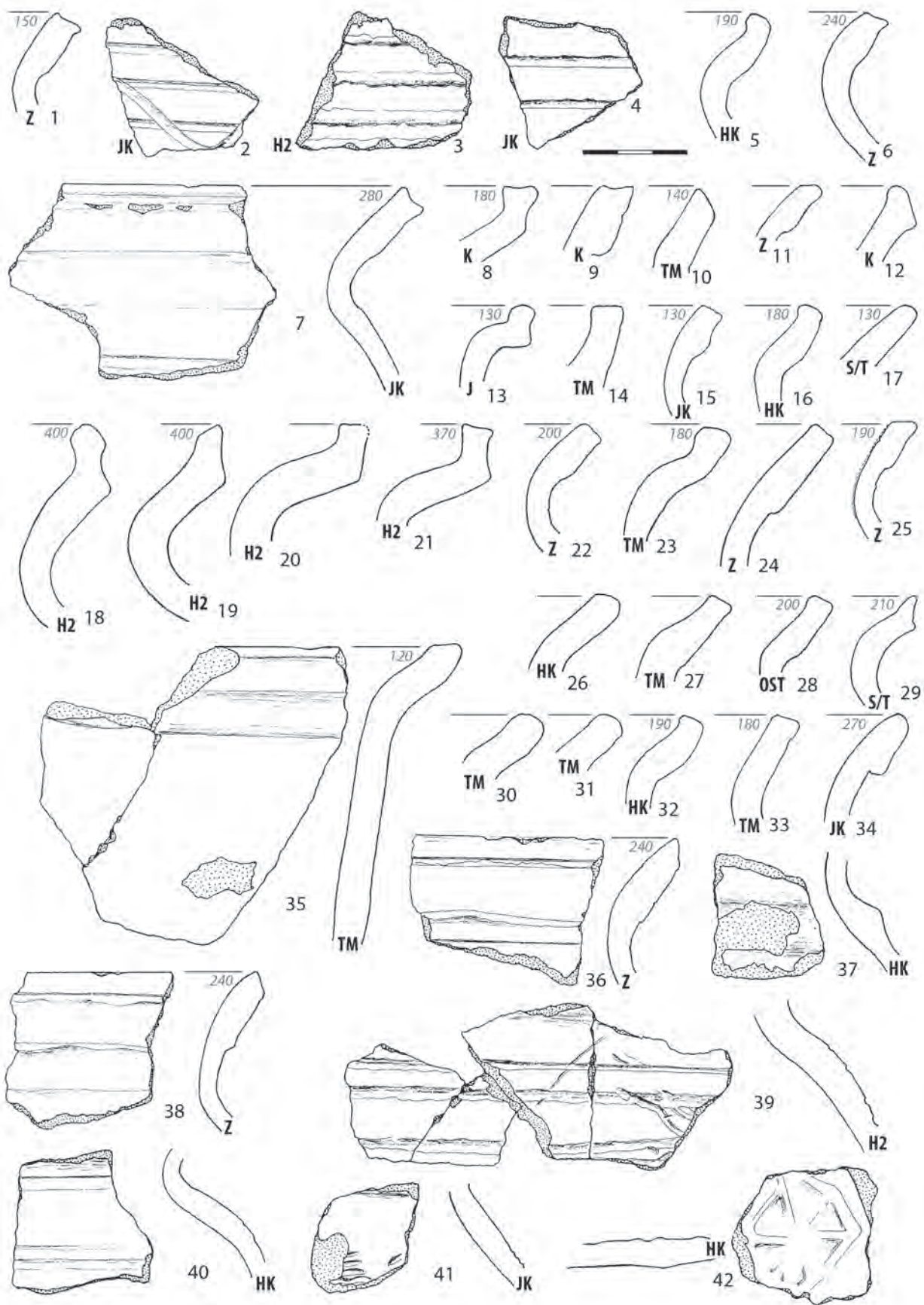
Tab. 107: 4th courtyard. Inv. No. 12072.

Tab. 108: Severní křídlo, sonda I/1987. 1 – uloženiny 236 a 238; 2-19 – uloženina 236; 20-26, 28-32 – uloženina 234; 27 – uloženiny 234 až 237.

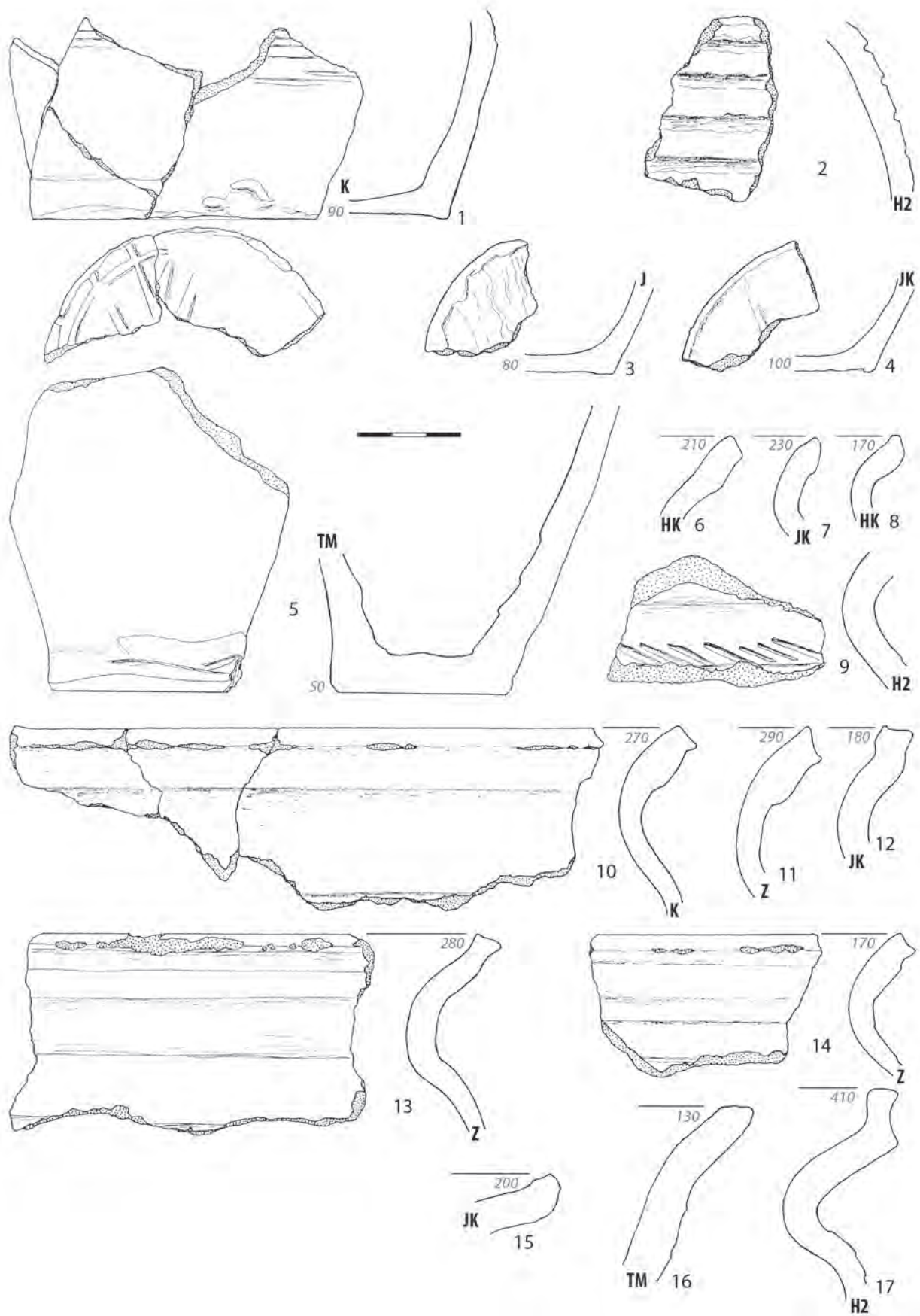
Tab. 108: Northern Wing, probe I/1987. 1 – deposits 236 and 238; 2-19 – deposit 236; 20-26, 28-32 – deposit 234; 27 – deposits 234 to 237.

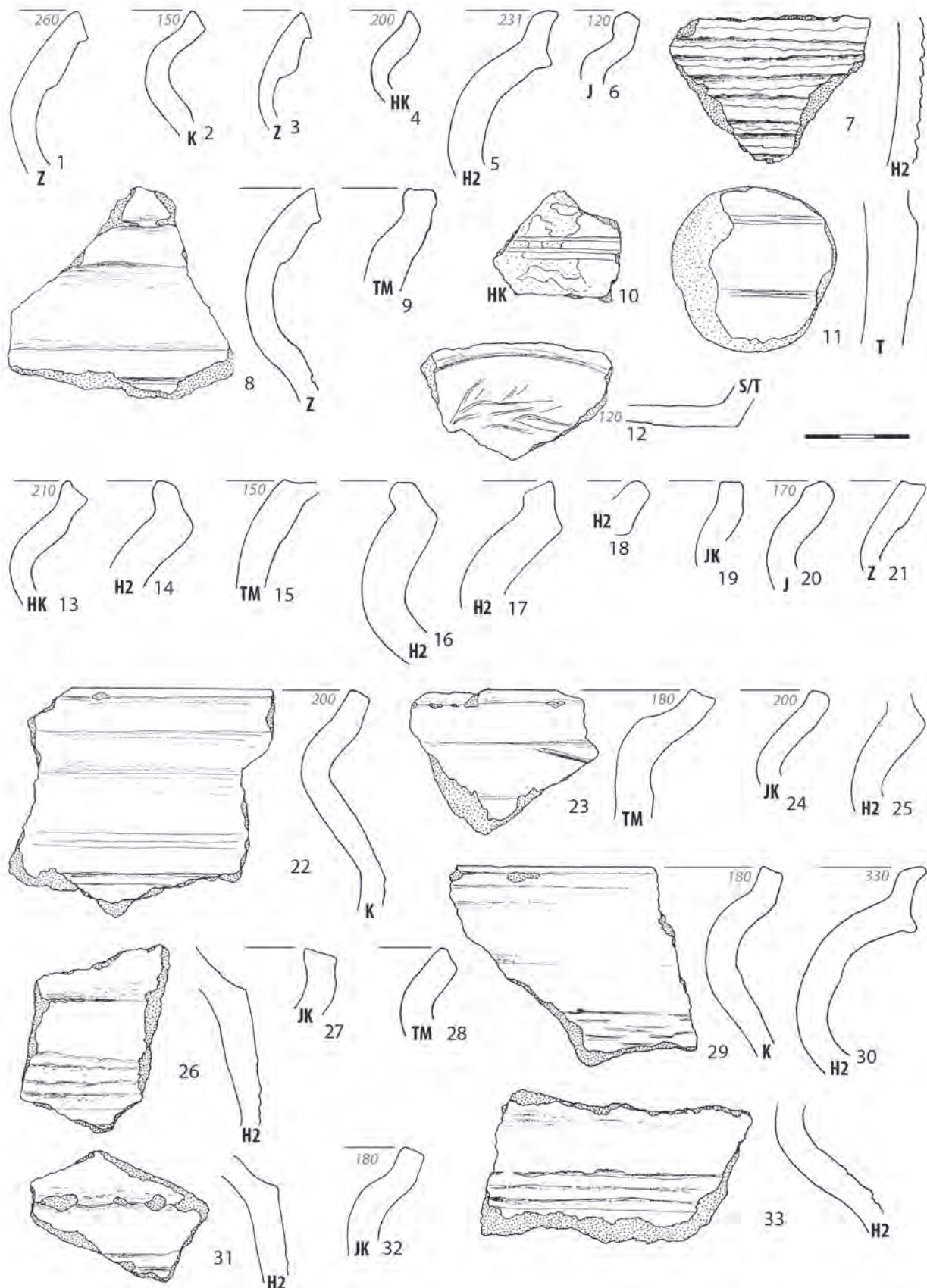
Tab. 109: Severní křídlo, sonda I/1987. 1-4 – uloženina 233; 5-42 – uloženina 231B.

Tab. 109: Northern Wing, probe I/1987. 1-4 – deposit 233; 5-42 – deposit 231B.

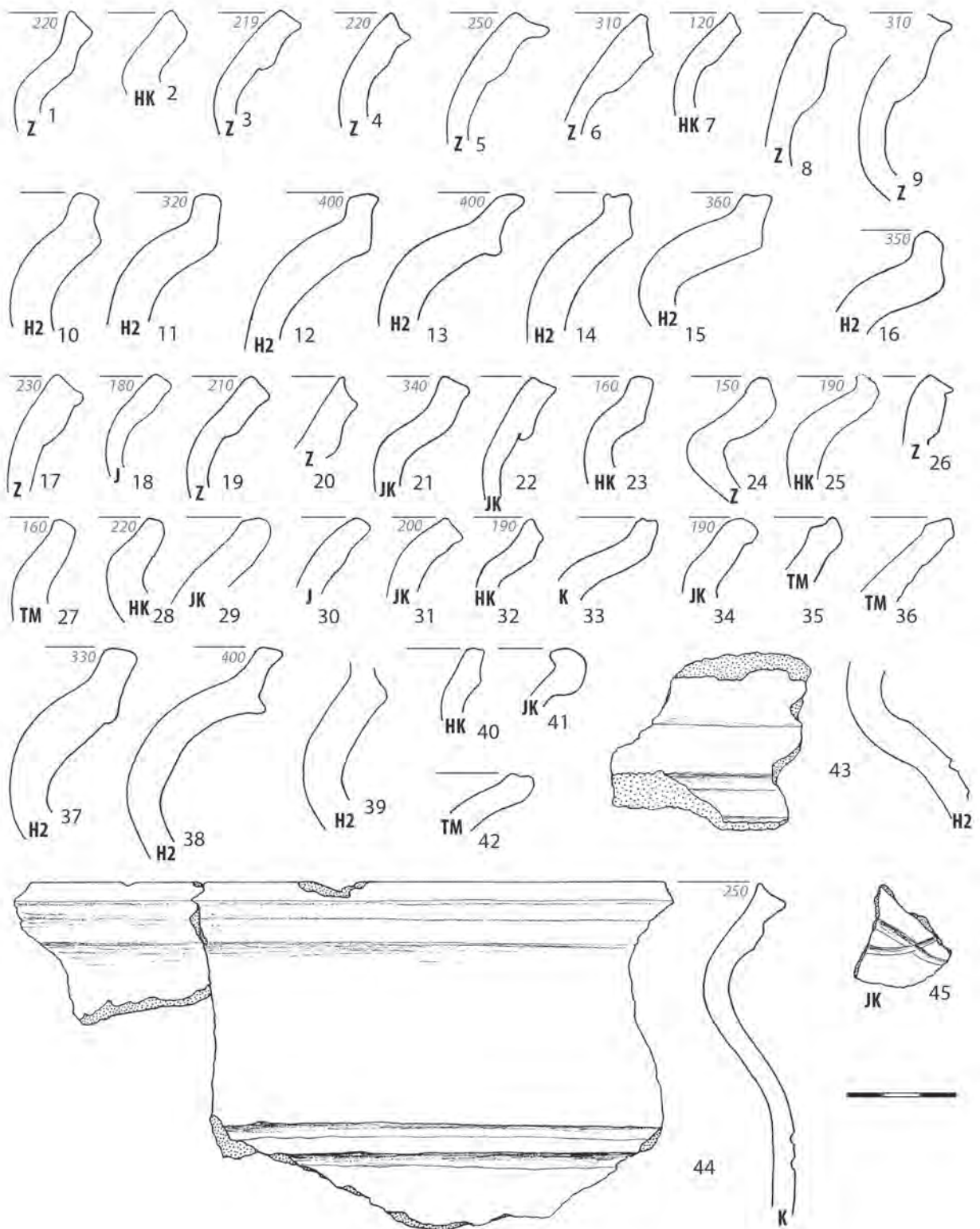
Tab. 110: Severní křídlo, sonda I/1987. 1-5, 7-8, 10-12, 14-16 – uloženina 231B; 6, 9, 13, 17 – uloženina 230.

Tab. 110: Northern Wing, probe I/1987. 1-5, 7-8, 10-12, 14-16 – deposit 231B; 6, 9, 13, 17 – deposit 230.

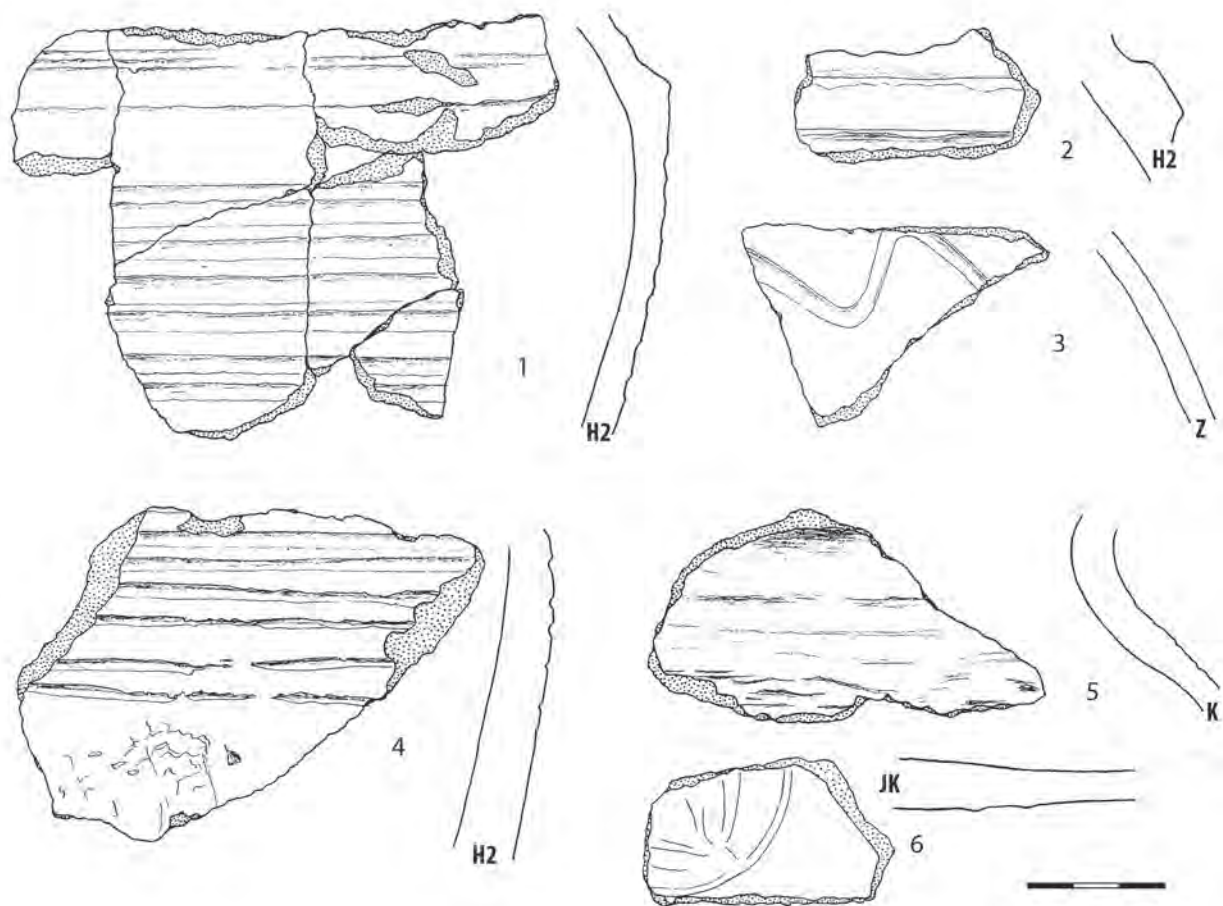
Tab. 111: Severní křídlo, sonda I/1987. 1 – uloženina 229; 2-4 – uloženina 228; 5-7 – uloženina 231; 8-12 – uloženina 222; 13-15 – uloženina 224; 16-18 – uloženina 223; 19-25 – uloženina 227; 26, 31-32 – uloženina 225; 27-30, 33 – uloženina 226.

Tab. 111: Northern Wing, probe I/1987. 1 – deposit 229; 2-4 – deposit 228; 5-7 – deposit 231; 8-12 – deposit 222; 13-15 – deposit 224; 16-18 – deposit 223; 19-25 – deposit 227; 26, 31-32 – deposit 225; 27-30, 33 – deposit 226.

Tab. 112: Severní křídlo, sonda I/1987. 1-2 – uložení 220; 3-45 – uložení 219.

Tab. 112: Northern Wing, probe I/1987. 1-2 – deposit 220; 3-45 – deposit 219.

Tab. 113: Severní křídlo, sonda I/1987. Uloženina 219.

Tab. 113: Northern Wing, probe I/1987. Deposit 219.

